

114/3
1970

Handwritten signature
საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს

ბავშვობა

10

1970

მნათობი

საქართველო
საბავშვო ჟურნალი

სოციალ-დემოკრატიული რევოლუციური-საბავშვო
და სასოციალ-დემოკრატიულ-კომუნისტური შტურანი

წელიწადი 46-ე

№ 10

ოქტომბერი, 1970 წ.

საქართველოს საბავშვო მწერლების კავშირის ორგანო

შ ი ნ ა კ რ ს ი

თამარ ვილახე — მღვმერები. მოთხრობა	3
ანდრო თაყაია — ლექსები	44
აკაკი გიფაია — უკვამლო ბუნებები. მოთხრობა	46
შალვა ფორჩხია — ჩემი სიცოცხლის შუა მიწოდება. ლექსი	62
ვახტანგ ჯავახია — ლექსები	63
დავით კვიციანი — მშვიდობით, უსიძრო ტაძარში! რომანი. მეორე ნაწილი. გაგრძელება	66
გიორგი ბესთაური — ლექსები. თარგმანა ქ. ჩარკვიანი ში	100
კლიმენტი გოგიავა — ილიაობა. ბიოგრაფიული რომანი. დასასრული	103

არბიქა და კუბლიმცხიქა

ბასკიონი ქლენი — „სამოგლობო ჩემო, შენთანა ჩემი ფინები“	131
მლაღიძე შავკალიძე — ამიკანის და ანუ კართული მითი ბალღობით იოზა	151
გიორგი ნიხინიანი — საბირა რევოლუციის სამსახურში	158
მთერ ავსაჯანიშვილი — ალ. ყაზბეგის „ელგუჯა“ ხალხური წყაროები	165

წიგნების მიმოხილვა

ელიზბარ მისუჩაია — „გაიყარებთან“	175
გუგუშვილი შორენაშვილი — ნაშრომი რომის ისტორიის პრინციპების ხანის შესახებ	178
მირიან ხარბიანი — გეოლოგი სურვილი რომ კარგად...	181
ხაჩატრიან შველიძე — საქართველოში სასოციალ-დემოკრატიულ-კომუნისტური შტურანის ისტორიული	187

საქართველოს კავშირის საბავშვო მწერლების კავშირის ორგანო

მთავარი რედაქტორი ელგუჯა მალარაძე

საკრედიტო კოლეგია:

ირ. აბაშიძე, დ. ბენაშვილი, დ. გამყარაშვილი, შ. ლეხანიძე, ბ. შლენგი, ა. სულაბაძე,
 რი. ა. ქუთათელი, ე. ყიფიანი (პ/მგ. მღვიანო), ს. შანშიაშვილი, დ. შინგოლაია, ვ. წულუ-
 კიძე, ო. ბილაძე, რ. ჯაფარიძე, ბ. ჯიბლაძე.

ტიპრედაქტორი რ. ნაკვიტაძე

რედაქციის მისამართი: თბილისი,
 რუსთაველის პროსპექტი. № 12.

ტელეფონები: რედაქტორის — 93-55-11-
 პ/მგ. მღვიანოს — 93-55-18, განყოფილებუ-
 ხის — 93-55-16, 93-55-17, 93-55-20.

გადაეცა ისაწყობად 15/IX-70 წ., ხელმოწერი-
 ლი დასაბეჭდად 22/X-70 წ., ინწყობის ზომა
 $7\frac{1}{4} \times 12$, ქაღალდის ფორმატი $70 \times 108\frac{1}{16}$,
 ფიზიკური ნაბეჭდი ფურცელი 12, პირობითი
 ნაბეჭდი ფურცელი 16,8.

უა 02193 ტირაჟი 11.500 შუკვ. № 2713.

საქ. კ. ც.ის გამომცემლობის სტამბა.
 თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

მ ღ გ მ უ რ ე ბ ი

მ ო თ ხ რ ო ბ ა

ომის დამთავრების შემდეგ, ბათუმის ზღვისპირა ბაღში ხშირად შეხვედებოდით შუახნის კაცს, რომელიც თითქმის ყოველდღე მოდიოდა და იმ ხეივანში სეირნობდა, სადაც ლაღად რტოგაშლილი მაგნოლიები იდგა. აგვისტოშიც კი გრილოდა ბაღში. ზღვის ხმა, შორიდან რომ მოისმოდა, სიგრილეს სახლივით მყუდროს ხდიდა.

კაცს ავადმყოფის იერი ედო. მისი ცისფერი თვალები, ჭაში ჩაცვნილ ვარსკვლავებივით, სიღრმიდან იცქირებოდნენ. გამხდარ პირისახეს ოდნავ შესამჩნევი სიწითლე დაჰკრავდა, ზაფხულის გულუხვი მზის წყალობით.

ის აქვე ცხოვრობდა. ქუჩას ფრთხილად და აუჩქარებლად გადმოსჭრიდა, ცალ ფეხს ითრევდა, თითქოს ფეხსაცმელზე ლანჩა აძრობია და სიარულს უშლისო. ხელში ყოველთვის გაზეთი ეჭირა, თუმცა ბაღში მის წაკითხვას ვერ ახერხებდა. ხის ძირას, მერხზე ჩამომჯდარი, ისე მოითენებოდა, არაფრის თავი აღარ ჰქონდა, გარდა ფიქრისა, ესეც ფიქრი იყო თუ სიზმარი, არ იცოდა, ისე გავდა ფიქრი სიზმარს.

მზე, ლენინისავით, ნელ-ნელა, მაგრამ ჯიუტად ათრობდა, თვითონაც არ უძალიანდებოდა. ჩრდილში თუმცა მზე ვერ აღწევდა, მაგრამ მისი სუნთქვა ხელებსა და ფეხებს უთუთქავდა.

კაცს მუხლებზე გაშლილი გაზეთი ედო. გამხდარი, გრძელი ხელის მტვანი გაზეთისათვის დაეფარებინა, თითქოს გამვლელების ცნობისმოყვარე თვალს უმაღავსო. ხელისზეტრგზე ჭიანჭველა დააცოცავდა, კაცი ვერ გრძნობდა. ისეთი სახე ჰქონდა, თითქოს რაღაცას უსმენსო, შორეულსა და გაურკვეველს.

რაზე ფიქრობდა ნეტავ? ვერაფრით იხსენებდა გაწყვეტილ ფიქრსა თუ სიზმარს.

ჩაბნელებული სადგური ლტოლვილებით იყო საესე...

არა!

მარტის მზიანი დღე იყო.
1. მარტი.

მარტის მზიანი დღე იყო. იოსა ზღვის პირას იჭდა. ახალჩაწყნარებულ ზღვას ტალახის ფერი გადაჰკროდა. სუსხიანი ქარი თითქოს ზღვაში შესვლას ვერ ბედავდა და გაკაპასებული ნაპირზე ტრიალებდა.

მარჯვნივ, შორს, მთები მოჩანდა, ზღვაში ჩაკეცილი კალთებით. მთების ძირას ყვითელი გემი მიყუქუქლიყო. გემის მილიდან კვამლი ამოდებოდა და, მთებს ოდნავ აცილებულა, ცაში შავ

ქოლგასავით გაშლილი ეკიდა. მოჩანდა ზღვაში ღრმად შეჭრილი ნავსადგურის ქვის ჯებირი, შეუქურას თეთრი კოშკით. უფრო შორს გაშლილ ზღვაში ტანკერი იდგა, მიტოვებულს გავდა. იმ ტანკერის იქით კი სამხედრო გემების მწყერი ირწყვოდა.

იონას მაღალი, ბეჭებში მოხრილი კაცი მოუახლოვდა, მიწაზე ცარიელ ტომარას მოათრევდა. შორი-ახლოს გაჩერდა. იონამ თავი ასწია და შეხედა.

— გამარჯობა, — უთხრა კაცმა.

— გაგიმარჯოს, — უპასუხა იონამ.

ეს კაცი მსახიობი იყო, იონას მეზობლად ცხოვრობდა.

იონა დააკვირდა: ლოყები ჩაცვივნიოდა, თვალები უსიამოვნოდ უბრწყინავდა, მთვრალივით და, რადგან იონამ იცოდა, მსახიობი ღვინოს არ სვამდა, ავად ხომ არ არისო, — გაიფიქრა.

— ჩემო იონა, — დაიწყო კაცმა, — მთელი ჩემი ცხოვრება ზღვის პირას გავატარე, დღემდე მაინც ვერ შევეჩვიე ამ დალოცვილს, ყოველთვის სიზმარში მგონია თავი. ასეა, ბატონო, მთელი ჩემი ცხოვრება. არ გაიცნო და გეტყვი, ბაბუაწვერასავით ვიფრინე და ბაბუაწვერას ცხოვრება ხომ იცი...

კაცი გაჩუმდა, თითქოს დაელოდა, იონა რამეს მეტყვისო, იონამაც არ დააყოვნა:

— რას ბრძანებთ, ბატონო სილოვან. როგორ გეკადრებათ! სახელგანთქმული კაცი ბრძანდებით, ბაბუაწვერა რამ გაგახსენათ, ბაბუაწვერას ცხოვრება ვინ თქვა?

— ხა-ხა-ხა, — გაიცინა სილოვანმა, — ბაბუაწვერა დაფრინავს, იონა, დაფრინავს.

„სიციხე აქვს ნამდვილად, კი, ავად არის!“

იონამ თქვა:

— გადაფრინდება და გათავდა.

სილოვანმა უპასუხა:

— ხო, გადაფრინდება და გათავდა, ეგ არა ვთქვი მე?

ცოტახანს გაჩუმდნენ. იონამ პაპიროსის კოლოფი ამოიღო ჯიბიდან:

— მიირთვით, ბატონო სილოვან!

სილოვანმა გახსნილ კოლოფს დახედა, ცოტახანს უყურა თვალმომთვინებლად, თითქოს პაპიროსს პირველად ხედავსო, მერე თქვა:

— „ტემპი“, „ტემპი“, კარგი პაპიროსი გქონია, იონა, — და ერთი ღერი აიღო, უყნოსა, ხელი გასწია, შორიდან გახედა ორ თითს შორის მოქცეულ პაპიროსს. იონამ ასანთის გაცერა დააპირა, სილოვანმა შეაჩერა:

— მე თვითონ მოვუყიდებ, ქარია, შე კაცო, — მერე კვამლს ამოაყოლა, — კარგი პაპიროსი გიშოვნია, კარგი.

იონამ დაიმორცხვა:

— მდგმურის წყალობაა.

— კარგი მდგმური გყავს კარგი, — ახლა მდგმური შეუქო სილოვანმა.

იონას შესცივდა და წამოდგა.

— ბევრი მოგიგაროვებია, — უთხრა სილოვანმა და თვალთ ტომარაზე აჩვენა.

იონამ სავსე ტომარა ცალი ხელით მსუბუქად მოიგდო მხარზე:

— აბა, ნახვამდის, ბატონო სილოვან.

— კარგად იყავი, ჩემო იონა, მე დავრჩები ცოტახანს, სუფთა ჰაერს მაინც ჩავყლაპავ. რა ფერისაა ეს უბატრონო, — პაპიროსიანი ხელი ზღვისკენ გაიქნია, — რამ ამღვრია ასე? ამ ზღვამ უნდა დამღუპოს მე? ვერ მოვშორდი, ვერა, თორემ ჩემგან მართლაც კაცი დადგებოდა. ხომ გაგიგონია, აგორებულ ქვას ხავსი არ მოეკიდებო? — ხმა გამოეცვალა, თითქოს ლექსს კითხვლობსო, — ბაბუაწვერა ზღვაზე ვერ გადაფრინდება, ხომ იცი? ეშინია. შიშია, რომ კლავს კაცს, ოღონდ თვითონ არ იცის, რისი ეშინია.

„სუფთა ჰაერი კი არა, ის არ გინდა! ნაფოტის მოსაგროვებლად ხარ გამოსული, მაგრამ ამაყი ხარ და გრცხვენია თქმა. ეს ტომარა რალად გინდოდა, შიგ სუფთა ჰაერი უნდა ჩატენო?“ — გაიფიქრა იონამ, ხმააღლა კი თქვა:

— მართალი ბრძანდებით, მართალი, — და წამოვიდა.

ათი ნაბიჯიც არ ჰქონდა გადადგმული, რომ სილოვანის ხმა დაეწია:

— იონა, იონა!

იონა შეჩერდა, მოტრიალდა, სილოვანს შეხედა.

სილოვანმა უთხრა:

— კინლამ დამავეიწყა მეკითხა, ბიჭი არ იწერება?

უცებ იონას სილოვანი შეეცოდა ძალიან, ასე რომ რცხვენოდა ნაფოტის მოგროვება, ასეთი ამპარტავანი რომ იყო, ასეთი მარტოხელა.

— არა, არ იწერება, — ძლივს წარმოსთქვა ეს სიტყვები, იმიტომ რომ ყელი ჩაეხრინწა, გულზე რაღაცა დააწვა ლოდვივით.

— ნუ გეშინია!

იონა დაბრუნდა, ტომარა ჩამოიღო და მიწაზე დადო. სილოვანს უკვე ზურგი შეექცია მისთვის, იღვა მხრებში მოწურული. კისერზე ჩამოზრდილი ჭაღარა პალტოს საყელოზე ეფინა და ასე საცოდავად ჩამოზრდილი თმის დაახვამაც იონას რატომღაც გული შეუკუმშა.

— სილოვან, ბატონო სილოვან, — დაიწყო მან გაუბედავად.

სილოვანი მოტრიალდა:

— ამ გაზაფხულსაც ხომ მოვესწარი, — თქვა მან.

— ერთი გზა გვაქვს, ერთად წავიდეთ, — უთხრა იონამ.

— ვიქნები ცოტახანს, — უპასუხა სილოვანმა, — რა მეჩქარება? — პაპიროსის ნაწივი წკიპურტით გადააგლო და გაიციან, — მელოდება ვინმე თუ რა?

— მოგეხმარები.

— რაში, კაცო?

— ეგ ტომარა გავავსოთ ბარემ.

— რატომ? — სილოვანმა თავის ტომარას ისე დახედა, თითქო ვილაცას შეეჩეჩებინოს ხელში.

— დაგჭირდება... ხომ იცი...

— წადი, ჩემო იონა, წადი, ნუ დაგმელოდები.

იონამ და სილოვანმა ტომარა მალე გაავსეს. თავისი რომ მოიკიდა, იონამ სილოვანის ტომარასაც წაატანა ხელი.

— შე კაცო, — სილოვანმა ხელები გაშალა, — კი არ მოგმკვდარვარ?

— რას ბრძანებ, ბატონო!

— თვითონ წამოვიღებ. ისე შენი ხათრი, ჩემო იონა, თორემ სულ არ ვფიქრობდი ამას.

— ბარემ ხელს გამოაყოლებ, დიდი ამბავი.

ბალი ერთიანად გადაეთხარათ. გზა მაგნოლიის ხმელი ფოთლებით მოფენილიყო. ჩამომხმარი ევკალიპტები თითქოს ცაში ეკიდა უხილავი თოკებით. საზაფხულო რესტორნის ხის შენობის წინ, პატარა მოედანზე, სადაც წინათ ცეკვები იმართებოდა, ორი აეროსტატი ესვენა. იქვე რამდენიმე მწვანე კარავი იდგა. რესტორნის გადაქანებულ ღობეზე ქარისგან გაშეშებული საცვლები გადაეფინათ. საველე სამზარეულოს ორთვალსთან თეთრწინსაფრიანი ჯარისკაცი შეშას ჩეხდა.

გზაზე ქალი შემოხვდათ. შავი პალტო ეცვა, ჯიბეებგამოხერილი. ხელში პაპიროსი ეჭირა.

უნებურად თვალი გააყოლეს.

— რას მიყურებთ? — დაუძახა ქალმა, — თქვენ გეკითხებით, რას მიყურებთ-მეთქი?

სილოვანმა და იონამ ერთმანეთს დაბნეულად გადახედეს.

„მთვრალია“. — გაიფიქრა იონამ.

— მომიფურთხებია! — ყვიროდა ქალი, — მომიფურთხებია, ბებრებო, თქვენთვის!

სილოვანმა და იონამ აღარ იცოდნენ, რა ექნათ, მერე სილოვანმა თქვა:

— საცოდავი!

სახლს რომ მიუახლოვდნენ, იონამ უთხრა სილოვანს:

— რატომ ჩემთან არ გამოვივლით, დავსხდებოდით, ვილაპარაკებდით, მარტოს რა გაძლებინებთ?

— იონა, — სილოვანმა საჩვენებელი თითი შემართა, — სიმარტოვე სასჯელია, რომელიც ბოლომდე უნდა მოვიხადო.

— კი მაგრამ, რა დააშავეთ ასეთი?

— არაფერი. — სილოვანი გაჩუმდა, ცოტახნის მერე დაუმატა, — მაგრამ არც არაფერი გამოიკეთებია.

იონამ ტომარა ძირს დადო, პაპიროსის კოლოფი ამოიღო და სილოვანს გაუწოდა:

— მიირთვი.

— გმადლობთ, ჩემო იონა, არ მინდა.

„არ გინდა კი არა, სული მიგდის“, — გაბრაზდა იონა, მაგრამ სილოვანს ისევ შესთავაზა პაპიროსი:

— ჩემი ხათრით აიღე.

— შენი ხათრით კი ავიღებ ერთ ცალს.

იონა ჭაფარიძის ქუჩაზე, პატარა ეზოში შემალულ სახლში ცხოვრობდა. კრამიტით გადახურული, სამთვალისანი სახლის წინ ხურმის ხე იდგა, უშნო, ჩამოქანცული ტოტები სახლის სახურავზე დაესვენებინა, ხელებივით. ნაწვიმარზე სხვანაირად გამოიხედავდა ხოლმე, ფოთლები აუპრიალდებოდა.

იონას მდგმური ეყენა, მეზღვაური ოფიცერი, დიმიტრი ერქვა. მდგმური ზოგჯერ მთელი კვირა არ გამოჩნდებოდა ხოლმე, როცა დაბრუნდებოდა, საწოლზე მიეგდებოდა და ეძინა.

მის ოთახში ბუხარი ენთო. ასეთი ბუხარი ყველა ძველ სახლს ჰქონდა ბათუმში. ნაფოტები და ფიცრის ნაკუწები იონას მოჰქონდა ტომრით. ბევრი დაფუსფუსებდა მასავით ზღვასთან, ბევრი აგროვებდა ნაფოტსა და კანგაცილილ ტოტებს, ზღვას რომ ძვლებივით გამოებრა და გაელოკა. ზღვის ნასუფრალი ბურბუშელასავით მსუბუქი იყო, ცეცხლიც წვალეებით ეკიდებოდა, არც სითბო ჰქონდა, აბა რა სითბოს გამოატანდა ზღვა, მაგრამ არარაობას მაინც ეს სჯობდა.

მდგმური ხშირად პაპიროსის გაუხსნელ კოლოფს უტოვებდა მაგიდაზე, შაქარსაც, ძეხვსაც. პირველად ხელი არ ახლო მდგმურის საჩუქარს, იუკადრისა, სამათხოვრო რა მჭირსო, მაგრამ მერე გატყდა, აიღო. სამაგიეროდ ბუხარს უნ-

თებდა, რაც სრულებით არ ევალეობოდა. როცა შეატყო, ბუხართან უცდომად სიამოვნებდა, მას მერე თითქმის ყოველდღე გამოდიოდა ზღვის პირას, ზოგჯერ დღეში ორჯერაც კი. თვითონ ბევრი საქმე არ ჰქონდა. რა საქმე უნდა ჰქონოდა ომის დროს სიმღერის მასწავლებელს? შეჰყრიდა ბუხარში ნაფოტს, მოასხამდა წყალ-წყალა ნავთს, თუ ნავთი არ ჰქონდა — ნავთი ნაფოტზე ძნელი საშოვნელი იყო — შეეუქავდა ფიცრებში ქაღალდს და ისე ანთებდა ცეცხლს.

დიმიტრის ყველაზე დიდი ოთახი ექირა. ოთახში ნიკელის საწოლი, წიგნების კარადა, მაგიდა და რამდენიმე სკამი იდგა. ერთ კედელზე რუსთაველის დიდი სურათი ეკიდა, ვიღაც თვითნასწავლი მხატვრის დახატული. ეს სურათი იონამ დიდი ხნის წინათ ბაზარში იყიდა, მოეწონა — შოთას მხარზე მტრედი ეჯდა, მობუზული. მეორე კედელზე დიმიტრის რუკა გაეკრა. რუკაზე პაწაწინა დროშები იყო დარქობილი, რომლებიც ხშირად იცვლიდნენ ადგილს. რუკის გვერდით ნატო ვაჩანაძის ფოტოსურათი მოჩანდა.

იონა პატარა ოთახში ცხოვრობდა, სამზარეულოს გვერდით. ძველისძველ სახლს ნესტიანი კედლები ჰქონდა, ნესტისგან ლოგინიც სველდებოდა. იონას მუხლები ტეხდა. და არა მარტო ამ სახლს, მიწასაც და ცასაც ნესტი გასჯდომოდა, საშველი აღარ იყო.

იონამ მდგმურის ოთახში შეიხედა. დიმიტრის საწოლზე გაუხდელს ეძინა, ერთი ფეხი ჩამოვარდნოდა, მუნდირი გაეღელა და ხელი უბეში ჩაეყო. შფოთავდა. პაპიროსის ნაწივავებით სავსე საფერფლე იქვე საწოლთან, იატაკზე იდო. იონამ კარი ცოტათი მოღებული დატოვა, კვამლით დახუთული ჰაერის გასაწმენდად.

თავის ოთახში შევიდა. ამ ოთახში მხოლოდ საწოლი და კარადა იდგა და კიდევ ერთი ძველებური დიდი კილობანი. ტომარა კართან მიაყუდა, კილო-

ბანთან მივიდა, სახურავი ახადა, გუნუნავას „თამარიანის“ დაფლეთილი ტომი ამოიღო, საწოლზე ფრთხილად დადო. ამ წიგნს თავისი მეუღლის, ელისაბედის სახსოვრად ინახავდა. ისევ კიდობანს მიუბრუნდა. ახლა იქიდან კოვერკოტის ნაცრისფერი კოსტუმი ამოიღო, ნაფტალინით აქოთებულ. გარეთ გაიტანა, დაფერთხა, მერე გულმოდგინედ დაკეცა. „ახალია მთლად“, — გაიფიქრა. ეს კოსტუმი ქორწილის მერე აღარ ჩაუცვამს. თუმცა არა, ერთხელ კიდევ ეცვა, როცა მისი სკოლის გუნდი ოლიმპიადაზე გამოვიდა. იმ გუნდში მამინ ვახტანგიც მღეროდა, მისი შვილი.

იმ ღამეს ბავშვს სიცხე მისცა. არ მინდა სიმღერა, არ მინდა, — იმეორებდა და ხელებს ჰაერში ასავსებდა. სწორედ მაშინ იტირა იონამ პირველად ბავშვობის მერე, მწარედ გულდათუთქულმა. ისეთი გრძნობა ჰქონდა თითქოს ძალიან უსამართლოდ მოექცენ. მერე ელისაბედი შემოვიდა ოთახში:

— რა გატირებს, გაგივიდი? გაციებულოა, გაუვლის.

— ხო, — უპასუხა იონამ, — ხო. — ცრემლი მოიწმინდა.

იმის გაფიქრებამაც არანაკლებ დასწყვიტა გული, რომ, ალბათ, მოწაფეები მეც დამცინიანო. ამას როგორ წარმოიდგენდა!

„ვის რად უნდა სიმღერა და თანაც სკოლაში“ — ფიქრობდა ის, — მე ხაზვის მასწავლებელიც კი მჯობია. ვახტანგი მხოლოდ იმიტომ იტანჯება, მამა რომ ყავს სასაცილო. ნუთუ მართლა სასაცილო ვარ? ხომ შეიძლება მართლა შემძულოს შვილმა? მერე, როცა ჭკუაში ჩავარდება, უკვე გვიან იქნება“.

შვილი შეეცოდა, იმიტომ რომ ასეთი სასაცილო მამა ყავდა. მძინარეს დახედა, შეტად საბრალო და უშფეო მოეჩვენა, გამხდარი, გაჩხინკული. კისერგადაგდებულს ყელზე ადამის ვაშლი ამოზურთვოდა. ესეც მისი წყალობა იყო, თვითონ იმოდენა ადამის ვაშლი ჰქონდა, თითქოს სასწორის ქვა გადაუყ-

ლაპირო. იქვე სკამზე ვახტანგის სათვალე იღო, აიღო, გაიკეთა, თავბრუსხვევა „ღმერთო, მთლად ბრმა!“ დიდხანს იჯდა შვილის საწოლთან, მისი ხელი ეჭირა და დასცქეროდა. ელისაბედი შემოვიდა:

— რას უზიხარ?

— არაფერს.

— წადი, დაიძინე, ეგ ხვალ კარგად იქნება.

— ხო, ხო...

მთელი ღამე თვალი არ მოუხუტავს, იწვა და პაპიროსს ეწეოდა.

მეორე დღეს ვახტანგი მართლაც გამოკეთდა. დედა სკოლაში არ უშვებდა, წუხელ სიცხე გქონდა, არ შეგაბრუნოსო. არ დაუჯერა. „გათავდა, ეგ ჩვენ აღარ დაგვიჯერებსო“, — ფიქრობდა იონა და თან შვილს თვალს არ ამორებდა. ვახტანგი ჩაის სევამდა, მამისკენ ერთხელაც კი არ გამოუხედავს. „როგორი გამხდარია, — ფიქრობდა იონა, — ცუდადაც აცვია, უკვე კაცია, ტანსაცმელი ჰქირდება. რამოდენა თმა აქვს, დალაქთან უნდა წავიყვანო“.

სკოლისაგან რომ მიდიოდა, გზად სასაუბრეში შევიდა და არაყი დალია. არასოდეს გაუკეთებია ასეთი რამ. სასმელი უცებ მოეკიდა, რადგან შეჩვეული არ იყო, მითუმეტეს, დილით, ჭკუაში რომ გამოვიდა, ბანცალეზდა. აუჩქარებლად წავიდა სკოლისაგან, ბოლო გაკვეთილი უნდა ჩაეტარებინა ვახტანგის კლასში. სიმღერა ყოველთვის ბოლო გაკვეთილი იყო. რა დავაშავე, — ამბობდა ხმამაღლა, რა დავაშავე? მერე სიმღერა წამოიწყო, მაგრამ მაშინვე გაჩუმდა, ვახტანგის სახე გაახსენდა. კი მაგრამ რატომ? — გამოელაპარაკა ფიქრში შვილს, — რატომ? ახლა გუშინდელზე უკეთესად შეეძლო ელაპარაკა ვახტანგთან, მაგრამ ვახტანგი აქ არ იყო. კათოლიკური ეკლესიის წინ, მათხოვრის გვერდით კიბის საფეხურზე ჩამოჯდა. სკოლაში მისვლა აღარ უნდოდა.

— კიდევ სწამს ღმერთი ხალხს? — ჰკითხა მათხოვარს.

— მომშორდი, ლოთო, — შეუღრინა მათხოვარმა. მოხუცი კაცი იყო, გაბარჯგუნული წვერით. მწვანე, დაგლეჯილი მაზარა ეცვა. თეთრწინდებიანი ფეხები წინ გამოშვირა, კალოშები გვერდით ეწყო, ჯოხთან ერთად.

— შვილი გყავს? — ჰკითხა მათხოვარს იონამ.

— მყავდა.

— მერე?

— რა მერე?

— უყვარდი?

— ვუყვარდი.

— რატომ?

— რა რატომ?

— რატომ უყვარდი?

— იმიტომ რომ ჩემი შვილი იყო.

— მერე რა?

— როგორ თუ მერე რა?

— მაშინაც მათხოვრობდი?

— ხო, მე სულ ვმათხოვრობ.

— რა დაემართა შენს შვილს?

— მოკვდა.

— რატომ?

— მომშორდი, თორემ ამ ჯოხს ხომ ხედავ! — უთხრა მათხოვარმა.

იონა წამოდგა:

— რა მოგივიდა შე კაცო?

— დამანებე თავი!

— რისგან მოგიკვდა შვილი?

— წყალში ჩავარდა და გაცივდა.

— წყალში რა უნდოდა?

— არ მომშორდები?

— რამდენი წლისა იყო?

— რა გინდა ჩემგან რა?

უცებ მათხოვარმა ტირილი დაიწყო.

— რა გატირებს, მივდივარ, ხომ ხედავ, მივდივარ.

მათხოვარს უკვე კარგად გამოცილებული იყო, მისი ხმა რომ დაეწია:

— თორმეტისა იყო, მოდი აქ, სად მიდიხარ?

იონა დაბრუნდა.

— მოდი, დაჯექი, ადგილი ყველას ეყოფა.

— მე არ ვმათხოვრობ, — უთხრა იონამ.

— ცოტოტას ყველა ვმათხოვრობთ.

— არა.

— მაშ რას აკეთებ?

— ვმღერი.

— მღერი?

— ხო, — იონამ წაიღიღინა.

— მთვრალი ხარ, — უთხრა მათხოვარმა, — წადი შინ, დაიძინე. სახლი ხომ გაქვს?

— მაქვს.

— ბედნიერი კაცი ყოფილხარ.

სამასწავლებლოში ომანიანად შევიდა: „ბოლოსდაბოლოს, მე არავიზე ნაკლები არა ვარ!“ დიდი დასვენება იყო, სამასწავლებლოში უჩვეულო სიჩუმე იდგა. იონამ ქუდი მოიხადა და მაგიდაზე დააგდო:

— რა მოხდა, რა დაგემართათ?

— უსვენდისო! — ჩაისისინა ჭიმიის მასწავლებელმა ქსენიამ, — როგორ გამომტყვერალა!

ამ დროს სკამიდან ვიღაც უცნობი კაცი წამოდგა და იონას მიმართა:

— თქვენ ვინ ბრძანდებით?

— მე ამ სკოლის ბუღბული ვარ! — უბასუხა იონამ და ხმამაღლა გაიციანა.

— ეს სიმღერის მასწავლებელია, — ჩაიბურტყუნა სასწავლო ნაწილის გამგემ, — იონა ჭორიძე.

— რა აზრისა ხართ დირექტორზე? — ჰკითხა უცნობმა.

— დიდი მამაძალი ვინმეა, — თქვა სიცილით იონამ და იქ მყოფ მასწავლებლებს თვალი გადაავლო: მე მისი სრულებითაც არ მეშინია და რომ იცოდეთ, არავისი არ მეშინია ამ ქვეყნად.

— მამაძალი? — გაიმეორა უცნობმა.

— ისე ცუდი ბიჭი არაა, მაგრამ, — თქვა იონამ და ქსენიას თვალი ჩაუკრა. ქსენიამ თავი მიიბრუნა.

— მაგრამ რა? — ჰკითხა უცნობმა და ახლოს მივიდა.

იონას რატომღაც მათხოვართან საუბარი გაახსენდა:

— დამანებე, თუ მამა ხარ, თავი, — უთხრა უცნობს, — თორემ ვიტყვებ.

— რატომ იყო მინც მამაძალი?

— როგორ თუ იყო, მოკვდა თუ?

— ო, შენი კუბო ვნახე,— ჩაისისინა ქსენიამ.

— მაინც რას ავეთებდა თავი როგორ ეპირა, იქნებ ვინმესთან,— უცნობმა ქალებს გადახედა.

იონამ გაიცინა, პირზე ხელი აიფარა:

— რას ბრძანებთ, მაგის თავი ჰქონდა? — თან უეკირდა, ქსენიას გარდა რომ არავის მიუქცევია ყურადღება მისი სიმთვრალისთვის.

ახლა უკვე ყველაფერს ბურუსში ხედავდა. ამ დროს მეორე უცნობი გამოჩნდა:

— გაანებე თავი მაგ კაცს, — უთხრა პირველს, — რას გადაეკიდე?

— მართლა, რას გადამეკიდე, ძმაო? — მიმართა იონამ უცნობს. არა, ის თავს აღარავის დააჩაგვრინებდა. დე, ყველამ იცოდეს, რომ ის ძველი, მორჩილი იონა მოკვდა. კი, მაგრამ დირექტორს რაღა დავმართა, ისიც მოკვდა? გამოდის, რომ იონა და დირექტორი მოკვდნენ და აქ სამასწავლებლოში გლოვია. მაშ, თვითონ რაღა ალაპარაკებს, ან ეს უცნობი კაცები ვინ არიან? ალბათ, კუბო მოიტანეს, ორი კუბო. მალე სასულე ორკესტრიც მოვა და შოპენის მარშს დაუქრავს.

— ოოო, — თქვა იონამ და სკამზე ჩამოჯდა, მერე თავი ჩამოუვარდა და მაგიდის კიდეს ჩამოჰკრა, — ოოო, — გაინეროა მან და დაიძინა.

— ვილაცამ შეანჯღრია.

— ა?, — იონამ თვალი მოიფშვინია: — რა მოხდა?

— ადექი, შე გათახსირებულო, — ჩაუსისინა ყურში ქსენიამ, — შენი გაკვეთილია.

— გაკვეთილი?

— არა ხარ სკოლაში შემოსაშვები, მაგრამ პატრონი რომ არაა? — თქვა ქსენიამ. მას სახეზე ბევრი პულერი წაესვა და ნამტირალევი თვალები დასიყბოდა.

— გამაგებინე, ადამიანო, რა მოხდა? — იკითხა იონამ.

ქსენიამ სამასწავლებლოს კარი გაიჯახუნა და იონა მარტო დარჩა. როდის

წავიდნენ სხვები, ნუთუ ყველაფერი დაესიზმრა? რა უნდოდა სამასწავლებლოში მათხოვარს? არა, მათხოვარი სამასწავლებლოში არ ყოფილა. მაშინ თვითონაც არ ყოფილა აქ. საიდანაც მძინარე მოუყვანიათ და აქ დაუსვამთ ვაი, სირცხვილო, სამასწავლებლოში ეძინა! ვახტანგი რომ გაიგებს, რას იტყვის? ესლა აკვდა!

კლასში რომ შევიდა, შვილისკენ არ გაუხედავს, თუმცა მთელი გაკვეთილის მანძილზე გრძნობდა მის დაძაბულ მზერას. თავჩაქინდრული იჭდა მაგიდასთან, ხმაამოუღებლად გაატარა მთელი გაკვეთილი. მოწაფეები, თუ თავდაპირველად ჩვეულებისამებრ ხმაურობდნენ, ნელ-ნელა მიუჩნდნენ და კლასში სიჩუმე ჩამოვარდა. უცებ იგრძნო, უნდოდა ვახტანგს მართლაც შესცოდებოდა. მაგრამ მამა რომ შესცოდებოდა, კიდევ უფრო არ დაიტანჯებოდა? როგორ შეიძლება მამის შეცოდება, მამით უნდა ამაყობდე. ამასაც ფიქრობდა, მაგრამ მაინც ძალიან უნდოდა, ვახტანგს შესცოდებოდა. ხო, საბრალო იყო, მეტის თავი არაფრისა ჰქონდა. ჩანჩურაკაცი უნდა შეგებრალოს, — ფიქრობდა, — თუ არც შეიბრალეს, მაშინ რაღა მისი ცხოვრება? სიძულვილს ისევე სინარალული ერჩია. ისეთი კაცის შეყვარება, როგორც თვითონ იყო, ახლა შეუძლებლად ეჩვენებოდა. ეს კი საშინელი ტყვილით უკოდავდა გულს და არავინ იყო ქვეყანაზე, რომ მისი გაეგო. ის მათხოვარი კი შვილს უყვარდა, მე რა დავაშვეე ასეთი. თურმე აქამდე ასე ვაწვალებდი და არ კი ვიცოდი. ამ ტანჯვის ნამდვილი სათავე კი კლასში იმალებოდა, მოწაფეებს შორის, გატრუნულები რომ ისხდნენ და უცოდველი სახით შესცქეროდნენ თავჩალუნულ მასწავლებელს. მერე რა, რომ სიმღერის მასწავლებელი იყო? მერე რა? საიდან ჰქონდათ ამ ბავშვებს ასეთი დაუნდობლობა, განა რამე დაუშავა? მას ხომ ყველანი უყვარდა. უყვარდა არა მარტო იმიტომ, რომ ვახტანგის ამხანაგები იყვნენ. მათ სიცელქეზე ყოველთვის

თვალს ხეუკავდა. რაც არ უნდა დაეშავებინათ, არავის გაუმხელდა, სხვა მასწავლებლებივით ღირქეტორთან არ გარბოდა. სწორედ ამიტომ, — გაუელვა უცებ, სწორედ ამიტომ, რომ გულჩვილი ხარ, რომ გიყვარს. აბა არ გიყვარდეს, აბა სჯიდე, აბა ორიანებს უწერდე! თუმცა ვის რაში ჭირდება შენი ორიანი თუ ხუთიანი, საწყალო სიმღერის მასწავლებლო, ვის რაში ჭირდება შენი სიმღერა. ამ ბავშვებთან ერთად, ალბათ, მათი მშობლებიც დაგცინიან. კი მაგრამ ვახტანგი, ვახტანგი რატომ არ დაინდეს? ის ხომ მათი ამხანაგია. ის ხომ, მაღლობა ღმერთს, სიმღერის მასწავლებელი არ არის.

ახლა გაახსენდა ის, რასაც ადრე რატომღაც ყურადღებას არ აქცევდა: ვახტანგს არც ერთი ამხანაგი შინ არ აკითხავდა. ერთხელაც არ გამოუვლიათ მისთვის ან კინოში წასასვლელად, ან ფეხბურთის სათამაშოდ. ფეხბურთს ვახტანგი არ თამაშობდა. მართლა, რატომ არ თამაშობდა ფეხბურთს? იმიტომ რომ დედამისს არ უნდოდა? რომელ დედას უნდა მისმა შვილმა ფეხბურთი რომ ითამაშოს, მაგრამ ქუჩები საესეა მობურთავე ბიჭებით. განა მათი კლასის ფანჯარაც ბურთით არ ჩაღწეეს? იმიტომ არ თამაშობს, რომ სათვალე უკეთია და რცხენია, თუმცა აგერ მის ამხანაგსაც უკეთია სათვალე, მაგრამ პირველი ფეხბურთელია. არა, სუსტია, მამას ჰგავს, სირბილი არ შეუძლია...

ნუთუ ეს გოგოებიც დასციმიან მას, მედიკო, ლეილა, ცისანა, მზია... მას ხომ შეიძლება უყვარდეს რომელიმე? რომელი?

გაკვეთილი რომ დამთავრდა და მოწაფეები გარეთ გაცვიფდნენ, ვახტანგი მიუახლოვდა მამას:

— რა დაგემართა?

მძიმედ ასწია თავი და შეიღწა შეხედდა, ახლა თვითონ ეცოდებოდა შვილი, ასე მარტო რომ იყო, ასე უამხანაგოდ.

— ავად ხომ არა ხარ? — ჰკითხა ვახტანგმა.

— არა.

— წამოდი, არ მოდიხარ შინ?
— შენ წადი, ამხანაგებთან წავიქნები
წადი.

— ისინი უკვე წავიდნენ.
— რატომ?
— რა ვიცი, წავიდნენ.
— რატომ არ დაგიცადეს?
— რატომ უნდა დაეცადათ? შინისკენ რომ მიდიოდნენ, იონამ ჰკითხა ვახტანგს:

— შენ ვისთან ამხანაგობ?
— ყველასთან.
— მაინც, მაინც?
— ხომ გითხარი, ყველასთან-მეთქი.
— მეგობარი არა გყავს?
— როგორ არა.
— მაინც ვინ?
— ყველანი ჩემი მეგობრები არიან.
— მეგობარი კარგია, — თქვა იონამ.
— ხო, მე კარგი მეგობრები მყავს.

აი, განა ეს არ უნდოდა იონას: ვახტანგი ტყუოდა, იმიტომ რომ მამა დაემშვიდებინა. მაშასადამე ბავშვი გრძნობდა, რა სამინელება იყო უმეგობრობა. რა უნდა ექნა იონას? კარიდან კარზე ხომ არ ჩამოუვლიდა ვახტანგის ამხანაგებს, ჩემს შვილთან იმეგობრეთო. კიდევ უფრო სსასაცილო გახდებოდა. არა, მათთან ფრთხილად უნდა დაგვეჩირა თავი. რა დაუნდობლები ყოფილან!

— აი, მედიკო, — დაიწყო იონამ. — მედიკო სხირტლაძე... კარგი გოგოა, — და თვალი შვილისკენ გააპარა.

ვახტანგს წარბიც კი არ შეხრია, რაც იონას რატომღაც არ ესიამოვნა.

— ხო, — თქვა მან, — კარგი გოგოა.

აი სწორედ აქ დაუშვა კიდევ ერთი შეცდომა იონამ:

— კარგად მღერის, — თქვა და იმ წამსვე ენაზე იკბინა.

ვახტანგს არაფერი უთქვამს, ჩუმად მივიდნენ სახლამდე.

მეორე დღეს, სამზარეულოში რომ შევიდა, იონამ ჰკერზე ჩამოკიდებული ვახტანგი დაინახა, ფეხებს აფართხლებდა.

— შვილო! — შებღავლა იონამ, წაქ-

ცულო სკამი წამოაყენა. შეხტა. შეილის სხელი მკერდში ჩაიკრა, მალა ასწია, ცალი ხელით ყელზე შემოჭერილი ყულფი ახსნა, მერე სკამიდან ფრთხილად ჩამოვიდა, შეილი საშინლად მძიმე მოეჩვენა, იატაკზე დაასვენა და გარეთ გამოვარდა:

— მიშველეთ, მიშველეთ, ხალხო!

ექიმმა თქვა:

— სულზე მიგისწრია, ერთი წამიც და აღარ იქნებოდაო.

— რატომ, რატომ? — შეპბლავლა ექიმს.

ექიმმა მხრები აიჩეჩა.

ვახტანგი ერთი კვირა იწვა. კისრის ძარღვები ტკიოდა, დასიებოდა. „იქნებ გაგიედა,— ფიქრობდა იონა,— ან იქნებ მართლაც ვიღაც უყვარს“. აბა სხვა რითი აეხსნა შეილის საქციელი. ელისაბედიც მისვენებული ეგდო. პირველად გული რომ წაუვიდა, მას მერე გოშზე ვერ ბოიყვანეს. იონა ოთახში დადიოდა და ხმაძლლა ლაპარაკობდა: რატომ, რატომ რა დავაშავე ასეთი. ქვეწარმავალი ხომ არა ვარ, ასე რომ შემძულოს შეილმა? დარწმუნებული იყო, რომ ვახტანგს ამიტომ უნდოდა თავის მოკვლა და არც შემცდარა. რამდენიმე დღის მერმე გაიგო, რომ ჭიმიის მასწავლებელს ქსენიას ვახტანგისათვის ეთქვა: მამაშენმა ღირექტორს ტყუილუბრალოდ ცილი დასწამაო, სკოლაში მთვრალი გამოცხადდა, იმიტომ რომ სინდისი არ ჰქონდა სუფთა და ჩვენთვის თვალში შეხედვა ფხიზელს მოერიდოო. მერე ვახტანგმა, აღბათ, ამ ამბავს ისიც დაუკავშირა, მამამისი მთელი გაკვეთილის განმავლობაში თავჩადუნული რომ იჯდა და ბავშვსაც მეტი არ უნდოდა. თანაც ეს ჭიმიის მასწავლებელმა საჯაროდ განაცხადა, მთელი კლასის გასაგონად.

იონა ადგა და ქსენიასთან წავიდა.

— რა მიყავი, ქსენია, ეს, რატომ მომიკალი შეილი? ან მე რატომ მომიკალი, რას მერჩოდო, რა დაგიშავე, ქალო? ასეთი ცილისწამება გამოვიდა?

— მაპატიე, ჩემო იონა,— უპასუხა ქსენიამ, — ხომ იცი, უბედურებამ თვა-

ლი დამიბნელა, რა არ ვიფიქრე, აბა რას ერჩოდნენ იმ ანგელოსიერებ წყლთა კაცს.

— ხომ არაფერი მოსვლია?

— არა. საჩივარი შეუტანია ვიღაცას და იმიტომ მოვიდნენ შემოწმებაზე. ბოდოში ბატონო, შეცდომა მოხდაო, უთქვამთ და გამოუშვიათ. მაპატიე, თუ შეგიძლია.

— მე კი გაპატიებ, მაგრამ... ის ბიჭი კი დამედუბა და... მე ხომ დამედუბე და დამედუბე სამუდამოდ.

— შენს შეილს მე ჩავუვარდები ფეხებში, ყველაფერს ავუხსნი და მე ვეტყვი ნუ გეშინია. ისე ლეთისნიერი შეილი კი გყოლია, რომ იცოდე...

— კინალამ მომიყვდა და... სულ ტყუილ-უბრალოდ.

— მაპატიე, იონა, შენს საყვარელ შეილს გაფიცებ. ეგ ამბავი რომ გავიგე, კინალამ გაგვიყდი. როგორ ვიფიქრებდი, ბავშვი თუ ასე განიცდიდა.

— აღარ არიან ეგენი ბავშვები.

— მართალი ბრძანდები. მაპატიე შენი ჭირიმე. ერთი სულელი ქალი ვარ, შენც უნდა გამიგო, ისედაც არ მქონდა ჭკუა და მაშინ სულ დავკარგე.

— ეპ, ჩემო ქსენია, მე კი გამაუბედურე და...

მეტი რაღა უნდა ეთქვა, გამობრუნდა. ქსენია ჭიშკრამდე გამოჰყვა, მაპატიე, მაპატიეს ძახილით, თითქოს ეს იონას უბედურებას რამეს უშველიდა.

ავადმყოფის სანახავად მედიკო მოვიდა, მედიკო სხირტლამე:

— შედი, შეილო, ნახე,— უთხრა იონამ,— ოღონდ არ დაილაპარაკოს, ხმა კი არა აქვს.

ცოტა ხანს იჯდა მედიკო ვახტანგის საწოლთან. იონამ შეიჭყიტა ოთახში: გოგონას ხელები მუხლებზე დაეწყო, წელგამართული დასცქეროდა ვახტანგს, ვახტანგიც უყურებდა თვალმოუშორებლად. რატომღაც ტირილი მოუნდა იონას. საკვირველი ის იყო, რომ სიხარულისგან უნდოდა ეტირა.

— ხომ ვამბობდი, ხომ ვამბობდი,— უთხრა მან ელისაბედს, რომელიც

წამომდგარიყო და დიდხინის ნაადამ-
ყოფარივით დაფარფატებდა, — ხომ
ვაშობდნი!

— რას ამბობდნი, რას? რას ამბობ-
დნი, ადამიანო?

— ხომ ვაშობდნი, — ამის მეტი ვე-
რაფერი თქვა იონამ.

იონამ მედიკო ჭიშკარამდე მიაცილა.

— ნახვამდის, პატივცემულო მასწავ-
ლებელო, — უთხრა მედიკომ.

— ნახვამდის, გენაცვალე, მოდი
ხოლმე.

— მოვალ უსათუოდ.

— ვახტანგს გაუხარდება.

— კი, ბატონო.

— ვახტანგი ცუდი ბიჭი არ არის,
ხომ იცი, მედიკო.

— ვახტანგი ძალიან კარგი ბიჭია.

— ხოდა, ზშირად გამოიარე. თუ გინ-
და, გაგაცილებ, ბნელო.

— არ მეშინია, პატივცემულო მა-
სწავლებელო.

იონა ცოტახანს იდგა ჭიშკართან, მი-
მავალ მედიკოს გასცქეროდა, მერე შინ
ალარ შემობრუნებულა, თეატრისკენ
გასწია. თეატრი კომინტერნის ქუჩაზე,
ფოსტის გვერდით იყო, პატარა, ყვით-
ლად შეღებილ შენობაში.

იონა კულისებში შევიდა და მეხანძრე
ერმილეს გვერდით ხის ყუთზე ჩამოჯდა.

— არაფერი არაა კაცის ცხოვრება, —
უთხრა ერმილემ.

იონამ ვერ გაიგო, რატომ ეუბნებო-
და ამას ერმილე. ერმილეც მიხვდა, მის
ნათქვამს დაზუსტება რომ ჭირდებოდა,
ამიტომ ხელი სცენისკენ გაიქნია, სა-
დაც ამ დროს წარმოდგენა მიდიოდა.
იქიდან ქალის ტირილი ისმოდა, რო-
მელსაც ზოგჯერ კაცის ძღვრიალა, ნაწყ-
ვეტ-ნაწყვეტი ფრაზეები გაერეოდა. ეს
ბატონი სილოვანის ზმა იყო.

— არაფერი, — დაეთანხმა იონა
ერმილეს მხოლოდ იმიტომ, რომ არ უნ-
დოდა ეწყენინებინა.

ცოტახანს შემდეგ კულისებში ბატო-
ნი სილოვანი შემოვიდა, ხელმწიფის
ტანსაცმელში გამოწყობილი. გვირგვი-

ნი მოიხადა, ჯიბიდან ცხვირსახოცი ამო-
იღო და შუბლზე ოფლი შეიწმინდა.

— იონას ვახლავარა?

— გამარჯობათ, ბატონო სილოვანი!

— ბიჭი როგორ არის?

— ახლა არა უშავს. თქვენთან მქონ-
და პატარა საქმე, — იონა გაჩუმდა,
ერმილე მაშინვე წამოდგა და გვერდზე
გავიდა.

— გისმენ, ჩემო იონა.

— რა ვქნა, ბატონო სილოვანი?

— რა იყო, კაცო?

— ახლა ყველას ხომ არ ჩამოეუვლი,
არ დამიბეზღებია-მეთქი ის კაცი, სკო-
ლაშიც ვერავის ვეუბნები.

— მე უკვე დამავიწყდა, შე კაცო.

— ბიჭი მეცოდება.

— ხომ გაიგო სიმართლე?

— კი.

— ხოდა, ამა რა გინდა მეტი.

— კინაღამ მომიკვდა...

— რა ბედნიერი ხარ, რომ იცოდე, —
თქვა სილოვანმა და ყუთზე ჩამოჯდა, —
დავიღალე.

იონა გაკვირვებული უცდიდა, როდის
გააგრძელებდა სილოვანი სიტყვას, რამ
გადარია ეს კაცი, რომელ ბედნიერება-
ზე მელაპარაკებო.

— ბედნიერი ხარ, — თქვა სილოვანმა,
თითქოს იონას გაკვირვება შეატყობო და
ამიტომ სასწრაფოდ დაუმტა, — შვილი
რომ გყავს, იმიტომ ხარ ბედნიერი.

— ახლა შვილი უნდა მოგვკლა ჩემი
ხელით, — თქვა მან სიცილით, მერე სა-
ხე შეეცვალა, იონას მხარზე ხელი და-
ადო და უთხრა, — ნუ გეშინია, ყველაფე-
რი კარგად იქნება.

— გამოგველოთ ერთი, დალაპარაკე-
ბოდით, თქვენ უყვარხართ.

— კი, მოვალ უსათუოდ, — დაბირ-
და სილოვანი, — ახლა შენ ნუ მოიკ-
ლავ თავს, შტერი ქალის ლაპარაკს
უგდებ ყურს?

იონამ მდგმურის ოთახში შეიხედა,
დიმიტრის ისევ ეძინა, ისევ შფოთავდა.
იფიქრა, გავალვიძებო, მაგრამ ვერ გა-
ბედა. ბუხარში ცეცხლი დაანთო —

სითბოზე ისედაც გაიღვიძებო — და ოთახიდან ფეხაკრფით გამოვიდა. კოსტუმი ვაზეთში გაახვია და ბაზრისკენ გაემართა.

ბაზრამდე რომ მისულიყავი, თითქმის მთელი ქალაქი უნდა გადაგეჭრა ფეხით, ავტობუსი იშვიათად გამოჩნდებოდა, თანაც ისეთი სავსე იყო, მაინც ვერ ახვიდოდე.

ქალაქს ნაცრისფერი ეღო. ნაცრისფერი იყო ქუჩები, სახლები, ხეები და ცაც. ზოგიერთი მალალი სახლი ყვითელ-მწვანედ აეჭურლებინათ. ეს მაინც არაფერს ცვლიდა, ნაცრისფერი ბატონობდა ქალაქში. თითქოს ვიღაცას ღრუბელივით უზარმაზარი ფუნჯი წაესვას ქალაქისათვის. შეიძლება ეს უსახური მარტის ბრალიც იყო, შეიძლება ვინმეს ასედაც ეფიქრა, მაგრამ ნამდვილად კი ეს ფერი ოჰმა მოიტანა.

აფიშები ქალაქის კედლებზე ბლომად იყო გაკრული: უამრავი გადმოხვეწილი თეატრის დასი თავს აფარებდა ქალაქს. აფიშებიდან უმთავრესად აღმოსავლურად შორთული ილუზიონისტები იჭირებოდნენ, ყველაზე მეტი მაყურებელი მათ ყავდათ.

ხალხი უმთავრესად პურისა და ნავთის რიგში იდგა. ზოგჯერ ხალხის ნაცვლად, მაღაზიებთან დანომრილი ქვები ეწყო.

ციოკის წინ ტროტუარზე გაშლილ კარვებში ბოშები ცხოვრობდნენ. ცირკში ყოველ საღამოს კიდაობა იმართებოდა, კიდაობდენ სახელგანთქმული, ბებერი მოჭიდავეები, კიდაობის შემდეგ ბოშები მღეროდნენ. ბოშებს დათვი ჰყავდათ, რომელიც უკანა თათებზე შემდგარი დადიოდა. ამ დათვის წყალობით, დღის წარმოდგენებზე ბავშვების ტყეა არ იყო. დათვს ბორისი ერქვა და მთელი ქალაქი იცნობდა.

გორკის ქუჩაზე, სადგურიდან „ინტურისტის“ ახალაგებულ შენობამდე რკინიგზის ტოტი მიდიოდა. „ინტურისტის“ შენობაში ჰოსპიტალი გაეხსნათ და ამ გზით მატარებელს დაჭრილები მოყავდა.

სადგური ლტოვილებს გაეცო. კარანტინის მერე, ისინი ადგილობრივ მკვიდრებს ეხიზნებოდნენ, მაგრამ ქალაქის ხელისუფლება მაინც იძულებული იყო, მათთვის სანახევროდ სკოლებიც კი დაეცალა.

ომი რომ დაიწყო, ვახტანგი სკოლას ამთავრებდა. მთელმა კლასმა მოხალისედ გადაწყვიტა წასვლა. კლასში ჩვიდმეტი ბიჭი იყო. იმ დღეს ვახტანგი გახარებული დაბრუნდა შინ.

— ომში მივდივარ, — უთხრა მამას, — მთელი კლასი მივდივართ!

ელისაბედმა შეიცხადა: — რას ჰქვია, ომში მიდიხარ, რა დროის შენა ომია, ბავშვებს ომში რა უნდათ?

— მე ბავშვი აღარა ვარ, — უთხრა ვახტანგმა დედას, — ყველანი მიდიან!

— რა გინდა, ქალო, მაგ ბიჭისაგან, — უყვირა იონამ ელისაბედს, — გაანებე თავი!

— არა, დედა, შენ ომში რა გინდა, ყველა კი არ მიყავთ იქ, — უმწეოდ გაიღიმა ელისაბედმა.

— თავი გამანებე, — იყვირა ვახტანგმა, მაგრამ თითქოს საკუთარმა ხმამ შეაკრთო, დედას საზე აარიდა და ნაძალადევი ღიმილით თქვა:

— სათვალისანი ჭარისკაცია არ გინახავს?

— არა! — იყვირა ახლა ელისაბედმა.

— ხო, იაპონელი ჭარისკაცები სულ სათვალისით არ არიან? — თქვა იონამ.

ელისაბედი სკამზე ჩამოჯდა, რაღაც საცოდავად მოიბუზა, დაატარავდა. წინსაფრის ჯიბიდან ცხვირსახოცი ამოიღო და პირზე აიფარა.

„იქნებ მართლა გონია ვახტანგს, რომ არ მიყვარს, — ფიქრობდა იონა, — კი მაგრამ, რატომ უნდა ეგონოს ასე? მართალია ელისაბედი, ვახტანგის ომში წასვლა როგორ შეიძლება, პირველსავე დღეს მოკლავენ და რაღად მინდა მერე სიცოცხლე...“

იმ დამეს ვახტანგი შინ არ მოსულა. იონას გულმა ვერ გაუძლო და საქებნე-

ლად წავიდა, მთელი ქალაქი მოიარა, ვერ იპოვა. უკვე ძალიან გვიანი იყო, როცა ზღვის პირას ბაღში გავიდა, ყველა კუნძული მოჩხრიკა, ვახტანგი კი არ ჩანდა.

მთვარიანი ღამე იყო. განაბული ზღვა მთვარის შუქს სარკესავით ირეკლავდა. იფიქრებდი, ზღვა კი არა, თვითონ სიჩუმე ბრწყინავსო. ბუნება ძილში, ბავშვივით, უჩუმრად და მშვიდად სუნთქავდა.

— ღმერთო, შენ უშველე ჩემს შვილს, ღმერთო, — ეს სიტყვები კი არ თქვა, ამოიგმინა.

სჯეროდა, რომ ომი მალე გათავდებოდა, უსათუოდ გავიმარჯვებდით, მაგრამ ეს მოკლე დროც საკმარისი იყო იმისთვის, რომ ვახტანგი ამ ქვეყნიდან გამქარაილყო.

ადამიანის ცხოვრებაში არის წუთი, როდესაც სწამს, რომ ვიღაცას თავისი თხოვნა მიაწვდინა, ღმერთი იქნება ეს თუ ბუნება, სულერთია, ვიღაცა დიადმა, რომელზედაც კაცის სიცოცხლეა დამოკიდებული, გაიგო მისი სიტყვა. იმ უამრავ საჩივარსა, ვედრებასა და ლოცვას შორის წიწილივით გამოიჩეკა სახელი ახალი ადამიანისა, რომლის გადარჩენასაც იხვეწებოდნენ, მაგრამ ახლა ბევრი იხვეწებოდა ქმრის, შვილის, შვილიშვილის თუ ძმის გადარჩენას. რომელი ერთი უნდა აერჩია ღმერთს, რომლისთვის უნდა დაეფარებინა თავზე ხელი. შეეძლო კი ვინმეს გადარჩენა, შეეძლო კი დაეხსნა ვინმე გააფთრებული კაცის ხელიდან? მაგრამ ბევრმა დაიძინა იმ ღამეს მშვიდად, დარწმუნებულმა, რომ მისიანი უსათუოდ გადარჩებოდა.

გზებზე, როგორც აღიდებული მდინარეები კალაპოტებში, ვეღარ ეტყვიან დაჭრილი ჭარისკაცებით, ქალებით, ბავშვებით, სახსე მატარებლები, მანქანები, ფორნები, ურბები. იწვის ქალაქები,

სოფლები, ყანები. ერთმანეთში არეულა მტვერი, სისხლი, ოფლი ფეხს ფეხკვლი მასა, როგორც ვულკანის გამოვრდებული ლავა ეფინება მიწას და გზადაგზა ყველაფერს ანადგურებს.

ვახტანგი მიდის ტრიალ მინდორში და ვერაფერს ხედავს, რადგან სათვალე დაკარგვია. დედას ეძახის და კიდევ ერთი ტრიალი მინდორია აქვე. იმ მინდორის მთელ სიგრძეზე თოკია გაქიმული, რომელზედაც ახლა ელისაბედი სარეცხს კიდებს. მე სადა ვარ, მე? — ფიქრობს იონა და მართლაც ის არსად არის, თუმცა ყველაფერს ხედავს და გრძნობს

ასე ეძინა მთელი ღამე ზღვის პირას ქვაზე ჩამოშდარს და როცა გაეღვიძა, უკვე თევზებოდა. მთვარე ჩასულიყო. ზღვას გამოხუნებულ ბინდიდან ხელები გამოეყო და ნაპირზე აფათურებდა, თითქოს რაღაცას ეძებო. აქლოშინებული გამოვარდა ბალიდან და სანამ ბაღში მორბოდა, სულ ეგონა, რომ ჭერ კიდევ სიზმარში იყო.

ვახტანგი სამხედრო კომისარიატიდან უარით გამოისტუმრეს. ისეთი დაბრუნდა შინ, დანა პირს არ უხსნიდა.

სადილობის მერე ელისაბედმა თეფშები სამზარეულოში გაიტანა, იონა და ვახტანგი მაგიდასთან დარჩნენ, იონა ცარიელ ჭიქას ატრიალებდა ხელში, ვახტანგი თავჩალუნული იჯდა.

უარმა იონა ჭერ გაახარა, მერე კი, ვახტანგის შემხედვარე, დაიბნა, აღარ იცოდა, გახარებოდა თუ წყენოდა. „არა, სხვანაირად ვერ მოიქცეოდნენ“ — ფიქრობდა იონა. ეს ფიქრი მის სიხარულს კანონიერს ხდიდა, რომელსაც ცოტადენი ღრუბელი მიინც ერია: ნუთუ მართლა ასეთი სუსტია? მაგრამ ეს ღრუბელი ადვილად იფანტებოდა, ოღონდ ვახტანგის ღუმილი უწრიალებდა გულს სიჩუმე ნელ-ნელა აუტანელი ხდებოდა, მაგიდაზე თითქოს მიცვალებული ესვენა.

— ვახტანგ, შეილო, — თქვა იონამ და შეკრთა, თითქოს სხვას ეთქვას ეს სიტყვები. თვითონ მართლაც არ აპირებდა ხმის ამოღებას, ან რა უნდა ეთქვა? ვახტანგმა თავი ასწია, თვალები ცრემლით გავსებოდა, ნიკაპი უცახცახებდა, — ყველა ხომ არ წავა ომში, აქაც არის საჭირო ხალხი...

გრძობდა, რომ იმ სიტყვებს არ ამბობდა, რასაც ვახტანგი მისგან ელოდა. ალბათ, ვახტანგმა მასზე უკეთესად იცოდა, რომ ყველა ვერ წავიდოდა ომში, ან მამამისიც ხომ შინ რჩებოდა?

„როგორ შეიძლება ჩვენი შედარება. — გაიფიქრა მაშინვე, — ამხანაგებში აქაც გამოირჩა, აქაც განზე დარჩა“.

გული გაებერა, ისე შეეცოდა შეილი. თითქოს დიდი უსამართლობის მსხვერპლი მჭდარიყო მის წინ და საშინალებას ის იყო, რომ ამ უსამართლობას ვერავის დასწამებდა, საკუთარი თავის გარდა: თვითონ იყო გონჯი და შეილიც მას დაემსგავსა, ამიტომაც შინ უნდა დარჩენილიყო მამამისივით.

ისინი ბეწვის ხილზე იდგნენ, ერთი წამიც და ხილი ჩაწყდებოდა, ისინი სამუდამო სიძულვილის მორევში ჩაიხრჩობოდნენ.

— მიშველე! — თქვა ვახტანგმა ჩუმად.

— მე რა შემიძლია? — ამოიკენესა იონამ.

ფიქრით კი უკვე აქეთ-იქით აწყდებოდა, სამხედრო კომისარს ფეხებში უვარდებოდა, ექიმებს კალთებს აგლეჯდა, ეხვეწებოდა: წაიყვანეთ, წაიყვანეთ. წაიყვანეთ ჩემი შეილი. არაფრად აგდებდა არც დამცინავ ლიპილს, არც გაკვირვებულ მზერას... ოღონდ... ნუ ტირი, ვახტანგ, ნუ ტირი, მამიკო, ნუ... ოღონდ მისი შეილი მართო არ დარჩენილიყო... მართო!

— შეგიძლია, — უთხრა ვახტანგმა, გადმოიხარა, ჭიქა გამოართვა. მკერდზე მიიკრა, მეორე ხელი ზედ დააფარა, თითქოს რაღაც ძვირფასი და ნანატრი ნივთი იპოვაო და ამ უბრალო, უაზრო

მოძრაობამ იონას გული ამოუტრიალა, ისეთი საცოდავი იყო ვახტანგის მზერა.

იონა სილოვანთან გაეარდა, გავლენიანი კაცი ხარ, უნდა მომეხმარო!

— ძალით როგორ წავეყვანიო? — გაუეკვირდა სილოვანს.

— წაიყვანონ, შტაბში მაინც იმუშავენ, კარგი ხელი აქვს, რუსულიც იცის, — არ მოეშვა იონა.

— აქაც გამოუჩნდება რაიმე საქმე. — თქვა სილოვანმა, — ყველა რომ ომში წავიდეს, რა გამოვაო?

— მეც მაგას ვეუბნები, მაგრამ არ მიჯერებს, — უპასუხა იონამ, — ამბობს, ჩემი თავის პატივისცემას დავეკარგავო.

ვახტანგს ეს სიტყვები არ უთქვამს. მაგრამ იონა დარწმუნებული იყო, ნამდვილად ასე ფიქრობდაო.

— ისე, ჩემო იონა, სიმართლე რომ გითხრა, ძალიან მივიყვარ, ასე რომ ხარ მონდომებული.

— ეხ, — ამის მეტი ვერაფერი უპასუხა სილოვანს.

სილოვანმა იონა ერთ ცნობილ ექიმთან წაიყვანა. ექიმი სამხედრო კომისარის ნათესავი იყო. პატარა, ორსართულიან სახლში ცხოვრობდა, დეკორატიული ქოთანით რომ ჩაედგათ ერთიანად ამწვანებულ და აყვავებულ ეზოში.

კიბის თავში თეთრი, პაწაწინა გოშია დასკუპებულიყო და გრძელი, წითელი ენა გადმოეგდო, თითქოს წაპლინა შუშაზე რეცეპტი მიუწებებიათო. ექიმი და მისი მეუღლე უშვილოდ გადაგებულიყვნენ, ალბათ, ესეც იყო მიზეზი მათი თვალშისაცემი და გულისამაჩუყებელი მეგობრობისა. ისინი სიამის ტყუპებით ცხოვრობდნენ და არაფერს იკლებდნენ, რაც ნებადართული იყო საზოგადოებრივი აზრის მიერ.

ექიმი ადრეგარდაცვლილი ცნობილი პოეტის მშა გახლდათ, ზეჭებში ოდნავ მოხრილი, მაღალი, ღიბიანი კაცი იყო. ინტელიგენტური ცხოვრებისგან გულმოდგინედ დამახინჯებული და დამარგვლებული მისი სხეული გრძელ, წვრილსა

და მოგრებილ ფეხებზე იყო შემდგარი. სახით რომელიღაც ბრძენსა და გამუდმებით ჩაფიქრებულ ფრინველს წააგავდა. დიდი, მოკაუკებელი, სიფრთხანა ცხვირი მის სახეს ზვიად იერს აძლევდა, თუმცა ამ შთაბეჭდილებას მაშინვე აქარწყლებდა თეთრი, ხშირი წარბების ჩრდილში შემალული, სიცოცხლის დაუმტრალი წყურვილით აკიაფებული ბავშვური თვალები. გლობუსივით გამოზურთულ, დიდ, დანაოტებულ შუბლს სპეტაკი კლარა უსიამოვნოდ უნახებდა, წმინდანის დაკმუტვნილი და შელახული შარავანდედით, თუ კი, რასაკვირველია, დაკმუტვნილი და შელახული შარავანდედის წარმოდგენა შეიძლება.

— ჩემს ძმას ეგვიპტური პაპიროსები უყვარდა, — ამბობდა ის, — პაპიროსები ბრჭყვილა კოლოფში ეწყო. ის პაპიროსს ეწეოდა, მე კი კოლოფებს ვაგროვებდი.

ამბობდა, მემუარებს ვწერ და ამ მემუარების უმეტესი ნაწილი ძმისადმი იქნება მიძღვნილიო. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგან თუმცა მას ძმაზე ორჯერ უფრო მეტ ხანს ეცოცხლა და კიდევ არაფერი იყო, რამდენ ხანს იცოცხლებდა, თუ კი ასე მოუვლიდა თავს და არც არავის ჰქონდა რაიმე საწინააღმდეგო, თუნდაც ეს წელიწადს ეცოცხლა, იმიტომ რომ სასიამოვნოდ უვნებელი კაცი იყო, მაინც ყველას რატომღაც სჯეროდა, რომ თავისი პირადი ცხოვრებიდან ისეთს ვერაფერს მოიგონებდა, წიგნის თუნდაც ათი გვერდი რომ შეეცსო, ისეთი კაცი იყო, რომელიც ცხოვრებას, თავისი რკინისებური ჯანმრთელობისა და პიროვნული უმნიშვნელობის გამო, უვნებლად მიჰყვება ხოლმე გვერდით და შიგ ფეხის ჩაყოფისაც კი ეშინია, როგორც ყინულივით ციფ წყალში, და იმიტომ ცხოვრებისგან სურდოც კი არ შეიძლება რომ შეეყაროს. მთელი ერთი საათის განმავლობაში ისინი დახუთულ ოთახში ისხდნენ. აქ ფანჯრებს არ აღებდნენ, არც პაპიროსის მოწევის უფლება მისცეს იონასა და სილოვანს, არც ხმა ამოაღები-

ნეს, მარტო ცოლ-ქმარი ლაპარაკობდა და ის ერთი ბოთლი ღვინოს შემდეგ პატივსაცემად რომ გამოიტანეს, სხელუხლებელი დარჩა.

რამდენიმე ფოტოსურათი (კატატროფაში მოყოლილი კაცის საბუთივით ცოტა!) და პაწაწინა ბროშურა, რომელიც ოციან წლებში გამოეცა მის ძმას — ეს იყო და ეს, რაც თავისი სახელოვანი ძმის სამახსოვროდ დარჩენოდა. — ბავშვობაში ჩემს ძმას სურათების გადაღება არ უყვარდა, — თქვა ექიმმა, — ი, ეს კი ჩემი სურათებია!

და ჩემოდნიდან დიდი, ძვირფასი ალბომი ამოიღო. მართლაც, იმ ალბომში მხოლოდ მასპინძლის სურათები იყო ჩაკრული, ძველებურად მაგარ, გაყვითლებულ მუყაოზე დაბეჭდილი და ყველა სურათზე დიდთავა, ცოცხალთვალემა, თმახუტუტა ბიჭი ეხატა, ყელზე თეთრბაბთა შემბული.

ექიმი იონას საქმის გაკეთებას დაპირდა, თუმცა ისიც თქვა: ამგვარი რამ პირველად გავიგეო.

მერმე ცოლმა და ქმარმა ცოტახანს თეატრზე ისაუბრეს. ერთმანეთს ახსენებდნენ ვიღაც ოდესეღ მომღერალს, მასთან გატარებულ საღამოს და ათას ამგვარ ამბავსა და შემთხვევას.

გზაში სილოვანმა თქვა:

— კაცი ცხენზე ზის და მიდის. ეს ცხენი მისი ძმაა. შეიძლება ესეც მომხდარიყო, რომ თვითონ ყოფილიყო ცხენი, ძმა კი მხედარი. ორივე პოსეიდონის შვილია. მხედარს ქრიზაორე ჰქვია, ცხენი კი პეგასია.

იონამ ჰკითხა:

— ეგ რაღაა?

სილოვანმა უპასუხა:

— მითოლოგია!

იმ საღამოს იონა, ელისაბედი და ვახტანგი ომში მიმავალი ბიჭების გასაცილებლად სადგურში გავიდნენ. უამრავ ხალხს მოეყარა თავი. ორკესტრი გრგვინავდა. კედლები ტრანსპარანტებითა და პლაკატებით აუკრელებინათ. ბიჭები ვაგონის ფანჯრებში გადმოყუდე-

ბულოყენენ. ვაგონის კართან შეახნის ლეიტენანტი იდგა, ქუდი ხელში ეჭირა და ოფლს, სახეზე წურწურით რომ ჩამოსდიოდა, ცხვირსახოცით იწმენდა. კედელთან გოგოები ატუზულიყვენენ მწკრივად. ზოგი ტიროდა.

ვახტანგი იონასა და ელისაბედს უკაში ჩაეყენებინათ. ბიჭებმა რომ დაინახეს, ხელი დაუქნიეს და დაუძახეს:

— პა, ვახტანგ, არ მოდიხარ?

ვახტანგმა თავი ჩაღუნა.

ელისაბედმა ვახტანგს სათვალე მოგლიჯა და ბიჭებს დააბახვა:

— როგორ წამოვიდეს, როგორ?

ბიჭებმა გაიცინეს. მათთვის უკვე ყველაფერი სულერთი იყო.

უცებ სიჩუმე ჩამოვარდა, რადგან უფრო იგრძნეს, ვიდრე დაინახეს, რომ მატარებელი დაიძრა. ლეიტენანტი კიბეზე შემხტარიყო.

ისევ ახმაურდა ხალხი, შეჭკუფდა, ატორტმანდა, მატარებელს მიჰყვა. ცოტახანს ისე ჩანდა, გეგონებოდა ხალხს ვაგონი მხრებით მიაქვსო. ორკესტრი ისევ გრგვინავდა. ვახტანგი თავჩაღუნული იდგა.

უკან ჩუმად ბრუნდებოდნენ.

ღამდებოდა.

ქალაქი თითქოს ერთიანად დაცარიელებულიყო.

პროექტორი მაკრატელივით კუწავდა ცას.

რამდენიმე დღის მერე ვახტანგიც წავიდა ჯარში. ელისაბედი ლოგინად ჩაეარდა. მთელი დღე თვალგაშტერებული იწვა, ან კედლისაკენ პირშექცეული ტიროდა. მარტო ჩვენ ზომ არ ვართ? — ეუბნებოდა იონა, — მარტო ჩვენ ზომ არა გვყავს შვილი, მთელი ქვეყანა ომობს. ერთი-ორჯერ ეჭიმი მოვიდა, სახელგანთქმული პოეტის ძმა. გასინჯა, მხრები აიჩეჩა და წავიდა ისე, რომ წამალი არ გამოუწერიდა. ამის წამალი არ არსებობს ჩემო ძვირფასო, — უთხრა იონას და მხარზე ხელი მოუთათუნა. იონამ სახლამდე მიაცილა ეჭიმი.

— საცოდავია ადამიანი! — თქვა ეჭიმი.

მა, — სხვათა შორის, ეს ჩემი ძმის სიტყვებია!

ელისაბედი იონას ხმას აღარ სცემდა. „ჩემი ყოველთვის სხვანაირად ესმითო“ — ფიქრობდა იონა. ამ აზრს უკვე შერიგებოდა, სწამდა, ასეც უნდა ყოფილიყო და მარტო თავისთავს ამტყუნებდა. ამხნის კაცი გახდა და ის ენა ვერ ისწავლა, ადამიანები ერთმანეთს გულისნადებს რომ აგებინებენ ზოლმე. ეს სულ სხვა ენა იყო, ეტყობოდა, ყველა ვერ ისწავლიდა და ვინც ვერ ისწავლიდა, ის იონასავით დაბნეული და გაკვირვებული უნდა ყოფილიყო მუდამ, თანაც ეს გაკვირვება გულში უნდა ჩაეკლა, ვერც ვერავინ აუხსნიდა, რატომ ხდებოდა ასე და არა სხვანაირად.

ელისაბედს, ალბათ, აჭამდისაც სძულდა ქმარი, მაგრამ ითმენდა, სანამ შვილი გვერდით ყავდა, ხმას არ იღებდა, საქმე ჰქონდა და იმ საქმეს აყოლებდა გულს. ახლა ვახტანგი შორს იყო, ელისაბედს აღარაფერი აკავებდა. იონა ამართლებდა — დედა იყო და შვილის ომში წასვლამ თავზარი დასცა, მაგრამ მან რა დააშავა? განა სწორედ არ მოიქცა? განა სხვა გზა ჰქონდა? ნუთუ მართლა ისეთი სიძულვილის ღირსი იყო, რომელიც ახლა ელისაბედის თვალებში ვეღარ ეტეოდა და მთელ ოთახს ომობას ქსელივით ედებოდა. ამ უხილავ ქსელში გახლართულს, სული ეხუთებოდა. ვერც ეს ეთქვა.

ზოგჯერ ცოცხს აიღებდა და იატაკს გვიდა. მტვრით გაივსო სახლი. საიდან ჩნდებოდა მაინც ამდენი მტვერი? საგნები თითქოს თვითონ გამოყოფდნენ მტვერს და ამ მტვერში მერე თვითონვე იმალებოდნენ. არაქათგამოცილილი, ცოცხს მოისეროდა, სკამზე ჩამოჯდებოდა და იტყოდა, რა დავაშავე ასეთით.

ვახტანგი ომში წასვლის წინ თითქმის შეურიგდა. ამიტომ უსაზღვროდ მადლობელი იყო შვილის, თუმცა იმასაც ფიქრობდა, რომ შვილი მაინც უსამართლოდ მოექცა, იმანაც ვერ გაიგო მისი ენა. მაგრამ მთავარი უბედურება

მინც ის იყო, რომ თვითონაც ვეღარ გაერკვია ახლა, მართალი იყო თუ არა.

ზოგჯერ ქსენია მოვიდოდა. იონას მისი მოსვლა არ სიამოვნებდა, ქსენია გულზე არ ეხატა, მაგრამ რას იზამდა, ხომ არ გაავადებდა? ქსენია კი იმ ამბის მერე მათი ოჯახის თავგამოდებული მეგობარი გახდა. ავადმყოფს უვლიდა. სადილს აკეთებდა, გვიდა და რეცხავდა.

ელისაბედი თანდათან შეეჩვია ქსენიას და მისი გამოჩენა უხაროდა კიდევ, რადგან უთქმელობით გასიებულ გულს მასთან გადმოშლიდა ხოლმე. იონა: როცა ოთახში შევიდოდა, ორივენი განუმდებოდნენ, თითქოს უცხო ყოფილიყო. ქსენია ისევ გამოიცვალა, ისევ ამრეზით დაუწყუო ყურება იონას. რას ეუბნებოდა ასეთს ელისაბედი? იონა ბრაზობდა: რა უნდა ამ ქალს ჩემს ოჯახში, ვინ თხოვა, მოგვხედო? ჩვენ სატყვივარს ჩვენ თვითონ მოვუვლითო.

ერთხელ ქსენიამ უთხრა: ხომ ხედავ სახლში საკმელი არაფერია, ავადმყოფი კი სუსტადაა, იცი ახლა ამას როგორი კვება უნდა? გაინძერი ცოტა, კაცი არა ხარ? ჩვენი მასწავლებლები სამტრედიისში დადიან და იქიდან ჩამოაქვთ ყველი, სიმინდის ფქვილი, ლობიო და რა გინდა კიდევ რაო.

იონა ელისაბედთან შევიდა და ჰკითხა: რა წავიღო ფქვილზე გასაცვლელადო. ელისაბედმა ხმა არ გასცა, თავი მიიბრუნა. იონა გამოვიდა, კარადიდან თავისი პალტო და კრაველის ქუდი ჩამოიღო, ჩანთაში ჩადო და სამტრედიისში წავიდა. იქ მართლაც იშოვა ერთი ტომარა ფქვილი, ლობიოც და ყველიც. ყველაფერი ეს დიდი წვალეობით ჩამოიტანა, სიმწრის ოფელში იწურებოდა, სპეკულიანტი არ ვეგონო ვინმესო.

ქსენიამ ჭადი გამოაცხო, ლობიო ჩააყენა, ელისაბედის საწოლის წინ დაბალი მაგიდა დადგეს, ზედ სუფრა გადააფარეს და, როცა ქსენიამ ლობიოთი საცხე ქვაბი შემოიტანა, იონამ ხელები მოიფშვინტა: ოპო, პო, პო, რა ლობიოა,

ბიჭოო. ეს უფრო ელისაბედის გულის მოსაგებად თქვა, ვიდრე ქსენიას სიამებლად, საწოლზე ჩამოჯდა, თეფშზე დაუბიო გადმოიღო — პრასი მოუხდებდა ამასო — ჭადი მოიტეხა: დამწვა ხელიო და ის იყო, ლეკმა პირში უნდა ჩაედო, რომ ელისაბედის მზერას წააწყდა. ელისაბედის თვალეში იმოღენა რისხვა ჩამდგარიყო, იონას შეეშინდა, თვალეში ბუდიდან არ გადმოუოცვიდესო. აღგა და უჩუმარის პირით გამოვიდა ოთახიდან. ცოტა ხნის მერე ქსენიამ თეფშით ლობიო და ჭადის ნატეხი გამოუტანა.

— მაღლობელი ვარ, ქსენია, შენი მაღლობელი, — უთხრა იონამ და საწყულად გაიღიმა.

— გასაწყვეტლები ხართ კაცები, — უბასუბა ქსენიამ და ელისაბედთან შებრუნდა.

დიდხანს იდგა ასე იონა, ხელში თეფში ეჭირა და დასცქეროდა. მერე ის თეფში მაგიდაზე დადო და გარეთ გამოვიდა.

გაწვიმებულიყო. მეზობელმა აისორმა დაუბახა: სველდებიო! მაშინ გამოერკვა მხოლოდ, კიდევ გაიღიმა, ისევ ისე საწყულად, პირზე ხელი ჩამოსვა და წავიდა, ისე, უმიზნოდ წაბლავუნდა ქუჩაში.

ცირკთან, ღვინის დუქანში, ლიტრიანი ქილით მკავე ღვინო დალია და საზოლოოდ გამოფხიზლდა. დუქანი საესე იყო. ერთი მეზღვაური იატაკზე იჯდა, მეორე მის წამოყენებას ცდილობდა, მაგრამ მთვრალი უძალიანდებოდა. იონა დუქნიდან გამოვიდა.

ქათურის ხეების მძაფრი სუნით გაბრუნებული და გაწმენდილი პაერი სხეულს წონას უკარგავდა: „შეიძლება შენც აეროსტატივით ახვიდე ცაში და იქ დაეკილო, იქნები შენთვის, მარტო. განა ისედაც მარტო არა ვარ?“ — ფიქრობდა იონა.

შეჩერდა.

რატომ ხარ, კაცო, მარტო, შენი შეილის პატრონი ამას უნდა ამზობდენ? დმერთო, ცუდი ყურით არ მოისმინო, — შეეშინდა იონას.

რამდენი კაცი კვდება ნეტა ერთ დღეს? არა, სანამ შენიათ არ მოგიკვდება, მანამდე ვერ იგრძნობ სიკვდილს. ამიტომ არ ვუყვარვარ სწორედ არავის, ასეთი უაზრო ლაპარაკი რომ ვიცი. დამაყენეთ, ბატონო, ჩემს თავს ველაპარაკები, თქვენ ხომ არ გაწუხებთ? საწყალი ელისაბედი,— შეეცოდა უცებ ცოლი. რაზე იკლავ, ქალო, თავს? აგერ ოცი წელია, ჩემი ცოლი ხარ, აქამდე ვერ გაიგე, რაცა ვარ? მართალია, ზოგჯერ ერთს ვფიქრობ და მეორეს ვამბობ, მაგრამ განა მინდა? რა ვქნა...

იონამ სილოვანთან შეუხვია. სილოვანს უკვე ევახშმა. თეფშზე ჭადის ნატეხი იყო. სილოვანს ერთი პატარა ოთახი ეჭირა. უზარმაზარი სარკიანი კარადა, საწოლი, მაგიდა და ორი სკამი — სულ ეს იყო მისი ავეჯი. კარადის ერთ განყოფილებაში წიგნები ეწყო, მეორეში კი ჭურჭელი.

— სად იყავი, იონა, როგორ დასველებულხარ? — უთხრა სილოვანმა და სტუმარს სკამი მიაწოდა. იონა ჩამოჯდა, ფიქრობდა, აქ რა მინდოდა, რატომ მოვედიო. სილოვანი მოთმინებით უცდიდა, როდის დაიწყებდა იონა ლაპარაკს, საკმაოდ გვიან იყო, ამ დროს კაცი უშიზეზოდ არ მოვიდოდა. იონა კი დუმდა. მერე სილოვანმა ჰკითხა:

- რა ისმის ბიჭისგან?
- იონამ ამოიოხრა:
- არაფერი.
- რამდენი ხანია, რაც წავიდა?
- კია ექვსი თვე.
- ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა.
- მერე სილოვანმა თქვა:
- გაიგე, იპოლიტე მომკვდარა.
- რომელი იპოლიტე?
- ჰკუასელი.
- დარჩა ვინმე საწყალს?
- არაფერია, — თქვა სილოვანმა და კარადის კარი გამოაღო, — რა მოგართვა ახლა შენ?
- ნუ წუხდები, სილოვან ბატონო, არაფერი არ მინდა.
- არაყს დაღევ?

— აჰ, აჰ, — გაუქნია ხელები იონამ.
 — აბა რა გიყო?
 — არაფერი, ბატონო. ვიქნებშიც...

ტახანს და წავალ.
 — როგორ გეკადრება, იონა, თუ გინდა, დილაზე იყავი, შე კაცო!
 სილოვანმა თუნუქის პატარა კოლოფი გადმოიღო კარადიდან, მაგიდაზე დადო, თავი ახადა და იონასკენ მიაჩოჩა: მოწიე! ყუთში თუთუნის ეყარა, თუთუნს ზემოთ ერთი შეკვრა პაპიროსის ქალაღი იყო.

თუთუნის გახვევამ კარგა ხანი დაიჭირა, რადგან არც ერთი არ ჩქარობდა. ამან ცოტათი გაუაწაბა ის უხერხულობა, რომელიც იონას უდროოდ მოსვლამ გამოიწვია. კარგი თუთუნია, — თქვა სილოვანმა. კი, — დღეთანხმა იონა და ანთებულ სიგარეტს დახედა, — კარგია, — ცოტახანს გაჩუმდა და მერე იკითხა, — რატოა კაცი ასე მოწყობილი?

— როგორ? — შეეხმიანა მაშინვე სილოვანი, რადგან იმედი მიეცა, ახლა მაინც ამოღერდავს სათქმელსო.
 — რა ვიცი, — თქვა იონამ.
 — ხო-ო, — სილოვანმა ვითომ რამე გაიგო.

— აი მაგალითად, — დაიწყო ისევ იონამ, თვალი მაგიდას მოავლო, საფერფლუს დაუწყო ძებნა.

— აგერ არის, ა, — უთხრა სილოვანმა და საფერფლე, რომელიც გრაფინის უკან იყო, იონას დაუღო წინ.

— აი, მაგალითად, იპოლიტე მოკვდა და ვითომც არაფერი. არა და ბავშვობიდან ვიცნობდი იმ კაცს, ყოველდღე მხედებოდა ქუჩაში.

— ფასი დაკარგა სიკვდილმა, იონა.
 — ფასი დაკარგა?
 — ხო, ახლა მილიონი აღამიანი კვდება და რაღაა სიკვდილი, ვის უკვირს. დათარეშობს ქვეყანაზე ფრთავაშლილი.

— კი, მაგრამ, ჩვენ რატომ არ გვიკვირს, ჩვენ ხომ ვართ ჯერ ცოცხლები, თუ იქნებ ჩვენც დავიხოცეთ და არ ვიცით?
 სილოვანმა გაიცინა:

— რას ამბობ, კაცო?
— არა, რატომღა მინც კაცი ასე მოწყობილი?

— არ მესმის, იონა რას ამბობ, — უთხრა სილოვანმა.

— რატოა, რომ ერთმანეთს ვჭამთ? — იკითხა იონამ.

— ომია, — უპასუხა სილოვანმა მოკლედ.

— არა, მაგას არ ვამბობ.

— აბა?

— რა ვიცი, რა ვიცი, — თქვა იონამ და გაჩუმდა.

სილოვანმა გაიღიმა:

— უცნაური კაცი იყო იპოლიტე. ამბობენ, ცოლი რომ შეირთო, საქორწილო მოგზაურობაში მარტო წავიდა, ნაკლები დამეხარჯებო.

— მერე რა, — უთხრა იონამ, — ადამიანი ხომ იყო?

— ვხუმრობ, ჩემო იონა.

— აბა, ერთი კაცი დამისახელე, ნაკლი რომ არ ქონდეს, დამისახელე, ბატონო სილოვან.

— უნაკლო არავინაა, — უპასუხა სილოვანმა.

— ხოდა, აბა რატომ ვჭამთ ერთმანეთს?

— შენი ლაპარაკი არ მესმის და რა ვქნა, — სილოვანმა ხელები გაშალა, — მითხარი, რა გაწუხებს, კაცო.

— აი მე რომ მოვკვდები, ჩემზე რას იტყვიან?

— რა დროს სიკვდილია, იონა, შალე ომი გათავდება, ბიჭი ჩამოვა, ყველაფერი კარგად იქნება, ნუ გეშინია.

— მე, მე როგორღა ვიქნები?

— შენც კარგად იქნები.

— ვის რაში აინტერესებს, ერთი კაცი კარგად იქნება, თუ ცუდად? მინც როგორ უნდა იცხოვროს კაცმა?

— მაგას ახლა კითხულობ? დავბერდით უკვე, — უპასუხა სილოვანმა და ისევ ვაახვია სიგარეტი, ქალაღს ენა გაუსვა, თან იონას თვალს არ აშორებდა, — რაღა დროს ეგ არი.

— თქვენ რა გიპირთ, — უთხრა იონამ, — მარტო ხართ.

— ღმერთს ნუ ცოდა! — შეუწყრა სილოვანი.

— იმიტომაც ხარბი ხარ, — თქვა იონამ და ჩუმად დაუმატა, — თუმცა მეც მარტო არა ვარ?

დიდხანს ისხდნენ ისე, რომ ხმა არ ამოუღიათ. მერე სილოვანმა თქვა: საწყალ იპოლიტეს ცოლი გარიგებით შეურთავს თურმე, დიდი, მსუქანი ქალი ყოფილა. იპოლიტეს რომ უნახავს, უკითხავს, ეს სულ მეო? — სილოვანმა გაიცინა.

— დაანებეთ, კაცო, ამ იპოლიტეს თავი, მოკვდა საწყალი! — გაცხარდა იონა. არა, იმიტომ კი არ გაცხარდა, რომ იპოლიტეზე იცინოდნენ. იპოლიტეზე ყველა იცინოდა. არის ხოლმე ქალაქში ერთი ასეთი კაცი, რომელზედაც ყველა იცინის. ეს კაცი როცა მოკვდება, მერე სხვა გამოჩნდება, მისავით იპოლიტე. იონა იმიტომ ბრაზობდა, რომ იპოლიტე ახლა მართლა არაფერ შუაში არ იყო, ხოლო სილოვანს თითქოს უსათუოდ უნდა სცოდნოდა იონას გასაჭირი, თითქოს ვალდებული იყო იონას გულში ჩაეხედა და გაეგო, რა ცეცხლი ტრიალებდა შიგ. საკვირველია, რატომ მოვიტხოვთ სხვისაგან იმას, რაც ჩვენ თვითონ არ შეგვიძლია?

იქნებ სილოვანი მართალი იყო, როცა ამბობდა, თვითიული ადამიანი ერთი, აღრე მთლიანი, ახლა კი დაქუცმაცებული სამყაროს ნაწილაკიაო, თვითიული ამ ნაწილაკს, როგორც ეზოს, ეგო-იზმის ძალის დარაჯობს და შიგ არავინ უშვებსო. არა, ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ იონა აქ არ მოვიდოდა. ან იქნებ სილოვანის ეზოს ძალის იმიტომ არ უყუფს, რომ ვერც კი ამჩნევს მას?

მაღე ვახტანგის დაჭრის ამბავი მოუვიდათ. ბრიყვ მეზობელს პირდაპირ ელისაბედთან შეეყვანა მაცნე. იონა რომ ოთახში შევიდა, გულწასულ ელისაბედს აბრუნებდნენ. პირველი, რაც იონამ განიცადა, როცა ქალაღი წაიკითხა — სიხარული იყო: „აღბათ, როგო-

რი ბედნიერია!“ — გაიფიქრა მან, ხმა-
მალლა კი თქვა:

— მადლობთ, ღმერთო!

ახალმოსულიერებულმა ელისაბედმა
ეს რომ გაიგონა, ისევ დაკარგა გონე-
ბა. მეზობლებსაც გაუქვირდათ, რატომ
უხდის იონა მადლობას ღმერთსო. აღ-
მაცერად დაუწყეს ცქერა.

იონამ კი იცოდა, რაც უხაროდა, მაგ-
რამ აბა როგორ აუხსნიდა მეზობლებს,
ან ელისაბედს როგორ გააგებინებდა.
ახსნა რომ დაეწყო, დაახლოებით ასე-
თი უაზრო რამ უნდა ეთქვა: მართლა
მხეცი კი არა ვარ, ის კი არ მიხარია,
ვახტანგი რომ დაიჭრა, არამედ მიხარია,
რომ ვახტანგს უხარია, რადგან დაიჭ-
რაო. ვინ გაიგებდა ამას? ან ვინ უნდა
გაემტყუებინა, რატომ არ გესმისო?
ქსენიამ ხომ ცეცხლზე ნავთი გადაასხა,
კვიფლი შორთო: ვინ არის ეს, ხალხო,
ვინო! იონამ მხრები აიჩიჩა.

ამ ამბავს ისიც დაერთო, რომ ერთი
კვირის მერე მედიკო მოვიდა და იო-
ნას უთხრა: პატივცემულო მასწავლე-
ბელო, ვთხოვდები, პატარა და-ძმა მყავს
გასაზრდელი, რა ვქნა, სხვა გზა არ
მაქვსო.

იონა შეცბა, მედიკოსგან ამას არ
ელოდა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ
ამ ხნის განმავლობაში მედიკო ზეალით
არ უნახავს. მაგრამ, ყოველთვის, როცა
შვილზე ფიქრობდა, რატომღაც მედი-
კოც ახსენებოდა: ხსოვნა კი სიღალბე
აშენებულ სახლივითაა, არ იცი, რო-
დის ჩამოინგრევა.

იონას ენა ვერ მოუბრუნდა, ვახტან-
გის დაჭრის ამბავი ვერ უთხრა.

— ვინ მიხედავს ჩემს და-ძმას, — ამ-
ბობდა მედიკო, — ჩემს მეტი პატრონი
არა ყავთ, შირჩიეთ რა ვქნაო.

— ვისაც მიყვები, თუ გიყვარსო? —
კითხა იონამ.

მედიკომ არ უპასუხა.

— შვილო, — უთხრა იონამ, — ქალი
უნდა გათხოვდეს, აბა რა!

— არა, ვერ გათხოვდები, არ შემოიძ-
ლია, — ახლა მედიკო გაჭიუტდა, — არ
შემოიძლია!

ბოლოს იონა შეეხვეწა: ერთი წელი
მედიკოსთან
— გათხოვდი, პატრონი
დაო!

მედიკო რომ წავიდა, იონა გაოგნე-
ბული დარჩა.

„უნდა ჩამქოლოს კაცმა, — ფიქრობ-
და ის, — ჩემი შვილის შეყვარებულს
ვებვეწები, გათხოვდიო, ადამიანი ვარ
ამის მერე? ვანა ელისაბედი ტყუის?
არა, ჩემთან არავინ ტყუის. მაგრამ იქ-
ნებ ვახტანგს არ უყვარს მედიკო, იქნებ
მე მოვიგონე ყველაფერი, მინდა რომ
ასე იყოს. იქნებ არც მედიკოს უყვარს,
რომ უყვარდეს, გათხოვდებოდა? იქნებ
მართლა ძალიან უჭირს? რა ვიცი, ვი-
კითხე მისი ამბავი თუ რა? ყველაფერს
ხომ არ მეტყვის, ან რომც მითხრას, რა
აზრი აქვს, ვუშველი?“

ეს ამბავი ასე არ დამთავრებულა.

რამდენიმე დღის მერე მედიკო ისევ
მოვიდა და იონა ქორწილში დაპატიჟა:
არავინ არ იქნება, მაგრამ თქვენ მინ-
და, რომ იყოთ, მინდა გვერდით ვინმე
მახლობელი მყავდესო.

მედიკო მას მახლობლად თვლიდა!

იონაც დათანხმდა.

სუფრას მართლაც ცოტანი უსხდნენ:
მეფე-ღედოფალი, მეფის ორი ამბაბაგი,
ვიღაც ყაბალახიანი, მოხუცი კაცი და
მედიკოს მეგობარი ნინო ხუნდაძე.

იონა რომ მივიდა, წამოიშალნენ და
დიდის ამბით შეეგებნენ, მეფემ გვერ-
დით მოისვა. იონას ესამოვნა ასეთი
შეხვედრა.

— ნუ წუხდებით, ბატონო, — თქვა
მან.

ომის კვალობაზე, სუფრას არაფერი
აკლდა: საცივი, ქაღი, ლობიო, მწვანი-
ლო, შაშხი, ვინიგრეტი, ძეხვი და ტყე-
მალში ჩაწყობილი, მოხარშული ტა-
რანი.

თეფშებს შორის ამერიკული ხორ-
ცის კონსერვებიც ეწყო.

— ჩემი სოფლის ღვინოაო, — ტრაბა-
ხობდა მეფე.

მსუქანი, მაღალი კაცი იყო, ორ-
მოცს გადაცილებული. ხაქისფერი, გად-
მოშვებული, გულისჯიბეებიანი ხალათი

ეცვა, ლურჯი გალიფე და ხრომის ჩექმები. მისი ამხანაგებიც ზუსტად ისე იყვნენ გამოწყობილნი.

მეფეს თავი სამართებლით გადაეპარსა და ბილიარდის ბურთივით უპრიალებდა. კოწია ერქვა.

მედიკოს კრეპდეშინის ყვავილებიანი კაბა ჩაეცვა. იჭდა ჩუმად, თავდაბრილი, ჩანგალს აწვალებდა.

პატარა ოთახი ავეჯს გაეტენა. ძველებურ, დაგლეჯილ სავარტელში მედიკოს და-ძმა ანგელოსებივით ჩაესვათ და ხელში ხაჭაპური მიეცათ.

იონა სარკის პირდაპირ იჭდა. მესამე ყანწი რომ დალია, მაშინ გაიფიქრა, სხვა მასწავლებლები სად არიანო? გული სიამაყითაც კი ავესო, ეტყობა, მედიკოს განსაკუთრებულ პატივს მცემსო. სარკეში თავის გამოსახულებას თვალს არიდებდა, რადგან საშინლად მახინჯი მოჩანდა. სარკე ელაში იყო. მედიკოს გაბრწყინებული სახით შესცქეროდა. ამან კიდევ უფრო გაათამამა, სიმღერა დააპირა, მაგრამ ყელში რაღაც გაეჩხირა და უმწეოდ გაიღიმა, თითქოს სუფრას მოუბოდიშაო, როცა თამადამ მისი სადღეგრძელო დალია, ფეხზე წამოდგა. მეფემ ძალად დასვა, მაშინ ყველანი აედგებითო. თამადა ბევრს ლაპარაკობდა, თუმცა აშკარად ეტყობოდა, რომ იონას სახელი პირველად აქ გაეგო. მერე მეფემაც აღდგებოდა: მადლობელი ვარ, მედიკოს ასე სამაგალითოდ რომ გაიზრდიო.

იონამ თავისი მახინჯი გამოსახულება სარკეში ისევ დაინახა. გამოსახულება თვალბეგადმოკარკელული ზღვის ცხოველივით დაცურავდა სარკეში და რბილად ელამუნებოდა ბილიარდის უზარმაზარ ბურთს, რომელიც მის გვერდით ქანობდა. იონა შეკრთა და თვალები დახუჭა. ბატონო იონა, საცივი მიირთვიო, — შემოესმა მედიკოს ხმა.

იონამ თვალი გაახილა. ჯერ ვერაფერი დაინახა, ოთახში პაპროსის ბოლი დაგუბებულყო, მერე ბურუსიდან სახეები ისე ამოტივტივდნენ, თითქოს მოქეიფებმა წყლიდან ამოყვეს თავიო.

სული შეეხუთა და თქვა: ~~ფანჯარა~~ გა-
აღეთ, ფანჯარა! ვილაღამ ~~გაიღოთ~~ და ამ
სიცილიმა თუთუნის კვამლზე უფრო და-
ხუთა ოთახი. პა? — იკითხა იონამ, — რა
მოხდა? — წამოდგომა დააპირა, მაგრამ
მეფემ არ დაანება, ძალით დასვა:

— გაუფი, კაცო, იქნებ რა უჭირს, —
დაუძახა თამადამ მეფეს და ყველამ
ერთხმად გაიცინა.

იონა მთვრალი იყო და ამ სიმთვრა-
ლის შეეშინდა სწორედ ახლა, ნელ-ნელ-
ლა სიბრაზე წაევიდა, ჯერ საკუთარ
თავზე გაბრაზდა, მერე ყველაზე, ვინც
აქ იყო, ყველაზე მეტად კი ამ ლორწო-
იანი ბილიარდის ბურთზე, — დამანებეთ
თავი! — თქვა იონამ. ისევ გაიცინეს. აქ
რამ მომიყვანა? — გაიფიქრა და მედი-
კოს შეხედა. მედიკომ გაუღიმა. კარგა-
ხანს უყურეს ერთმანეთს, მერე მედი-
კოს გაკვირება დაეტყო სახეზე, კიდევ
ერთხელ სცადა გაღიმება, მაგრამ ლი-
მილი მაშინვე შეაშრა ტუჩებზე, თავი
ჩალუნა.

— მოდი, ომში წასული ეაკაცების
სადღეგრძელო დაელიოთ! — წამოიზ-
ლანა თამადა.

აქ კი გატყდა იონა, გული აუჩვილდა,
მაგრამ წამით, რადგან მეფემ ყურში
უჩურჩულა:

— თუ რამე გჭირდება, ნუ მომერი-
დები. გამოიარე ჩემთან, ერთ პურს ყო-
ველთვის გამოგატანო.

მერე ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა.

იონა წამოდგა. მეფეს სახე შეეცე-
ლა:

— რა გითხარი მსეთი, ბატონო?

— კარგი ერთი, იონა, — დაიძახა თა-
მადამ, — აბა სიმღერა! სიმღერა!

იონას ყველაზე მწარედ მინც ეს ჩარ-
ჩა გულში, რომ როცა მედიკოს დაუყ-
ვირა: უსვინდისო, შენ ზომ ვახტანგს
უყვარდიო, — ოთახში ისევ ხარხარი
ატყდა.

იმ ღამეს შინ არ მისულა, არც მი-
ესვლებოდა, თუმცა არავის წინაშე არ
გრძნობდა თავს დამნაშავედ. იმას კი
ხედებოდა, რომ კიდევ ერთხელ ისე არ

გამოვიდა, როგორც მას უნდოდა. ისეც სხვა ენაზე დაიწყო სტენა, ის ხომ ბუღბული იყო?

გამთენიისას მთავრობის სახლის წინ, პატარა ბაღში ჩაეძინა, სკამზე ჩამოშვდა. დაესიზმრა: გორკის ქუჩაზე საინტარული მატარებელი მიდიოდა და იმ მატარებლის ფანჯრიდან ვახტანგი იხედებოდა. თვითონ მატარებელს მისდევდა. ეძახდა: მაპატიე, ჩემი ბრალი არ არისო, მაგრამ ვახტანგს არ ესმოდა, სხვაგან იყურებოდა.

მერე გრძელი, ლამპიონებით განათებული ქუჩა დაინახა. ქუჩაში ვახტანგი და მედიკო მიდიოდნენ, ხელიხელ ჩაკიდებულნი. უკან ის მათხოვარი მიყვებოდა, კათოლიკურ ეკლესიასთან რომ ნახა დიდიხნის წინათ. მათხოვარი თეთრი წინაღების ამარა მიიბიჯებდა...

გაიარა ერთმა კვირამ. ელისაბედი მთლად დაილია, სანთლისგან ჩამოქნილს დაემსგავსა. ახლა აღარც ქსენიას ელაპარაკებოდა. იწვა და ჭერს შესცქეროდა.

გაპირებებს ხალხი-ბაზარში გამოუყარა. ბევრი იოლი გამდიდრებისთვის მოსულიყო, მიზანსაც ადვილად აღწევდა, ხალხს უჭირდა, შიოდა.

იონა უხერხულად აწოწილი იდგა კედელთან, რბენოდა, თუმცა აქ პირველად არ იყო. კოსტუმში გაზეთში გახვეული ეჭირა, არ ხსნიდა.

ბოლოს შაინც გამოუჩნდა. მუშტარი, კოსტუმში შაქარზე გადაცვალა. შაქარი მიტკლის პარკში ეყარა. იონას ჭერ უნდოდა შეემოწმებინა, ნაფტალინი ხომ არ შემომამარესო, მაგრამ თვითონვე შერცხვა თავისი ეჭვისა. „ჩაიზე და პურზე მშვენივრად გადაივლის კაცი“, — ფიქრობდა იონა და წვლებით მიარღვევდა ხალხს. პარკი ორივე ხელით მკერდზე მიეკრა. ბაზრის კართან რომ მიადგინა, იგრძნო, რაღაც დაარტყეს მხარზე მსუბუქად. თავი ასწია: მის წინ ყავარჯნებზე ჩამოკონწილებული ჯარისკაცი იდგა. ტალახში ამოგანგლული ფარაჯა ეცვა, წვერგულპარსავი იყო,

ულიმოდა, იონამაც გაუღიმა. [იფიქრა:] ხომ არ ვიციხობ ამ კაცსო? [დასვეჭრა.] არა, პირველად ხედავდა.

— ეგ რა არის? — ჰკითხა ჯარისკაცი-მა და ყავარჯნის წვერი პარკს მიადო, ზედ ტალახის კვალი დააჩნია, ლუქივით.

— შაქარია, — უპასუხა იონამ.

— მომეცი! — უთხრა ჯარისკაცი.

— მოგცე? — გაუეკირა იონას.

— ხო, მომეცი!

— რატომ? — შეეკითხა იონა გულუბრყვილოდ და პარკი კიდევ უფრო მაგრად მიიკრა მკერდზე.

— იმიტომ, რომ უნდა მომცე, — ჯარისკაცი ისევ იღიმებოდა.

შორიდან რომ შეგეხედათ, იფიქრებდით, ორი მახლობელი ადამიანი ტკბილად საუბრობსო.

— რატომ უნდა მოგცე, შე კაცი? — ჰკითხა იონამ ღიმილით, თუმცა მიხვდა, რომ შაქრის წართმევას ნამდვილად უბირებდნენ.

ბევრი რამ გაეგო იონას მძარცველებზე, მაგრამ ეს ყველაფერი მისგან შორს, თითქოს სხვა სამყაროში ხდებოდა. ამიტომ არ იცოდა, როგორ გამოიყურებოდნენ მძარცველები. რაც მთავარია, ჯარისკაცისგან არ ელოდა ამას იონა.

— იმიტომ უნდა მომცე, — უთხრა ჯარისკაცი მშვიდად, — რომ შენ სპექულიანტი ხარ.

— მე ვარ სპექულიანტი? — ცოტა გულზე მოეშვა, ვიდაცაში ვეშლებით.

— სწორედ შენ! — ყავარჯნის წვერი ახლა მკერდზე მიადო, მიაწვა, ხტუნვა-ხტუნვით წამოვიდა.

იონამ უკან დაიხია, კედელს მიაწყდა:

— მომავორე ეგ ყავარჯენი!

— შაქარი მომეცი და მოგავორებ!

— რატომ უნდა მოგცე, კაცი, რატომ?

— იმიტომ, რომ მომცემ, შენც ხომ იცი, რომ უნდა მომცე, მოიტ!

— არ მოგცემ! — გაბრაზდა უცებ იონა, მაგრამ იმ წამსვე ხმას დაუწია და დააყოლა, — აი, რომ გეთხოვა, მოგცემდი. მეც შეილი ფრონტზე მყავს.

— ფრონტზე არა, ის არ გინდა, შენ შეილი ვინ მოგცა, მაიმუნო!— ჭარისკაცი აღარ იღიმიებოდა.

— კაცო, დამანებე თავი. თუ გინდა, მოგცემ ცოტას, თუკი ასე გინდა...

— ააა, შეგეშინდა? შეგეშინდა, ფეხსადგილის ვირთხავე? მოიტა ახლავე, თორემ ამ ჭოხით თავს გაგინებოქავ!

— აჰა, წაილე! — იონამ პარკი გაუწოდა. არა, კა არ შეშინებია, ამ კაცის უსვენდისობამ გული დაუტარებია.

— აი ასე! — თქვა ჭარისკაცმა და პარკი ჩამოართვა.

— რა ამბავია აქ! — შემოესმათ უცებ.

პატრული წამოსდგომოდით თავს: გამხდარი, დაბალი ლეიტენანტი და ორი ჭარისკაცი.

— არაფერი, — უთხრა ღიმილით ჭარისკაცმა, — ვლასპარაკობთ.

— შექარი რატომ წაართვი? — ლეიტენანტს, ეტყობოდა, ყველაფერი დაეწახა.

— რა შექარი, რის შექარი? — გაიკვირვა ჭარისკაცმა, თუმცა პარკი ხელში ეჭირა.

— მიეცი ახლავე!

— შენ ვინ გეკითხება? — უთხრა ჭარისკაცმა, — მომწყდი თავიდან, თუ მძა ხარ!

ლეიტენანტი სახეზე წამოენთო. ძალიან ახალგაზრდა იყო, ოცი წლის თუ იქნებოდა.

— მიეცი-მეთქი — შექარი! — უყვირა ჭარისკაცს.

— შენ რა, ამ სპეკულიანტის მხარეზე ხარ? — გაიკვირვა ჭარისკაცმა და ირგვლივ მიმოიხედა, თითქოს მშველელს ეძებნო.

— მე მასწავლებელი ვარ, — თქვა იონამ ჩუმად, — ჩემი შეილი ფრონტზეა.

— ტყუის, სპეკულიანტია! მე კი ფეხი მაგ ვირთხებს შევწირე!

ჭარისკაცმა უცებ სახე უცნაურად დაღმპუნა, პირზე დუქი მოადგა, ყავარჭენი ჰაერში გააქნია და ბლავილი მორთო:

— დამანებე თავი, დამანებე თავი, კანტუზია მაქვს, მოგკლავ!

და მართლაც მოუქნია გვერდზე ვაშხტარ ლეიტენანტს ყავარჭენი.

— შექარი მე მიეცი, — თქვა იონამ.

ჭარისკაცმა ამ სიტყვებს ყური მოკრა:

— მაგან მომცა, მაგან! რა გინდათ, რას მერჩით, კანტუზია მაქვს, მოგკლავთ!

— შენ მიეცი? — ლეიტენანტი იონას მიუბრუნდა, — შენ მიეცი?

— ხო, — უპასუხა იონამ და ლეიტენანტს თვალი აარიდა.

— შენც კარგი ვინმე ყოფილხარ, — ლეიტენანტმა ხელი ჩაიჭნია, — ეხ! — ხალხი მკლავებით გაარღვია და გაჩქარებული წავიდა, ჭარისკაცები გაეკიდნენ, ერთი-ორჯერ კი მოხედეს კანტუზიან ინვალიდს.

იონა და ფეხმოჭრილი ჭარისკაცი ერთმანეთს შერჩნენ.

— რა უნდოდათ, ბიძიკო, ჩემგან? — ჰკითხა ჭარისკაცმა ისე მშვიდად, თითქოს არაფერი გადახდენოდეს თავს.

იონამ არ უპასუხა, მხოლოდ მხრები აიჩეჩა.

— მითხარი, დამანაშავე ვიყავი? — ჭარისკაცი თვალბეჭეში შეაქცერდა იონას, — ოღონდ გულწრფელად მითხარი.

— მე რა სპეკულიანტი მნახე, შე კაცო, — უთხრა საყვედურით იონამ, აღარც შექარი უნდოდა, აღარც არაფერი, ოღონდ აქაურობას ვასცლოდა.

— ხომ იცი, გაბოროტებული ვარ, — უთხრა ჭარისკაცმა, — იცი, მე რა ბიჭი ვიყავი? ახლა რა ვარ? კუნძი! აღარავის ვუწავივარ, არც ცოლს, არც შვილს.

იონას იმედი მიეცა:

— მოიტა ჩემი შექარი! — უთხრა ჭარისკაცს.

— შექარი? — ჭარისკაცი იონას ისე შეამტერდა, თითქოს ეს სიტყვა პირველად გაიგონაო, ცოტა ხნის მერე გაიმეორა: შექარი?

— ხო, ჩემი შექარი.

— კი, ბატონო, — ჭარისკაცმა პარკი გაუწოდა, — აკი მე მიეცი? შენ არა თქვი? დაგავიწყდა? არ გრცხვენია? აი-

ლე, აიღე, მე ძუნწი კი არა ვარ, გამომართვი!

იონამ პარკს ზიზღით დახედა, გატრი-
აღდა და წავიდა.

იონა სკოლის ეზოში თავშესაფარისათვის ორმოს თხრიდა, ის სკოლის საპა-
ერო თავდაცვის რაზმის უფროსად და-
ინიშნათ. მის რაზმში მარტო ქალები
იყვნენ, ამიტომ ორმოსაც მარტო თხრი-
და.

ორმოში მუხლამდე წყალი იღვა. იონას რეზინის ჩექმები ეცვა.

„არა უშავს — ფიქრობდა იონა, — ცემენტით რომ ამოვლესავთ, არაფერი უჭირს, მაგრამ ეს გაუძლებს ყუმბარას?“

მუშაობით გაართულ იონას გოგონა დასცქეროდა. ეს ბავშვი ლტოლვილი იყო, ბელორუსიიდან. დედამისი სკოლაში დამლაგებლად მოწყობილიყო.

— ეგ საფლავია? — ჰკითხა ბავშვმა.

— არა.

— მაშ რა არის?

— თავშესაფარი.

— ჩემი დე და ბებია საფლავში წვანან და სძინავთ. გაიღვიძებენ?

— გაიღვიძებენ.

— დედაც ასე ამბობს, მაგრამ განა მკვდრები იღვიძებენ?

„ელისაბედიც, ალბათ, წყალში წეცს, — ფიქრობდა იონა, — საფლავი რომ გათხარეს, მაშინვე წყალი ჩადგა. წეცს წყალში და თვალდაჭყეტელი საფლავის ჰერს შესცქერის. ფუი, დალაზეროს ეშმაკმა, რა აზრები მომდის თავში“.

ელისაბედი სიკვდილის წინაც არ შერიგებია. დაუძახა და უთხრა: იცოდე, მე ამ სახლის მდგმური ვიყავიო. საკვირველი ის იყო, რომ სილოვანმაც, რომელმაც ელისაბედის საფლავთან სიტყვა წარმოთქვა, იგივე გაიმეორა: ელისაბედი ამ საფლავის მდგმური იყო და თავის მარადიულ სახლს დაუბრუნდაო. იონა იხსენებდა კიდევ რა უთხრა ელისაბედმა სიკვდილის წინ: იცოდე, ღამით სიზმარში გამოგეცხადები და

მოსვენებას არ მოგცემო. „რა დაგეცხადებოდა მინც ასეთი, — ფიქრობდა იონა, — ორმოს თხრიდა, ნიჩაბი წყლიდან ძლივძლივობით ამოჭონდა, — განამკვდრები იღვიძებენ?“.

მას მერე ყოველ ღამე შიშით იძინებდა, მაგრამ სიზმარი აღარ უნახავს. ოღონდ ეს იყო, შუა ძილში რაღაც შეაკრთობდა, გამოეღვიძებოდა, ლოგინში წამოვლდებოდა და, რეტდასხმული, რატომღაც მაშინვე ამას გაიფიქრებდა: რა დავაშავე ასეთი? ამიტომ გოგონას ნათქვამი მეტად ეუცნაურა. დალილობისგან ყურებს ბავა-ბუგი გაჭონდა, იმ ბავა-ბუგს ბავშვის ხმა გაერია: განამკვდრები იღვიძებენ? განამკვდრები იღვიძებენ? იონამ ნიჩაბი ორმოს კიდუზე დაავდო:

— უკ, დავიდალე!

— ამოდი, — უთხრა გოგონამ.

იონა ორმოდან ამოვიდა, სამასწავლებლოსკენ წავიდა მხარზე ნიჩაბადებული. პალტო, წინდები და ფეხსაცმელი იქ გაეხადა.

გოგონა უკან გაპყვა, იონამ კიბესთან ჩექმები წაიძრო, წყალი გადმოდგარა და სამასწავლებლოში ფეხშიშველა შევიდა. კართან დაფენილ ტილოზე ფეხები გაიწმინდა: „გავცივდები და მოგვცდები“. მერე კარადის უკრიდან შალის ნაქერი ამოიღო, ახლა იმით შეიმშრალა ფეხები. წინდები და ფეხსაცმელი ჩაიცვა, პაპიროსს მოუკიდა. ამას ყველაფერს დინჯად აკეთებდა, აუჩქარებლად. გოგონა იღვა და შესცქეროდა.

— ვინ არის მამაშენი? — ჰკითხა იონამ.

— მამა მფრინავია.

— გიყვარს?

— ძალიან.

— დედა უფრო გიყვარს თუ მამა?

— ორივე.

— მაინც?

— ორივე!

იონამ თითი ნერწყვით დაისველა და პაპიროსი ჩააჭრო, ნამწევი სათუთუნეში ჩადო, სხვა ხელუხლებელი პაპიროსების გვერდით. დიმიტრის ნახუქარი

პაპიროსის კოლოფი შინ დატოვა, ეს ხელით გაკეთებული პაპიროსები იყო, მისი მეზობელი აისორები ყიდდნენ.

— ერთი ფეხი მოკლე გაქვს? — ჰკითხა გოგონამ.

— ხო.

— რატომ?

— რა ვიცი.

— მეც შემძლია ცალ ფეხზე ხტომა, — უთხრა გოგონამ და იონას ასკინკილით შემოურბინა.

— კარგი, კარგი, წავიდეთ!

იონა ქუჩაში მიდიოდა და ფიქრობდა: „რა მომივიდა ეს დღეს, როგორ წამართვა იმ კაცმა შაქარი, რომ ეთხოვა, ღმერთმანი, ჩემით მივეცემდი, არ დამწყდებოდა გული. რაღა მე ამომარჩია ამ ოზურმა, სპეკულანტების მეტი რა იყო ბაზარში. თუ მართლა სახეზე მაწერია, ყველას რომ შეუძლია თავში ჩამართვას? ახლა რომ გულს ვასკდები, იქ სად ვიყავი, ხმა რატომ არ ამოვიღე? პირიქით, მე მივეცი-მეთქი. არა, ასეთი სინდისგარეცხილი კაცი მართლა არ მინახავს ჩემს ცხოვრებაში. ლეიტენანტი კი კარგი ბიჭი იყო, მაგრამ მოვატყუე, როგორ ეწყინა! აბა რა მექნა, დაიჭერდა იმ უბედურს. მაგრამ უნამუსო კაცის შეცოდება შეიძლება ვითომ? მე რა ვიციოდი უნამუსო თუ იყო? ეგ მერე გავიგე. შაქარი რომ წაგართვა ეგ არაფერი? მაგას კიდევ არაუშავს. არც ცოლს ვუნდივარ, არც შვილსო. ეგეც ხომ მერე გავიგე? რა ვქნა, შეშეცოდა, მომკალი ახლა! თუ ძმა ხარ, ნუ დამიწყებ ახლა ქრისტესაგეთ ლაპარაკს, შენ მაინც ვერ გაასწორებ ამ ქვეყანას. თუმცა, კაცი თუ არ შეგეცოდა, რა გამოვა? ასე ყველასთან მე როგორ ვტყუი მაინც? ნუთუ მართალია ელისაბედი, ვახტანგი, ნუთუ ის უნამუსო ინვალიდიც მართალია? და მართო მე ვარ მტყუანი?“

ბნელოდა. იონას ძალიან მოშივდა. ახლა გაახსენდა, რომ მთელი დღე ლუქმა არ ჩაეღო პირში, დილით ერთი ჭიქა ჩაი დალია და ის იყო. პურის მღალახიში შევიდა და წიფნაკით თავისი

ულუფა აიღო. პური იქვე შექვამა, მერე რომელიღაც ეზოში შევიდა და კანკანიდან წყალი დალია.

„რა უნდა კაცს მეტი, ერთი ციციქნა პურს გადაყლავს, დაღვეს ერთ წვეთ წყალს, ჩიტივით, ღმერთს შეხედავს და კმაყოფილია. უკაცრავად, არ მოტყუედე, ჩიტი ალბათ მართლა ხედავს ღმერთს, კაცი კი ვერა. ჩიტი ფრთას გაშლის და გაფრინდება, კაცი კი დაბმულივით ერთ ადგილას ტრიალებს. იცოცხლე, მეც კი მინდა სადმე გაფრინდე, მაგრამ სად, როგორ? წვეს ახლა ელისაბედი წყალში, ვერც ის გაფრინდა საწყალი. რა ნახა ჩემს ხელში? ერთი ლუქმა პური და ერთი წვეთი წყალი. და კიდევ ერთი ხელის დაღება სახურავი, არ აწვიმდა და არ ათოვდა, ეგ იყო და ეგ, მაგრამ რამდენია ასე რომ ცხოვრობს, არიან მშვენიერად, სიამტებილობით.“

ამ ქვეყანაზე ყველას თავისიანი უყვარს, კაცსაც, ჩიტსაც და, თუ გინდა, ლოკოცინასაც. ამ პატარ-პატარა სოფელშია ეს ქვეყანა ბუდესავით მოქსოვილი. მე კი ამ ბუდიდან გადმოვარდნილი ბარტყივითა ვარ და ვპყლობინებ ჩემთვის.“

უკვე სახლთან მისული იყო, უცებ მოტრიალდა და აჩქარებული ნაბიჯით უკან, სკოლისკენ გაემართა. სკოლის ეზო გადაჭრა და საცუქნაოს მიაშურა, სადაც ბელორუსიელი ლტოლველები ცხოვრობდნენ, დედა და იონას მეგობარი, პატარა გოგონა. ეს საცუქნაო იონამ თავისი ხელით გამოასუფთავა, გამოხვეტა, კედლები შეღება, იატაკი შეაყეთა, ფანჯრებში მინები ჩასვა და მართლაც საცხოვრებელ ბინას დაამსგავსა.

კარზე ფრთხილად დააკაენა. ცოტა ხნის მერე კარი გოგონას დედამ გაუღო. ახალგაზრდა ქალი იყო, მსუქანი, ცისფერთვალემა. ოთახიდან მოყვითალო, სუსტმა შექვამა გამოიხედა, ეტყობოდა, მართო ნათქურა ერთოთ. ქალმა იონა რომ დაინახა, გაუღიმა და შინ შეიპატრია:

— შემოდით, იონა.

- ანას ხომ არ სძინავს?
- ახლა ვაწვევდი სწორედ.
- ერთი წუთით გამოვიდეს.
- შემოდით შინ.
- არა, აქ დავუდო.

ქალს კიდევ რაღაცა უნდოდა ეთქვა, მაგრამ გადაიფიქრა, ოთახში შებრუნდა. კარი ღრიჭოდ დატოვა. იონას უკვე გაქცევა უნდოდა აქედან, თითქოს გონება გაუნათდა და მიხვდა, რისთვისაც მოვიდა, სისულელე იყო. ამ დროს ანა გამოჩნდა ზღურბლზე, კარის სახელების ხელი ჩაავლო და იონას შეაჩერდა.

იონამ უთხრა:

— იძინებ, ანიკო?

ბავშვმა თავი დაუქნია.

— დაიძინე, გენაცვალე, დაიძინე.

და ჩქარი ნაბიჯით გამობრუნდა. დიდხანს გრძობდა ბავშვის გაკვირვებულ მხერგს, მაშინაც კი, როცა უკვე კარგად დიდი მანძილით იყო დაშორებული სკოლას.

მთლად გაგვიყვია, კინაღამ ვკითხე, რატომ გიყვარს მამა-მეთქი, შეიძლება ან ამის კითხვა? ამიტომ მივარდი აქლამინებულნი? ან დედამისი რას იტყვის? სირცხვილია.

სადგურთან რომ მივიდა, შენობაში შესვლა გადაწყვიტა. შეიძლება იმატომ, რომ იქ უფრო კარგად დაემალებოდა ბავშვის გათყვობულ თვალებს და თავის თავსაც.

სადგურის მოხატული დარბაზი ხალხით იყო გაშვდილი. ისტდენ ან იწენენ სკამებზე, კიბეებზე, იატაკზე. დარბაზში მხოლოდ ერთი ნათურა ბეჭეტავდა და ძნელი იყო ადამიანების სახეების გარჩევა, თითქოს ეს უზარმაზარი სადგომი უსახო, გარინდებული ჩრდილებით ყოფილიყოს საესე. დახუთული, მყრალი ჰაერი და ყრუ, გაურკვეველი, დავუბებული ხმაური ერთმანეთში გათქვეფილიყო და თითქოს ხმააც ოფლის, პაპირისის კვამლისა და ქუქუქის სუნის ასდიოდა.

ეს ხალხი ომს აეყარა დედაბუდიანად და აქ, შორეულ ქალაქში გადმო-

ეგვეწა. ახლა უცდიდნენ, რაღაც განაწილებდნენ ბინებში, უჩენდნენ ყუთებს, მისცემდნენ პურს, რათა ახალი ცხოვრება დაეწყოთ. მათი ტანისამოსი უკვე ორთქლში გაეტარებინათ, ამიტომ იდგა დარბაზში აბანოს სუნიც.

ერთი შეხედვით, ეს ხალხი მიტოვებულს გავდა, ნამდვილად კი მათი მიმღები და დამბინავებელი კომისია ხელუბდაკაბიწებულნი შრომობდა: არიგებდა პურს, ცხელ წყალს, შაქარს, იძახებდა ჩვეულების ხელმძღვანელებს, აქლევდა მისამართებს, აყოლებდა მეგზურს და დარბაზს შეუმჩნეველად, მაგრამ მაინც აკლდებოდა ხალხი. ლტოლვილებით ისედაც გატენილ ქალაქში არც ისე ადვილი იყო ახალჩამოსულებისთვის ბინის გამოძებნა.

აქვე ტრიალებდა ქალაქკომის მდივანი პლატონ ნიყარაძეც. ჩია, გამხდარი კაცი, რომელსაც იონა კარგად იცნობდა. ახლა პლატონი კართან, ყველაზე უფრო განათებულ ადგილას იდგამასთან წამდაუწუმ მოარბოდნენ კომისიის წევრები და რაღაცას გაცხარებით ელაპარაკებოდნენ. პლატონს ტუჩები მაგრად მოეკუმა, თავს იქნევდა.

პლატონმა იონა დაინახა და თითოთი მიიხმო.

— წაიყვანე ვინმე გაპირვებული, ხომ გაქვს სამყოფი ბინა? — უთხრა იონას.

— მე ხომ მდგმური მიყენია?

— ვინ არის?

— მეზღვეური ოფიცერი.

— ხო-ო, — თქვა პლატონმა. ამ დროს ვიღაც ბავშვიანი ქალი მივიდა მასთან და პლატონმა იონას ზურგი შეაკცია. იონას გული აუწრიალდა, ხომ მაქვს კიდევ ერთი ოთახი, რატომ დავუშვალე? პლატონმა ხომ იცის, რას იფიქრებს? არა, იმ ოთახში მე თვითონ არ შევდივარ, ის ხომ ვახტანგისია. ესეც იცის, ალბათ, პლატონმა და ამიტომ არაფერი მითხრა, თუმცა შეიძლება არც კი იცოდეს, მივალ მაინც, ვეტყვი. მართლაც გაემურა პლატონისკენ,

მაგრამ მასთან ვერაფრით მიადწია, პლატონს უამრავი ხალხი ეხვია გარს. იონამ დაინახა, პლატონს ხელში ჩეილი ბავშვი ეჭირა და საცოდავად იღიმებოდა.

უცებ კართან ჩემოდანზე ჩამომჯდარ ქალს მოჰკრა თვალი. ქალს მუხლებზე დაეწყო ხელები და წველგამართული იჯდა, თითქოს როიალთან ზის და საცა დაუკრავსო. უფრო ამ პოზამ მიიქცია იონას ყურადღება, ვიდრე თვითონ ქალმა. ქალს დააკვირდა, სადღაც ენახა. ცოტა ხნის მერე იცნო, ეს ის ქალი იყო ზღვის პირას რომ შემოხვდა მას და სილოვანს ამ დილით. იონა დაფრთხა, ისევე ცხადად ჩამოესმა ყურში ქალის უხეში ხმა, დილით ასე რომ დააბნია, შეაშინა კიდევ. ერთი პირობა დამალვა დააპირა, მაგრამ ქალს ახლა დამშვიდებული სახე ჰქონდა, თვალეშში ფიჭვი ჩადგომოდა, თითქოს ვერც ვერაფერს ხედავს და არც არაფერი ესმისო.

იონა ახლოს მივიდა და უთხრა:

— გამარჯობათ!

ქალმა ამოხედა, სახე არ შეცვლია, ცოტახანს უყურა და მერე ისევე გვერდზე გაიხედა.

— ვერ მიცანიო? — ჰკითხა იონამ.

თვითონვე უკვირდა თავისი სითამამე, პირველად ელაპარაკებოდა უცნობ ქალს ასე.

ქალს მისთვის აღარ შეუხედავს, ისე უპასუხა:

— ვერა.

— აი ამ დილით ბაღში, რომ შეგხვდით! — უთხრა იონამ ისეთი ხმით თითქოს რამეს ეხვეწებოდა.

— არ მახსოვს.

სინამდვილე ჩამოვარდა, იონამ აღარ იცოდა რა ეთქვა.

ცოტახანის მერე ქალმა უთხრა:

— პაპიროსი თუ გაქვთ?

— კი.

— მომეცით.

იონამ სათუთუნე გახსნა, იქიდან ნამწვავი ამოიღო ჩემად, ჰიბეში ჩაიღო,

სათუთუნეში ორი ღერე მოთვლილი პაპიროსი იყო. გაუწოდა: *გიგლიოთეჟა* — მიირთვით.

ქალმა პაპიროსი ამოიღო, იონამ ასანთი აუნთო. ანთებულნი ასანთი დიდხანს ეჭირა ორი თითით. ქალი თუმცა ხედავდა, მინც არ განძრეულა, თითქოს ფიჭვის დაფრთხობისა ეშინიაო. იონას თითები დაეწვა. ასანთი გადაავლო.

— გამადლობთ, — გამოერკვა ქალი, — ჭერ არ მინდა.

ისევე სინამდვილე ჩამოვარდა.

იონას დასცხა, პირიც გაუშრა, წასვლა დააპირა, მაგრამ ფეხი ვერ გადადგა. კიდევ კარგი ამ დროს პლატონმა დაუძახა:

— იონა, მოდი აქ!

იონა სასწრაფოდ მივიდა.

— აი ეს ბავშვიანი ქალი, — უთხრა პლატონმა, — მეორე სართულზე აიყვანე, იქ მაგათთვის ცალკე ოთახია, ქეთო რუხაძეს ჩააბარე, უთხარი, პლატონმა გამოგზავნათო.

— კი, ბატონო.

იონამ ბავშვიანი ქალი რუხაძეს ჩააბარა.

რომ დაბრუნდა, ის ქალი ისევე იქ იჯდა.

იონა თამამად მიუახლოვდა და უთხრა:

— თქვენ შეგიძლიათ ჩემთან წამობრძანდეთ.

ქალმა თავი ასწია:

— სად?

— ჩემთან, სახლში.

— რატომ?

— თავისუფალი ოთახი მაქვს, შეგიძლიათ იქ იცხოვროთ.

ქალი დიდხანს შესცქეროდა და ამ ზანში იონამ ერთი სიცოცხლე გაათავა: რამე არ იფიქროს ცუდიო. ამ ქირის ოფლში იწურებოდა, როცა თავისივე ხმა შემოესმა:

— დამერწმუნეთ, ჩვენც შევწუხდით, რა თქმა უნდა, ცუდად გამოვიდა, რას მიყურებთ, ბებრებო, — მართალი ბრძანეთ, ყველაფერს რომ თავი გავანებოთ, უზრდელობაა და მეტი არაფერ-

რი. თქვენ თქვენთვის მიდიოდით, თქვენ საქმეზე, ან იქნებ უსაქმოდაც. იქნებ ზღვა გინდოდათ დაგენახათ. ჩვენ კი, ბებრები, შეგამტყრდით, თქვენ თქვენს საქმეზე მიდიოდით...

ქალმა გაიღიმა. იონამ სული მოიტქვა.

— რა არის ზღვა, ღმერთო! — თქვა ქალმა.

— ზღვა კარგია, — უპასუხა იონამ.

მერე ჩაბნელებულ ქუჩაში მიდიოდნენ, იონას ქალის მძიმე ჩემოდანი მიჰქონდა.

2. ლელვანი

ქალი ლენინგრადიდან იყო, ქართველი, ევა ერქვა. მშობლები ადრე გარდაცვლდა, პროფესიით ქიმიკოსს, ახლა ბათუმის ჩაის ფაბრიკის ლაბორატორიაში უნდა ემუშავა, მიმართვა უკვე მაქვსო. სანამ ბათუმში ჩამოვიდოდა, ბევრი ქალაქი მოეარა, ომი ფეხდაფეხ მომდევნაო. როსტოვთან ეშელონი, რომლითაც ის სხვა ლტოლვილებთან ერთად მოდიოდა, მტრის თვითმფრინავებს დაებოშბათ. სამი დღე უგონოდ ვეგდე, იმის მერე ცოტას ვაფრენო, — თქვა ქალმა და იონას გაუღიმა, — თითქოს დღევანდელი უცნაური საქციელი-სათვის ბოდიშს იხდისო. არა, ის ამ დღით ბალში შეხვედრილ ქალს არ ჰგავდა. დინჯად, აუჩქარებლად ლაპარაკობდა. სკამი მაგიდიდან ცოტათი უკან გაეჩოჩებინა, ფეხი ფეხზე გადაედო. ერთი ხელი მუხლისათავე უსვენა, მეორე, საჩვენებელი თითით, მაგიდის კიდეზე დაკიდებულიყო, თითქოს ქალი მორზეს აპარატთან იჯდა და რასაც ყვებოდა, სადღაც შორს გადასცემდა. საუბრის დროს იღიმებოდა. ღიმილი ჭერ შის თათლისფერ თვალეში ისახებოდა და მერე მთელ სახეს ეფინებოდა.

— როდის გათავდება ეს სამინელება? — თქვა მან ბოლოს და ამოიხზრა.

ღიმილი უცებ გაუქრა, ტუჩის კუთხეებში წყალივით ჩაიწრიტა, ჩაიკარგა. ქალის ხელი პაპიროსის კოლოფს წაე-

პოტინა, ღიმიტრიმ დაასწრო, მიაწოდა, ქალმა მაღლობის ნიშნად თავი დაუქნია.
— მალე, — უპასუხა ღიმიტრიმ ქალს დალიან მალე.

— მალე? — იკითხა ქალმა და თავი გვერდზე მიიბრუნა, თითქოს ამათ კი არა, სხვას ეკითხებო. მართლაც ახლა სხვაგან იყო, რაღაცას ისეთს ფიქრობდა, რაც აქაურობას აშორებდა.

— რა უნდა ვქნა აქ, ამ უცხო ქალაქში, — თქვა მან ცოტახნის დუმილის შემდეგ.

— ნუ გეშინიათ, — უპასუხა ღიმიტრიმ, — აქაც ხალხი ცხოვრობს.

— რა თქმა უნდა, — თქვა ქალმა, — თანაც ძალიან კეთილი ხალხი, — და იონას შეხედა.

— ოოო, — ღიმიტრიმ გაიღიმა, — ჩვენი იონა ძალიან კარგი კაცია!

იონამ თავი ჩაღუნა.

მერე ღიმიტრიმ არყის ბოთლი დადგა მაგიდაზე. როცა ჭიქებში ასხამდა, ქალმა თავის ჭიქას ხელი დააფარა, ვერ დავლევო. ცოტა, — უთხრა ღიმიტრიმ, — ერთი წვეთი, აი ამოდენა, — და ცერტი და საჩვენებელი თითი ერთმანეთს მიაწება.

— არა, ვმადლობთ, — უპასუხა ქალმა, — დავიდალე.

კაცები წამოდგნენ, ვერ მივხვდით, რომ დასვენება გჭირდებოთ. თქვენ ზომ ნამგზავრი ხართო!

— ნამგზავრი, — ქალმა გაიღიმა, — ეს სიტყვა სრულებით არ უხდება ჩემს წანწალს. რა კარგი დრო იყო, როცა ვმგზავრობდით!

თვითონაც წამოდგა, სკამი მაგიდას მიადგა:

— ახლა უნდა სუფრა ავაღაგო.

— ჩვენ თვითონ მოვუვლით ამას, — უთხრა ღიმიტრიმ, — მე და იონა დავტრიალდებით.

კაცები მიეხმარნენ, ჭურჭელი სამზარეულოში გაიტანეს. ქალმა ჭიქები და თეფშები დარეცხა, გაამშრალა, თაროზე დააწყო. ცოტახნის შემდეგ გამოემწვიდობა მათ და თავის ოთახში შევიდა დასაძინებლად.

— მოდი, ჩვენ მაინც დავლიოთ, — უთხრა დიმიტრიმ იონას. — არ მეძინება.

ის ბოთლი გამოსცალეს, ხმადაბლა ლაპარაკობდნენ, თითქოს ეშინოდათ, ქალს არ გაღვიძებოდა.

— რა ხნის იქნება, იონა, ჩვენი ახალი მდგმური? — იკითხა დიმიტრიმ.

— ოცდაათს ყოფილა, — უპასუხა იონამ.

იონა საწოლში წამოჯდა. ძილისგან უცებ ვერ გამოერყვა. მოეჩვენა, ვიღაცა იყო მის ახლოს, ბნელში და ამიტომ გამოეღვიძა. არა, აქვე არა, კედელს ოქით, ფრხილებით ფხაჭინდა ქვევს, შემოსვლა უნდოდა. ვინა ხარ! — იყვირა იონამ. ნამდვილად კი ხმა არ ამოუვიდა ყელიდან. ამ დროს ბნელს თანჯარა გამოეყო, თითქოს ცამ ოთახში ცალი თვალთ შემოიხედაო. დამშვიდდა. წამოდგა და შუქი აანთო. სამხარეულოში გავიდა. ონკანს პირი შეუშვირა და წყალი დალია. ოთახში შემობრუნდა, კარადის უკრა გამოაღო და იქიდან ძველებური, მრგვალი, სახელურიანი სარკე ამოიღო, ხელისზურგი გადაუსვა და ჩაიხედა. იქიდან თმაგაჩეჩილმა, ლოყებჩაგარდნილმა და წვეწარმშებულმა კაცმა შემოხედა დაზიებული თვალებით. დიდხანს უყურბ თავის გამოსახულებას, ხელი თმაზე გადაისვა, გაისწორა. მერე სარკე ისევ შეინახა. ლოგინზე ჩამოჯდა და პაპიროსს მოუკიდა.

— ორმოცდაექვსი წლისა ვარ, — თქვა ხმამაღლა. ტირილი მოუუნდა, მაგრამ ცრემლს არ აცალა, წამოდგა, ტანთ ჩაიცვა და გარეთ გამოვიდა. პიენის მოაჯირზე ჩამოჯდა. „რა მომეჩვენება, რა იყო? ალბათ, ვახტანგს თუ ვავახსენდი. შეიძლება ძალიან გაუჭირდა და იმიტომ. რამდენი ხანია წერილი არ მოუწერია, თითქოს ამ ქვეყანაზე არც ვიყო. მადლობელი ვარ, შეილო, მადლობელი ვარ ასეთი ყურადღებისათვის. ზომ არ დაიჭრა ისევ? აბა რაში გაახსენდა ამ შუადამისს მამა?“

შეილი შეეცოდა, იმიტომ რომ მამა

არ უყვარდა, როგორ უნდა ეცხოვრა ასე? მერე ისიც კი გაიფიქრა, იქნებ ვცდები და ძალიანაც ვუყვარვარო. ძალიან ვუყვარვარ და ვეცოდები და რადგან ვეცოდები, ვძულვარო, ეს იონასთვის უცხო ფიქრი იყო, უცნაური, მისი გაგება არ შეეძლო.

„კი მაგრამ, რატომ უნდა ვეცოდებოდე, მილიონობით ადამიანი ცხოვრობს ჩემსავით, ყველა ხომ გამოჩენილი არ იქნება? რა თქმა უნდა, სხვებივით მდიდრულად ვერ ვაცხოვრებდი, მაგრამ ვინა ეს არის ყველაფერი?“

თვალი უკვე სიბნელს შეეჩვიო, ახლა კედელზე ჰერთან მიუხეუდ მერცხლის ბუდეს უყურებდა. რამდენიმე დღეც და მერცხალიც მოფრინდებოდა. ბატონი სილოვანი ამ მერცხალსაც იონას მდგმურს ეძახდა. მერცხალი ცოტახანს დარჩებოდა მასთან, მერე ისევ გაფრინდებოდა.

როგორ სწრაფად გაიარა მისმა ცხოვრებამ, როგორ დაბერდა? თუმცა ჯერ მხოლოდ ორმოცდაექვსი წლისაა. არასოდეს უფიქრია ამაზე. არც ის ახსოვდა, ბავშვი როდის იყო, ჰაბუკი. მისთვის ყოველთვის ერთნაირად მიდიოდა ცხოვრება, მღორე მდინარესავით. ახლარა დაემართა, რატომ აწრიალდა ასე? ყველაზე უფრო იმაზე ტკიოდა გული, რომ თურმე ტყუუდებოდა, თავი ბებური ეგონა, ჯერ კი მხოლოდ ორმოცდაექვსი წლისა ყოფილა! რა იმედი ჩაგესახა, შე უბედურო, — შეეხშიანა საკუთარ თავს, — რა მოვივიდა?

ვაითუ არც ტყუუდებოდა და თვითონ იბერებდა თავს. სიბერე ზოგისთვის მყუდრო თავშესაფარია. ეს კიდევ უფრო საშინელი იყო.

ოთახში დაბრუნდა, გაიხადა და ლოგინში ჩაწვა.

ევა ხელმარჯვე ქალი აღმოჩნდა. ბინა ყოველთვის დალაგებული და დაკრძალული ჰქონდა. იონას შინ მიუხაროდა. შეატყო, თვითონაც გამოიცვალა, პირს ახლა ყოველდღე იპარსავდა. რამდენი რამე ჰქონია სათქმელი,

თორმე გამკონეს ელოდებოდა. ქალი ყურადღებით უსმენდა, ზოგჯერ ისეთ რამეს ჩაერთავდა, იონა რწმუნდებოდა, ჩემი ნამდვილად ესმისო. სამსახურიდან დაბრუნებული ევა სულ შინ იჭდა. იონასა და დიმიტრის ტანსაცმელს ურეცხავდა, აუთოვებდა. კაცებმა ჯერ არ დაანებეს, მაგრამ ქალმა იძალა და ისინიც დაფარული სიამოვნებით დამოწინილდნენ. ბატონი სილოვანიც შემოეჩვიათ, ხშირად მოდიოდა.

იმ დღეს, როცა დიმიტრის ფრონტზე აცილებდნენ, ბატონა წვეულება გამართეს. ბატონმა სილოვანმა მოიღონა, ლინოც დალია, სადღეგრძელოებიც თქვა. მონოლოგიც წაიკითხა, იონასთან ერთად იმღერა კიდევ. რამდენი ხანია, იონას აღარ უმღერია!

— ხომ ხედავთ, რა დღეში არიან ბებრები! — უთხრა დიმიტრამ ევას, — ეს ყველაფერი თქვენი წყალობაა!

ევა მივიდა და სილოვანს შეუბღუე აკოცა:

— ვმადლობთ!

ევას წითელი კაბა ეცვა, ხელში ღვინით სავსე ჭიქა ეჭირა და იღიმებოდა.

— რა ლამაზია, — ფიქრობდა იონა, — აღბათ სილამაზე ამას ჰქვია“.

ერთ კვირა დილას მედიკო ესტუმრა. ევას ეზოში სარეცხი ჰქონდა, იონა თავის ოთახში იჭდა.

აპრილი იწურებოდა, თბილოდა. მედიკომ მოღებულ კარზე დააკაკუნა, იონამ თავი ასწია და მედიკო დაინახა.

— მობრძანდი, — უთხრა და სათვალე მოიხსნა.

იმ ამბის მერე მედიკო არსად შეხვედრია, არც უნდოდა მისი ნახვა.

— დაჯექი, — უთხრა მედიკოს იონამ და სკამზე მიუთითა.

მედიკო სკამის კიდზე ჩამოჯდა.

— გისმენ, — უთხრა იონამ.

მედიკო თავჩაღუნული იჭდა, ხმას არ იღებდა. იონა წამოდგა. ოთახში გაიჭრა-გამოიჭრა, ფანჯარასთან გაჩერდა: ევა თოკზე სარეცხს ფენდა. თავი მარჯვენა ნაპირით წაეკრა, უსახელო ჩი-

თის კაბა ეცვა, კაბაზე ელისაბედის წინსაფარი მოერგო, შიშველი ფეხებით იონას ძველისძველ, ქუსლებზე დაფარულ ფეხსაცმელში წაეყო. ქალის ყოველი მოძრაობა სიმშვილით იყო სავსე, თითქოს შინ იყო, თითქოს აქედან არსად აპირებდა წასვლას.

ამას წინათ ქსენია მოვიდა და იონას უთხრა:

— ვერ ატყობ, ამ ქალის გაჩერება აქ რომ აღარ შეიძლება?

— რატომ? — ჰკითხა იონამ, — რატომ არ შეიძლება?

— დიმიტრი სანამ იყო, კიდევ ხო, — თქვა ქსენიამ და ევას ოთახში შეიხედა, — შინ არ არის?

— არა.

— როგორ კობხად მოუწყვია, ვერ უყურებ? — ოთახში შევიდა, მაგიდიდან პუდრის ყუთი აიღო, თავი ახადდა, თითქოს შიგ საიდუმლოდ შენახული რამე ეგულებოდა, პუდრის ყუთი ისევ თავის ადგილას დადო და გააგრძელა:

— იმას გეუბნებოდი, მისი გაჩერება აქ აღარ შეიძლება. ყველგან მისცემენ აწი მაგას კუთხეს, ინჟინერია, ქიმიკოსი.

— კი მაგრამ რატომ, აქ ცუდად არი? — ჰკითხა იონამ.

ქსენიამ წარბები მაღლა აზიდა, — მეც მაგას გეუბნები სწორედ!

— აბა რას ერჩი?

— იმას ვერჩი, რომ სირცხვილია, — თქვა ქსენიამ.

ახლა ევას პომიდა ეჭირა ხელში და ატრიალებდა:

— კობხა ქალია, კობხა.

— რატომ არის სირცხვილი? — იონა უკვე ხვდებოდა, რისი თქმაც უნდოდა ქსენიას. თვითონ არასოდეს მოსვლია ეს თავში, ვერც იფიქრებდა, ვერც წარმოიდგენდა, რომ ამისთანა რამ შეიძლებოდა ეთქვათ. ცოდვა გამოტეხილი ჯობია, პირველად ესიამოვნა კიდევ ქსენიას ასეთი ლამაზაკი, მაგრამ წამით, მერე გაბრაზდა, თავი კი ისე დაიჭირა, თითქოს ვერ ხვდებოდა, რას

ეუბნებოდნენ. იმის გაფიქრებამ, რომ სხვას დასაშვებად მიიჩნდა ის, რასაც თავის თავსაც კი ვერ უტყულებოდა, კი არ გაახარა, შეაერთო. თითქოს გულის გულში დამალულ ფიქრს მარწუხი მოსდეს და ძალით გამოათრეს გარეთ. ეს ფიქრი, ახალდაბადებულ ბავშვივით, ღორწიანი და საზიზღარი შესახედი იყო, მისი ჰყავილი უკვე მთელ ქვეყანას ესმოდა და იონას უცებ მოეჩვენა, რომ მის გარშემო ხალხი მოგროვდა, უამრავი ხალხი, ცნობისმოყვარეობისგან თვალბგადმოყრილი, პირზე ღიმილდაბნეული, სუნთქვაშეკრული, განაბული და კმაყოფილი.

— ქსენია, — დაიწყო მან მშვიდად, — იცოდე, მეორეჯერ თუ ეგ გითქვამს, სამუდამოდ დამეკარგავ!

— იონა, — უბასუხა ქსენიამ, — შენ იცი, შენი ოჯახი ჩემსაში არ გამოიძირჩევი. საცოდავი ელისაბედი დასავით მიყვარდა, — ცრემლი მოიწმინდა, — შენც ბავშვი აღარა ხარ და...

— რის თქმა გინდა, ქალო, ვამაგებინე!

— არ გესმის?

— არა.

— აბა თუ არ გესმის, რა ვქნა მე, — უთხრა მკაცრად ქსენიამ, თითქოს გაებუტა, ეწყინა იონა რომ ასეთე მიუხევედრელი იყო. :

მას მერე ქსენია აღარ მოსულა, მაგრამ გულიდან მზეზე გამოტანილი ფიქრი კი დღითიდღე იზრდებოდა. არა, არა! — ამბობდა იონა, — ცილისწამება! ფიქრი კი უკვე სინამდვილედ იქცა, სინამდვილეს კი თვალს მოხუტვა არ უწყვარს. სანამ ფიქრივით მარტო გულში ზის, კიდევ შეგიძლია დამელო მას, ყურადღება არ მიაქციაო, მაგრამ, როგორც კი კარზე მოგდებული ბავშვივით, ცხადი შეიქმნება, ველარსად გავქცევი. არა, აბა, — ამბობდა იონა, — მე ამას როგორ ვაგებდავ? ვაგებდავ?

ამ სიტყვამ მის თვალთმაქცობას ფარდა ჩამოგლიჯა, გააშინველა. ოღონდ ვერ მხოლოდ საკუთარ თავს ატყუებ-

და, ხვალ კი უკვე სხვებიც შეაჩრდებოდნენ თვალბში. კი მაგრამ, როგორ, როდის მოხდა ეს? შეტყუვდა, უცხად. კი მაგრამ, რატომ, განა ტანჯვა არ მყოფნიდა? კიდევ ცდილობდა თავის მოტყუებას, ჭერ კიდევ იბრძოდა. თუმცა ისიც იცოდა, რომ მისი ბრძოლა ამო იყო. სიერცე და ღრო, აქამდე ერთად შეკრული და შედუღებული, დაიშალა, ერთიმეორეს დაშორდა, მოწყდა. თუ სიერცე ისევ წინ ეწეოდა არსებობის გზაზე, ღრო უკან ექანებოდა, ოცი, ოცდახუთი წლის უკან, სიჭაბუკეში, რომელიც მას ისე გაველო, რომ ვერც კი შეეძინია. მისი სული ღელვას იწყებდა, ისეთ ღელვას, როგორც არასოდეს განეცადა. იონა იბრძოდა, წვალობდა, ჭერ კიდევ გაურკვეველი, ჩამოუყალიბებელი გრძნობის ჩახშობა უნდოდა. წინ საიმედოს ვერაფერს ხედავდა. იმასაც გრძნობდა, რომ მართლაც დაიტანჯებოდა, მაგრამ იქითკენ ლტოლვაც კი, საითაც ახლა გული ეწეოდა, თავბრუს ახვევდა. ისიც იცოდა, რომ ამას ვერასოდეს გაამხელდა, მაგრამ ყველაფერი ეს ერთად თავმოყრილი უფრო სინათლე იყო, ვიდრე სიბნელე. თუკი თვალი ამეხილა, რატომ ვერაფერს ვხედავო? — ფიქრობდა და იმასაც ფიქრობდა, — ნუთუ აღამიანი რომ იყო, უნდა იტანჯო.

— გისმენ, — გაიმეორა იონამ, ისე რომ მედიკოსკენ არ მიტრიალებულა.

— გეზიზღებით, ალბათ, — თქვა მედიკოსმ ჩუმად.

იონამ შეხედა:

— გეზიზღებით?

— ხო, ღირსი ვარ, უნდა გეზიზღებოდე.

— არა, — უთხრა იონამ, პაპიროსი ამოიღო და მოუკიდა, — არ გეზიზღები, ან რატომ უნდა გეზიზღებოდე? მე უკვე ყველაფერი დამეიწყედა.

— ამის დაეიწყება არ შეიძლება, — თქვა მედიკოსმ სლუკუნით.

ცოტახანს ჩუმად იყვნენ, მერე მედიკოსმ ცხვირსახოცით თვალეზი მოიწმინდა და ჰკითხა:

— წერილს თუ იწერება?

იონამ წერწყვი ძლივს გადაუღაპა:

— არა.

— რატომ?

— რა ვიცი მე.

— იქნებ...

— არა, — უპასუხა საჩქაროდ იონამ, თითქოს მედიკოს პირზე ხელი დააფარაო, — გავიგებდი.

— რომ იცოდეთ, როგორი უბედური ვარ.

— ახლა ყველა ასეა.

— არა, ყველა არ არის ასე, — მედიკო ატირდა, — მე ვახტანგს ვუყვარდი...

— რა თქვი? — შეკრთა იონა.

— ვახტანგს ვუყვარდი...

— აჰ, — დაიწყო იონამ, მაგრამ სათქმელი ვერ დაამთავრა, რადგან მედიკო პირში ეცა:

— ზო, ვუყვარდი, ნამდვილად ვუყვარდი!

„რა ამბავია ჩემს თავს, — გაიფიქრა იონამ, — ეს აზრი ხომ მე ჩავაწვეთ ამ საცოდავს?“

— შენი ქმარი სად არის? — ჰკითხა.

— ციხეშია. მაშინვე დაიჭირეს ერთი თვის მერე.

— რატომ?

— არა, ჩემი პატიება არ შეიძლება, — მედიკო ცოტახანს გაჩუმდა, მერე თვალეში შეხედა და უთხრა, — ბრლოსდაბოლოს, მე ვახტანგის ცოლი ხომ არ ვიყავი, რა გინდათ ჩემგან? ცოლები უთხოვდებიან ქმრებს...

— ნუ შეილო, შენ მაგაზე ნუ ფიქრობ, — უთხრა იონამ.

— ხომ ხდება ასეთი რამ, მითხარიო, ხომ ხდება?

— როგორ არა... როგორ არა, — უცებ იგრძნო, რომ მედიკო ნამდვილად უბედური იყო, — შეილი თუ გყავს? — ჰკითხა.

— კი, ვახტანგი დავაჩქვი. კაწიამ ციხიდან შემომითვალა, რომ გამოვალ, მოგვლავო. მომკლას, არ მეშინია, ნეტავი მართლა ვინმე მომკლავდეს...

არა, მედიკო ასე გაწამდებოდა, ვერ იცხოვრებდა. სჯობდა, ეს აზრი ახლავე ამოვღოთ თავიდან.

— შენ რომ ვახტანგს ყვარებოდი, ასე არ მოიქცეოდი, — თქვა იონამ და თვითონვე გაუკვირდა, თითქოს სხვამ დაიძახა ეს სიტყვები, უფრო მკაცრმა, თუ უფრო გამოცდილმა, — არა, ვახტანგს არ ყვარებხარ, შეილო, მე ხომ ვიცი... მამა ვარ, მეტყოდა, ოჯახი გყავს, შეილო... იმას მიხედე.

— მე კი მეგონა, — თქვა მედიკომ და წამოდგა, — მე კი მეგონა...

— რა გეგონა? — ჰკითხა იონამ.

— თქვენ არ მითხარით უყვარდიო?

— მედიკო კარისკენ გაემართა, — თუმცა... კარგად იყავით... მშვიდობით.

რა უნდა ამ ხალხს იონასაგან, რატომ არ დაინებებენ თავს? რა ქნას, მედიკო და მისი შეილი შინ მოიყვანოს? არა, აღარ არის იონა ასეთი სულელი, გათავდა, ის იონა მოკვდა!

იმდენად უცხო იყო მისთვის ასეთი ფიქრი, რომ გული ამოუჭდა. ის იონა მოკვდა, მე კი ცხოვრება მინდა, გესმით? მეც ხომ ადამიანი ვარ? ადამიანს შებრალება არ ჰქირდება, ის ან უნდა გბულდეს, ან კიდევ გიყვარდეს. რასაკვირველია, სიყვარული ჯობია სიძულვილს, სიძულვილისთვის იონას ძალა არ ეყოფოდა, მაგრამ განა სიყვარულისთვის კი ეყოფოდა ძალა? რა მეშველება, რა მეშველება, — გაიფიქრა მან.

ქუდი დაიხურა და ქუჩაში გამოვიდა, ქალაქკომისაყენ გასწია. იქ კარგახანს დაჭირდა ლოჯინი, სანამ პლატონთან შევიდოდა. პლატონს აბეგლებდა, ეტყობოდა სიცხე ჰქონდა, იონამ უთხრა: გამომიგზავნე ვინმე, ოთახი ცარიელი მაქვსო.

— მაშინ რომ გითხარი, რატომ არ წაიყვანე? — ჰკითხა პლატონმა.

— წაიყვანე ერთი, — მიუღო იონამ.

— თუ იცი, მედალზე რომ ხარ წარდგენილი?

— რისთვის? — გაუკვირდა იონას, თუმცა გაუხარდა კი.

პლატონმა ვერ უპასუხა, რადგან ხე-
ლა აუტყდა.

დრო გადიოდა. თუმცა საგანგა-
შო სირენები ჯერ კიდევ კიოდნენ, მაგ-
რამ ყველაფერზე ეტყობოდა, რომ
მტერი გაბტყდარიყო.

დიმიტრის ოთახში იონას უკვე ახა-
ლი მდგმური ეყენა, ჩემი, უწყინარი
მოხუცი ქალი.

— ახლა, ამ წუთას, — ამბობდა ევა,
— რომ მკითხონ, ყველაზე უფრო რა
გინდაო, დაუფიქრებლად ვუპასუხებ-
დი, მინდა ვიყო ჩემს სახლში, ჩემს
ტახტზე ვიწვე და რომელიმე სულე-
ლურ წიგნს ვკითხულობდე-მეთქი,
შეიძლება ჩემი სახლი დანგრეულიც კი
იყოს. მე მეშვიდე სართულზე ვცხოვ-
რობდი, სახურავის ქვეშ, მერცხლის ბუ-
დესავით პაწაწინა ოთახში. ფანჯრის
რაფაზე ყვავილების ქოთნები მეწყო...

— განა ძნელი არ არის მარტო ცხო-
ვრება? — ეკითხებოდა იონა.

— ალბათ, — პასუხობდა ევა, —
თუმცა მე შევეჩვიე და არ ვიცი, ზოგი
ვერ ეჩვევა.

— მართალია, ზოგი ვერ ეჩვევა...

— ზოგს სიმარტოვე კლავს...

ევა ვერაფერს ხედებოდა, არც შეი-
ძლებოდა მიმხედარიყო. იონამ თავის
გულს ცხრა ბოჭლოში დაადო. ისიც
უნდა ითქვას, რომ მისი ყრძნობა თით-
ქმის უმიზნო იყო, ჰაერში ფაოკიდე-
ბული. მისი ერთი ბოლო ყელზე ჰქონ-
და შემოხვეული, მეორე კი მიწაზე
ეთრეოდა, არავინ წაადგებდა ხელს,
რომ არ შეეხსნა, ანდა დაეხრჩო. მაგ-
რამ ეს უხიათო, მშვიდი სიგოიის მსგავ-
სი გრძნობა მაინც სიყვარული იყო,
რომლისთვისაც ღირსეული და უდი-
დესი არ არსებობს. განა ამ ორ ცნებას
შორის მტკიცე საზღვრის გავლება ვინ-
მეს შეუძლია? იონა, რა თქმა უნდა,
თავის თავს უღირსად თვლიდა. შეი-
ძლება ბევრი დათანხმდებოდა მას, მისი
ამბავი რომ გაეგო, ბევრი კი — არა. იონას
ერთი ხმა განუწყვეტლივ ჩასჩიჩინებდა,

ცლებიო, მაგრამ ამ ხმას ის სატანის ხმას
ეძახდა, მთელ მის არსებობაზე მარტო
რომ რეკდა და სიხარულისა და ტანჯვის
მომგვრელი იყო ერთდროულად. მთა-
ვარი საბუთი, რომლითაც ამ ხმას
ებრძოდა იყო ის, რომ მას უფლება არ
ჰქონდა. თუ ამ საბუთს კარგად გამო-
ვჩხრეკო, მივხვდებით რასაც გულის-
ხმობდა იონა: ბედნიერების უფლება
არა მაქვსო!

ბინდებოდა. ისინი ზღვის პირას
იდგნენ.

ქალს იონა ძალიან მოწონდა, შეე-
ჩივა კიდევ, მაგრამ ეს სხვა იყო. ქა-
ლის ეს გრძნობა იმ მშვიდსა და უძრავ
ტბას ჰგავდა, რომელშიაც დაბრუნება
არ შეიძლება.

— თქვენც ხომ მარტო ხართ? —
ჰკითხა ევამ, — თქვენ არ გიჭირთ?

— მე შვილი მყავს, — უპასუხა
იონამ, უნდოდა კი ეთქვა, ძალიან მი-
ჭირსო.

— ნუ გეშინიათ, — უთხრა ქალმა,
— თქვენი შვილი უვნებელი დაბრუ-
ნდება.

იონამ ამოიოხრა.

საკმაოდ ჩამობნეულა, თუმცა ჰო-
რიზონტზე ერთი ნამცეცი სინათლე
მაინც დარჩენოდა მზეს, სანთელივით.
ცოტახნის მერე ისიც გაქრა. მერე ზღვის
ხმა გაიგონეს, რომელიც, ალბათ, აქამ-
დისაც ისმოდა, მაგრამ ახლა შეამჩნიეს,
თითქოს ზღვა დაბნელებას უცდიდა,
რომ ალაპარაკებულყო.

ვარსკვლავებმა თვალეები დააჭყი-
ტეს, ზღვიდან გრილმა ნიავმა დაუბე-
რა, ბაღმაც გაიშრიალა, თითქოს ზღვას
გაეპასუხა.

— თუ ნებას მომცემთ, ვიბანავებ,
— უთხრა ქალმა იონას.

ეს მეტად მოულოდნელი იყო, რად-
გან სრულებით არ შეესაბამებოდა მათ
საუბარს.

— კი, ბატონო, — უთხრა იონამ.

ქალმა გაიცინა:

— დიდიხანია მინდოდა, მაგრამ ვერ
ვბედავდი, დღისით აქ ხალხი არ და-

დის, რამდენჯერ მოვედი, არავინ იყო, სალამოს კი მარტოს მეშინია.

— ახლა აღარ ბანაობენ.

— მე კი ვგვიდები ისე მინდა, თქვენ აქ ხართ და არ მეშინია.

— შეიძლება პატრულმა ჩამოიაროს, — უთხრა იონამ, — ღამით ზღვასთან მისვლა არ შეიძლება.

— ჩავლ და მაშინვე ამოვალ, კარგი?

— კი, ბატონო.

ქალი უკვე თავდაღმართში მიდიოდა, პოტრიალდა და დაუძახა:

— არ მოიწყინო!

იონა ზღვისკენ ზურგშექცეული იდგა, მაინც ყველაფერს ხედავდა: როგორ გაიხადა კაბა ქალმა, როგორ მივიდა წყალთან, ჯერ ცალი ფეხი ჩაყყო:

— აჰ! — წყალი ცივი იყო, დაიხარა, ხელები დაიხველა და მხრებზე მოისვა. მერე ნელ-ნელა, აღჩქარებლად შევიდა წყალში.

ღმერთმა იონა მასხრად აივლო, სხვისი გული ჩაუღო მკერდში, ახლა მალდიდან დასცქეროდა და დასცინოდა, რადგან იცოდა, ვერაფრით ვეღარ ამოიგლეჯდა გულს, რომელსაც კარგად მორგებოდა ეს დამპალი და დაჩენილი ბადე, იონა რომ ერქვა სახელად.

ამ დროს ხმაური მოესმა, ქალი ბრუნდებოდა. ფეხქვეშ ქვიშა ხრამუნებდა. იონა არ მობრუნებულა, ასე ზურგშექცევით იდგა და იცდიდა.

— უკაცრავად, — მოესმა ქალის ხმა, — გლოოდინეთ.

იონამ მოხედა, ქალს ერთი ხელით კეთასთან თმა მოებლუჭა, მეორეთი კი წურავდა, — მთლად სველი ვარ.

იონამ თვალი ააჩიდა.

— ყურში წყალი ჩამივიდა, — თქვა ქალმა, ახლა ყურზე მიიღო ხელი და ბავშვებით დაიწყო ხტუნვა ცალ ფეხზე.

იონა გატრიალდა და წავიდა, ქალი უკან გაჰყვა, ფეხსაცმელი ხელით მოჰქონდა.

— რა ცოტა უნდა ადამიანს კარგ გუნებაზე რომ დადგეს, — ამბობდა ქალი, — თუმცა განა ეს ცოტაა? რომ

იცოდეთ, რა კარგი იყო. მე დავჯავშნული ვიყავი, აქაურები არ ბანაობენ, ზღვაში ვხვევარ და დიღობი მქონდეს, რა გამაჩერებს.

— ახლა ამისთვის არავის სცალია, — თქვა იონამ და შეჩერდა, რადგან ბალის კიდესთან მისულიყვნენ, ქალი ფეხშიშველა ხომ არ გავიდოდა ქვიშაში?

ქალიც შეჩერდა, მაგრამ ლაპარაკი არ შეუწყვეტია:

— მართალია, ახლა არავის ამისთვის არ სცალია. ზღვაში რომ ვიყავი იცით რაზე ვფიქრობდი? მალე ოცდათორმეტი წლისა გავხდები და ჩემთვის უკვე ყველაფერი გათავდა-მეთქი. სისულულეა. თვრამეტი წლისა რომ ვიყავი, ოცდაათი წლის ქალი ბებერი მეგონა, ვამბობდი, ოცდაათის რომ გავხდები, თავს მოვიკლავ მეთქი, იმიტომ რომ არ მინდოდა, ბებერი ვყოფილიყავი. არაფერი კი არ შეცვლილა. აი თქვენ, თქვენ როგორ გგონიათ?

— მე ბებერი ვარ, — თქვა ჩუმად იონამ.

— რას ამბობთ, რა დროს სიბერეა!

— ფეხსაცმელი ჩაიცვით, — უთხრა იონამ და მაშინვე დაუშატა, — ვაცივდებით.

ქალმა ფეხსაცმელი ჩაიცვა. ჩაცმის დროს იონას მხარზე დაეყრდნო ხელით. ქალის სველი თმა იონას ლოყაზე მოედო, გააყრიალა, ქალს გამოეცალა, გვერდზე გადავა, ქალი წაბარბაცდა.

— რა იყო? — ჰკითხა გაკვირვებულმა ქალმა.

— არაფერი, — უბასუხა იონამ. — წავიდეთ.

რა იყო, გესმის, იონა? შენ კი რა ბრიყვი ხარ, ბებერი ბრიყვი. ვირის ტუჩი ხომ არ გაქამეს. შე უბედურო, რამ გამოგაშტერა ამ ხნის კაცი. თუ რამ სათქმელი გაქვს, თქვი, შე კაი კაცი, თორემ გათავდა ცხოვრება და ახია შენზე.

— წელს წელი ემატება, მაგრამ არითმეტიკამ როგორ უნდა აქოზოს ადამიანს, — ამბობდა ქალი, — მთავარი გული იყოს მუდამ თვრამეტი წლისა...

3. ავადმყოფობა

იონა ავად გახდა. დიდი სიცხე მისცა. ევა თავს დასტრიალებდა. უვლიდა. სილოვანიც მოდიოდა ხშირად, ექიმიც — ცნობილი პოეტის ძმა, ახალი მღვდელმწიველი შემოდიოდა, სკამზე ჩამოჯდებოდა. იჯდა ხმაამოუღებლად ცოტახანს, მერე ადგებოდა და წაედიოდა.

იონა ყველაფერს ბურუსში ხედავდა. ამ ბურუსიდან გამოკონილი ხმები უცნაურად ჩაესმოდა.

მერე კრიკინას ხმაც გაიგონა...

— რძე მიეცით, — თქვა ექიმმა, — ხილიც კარგია, ფხალეულობაც. თბილი წყლით ხშირად მობანეთ პირი, ხელები...

გზაზე მტერის კორიანტელი ღვას და იონას ოფლი წურწურით ჩამოსდის. პატარა ჩრდილიც კი არსად მოჩანს, რომ შეეფაროს. ხედავს: ტრიალ მინდორში წითელ-ყვითლად შეღებილი შენობა ღვას, ცირკივით. იქითკენ მიუშურება, იქნებ როგორმე გაერიდოს ამ ცოფიან მზეს. შენობას ხის კიბე აქვს გარედან მიდგმული. კიბეზე აღმს და შენობაში იხედება: შენობა შიგნიდან სრულიად ცარიელია, თონესავით, ოღონდ შუაში ბოშების დათვი ბორისი შემდგარა უკანა თათებზე და კაცივით ღმუის: მიშველე, მიშველე, ამომიყვანე აქედან! იონა კიბეზე ნელა ჩამოდის: ნუჭრუ დათემა არ იცის, რომ მას შეველა არ შეუძლია? რამ გამოგასულელა, დათეს როგორ ელაპარაკები, კაცო? — ესმის ელისაბედის ხმა.

— სველ ტილოს მოვიტან, — ამბობს ევა.

— არ არის საჭირო, — პასუხობს ექიმი.

— მერვე დღეა, ასეა...

— ჩემთან გრილა, — ამბობს ელისაბედი, — გრილა.. მე ხომ წყალში ვწვევარ.

— წყალი, — ჩურჩულებს იონა, — წყალი...

სასაფლაო წყალშია ჩაძირული და წყლიდან მხოლოდ საფლავის ჭკრები მოჩანს. ელისაბედს კი ვერ ხედავს, სამაგიეროდ, მედიკო ზის ხის ძირას და კალთაში ბავშვი უხის, ეს ბავშვი ვახტანგია. გინდა, ცირკში წაგიყვან? — ეკითხება იონა ვახტანგს და ისინი ცირკში სხედან. ბორისი უკანა თათებზე შემდგარი დაღის და ბოშები მღერიან. არა, ეს ცირკი არ არის და აღარც ვახტანგი ჩანს. იონა საკლასო ოთახში, დაფასთან დგას და მღერის. ბავშვები გაქვავებული სახეებით შესცქერიან და იონას სიმღერა არ ესმით.

— ჩემგან კარგი მოწყალეების და დადგებოდა, — ამბობს ევა.

— ყველა ქალი მოწყალეების დაა, — ღმილით პასუხობს ექიმი.

ახალი მღვდელი ზის და ყვინთავს.

იონა ეზოში ღვას მძიმე ჩემოდნით ხელში. ფეხები მოყინვია, თითქოს სახრით მოამტკრიეს, როგორც სხვის ეზოში გადასულ ქათამს. არც ერთ ფანჯარაში შუქი არ ანთია და, რომც ენთოს, იონა მაინც ვერ გახედავს დაკაუნებას, რადგან იცის, რომ ამ უზარმაზარ, ჩაბნელებულ სახლებში მისი ნაცნობი არავინ ცხოვრობს. მაგრამ ის კიდეც უფრო შემზარავია, რომ დააკაუნო და აღმოჩნდეს, რომ ამ სახლებში საერთოდ არავინ ცხოვრობს და სანამ დანამდვილებით არ იცი, ცხოვრობს თუ არა ვინმე ამ სახლებში, იმედის ნაპერწკალი ჭერ კიდეც კიაფობს.

ცოტახნის მერმე გახედა და პირველივე კარი შეაღო. ელისაბედი ფანჯარასთან იჯდა.

— ვახტანგი რაღა იქნა? — ჰკითხა ელისაბედმა ისე, რომ არც მოუხედავს.

— შაქარი მე მაქვს, — თქვა ახალმა მღვდელმწიველმა.

— გამაღობთ, — უთხრა ევამ.

— გათენებულია, — ეს სილოვანის ხმა იყო.

მერე იონამ დაინახა, ბაბუაწვერა მიფრინავდა ზღვაზე...

— ყინული, ყინული მომეციო, — თქვა იონამ, ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქოს პირი ცხელი თიხით გავსებოდა.

— როგორ ხარ, იონა? — ჰკითხა სილოვანმა.

იონამ თვალი გააღო, მაგრამ კერაფერი დაინახა.

— ლამეა? — იკითხა ჩურჩულით.

— ხო, ლამეა, როგორ ხარ?

იონამ ისევ დახუჭა თვალი. გაიგო, რასაც ეკითხებოდნენ, მაგრამ არ იცოდა, რა უნდა უპასუხა. სწორედ იმ წუთას, როცა ყინული მოითხოვა, ისევ ტრიალ მინდორში იყო, პაპანაჭება სიცხეში, ახლა კი მის თავზე მშვენიერი ხე გაიფოთლა. იონას უცვირდა საიდან გაჩნდა ეს ხე ამ უდაბნოში. მერე იცნო — შენ ის არა ხარ, ჩემი სახლის წინ რომ იდგეო?

— თქვენ რა იცით, რა ბედნიერებაა მზე, — ამბობდა ევა. — შე უნდა უდაბნოში ვცხოვრობდე, ბედუინის გოგოსავით, ჩემთვის ზედმეტი ფუფუნებაა ეს მაგნოლიები, კვიპაროსები, ნეკა-ლაბრები, აერთადერთი მცენარე, რომელიც ნამდვილად მიყვარს, კაქტუსია.

— მიკვირს, რატომ უნდა იყოთ თქვენ მარტო, — უთხრა სილოვანმა, — ახალგაზრდა ხართ, ლამაზი...

მერე ის ხე, იონას თავზე გაშლილ ქოლგასავით რომ აღდა, ვახში. იონას ძალიან შეეცოდა. რა დავემართაო? — ჰკითხა ხემ.

— მეცოდებიო, — უპასუხა იონამ. — შე უსვინდისო, — უთხრა ხემ, — ქვეყანა რა დღეშია, შენ კი ერთი ქეციანი ხის გულსთვის ტირიო?..

— რკინის ჯანი გქონია, რქუთხარა ექიმმა იონას.

იონა აივანზე იჯდა, ფეხებზე საბანი ჰქონდა შემოხვეული.

— მაგრამ ევა რომ არ ყოფილიყო, შენი ბურტყაც არ იქნებოდა.

ექიმს სამხედრო ფორმა ჩაეცვა. მაღალსა და ღონღლო კაცს ფორმა სასაცილო იერს აძლევდა. ექიმი კი, ეტყობოდა, ამაყობდა. თუმცა შესამჩნევად გამხდარიყო, მაინც ახლა უფრო მხნედ გამოიყურებოდა, ვიდრე მაშინ, როცა ხალვათად ჩაცმული, ქუჩაში უზრუნველად დასეირნობდა.

— ამ დღესაც მოვესწარი, — უთხრა მან იონას, — მტერი გარბის!

იონამ თავი დაუქნია და გაიღმა, ლაპარაკის თავი არ ჰქონდა.

გაიარა ერთმა კვირამ, იონამ გამოიხედა. ფეხზე წამოდგა, ქუჩაში გამოვიდა, ოღონდ ხოსა და არას მეტს მისგან ვერათერს გაიგონებდით. ექიმმა ურჩია, ყოველდღე ნახევარი საათით მაინც ზღვის პირას გადი, სუფთა ჰაერი ისუნთქეო.

სისუსტეს აღარ გრძნობდა, ოღონდ ზოგჯერ მთელი ტანი ისე მოუღუნებოდა, რომ ხელის განძრევაც კი არ შეეძლო. ამ დროს ის უაზრო, მაგრამ ძალზე მკაფიო ჩვენებები უზრუნდებოდნენ, მის გონებას ავადმყოფობის დროს რომ ჯიჟნიდნენ. მერე რატომღაც ვახტანგის სახე დაუდგებოდა თვალწინ. შიში შეიპყრობდა, ჩემი შეუფერებელი საქციელისა და ფიქრის გამო რამე არ დაემართოსო. ხალხი ომობს, მე კი ერთი ქეციანი ხის ვახშობას ვტირო, — ამბობდა იონა. მაგრამ ის ხეც რომ საცოდავი იყო?

ზღვის პირას ზოგჯერ ევაც წამოყვებოდა ხოლმე. ქალი წყალში აღარ ჩადიოდა, ნაპირ-ნაპირ დადიოდა ფეხშიშველი და ქრულ კენჭებს აგროვებდა. ზღვის პირი ცარიელი იყო, ზოგჯერ ჯარისკაცი თუ ჩამოვიდოდა ხალაის გასარეცხად, ეს იყო და ეს, სხვა არაფერი ჰქაჩანებდა.

4. „მოვედ და იხილე“

ერთ დღეს, როცა იონა სკოლაში იყო, მეზობლის ბავშვმა მოიხიბინა და უთხრა, ვახტანგი ჩამოვიდაო.

ვახტანგი აივანზე იჯდა და მისკენ მომავალ მამას უყურებდა. იონა ახლოს რომ მივიდა, წამოდგა. ხელი გაუწოდა, მაგრამ იონამ ორივე ხელი მოხვია და მკერდში ჩაეკრა.

„როგორ გაზრდილა?“ — გაიფიქრა და ცრემლი წასკდა.

— კარგი, კარგი. — უთხრა ვახტანგმა. — გეყოფა ახლა!

მამას ზურგზე ხელი მოუთათუნა, დამშვიდდით.

— შეილო, შეილო, — იონა ვახტანგის მკერდზე თავმიდებული ტიროდა, — ჩამოხვედი, ბიჭო, ჩამოხვედი?

— ვერ ხედავ, რომ ჩამოვედი? კარგი, გეყოფა!

— დედა აღარ გყავს, შეილო, ვერ დაგახვედრე დედაშენი ცოცხალი, — კიდევ უფრო ატირდა, რადგან ელისაბედი შეეცოდა, შინდაბრუნებულ ვახტანგს რომ ვერ ხედავდა.

— დაბერებულხარ, მამაჩემო, — უთხრა ვახტანგმა.

— ხო, დაბერდი, — იონამ ვახტანგს ხელი გაუშვა, გვერდით გადგა და ცრემლი მოიწმინდა, — არ არის დრო?

ვახტანგმა სათვალე მოიხსნა, ცხვირსახოცით მინები გაწმინდა და ისევ გაიკეთა.

ოღიკრის მუნღირი უხდებოდა, მკერდზე წათელი ვარსკვლავის ორდენი უბრწყინავდა.

— როგორა ხარ, როგორ ცხოვრობ? — ჰკითხა მამას.

სკამზე ჩამოჯდა, გიბიდან პაპიროსის კოლოფი ამოიღო, გახსნა, მამას მიაწოდა:

— მოწიე!

იონამ ამოიღო პაპიროსი, გააბოლეს.

— როგორ გამოცვლილხარ, — უთხრა იონამ შეილს.

— ვითომ?

— გაზრდილხარ, დაეუყვებულხარ.

ეროვნული

იონა, როცა შეილს მკერდზე სტრატოდა, ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქოს ქვისაგან გამოთლილი ვახტანგის ქანდაკებას ეხვეოდა, ახლა კი, პირველმა სიხარულმა რომ გაიარა და შორიდან შეხედა, მის წინ ისევ მტკივნეულად ახლობელი, ცოცხალი ვახტანგი, მისი სისხლი და ხორცი იდგა. მაგრამ ეს მხოლოდ წუთიერი მოჩვენება იყო. იონა ისევ თავის თავში დარწმუნებულ, ღონიერ ჰაბუტს შესცქეროდა, რომელსაც ფოლადის ჩარჩოიანი სათვალეც კი ზვიადსა და მკაცრ იერს აძლევდა. ეს სათვალე მისი მზით დამწვარი, ბრინჯაოსგან ჩამოსხმული სახის ნაწილად ქცეულიყო, თითქოს დედის მუცლიდან დაპყლოდა, როგორც ცხვირი ან ყური.

— რატომ არ იწერებოდი? — ჰკითხა შეილს.

— ეჰ, მაგისტვის ვის ეცალა.

— ერთი სიტყვის გაქაბანას რა უნდოდა?

ვახტანგმა გაიღიმა. ყველაზე უფრო უცხო ეს ღიმილი იყო. ნაძალადევად გამოწურული, ცივი.

— შევიდეთ შინ, აქ რატომ ვდგავართ, — თქვა იონამ.

— მდგმურები გყოლია! — უთხრა ვახტანგმა.

— ხო.

იონა ვახტანგის ჩანთას დასწვდა, მაგრამ ვახტანგმა დაასწრო, ჩანთა აიღო.

— მე სამი დღით ჩამოვედი. დედა რითი მოკვდა?

რა უნდა ეპასუხა, რითი მოკვდაო?

იონა კარებში შეჩერდა, შეილი წინ გაუშვა, ვახტანგი ოთახში შევიდა, მიინებდ-მოიხებდა:

— მე სად უნდა დავწვი?

— შენ...

— იატაკზე დავწვივები!

ვახტანგი საწოლზე ჩამოჯდა. ჩანთას პირი მოხსნა, კონსერვი, პური, ძეხვი

და პაპროსი ამოალავა, იონას მიაწო-
და. იონამ მავიდაზე დააწყო.

— წავალ, ლეინოს მოვიტან, —
თქვა ვახტანგმა.

— ლეინო რად გინდა?

— ჩემი ჩამოსვლა აღენიშნათ. თუ-
მცა არა, — წამოდგა ვახტანგი, —
ჭერ სასაფლაოზე წავიდეთ.

საფლაოზე ბალახი ამოსულიყო, ლო-
დი აღორ ჩანდა. ვახტანგი შორი-ახლოს
ჩამოჯდა, ბალახის ღერი მოგლიჯა,
კბილუბით გაძიძგნა. სასაფლაოზე სიჩუ-
მე იდგა, მხოლოდ რტოებში შემალუ-
ლი ჩიტი უსტვენდა. თავდამართში
ეკიპაროსების მწკრივი მოჩანდა. იონამ
ვახტანგს მალულად გახედა, ხომ არ
ტირისო, მაგრამ ვახტანგის სათვალე
მზეზე ბრწყინავდა და ვერ გააჩნია,
ტიროდა თუ არა. ამ დროს ვახტანგი
წამოდგა:

— საფლავი უნდა გავწმინდოთ, —
თქვა მან, — ნიჩაბს ვერ ვიშოვიო?

— კი, მესაფლავებს ექნება.

— სად არის მესაფლავე?

— ქვევით ცხოვრობს.

— ჩავალ, ამოვიტან.

— მე თვითონ ამოვიტან, მესაფლა-
ვეს ვიცნობ.

იონამ ნიჩაბი ამოიტანა. ვახტანგს
ხალათი გავხადა, ბალახს ხელით გლე-
ჯდა და ერთ ადგილას აქუჩებდა. იონა
ნელა მიუაწლოვდა, თვალი მოსტაცა
შვილის დაკუნთულმა სხეულმა, ოფლი-
სგან რომ უბზინავდა.

— აი ნიჩაბი, — უთხრა იონამ.

— მომეცი, — ვახტანგმა თითქმის
ძალით გამოსტაცა ხელიდან, საფლავის
ლოდს ირგვლივ მიწა მოუსტუთავა,
მარჯვედ შრომობდა. ეტყობოდა, გა-
წვრთნილი ხელი ჰქონდა. კარგახანს
იმუშავა. იონა იდგა და უყურებდა,
ხელს თუ შეუშლიდა, თორემ ისე ვე-
რაფრით მიეხმარებოდა, თანაც გრძნო-
ბდა, რომ ვახტანგს არ უნდოდა მისი
მიხმარება, იონა გარეშესავით იდგა აქ
და ეს გრძნობა უსიამოვნო იყო.

მერე ვახტანგმა ბალახს ცეცხლი მო-

უქიდა, ჩამოჯდა და ცეცხლს დაუწყო
ყურება. ხმელი ბალახი ტყვეუნით
იწვოდა.

სასაფლაოდან რომ გამოდიოდნენ,
ვახტანგმა თქვა:

— მარტო დამტოვა დედაჩემმა!

მარტო? — უნდოდა ეკითხა იონას,
მაგრამ გაჩუმდა.

ერთი თბილი სიტყვა ვერ გამოიმეტა
შვილმა შენთვის, ერთი ნუთუ არ მოე-
ნატრე? მონატრება კი არა, ამდენხანს
წვეთ-წვეთობით ზღვა გაჩნდებოდა.
ნუთუ მხოლოდ იმიტომ ჩამოვიდა, რომ
დედის საფლავი ენახა? ელისაბედ,
ელისაბედ, აი როგორ გადამიხადე სამა-
გიერო“.

— მე წავალ, კომენდატურაში შევი-
ვლი და მალე დავბრუნდები, — უთხრა
ვახტანგმა.

— კარგი, — უპასუხა იონამ და ში-
ნისკენ წამოვიდა.

„ღმერთო, ოღონდ ვახტანგი მიმყოფე
კარგად, მე თუ გინდა მიწით ავიე-
სებ პირს, დავმუნჯდები, თვალებს დაეი-
თხრი, ოღონდ უგ მიმყოფე კარგად...“

სალამოს სილოვანი მოვიდა. სუფრა
ახალი მღვმურის ოთახში გაშალეს, თა-
მადად სილოვანი დააყენეს.

ვახტანგი უცებ დათურა. ჭერ ევა ამ-
ოიჩნემა, რატომ ტრიალუნს ასე შინაუ-
რითით, ეკითხებოდა მამას. მერე
სავსე საფერფლეს ხელი გაჰკრა, ია-
ტაჯზე გადმოავლო. თავისთვის მღე-
როდა, იცინოდა, არავის ლაპარაკს არ
აცლიდა. როცა ევამ უთხრა:

— იცით თუ არა, რომ მამათქვენი
მედლით დააჭილდოვესო, — ძალიან
გაიკვირვა, მამას მიუბრუნდა და ჰკით-
ხა:

— მაინც რაში მოგცეს მედალი, სი-
მღერაში?

ვახტანგი ძლივს გაიყვანა იონამ თა-
ვის ოთახში, დააწვინა. ვახტანგს მამი-
ნეე ჩაეძინა. იონა სუფრასთან დაბრუნ-
და. სიჩუმე სილოვანმა დაარღვია:

— რა ვუყოთ მერე, რამდენი რამე გა-
დაიტანა ალბათ.

ევა გაჩუმებული იჯდა, ტუჩები მაგრად მოკეცმა, ეტყობოდა, ძალიან გაბრაზებული იყო.

— ჯერ ბავშვია, — თქვა ახალმა მღვდელმა.

იმ ღამეს იონას დიდხანს არ დაეძინა. აივანზე იჯდა, ოთახში შესვლა არ უნდოდა. უკვე თენდებოდა, ოთახში რომ შევიდა. ვახტანგს იატაკზე ეძინა, საბანი გადახდოდა, შფოთავდა. იონა დაიხარა და საბანი გაუსწორა.

— პა, პა, — ვახტანგმა თვალეები დააკეცია, წამოჯდა, — რა მოხდა?

— არაფერი, დაიძინე, დაიძინე.

იონამ გამობრუნება დააპირა, მაგრამ ვახტანგმა ხელი დაუჭირა:

— მამა, — უთხრა, — მამიკო!

იონას მუხლები მოკეცვა, იატაკზე ჩაჯდა. ვახტანგი კისერზე მოეხვია და უცებ გულამოსყენილი ტირილი ამოუშვა:

— მამიკო, მამიკო, საწყალი დედა... არ წახვიდე, მამა, არ წახვიდე, აქ იყავი ჩემთან...

— ხო, შვილო, ხო, — იონაც ტიროდა, — არსად არ წავალ, კარგი, ნუ ტირი, კარგი. — თან თმაზე ეფერებოდა. ეს ისევე მისი ვახტანგი იყო. უმწეო ბავშვი, ისევე მამას რომ დაუბრუნდა.

მეორე დილას ვახტანგი აღრე ადგა და წავიდა, ქალაქში გავივლიო. საღამოს ის და ევა ერთად დაბრუნდნენ, ვახტანგს ქალი ქუჩაში შეხვედროდა. მზიარული ლაპარაკით შემოვიდნენ შინ. იონას ესიამოვნა ევა ვახტანგზე რომ აღარ ბრაუბოდა.

მერე ვახტანგმა და იონამ ქადრაკი ითამაშეს. იონამ მოიგო. ევა უყურებდა და იცინოდა, რადგან ვახტანგი წაგებას ძალიან ვანიცილიდა.

— ახლა თქვენ მეთამაშეთ, — უთხრა ვახტანგმა ქალს.

— მე თამაში არ ვიცი.

— მამინ ნუ იცინით.

უხერხული სიჩუმე ჩამოვარდა. ცოტახნის მერე ევა წამოვდა:

— თავი მტკივა, წავალ დავიძინებ, — და თავის ოთახში შევიდა.

— ასე როგორ შეიძლება, — უთხრა იონამ ვახტანგს, — ქალთან ასეთი ლაპარაკი გამიგონია?

ვახტანგმა პაპიროსს მოუკიდა:

— თუ გინდა, შევალ, ბოდიშს მოვიხლი.

— მაგიტომ კი არ გეუბნები... ისე არ ვაწყენდა...

ცოტახნის მერე ევა ისევ გამოვიდა ოთახიდან:

— არ შეძინება.

— რა დროს ძილია, — უთხრა იონამ, — ჯერ ცხრა საათიც არ არის.

— თავი მტკივა.

— გინდათ, ცოტა გავიაროთ? — უთხრა ვახტანგმა.

ევამ იონას შეხედა, ვახტანგმაც მოხედა მამას, მერე მზერა ისევ ქალზე გადაიტანა

— წადით, წადით, — სასწრაფოდ თქვა იონამ — შინ რა უნდა გააქეთოთ?

— წამოდი, ევა, — უთხრა ვახტანგმა ქალს.

— არა.

— რატომ?

— ჯერ ერთი იმიტომ, რომ არ მინდა, მეორეც, ჩვენ მგონი, შენობით არ ვლაპარაკობდით...

— უკაცრავად, — ვახტანგმა გაიცინა, — აი თქვენ როგორი ყოფილხართ!

— როგორი? — ჰკითხა ქალმა მკაცრად.

— ძალიან კარგი. წამოდი, წამოდი, ეს ერთი მაპატიეთ, აპატიეთ ჯარისკაცს, რომელსაც ქალთან ლაპარაკი დაავიწყდა.

კი მაგრამ, როდის იცოდნი? — უნდოდა ეკითხა იონას, ვახტანგის თავხედური ტონი არ მოეწონა, მაგრამ თავი შეიკავა.

— თუ გინდათ, ნუ წამოხვალთ, — თქვა ვახტანგმა ღიმილით, — ჩემთვის სულერთია... მე მაინც უნდა გავიარო, თქვენ, როგორც გენებოთ, თუ ჩემთან

ერთად სეირნობა არ გინდათ, ძალას არ გატანთ.

იონამ ყურს არ დაუჭერა, როცა ქალის ძალიან მშვიდი ხმა მოესმა:

— კარგი, წავიდეთ.

ისინი წავიდნენ თუ არა, მედიკო მოვიდა.

მედიკო სკამზე მხრებში მოხრილი და თავჩაღუნული იჯდა.

— ქუჩაში დაინახე, — თქვა მან, — როგორ შეცვლილა.

— აი ახლახან წავიდა.

— ვიცი. აქ როგორ შემოვიდოდი, ის რომ შინ ყოფილიყო. ერთი საათია, გარეთ ვდგავარ, რამ მომიყვანა არ ვიცი.

„რა უხეშად ელაპარაკებოდა ევას!“ — ფიქრობდა იონა.

— დილით პურზე მივიდოდი, უცებ ეხედავ, ვახტანგი მოდის. კედელს ავეკარი, ისე ჩამიარა, ვერ დამინახა...

„საერთოდ ყველას ისე გველაპარაკება, თითქოს ჩვენზე უფროსი იყოს. მე ჭანდაბას, სხვების მრცხვენია“.

— ჩემი ამბავი უთხარი?

— ვუთხარი.

— რაო?

— არაფერი. გაპატია.

— რა? — მედიკო წამოდგა, — ეგ არ მითხრათ, არ მითხრათ...

— ასეთი რა ვითხარი, გაპატია-მეთქი. ასე არ სჯობია?

— არა, მატყუებთ.

— ღმერთმანი. შენ, ჩემო შეილო, ერთხელაც ვითხარი, ოჯახს მოუარე.

— ვახტანგი არ მპატიებდა, იმან რომ მპატიოს, მოგვედები. ერთადერთი ნუგეში ისლა დამჩა, რომ მე ის არასოდეს მპატიებს, ერთადერთი ნუგეში, გესმით?

ქალი აცახცახებულნი ხმით ლაპარაკობდა. თითებში ერთმანეთზე გადახლართული ხელები მკერდზე მიეკრა:

— ვახტანგს კი არა, თქვენ არ გიყვარვართ მე, თქვენ! — იყვირა უცებ მან და გარეთ გავარდა.

სახტად დარჩენილი იონა დიდხანს ვერ გამოერკვა.

ამ საცოდავ ქალს ტყუილი უცევ მუგეშად გადაქცეოდა, მთელმხსნეტყ ხლე ეს ტყუილი გულით უნდა ეტარებინა.

იონა, იონა, რატომ გადარიე ის გოგო, რას ერჩოდო?

ევა მარტო დაბრუნდა, კარი შემოუღო. ჭერ რაღაცის თქმა უნდოდა, მაგრამ გადაიფიქრა, მაშინვე გაიხურა კარი. ცოტახნის მერე ისევ შემოპყო თავი. მაინც არაფერი უთქვამს. ვაბრუნდა. იონამ გაიგონა, როგორ გადაექტო თავისი ოთახის კარი, რაც აქამდე არასოდეს გაუყეტებია. იონა წამოვარდა: „რა ჩაიღინა ნეტავ ვახტანგმა ამისთანა?“ ამ დროს ვახტანგიც შემოვიდა. ხალათი ვახიხადა, ეზოში გავიდა, სათვალე მოიხსნა. იქვე ღობეზე მიკედელთაროზე დადო, ონკანი მოუშვა და ხელპირის დაბანას შეუდგა.

იონა გამოჰყვა, შორი-ახლოს გაჩერდა. ვახტანგი სახეზე პეშვით წყალს ისხამდა და სიამოვნებისგან ფრუტუნებდა. იონამ ველარაფერი კითხა, იმდენად შეეშინდა პასუხის. ოთახში შებრუნდა, პირსახოცი აიღო და ვახტანგს გაუტანა. ვახტანგმა ხელ-პირი შეიმშრალა, სათვალე გაიყეთა და მამას უთხრა:

— სამოთხეა აქ.

— ეხ, — უპასუხა იონამ, — რაღა სამოთხეა.

— მაინც სამოთხეა, — თქვა ვახტანგმა.

ღამით იონამ რამდენჯერმე გახედა შეილს. ვახტანგს ხელები თავქვეშ ამოვლო და ქერს შესცქეროდა.

მეორე დღეს იონა დილაადრიან წავიდა სკოლაში. მერე პედსაბჭოს სხდომა გაიმართა, სასწავლო წლის დამთავრებამთან დაკავშირებით. სხდომის მერე ქსენია მივიდა იონასთან და უთხრა:

— გავიგე, ვახტანგი ჩამოსულა.

— ზო, ჩამოვიდა.

— როგორ არის?

— კარგად.

— რატომ არ გამოიარა, თუ აღარ ვახსოვართ?

— უნდოდა ძალიან, მაგრამ ხომ იცი, სულ ორი დღითაა ჩამოსული, ხვალ მიდის, — იონამ პირი მობანა შეიღს.

— სასაფლაოზე თუ იყო?

— კი, ერთად ვიყავით.

— როგორ მოგივიდა?

შინ დაბრუნებულს, ევა და ვახტანგი აივანზე დახვდნენ. ქალს გულზე ხელი მიედო, თავი უკან გადაეწია და კისკისებდა. ეტყობოდა, ვახტანგი სასაცილო ამბავს უყვებოდა. იონა ღიმილით შეაქცერდა, მისკენ არც კი გამოუხედავთ, თითქოს არც კი მდგარიყოს იქ.

— ოხ, ოხ, — თქვა ქალმა, — აღარ შემიძლია, — და ისევ სიცილი წასკდა.

— შენმა მასწავლებლებმა საყვედური შემოგითვალეს, — დაიწყო იონამ, ნამდვილად კი უნდოდა, ქალისთვის ეყვირა, გაჩუმდით. მისმა სიცილმა თავბრუ დაახვია. მისი ნათქვამისთვის არც ერთს არ მიუქცევია ყურადღება. ვახტანგი ქალს სერიოზული სახით შესცქეროდა, სწორედ ისე, როგორც ნამდვილმა ოხუნჯებმა იციან, სასაცილო ამბავს ისე მოყვებიან, რომ სახეზე ერთი ნაევთიცი კი არ შეუტოვდებათ.

სწორედ მაშინ, როცა იონა დარწმუნდა, ვახტანგს ჩემი სიტყვები არ გაუგონიაო. შვილი მისკენ მოტრიალდა და ჰკითხა:

— რატომ?

— სკოლაში რომ არ მიხვედი.

— ძლივს დავამთავრე ეგ სკოლა, — თქვა ვახტანგმა და ისევ ევას მიუბრუნდა, — წარმოგიდგენია, კიდევ სკოლაში რომ ესწავლობდე?

ქალმა გაიცინა. ახლა ის ყველაფერზე გაიცინებდა, რაც არ უნდა ეთქვა ვახტანგს.

მოულოდნელად გაჩუმდა, სახე შეეცვალა:

— რა იყო, — ჰკითხა მან იონას, —

რატომ მიყურებ ასე?

სალამოს, როცა მამა-შვილები შორტო დარჩნენ, იონამ უთხრა ვახტანგს:

— რატომ არაფერს არ მიყვები?

— რა უნდა მოგიყვე?

— როგორა ხარ... რას აკეთებ... რა ვიცი, რამდენი რამეა მოსაყოლი.

— აუცილებელია? — ჰკითხა ვახტანგმა.

— რა ვიცი.

— ეომობ, ეგ არის და ეგ.

— ნაჭრილობევი როგორა გაქვს? რატომ არ მაჩვენე?

— ეხ, იმის მერე კიდევ დავიჭერი.

— რატომ არ მოიწერე?

— რა?

— აი კიდევ რომ დავიჭერი.

— რას მიშველიდი? შენ კი გული გაგისკდებოდა.

ვახტანგმა შარვალი გაიხზა:

— აი ნახე!

ბარძაყზე გრძელი, წითელი, უხეშად გაყერილი ჭრილობა აჩვენა. ვახტანგმა ახლა ხალათი გაიხზადა, მარჯვენა ხელი ასწია, ილიაში პატარა, ნაოქებად ჩაღრმავებული ფოსო მოუჩანდა, ჰკითხვით:

— აი, მეორეც!

— ხომ არ გტკივა? — იონამ ჭრილობაზე ფრთხილად დაადო თითი.

ვახტანგმა გაიცინა:

— რაღა დროს ტკივილია!

— შე არც კი ვიცოდი.

— რომც გცოდნოდა, ვითომ რა იქნებოდა?

— არაფერი.

— ხოდა, მეც მაგას ვამბობ.

— იცი ვახტანგ, გულში მელიკო იყო აქ.

— რა უნდოდა?

— ისე მოვიდა.

— ისე?

— ხო... შენი ამბავი იკითხა.

— ყოჩაღ.

— შემეცოდა...

— შესაცოდი რა ჭირს? რაო, რა მინდაო?

— ხომ ვითხარი, ისე მოვიდა-მეთქი.

ვახტანგი ტანზე იცვამდა, ცოტა-ზნის მერე თქვა:

— კარგი უქნია.

აივანზე გამოვიდნენ, ევა იქ დახედა.

— ხომ არ გაგვევლო ცოტა, — უთხრა ვახტანგმა ქალს, — კარგი საღამოა.

— გმადლობთ, — უპასუხა ქალმა, — არ მინდა.

ვახტანგი მარტო წავიდა.

იონას გული ჩაწყდა: მე რატომ არ მითხრა, გავიაროთო, ჩემთან ერთად ქუჩაში გავლა არ უნდა, არც ჩემთან ლაპარაკი ეხალისება.

— პაპიროსი გაქვთ? — ჰკითხა ევამ.

— კი, ახლავე გამოვიტან.

რაც ვახტანგი ჩამოვიდა, იონას ევაზე არ უფიქრია, ვახტანგმა მთლიანად დაისაკუთრა მისი გული. ნამდვილად კი თვითონ ამოეფარა ვახტანგს ზურგს უკან, ქალს დაემალა, თუ საკუთარ თავს?

— ბედნიერი ხართ, — უთხრა ევამ, როცა იონამ პაპიროსი გამოუტანა, — შეილი გყავთ.

იმ დამეს იზრანმ უცნაურო სიზმარი ნახა: ვითომ ჭოტოგრაფთან იყვნენ, თვითონ, ელისაბედი და ვახტანგი. იონა და ელისაბედი სკამებზე ისხდნენ, ვახტანგი მშობლებს თავზე დასდგომოდა, მათ მხრებზე ხელები დაეწყო. იონას სწორედ ის კოვერკოტის კოსტუმი ეცვა, ბაზარში რომ შაქარზე გადაცვალა. მერე უკვე მარტო იჯდა აპარატის წინ, ვახტანგი და ელისაბედი სასაფლაოს აღმართზე მიდიოდნენ ხელჩაკიდებულები. იონასაც მათთან ერთად უნდოდა წასე-

ლა, მაგრამ ადგილიდან ვერ იძროდა. მის ახლოს აღარავინ აღარ იყო, ფეხტომა გრაფიკ წასულყო. უნდოდა დაეფიქრა, დამიკადეო, მაგრამ ხმას ვერ იღებდა.

გამოეღვიძა. დიდხანს ვერ გამოურჯვა, სიზმრიდან გამოყოლილი შიში დიდხანს ვერ მოიშორა. მერე ვახტანგს გახედა, ვახტანგის ლოგინი ცარიელი იყო, ალბათ, ეზოში გავიდაო, გაიფიქრა იონამ. გვერდზე გადაბრუნდა, თითქმის მაშინვე ჩაეძინა, მერე თითქოს ვილაკამ შენაჯღრია, თავი წამოყო, გათენებულყო, მას კი ეგონა, ერთი წუთით ჩამეძინაო. ვახტანგის საწოლი ისევ ცარიელი იყო. სად უნდა წასულყო ამდენ ხანს? — იონა წამოდგა. შარვალი ჩაიცვა, ფეხი ფლოსტებში წაჰყო, ეზოში გავიდა, ვახტანგი არსად ჩანდა. ვახტანგ! ვახტანგ! — დაიძახა კიდევ ხმადაბლა. მერე აივანზე გამოვიდა, არც იქ იყო. უცებ საშინელმა ეჭვმა გაუელვა იონას გულში, ამ ეჭვმა ჭერ ერთ ადგილზე გააქვავა, მერე ხელი ჩაჰკიდა და ნელ-ნელა წამოიყვანა. იონა უძალიანდებოდა, არ მიჰყევებოდა, მაგრამ ძალა არ ჰყოფნიდა წინააღმდეგობის გასაწევად.

ევას ოთახის კარი ფრთხილად შეაღო და ზღურბლზე გამეშდა: დილის ბინდ-ბუნდში მკაფიოდ დაინახა, ვახტანგს ევას გვერდით ეძინა, ბალიშზე კისერგადადგებულს. ქალმა თავი წამოჰყო, იონა რომ დაინახა, ტუჩზე თითი მიიღო და ჩუუო, — უთხრა.

იონა აივანზე გამოვიდა. აივნის ბოძს ორივე ხელი შემოხვია და ზედ მიეკრა, რადგან ეგონა, რომ ქვეყანა ტრიალებდა.

ანდრო თაყაიძე

ქ ყ ვ ი შ ი

აბა ტყვიში რა არი? წყალს მიკრული კუნძული,
ერთი თითის დადება, უსახო და უფერო;
ბევრი ბედს იწყევლიდა მისი ნესტით უძლური,
მის უბრალო ბუნებას როგორ უნდა ვუმღერო?!

ჩემში ეჭვი დაბუდდა, გულში ბოღმა აზღვავდა.
და მოვითხოვ მე პასუხს, ღმერთი ხარ თუ სატანა,
ჭაობიან სოფელმა ბუმბერაზი გაზარდა,
მე კი მთიდან მოსული რად ვარ ასე პატარა?!

იგი ბევრჯერ დაჟფარა ადიდებულ რიონმა,
გადასილულ ტალღებში ეგდო ღმერთის ანაბრად,
მაგრამ მისმა ნაშობმა, დიდმა გალაკტიონმა
ეს უჩინო სოფელი ჩარტალს გაუთანაბრა.

შენ პატარა სოფელო, დიდი ლექსის მფლობელო,
გრძნობის დამატრობელო, გულის აღმა აღმტკორცნო,
როგორ ძლიერ მომწყურდა შენი გზები მომველო,
რომ სადმე ჩაეიმუხლო და შენს მიწას ვაკოცო!..

• • •

ბარათაშვილის გენია ისეთი აღმაფრენია,
რომ მისი ჩანგის სიმთ ჭლერას ხმა მზისთვის მიუწევდენია,
მისმა ნუგეშმა დაატკბო ჩვენი კაცობის დღენია,
მის მერანს ფრთები ლაქვარდში ღრუბლებად გაუფენია.

თუმცა ღრუბლები სად არი, ზეცა სამოთხის ფერია,
გზად შემომხედარი სიკვდილი ფლოქვებით გაუთქერია;
იმისი ოჭროს ფაფარი კლდიდან ნასხლეტი ჩქერია,
აბა, ყორანო, გზა მივც, მისი გაფრენის ჯერია!

გადაიქუბა, გადიჭრა, სამყაროს გადაერია,
სიცოცხლის საზღვარს გადასცდა, სიბნელე მოიგერია,
და მისთა ფრთათა შრიალზე ცად ვარსკვლავები მღერიან,
რომ პოეზიის სიკვდილი ჯერ არვის დაუწერია!..

* * *

როგორც ავგაროზს, მე შენს ბარათს ისე ვინახავ,
მითხარ, ვინა ხარ, ჩემს სულში რომ ასე ბინადრობ?
უნდა ვინატრო სიჭაბუკე გაჩნდეს ხელახლა,
დილა შენა ხარ, სხივთა შენთა გული მივანდო.

გადამიარა თავზე ბევრმა ქვამ წინქვილისამ
და გზა წინსვლისა გადამიჭრა ბევრჯერ გრიგალმა,
ხან ცეცხლის აღმა დამანავლა, მტვერში. მიმსრისა,
ცა გამიცრიცა, მზეს კინალამ გამომასალმა.

მაგრამ ჩემს ბედად შენ გაბრწყინდი ოცნების ცაზე,
ვით მწვანე ვაზებს, მომეფინა შუქი დილისა,
გზა სიკვდილისა სიყვარულის მზით გადავხაზე
და ვდგავარ მთაზე, ვით არწივი ჟამს ყივილისა.

გავყურებ ირგვლივ ჩემს გარშემო მთათა მწვერვალებს,
ცა მოელვარე რომ დაუდგამთ თავზე გვირგვინად,
ვარსკვლავთა ბრწყინვამ, განთიადის შუქში მთვლემარემ
გულზე მგზნებარე სიხარულად გადამიბინა.

და გამიბრწყინა კვლავ სიცოცხლე მოუწყინარი,
როგორც მყინვარი ცად აჭრილი, კლდეებფრიალო,
სულის ზიარო, საოცნებო გზები წინ არი,
რომ ჩემი ქნარით შენ გიმღერო და გეტრფიალო!..

* * *

შენი ღიმილის სითბო სიცოცხლე არის ჩემი,
კვლავ სიხარულით ვლალბო, როგორც ჭაბუკი მრწემი,
აღმართული ვარ მთაზე, ვით ძველისძველი გრემი,
კვლავ წინ მივეცურავ, როგორც ოკეანეში გემი.

არა და არა, მზეო, ღრუბელს რა უნდა შენთან?
ჩვენ სიყვარულის ძალამ ერთ ჰანგად შეგვაერთა!
იმ სიყვარულის ძალით შეფიცული ვართ ღმერთთან.
არ გაახარო გული ავად მოშურნე მტერთა.

მე კვლავ იმ ხმაზე ვმღერი, რაც არის მგოსნის ჯერი.
რასაც მისმენდა მარად ჩემი მშობელი ერი.
ისევ მომესმის ზარად ხმა მისი გულის ძვერის,
— არ დაივიწყო, არა, სიმღერა ძველისძველი!..

აკაკი ბენაძე

უკველო ბუნებაი

მ ო თ ხ რ ბ ა

ეკას ძილში ჩაესმა, ვილაც შორიდან ეძახდა, უმაღვე გაახილა თვალი და კიშკრის მხარეს მიაყურა. სამარისებური სიჩუმე იყო. ფანჯარაში რძისფერი შუქი იღვრებოდა.

ლოგინიდან წამოიწია და გაიხედა.

რიკულებიანი აიენის მიღმა უსაზღვროებაში მიმავალი სითეთრე ჩანდა. ეს სითეთრე თანდათან იისფერდებოდა და ბოლოს ლურჯ ბურუსად ტიეტევიებდა.

„გათენებულა. ალბათ ღორმა დაიქყვირა. ამ ბოლო ხანს სულ გადაირია. ცოტა თუ შეუგვიანდა სალაფავის მიცემა, იჭაურობას იკლებს, საღორეში ყოფნა აღარ უნდა, გარეთ მოიწევს... თუ გამოვარდა... ველარ შეაგდებ შინ... მგლად იქცა... მტრისას გამგელებული ღორი...“

ახლა უკანა ეზოს მიუვდო ყური სდუმდა იჭაურობაც.

„ეტყობა, მთელ ღამეს თოვდა და ახლახან მოისვენა ცამ, თორემ ღამითაც რომ მოწმენდილი ყოფილიყო, ეციებოდა. ავდგე ვითომ?“

აგერ ერთი თვეა, ეკა მარტოდ მარტოა სამთვლიან სახლში და დილით ლოგინიდან გამოძრომა ერთობ ეზარება ხოლმე. ადრე წევება და გვიან დგება. წევება და ლოგინში შამფურივით ტრიალებს, თვალზე რული არ ეკარება, თა-

ში ათასი ფიჭვი უბორიალებს. გვიანჩაძინებულს კარგა ხნის გათენებულზე ეღვიძება და არც მაშინ უნდა აღგომა. ეკას სულაც არ უყვარს ძილი და თბილ ლოგინში ნებიერობა, ქმარი რომ შინ ჰყავდეს, იცოცხლე, უთენია წამოვარდება, ცეცხლს დაუნთებს, საკმელს გაუცხებლებს, ახლა კი მხოლოდ თავისი თავი აბარია და მარტოხელას ამხელა ბუხრის დანთება აინუნში არ მოსდის, ზოგჯერ დღე ისე გავა, ერთხელაც არ გაახალბეს.

ოჯახში ცხრა სული მიმოდის თუ კაკლად ერთი დაფარფატობს, ცეცხლის დანთება ერთნაირად სჭირდება, ეს ძველებური უშველებელი ბუხარი კი იმდენ შეშასა სწევას... ჰოდა, ერთისთვის დანათოს? ისევე ლოგინში გორაობას ამჯობინებს — სამოა საკეთარი სხეულითა და სუნთქვით გამთბარი ლეიბსაბანი. ქათმები, ძროხა და ღორი რომ არა ჰყავდეს მოსაყლეელი, თავის სმაჰმას დაივიწყებს და ლოგინიდან ორსამ დღეს არ ამოძვრება.

გალმანუნელმა ლადიმერამ ჰქუა იხმარა, დიდ პალატს ქვეითკრის პატარა ოთახი მიუშენა და იმ ოთახში სულ სხვანაირი ლუმელი გაიკეთა. შეშა რომ დაიწვება, მერე ბუხრის ყელს ჩაყეტავს, გარედან სიცივე ველარ შემოდის

და შინიდან სითბო ველარ მიიპარება. შეშას ცოტას სწევას, სითბოს კი დღე-დაღამ ინარჩუნებს. ჩვენებურ ბუხარს კი მუდამ ღია აქვს ყელი — ერთ გირვანქა სითბოს შინ ტოვებს და ცხრა ფუტს გარეთ მიიარბენინებს. ამბობენ, იმ გადამთიელურ ღუმელთან სახლში ჰაერი გუბდება და არ ვარგაო, მაგრამ ზამთარში ჰაერის უმოძრაობასა და ნაკლებობას ვინ ჩივის? აბა, ის სჯობია, ერთი ადამიანის გასათბობად ყოველ დღე ნახევარი ურემი შეშა მიიხარჯო? ვინღა ამ შეშის მომტანი და დამჩხხავი, თორემ კაი შენ. უყაირათო ჩეხვით არც ტყეებს ადგას კარგი დღე, სულ განანავდა.

ეკა რომ მოიყვანეს აქ, ჯალაბი ხალხ-მრავალი იყო. ერთი ბუხარი ყველას არც ჰყოფნიდა, ზამთარში რიგრიგობით თბებოდნენ. ოჯახში ყმაწვილებიც ბლომად იყვნენ, დიდებიც. ახლა ამ უშველებელ სამთვლიან ოდა-სახლში ეკას მეტი არავინ არის.

„გაუტუბა ქალაქი ჩემ კაცს, თუ... ნეტრი თვითონ იქნებოდეს კარგად და აღარაფერს დავეძებ... იქნებ ბიჭიც დახვდა უქეთოდ და...“

ბერიკაცი თავგადაკვლით ეხვეწებოდა ეკას, ქალაქში ერთად წავიდეთ, შეილები მოვიწახულოთ, მე კარგ ექიმს გავვსინჯები, ზამთარი ქალაქში გავატაროთ და შინ ადრე განაფხულზე დავბრუნდეთო. ეკამ ქვა აავდო და თავი შეუშვირა. ქმარსაც ასე არასოდეს დაუყინებია რაჟე, თითქოს უცოდლოდ მარტო წასვლა აშინებსო.

— ქალო, შენ ასეთი არ იყავი, რამ გაგაფუტა? სიბერეში ზნე იცვალე?

— ორივე რომ წავიდეთ, აქაურობა ვის დავეუტოვოთ, კაცო?

— ნუ გეშინია, არავინ მოიპარავს, ხელუხლებლად დაგვხვდება.

— ძროხას, ღორსა და ქათმებს მოვლა არ უნდა?

— ღორი დავკლათ, ქათმებიც მივაყოლოთ, ძროხა შენს ძმასთან გადავიყვანოთ დროებით, ჩალა აქვს, თივას მე გადავუტან.

— ეერა. შამშე ხშირად ავადმყოფობს, თავსაც ველარ უფლის.

— ღორი მაინც ხომ უნდა დავკლათ?

— სამიოდე კვირაზე მეტხანს ხომ არ დარჩები იქ, საახალწლოდ ჩამოდი და ღორიც მაშინ დავკლათ.

— ამ ჩვენს უბანში კაციშვილი აღარ დარჩა, მარტო ვინდა დაეყუდო დარაჯად? გამოყრუვდები, შე საცოდაო.

— შამშესთან გადავირბენ ხოლმე.

ეკამ ხურჯინაკიდებული კაცი მარტო გაუშვა. სახლ-კარის უპატრონოდ მიტოვება არ უნდოდა, მაგრამ ეს მაინც უფრო სიტყვის ბარაქად დაიხვია ხელზე. მთავარი მიზეზი კი ქმარსაც არ გაუშხილა. ეკა ვინდა რძალთან მიიყვანე კიდევ და ვინდა ქირთან შეჰყარე. მისი გახსენებაც აღარ უნდა. ქალაქში გათხოვილ ეკას ქალიშვილ ელიკოს კი ისე პატარა ოთახი აქვს, ღამით ერთ ბავშვს მაგიდაზე აწევინენ, მეორეს მაგიდისქვეშ უშლიან ლოჯინს. რძალი, იცოცხლე, დიდრონ ოთახებშია გამოკეცილი, მაგრამ... ეკა ხეზე თავდაყირა რომ ჩამოკიდო, ერთ თვეს გაძლებს, რძალთან კი ერთ დღესაც ველარ მოათევს.

ომიდან დაბრუნებისთანავე იონას ბიჭმა შალიკომ ქალაქში წასვლა აიჩივია. ჩამუხლეთში გული აღარ გაუჩერდა. მხოლოდ ხუთიოდე წლის შემდეგ ეწვია სოფელს. კარგად ჩაემულ-დახურულმა, თავმოწონედ და მზიარულად გაიარ-გამოიარა ორლობებში. დედამას ახლადმოყვანილი ქალი გააცნო — მერი. ეკა თავლად დაიღვარა, იქნებ რძალს აქაურობა მოეწონო და ჩემ ბიჭს სოფელში ცხოვრება ურჩიოსო. თავისი ვარაუდი არც დაუმალავს. რძალმა ტუჩი აიბზუა.

— სოფელში ცხოვრებას გვაძალე?

— კი არ გაძალებთ, ისე... იქნებ ამჯობინოთ-მეთქი.

მერის ჩამუხლეთში მესამე დღესვე მოეწყინა, ამ გამოყრუვებულ მთებში ადამიანს რა აძლებინებსო და უშალევე წასვლა დაიჩინა.

— შვილო, გეწყინა რამე? ასე ჭობდარტყმულივით სად გარბიხარ? სო-

ფელ-ქვეყანა რას იტყვის? წყალი კარგი გვაქვს და ჰაერი, ეგერ, ჩრდილში დაისვენეთ ორიოდ კვირას და წადით მერე. ის თქვენი ქალაქი არსად გაგეჭყევათ.

— ზოგ სოფელს ფრჩხილებში მეტი კუჭყი აქვს, ვიდრე თავში ჰქუა! მოურიდებლად წამოისროლა მერიმ და დედამთილს დამკინავად გადახედა, შენ რა გაგეგება, სხვის საქმეში უტარო კოვზით რომ ეჩრებო.

ეკა ამ საუბრისას ბოსტანში ხახვს იღებდა და ხელებგათხვირის ფრჩხილებქვეშ კუჭყი კი არა, მიწა ჰქონდა. მიწა სხვა არის, კუჭყი სხვა. კუჭყიანი ხელი მართლაც სამარცხვინოა, მაგრამ მიწაში მოფუთფუთე — სულაც არა. ეს გაიფიქრა მამინ ეკამ და თქმაც დააპირა, მაგრამ ახალმოყვანილ რძალს პირველტუმრობისთანვე არ შეეკამათა, შვილის ხათრიც დაიჭირა და უსამართლო შეურაცხყოფა ნაძალადევი ღიმილით ჩაყლაბა.

— კაი, შვილო, რავარც თქვენი საგუნებო იყოს, ისე მოიქეცი... ეს სახლ-კარიც თქვენი და ისიც... სადაც მოგებასიაათო, იქ იცხოვრეთ.

ასე ტყბილად დაუყვავა, მაგრამ რძლის უხიავი სიტყვა იმ დღეს გულში შხამიან ეკლად ჩაესო და აქამდე ვერ მოიშორა.

იმის შემდეგ რძალს ჩამუხლეთისაკენ პირი აღარ უქნია. სოფელში შალიკონ უცოლშვილოდ ჩამოდიოდა ხოლმე, დედ-მამას დახედავდა და უმალვე გარბოდა. ერთხელ ქალაქში დაც წაიყვანა, ელიკო, და მშობლების დაუკითხავად გაათხოვა კიდევ. მერე ეკაც წავიდა ქალაქში შვილების სანახავად. სადგურის მოედანზე, მანქანას რომ ელოდებოდა, მოსაკითხით გატენილი ჩემოდანი მოპარეს. ეშმაკმა იცის, ასე თვალსა და ხელ შუა ვინ ააცალა. ირგვლივ იმდენი ხალხი ირეოდა. პოდა, ეკამ იმ წუთში ყველა ქურდად წარმოიდგინა. რის ვაივავალხით მივიდა შალიკოსთან და გა-

საკირი შესჩივლა. რძალმა, ეტყობა, ეს ამბავი არ დაიჭერა, აფერხსტელა ჩაილაპარაკა. ეკამ კარგად იცის, აფერხსტეს ვისაც ეძახიან. რძალმა იგი თაღლითად მონათლა, მატყუარად მიიჩნია.

„მე და ტყუილი?! ღმერთო, მომკალი! ეს რა მაკადრა?! შვილს მოვატყუებდი? იქნებ ისიც ჰგონია, რომ მოსაკითხი ქალიშვილს მივეტანე და ვაეი-შვილს არა? ამისთანას ვერც დააჭერებ. რომ ქალიშვილთან ჯერ არც მივსულვარ. რა უსამართლოა ზოგი!“ — ესეც თავის გულში გაივლო ეკამ. ორიოდ დღეს შვილიშვილს მიესიყვარულა და ქალიშვილს მიაკითხა. ელიკო უზადარუკ პატარა ოთახში ცხოვრობდა, როგორც იტყვიან, თავი შიგ კულს ვერ მოიქნედა. ეკა უმალვე სოფლის გზას გაუყვია. სამიოდე წლის შემდეგ, შემოდგომაზე ისევ გაამზადა მოსაკითხი, არაფერი აკლიათ, მაგრამ სოფლიდან ჩატანილი მინც ესიამოვნებათო და კვლავ ქალაქისაკენ გასწია. ასი თვალი და ასი ყური გამოისხა. მთელი ბარგი-ბარხანა მატარებლიდან თვითონ ჩაიტანა, ეტონდაკონწიალებულ მეკურტნესაც კი არ ენდო, არც იმის რიგში ჩადგა, ტაქსია თუ რალაცა ჯანდაბა, ტრამვაითი ამკობინა წასვლა, მით უმეტეს, რომ შალიკო ზედ ტრამვაის გაჩერებასთან ცხოვრობდა. ტრამვაიშიც თვითონ შეათრია ყველაფერი: მხარზე ხურჯინგადაკიდებული არც ტომრისათვის გაუშვია ხელი, არც ბოცასთვის და არც მძიმე ჩემოდნისათვის. ვიდაცამ ხელი შეაშველა და შეუბღვირა — ამოდ მეტმანსები, ჰქუა ნასწავლი მაქვს, ველარაფერს მომპარავო. ბარგი ტრამვაის უკანა ბაქნის კუთხეში მიკუნჭა და ყველაფერს აეფარა, ხურჯინზე დადებულ ტომარას ხელი მაგრად ჩაავლო, ჩემოდანს კი ფეხი მიადო. წამდაუწუმ იქით-აქეთ იყურებოდა, ყველას უთვალთვალებდა, რაიმეს ხელიდან გამოსაგლეჯად ჩემკენ ხომ არავინ მოიწყევსო.

„უნდა ვიფხიზლო, აბა, რა ვქნა? ჩემ რძალს კიდევ ხელცარიელი რომ მივიდ-

გე, ცხვირზე წამონაცვამს: ა, ხომ ვთქვი, რომ მატყუარააო. ვინ იცის, ამ ხალხში რამდენი ქურდი ურევია. უცებ გამოხტება ვილაც, დაავლებს ამ ბარგს ხელს, გაქანებული ტრამვაიდან ჩახტება და მერე სდივ ქარს მინდორში. ვერც ქურდს გაეკიდები, ვერც დანარჩენ ბარგს მიატოვებ. თუ დაიბენი, ყველაფერი ერთბაშად დაგეკარგება. თვალი არ დაახამხამო, ეკა, თორემ!..“

ტრამვაიში ამოსული ყველა ქალი და კაცი ქურდი, მამაძალი და წამგლეჯი ჰგონია. ხან ბარგს გადახედავს, ხან ხალხს. თუ ვინმეს საეჭვოდ მიიჩნევს, თვალს არ აშორებს.

— დედილო, ნუ გეშინია, მაგ შენს ხარა-ხურას არაფერ მოგტაცებს, — ჩაულაპარაკა ერთმა მსუქანმა კაცმა, — რა დამფრთხალი თავივით ატეცებ თვალს?

ეკამ წაუყრუა.

ტრამვაიდან ბარგი ძირს ისევ სხვის დაუხმარებლად ჩაიტანა. ძღვენი თუ მოსაკითხი შვილის ოჯახში მშვიდობით შეათრია. იქ მხოლოდ რძალი და შვილიშვილი ედიკო დახვდნენ. მერის წარბი არ გაუხსნია, მძიმე ბარგიც კი არ ჩამოართვა კარში. ეკამ შვილიშვილს რომ აკოცა, მერიმ ბიჭს უმაღლვე პირი დააბანინა. რძალმა დედამთილს გულცივად ჰკითხა, ხომ მშვიდობააო, ეს იყო და ეს. მერე უბრებივით ისხდნენ.

ზარი ამორიდებულად დაირგვა. ედიკომ ზარის ხმა იცნო, მამა მოვიდაო. მერი გაეგება ქმარს და ეკამ გარკვევით გაიგონა რძლის ნათქვამი: გიხაროდეს, ბებერი კუდიანი ჩამოგივიდაო, პო, ზუსტად ასე უთხრა და თან რაღაცნაირად ჩაიქირქილა.

რატომ, რა დაუშავა? მაშინ რომ შეჰკადრა, სოფელში იცხოვრეთო? ხომ არ დაუძალებია, თავისი სურვილი მორიდებულად გაუმხილა. ამისთვის მოიძულა?

„იქნებ ეგონა, ქმარს წავართმევდი და ჩაკვით დავაბამდი სოფელში?“

შვილს ჩამუხლეთური ყველაფერი

ესიამოვნა: ლორი, ლობიოჩართული პურები, კამკამა ღვინო, ხილი, ჩურჩხელები... რძალმა კი დედამთილს ნამზამაძი არც გასინჯა, ბიჭსაც არ დააკარებინა პირი. შალიკომ ცოლს ჩუმად უსაყვედურა, როგორ იქცევიო.

მერიმ ანჩხლად წამოიძახა:

— არ მინდა და მძაღლებ? ვოტ ტებე ი ნა!

— გასინჯე, რა გემრიელია!

— იმ ხელებით გაკეთებულს რა შემაქმევს, დახედე, რას უგავს! რომ ვუყურებ, გული მერევა.

ესეც აშკარად გაიგონა ეკამ, რძალი დედამთილს არ მოერიდა.

რატომღაც მერიმ თავიდანვე ეკას ხელები შეიძულა, ის ხელები, რომელმაც საქმრო გაუზარდა ამ წუნია და მეტიჩარა ქალს. ისე უჭირავს თავი, თითქოს თვითონ თავადიშვილი ბრძანდებოდეს.

„ნეტავი დედამისს როგორი ხელები აქვს? ჩემნაირი, რა თქმა უნდა, არ ექნება, მუდამ ქალაქში ცხოვრობს... ეკ, შე უმადურო, რა დაგიშავა ამ ხელებმა? სულ ჩემისთანა ხელებიანი ხალხი არ გზავნის ქალაქში სარჩო-საბადებელს? რატომ ჰკამთ? რაკი იმ წუთში ვერ ხედავთ იმ ხელებს? ასფალტსა და ქვით მოკირწყლულ გზაზე არაფერი არ მოდის, არაფერი! ეეჰ! რა გელაპარაკო!

— ეს წყენაც გულში ჩაიმაარხა ეკამ. — ასე კანდამსკდარი, დაღარული და დაშარული ხელები კი არ მქონდა წინათ. ამ ხელებმა იმდენი რამ გააკეთა... ომი იყო თუ არ იყო, მოსვენება არ ღირსეზბიათ... ჰოდა, დაბერდნენ ხელები, ნაოტები გაუჩნდათ. ქალაქში, ეტყობა, მხოლოდ ხელების მოვლაზე ფიქრობენ. დილა-სიღამოს რაღაცით იზელენ. ჩვენ სხვა საფიქრალი გვაქვს. ეს ხელები არჩენენ ქვეყნიერებას, თქვენ კი ალმაცერად უყურებთ... ქვეყნიერების მარჩენალი ხელების დანახვაც არ გინდათ. ეეჰ!“

ეკა ლოგინში შეიშმუშნა.

„ეეჰ! ადექი, ჩემო თავო, თორემ...“

ძილში არ ახსოვს, ფხიზელს კი მარტოობის ეშინია.

„მძინარეს სული რომ გამეპაროს, ვერაინ ვაიგებს. ავად გახდომის უფლებაც არა მაქვს. სიცხემ ლოგინში რომ ჩამაწვინოს, გათავდა!.. მთელი კლდისუბანი დაცლილია, გაღმა უბანშიც რამდენიმე დედაბერი და შვიდიოდე ბერიკაცილა დარჩა, ერთიც კუჟაფერაკი ეზუკია. მეტსახელად დრუნჩას რომ ეძახიან. ნამდვილად კამეჩის ტუჩები აქვს იმ უბედურს, სულ მზეთუნახავის როყვანაზე კი ოცნებობს. ამ ნატვრას არც მალავს. მოგამაგირედ მოიყვანეს ჩამუხლეთში და ეგლა შემორჩა სოფელს, მიწაზე ჩანიანად მუშაობა რომ შეუძლია. გზა არ იცის, თორემ ეზუკიაც ქალაქში გაიქცეოდა... ძნელია. კიდევ კარგი, პატარა ჩანი მომდევს და არ ვცივდება... დალოცვილია აქაური თოვლი, ზამთარში უფრო ნაკლებად ცივდება ადამიანი... ჩანსალი ჰაერია ჩვენში... ვიღას უნდა, თორემ...“

საშინელია მარტოობა. ზოგჯერ ქათმები რომ არ კრიახობდნენ, ძროხა რომ არ ზეუოდეს... აი, ის ოხერი ღორიც რომ არ ჰყიოდეს, უსაშველო სიჩუმე და უბანში გამეფებული სამარისებური დუმილი მოკლავდა ეკას. ხმისგამცემი რომ არაინა ჰყავს, ფავის თავს ებაასება ხოლმე, ზოგჯერაც ნივთებს გაუბამს მასლათს, ეშინია, ლაპარაკი არ დამავიწყდესო.

„ეკ, აღეკი, ჩემო-თავო, თორემ...“

სწრაფად წამოდგა და თბილად ჩაიცვა.

გუშინ მარტოდენ თავისთვის საკმლის გაკეთებაც კი დაეზარა, ერთი ჭიქა თბილი რძე დალია და დაწვა. არც ახლა გრძნობს შიმშილს, მაგრამ იცის, თავს ძალა უნდა დაატანოს და წაიხემსოს, თორემ არაქათი მალე გამოეღევა და დაეარდება.

ცეცხლი დაანთო და ორი კვერციხი მოხარშა. კარადიდან ჭადის პატარა ნატვები გამოიღო. მეტი აღარც ჰქონდა. პირველი ლუქმა რომ ჩაიღო პირში, მა-

შინლა იგრძნო, ძალიან შეიბოძა. ულუფა არ ეყო, მაგრამ ჭერ ჭადის გამთხარებობად არ ეცალა. მალე ღორი ხეყვირდება და...

„კარგი იყო საახალწლოდ დაგვეკლა...“

საღორედ დაფქველი ქაჭაგარეული სიმინდი უკვე გამოელია ეკას. ყველაფერი მოინელა იმ გამგელებულმა. ახლა რა აქამოს? გაღმიდან გამოიყვანდა ვინმეს და დააკვლევინებდა, მაგრამ ღორს მარტოდენ დაკვლა ხომ არ უნდა, მერე უფრო სჭირდება მოვლა, ეს დამართლებო, ეს გობში ჩამწნაო, ეს შუაცეცხლის კვამლი გამოიყვანაო. უქმროდ ამას ეკა ვერ გააყეთებს.

იონა კი წავიდა ქალაქში და დაიკარგა. ეკა დეკემბრის მიწურულისათვის მოუთმენლად ელოდა ქმრის დაბრუნებას. არც თვითონ გამონჩდა, არც ბარათი გამოგზავნა. ეკა მარტოობამ ახლა უფრო შეაწუხა, სული აუფორიაქდა, ველარ ისვენებს.

„ნეტავი ბიჭი არ გახდეს ცუდად, რაღაცას უჩიოდა... წნევა მაქვსო, ხმაური მწყენსო... სიმყუდროვე ისეთი უნდა, სოფელში რომ არის, ჩამოვიდეს და იცხოვროს... ეკ, ვინ გამოუშვებს, თორემ... ახლა კაციც დამეკარგა... ძველთაც გავიდა ახალი წელიწადი, იონა კი არა ჩანს და არა... გზისკენ ყურებით დამაწყდა თვალები...“

ეკას ღორის ჰყვირილი მოესმა.

„ამანაც გამიშრო სისხლი... ამ დილით კი გავაჩუმებ, მაგრამ ზვალ რაღა ვაქამო? დღესვე წავიღებ ქაჭაშერეულ სიმინდს წისქვილში. იმასაც გამოვფქვა. ძმასაც ვინახულებ და ფოსტაშიც შევივლი, იქნებ მოვიდა რამე ამბავი... კიდევ რომ იყოს მოსული, ვინ გაგაგებინებს, შენ თუ არ მიაკითხე! ფოსტაში ერთი დაფხვილი გოგო მუშაობს, ფოსტალიონიც კი აღარა ჰყავს. სოფელი ხვიშირაში ჩაბირქვავებულ ტომარასავით დაიცალა და ცარიელ სოფელს ფოსტალიონი რაღად უნდა? მე თვითონ შევივლი ფოსტაში. იმ გამგელებულ

ღორს ვაჭმევ, ძროხას გამოვწველი და წავალ... თუმცა, ძროხას მერე გამოვწველი, წისქვილიდან რომ მოვალ... რა ბევრს ეგ იწველის... წინა დღეს რაც მოიწველა, იმასაც წიხლი ჰკრა და დამიქცია... ძალიან გაუზნედა, ძალიან, ჭიქანზე ხელის მიკარება აღარ უნდა..."

ეკა აივანზე გავიდა და გაიხედ-გამოიხედა. ქვეყნიერება თითქოს სულარაში გაუხვევიათო. ფაფუკი თოვლით დაბუნდულ-დატვირთულ ხეხილს ტოტები მძიმედ დაუხრია. ნაბილიკარის არსებობას იმითლა მიხედვებით, რომ იქ ოდნავ ჩაღრმავებულა ფეხუხლებელი თოვლი. მთლიანად თეთრია მთა-ბარი, აღარც გზა ჩანს სადმე, აღარც ტყე, აღარც კლდე. მხოლოდ სადღაც ქვევით, მთის ფერხითით, მდინარე მიიკლავნება შავად. ჰო, ამ გაუთავებელ სითეთრეში მდინარე შორიდან შავად ჩანს.

„დიდი თოვლი ცის წყალობაა, კარგი მოსავალი იცისო, ასე ამბობდნენ ძველები სოფელში. ეპ, კირნახული კი მოვა ხეაერეღლად, სოფელმა მიწის მოვლა თუ შეძლო... მოიყვან მოსავალს და მერე... ღმერთმა იცის, ვინ მიირთმევს... ქალაქელებს ჰგონიათ, ყველაფერი ციდან მზამზარეულად ცვივა ამ თოვლივით... თოვლიც მხოლოდ სათამაშოდ და სასრილოდ უყვართ...“

იმ ერთმა უხიაგმა ქალმა ეკას მთელი ქალაქი შეაშულა და სამტროდ გადაჰკიდა. ბოლოხანს ყველაფერს უწუნებს ქალაქელებს, ასე ვფქვათ, ჭიბრში უდგას: სოფლელების ფეხის ფრჩხილადაც არა ღირხართ და რა დიდად მოგაქვთ თავიო. განაწყენებული ქალი საქვეყნოდ არ ყვირის, თავის გულში კი დღენიადაც ედავება ვილაცას... ალბათ, იმ ქალაქელების მფარველ ღმერთსა თუ ანგელოზს...

ეზოში კომშის ხე დგას. შემოდგომაზე, როცა ხე ფოთლებისაგან გასცალა ქარმა, ზედა ტოტს ერთი მსხვილი კომში შერჩა. იგი ზამთრის მზესავით ჩანდა ხოლმე. ახლაც ჩანს, მხოლოდ იმ

კომშის მზეს თოვლის ფაფაბი ახურავს კონკოროხზე.

ქვეყნიერება გარინდებულა. ეკა შეაძრწუნა თეთრმა სიჩუმემ. აივნიდან სამშრალაში ჩავიდა. სახლის სახურავქვეშ მოქცეული სამზადის კართან პირგაქონილი ნიჩაბია მიყუდებული. დაავლო ხელი და საქათმემდე განიჩაბა ბილიკი, მერე ბელელს შემოუბრუნდა და ჯამით ხორბალი გამოიტანა. თითქმის ორი კვირაა, არცერთი ქათამი არა დებს კვერცხს, ამიტომ ეკამ არც შეიხედა საქათმეში, ხორბალი ღრიკოდ შეღებულ კარში შეყარა. აქოთქოთდნენ ქათამები, მერე აკრიახდნენ. ეკას ესიამოვნა ქათამების აკრიახება, უფრო კი ის, სულიერის ხმამ ირგვლივ ჩამოწოლილი დღემილი რომ დაარღვია. მარტოდ დარჩენილ ქალს ბოლოხანს განსაკუთრებით აშინებს გაუტეხელი სიჩუმე. სიწყნარეა შინ, სიწყნარეა სოფელში, სდუმს გზა და ბილიკი... თითქოს მთელი ქვეყნიერება სასაფლაოდ იქცაო. თავმომბაზურებელია ეს დუმილი, ამ გაუბზარავი სიჩუმისათვის ყურის გდება ეკას სასტიკად მოსწყინდა, ჭრიამული ენატრება, ისეთი ჭრიამული, მისი პატარძლობისას რომ ისმოდა ამ ოჯახში და საერთოდ მთელ სოფელში.

„ყველაზე საშინელი მარტობა ყოფილა, როცა სულიერის ჰქანება გამწყდარია ყველგან“.

საქათმის ღრიკოდ შეღებულ კარში ხელი ღრმად შეაძვრინა, ერთი დედალადიქირა, გარეთ გამოაფართხუნა, ერთხანს აკრიახა და ისეე საქათმეში შეაგდო. ბილიკი ბოსლამდე განიჩაბა, მერე ბელლიდან გამოიტანა ტომარა, რომელშიც ცოტაოდენი საღორებო ფქვილი იყო დარჩენილი, შინ შევიდა, ჯაჭვზე ჩამოკიდებულ წყლიან კარდალაში თითი ჩაყო, გასინჯა, ზომ თბილიაო, კარდალა ყვერფზე გადმოდგა, ტომარა შიგ ჩააპირქვაევა, ჩოვან-ჯოხით მოურია და კარდლიანად ბოსლისაკენ გასწია.

წინათ, ვიდრე ოჯახს ნახირი ბლომად ჰყავდა, საღორე ბოსელზე იყო

მიშენებული, მერე, როცა ერთი ძროხა დაუტოვეს, საღორე ბოსელში გადაიტანეს, ორი შრამელი ერთ სახურავ-ქვეშ მოაქციეს. ეს გამგელებული ღორი საღორის კარს ამტვრევს ხოლმე, ამიტომ ეკა ბოსლის კარს მაგრად ეტყავს: ამას როგორღა გამოექცევით.

წინა პარასკევს ეკამ ძროხის გამოდენა დააპირა დასარწყულებლად, ბოსლის კარი რომ გააღო, ღორი ფეხებში ეტაკა, ქალი მოცელილივით დააგდო ძირს და მოაქურცხლა. ეკამ თითქმის შეადღემდე სდია და ძლივს შეაგდო გრძელნიჩვიანი მგელი თავის ბუნაგში. კიდევ კარგი, ფალანგა-ქიშკარი დაკეტილი იყო, თორემ ღორი გზაზე გაეარდებოდა და მერე ჰერი! ტყეს მისცემდა თავს და ვინღა დაეწეოდა.

ღორსაც მოსწყინდა ბოსელში ყოფნა.

იმდღევანდელი ამბით დაშინებულმა ეკამ ახლა ფრთხილად გააღო ბოსლის კარი და შეიხედა. ძროხა მშვიდად წევს, საღორის კარი დაკეტილია, ღორი შიგ ღრუხუნებს. ქალს უსიამოვნო სუნია ეცა.

ღორი კარის კრიალის გაგონებაზე ამორგდა, ბუნავს დაუწყო ნიჩვით ჩხუბი. ეკამ ბოსლის კარი უმაღლე შეიგინდა და ჩაეკეტა. მერე საღორის დაბალი კარი თამამად გააღო და ღორი გამოუშვა. ღორმა კარდალას ნიჩვი აპკრა. ეკამ გვერდზე გაწევა მოასწრო, ღორს ბრაზიანად წიხლი ჰკრა და კარდალა საღორეში დადგმულ გაზუზნულ გობზე დააპირქნა. ბოსლის სუნს ნელთბილი ოხ-შიგარი მიემატა. ღორი ბუნაგში თავისით შებრუნდა და ორთქლადენილ შავ ფაფას გამგელებით დაუწყო სვლეპა. ეკამ კარდალა ბაგაში ჩაღო, საღორის კარს ურდული გაუყარა და შევებით ამოისუნთქა.

— გაგისკდეს მუცელი, შე წუპაკო. ჰამე და იყავი შენთვის!

ძროხა წამოდგა და პატრონს მუდარით მიაჩერდა.

— ნოთია, მოგშივდა, შე საცოდავო?

ერთგან ჰერს ორი ფიცარი აქვს გამოცლილი. ეკამ იქიდან ნაღის კონა დაითრია, ქამარივით შემორტყმული წნელი გახსნა და ჩალა გაშლილად მიმოაბნია ბაგაში. ხელი კანდრივზე მოუხვდა და ეტკინა.

კანდრივები ბაგას რატომღაც წინანდებურად აქვს შებმული — წვრილი ჯაჭვებით. ამ კანდრივ-საკისურებით ბაგაზე პირუტყვს აბამდენენ, ერთმანეთისათვის რომ არ ერჩოლათ. ახლა ბოსელში ერთი ძროხაღა დარჩენილი, თავის თავს ხომ არ ურქენს, ამიტომ აღარც აბამენ, კანდრივები კი ბაგას ძველებურად შემორჩა.

„მოვხსნი, რა კირად უნდა, აქამდეც უნდა მოგვეხსნა, თუმცა... ეს რა ჩემი საქმეა, ჩამოვა ქალაქიდან ი კაცი და...“

ძროხამ ჩალა ააშრილა და პატრონს გამოხედა.

— შენ ახლა ალბათ წყალი უფრო გწყურია, არა, ნოთია? მოგიტან, ჰო, მოგიტან, აბა, სარწყულებლად შენი წაყვანა სად შემიძლია? შენთვის წყარომდე გზას ვერ გაკვავალე. მოგიტან, ნოთია, ოღონდ დაჰკვირდებ, წიხლებს ნუ ისვრი ხოლმე... წინა დღეს რომ რძე დამიქციე, გეყოფა, გაიგე, ნოთია? სულელი კაცი არავის უნდა და ძროხა ვის სჭირდება?

პირუტყვი ბოსელშიც დაარწყულა, მერე ბელელში შევიდა, კოლიდან ჰაქა-შერეული სიმინდი ტომარაში გადაყარა, ტომარა ხურჭინით ორად გაყო. ასე უფრო მარჯვედ გადავიკიდებ მხარზე და იოლად წავიღებო, ბელლის წინ დავლო და დაფიქრდა, ხომ არაფერი მავიწყდება.

„ბელლისა და სახლის კარი ხომ არ დაეკეტო? არა, რა საჭიროა. აქამდე არ დამიკეტია და რაღა ახლა გაჩნდება ქურდი? ქალაქელებს ხომ არ უნდა დავემგვანო, დღენიადავ გაქურდვის რომ ეშინიათ? გარეთ თუ გადიან, უმაღლე მოსაბრუნებელნიც რომ იყვნენ, რკინით აჭედო კარს ცხრაკლიტულით ეტაკენ, შინ ყოფნისას კი დღისით-მზისით

ჯაკვით აბამენ. რა აქვთ იმდენი სიმდი-
დრე და განძეული, ასე რომ უფრთხი-
ლდებიან, უცებ ქურდ-ყაჩაღი არ შე-
მოგვიხტისო? ო, რა უნდობლობაა, მე-
ზობელს მეზობლის იმედი არა აქვს...
თუმცა იქ მართლაც არ არის სანდო,
მგონი, ყველა ქურდი და მამაძაღლია,
ყველა რაღაცას იპარავს, ყველა ვიღა-
ცას ატყუებს... აბა, იმდენ ქონებას მარ-
ტო პატროსანი შრომით იძენენ, ჩვენზე
მეტს მუშაობენ ვითომ? იქნებ იმათი
ერთი ხელის განძრევა მეტი ღირს, ვიდ-
რე ჩვენი დღედაღამე ჭაფა? რა ვიცი,
რა ვიცი..."

არა, სახლსა და ბეღელს ბოქლომს არ
დაადებს ეკა, ცეცხლს კი ვერ დატო-
ვებს ბუხარში... ამის ძალიან ეშინია
ეკას, განსაკუთრებით რაც მთელ უბან-
ში მარტო დარჩა. ხშირად ელანდება,
რომ მის კარმიდამოს ცეცხლი უკიდია.
ახალწლის დამღეგს მოეჩვენა და მერე
ეს შინში ვეღარ ამოიგდო გულიდან.

ერთი ნაპერწყალიც რომ გამოვარ-
დეს ბუხრიდან, ობოლი ნაპერწყალი,
მეტოც არ უნდა, გადაიბუგება ყველა-
ფერი — სახლი, სამზადი, მარანი, ბე-
ღელი, საქათმე, მერე ბოსელ-საბძე-
ლიც... ღორიან-ძროხიანად დაიწყება.
მე შენ გეტყვი, უცებ მოგეშველება ვი-
ნმე! ვინღაა პატრონი! მტრისას ახლა
ხანძარი!"

შინ შევიდა. ღიოფა ნაკვერცხლები
და თავმოშვარი მუგუზალი დადარში
შეახვია, კეცები მიაფარა და გამობრუნ-
და. ტომარა ხურჩინივით გადაიკიდა, ხე-
ლში შინდის მაგარი ჯოხი დაიჭირა,
თოვლში გასტოპა და მსხვილი ლატანე-
ბით გაკეთებულ ფალანგა-ჭიშკარს მია-
დგა. ჭიშკარის კიდური ძელი და ღობის
ნაპირა მარგილი ერთმანეთზეა მიტყუ-
პებული და ზედ წნელის რგოლია გა-
დაცმული. ეკამ რგოლი ააძრო და ჭიშ-
კარი გამოსწია. ღრიჭოდ გაიღო, მეტზე
თოვლმა არ გამოუშვა.

„გზამდე მაინც უნდა გამენიჩბა ბი-
ლიკი, თუმცა, რა უშავს, მე აგერ გადა-
ვალ, ღობეზე, ჭიშკარი კი იყოს დაკე-

ტილი. იმ გამგელბულმა რომ მოახერ-
ხოს ბოსლიდან გამოქცევა, აქ მაინც ვერა
გავა“.

ჭიშკარის ძელი და ღობის მარგილი
ისევ დააწყვილა და ზედ წნელის მაგა-
რი რგოლი გადააყვა.

ეს თავის ღორს დაუკეტა ჭიშკარი,
თორემ ეზოში ახლა ვინ შევა, სულ მო-
პელიატებულიც რომ იყოს? ეკას გა-
მოდმა უბანში არც კაცი ეგულემა, არც
პირუტყვი. სახლი ღია დატოვა, უბრა-
ლოდ გადარაზული, ჭიშკარი კი დაკე-
ტა, ჭიშკარი, რომლის დიდზე გაღებაც
თოვლმა არ დაანება.

იქვე, ღობესთან ურმის ნახევარი ღე-
რძია ჩასობილი, ღერძს თვალი ჩვეუ-
ლებრივად უკეთია — ფეხის დასადგ-
მელად. ღობის გადაღმაც ასევეა მოწ-
ყობილი ფეხის დასადგმელი. როცა ფა-
ლანგა-ჭიშკარის გაღება არ უნდათ, ამ
საბიჯობელაზე გადადიან.

ეკამ ჭერ თათმანიანი ხელით თოვლით
გადაყარა ღობიდან და ურმისთვლიდან,
მერე ტომარა ღობეზე გადააკიდა, სარს
მოქიდა, ღობეზე გადააბიჯა, ტომარა
კვლავ გადაიკიდა მხარზე და მუხლებამ-
დე თოვლში ჩაფლულმა გაუკვალავ
გზას შეუტია.

მიტოპავს თოვლს და ნაფხურები
ძაბრა ორმოგბად მიჰყვება უკან.

ერთხანს თოვლის შექმა თვალში
აუტრელა, მერე მზე თხელ ღრუბლებში
გაეხვია და თოვლმა თვალისმომჭრელი
ათინათი დაკარგა.

ბოსლის კარს მსხვილი ურდული გა-
უგდო, დევი თუ მოანგრევს, დადარში
გახვეულ ცეცხლს კეცები მიაფარა,
მაინც დარდად და შიშად მოჰყვება
ორივე: ვაითუ ღორმა კარი გამოტეხოს
და გაიქცეს, ვაითუ კეცებს ნაპერწყა-
ლიც გამოქცეს და ყველა შრამელი
სარჩო-საბადებელიანად გადამებუგო-
სო.

აღბათ ამიტომ უგანგაშებს ეკას გუ-
ლი, აბა, სხვა რა აწუხებს? რაღაცის
ყოველთიის ეშინოდა, მაგრამ ასე ძა-

ლიან — არასოდეს. მაჭლაჭუნასავით პირდაპირ გულზე აწვება რაღაც.

უკვლევ თოვლში მძიმე ტვირთით სიარული ეკასთვის უჩვეულო არ არის, ამას არ შეუწუხებია, არა, რაღაც სხვა ამბავია.

რამდენჯერმე უკან მიხედა, მოელანდა, რომ ის გამგელებული ღორი ჭყვირილით მოსდევდა უკან...

გაზაფხულზე სწორედ ამ ღორმა სამი წიწილა შეუქამა ეკას, სამი ყვითელი წიწილა. იცოცხლე, მაშინ კეტი სდრუხა ღორს, მაგრამ უმწეო წიწილებს ხომ ველარ გააცოცხლებდა? იმდღევანდელი ამბავი ეკას ცუდად ენიშნა: ღორმა თუ ერთხელაც ხორცის გემო გაიგო, მიეჩვევა, მალე წიწილებს აღარ დასჯრდებდა და ქათმებსაც შემეპყვამო. ქმარს უთხრა: ეგ ოხერი თავიდან მოვიშორეთ, ან დავკლათ, ან გავყიდოთო. იონამ იუარა: გაზაფხულზე ღორს ვინ კლავსო?!

„უპ, გაუშრეს სისხლი! რაც უფრო კარგად ვაქმევ, უფრო მეჩხუბება, სულ გადაირია და გამიშრო სისხლი! გაწყიდეს ღორის სახსენებელი! ცოტასაც ვაცლი და მერე ან ეგ იქნება, ან მე...“

მარტო ეს ერთი რა არის, ყველა ღორი შესძულდა ეკას. სხვებს არ უმხელს, თორემ ამასაც თავისი საიდუმლო მიზეზი აქვს.

მეორედ ყოფნისას სულ ერთ კვირას დარჩა ეკა ქალაქში, მაგრამ იმ შვიდიოდღე დღემ აქამდე მოუშუშებელი დამლადაამჩნია გულზე. შვილის ოჯახში გულდრძო რძლის გადამკიდემ შინაც და გარეთაც ყველაფერს ამრეზილად დაუწყო ყურება და შემდეგაც ასევე დარჩა მის თვალში.

ჭინჭველას ბუდეს ფეხს რომ დაადგამ და აფუთფუთდება, ისე გამოიშლება ხალხი დილაადრიან და ივსება ქუჩა. ამ დროს გამხდარი ადამიანები სჭარბობენ, ისინი ფეთიანებივით გარბი-გამორბიან, არის ერთი აურზაური, ხელისკვრა და შეგებრი, ვინ შეასწრებს ტრამვაიში, ზოგი პირდაპირ ფანჯარაზე ეკონწიალება ტრამვაის. დილის ალიაქოთი

რომ მიწყნარდება, მერე ქუჩა უფრო სხვანაირი ხალხით ივსება. აქ უკვე მსუქნები სჭარბობენ. პოპქალაქში ხალხის უმრავლესობა მძიმე-მძიმედ დაიზლაზნება, როგორც დასაკლავად გამზადებული მსუქანი ღორი. დაიზლაზნებიან კაცები, დაიზლაზნებიან ქალები. ბავშვი ხომ ბავშვს აღარა ჰგავს, სიმახინჯეა საშინელი და გულსამრევი.

„ეპ, ვინ არჩენს ამდენ ხალხს, ღმერთო ჩემო! მე შენ გეტყვი და, ცოტას სჯერდებიან...“ ქალაქელი დიასახლისები იატაკის წმენდას, სადილის კეთებასა და ქამა-სმას უნდებიან, სულ იმას კი ჩივიან, დავიდალეთო. მარტო ეს რომ ქალსა ღლიდეს, სოფლელებს რაღა გვეშველება! მე ვიცი, იმათ რაც ღლით...“

ეკას შვილიშვილი ედიკოც ტახივითაა გასუქებული, ტანს ძლივს დაათრევს. უკანალი ქალივითა აქვს ჩასქელებული, მერი კი მაინც ატენის პირში საჭმელს. ეს რამდენჯერმე თავისი თვალთ ნახა ეკამ. მერიმ შვილი ძალით დასვა სუფრასთან, თეფშზე უშველებელი მსუქანი ხორცი დაუდო და ჯოხმოღერებულ თავზე დაადგა: ვიდრე არ გაათავებ, აქედან ფეხს არ მოვიცვლიო. ბავშვი ლუკმას პირში ისე ჩაიდებდა, თითქოს საწამლავი მისცესო, კარგა ხანს დეჰავდა, აგერ როცა გადაყლაპავდა და წამოდგომას დააპირებდა. დედა კვლავ ემუქრებოდა და ბავშვი ტირილს იწყებდა.

— არ მინდა ხორცი, არა!

— ჭამე, თორემ! — მერი ბიჭის თავზე მოღერებულ ჯოხს ასავსავებდა. — ამას ხომ ხედავ!

ბიჭი ვაება-წამებით გადაყლაპავდა კიდევ რამდენიმე ნაჭერ ხორცს, ყველა ლუკმას ცრემლს შეატანდა და შემდეგ მარტოებშილი ყველას და ყველაფერს უღრენდა.

შვილიშვილის საცოდაობით გულდამწვარმა ეკამ, ბოლოსდაბოლოს, შებედა რძალს:

— რას შევბი, ქალო! მოშივედება და ქამს, ჯოხით ქამა შეიძლება?

— ვინ არის შენი ქალი? უყურე ამას?! შენ ბევრი იცი... აქ ქალაქია, ის ხომ არა გგონია შენ... ბავშვს მაღა აქვს დაკარგული, ამის ნება-სურვილს რომ ავეყე, შიმშილით მოიკლავს თავს.

— ორიოდ დღეს ნურაფერს მიაძალებთ და ნახავთ თუ არ შექამს... ძველი პურის ნატეხს დაუწყებებს ძებნას.

— თქვენში რომ ერთი ეზეკიაა, ეგ სიბრძნე იმისგან ისწავლე? შენ აქ ვინ რას გეკითხება, კეკას რომ მარიგებ? ბავშვს შიმშილით ფილტვები დაუვაღამყოფო? მერე შენ მიშველი?

მეორე დილითაც იმნაირი ამბავი გამეორდა. მერიმ ბავშვს ლამბაქზე მუშაკაის ხელისსიფართე კარაქი დაუდო: გინდა თუ არა, ჩემ თვალწინ ერთბაშად გადაყლაპეო. ბავშვს კარაქით ახრჩობდა მეტიჩარა ქალაქელი ქალი.

ეკას ისევ დაეთუთქა გული ბავშვის საცოდაობით და კვლავ გამოქომაგება სცადა. მერი გაანჩხლდა და გადაიროია: ვილაც უგუხურები ჩემ საქმეში რომ ერევიან, ეს იმის ბრალიაო.

— რძალო, დაწყნარდი, რაზე იშლი ძარღვებს? ბავშვიც შეიბრალებ და შენი თავიც. ამისთანა ამბავი გგონილა? ბავშვს უხმოზე ამოდენა კარაქს რა გადაყლაპებს? თუ მაინცდამაინც შესას არ დაიშლი, მერე წვნიან საქმელში ჩაუდე და შეაყოლებს.

— მაშინ წახდა ჩემი საქმე, როცა სოფელმა ჩიჩარამ დამიწყო სწავლება, ბავშვს როგორ ვასვა და ვაქამო. დურაქი ხარ და მეტი არაფერი.

დღემთილი რძალს გაუჩუმდა, მაგრამ დემილი ყოველთვის თანხმობას როდი ნიშნავს.

„ქალაქელ დედათა უმრავლესობას ალბათ მერისავით ჰგონია, ჩემ შვილს მაღა არა აქვს, თავის ნებაზე რომ მიუშვა, ჩიტის ულუფას დასჯერდებაო და ჭოხით ატენის პირში ნაირნაირ საქმელს, ღორივით ასუქებს. მერე საწყალი ბავშვი წესიერად ვერ იძინებს, ვერ სუნთქავს, ვეღარ დადის, ათასი რალაც აწუხებს... სირბილს ვინლა ჩივის, განძ-

რევა ეზარება და სამუდამოდ ეკარგება ბავშვობა. ედიკო კიბეზე რომ ამოდის, ორთქლმავალივით ქშინავს წილმე. ბავშვობისას რომ ამ დღეშია, დიდობისას რაღა მოუვა? მერე ქალაქელებს შვილები ავარაკებზე მიჰყავთ, სიმსუქნე აწუხებს და ზორცი უნდა დაეყარევი-ნოო... ჩემი ბრალი არ არის, არაფერს ქამს და მაინც სუქდებაო... ძილში რომ აქამონ, ისიც უნდათ და მაინც ჰგონიათ, არაფერს ქამენო... ბავშვს ზოგჯერ კიდევ რომ მოშივდეს, რა უშავს... სხვა თუ არაფერი, იმას მაინც გაიგებს, შიმშილი რა არის? არა, ეს მარტო ჩემი აზრი არ არის, ბოლო დროს თურმე გახეებებშიც წერენ სიმსუქნე არ ვარგა, უამრავ ავადმყოფობას აჩენსო, მაგრამ ვინ უგდებს ყურს. ჩემი რძლისთანა ხალხს შენ დააჯერებ რამეს? კი, ბატონო, ნუ დაგვიჯერებთ, ვნახოთ, ვინ იწანებს ბოლოს!“

ერთხელ, ქუჩაში მიმავალ ეკას უცებ მოელანდა, რომ ღორმა კბენა დაუბირა. შემცბარი განზე გახტა. მერე შებრუნდა და რა დაინახა?! შუშის დიდ კედელთან, ქალაქელები ვიტრინას რომ ეძახიან, გრძელნიჩვიანი ღორის დიდრონი თავი იყო გამოკიდებული. შუშის კედელში სხვა არაფერი ჩანდა და ეს გარემოება მას საოცრად მრისხანე და საშინელ იერს აძლევდა. გაფუჭულ ღორის თავი უწამწამო თვალებით იყურებოდა, გველივით უწამწამო თვალებით, და წინ ეშვებგადმოყრილი ყველა გამვლელ-გამომვლელს უბღვერდა, თითქოს უხმოდ ემუქრებოდა ხალხს: რას მომშტერებინახოთ, თქვენ მე ვერაფერს დამაკლებთ, მე თვითონ შეგკამთ ყველასო.

იმ ქუჩაზე ეკას ორიოდეჯერ მერეც მოუხდა გავლა. შუშის კედელს რომ მიუახლოვდა, უცებ შეტრიალდა და ქუჩის მეორე მხარეს მიაშურა, ალბათ გრძელდინგიანი ღორის თავი კვლავაც იქნება გამოკიდებულიო.

ეკას ბევრი რამ დაავიწყდა, მაგრამ ახლაც ღორს რომ დაინახავს, ან მის

ჭყვირილს გაიგონებს, უმაღლეს ის ღორისთავი ელანდება და ტანში აურთოლებს ზოლმე.

ეკამ კვლავ უკან მიიხედა. ისევ მოეჩვენა, რომ ის გამგელებული ტახტი ჭყვირილით ნოსდევს უკან. ირგვლივ თოვლის. მეტი არაფერია.

„ამ მგელს დავკლავ და მეტს აღარც ვიყოლიებ... აღარა მაქვს ღორის დევნის თავი. ეჰ, ამას კი მოვიშორებ როგორმე, მაგრამ... ჩემი რძალი ვითომ ნაკლები ღორია? ან სხვები?“

მერიმ დედამთილი სამზარეულოში დააწვინა. ეს არაფერია, ეკას ყველგან შეუძლია ძილი. ასეთ უპატრივემლობას გაუძლებს როგორმე. ზი, მერის ჩურჩულმა კი გაუსივა გული.

— საპირფარეშოდან რომ მოვიდა, ხელი დაიბანა? კირი არაფერი შემომოთრიოს. დაიბანა? მერე საპონი რატომ არის მშრალი? საპნით დაიბანოს, საპნით.

— კართან ტილო ტყუილად მიდევს? რატომ არ გაიწმინდა ფეხი? გაიწმინდაო? შენ დაინახე და მე ვერა? ბრმები შენს გვარში მოიკითხე. მაგის გულისთვის დილიდან საღამომდე იატაკი ზომ არ უნდა ეწმინდო?

ვითომ ჩურჩულებს მერი, ეკას კი ყველაფერი ესმის. ურთხელ ისიც გაიგონა: გაუტკბა მუქთა ლუკმა, აღარ მიეთრევაო?

შალიკო უბღღუტებუხვნილი უსმენს ცოლს, მერე სადღაც გარბის და შინ გვიან ბრუნდება, ფეხი ეშლებს, ნასვამია.

— ახლა ლოთობაც დაიწყე, ეგლა აკლდა შენს სიგლახეს. ამ გზით თუ იარე, აგიშენდება ოჯახი. თუ აგრე ძალიან შეგტკივა გული, დაკარი ფეხი და წაყვი დედაშენს, ისევ გლეხუჭა გახდი. თუ იყოჩაღებ, კოლექტივის თავმჯდომარედ დაგაყენებენ. მოხუცების, დედაბრების და ეზუციასთანა სულელების უფროსი იქნები... იქაური ღორი გიყვარს და ყველაფერი.

— მომეშვი ახლა, ქალო, თორემ..

ეკას ჩირი დაუვარდა ძირს, აილო, სული შეუბერა და შექცა. გადაირია რძალი, ჩემმა შეიღმა რომ ეს დაინახოს, მეტი ჰქუა კი არა აქვს, ისიც ასე მოიქცევა და დაეიღუპებო.

— შე ქალო, ძირს დაგდებული ჩირი რამდენჯერ შემიჭამია, მაგრამ, ღვთის მადლით, არაფერი მომსვლია.

— სოფელს აღარებ ქალაქს? აქ ათასი ბაცილაა.

— თუ ასეა, რაღა ამ მოწამლულ ქვეყანაში ცხოვრობთ? — შეეკამათა რძალს დედამთილი.

— დედა, დედა, ამ უვიცსა და გაგრიას ვის გადაეკიდე? მიშველეთ! — მერი საეარძელზე გადაესვენა, აქაოდა, გულის ფრიალი დამემართაო. — მომკლავს მე ეს ქალი, ცოცხლად შემქამს! იატაკზე დაგდებულ ჩირს პირში იღებს და კიდევ აქეთ მედავება. ღმერთო, რატომ მსჯი ასე, რა დაგიშავე!

— მე სოფელში ვარ დაბადებულ-გაზრდილი, იქ ყველა ასე იქცევა... მაგრამ შენსავით არც ღვიძლი გეტკივა და არც სხვა რამე...

— ერთი ამას უყურეთ, თავის ჯანმრთელობასაც რომ მახარებებს. იმის მაგივრად, რომ ჰქუა ისწავლოს...

— მე სიბერეში ზნეს ქალაქურად ვერ შევიცვლი, არც მჭირდება.

— ჩემ შეილს რაღას ერჩი? შენს სიგლახეს უყუროს და ისწავლოს? პოდა, შენს ზნეს რომ ვეღარ შეიცვლი, წადი იქ, სადაც ეგ სიგლახედ არ შიანით, პატიოსან ოჯახს ნუ მიმღვრე შენი უხვობით. შენ რომ სინდის-ნამუსი გქონდეს, აქამდეც მიხედებოდი და მომშორდებოდი, მაგრამ რეგვენი ხარ და ვინ რას გაგაგებინებს!

ყველაფერს მოითმენს ეკა და ამას— ვერა.

„უსინდისოც რომ მიწოდა? რატომ არ დაიწვება, ღმერთო, შენი სამართალი?! მე რომ სინდისი მაქვს, მთელ ქალაქს ეყოფა. ეს როგორ გამიბედა ამ ენამყრალმა უნამუსომ?“

დაპკრა ფეხი და ქუჩაში გაიქცა. თავი

ვი ვაჯობებთში ჰგონია. სუნთქვა უჭირს. ეჩვენება, რომ ქალაქის ჰაერი შხამით არის გატენილი... ეს ჰაერი კი არა, შხამიანი კვამლი და მტვერია... ყველაფერი თითქოს ქონიანი მტვერით არის ვალესილი, ასფალტიც კი... ამიტომ უცურავს ეკას ფეხი. აი, ისინი კი ისევ დაიზღაზნებია... მოწამლული ქონით დამძიმებულნი.

ჰო, იმ ერთმა ქალმა მთელი ქალაქი შეაძულა ეკას. მერის გამოისობით არცერთი ქალაქელი აღარ მოსწონს, აღარც მათი სიარული, აღარც მათებური სიტყვა-პასუხი, აღარც საქციელი...

იმ საღამოსვე სოფლისკენ გამოეშურა. აი, მაშინ დაიფიცა ეკამ: თუ ქალაქში კიდევ ჩავიდე, ფეხი მომტყდესო.

„ეისაც უნდა გამამტყუნოს, არ მიყვარს მე ქალაქი, არა... შეილი წამართვა, ღვიძლი შეილი... და განა მართო შეილი?... იქაურმა ჰაერმა სიცოცხლე მომიწამლა... ნეტავი არ გამეშვა ჩემი კაცი, დამეხრჩობა იმ შხამიან ჰაერში... შეილი ზომ დამიავადმყოფა, არც ბერიკაცს დაყარის ხეირს... თუ მართლა სტივია რამე, ქალაქი იმ სატიკვარს გაუზრავლებს. სოფლის ჰაერსა და ქვეყრის ღვინოზე უკეთეს წამალს იონა იქვე იშოვის, ვერა, ტყუილად გავუშვი...“

ამ ფიქრმა თუ უკვლევმა თოვლმა დაქანცა ეკა. ძველებურად როდი მოსდევს ჯან-ღონე.

თოვლში ვერ დაისვენებ. სახურავიან ქიშკარს მიადგა, ტვირთი ზღურბლთან, მშრალ ქვაზე ჩამოდგა და მიმოიხედა.

კლდისუბანში სახლები არ ჩანს. თერთი სახურავებიდან ამოჩრილი რუხი ბუხრებით თუ მიხვდებით, რომ აქაურობა დასახლებულია. ბუხრებს თოვლის წოწოლა ქუდები ახურავთ.

„ჩემ ბუხარში ზოგჯერ მაინც ამოდის კვამლი. აქ კი ახლა ერთი კერაც არ ითება. დიდი ხნით ჩამქრალ კერაზე აღბათ ბუხრიდან ჩაყრილი თოვლი ღვეს. აგერ, თოვლს ბუხრის საკვამლე ყელიც კი ამოუქოლავს.

„ვინც ორიოდჯერ ასფალტზე გაიარა, მიწას აღარ დაუბრუნდა დანაშაული იქნება?“

ეკამ იცის, ასე უცეცხლ-უკვამლოდ იქნება ბუხრები გაზაფხულამდე. მერე მზე თოვლის ქუდს მოხდის ყველა ბუხარს... მაგრამ ბუხარში ჩაცვნილი და კერაზე ყინულად დამცხვარი თოვლი მანამდე არ გადნება, ვიდრე მზე ბუხრის ფეხამდე ჩახედვას არ მოახერხებს. ეს კი ძალიან გვიან მოხდება, როცა ქედებზეც დადნება თოვლი და მიწიდან ბალახი ამოიწვერება. მაშინ დაბრუნდებიან ქალაქში შვილებთან ვაკრეფილი ბერიკაცები და დედაბრები, კარდალურსმნულ სახლებს გააღებენ და პატრონდაბრუნებული ბუხრებიც უმაღვე გაიღვიძებენ. მერე მოვა ზაფხული და ორიოდ თვით ახმურდება სოფელი. გამოცოცხდება თემშარა. აქაურობას მოავარაკე ქალაქელები ეწვევიან. ზოგი ჩამუხლეული საავარაკოდაც აღარ მოდის სოფელში, ზღვას ამჯობინებს, მაგრამ რას იზამ. აგერ, ათიოდ წელიწადია, ზოგი სახლის კარი ერთხელაც არ გაღებულა, ბოქლომს ყანგი ჰამს. ეზო შამბმა დაფარა და ეკალ-ბარდით გაიბურძღლა.

„სანამ დედ-მამა ცოცხალი ეგულება, შალიკო ზოგჯერ მაინც დაგვხედავს. მერე, მტერსა და ავს, მე და ჩემი კაცი რომ აღარ ვიქნებით, სულ აღარ იზამს აქეთ პირს და იონას სახლ-კარიც ჩვენი მეზობლების კარმიდამოსავით გავერანდება. ბოლოს, თუ არაფერი შეიკვალა, მთელი სოფელი შამბნართა და ეკალ-ბარდით დაიფარება... რაკი შალიკოს აღარ უნდა სოფელში ცხოვრება, ელიკო მაინც ჩამოვიდეს თავისი ქმარ-შვილით! რას იხრჩობიან იმ მოცუტუნულ სარდაფში? სახლი იმხელა უნდა, მე რომ მაქვს. ღვთის მადლით, აქაური ჰაერიც კარგია და მზეც, თუ ხელის განძრევა არ დაეზარებათ, არც საკმელსასმელი მოაკლდებათ. ოღონდ კერას ნუ გააციებენ და მუქთად დაგუთმობ ყველაფერს. განა არ ვუთხარი, ყურიც

არ გააპარტყუნეს. ეჰ, სოფლის დოვლათს ყველა გემრიელად მიირთმევს, სოფელში ცხოვრება კი აღარავის უნდა... საით მიდის ეს წუთისოფელი?”

ეკამ ხელი ჩაიჭნია და ტომარას დასწვდა.

„გეყოფა დასვენება, წადი, ჩემო თავო, თორემ შუადღემდე გაღმაუბანში ვერც ვახვალ და უკან გამობრუნება აღარ გინდა?“

ეკა კლდისუბანს გასცდა და საცალფეხო ბოგირს მიაღგა. აქედან სხვა დროს პირდაღრენილი შავი ხევი ჩანს და ყველა მგზავრი ფრთხილად გადის ბოგირზე. ახლა მთელი ხევი თეთრია — თოვლს ღელევს კი გადაუხურავს. ბოგირზე ფეხი რომ დაგიცდეს, გაზაფხულამდე ვედარავინ გიპოვის. იქნებ ვედარც მერე. რაც სოფელი დაყრუვდა, ნადირი ამ ხევეში თავისუფლად დაძრწის.

ეკა მშვიდობით გავიდა ბოგირზე.

კლდისუბნის პირველივე სახლი გავერანებულა. თოვლში არ ჩანს, მაგრამ ეკამ იცის, რომ სახლის დამპალი სახურავი ორიოდ წლის წინათ ჩაიხლიწა მთლიანად და მერე საპატრონოდ აღარავის მოუკითხავს.

— ღმერთო შენითა! — პირჯვარი გადაიწერა ტომარააკიდებულმა ქალმა.

შვილი ადრევე წავიდა ქალაქში. მარტოდ დარჩენილი მოხუცები ერთმანეთს ძლივს აყენებდნენ. მერე ერთ დღეს გაასვენეს ორივე. ერთხანს გაზაფხულობითა შვილი მოდიოდა ვენახის დასამუშავებლად, მაგრამ ჩამოართვეს ვენახი: თუ გინდა, მოდი და კოლექტივში იმუშავე, თორემ სოფელში მიწა არ გეკუთვინისო. ეზოც კი ჩამოაქრეს, მხოლოდ სახლთან მისასვლელი ბილიკი დაუტოვეს.

ეკამ კლდისუბანიც ისე გაიარა, წინ არავინ შემოხვედრია. ორიოდ კაცის ნაკვალევი კი აჩნდა გზას.

„ეჰ, აქაც რამდენი ბუხარია უკვამლო?“

წინათ მეწისქვილედ ეკას ძმა მუშაობდა, შამშე. ავადმყოფობამ რომ დარია ხელი, თავი დაანება. მერე მეწისქვილეობა ედუკიამ ითავა.

ეკას წისქვილი ღია დახვდა. მეწისქვილე არსად ჩანდა, მაგრამ არც უძებნია. ედუკიამ ყველა გააფრთხილა, წისქვილი სულ ღია იქნება და ვინც უფრო ადრე მოიტანს საფქვეს, იმან მიურიგოსო. მთელი კვირა ისე გაივლიდა ხოლმე, წისქვილში ორი ადამიანი თუ მოვიდოდა და დღედაღამ აქ ხომ არ იყურებუბდა ხანშიშესული ქალი. წისქვილი ხალხის ნამუსს ჩააბარა.

ეკამ ტომარა ხვიშირაში პირქვე ჩაპკიდა, წისქვილი აუშვა, ხუთიოდე წუთს ყური მიუგდო, ხომ კარგად ფქვეავსო და ძმისკენ გასწია. სკოლის ეზოს გაუარა. აქ ერთი ფეხის ნაკვალევიც არ ჩანდა. ფოსტაში შევიდა და იქიდან შუბლშექმუხვნილი გამოვიდა.

„ნეტავი რა მოუვიდათ? ვაითუ შალიკო ავად და მიმალავენ? აბა, რას ნიშნავს ამდენი უამბობა? ვითომ ძნელია ერთი წერილის გამოგზავნა?“

ძმის ეზოში კვალი დახვდა. იმ კვალს შეჰყვა ივანზე. სახლიდან გაბმული ხველება მოესმა.

— შინა ხარ, ბიჭო? — თამამად შეალო კარი.

მიბეჭუტულ ცეცხლთან მიმჯდარი პალტომოხურული შამშე, თითქოს უცებ გააღვიძესო, შეშინებულივით წამოხტა.

— შენა ხარ, გოგო? მოდი, აგერ დაქექი! — ბუხართან სამფეხა სკამი დაუდგა. — ამ ნამბულ თოვლში რამ გამოგატოპვია, ხომ მშვიდობაა?

— რა ვიცი... არც კაი ამბავი ჩანს. არც ავი... ფოსტაში შევიარე, არაფერია.

— ნუ გეშინია, — შამშემ ცეცხლს საკეცური შეურჩხურა, — ერთობ ხშირად თოვს, გზები მარტო ჩვენში კი არ იქნება შეკრული, ასე ადვილად ვერ მოგაწვდენენ ხმას. ზამთარში ყოველთვის იგვიანებს წერილი. აგერ, თვეზე მეტია, არც მე მიმიღია.

— ღმერთმა იმედი ნუ მოგიშალს! მშვიდობა იქნებოდეს და...

— იქნება, იქნება!

— ეს რა არის?

— ეს? — შამშემ ბუხრისფეხთან მიდგმულ, ფუჩჩით თავდაცობილ ტუჩჩინსკარტა დოქს წაავლო ხელი. — ღვინოს ვათბობ და თავის შესაყოლიებლად ცოტოტას ვწრუბავ. აჰა, რა ვქნა? ჭიქას მოგიტან, დალოე შენც.

— აჰ, არ მინდა.

— თოვლიდან ხარ შემოსული, მოვიხებდა.

— რომ მინდოდეს, ბიჭო, კი არ მერიდება. რავე ხარ?

— მგონი, მოვმჯობინდა. როცა ღვინოს სმა შემიძლია, კარგად ვარ. შეშასაც ვჩეხავ და წყალიც მომაქვს. მადლიანია ეს დალოცვილი, — შამშემ დოქს წაუთათუნა ხელი, — ამითლა მიდგას სული.

— მისატანებელი ლუქმა გაქვს? ახერხებ რამეს?

— კი, ვაფუშლუქებ ხან რას და ხან რას. გუშინ წითელი ლობიო მოვხარშე, ხომ არ ვინდა. ქადიც მაქვს, ამ დილით გამოვაცხვე.

— აჰ, არაფერი არ მინდა... შენ ლუქმა გაგეყოფა? იმას ვდარბობ, ახლოს რომ არა ვარ და ვერაფერს გიკეთებ. ცოდვა ხარ მარტო... კაცს კი არა, აგერ ქალი ვარ და მე მიჭირს.

— ეჰ, რას იზამ, შეილებს თავისი გზა აქვთ, მიგვატოვეს, უპატრონოდ გვატოვეს. ეს ბებრუცუნა ზამთარი თუ გადავაგორე, სხვას აღარაფერს დაეძებ. ბიჭმა კიდევ შემომითვალა, მიატოვე მანდაურობა და ჩამოდიო, სავარძელში ჩავსვამ და ციე ნიავს არ მოგაკარებო. არ მინდა, ეკა, არა. სადაც მთელი სიცოცხლე დავხარჯე, სიკვდილიც აქ მიჩვენია. იმ ქალაქში რა დამკარგვია? ღმერთი სამოთხეს მიმზადებს უკვე, მოვიდა ჩემი დრო... ზამთარში მაინც არ მოგვკვდებოდე, სოფელში საფლავის გამთხრელი და კუბოს ამწევი კაცი აღარ დარჩა, ქალის გათხრილი საფლავი გაგიგონია? დედაკაცის მხარზე შედგმული კუბო გინახავს? გაზაფხულამდე უნდა მივათრიო სული როგორმე, მივათრევე კიდევ... ამ ზამთარს ღვინოსა და ამ დალოცვილი ღვინოს მადლით გადავათრევე და მერე მე ვიცი... ვილაცხვების ჭინაზე ას წელიწადს მაინც უნდა ვიცოცხლო... რამდენჯერ დამიპირა მიქელ-გაბრიელმა წაყვანა, მარა, დავაყუდებინე ჩიბუხი. კიდევ დავაყუდებინებ, ძალი ვარ.

— იცოცხლე, ჩემო ძმაო, იცოცხლე, ვის რას ვუშავებთ.

— კარგია, რომ გამომიარე, ხმის გამოცემი მენატრება. ჩემი ხმა დამაიწყდა, სულელივით მარტო ჩემთვის ხომ არ ვილაპარაკებ? გამოვერუედი, ეკა, გამოვერუედი. ხომ გახსოვს, წინათ ეკლესიის ზარსა რეკავდნენ, რაც არ უნდა კენტად ყოფილიყავი, იმ ზარის ხმას რომ გაიგონებდი, მარტოობას აღარ გრძნობდი. ეკლესია რომ დაანგრის, ის ზარი სკოლაში დაჰკიდეს, დღეში თორმეტჯერ რეკავდნენ ხოლმე. მიხაროდა, მამის სული ნუ წამიწყდება, ძველებურად მიხაროდა. ახლა სკოლაშიც აღარ რეკავენ ზარს, დამრეკი აღარაინააო. ჰოდა, მეც გამოვერუედი და სოფელიც... სულ მარტო დავრჩი.

ეკამ სახლი დაულაგა ძმას და ერთი

ქალიც გამოუცხო ღაღარში, მერე ცოტა ხანს კიდევ გაესაუბრა და ბოდისის მოხდასავით უთხრა:

— წავალ ახლა.

— რა გეჩქარება, გოგო, დარჩი ამაღამ.

— სახლი უპატრონოდ მივატოვე.

— მთელი სოფელი უპატრონოდ არის მიტოვებული, შენს სახლს რა მოუვია?

— ის სხვა არის. ბუხარში ცეცხლი დამრჩა, კეცები მივფარე, მაინც საშიშია. ძროხა დილით არ გამოიძვევლია, ახლაც თუ არ მივხედვ, გაუშრება ჯიქანი. დღისულს უნდა მივიდე. ღორს რომ მოშივდება, იქაურობას ანგრევს, რაზა ველარ აკავებს. ესეც რომ არ იყოს, საღორებო წამოვიდე ჩამოსაფუკავად, ეღუკიამ არც იცის, ისე მივურიგე, სადაცა იყვირებს წისქვილი.

ეკა ძმას დაემშვიდობა. სამჯერ ჩამოართვა ხელი, სახლის კართან, კიბესთან და ქიშკართან.

— ბარემ წყარომდე წამოგყვები, — უთხრა შამშემ, — წყალს მოვიტან.

შინ შებრუნდა და კოკა გამოიტანა. წყაროსთან მეოთხედ დაემშვიდობნენ ერთმანეთს.

ეკამ ბეწვზე მიუსწრო წისქვილს. ზვიმირა დაცლილი დახვდა. დოღაბის პირში ლაკვარადან სიმინდის უკანასკნელი მარცვლები ცვიოდა.

წისქვილი გააჩერა და შუა გარწყული ტომარა მხარზე გადაიკიდა.

ცას რუხი ღრუბელი ეფარა. მზე არ ჩანდა, მაგრამ იგრძნობოდა, რომ სადღაც იყო.

ბოგირი ახლა მეტი სიფრთხილით გადაიარა და თავის ნაფეხურებს გაკყვა. ისეც მოესმა ღორის ჭყვირილი და ნაბიჯს მოუჩქარა. ღობეზე რომ შედგა, ჩამავალმა მზემ გამოხედა. შინ შესულმა პალტო გაიხადა და უშალვე ცეცხლი გააღვიძა. კეცებშიფარებულ ღაღარს ნაკვერცხალი შემოენახა.

ეკამ ძროხის ჯიქნის გამოსაბანად კარდალათი წყალი გაათბო, მერე ცეცხ-

ლი არ შეუხვევია, მაგრამ ზედ კეცები კი მიაფარა, ეშმაკს თვალი არ უჩანს, უცებ ნაპერწყალი არ ისროლოსო. ნელთბილი წყლით სავსე კარდალა ხელში დაიჭირა და დაფიქრდა.

„თითქოს რაღაც მრჩება. ღორს მერე ვაქმევ, ძროხას რომ ჩამოვწველი. იმ მგელმა შეიძლება გამსვაროს და... ძროხის ჩამოწველა სუფთა ხელებით სჯობია“.

ეკას უცებ მოაგონდა, ბოსელში ხომ სინათლე მხოლოდ ნებვის გადასაყრელი პატარა სარკმლიდან შემოდის, ახლა იქ ბინდ-ბუნდი იქნებაო.

„ქრაქი წავიღო ვითომ?“

უშალვე გადაიფიქრა:

„ბოსლის ჭერში თივისა და ჩალის ღეროები ნაირნაირად არის ჩამოკონწილებული, ჭრაქის ენა ერთს რომ მისწვდეს, ცეცხლი ღეროებს შეუმჩნეველად აპყვება საბძელში და გადავიწვები. ესეც რომ არ იყოს, ჭრაქი ჩრდილებს ათამაშებს, ჩრდილების ბორიალმა კი ვაითუ მოწველისას ძროხა დამიფრთხოს, კარდალაზე წიხლი მიკრას და მაშინდელივით დამიქციოს რძე“.

ბოსლის კარი ფრთხილად შეაღო. ძროხა თითქოს ელოდაო, მაშინვე წამოდგა. ღორი აღრუჩუნდა. მერე რომ იგრძნო, ჯერ ჩემთვის არა სცალიაო, გულისგამაწვრილებელი ჭყვირილი მოართო. საღორის კარს დინგს ურტყამდა გამწარებით.

— მაცალე, შე წუბაკო, რა უხიაგი ხარ ზოგიერთივით! მოვწველი ნოთიას და მერე შენც მოგხედავ. გაჩუმდი, შენი სისხლი კი გაშრეს!

ეკამ ბოსლის კარი ურდულით ჩაკეტა შიგნიდან, ძროხის უკანა ფეხებთან ჩაიყუნცა, ჯიქანი ნელთბილი წყლით გამობანა და წველას შეუდგა.

შხრ! შხრ! შხრ! შხრ!

ბოსლის სუნს თბილი რძის სუნი შეერია

აქეთ რძე შხრიალებს, იქით ღორი თავგადაკვლით ჭყვირის და კარს დინგით ებრძვის.

ჩაუხუცილმა ეკამ წამოდგომა დააპირა. უცებ ძროხა რალაცამ დააფრთხო, განზე გახტა და წიხლი გაიჭნია.

ეკამ ამის დანახვალა მოასწრო. წამში გაქრა ჭერ ძროხა, მერე ბოსელი და ბოლოს ღორის შემზარავი ჭყვირილიც.

ხურჩინაკიდებულ იონას ფალანგა-კიშკრის გაღება დაეზარა და საბიჯობე-ლაზე გადავიდა.

„ეზოში მაინც რატომ არის გაუქვალავი ბილიკი? ორ კვირაზე მეტია აქეთ აღარ უთოვიაო და... ამ ორ კვირაში წყალი მაინც არ შეიტანა შინ?“

კიბეზე ფეხდაუდგმელი თოვლი დევს, ახალი კი არა, ძველი თოვლი, პირგადაყინული. აივანზე ნამჭერი ყრია სახლის ღია კარს ქარი ნელა აჭრიალებს.

„ვაი!“ — ხურჩინი აივანზევე დაადგო ცივად, შინ შევიდა და ლოგინს შიშით გახედა. ეკა ლოგინში არა წევს არც ავადმყოფი, არც მკვდარი. მუგუზალზე კეცებია მიფარებული, კმაცებზე თოვლი დევს.

სხვა ოთახებშიც შეიხედა. არც იქ არის ვინმე; დაძახება დააპირა და ვერ გაბედა, ცოლის სახელით დაყვირება ვერ გაბედა.

„ღმერთო, მიშველე! სად წავიდა? იქნებ ამბავი რომ ვერ გაიგო, თხენ ვა-ლირა და ქალაქში გამოიქცა? მერე კარს ასე ღიად დატოვებდა? თუმცა, იქნებ დარჩა? ჩვენში წინათ სულ არ კეტავდნენ კარს.“

ბელლისკენ გაიხედა. კართან ორად-გარწყული ტომარა დევს. ბელლის კარი ღიაა. შეიხედა, გაქურდულს არა ჰგავს.

„თუ ქალაქში წამოვიდა, ძმას დაუბარებდა რამეს. იქნებ მარტო ველარ გასძლო და ძმასთან გადავიდა? წაიყვანდა ღორს, ძროხას და წავიდოდა. აბა, ერთი ბოსელშიც შევიხედო.“

ბოსლისკენ მიმავალი თოვლიანი ბილიკიც გაუქვალავია. კარს გარედან ურდული არა აქვს გაყრილი. მიაწვა, არ გაიღო.

„შიგნიდან არის დაკეტილი? რატომ?“
ბოსელს უკანიდან შემოუარა, პატარა სარკმელში ჩაიხედა და...

ერთხანს ქანდაკებასავით გახევედა, ენაწართმეული, მერე ერთბაშად ამოიბლავლა:

— მიშველეთ! მიშველეთ!

მხოლოდ კლდემ გამოსცა ეჭო, სხვას არავის გაუგონია.

შალვა შორაშიძე

ჩემი სიხოსხოს შუა მიწოკვი

როგორც ამაყი მოყმე დიდგორის,
სისხლნაწვიმარი და ნათოვარი,
ჩემი სიცოცხლის შუა მინდორში
ვდგავარ, ვისვენებ მე ნაომარი.

შენ მადიდგულე და მბაბატონე
და ამიშვევე სული — ღრუბელი,
რალაც ახალ სხივს დამაპატრონე
და გამიმჩატდა მძიმე უღელი.

მათრობდა სუნი მუხის ნახარშის
(შე ყველას ასე ვემახსოვრებდი),
ღვთის ნაფეხურებს მწვანე ბალახში
მეგონა შენი მადლით ვბოვებდი.

არ მითხრა ახლა, რამდენი დამრჩა
ლურჯ ბილიკებზე საფრენ-სარბენი,
განა მინდვრებში ყაყაჩოდ არ ჩანს
სისხლი გულიდან გამომონადენი.

ემის სიმოკლე მე არ მადარდებს,
თავს დამევივიან მინდვრის ჩიტები,
ვწირავ ზორცსა და სულს შენ გაბარებ,
რითჟო დაჭრილი მკლავეზე გიკვდები.

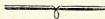
წვიმს ჩემი სისხლი შენს თეთრ ხელებზე
და ბალახებით მიხვევ იარებს,
თითქო ვიწვოდე საკურთხეველზე,
მანთებ კოცონად და მაბრიალებ.

და კივის ჩემი სულის სამრველო,
არ ცხრება ჩემი გული — ებანი,
თუ განწირული ვიყავ სამსხვერპლოდ,
ნეტავი ისევ შენ მოგეკალი.

დრო ზარებიან მარხილით მირბის
და ვიცი, რასაც ვკარგავ და ვიძენ,
სად მიმაქანებ სინათლით მინდვრის
სიკვდილისა და სიცოცხლის ხიდზე.

სულში შენს ნაშენ ფერებს ვინ მოშლის,
მზე წვეთავს ჩემი ვენახის ყურძენს,
მე კი სიცოცხლის შუა მინდორში
ვდგავარ და საყდრის ჩიტყვით ვუსტვენ.

სხვა მალამებდა, შენ მათენებდი,
წაიღე სული ამის სანაცვლოდ,
მე შენს უსახო ხატს ვალმერთებდი
და ღმერთის ხილვა უნდა მაცალო!..

* * *

არა იმიტომ,
რომ აშენებს მაღალ შენობას,
და არც იმიტომ,
რომ შენობას ლამაზად ხურავს,

არამედ მისთვის,
რომ განიერ კარებს შეაბამს
და ფართო კარებს ჩამოაკიდებს, —
ვადიდებ ხუროს.

* * *

ვაგზალში ერთი უცნობი დადის,
ყოველდღე მარტო დადის,
თავისთვის,
აწუხებს რაღაც ფიქრი თუ დარდი,
რაღაცას სხვებზე მეტად განიცდის.
მიდიან სხვები,
ფიქრობენ სხვებზე,
მიდიან სხვაგან,
მიდიან სხვებთან,
შემოკვებიან შეღებილ მესერს,
დგანან,
ხუმრობენ,
ღაღიან,
სხედან.

იგი კი
მარტო ფიქრობს და დადის,
ყოველთვის მარტო დადის,
თავისთვის,
სხვებზე მეტი აქვს ფიქრი და დარდი,
ყველაფერს სხვებზე მეტად განიცდის.
უკან ბრუნდება ისევ ისეთი,
უხმოდ მიჰყვება ვიწრო კორიდორს,
მაგრამ
ხანგრძლივი დუმილისათვის
მაინც
გარკვეულ პასუხს მოითხოვს.

* * *

გული თანდათან
ერვევა ასაკს,
გული თანდათან
ერვევა ტკივილს,
ანთია ღია
ჭრილობის მსგავსად
და შეუმჩნეველად
იწვის და ღვივის.

ნელა ერვევა
ფიქრებს ვკვიანს,
ნელა ერვევა
დარდასა და ლოღინს...
მაგრამ ვერასგზით
ვერ შეეწვია
სიკვდილს: სიკვდილი
უცერად მოდის.

საქართველოს
მწიგნობართა კავშირი
დაგვიანებით,

ძალიან ჰგავდა მამამისს ბავშვი,
როგორც შუაზე გაჭრილი ვაშლი,
ძალიან ჰგავდა ბიჭი მამამისს,
ისიც მკვირცბლი და ისიც თამამი.

ბუნება ზუსტად იმეორებდა
ხანში შესული კაცის ცხოვრებას.
სიყრმის შეცდომებს,
მაცთურ ზმანებებს,
წარსულის
არა-სასურველ ნაწილს,

ოცი წლის შემდეგ, ზიზღით
დაგვიანებით,

ებრძოდა
აზრზე მოსული კაცი.
ბავშვი კი
მაცნე ჰგავდა მამამისს,
მაცნე ცელქი და მაცნე თამამი.
ჰგავდა და
იყო ბავშვი მამაზე —
მხოლოდ ბავშვობის გამო —

ლაშაზი.

ტრიალებდა

ტრიალებდა,

ტრიალებდა კარუსელი,

ქარს მიჰქონდა ხეების და ხეივნების
ნამუსრევი,
ბელურები ეშვებოდნენ კოპიტების
კენწეროდან...

იღვა ძალღი

და გოგონას გაკვირვებით შესცქეროდა,
გოგონა კი

ჩამყდარიყო თავის სათამაშოებთან,
მაგრამ

კი არ თამაშობდა,

მამას თვალს არ ამორებდა,

მამაც იჭვე,

სადაც დიდი ჩრდილი ეგდო

კოპიტების,

ვიდაც

უცნობ მანდილოსანს

უყურებდა მორიდებით,

ის უცნობი ძალღს უმზერდა

(ძალღი იღვა ბელურებთან),

ძალღი-გოგოს,

გოგო-მამას,

მამა-უცნობს

შეჰყურებდა.

ამ მზერაში იყო რაღაც უთქმელი და

აუხსნელი

ტრიალებდა,

ტრიალებდა,

ტრიალებდა კარუსელი.

სულზე მოუსწრო

წვიმამ აგარაკს,

ისევე აგორდა

ჭორის გორგალი,

ზოგან ფარულად,

ზოგან აშკარად

ჩამოარიგა

ეჭვი ორგვარი.

უცებ ყველანი

იქცნენ ყურებად,

უცებ ყველანი

დაპატარავდნენ,

მაგრამ ამინდის

დამსახურება

აღარ ახსოვდათ

სახლის კარამდეც,

რადგან გათენდა

დილა ისეთი

და მზემ ჩრდილები

ისე არია,

უკვე არავინ

აღარ უსმენდა

ცნობილი ჭორის

ახალ ვარიანტს.

მე ვიხსენებდი წუხანდელ სიზმარს.
 როდესაც ოდნავ შეირბა ლელი;
 როგორც კი ლელი შეირბა ოდნავ,
 მაშინვე თოფი ავწიე მაღლა;
 როგორც კი მაღლა ავწიე თოფი,
 ძაღლი მაშინვე დააკედა მიწას;
 როგორც კი მიწას დააკედა ძაღლი,
 წამომიფრინდა მაშინვე მწყერი;
 როგორც კი მწყერი წამომიფრინდა,
 დაიგრილა მაშინვე თოფმა,
 როგორც კი თოფმა დაიგრილა,
 მწყერმა მაშინვე დაკეცა ფრთები;
 როგორც კი ფრთები დაკეცა მწყერმა,
 მაშინვე მოსწყდა მწვეარი ადგილს;
 როგორც კი ადგილს მოსწყდა მწვეარი,
 დაბლა დაეუშვი მაშინვე თოფი;
 როგორც კი თოფი დაეუშვი დაბლა,
 მაშინვე გული დამწყდა რატომღაც
 და გამახსენდა ჩემი სიზმარი,
 როგორც კი გული დამწყდა,
 მაშინვე.

გაზეთი „კვირისაზრობა“

გზავილობით, უსიყარო ტყეაბო!

რ მ მ ნ ი

გეორგი ნაწილი

კოლია ბორიჩი ვიტებსკელია, აქაურ ადგილებს კარგად იცნობს და მეგზურობაც ერთხმად მას დაეკისრეთ. საშუალო ტანის ბიჭია კოლია, თმა ბუნებრივად სულერთიანად თეთრი აქვს. რაზედაც მიშა ეხუმრა. შენ, კოლია, შეგიძლია ქუდი არ დაიხურო, ზეწრის თავზე ჩამოცმაც არ დაგჭირდებაო. ბორიჩი მეტად კეთილი გულის ბიჭია და არც ვაქცაცობით ჩამოუვარდება ჩვენს მზვერავებს. კოლია ჩემი შერჩეულია, მზვერავთა ოცეულში მე ვადმოვიყვანე. პირველსავე გასვლაზე მოიგო ჩვენი ბიჭების გული. უცებ გაუშინაურდა მათ და ოცეულში თავისი ადგილი დაიკავა. მთელი ვიტებსკის ოლქი ფეხდაფეხ აქვს შემოვლილი ბორიჩის და ასეთი მზვერავის შემომატება ვის არ გაახარებდა!

ერთხანს პირდაპირ ორშავიტებსკის გზატკეცილით გვატარა კოლიამ. გზატკეცილზე იშვიათად, მაგრამ მაინც გაირიხინებდა გერმანელთა მანქანა. მანქანის ხმაურზე გზიდან ტყეში გადავდიოდით.

ბოგუშევსკის რომ დავეუახლოვდით, ტყეში შევედით და ნაძვის ძირას შევიხვედით. მინდოდა ერთხელ კიდევ დამეხედა ლეონ ცურანის მიერ გამოგზავნილ გეგმა-ნახაზზე. თავზე ზეწრის ნახევი გადავიხურე და ის-ის იყო ასანთი უნდა

გამეკრა, რომ კოლიამ ხელი მორიდებით დამიჭირა. არ გინდათ, ეგ ქალაქი. ისედაც მოკლე გზით მიგიყვანთ საწყობამდე, ამ გზით მხოლოდ ერთი საგუშაგო შეგვხვდება და გუშაგის „მოხსნაც“ ჩემზე იყოსო. ტრაბახა და დიდად მოლაპარაკე ბიჭი რომ იყოს, არ დავუჭერებდი, მაგრამ კოლიას უნდა ვენდო.

გერმანელთა საგუშაგოსთან სულ რაღაც ოციოდე მეტრ მანძილზე მივხიზდი. წინასწარ მოლაპარაკებით ჩვენ ადგილზე უნდა დავრჩენილიყავით, კოლია კი გუშაგს მიეპარებოდა.

საგუშაგო თითქმის ტრიალ მინდორზე მოეწყოთ. გუშაგს საშუალება ჰქონდა ნახევარ კილომეტრზე მაინც შეენიშნა მოახლოებული საფრთხე, მაგრამ იმ უბედურს აღარაფრის თავი აღარ ჰქონდა. ტყვიამფრქვევის ირგვლივ, რომელიც შავად აჩნდა თრვლს, ფეხების ბაკუნით დარბოდა, პილოტური თავზე ჩამოეფხატა და მგონი სულაც არ ფიქრობდა მოვალეობაზე. გუშაგის ფეხების ბაკუნი გარკვევით გვესმოდა. გვეგონა ერთი გუშაგი იყო, მაგრამ მალე შევნიშნეთ მეორეც. რომელიც ნელა წამოიშვინდა და ისიც ფეხების ბაკუნს მოჰყვა. მათი „მოხსნა“ ძნელი არ იყო, მაგრამ გამოცდილებით ვიცოდით, რომ დაუფიქრებლად გუშაგების „აყვანა“ არ შეიძლებოდა. იქნებ უკვე ორი საათია, რაც

დგანან. გუშაგებს ხომ ყოველ ორ საათში სცვლიან. იქნებ სწორედ ახლაა მათი შეცვლის დრო და, მაშინ...

სჯობს დაველოდოთ ცვლას. ამაზეც წინასწარ ვიყავით შეთანხმებული და სორიჩიკ არ ჩქარობდა.

თითქმის ნახევარი საათი ვიწვეით თოვლში. უსაშველოდ ჰყინავდა და სიცივე ძვალსა და რბილში ატანდა. ვუცქერდი გერმანელ გუშაგებს და მათი ბედი მშურდა: მათ ფეხების ბაჯენი და ხელების ფშვინეტა მაინც შეეძლოთ.

და აი, საგუშაგოსკენ მომავალი სამი ფაშისტი დაეინახეთ. ალბათ ორი გუშაგაა, ერთიც — ყარაულის უფროსი.

სიჩუმეში მჯახედ გაისმა გუშაგის ხმა. ალბათ ჰკითხა, ვინ მოდისო. პასუხიც მიიღო და მერე ყველაფერი ჩვეულებრივ წარიმართა — გუშაგები შეცვალეს, მიიხედ-მოიხედეს და წავიდნენ.

ახალი გუშაგები ერთხანს ფეხზე იდგნენ, მერე ერთი მათგანი ჩაწვა, ეტყობა ტყვიამფრქვევი მოსინჯა.

მეორე ტყვიამფრქვევს ირგვლივ უვლიდა და ჯერჯერობით ფეხებს არ აბაკუნებდა. ცოტა ხნის შემდეგ ისიც ჩაწვა.

კოლიამ მიმოიხედა, მე ხელი ავწიე. ვანიშნე დაძრულიყო. კოლია გახოხოდა, ჩვენც მიყვებით. ბორიჩს ხელში უშველებელი დანა უჭირავს, მეც ამოვიღე ნაღია მახნევას ნაჩუქარი დანა, მაგრამ მიხტი გამოყენება აღარ დამქირვებია. ერთერთ გუშაგს კოლია თავზე დაახტა და იმ წამსვე მოუღო ბოლო. მერეს ალიოშა ტარანენკო სწვდა ყელში და გაგუდა.

გზა თავისუფალია, ჩვენს განკარგულებაში საათნახევარზე მეტია და ეს დრო უნდა ვიკმაროთ. აჩქარდით. თოვლზე ნაკვალევი აჩნდა, ჩვენც ნაკვალევს ვაყვებით.

ნაშუალამევი, ბოგუშევსკში სიჩუმეა, სახლის საბურავებზე თოვლი დევს და საერთოდ ყველაფერი თოვლშია ვახვეული.

ბორიჩი გვაჩქარებს, წელში მოხრილი გარბის, ჩვენც მივძენძელვებთ.

კოლიამ ჯერ ერთი ქუჩა გადაჭრა, მე-

რე მეორე და თითქოს ათჯერ ყოფილყო ნამყოფი, პირდაპირ იმ საწყობთან მიგვიყვანა.

მაშინვე კარებს ვეცით. საწყობის დარბაზიულ კარებზე უშველებელი ბოქლომი ეკიდა. ლიზუნოვმა ბოქლომს ხელი ჩაავლო და დაქაჩა, იქნებ ყასიდად ჰკიდიოო. საწყობი საგულდაგულოდ იყო დაკეტილი.

ნახაზის მიხედვით საწყობის წინ პოლიციელი უნდა ცხოვრობდეს. მივიხედე, სახლი მართლაც დგას, დაბალი, ორფანჯრიანი სახლია. ბიჭებს ვუჩურჩულე, მომყვებით-მეთქი და ფანჯარასთან მივედი. ჯიბიდან ხელყუმბარა ამოვიღე და მარცხენა ხელში დავიჭირე. მარჯვენით ფანჯარაზე დავაკაყუნე. ჩემი დაკაყუნება სახლში ვილაცამ გაიგონა, ეს აშკარა იყო, მაგრამ კაყუნზე არავინ გამომხედა და იძულებული ვიყავი მეორედ უფრო ძლიერ დამეკაყუნებინა. ფარდა გადაიწია, ფანჯარას ვილაც მოადგა.

— გააღე. — შევეტახე მკაცრად.

იმ წამსვე დაეშვა ფარდა და მე უცებ ფანჯრის ჩალეწვა განვიზრახე, მაგრამ ის ვილაც ისევ გამოჩნდა.

— ვინა ხარ?

— პარტიზანები!

დაბარბაცდა და მგონი გაქცევა დააპირა მაგრამ ყუმბარა დავანახე და შევეუყვირე:

— არ გაინძრე, თორემ შემოვაგდებ. გააღე კარი, შენ არაფერს გერჩით, სწრაფად!

კარი გაიღო.

— გამოდი!

ხელბაწეული პოლიციელი გამოვიდა, რალაცას ლულულებდა. ეს ზვინივით კაცი ისე კანკალედა, მეგონა საცაა წაიქცევა-მეთქი.

— გააღე საწყობი, ჩქარა!

გონს მოვეგო, შინ შებრუნება დააპირა, მაგრამ მიშა მივარდა და ჯიბეებზე გადმოუბრუნა. პიჯაკის ჯიბიდან რევოლვერი და გასაღებების აცმა ამოიღო, მერე წიხლიც უთავაზა და საწყობთან მიათრია. პოლიციელმა ხელის

კანკალით გახსნა ბოქლომი, კარები გა-
ალო და საწყობში შეგვიძღვა. კარებთან
ბორიჩი დაეტოვა.

ალიოშა ტარანენკომ წინასწარ ნაგუ-
ლვეი სანთელი აანთო და ერთ კუთხე-
ში ბოძზე დაამაგრა.

უზარმაზარი საწყობი იყო, შიგ ათას-
გვარი ხარახურა ეწყო, მაგრამ ამის გა-
რჩევის თავი ვის ჰქონდა.

— საღ აწყვია, თუთუნი?

— ა! — გაოცებისაგან პირი დაალო
პოლიციელმა.

— თუთუნი გვინდა, გესმის, მხოლოდ
თუთუნი!

— თუთუნი? თუთუნი კი, თუთუნი
ბევრია, აქეთ მობრძანდით, ა, აგერ
აწყვია, წაიღეთ რამდენიც გნებავთ,
რამდენსაც შეძლებთ, ვინ მამაძალი
დაგიშლით.

ერთ კუთხეში მართლაც ელაგა ჰი-
ლოფის ტომრები. ჰილოფი გავგლიჯე,
შიგ თუთუნი აღმოჩნდა. ტომარას და-
ეწვდი, აეწვი, — კაცს მისი წაღება შე-
უძლია! მაშინვე ვბრძანე თვითეულმა
თითო ტომარა აიკიდეთ და საწყობიდან
გაღით-მეთქი. ბიჭები დაფაცურდნენ,
ტომრები აიკიდეს და საწყობიდან გავი-
დნენ. მე პოლიციელთან მივედი.

— საწყობს გარედან დაგვეტავე, ერთი
საათის შემდეგ შეგიძლია განგაში ას-
ტეხო და სთქვა, რომ თავს პარტიზანთა
რაზმი დაგესხა, იარაღით გაიძულეს სა-
წყობის გაღება. ურთი სიტყვით, რო-
გორც მოახერხო ისე გადაირჩინე თავი,
მანამდე ხმა კრინტი, თორემ მეორე-
დაც მოვალთ!

გამოვედი, საწყობს ბოქლომი დავა-
დე, გასაღებების აცმა მოვიჩნიე და
მადლაც თოვლში ჩავკარგე, ბიჭებს და-
ვეწვი.

საგუშავოს რომ ჩაუვარეთ ტყვიამ-
ფრქვევი ავიღე და მხარზე გავიდე.

ბანაკში გამთენიისას შემოვედი.
ივანე კრეზოვისკის გარდა ყველას
ეძინა. იგი მიწურთან დაგვხვდა. ამდენი
თუთუნის დანახვაზე კინალამ გაგიჟდა.
სათითოოდ ჩავკოცნა და მიწურში ჩაგ-
ვიძღვა.

ჰილოფის ტომრები მიწურის ერთ
კუთხეში დავაწყეთ.

მე ერთი შეკერა გრატინის მთელი
ამოვიღე, მეთაურს მივაწოდე და ეუ-
თხარი:

— ივანე ივანიჩ, ეს თუთუნი ბოგუშე-
ვსკის კომენდანტმა გაუპტმანმა ფონ
ულბრიხმა მოგართვათ, ინებეთ!

კრეზოვისკიმ გადაიხარხარა. ბიჭებ-
მაც გაიღიმეს. მალე მიწურში ყველა
აბოლუბდა. თვით ალიოშა ტარანენკო-
მაც კი შეახვია თუთუნი, მოუკიდა და
როგორც კი მოქაჩა, ხველა აუეარდა
და შეიგინა. გროდნოს თუთუნი მარ-
თლაც მაგარია და გვარიანი სიმყრა-
ლევ დაჰკრავს.

მეორე დღით ორი ტომარა თუთუ-
ნი გრომოვის რაზმს მივეცი, ორიც
ჩვენთვის დავიტოვეთ. ერთი ტომარა
კრეზოვისკიმ გადამალა, ბოიკოსთვი-
საც კი არ გაუშხელია.

ვასილ ბოიკომ ოპერაციაზე უნებარე
თვოდ წასვლისათვის საყვედური არ
უთქვამს, პირიქით სიტყვიერი მადლო-
ბაც კი გამოგვიცხადა, რადგან მეორე
დღესვე ბოგუშევესკიდან ცნობა
მივიღეთ, რომ კომენდანტს ყარაულის
უფროსი, გუშავთა მთელი შემადგენ-
ლობა და ექვსი პოლიციელი დაეხ-
რიტა. ესეც საქმეა.

...ექვტორ გრომოვის რაზმი სოფიე-
ვკის ტყეებში გადავიდა. იქ რემოს რაზ-
მი იდგა და ადამ სტელმახიც მასთან
იყო.

გრომოვი დიდხანს ეხეწა ბოიკოს,
მაგრამ გადასვლაზე მაინც ვერ დაითა-
ნახმა. ბოიკომ ურჩია ადგილზე დარჩი,
ახლა რაზმის გადაყვანა ძნელია, რაიმე
ხიფათს გადაეყრებო და სჯობს გაზა-
ფხულამდე დაიცადო; გაზაფხულზე
ყველანი სოფიევესკის ტყეებში შევიყ-
რებითო. გრომოვი თავისაზე იდგა.
რატომღაც გაჯიუტდა და საკმაოდ უდ-
იერადაც კი ელაპარაკა ბოიკოს. მერე
რაზმი მოაწყო და წავიდა. მე ვუსმენდი
მათს საუბარს და მივივრდა. ყველაფე-
რი-ყველაფერი, მაგრამ, თუ გრომოვი
უფროსთან შელაპარაკებას გაბედავდა,
არ მეგონა. იგი ხომ სანიმუშო, წესიერ

მეთურად ითვლებოდა, უფროსის თუ ხელმძღვანელის ყოველ სიტყვაზე სიმით გაიჭიმებოდა და სიტყვის შეზღუდვას კი არა, შეკითხვის მიცემასაც ვერ ბედავდა.

რა მოხდა?

გუშინ კრეზიენსკი და გრომოვი წაინკლავდნენ. აქამდე ერთმანეთს დიდი პატივისცემით ეპყრობოდნენ, თქვენაბით მიმართავდნენ, ლუკმას ინაწილებდნენ. ხანდახან ბიჭები თვითნაბად არაყს რომ გააჩენდნენ, პირველად მეთაურს მიართმევდნენ და ისიც აუცილებლად გრომოვს დაპატივებდა, ან გაუგზავნიდა. ვასილ ბოიკო არაყს არ სვამდა, არც საქმლისათვის იკლავდა თავს. კარტოფილს რომ მოხარშავდნენ, ორად-ორ ცალს აიღებდა, აუცილებლად გაფუჭებდა, მარლის მოაყრიდა და შეეჭკეოდა. ოღონდ თუთუნს არ შემოკლებოდა და, უჭმელი ალბათ მთელი კვირა გაძლებდა!

ბოგუშევსკიდან მოტანილი თუთუნის ბოიკოს თვითონ კრეზიენსკიმ მიართვა. ისე გახარებოდა თუთუნის დანახვა, სამჭერ გადაეკონა ჩვენი მეთაური. მეც განსაკუთრებულად მადლობა მითხრა.

გუშინ ბუდაში ვიყავი, თან ვალოდია კორაბუშევი და ალიოშა ტარანეკო მასლდნენ. ძია გრიგორი უნდა მენახა.

ბუდაში რომ შევედი, კარგახნის დაღამებული იყო. ძია გრიგორის სახლამდე ძე ხორციელი არავინ შეგვხვებოდა. სახლებზე და ბოძებზე თეთრად ქათქათებდა თოვლი. ქუჩაში ფეხის ნაკვალევიც არ ჩანდა, იფიქრებდით ამ სოფელში დიდი ხანია კაციშვილს არ გაუვლიაო.

მიედოოდით, მივარდევდით თოვლს და თვალწინ ხან პავლე შორაბის სახე მედგა, ხან ვერა კონსტანტინეს ასულისა. ერმაკი, სახლთან შევჩერდით. წე ფანჯარასთან მივედი, ყური მივუვლე, იქნებ წერამ აიტანა და ერმაკი შემთხვევით შინ არის მეთქი. ფანჯარაზეც დავაკაუნე. არავითარი ბაიბური. რა თქმა უნდა, ერმაკი ამ სახლში და-

მეს არ გაათევს, სასაკლაოზე თავის ფეხით არ მოვა.

ვიდექი იმ სახლთან, სადაც ნეკო რომ ვისწავლე, სადაც ვედრო შხამი წვეთ-წვეთად შემასვეს. ვიდექი და ანას მყივანა ხმა მესმოდა

„ალარ მახსოვს როგორ ამიხვია თვლები, როგორ მომხიზლა, როგორ დამაბრმავე ამ ცრუბენტელა ერმაკმა. როგორ დამაჯერა, რომ აქ სამოთხე დამხედებოდა და სიკვდილამდე ხელის გულზე მატარებდა. მაშინ გამოუცდელ გოგოს რუსეთში წამოსვლა რომანტიკულადაც მიმაჩნდა. გრძელი გზა გამოვიარე, ჩემოველი და ფუფუნებაში ნაცხოვრებს სამოთხის ნაცვლად აქ სახვადავე დამხვდა. ხელები რად გიკანკალებს? ფერი რად დაკარგე? რატომ მიყურებ შესაქმელად? განა შენთვის სულ ერთი არ არის, რუსს ემსახურებო თუ გერმანელს? რა თვალებით მიცქერი, ლამის მეცე და ნაკუწ-ნაკუწ ამქნა?“

ხელები ახლაც მიკანკალებს, მცოცხა და ადგილიდან ვერ დავძრულვარ. ფიქრში სწრაფად გაიბრინა ბუდაში გატარებულმა დღეებმა.

ძია გრიგორის სახლისკენ წავედით. ბიჭებმა ძია გრიგორისა და საერთოდ ამ სოფელში ჩემი ყოფნის შესახებ თითქმის ყველაფერი იცოდნენ და ახლა აღარაფერს მეკითხებოდნენ.

ძია გრიგორის სახლს მივადექით.

ნეტა რასა იქს, როგორ არის ეს კეთილი კაცი? ამას წინათ ლეონ ცურანს ვკითხე მისი ამბავი, ცოტას ავადმყოფობსო, მითხრა, ვაი თუ დავარდა ბერიკაცი და წყლის მიმწოდებელიც არავინ ჰყავს!

კარებზე დავაკაუნე, ერთხელ, ორჯერ. ხმა არავინ გამცა და შემეშინდა. ბიჭებმა იარალი იშიშვლეს, ეგონათ კარების შემტვრევას ვაპირებდი. — არ გინდათ, ამ სახლში ჩვენიანი, ყველაზე უფრო სანდო და უკეთილშობილესი კაცი ცხოვრობს მეთქი, ვუთხარი. ისევ დავაკაუნე, კარები ისე სწრაფად გაიღო, რომ ჩემდა უნებურად გვერდზე გავხტი.

პარნალზე რევოლუციონომარჩვებული სტიოპა სენკევიჩი იდგა.

— სტიოპა, ჩემო ბიჭო. — ვიყვარე. სტიოპას სიხარულისაგან რევოლუციონი ხელიდან კინალამ გაუვარდა, ისკუბა და პირდაპირ ყელზე შემომხეხია.

ერთმანეთი ღვიძლი ძმებივით ჩაკოცნეთ. სტიოპა კარგახანია არ მენახა და ახლა ისე გავიხარე, ძია გრიგორიც კი დამავიწყდა. — როგორა ხარ, ჩემო სტიოპა. ეს არის შენი დაპირება? ასე უნდა დაივიწყოს მეკავშირემ შეფი? შინ შევედით.

სტიოპამ ლამფას გამურული შუშა მოაძრო, ასანთს გაჰკრა და აანთო. მე ოთახი მოვათვალეირე. ღუმელზე ვილაყ ყრუდ კენესოდა. მივედი, სკამზე შევედქი.

— გამარჯობა, ძია გრიგორ, მე ვარ, საშა.

მოხუცი შეინძრა, თითქოს წამოწყევაც სცადა, უნდა იდაყვებს დაყრდნობოდა, მაგრამ რალაც ამოიხრიალა, დავარდა და ჩაჩუმდა.

— სტიოპა, ლამფა, ჩქარა!

ლამფა ალიოშამ მომაწოდა. ღუმელზე ავხობდი, ლამფა იქვე შემოვდგი და მოხუცს შუბლზე ხელი გადავუსვი.

— დიდი ხანია რაც ამ ღლეშია ეს უბედური?

სტიოპამ არ მიპასუხა. იგი გულამოსკენილი ტიროდა.

— ნუ სტირი, სტიოპა, — ვაყვაცი არა ხარ?

— მეორე დღეა რაც გრძნობა დაკარგა. — სლუკუნით მითხრა სტიოპამ.

— მე იანოვოდან ჩამოვედი, არ ვიცოდი თუ ასე ავად იყო, საქმისათვის მოვაკითხე და წაქცეული დამხვდა. აღარ მოვშორებვიარ. წყალი რომ მივაწოდე, მიცნო. ღმერთი გადაგარჩენს და გაგზრდისო. გუშინს აქეთ ხრიალებს, არც კარტოფილი მიიკარა, არც წყალი. თქვენ მაინც უშველეთ.

— წყალი მომაწოდე, სტიოპა.

ბიჭმა ჰიქა წყალი მომიტანა, მოხუცს თავი ავუწიე, ვეცადე ცოტა მაინც მოეხევა, ვერაფერს გავხდი. მერე ცხვირსახოცი დავესველე და შუბლზე დავა-

ფინე. ეჰ, ასე რომ მცოდნოდა, ზვეს საყვარელ ექიმს — პეტრე ტახონოვს ვთხოვდი და წამომყვებოდა.

კორპუსევი მიმიხვდა და თქვა:

— გაექცევი, ჩვენს ექიმს მოვიყვან.

— ვალოდია, ახლა თერთმეტი საათია, შენ მისვლა-მოსვლას რამდენხანს მოუნდები?

კორპუსევი წამით დაფიქრდა.

— ორ საათში აქ გაეჩნდები. — თქვა და ოთახიდან გავარდა.

მოხუცი ხრიალებდა, მისი გადარჩენა ღმერთსაც კი არ შეეძლო, მაგრამ რას ეუბნები გულს, სინდისს. ამ კაცმა ორი ვაყვაცი ფრონტზე გაგზავნა, სამშობლოს და საკუთარი ნამუსის წინაშე ცამდე მართალია. შეეძლო ღუმელზე მშვიდად ენებიერა და შვილების დაბრუნებას დალოდებოდა. სამოცდათექვსმეტი წლის მოხუცს ვერაინ შეებედავდა ხელში იარაღი აიღე და მტერს ებრძოლეო. უმოქმედობას ვერაინ დაზრახავდა, მაგრამ არ მოისვენა პატიოსანმა გლეხკაცმა. მისი ხნისათვის შესაფერი საქმე გამოიხანა. სოფლიდან-სოფელში დაათრევდა უძლურ სხეულს, საჭირო ცნობებს აგროვებდა, ერთერთ ყველაზე საიმედო მოკავშირედ ითვლებოდა.

და აი, დაეცა. სამოცდათექვსმეტმა წელმა თავისი გაიტანა. გატყდა, დაუძლურდა და სიკვდილი უკვე ყელში სწვდა.

ისევ დაეასველე ცხვირსახოცი და მოხუცს შუბლი და ტუჩები მოვწმინდე.

ალიოშა ღუმელთან იდგა და თვალს არ მავსორებდა.

სტიოპამ მთელი ვედრო წყალი მოიტანა, პირსახოცი დაასველა, მომაწოდა და მითხრა, გულზე დააფინეთო, გუშინ მთელი დღე სველ პირსახოცს გულზე ვაფენდი და ესიამოვნებოდაო. მეც ერთხელ ავად ვიყავი, დიდი სიცხე მქონდა, დედა ასე იქცეოდა და მოვრჩიო.

მოვრჩიო.

ეპ, ჩემო სტიოპა, სად შენ და სად სამოცდაათექვსმეტი წლის კაცი!

— გუშინ, სანამ გრძნობას დაჰკარგავდა, ხელს სულ იმ სკივრისაკენ იშვერდა, რაღაცას მანიშნებდა.

— სკივრი არ გავიხსნია?
— არა.

— მიდი, ახლა გახსენი, შენც მიეშველე, ალიოშა. ორივენი სკივრთან მივიდნენ. ალიოშამ სკივრს თავი ახადა.

— აქ ხელუშმბარაა და ფული. — თქვა მან.

— ფული? — გამიყვირდა.

— ჰო, ფულია და წერილიც.

— აქ მომიტანე.

ალიოშამ წერილი მომაწოდა, ლამფისაკენ მივიწიე და რვეულის ფურცელს დავხედე. მოხუცის დაწერილი იყო.

„აქ ექვსი ათასი მანეთია. იცოდეს ღმერთმა, ამ ფულში არმად ნაშოვნი კაპიკოც არ ურევია. ჩემს ხანგრძლივ სიცოცხლეში ეს თანხა სიმწრით შევაგროვე. ეს ჩემი დასამარხი ფულია. ჩემო ბიჭებო, თუ ღმერთმა ინება და დაბრუნდით, ეს ფული მოიხმარეთ. მე არაფერი არ მინდა, ვინმე ღვთიან-მადლიანი საფლავზე ხის ჭვარს დაწისობს. გავა დრო, ის ჭვარცი დალუბება და მეც გაქვრები. ასეა სოფელი, ასე უნდა, ასე უყვარს მიწას.“

ჩემო არკადი, ჩემო სტანისლაე!

თქვენს თავს ვფიცავ. დედათქვენის სულს ვფიცავ, რომ თქვენს მამას ამ ქირიანოზის ეაშს თავი არ შეურცხვენია. სოფლიდან სოფელში დაათრევდა ბებერ ძვლებს და რასაც ავალუბდნენ, ასრულებდა.

სკივრში ფულთან ერთად ბომბია, მე იმისი არაფერი გამეგება, მაინც ვინახავდი, ადვილი მოსახმარი ყოფილა, თუ ღმერთი გაწყრებოდა, მტერს ხელში ცოცხლად არ ჩავუვარდებოდი.

ერთსა ვთხოვთ, ჩემს საფლავზე არყისხე დარგეთ.

არყის ხე მიყვარდა. დედათქვენსაც, ჩვენი სოფლის ბოლოზე არყის ხე რომ დგას, იმის ძირას ვთხოვე ცოლობა.

პატიოსნად იცხოვრეთ, შვილებო.

პატიოსნებაზე უკეთესი ღმერთს არაფერი დაუწესებია — გრიგორი მობზოვი რიკო. 1941 წ.“

ალიოშა ტარანენკო ოთახიდან გავიდა და ერთხანს არ გამოჩენილა.

ვალოდია კორპუსევი და ექიმი პეტრე ტიხონოვი რომ შემოვიდნენ, ძია გრიგორი უკვე გარდაცვლილი იყო. ექიმმა მაინც დახედა, მაჯაც გაუსინჯა და აღარაფერი უთქვამს.

სტიოპა ხან ერთს შესცქერის თვალუბში, ხან მეორეს, უფრო ექიმს მისჩერებია.

ლუმელიდან ჩამოვედი, ექიმის წინაშე ბოდიში მოვიხადე, ამოდენა გზა ტყუილად ვატარეთ, შევაწუხეთ-მეთქი. მზარზე ხელი მომხვია. კარადსთან მივედი, ფული ავიღე. ექვსი შეკვრა, სულ მანეთიანები და ხუთმანეთიანები იყო. ფულს გრიგორის წერილი შემოვახვიე, უნაკვე ჩავდე. ხელუშმბარა სტიოპას ვაღავეცი და სკივრი ჩავკეტე.

უკვე ღამის ორი საათი სრულდებოდა. მოხუცის დამარხვისათვის უნდა გვეზრუნა. ახლა, ამ ზამთარში მიწის გაჭრა ძნელი იყო და ავჩქარადით. სტიოპას დახმარებით საბძელში ფიცრები ვიპოვეთ, რაღაც წინის მაგვარი შევკმედე. ცხდარი ზედ დავასვენეთ, სახლი გამოვკვეტეთ და სასაფლაოსკენ გავწიეთ. სტიოპა გავვიძღვა. ბიქს თან სახნისივით თავწაწერილებული ბარი და წერაქვი მოჰქონდა.

ძია გრიგორს რომ მივასვენებდით, ხუტორი, ჩვენი „ლაზარეთი“ და ვიტალი ზახარჩუკის დაკრძალვის დღე გამახსენდა. სასაფლეოზე სტიოპა ერთ ადგილას შედგა და თქვა:

— აქ ბაბუა გრიგორის მეუღლე მარხია.

— შენ რა იცი?

— ამას წინათ ბაბუა გრიგორს ვეძებდი, შინ არ დამხვდა, მეზობლის ქალმა მიიხრა სასაფლაოზეაო. წამოვედი და სწორედ აქ იჯდა.

მამინვე შევუდექით სამარის გათხრას. დიდხანს ვიწვალეთ, როგორც იქნა მეტრამდე ვავთხარეთ გაყინული

მიწა.

ჯინი დავშალეთ, ფიცრები სამარეში ჩავაწყეთ, მოხუცი ფრთხილად ჩავსვენეთ სამარეში და მიწა მივაყარეთ.

— გვაპატიე, კეთილო მოხუცო, გვაპატიე, და შეგვიღდე.

სასათლაოდან რომ გამოვედით, სტიობა მკლავში ჩამაფრინდა, ალბათ იფიქრა ვეტყვოდი, აქ ბუღაში დარჩი, ან იანოვოში წადი-მეთქი.

— შენ ჩვენთან წამოხვალ, სტიობა, ამიერიდან მზვერავთა ოცეულში გრიცხავ.

ბიჭი კიდევ უფრო მომეკრა.

— იცო, სტიობა, მე შენ რაღაც უნდა გაჩვენო.

— რა? — უცებ დაინტერესდა:

ჯინიდან ნადია მაზნევეს ნაჩუქარი დანა ამოვიღე.

— აი, ნახე!

სტიობამ დანა ჩამომართვა, დახედა, რა თქმა უნდა, მოეწონა, მაგრამ არაფერი უთქვამს, უკანვე მომაწოდა.

— შენი ნაჩუქარი იყო. ოღონდ გახსოვდეს, ეს დანა ყველაზე საძულველ მტერს უნდა დაჰკრა.

ბანაკში რომ დავბრუნდით, სტიობა გვერდში მივიწვინე. იგი თივაში ჩაემხო და მალე ჩაეძინა. მე კი დიდხანს, ძალიან დიდხანს ვიწრიალე. თითქმის გამთენიისას დამეხუტა თვალები და, რომ გამომეღვიძა, უკვე დღის პირველი საათი იყო.

უნის წიგნაკში ჩავწერე: „წუხელ გარდაიცვალა გრიგორი ბობოროიო, სამოცდათექვსმეტი წლის მოხუცი. სოფელ ბუღაში მე, ვალოდია კობულაშვილი, ალიოშა ტარანენკომ, სტიობა სენკევიჩმა და ექიმმა პეტრე ტიხონოვმა მეუღლის გვერდით დავმარხეთ ჩვენი ერთგული მეკავშირე. სტიობა სენკევიჩს ნადია მაზნევის მოცემული დანა ვაჩუქე.“

როგორც კი გამოზაფხულდება, ძია გრიგორის საფლავზე არყის ხე უნდა დავრგო.

...გაზაფხულდა. რა ბევრისმთქმელია ეს სიტყვა. გაზაფხულდა, იტყვი და

უცებ თვალწინ აქოჩრილი ტყე, ამწვანებული ველ-მინდვრებზე, მწვანეებულ მდინარეები და ათასი ხევა რომ დაგიდგება, მაგრამ ყოველივე ეს უციოდ ამათი მოგონილია, ვისაც გაზაფხულდება არ უნახავს თვით ტყეში. ვისაც ხის ძირას თუ მიწურში არ გაუტარებია დიდი და ცივი ზამთარი და საკუთარი თვალთ არ უხილავს გაზაფხულის თანდათან შემობრძანება.

არა, გაზაფხული ერთბაშად არ მოდის.

გაზაფხული მხოლოდ მზე არ არის, სადღაც ნაძვის კენწეროდან რომ ჩამოიხედავს მოკრძალებულად.

გაზაფხული არც თოვლის დნობა და არც მდინარეთა ხმაური.

გაზაფხული არც მინდორში იწყება და არც სოფელში, ბუხრისა თუ ლემლის ახლოს.

გაზაფხული ტყეში იწყება.

იგი ნელა, ფეხაკრეფით, შეუმჩნევლად შემოიპარება, ტყეს ზემოდან დახედავს, მალალი ნაძვის გაჩაჩხულ ტოტებში შემოიჭვრეტს და მიანიც ნაძვები, ეს გოლიათები ყველაზე გვიან გრძნობენ გაზაფხულს.

ნელ-ნელა დნება თოვლი. ჯერ ბილიკები და საურმე გზები დააჩნდება მიწას, მერე არყის ხეები შეარხევენ ნაზამთრ, დამზრალ ტოტებს, თითქოს ახლა მიხვდნენ, რომ მთელი ზამთარი ასე ტიტვლად გაატარეს. არყის ტოტები ჯერ სულ პაწაწინა ბუსუსებივით დაიყრიან კვირტებს ტანზე და მერე ეს კვირტები თვალსა და ხელს შუა იზრდებიან, სუქდებიან და სკდებიან.

ამას უცქერი შენ, ეს ყოველივე შენს თვალწინ, შენი მონაწილეობით ხდება. უცქერი და გესმის კვირტების სკდომა, ფოთოლთა ფეთქვა და ამ კვირტების და ფოთლების სურნელი ერთბაშად კი არა, თანდათან ედება ტყეს და სულს ჯერ არნახული, ჯერ შეუცნობი სიამით ვივსება.

არყის ხეები შეიფოთლებიან თუ არა, მაშინვე რაღაც გამომწვევად ატკრცი-ალებიან, ესაო და შევიმოსეთო, აწი აღარავისი გვრცხევიანო.

ნიწაზე ჭერ კიდევ დევს თოვლი, მაგრამ შენ ისე დააბიჯებ უკვე გალახულ თოვლზე, თითქოს ხნულში მიდიოდნენაქვის კენწერობებს კი დიდხანს, ძალიან დიდხანს შერჩებათ მიყინული თოვლი და, ქვევიდან რომ ახედავთ გვეგონებათ ნაძვებს თეთრი ყვავილები გამოუსხამთო.

ალბათ ასეა მუდამ, ასე იყო და ასე იქნება, მაგრამ ჩემს სულსა და გონებას შემორჩა ეს დღეები, 1942 წლის გაზაფხულის შემოსვლა ბელორუსიის უსიერ ტყეებში.

უხალისოდ, თითქმის უმოქმედოდ გავიდა პირველი დიდი და ძნელი ზამთარი ოკუპირებულ ბელორუსიაში.

უმოქმედოდ-მეთქი ვამბობ, რადგან ამ დროს ბოგუშევსკის რაიონის ირგვლივ ტყეებში სამი საკმაოდ ძლიერი პარტიზანული რაზმი იდგა და მკაცრი ზამთრის პირობებში გერმანელთა და პოლიციელთა გარნიზონებზე თავდასხმა ჭირდა.

რაზმების საბრძოლო ოპერაციები მხოლოდ მცირე მასშტაბის ჩასატრეხით და ამფეთქებელთა ჭკუფების მოქმედებით განისაზღვრებოდა.

გაზაფხულის მოლოდინში ვიყავით ყველანი. დიდი ხნის ნანატრი დღეებიც წამოგვეპარა და საქმე გავვიჩინა.

მარტის ბოლოს ჩვენი რაზმის ოცეულები რიგრიგობით გადიოდნენ რაპერაციებზე. იყო წარმატებები, იყო დასანანი მსხვერპლიც.

ერთწელ საბრძოლო ოპერაციიდან დაბრუნებულმა ანტონ სუხოლოლსკიმ თან გერმანელი ტყვეები მოიყვანა. ჩვენ ჭერ კიდევ მიწურში ვათევდით ღამეს და, როგორც კი ეს ამბავი შევიტყვეთ, მიწურებიდან ამოვცივდით. მე ტყვეებზე უფრო ანტონისა და სტიოპა სენკევიჩის ნახვა მაინტერესებდა. როცა ოპერაციაზე მიდიოდა, ანტონმა მთხოვა, თახ სტიოპას გავიყოლებო. სოფელ ლენგევიჩს, სადაც ანტონის ოცეულს პოლიციელთა ერთერთ გარნიზონზე უნდა მიეტანა იერიში, სტიოპა კარგად იცნობდა.

მიწურიდან რომ ამოვედი, კარგა

გათენებული იყო. ცოლდა, ანტონის გვერდით სტიოპა დავინახე რამდენიმე გულზე მომეშვა.

მე და ანტონი კრეზიჩინსკის მიწურში ჩავედით.

— აბა, სად არიან შენი გერმანელი ტყვეები? — ჩასვლის უმალ ჰკითხა მეთაურმა ანტონს და ხელი მაგრად ჩამოართვა. სუხოლოლსკის გაეცინა, ფოლადის კბილები გამოაჩინა და მეთაურს მოკლედ მოახსენა საბრძოლო დავალების შესრულება.

...ანტონ სუხოლოლსკის ოცეული იმ ღამით სოფელ ლენგევიჩის მახლობლად ტყეში განლაგდა. ამ სოფელში ომამდე ანტონსაც ბევრჯერ უცეკვია „ბელორუსული პოლკა“ ლენგევიჩელ ქალიშვილებთან. დაზვერვაზე სტიოპა გაგზავნა. სტიოპა სოფელში შეუმჩნევლად შეიპარა, პოლიციელთა სახლი მოათვალღერა, საგულშაოების განლაგება დაიხსომა და უკანვე დაბრუნდა.

ანტონმა ბიჭებს დავალება დაუზუსტა, ოპერაციის შემდეგ თავშეყრის ადგილი დანიშნა და ოცეულს სოფლისაკენ გაუძღვა. სტიოპა გვერდით მიაბიჯებდა.

ტანკსაწინააღმდეგო თხრილზე რომ გადავიდნენ, სტიოპამ ანტონი შეაჩერა და საგულშაგო დაინახვა. ანტონმა საგულშაგოსკენ ორი მებრძოლი გაგზავნა. მათ მალე ნიშანი მისცეს. გზა თავისუფალი იყო. სახლს, რომელშიც პოლიციელები იდგნენ, ერთბაშად ორივე მხრიდან შეუტყეს. ანტონი დარწმუნებული იყო, რომ პოლიციელები პირველივე იერიშის შემდეგ იარაღს დაპყრიდნენ ან თავს უშველიდნენ, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა.

სროლა რომ ატყდა, პოლიციელები უცებ მოვიდნენ გონს და სროლას სროლითვე უპასუხეს. ვიღაც დაიჭრა, ვიღაც აკვნესდა და ანტონი იძულებული გახდა უკან დაეხია. „შავი სახლის“ (ბიჭები პოლიციელთა სადგომს ეძახდნენ) აღება სხვა გზით უნდა ეცადათ.

„შავი სახლის“ ეზოში დიდი ნაძვის ხე იდგა. თუ რომელიმე პარტიზანი ნაძვზე ასვლას მოახერხებდა, შეედლო

ყუმბარა ზევიდან ესროლა და სახლი აფეთქებინა, მაგრამ ეს მეტად საჩიხ-კო იყო და ანტონმა სასიკვდილოდ ვერცერთი მებრძოლი ვერ გაიმეტა. ამ ყოყმანში სუბოდოლსკის წინ სტიოპა სენკევიჩი გაიგვიმა და სთხოვა ნება და-მართე ვიმოქმედო. დრო კი მიდიოდა და საქმე უფრო და უფრო რთულდებოდა.

ლენინევიჩიდან 4-5 კილომეტრის მანძილზე გერმანელთა გარნიზონი იდგა. შესაძლო იყო პოლიციელებს გერმანელებიც მიშველებოდნენ და მაშინ ანტონს გაქცევა თუ უშველიდა. ისეთი ამაყი, ჯიუტი და თავმომწონე გულის პატრონი როგორც ანტონი იყო, ტყეში ხელმოცარული ვერ დაბრუნდებოდა.

სტიოპას ხელი მოჰხვია, ორი ხელ-ყუმბარა მისცა, თან აუხსნა, მათული როგორ ამოედრო, მაგრამ ბიჭმა სხარტად უბასუხა, ვიცო, და წასასვლელად გაიწია.

— ავტომატსაც ხმარობ?

— დიახ.

ანტონმა თავისი ავტომატი ბიქს კისერზე დაჰკიდა და ოდნავ უბიძგა. სტიოპა სენკევიჩი სიბნელეში გაუჩინარდა. ახლა სუბოდოლსკიმ სამი მებრძოლი „შავი სახლის“ მეორე მხარეს გაგზავნა და უბრძანა, სროლა მანამ არ შეწყვიტოთ, სანამ ყუმბარის აფეთქების ხმას არ გაიგონებთო. ყოველნაირად უნდა ეცადათ, პოლიციელთა ყურადღება მიექციათ.

სტიოპამ შორი გზით მოვლა ამჯობინა. მინდორ-მინდორ იარა და „შავი სახლის“ ბოსტანში ჩაძვრა. ხისკენ გახიზნდა. ერთი ყუმბარა ხელში ეჭირა, მეორე ჯიბეში ედო. ავტომატით ხოხვა უჭირდა და ძლივსძლივგობით მიბობლავდა. მისი გონება სწრაფად და დაძაბულად მუშაობდა. ხესთან როგორმე მიაღწევს, მაგრამ ხეზე ასე დატვირთული ასეა აშინებდა.

ავტომატიც, ახლა ფიქრისა და განსჯის დრო აღარ არის. ყუმბარა ჯიბეში ჩაიღო და ხეს ორივე ხელებით მიებლა. ორიოდ მეტრზე მსხვილი ტო-

ტი ჩანდა, იქამდე თუ მივალვით, კლარაფერი უჭირს, სულს მოთქვამს, ფხვს მოიკიდებს და უფრო მაღლა ავა.

მიცოცავს, ხელებსა და ფეხებს იშველიებს. ფრჩხილებიდან სისხლი სდის, მაგრამ მაინც მაღლა, სულ მაღლა მიიწევს.

ტოტს მარცხენა ხელით რომ წაეტანა, ოდნავ მოეშვა და კინაღამ დაცურდა, რაღაც სასწაულად შეიკავა თავი, ტანი აზიდა და ტოტზე ბელურასავით შემოჯდა. სულ ოფლად იყო გაღვრილი, სუნთქვაც უჭირდა, მაგრამ შეყოვნების უფლება არა ჰქონდა და ახლა უფრო ადვილად ავიდა მაღლა. ორ განაჩხულ ტოტზე მოეწყო. ყუმბარები ამოიღო, ერთი გაამზადა, სახლს გახედა. მათული სწრაფად ააგლიჯა და გაისროლა, მეორეც მიაყოლა და ავტომატის ჯერიც მიუშვა.

„შავი სახლი“ დადუმდა.

სუბოდოლსკი სახლში შეიჭრა. სამოთახიანი სახლი იყო. ერთ-ერთ ოთახში დახოცილი პოლიციელები ეყარნენ. ბიჭებმა იარაღი შეაგროვეს და ანტონის ბრძანებით სახლიდან გავიდნენ. ამ დროს ანტონთან სტიოპა მიიჭრა.

— შეხედეთ, იმ ოთახში ვილაც არის.

— ანტონი სულ ბოლო ოთახისკენ შებრუნდა. ერთი მებრძოლი კარებს აწვებოდა, მის შემტვრევას ცდილობდა. ანტონმა შეაჩერა.

— გააღეთ, სიცოცხლეს შეგინარჩუნებთ. — ბრძანა მან.

არავითარი ხმა, არავითარი ხმაური.

— სახლს ალყა შემოარტყით, არავინ წაგვიდეთ. — დაიყვირა ანტონმა და კარს მხარი ატაკა. კარი გაიღო. ანტონი გვერდზე გადაგა. ოთახში ლამფა ბეუტავდა. საწოლზე ვილაც მოხუცი გაუხდელად იწვა.

— ადექით!

მოხუცი შეინძრა, მაგრამ არ ადგა. მშვენიერი კოსტუმი ეცვა, სამი ღილით შებნეული ფილტვიც უჩანდა და ანტონი მიხვდა, რომ საქმე უბრალო პირთან არ ჰქონდა. მოხუცს წვერი ქალაქის ყაიდაზე, მოკლედ შეეკრიჭა,

ესეც მის სადაურობაზე მეტყველებდა.
— ადექით, სწრაფად! — შეუყვარა ანტონმა.

მოხუცი წამოდგა, ეილეტის ჯიბიდან პენსნე ამოიღო, აჯანკალებული ხელებით თვალბზე გაიკეთა და ანტონს წვრილი, ეშმაკური თვალებით შეხედა.

— გაჩხრიკეთ!
მოხუცს პიჯაკის ჯიბიდან რევოლვერი ამოუღეს.

— ვინა ხართ, აქ საიდან გაჩნდით?
— ჰკითხა ანტონმა.

მოხუცმა არ უპასუხა.
სტიოპა დაიხარა, საწოლქვეშ შეიხედა.

— აქ ვილაც არის, აბა, გამოდი, გამოდი!

საწოლქვეშ ახალგაზრდა კაცი გატრუნულიყო. გამოათრიეს და გაჩხრიკეს, იარაღი მასაც აღმოაჩნდა. იარაღს გარდა ორთავეს, მოხუცსაც და ახალგაზრდასაც პოლონურ და რუსულ ენებზე შეესებულე საბუთები ჰქონდათ.

მემამულე თევდორე ევსტაფის ძე კრუპენსკი და მისი ვაჟი იგორ თევდორესძე კრუპენსკი იდგნენ სუზოდოლსკის წინ.

...ხელებშეკრული ტყვეები ხის ძირას იწვნენ. მათ სტეფანე სენკევიჩი ყარაულობდა ავტომატით, თან ოხუნჯობდა.

— ჰეი, პან, რა ეშმაკი მოგათრევდათ აქერ? იანოვოს სპირტი მოგინდათ? სპირტი კარგი რამეა, არც ჩვენს ბიჭებს აწყენდათ, მაგრამ სადღაა, ფაშისტებმა ჩასანსლეს. — დაგვინახა თუ არა, სტიოპა მხედრულად გაიჭიმა და მეთაურს უპატაკა:

— ამხანაგო მეთაურო, პან მემამულეებს არც ყურში ესმით და არც ლაპარაკი იციან.

— წაღი, ამხანაგო სენკევიჩი, დაისვენე. — გაუცინა სტიოპას კრეზიენსკიმ.

სუზოდოლსკიმ ტყვეებს ხელები გაუხსნა.

— გვარი? — ჰკითხა მოხუცი.

— გვარი? — ხმას აუწია ივან ივანიჩმა.

— კრუპენსკი, თევდორე ევსტაფის ძე კრუპენსკი. — წვრილი, ჭალური ხმით დაიგნავლა მოხუცმა.

— ვინა ხართ, აქ საიდან გაჩნდით? მოხუცმა შეილს გადახედა, თითქოს ეკითხებოდა, ყველაფერი ვთქვა თუ არაო, მაგრამ ეტყობა შვილის სახეზე ვერაფერი ამოიკითხა და დაიწყო:

— ეს სოფლები ჩემია. ლედნევიჩი, ზამესტეჩიე, იანოვო მე მეკუთვნოდა, რევოლუციის დროს დამატოვებინეს.

— ეს ადგილები შენი არასოდეს ყოფილა, ბებერო. იგი ხალხს, ბელორუს ხალხს ეკუთვნოდა მუდამ. — კრეზიენსკის სიბრაზისაგან ტუჩები უცახცახებდა. ასე აშლილი და თავშეუჯავებელი მეთაური ჯერ არავის ენახა. ხელები ისე უკანკალებდა, თუთუნი ძლივს შეახვია. იმ წუთში მომეწონა და შემეცოდა კიდეც ივან ივანიჩი. ასანთს გავკარი, მივაწოდე. მოუციდა, ღრმად ჩაისუნთქა თუთუნის კვამლი და ისევე მოხუცს მიუბრუნდა.

— ეს შენი შვილია?
— ჩემი შვილია, აქ დაიბადა, ვარშავაში იზრდებოდა, იგი არაფერ შუაშია, მან არაფერი არ იცის.

— რატომ ჩამოხვედით?
— გერმანელებმა გვიბრძანეს, წადით, თქვენი იდგილ-მამულეები ჩაიბარეთო.

კრეზიენსკიმ ანტონს უბრძანა, ტყვეებს მიხედეთო, ტყვეები ანტონის ბიჭებმა წაიყვანეს.

— ერთი რამ მოვიფიქრეთ, — წამოიწყო გზაში კრეზიენსკიმ— მაგრამ ადამ კონსტანტინეს ძის ნებადაურთველად ვერ გავბედავ... მე მგონია ურიგო არ იქნება თუ გარეწრებს ხალხის წინაშე გავასამართლებთ. დაე, ამ ეგრეთწოდებულ „მემამულეებს“ თვით ხალხმა გამოუტანოს განაჩენი. მეთაურის აზრი მოგვეწონა, მაგრამ ჩვენს თანხმობას, რა მნიშვნელობა ჰქონდა. ამხანაგ სტე-

ლმასს იმ დღეს მოველოდით, მას უნდა გადაეწყვიტა, ღირდა თუ არა, „მემამულეთა“ გასამართლება.

ადამ სტელმახი ნაშუადღევს გამოჩნდა. იგი თითქმის ორი კვირაა არ გვენახა და მივეგებეთ. სამეთაურო მიწურში სტელმახმა ჩემთან ერთად ფედია ტაჩენკოც იხმო. იცოდა, რომ ფედია წოდებით საბელმწიფო უშიშროების ლეიტენანტი იყო და სასამართლოს პროცედურა ჩვენზე უკეთ უნდა სცოდნოდა.

მიწურში სტელმახმა პირდაპირ უთხრა ფედიას:

— ამხანაგო ტაჩენკო, ერთი საინტერესო პროცესი უნდა მოამზადო.

— ბრძანეთ. — წამოიძვრა ფედია, მაგრამ სტელმახმა ანიშნა დაჯექით. თავად ფეხზე იდგა, მიწურში დაალაგებდა.

— საქმე ეხება ორ ტიპს (ეს სიტყვა განსაკუთრებით უყვარდა) — „მემამულეებს“, როგორც თურმე ისინი უწოდებენ თავიანთ თავს. რევოლუციის დროს კულამოძებულნი გაქცეულან აქედან, ახლა აღძვრით სურვილი კვლავ დაიბრუნონ ადგილ-მამულები. მივართმევთ. სუბლოლსკის უმარჯვნივ, ორივე მამა-შვილი დაუტყვევებია. მიდი ნახე, დაკითხე, თუ რაიმე დაგვირდეს, ივან ივანიჩს მოეთათბირო. ალბათ სოფელშიც მოგიწევს ჩასვლა — საშაიც შენთან იქნება ნუ დაყოვნებთ. ნურც გააზვიადებთ. ორ-სამ დღეში უნდა შედგეს პროცესი და აბა თქვენ იცით.

— გასაგებია, ნება მომეცით წავიდე. — ფედია გადმომხედდა.

— წადით.

მე და ფედია მიწურიდან ამოვედით. მე მას ვუამბე ანტონის მონაყოლი და ჩემი აზრიც გამოვთქვი.

მესამე დღეს ტაჩენკომ და მე სტელმახსა და კრეზიჩინკის დავალების შესრულება მოვახსენეთ. ფედიას გადაწყვეტილი ჰქონდა სასამართლო სოფელ ზამესტეჩიეში მოეწყო. ეს სოფელი ზედ ტყის პირას იყო გაშენებული და პარტიზანთა შიშით სოფელში

პოლიციელები არ იდგნენ. ჩვენი სოფელში მოსვლაც ადვილი იყო და პროცესის დროს რაიმე ვართულების შემთხვევაში გაცლა არ გავგიძნელდებოდა.

„მემამულეთა“ გასამართლება აპრილის ერთ მზიან დღეს დაინიშნა. გასამართლებაში მთელი ჩვენი რაზმი იღებდა მონაწილეობას.

ბანაქიდან ნაშუალამევეს გავედით და ზამესტეჩიეს მახლობლად ტყეში განვლაგდით. ტყვეები შიშით შესცქეროდნენ ერთმანეთს, პოლონურ ენაზე პუტუნებდნენ. ვერასვლით ვერ მიმხვდარიყვნენ თუ რას ვუპირებდით. მოხუცი ცოტა მოტყუა და ფედიას შეკითხვებზე ამომწურავად და რაღაც მლიქვნელურად უპასუხებდა, მაგრამ შეილს სიტყვა ვერ დავაცდენინეთ, მას თავი ახლაც გამომწვევად ექირა.

ფედიას გასაოცარი სიზუსტით ჰქონდა გეგმა შედგენილი და ჩვენი ყველანი ამ გეგმის მიხედვით ვმოქმედებდით.

პროცესში მონაწილეობა მხოლოდ მხვერავთა ოცეულს უნდა მიეღო. დანარჩენი ორი ოცეული სოფელს დაიცავდა.

ზამესტეჩიეს ერთი მხრიდან პატარა მდინარე ჩაუდიოდა. მდინარის ნაპირას კარგა მოზრდილი მინდორი იყო. მინდროში ერთადერთი არყის ხე იდგა. სწორედ ამ ხის ძირში შედგა სასამართლო.

ვილაკას დანჯღრეული მაგიდა და სამი ტაბურეტი მოეტანა. მაგიდაზე უკვე მთლად გათხუზული წითელი ქსოვილი გადაეფარებინათ. ზედ სამე-ლნე, კალმისტარი და რვეული იდო.

არყის ხესთან მთელი სოფელი მოვიდა. ასამდე კაცი და ქალი იქნებოდა, მეტწილად — მოხუცები და ქალები. ბავშვები პირდაპირ ახლად წამოზრდილ ბალახზე მოკალათებულებიყვნენ, ორი ბიჭი არყის ხეზეც ამძვრალიყო.

— სასამართლო მოდის! — დაიძახა ტარანენკომ.

ხალხი შეინძრა, ბავშვებს თავებში წაუთაქეს, ფეხზე წამოაგდეს. ფედია

ტკაჩენკო, სტელმახისა და კრეზიენისკის თანხლებით, მაგიდას მიუახლოვდა, დასხდნენ.

— შემოიყვანეთ ტყეები! — ბრძანა „მოსამართლემ“. სანამ ტყეებს მოიყვანდნენ, ხალხში ჩოჩქოლი ატყდა. ადამ სტელმახის დანახვა ისე გაუზარდათ, თავს ველარ იკავებდნენ, მაგიდასთან მიდიოდნენ, ხელს ართმევდნენ. ადამ კონსტანტინეს ძე ყველას გულთბილად ესალმებოდა, მოიკითხავდა.

კრუტენსკები ვალოდია კორპუშევმა და მიშა ლიზუნოვმა შემოიყვანეს და აქეთ-იქიდან ამოუდგნენ.

— ამხანაგებო! — მიმართა ხალხს ფედიამ, — ჩვენი პარტიზანული რაზმი დღეს აქ, ამ თქვენს მშვენიერ სოფელ ზამესტეჩიეში აწყობს ორი დამნაშაის გასამართლებას. ამ ვაჟბატონებს თუ დაუფურცებთ, თქვენი და კიდევ ირგვლივ მდებარე სხვა სოფლები მათი ყოფილა. გერმანელებს უბრძანებიათ, წადით თქვენი სიმდიდრე ჩაიბარეთო. იფარფაშეთ და ხალხს სისხლი სწოვეთო. და აი, ჩამოვიდნენ...

— ერთი წუთით, — გაისმა ამ დროს ხალხში. ფედია გაჩუმდა, დაელოდა. ხალხს ჯოხზე დაბჯენილი დრმა მოხუცი გამოეყო, მაგიდასთან მივიდა, ჯერ ადამ სტელმახს დაუკრა თავი, მერე ტკაჩენკოსა და კრეზიენისკის და მხოლოდ ამის შემდეგ მიუხლოვდა მამაშვილს. ერთხანს უცქირა მათ და ისევ სტელმახს მიუბრუნდა.

— მე ვიცნობ ამათ, ადრეც ვიცნობდი, ვიცი რა ძალდატანებრივ არიან. ერთი კვირის წინათ გერმანელების თანხლებით მოვიდნენ და გამოგვიცხადეს, აიყარეთ და სხვაგან გადასახლდითო. ხომ სწორედ ვამბობ, ხალხო?

— სწორია, სწორია! — გაისმა ხალხში.

— ხმა ავიმალეთ. — განაგრძო მოხუცმა. — ბატონებს დიდხანია გადავეჩვიეთ და ჩვენი სიტყვა ვაკადრეთ

— არსადაც არ წავალთ. ამან, — ჯოხი ახალგაზრდა კრუტენსკისკენ გაიშვირა, — ზურგი მათრახით აგვიჭრელა. სისხლის მწოველი და მათრახის მცემელი

გვაკლია? — ახლა თქვენ იცოდეთ და ამათ. — ისევ დაუკრა თავი სტელმახს და ჯოხის კაკუნით ხალხს შეგროვებდა.

ტკაჩენკო ტყეებს მიუბრუნდა. უნდოდა რაღაც ეკითხა, ისე, როგორც ხდება, როგორც წესია. როგორც თავისივე შედგენილი გეგმა უკარნახებდა, მაგრამ ხალხმა სიტყვის თქმა აღარ აცალა.

იგორ კრუტენსკის თვალები დაექაჩა, კისრის ძარღვები დაბეროდა, მთელ სახეზე ცეცხლი ეკიდა. იგი ზიზლით, დაუფარავი ზიზლით უცქერდა ხალხს, „მოსამართლებს“. უცებ მთელი მით დაიღრიალა:

— თქვენ ყველანი დაინგრიტებით. გერმანიის უძლეველი არმია ჩვენს სისხლს არ შეგარჩენთ, მიმიფურთხებია თქვენთვის.

ხალხი შეიშალა: ჯოხებით, ქვებით, მუშტებით მოიწევდნენ წინ, უნდოდათ იქვე ჩაეჭოლათ მამა-შვილი. ფედიამ ველარაფერი გააწყო.

განაჩენი თავისთავად იქნა გამოტანილი.

...ლენდევინელ პოლიციელთა „შავს სახლის“ განადგურებამ და ზამესტეჩიეში ყოფილი მემამულეების გასამართლებამ თავზარი დასცა სხვა სოფლებში მოკალათებულ პოლიციელებს, თვით გერმანელებსაც. ბოგუშევსკიდან გვაცნობეს, კომენდანტმა ვიტბესკიდან დამსჯელი რაზმი გამოითხოვა და ფრთხილად იყავითო. ესესელთა ასეული მართლაც გამოჩნდა, მაგრამ ისინი ტყეს ახლოსაც არ გაჰკარებიათ, ზოგიერთ სოფელში შევიდნენ, ვილაც საეჭვონი დახვრიტეს, იმათ რამდენიმე პოლიციელიც მიაყოლეს და უკანვე გაბრუნდნენ.

ჩვენ ზამესტეჩიეში მცხოვრებნი გავფრთხილეთ, გვეგონა ესესელები, პირველ ყოვლისა, ამ სოფელს შეესეოდნენ. როგორც ვთქვით, ზამესტეჩიე ზედ ტყის პირას იყო გაშენებული და გერმანელებმა შიგ შესვლა ვერ გაბედეს, შორიდან აუტყებეს სროლა სოფელს.

პოლიციელები ერთხანს სულ მიიმა-

ლენს, ხალხმა შევებით ამოისუნთქა, ახლა ეს ვაეზატონები ჩვეული თავაშვებულობით ველარ აწიოკებდნენ ხალხს. პოლიციამ გერმანელთა თვალშიც დაჰქარგა ფასი. თუმცა გერმანელებს პოლიციელთა მარცხი და უმწეობა, რა თქმა უნდა, ხელს არ აძლევდათ. ფაშისტები ვალდებულნი იყვნენ მათთვის მხარი დაეჭირათ, გაემაგრებინათ, ხალხის დასანახავად წახალისებინათ, მათი ავტორიტეტი აეწიათ. ეს არც ისე ადვილი იყო, რადგან წარმატებებით შეგულიანებული პარტიზანები დაუნდობლად ელტდნენ ამ ნაძირალებს, პირდაპირ დღისით-მზისით ესხმოდნენ თავს პოლიციელთა მცირე გარნიზონებს, ან ხვრეტდნენ ან თავიანთი სახლების ბოძებზე ჰკიდებდნენ.

ჩვენი ავტორიტეტი კი გაიზარდა, ამალდა. ხალხს მფარველი და იმედი გაუჩნდა. დაიწყო ხალხის მასობრივი დენა პარტიზანულ რაზმებისაკენ. მოდიოდნენ ახალგაზრდები, ხანშიშესულები, მოხუცებიც კი. ზოგს შაშხანა მოჰქონდა, ზოგს რევოლვერი, ზოგს სადღაც ტყვიამფრქვევი ეშოვნა და თან მოათრევდა. უმეტესობა მაინც უიარაღოდ მოდიოდა.

აღამ სტელმახი ხან ჩვენს რაზმში იყო, ხან სოფიევკოს ტყეებში დაბანაკებულ რაზმებთან. მოვიდოდა, შეგვეკრებდა, ჯერ ფრონტის ამბებს გაგვცნობდა, ერთგვარად დაგვიამბებდა და მერე ჩვენს შინაურ საქმეებში ჩაიხედებდა.

ხალხის ყოთი მოძალებით აღამ სტელმახი დიდად ვახარებული იყო, მაგრამ მაინც ფრთხილობდა და ჩვენც გვაფრთხილებდა, რაზმში ახლად მოსულთა მთელი სიმკაცრით შემოწმებას მოითხოვდა.

სანდახან, როცა ჩვენთან იყო, დაკითხვაში პირადად იღებდა მონაწილეობას.

როცა აღამ სტელმახი სოფიევკოს ტყეებისაკენ გასწევდა, ახალმოსულთა მიღებას ვასილ ბოიკო ხელმძღვანელობდა.

პირველ ხანებში ყოველ ახალს მხო-

ლოდ თვითონ ამოწმებდა, მერე და მერე გაუჭირდა და ჯერ კრუხეჰენსკი მოიშველია, მერე მე და ტყვიანობა ბოლოს ოცეულის მეთაურებს ანტონ სულხოდოლსკის, ენია დრონინსა და ეორა გრებელნიკოვსაც დართო ნება. კითხვარები თვითონ შეადგინა და გვაძულა დაგვეზებირებინა. პირველ დღეებში ზუსტად ამ კითხვარების მიხედვით ვახდენდით დაკითხვას, მაგრამ მერე ეს კითხვები მიგვაფიწყდა და საკუთარი ჰკუთითა და გამჭირიანობით ვარჩევდით ახალ მებრძოლებს რაზმისათვის.

ბანაკიდან ორიოდ კილომეტრში კარვები დავდგით. ჩვენს ბიჭებს ამ საქმეში გვარიანი გამოცდილება ჰქონდათ და როცა ბოიკომ და კრუხეჰენსკიმ ახლადდადგმული კარვები დაათვალიერეს, გაოცებულნი დარჩნენ. მე არ ვამკვირვებია, რომ ყველაზე დიდი მოწონება ალიოშა ტარანეკოსა და ვასოს მიერ დადგმულ კარავს ხვდა წილად. იმ საღამოს ვასილ ბოიკომ დაწვრილებით მაამბობინა ჩემი პირველი რაზმის ამბავი, სათითაოდ დამახასიათებინა ჩემი მეგობრები და მეტად კმაყოფილი დარჩა. ალბათ შენ პარტიზანულ მოძრაობაში ერთ-ერთი პირველი მერცხალი ხარო, მითხრა.

ტყის პირას ჩვენი პირველი საგუშაგო ისე მოხერხებულად იყო მოწყობილი, რომ ზოგჯერ ჩვენ თვითონ გვიჭირდა მისი აღმოჩენა. გუშაგი ერთმანეთზე გადახლართული ორი დიდი ნაძვიტოტებზე იჭდა. ნაძვეები ტყუბად შეზრდილიყო. ერთი ნაძვიდან მეორეზე გადასვლა ძნელი არ იყო.

ცოტა მოშორებით მეორე საგუშაგო იყო; ეს საგუშაგო დაბალ ბუჩქნარში მოვწყვეთ. აქ კი ტყვიამფრქვევი იდგა და გუშაგიც კონტროლს კარგა მოზრდილ ტერიტორიას უწევდა. თუ მტერი, ორივე საგუშაგოს გასცდებოდა, გრძელსანგარს წააწყდებოდა. აქ პარტიზანთა ათეული დღე-ღამის განმავლობაში იორიგებოდა.

მართალია, ჯერჯერობით მტერი არა

ჩანდა, ბანაკზე აკედასხმა აქამდე არავის გაუბედავს, მაგრამ სიფრთხილეს წინ რა ედგა? ადვილად შესაძლებელი იყო ახალმოსულთა შორის გამკეში და არაკეტი აღმოჩენილიყო, რაზმის რაოდენობა, საკუთვითა განლაგება და შეიარაღება დაეხსომებინა და მტრისათვის გადაეცა. ხალხის ასეთი დენადობის დროს რაზმიდან გაპარვა მოღალატეს არ გაუქირდებოდა, ამიტომაც ასე სავანგებოდ ვამოწმებდით ადგილობრივ მცხოვრებლებს, რომელთა რიცხვი დღითიდღე მატულობდა.

რომელიმე ახალგაზრდას ან ხანშიშესულს წინ დავისგამდი და რატომღაც ჭერ თვალბში ჩაეხედავდი. ისე შევეჩვიე ამ შემოწმებას, ისე მჯეროდა საკუთარი გრძნობისა, პირველი საუბრისა და შთაბეჭდილებისა, რომ ჩემ მიერ შემოწმებული რაზმეულის კაიკაცობაში ექვის ნატამალიც კი არ შეპარებოდა.

პირველ კითხვას მივცემდი, პასუხს მოვისმენდი, თვალსა და გულში ჩაეხედავდი, მხარზე ხელს დაკვრავდი და უცებ ვავიწინაურებდი.

ყველაზე მეტი „საექვონი“ ფედია ტაჩენკომ „აღმოაჩინა“. იგი პროფესიული სიზუსტით ახდენდა „დაკითხვას“. გაშიწურება კი არა და, ლომილსაც არ გაიმეტებდა მათთვის, აუცილებლად რაღაც საექვოს შენიშნავდა და უმალ ბოიკოს ან კრეზიენისკის აცნობებდა. ფედიას ექვების გაფანტვა-გაქარწყლება მეთაურებს უხდებოდათ. ამ დღეებში ლეონ ცუჩრანიც ჩვენთან იყო და გვეწვლოდა. ლეონი თითქმის ყოველ ახალმოსულს იცნობდა, მაგრამ, ტაჩენკოს აზრით ახლა ოდესღაც ნაცნობობა და კაი სალაში არ კმაროდა.

ოთხა, ოკუპაციამ, სისხლმა და შიშიანობამ არაერთს აურია გონება ხან აქეთ მიაწყდა, ხან იქა და, ვინ იცის, საით გადასძლია გულმა.

ასე იყო თუ ისე, რაზმი ახალი მებრძოლებით ივსებოდა. ოცეულები ოცეულებს დაემსგავსა. ანტონ სოხუდოლსკის ოცეულში უკვე ორმოცდახუთი პარტიზანი ირიცხებოდა. ანტონი სულ

წარბშეკრული დადიოდა, სულ საქმიანი იყო გართული. ახალ მებრძოლებს უკვარზე რჩებდა, ზოგს სროლასა და იარაღის ხმარებასთან ერთად მწყობრში დგომას და მეთაურისათვის პატაკის მიცემასაც ასწავლიდა. ზოგიერთს, ეს ძალიან მოსწონდა. ზოგნი კი უკვე ბულუნებდნენ და აშკარად გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას. ამ ამბავმა ბოიკომდე მიადღწია. ბოიკომ მეგობრული რჩევა-დარიგება მისცა ანტონს, რის შემდეგაც სუხოდოლსკი ახალმოსულთა მიმართ ცოტა უფრო ლმობიერი გახდა.

ერთხელ, ჩვეულებრივ, ვიჭეკი ნაძვის ძირას და ალიოშა ტარანეკოს ველოდი. მას ჩემთან „დაკითხვზე“ ახალმოსულთა ჯგუფი უნდა მოეყვანა. ალიოშა ვაფრთხილებული მყავდა, ჩემთვის შედარებით უფრო ახალგაზრდები შეერჩია. მეც ვაპირებდი მზვერავთა ოცეულის შევსებას და კოლია ბორჩის დახმარებით მიწოდდა ხუთი-ექვსი საიმედო ახალგაზრდა შემემატებინა. ილიოშამ ორი ახალგაზრდა წარმოამიდგინა, ორივე მაღალი, წარმოსადეგი ბიჭები იყვნენ. ერთი განზე გადგა, მეორე ჩემს წინ დაესო და ხელი ამოიღო. გამეცინა, უქულოდ ხელის აღება არ შეიძლება-მეთქი, ვუთხარი. ყმაწვილს რამდენიმე შეკითხვა მივეცი და ალიოშასთან ერთად ჩვენს ოცეულში გავისტუმრე. ერთი სული მქონდა, სანამ იმ მეორე ახალგაზრდას დაველაპარაკებოდი. როგორც კი დავინახე, ვიცანი, ყოველ შემთხვევაში, მე იგი სადღაც მყავდა ნახულა.

— აბა, აქეთ მოიწი!

მოვიდა, ხელი გამომიწოდა, ჩამოვართვი.

— მეცნობი, მაგრამ საიდან — არ ვიცი. ვერ მოვიგონე.

— ბუღაში გნახე, ერმაკის ეზოში.

— ოო, მახსოვს, გვარი კი დამავიწყდა.

— ფედია კომლევი ვარ.

— შენი მაღლობელი ვარ, ფედია, მაშინ რომ გამაფრთხილე, კურეიშინოს პოლიცია „აყვანას“ გიბირებსო, მერე ჩემი საქმე ისე წავიდა, პოლიცია

თვითონ მიცავდა, მაგრამ, თუ ძმა ხარ. მითხარი, შენ საიდან გაიგე მე ვინ რას მიპირებდა?

— იგნატ სუხოლოლსკიმ მითხრა, ხომ იცნობ?

— იგნატ პლატონის როგორ არ ვიცნობ, ჩემი მეგობრის მამაა, მისგან დავალეხულიყ ვარ.

— იმან გამაფრთხილა, არ ვიცი საიდან გაიგო, თუ რას გიპირებდათ პოლიცია. ერთ საღამოს დამიძახა და მითხრა. ბუდაში ჩადი, იქ ერთი კავკასიელი ცხოვრობს და გადაეცი პოლიციას ერიდოსო.

— შერე, რატომ მაშინვე არ მიხსენე იგნატ პლატონიჩი?

ფედიამ მხრები აიჩეჩა.

— ჯარში იყავი?

— კი, უმცროსი მეთაური ვარ, ათეული მებარა.

— იბრძოლე?

— თუ ამას ბრძოლა ჰქვია!

— ომის დაწყებისას სად იდგა თქვენი ნაწილი?

— ბარანოვიჩში.

— ბიჭოს, მეც იქ ახლო ვიყავი!

დაინტერესდა, თუ შეიძლება ჩამოეჭდებოდა, მითხრა, პასუხს არ დაელოდა, ნაძვის მსხვილ ძირზე დაჯდა.

— მეც დასავლეთ ბელორუსიიდან დავიწყე და აგერ აქამდე მოვალწიე.

— გაამბო რა გადამხდა?

— არ გინდა, ისედაც ვიცი. შენ, ჩემო ფედია თუ არ იუკადრისებ, ჩემს ოცეულში — მზეერავთა ოცეულში ჩაგრიცხავ, ერთჯერ ვიბრძოლებო და ვიშეგობრებთ.

— თქვენი ნებაა.

— იქნებ ანტონ სუხოლოლსკის ოცეულში გირჩევნია.

— სულერთია. რაკი ითქვა, მზეერავი ვიქნები. ცოტაოდენი გამოცდილებაც მაქვს. — ჯიბიდან პატარა კოლოფი ამოიღო. თუთუნის გაზეთის ნახევზე დაყარა და მეც მომაწოდა. შინ მოყვანილი თუთუნიაო, ცოტა მაგარი და დაგახველებსო. ამაზე უარესიც მინახავს-მეთქი.

სიაშოვნებით გაეაბოლე.

ფედია კომლევო უცებ შეიყვარეს ბიჭებმა. მართლაც კარგად ჩაქვდა. უსაშველოდ ღონიერად დაუწყებდა თიხიურად ძლიერ ადამიანებს სჩვევით, — თვინიერი.

ადამ სტელმახი რაზმიდან-რაზმში გადადიოდა, ხან ლეონ ცურანი ახლდა, ხან სტოპა სენკევიჩის წაიყვანდა. ერთხელ შევხვდი:

— ადამ კონსტანტინოვიჩ, ასე დაუცველად ნუ დადიხართ, ახლა ხომ საკმოდ ბევრნი ვართ, როცა ტყიდან-ტყეში მობრძანდებით, შეგიძლიათ მთელი ათეული იახლოთ. ჩემი სწავლება თქვენ არ გპირდებათ, მაგრამ არც ასე ვათამამება ვარა. თქვენ ძალიან გვეპირდებით, ძალიან. გაიღიმა და მითხრა:

— ჩვენი ხალხი სანდოა და კეთილი. ბრძოლაც შეუძლიათ და მტრისა და მოყვრის გარჩევაც. შენ ჯერ კიდევ კარგად არ იცნობ ამ ხალხს, მალე ჩემს სიტყვას შენ თვითონ დამიდგასტურებ.

იმ საღამოს მარტო წავიდა სოფიეკოს ტყეში და დიდხანს აღარ გამოჩენილა.

გუშინ ადამ სტელმახი კვლავ გვეწვია ლეონ ცურანთან ერთად.

სამეთაურო კარავში რომ შემოვიდნენ, კრეზიენისკის გარდა, იქ მე, ანტონი და ენეი დრონინიც ვიყავით.

ადამ კონსტანტინეს ძეს თვალბა უბრწყინავდა, რაღაც განსაკუთრებული ილტაცებით ჩამოგვართვა ხელი. სხვებიც მოიკითხა და ჩამოჯდა.

მე ჩვენი ხელმძღვანელი ხუთი თითით მყავდა შესწავლილი. შემეძლო ერთი შეხედვით ამომეცნო მისი განწყობილება. უშუალო და პირდაპირი კაცი იყო და. როგორც საერთოდ ასეთ ადამიანებს სჩვევით, ცუდსა თუ კარგს სწორედ თვალბით ამჟღავნებდა. ლეონიც იღიმებოდა, მაგრამ თქმით არცერთი არაფერს არ ამბობდა.

შინაური ამბები კრეზიენისკიმ მოახსენა და მხოლოდ ამის შემდეგ გადმოგვცა ფრონტზე შექმნილი მდგომარეობა.

ალექსეი ველიკანოვიც სოფიეკოს

ტყეებში ყოფილა. ძალიან დიდი დრო გავიდა მას შემდეგ, რაც მას შეგვხვდა და ახლა მისი გვარის ხსენებამ პატარა ბიჭვით გამახარა.

იმის შემდეგ, რაც ფაშისტები მოსკოვიდან ასობით კილომეტრზე განდევნეს, ფრონტი უფრო სტაბილური გახდა. ჩვენც ვული საგულეს ჩაგვიდგარა. მოსკოვს საფრთხე აღარ ემუქრებოდა, გვეგონა ფრონტის საქმე სულ წარმატებით წავიდოდა, მაგრამ ასე ჩვენს სურვილზე არც ფაშისტები მოქმედებდნენ და არც ჩვენები.

ფრონტის ამბების შესახებ ჩვენ-ჩვენი მოსაზრებები გამოვთქვით. ადამ სტელმახმა დასკვნები გამოიტანა და ბოლოს რაღაც ზარზეიმურად თქვა:

— ხვალ დილით რაზმი ფიცს მიიღებს. ფიცის მიღება საზეიმოდ, სამაზსოვრად უნდა მოხდეს. ივან ივანიჩ! — მიუბრუნდა კრუჩიენსკის. — ზომ არ შეგიძლიათ ხვალისათვის ცოტა უკეთესი სადღის მოუმზადოთ ბიჭებს?

— რატომაც არა, შეიძლება. ცოტათუდნი ზორცი გვაქვს, კარტოფილიც და სხვა რამესაც გავაჩენთ.

— ურიგო არ იქნება, თუ სახვალოდ ბიჭები ცოტ-ცოტა გადახუხავენ. ვაჭვთ რამე?

— ეჭიმს უნდა ვთხოვოთ, ამას წინათ დორონინის ბიჭებმა საიდანღაც ათ-ლიტრიანი ბალონით სპირტი მოიტანეს. სპირტი მაშინვე „მიითვისა“ ტიხონოვმა. წვეთი არავის გაასინჯა, ვერც შეეღვები.

— დაუძახეთ ეჭიმს.

კარვიდან გავედი, ეჭიმი მოვიძიე და ვუთხარი, ამხანაგი სტელმახი ვთხოვთ-მეთქი.

პეტრე ტიხონოვს სტელმახი და ცუ-რანი განსაკუთრებული მოწიწებით ესა-ღმებოდნენ. სტელმახმა მას საქმის ვი-თარება გააცნო და სთხოვა რამდენიმე ლიტრა სპირტი ამ ზეიმისათვის დაეთ-მო. ეჭიმმა ცივი უარი უთხრა. სპირტს, ღმერთმა უწყის, როდისღა ვიშოვითო, დაქრილების სამკურნალოდ ამ სპირტის იმედი მაქვსო.

— ცოტა მაინც უნდა გაიმეტოთ, პიოტრ ივანიჩ, ეს საჭიროა, უფრო მეტიც, აუცილებელია. ასე რომ ვთხოვთ, არ შეგაწყუბებდით. ეჭიმი აშკარად უკ-მაყოფილო იყო. დიდხანს იჯიუტა, მაგ-რამ ბოლოს თითი მოღუნა. სამი ლიტ-რა სპირტის გაცემაზე დაითანხმეს. მი-სი აზრით, სამი ლიტრა სპირტი მთელ რაზმს დაათრობდა.

— მაშ ასე. — წამოდგა სტელმახი. — ხვალ ფიცის მიღების დღეა. ეს დღე საერთო ზეიმად უნდა ვაქციოთ. აქ ბევ-რი სამხედრო პირია და იცით რა ხდება მებრძოლებში ფიცის მიღების შემდეგ. მით უმეტეს ჩვენთან, ტყეში ეს აუცი-ლებელია და ვთხოვთ მთელის გულის-ყურით მოემზადოთ თქვენც და თქვენა მებრძოლებიც. წვერი გაიპარსონ, ტან-საცმელი წესრიგში მოიყვანონ. ერთი სიტყვით, ჩემზე უკეთ მოგეხსენებათ რაც არის საჭირო.

სტელმახის სიტყვის შემდეგ საუბარი უნდა დამთავრებულიყო, მაგრამ გავბე-დე და სიტყვა ვთხოვე. ყველამ რაღაც-ნაირი ინტერესით შემომხედა.

ავდექი.

— ჩვენი ოცეული ერთ დიდ ოპერა-ციას ამზადებს. აქ შეიძლება ლაპარაკი და თავს ნებას ვაძლევ გაუწყოთ. თქვენ იცით რაც ხდება სოფელ დობრინოში. იქ პოლიციელთა ყველაზე დიდი გარნი-ზონია, მათთან ერთად გერმანელებიც არიან. დობრინოში ჩვენი მზვერავი შეე-გზავნე. ამხანაგი ლეონის დახმარებით იგი იქ ჩვენს მეგობარს დაუკავშირდა. პირველი ცნობა უკვე მივიღეთ... ჩვენი შეგზავნილი კაცი უკვე პოლიციაში ჩა-რიცხეს და იარაღიც ანდეს. სხვა ცნო-ბასაც დღე-დღეზე მოველოთ.

— რა გაინტერესებთ? — შემაწყვე-ტინა სტელმახმა.

— გვირავი, სოფელში გვირავი აქვთ გაყვანილი. თავდასხმის შემთხვევაში ამ გვირავით შეუძლიათ გავიდნენ სოფლი-დან, ხელიდან გაგვისხლტნენ. გვირავი სოფელში იწყება და სადღაც სოფლის გარეთ, ნაპურალში თუ გზის პირას ამოღის. ამის გამორკვევაა აუცილებე-

ლი, გვირაბის გეგმა გვინდა და ბევრი სხვა რამეც.

— მერე?

— სწორედ ფიცის მიღების დღეს შევუტევთ დობრინოს. დარწმუნებული ვარ, წარმატებებით დაეამთავრებთ ოპერაციას. თვითონ განსაჯეთ, ფიცის მიღება და იმავე საღამოს პოლიციელთა გარნიზონზე იერიში... თან პირველი მისიეც ახლოვდება.

სტელმასმა მხარზე ხელი მომითათუნა, იმ ფრაუსთან ურთიერთობას უკვალოდ არ ჩაუვლიაო, უკვე ნამდვილი მხვერავი ხარო, ოღონდ ეცადე საქმეს ნუ გააჰინაურებო, პირველ მისამდე ჯერ დიდი დროა და ამდენს ვერ მოვიცდითო, საპირველმანოსოდ სხვა რამ გვაქვს ჩაფიქრებულიო.

ვეცდები, რაც შეიძლება დავაჩქარო-მეთქი, მივუგე. მერე ამხანაგებს დაწვრილებით გავაცანი დობრინოზე თავდასხმის გეგმა, თუმცა ყოველ წვრილმანზე ლაპარაკი ჯერ კიდევ არ შეგვეძლო. გვირაბის შესახებ არაფერი ვიცოდით.

იმ ხანებში სოფელ დობრინოში გერმანელებმა თავი შეუყარეს პოლიციელთა პატარ-პატარა ჯგუფებს და ერთი ძლიერი გარნიზონი შექმნეს. სოფელი საგანგებოდ გაამაგრეს. პოლიციელებთან ერთად იქ გერმანელთა ოცეულიც ჩააყენეს. დროგამოშვებით პოლიციელთა ჯგუფი დობრინოდან გამოდიოდა, სხვა სოფლებს იკლებდა, ხალხს აწიოკებდა და ისევ უკან ბრუნდებოდა.

პოლიციის უფროსად ივანე სუშინისკი დაენიშნათ, ის სუშინისკი, ლეონ ცურანის ოჯახი რომ დაარბია.

დობრინოში ფედია კომლევი მყავდა შეგზავნილი. ამისათვის იგი საგანგებოდ მოვამზადეთ მე და ტაჩენკომ.

კომლევის ასეთი დავალება მივეციით, რადაც არ უნდა დასჯდომოდა, დობრინოში უნდა შეეღწია, ყოველნაირად ეცადა დაერწმუნებინა სუშინისკი, რომ პოლიციაში თავისი სურვილით მივიდებოდა და ვართუთ „გაემხილა“ ჩვენი ადგილ-სამყოფელი, ყოველი ღონე ესმა-

რა მათი ნდობა მოეპოვებინა. პოლიციაში ჩარიცხულიყო და უზრუნველ გვირაბისა და საერთოდ სოფლის გეგმა როგორმე ხელში ჩაეგდო და ჩვენთვის გამოეგზავნა. ეს ადვილი საქმე არ იყო. ტაჩენკომ ცალკე „დაამუშავა“ კომლევი, ისე გააწურა საწყალი ბიჭი, სულ ოფლი აღინა. მერე მითხრა, ვამჭრიანთ ყმაწვილიაო. ფედია ტაჩენკო, ფედია კომლევიტ კმაყოფილი კი დარჩა, მაგრამ ფედია კომლევზე ამას ვერ ვიტყოდი. ტაჩენკოსაგან თავი რომ დაიხსნა, ჩემთან მოვიდა და მითხრა:

— ეს ჩემი სეზნია ნამეტანი ნუ იქაჩება, კაბინეტში ნუ ჰგონია თავიო. აქ ტყეა, აქ სხვა ამბავია, მოვუსმინე, თავიც ვუქნიე, მაგრამ იცოდეთ მე მისი გეგმით ვერ ვივლი, თავი მეც მამიაო.

— არც არავინ გვაკლებს სტეისი ჰუკითა და გეგმით იარო და ნურც ბრაზობ. ამხანავი ტაჩენკო სახელმწიფო უშიშროების ლეიტენანტია, ჩემზე და შენზე ცოტა მეტი იცის. მან გირჩია, ცოტა რამეში გაგარკვია, დაგარიგა. შენც აიღე და, მისი რჩევა-დარიგებიდან თუ რაიმე დაგიკდეს ჰუკაში, დაიხსომე, იქნებ გამოვიადგეს. თუ ღმერთმა ჰქნა და დობრინოში შეაღწიე, მაშინ შენს გონებასა და მოხერხებაზე იქნები დამოკიდებული. იქ არც მე გეყოლები გვერდით და არც ტაჩენკო.

— ძალიან კარგი.

— ახლა ლეონ ფედოროვიჩი ენახოთ. ერთ ყველაზე საიმედო დასაყრდენს პოლიციელთა გარნიზონში ლეონი გააცნობს.

დაღლილი ხაროვით გამომყვა.

ლეონის დავალებით დობრინოში ვილაც ექთანის მუშაობდა და როგორც კი მოახერხებდა, ცურანს პოლიციელთა მრჩემედების ცნობებს აწვდიდა.

ლეონმა ფედია კომლევის პაროლი გაანდო, ორჯერ-სამჯერ გაამეორებინა და განუმარტა, ამ პაროლის გარეშე იქ ჩემი მეკავშირე ახლოსაც არ გაგიკარებსო.

ღამით კომლევა ჩვენი ბანაკი დატოვა.

...კომლევის წასვლიდან ერთი კვირა

გავიდა, მაგრამ მისგან არავითარი ცნობა არ ჩანდა. ერთდღერთი, რის შეტყობაც შეეძლოთ, ის იყო, რომ კომლევს დობრინოში შეედგია.

ფედია მეცხრე დღეს, შეღამებულში მოვიდა. ბანაკში მისი შემოსვლა არავის გაუგია და როცა ჩემთან გამოცხადდა, ცოტა წაიტრაბახა კიდევ, რაზმის დაცვას ცხვირის წინ გავუარეო.

ფედისთან საუბარი, მისი თავგადასავლის მოსმენა ძალზე მაინტერესებდა. ისედაც დავაგვიანეთ ოპერაცია და სტელმახისა მერიდებოდა, მაგრამ კრეზიჩინსკის დაუსწრებლად ფედისთან ლაპარაკი მაინც უნებრული იყო. კომლევს მეთაურის კარავში წავეყვანე და ტაჩენკოსაც ვთხოვე იქ მოსულიყო.

კომლევს კრეზიჩინსკი გულთბილად შეხვდა, გადაეხვია და მხარზე თავის ბლადუნა ხელებიც მიუთათუნა. მისი დანახვა ტაჩენკოსაც გაუხარდა. თუმცა არ შეიშინია. ხელი ჩამოართვა და თვალის ერთი შევლებით თავიდან ფეხებამდე შეათვალიერა.

კომლევმა თუთუნი შეახვია. მოუკიდა, გააბოლა და დაჯდომის ნებართვა ითხოვა. დაჯდა და თქვა:

— გრძელი ამბავია, ყველაფერს მოვყვი?

— მოყვი, თუ გინდა დილამდე ილაპარაკე, ოღონდ არაფერი გამოგჩჩეს, ყოველი წერილმანი გვიანტერებს. — უთხრა მეთაურმა.

ფედიაშ ჯაიწყოს

დობრინოში. გზის გაკვლევა არ გამჭირვებია. ამ სოფელში ადრეც ვარ ნამყოფი. სოფელს გამთენიისას მივაღდექა ვაცოდი, პოლიციელებს გაძლიერებული ყარაული რომ იტყვდა გარნიზონს და სოფელში შეპარვა არც მიცდია. ყარაული მუდამ იმ ადგილებში უფრო ფხიზლობს, საიდანაც მტერს ელის, სადაც გამრომა შეიძლება. მე ავდექი და პირდაპირ შარავხას დავადექი. ჩემი პატარა ქუთით ვფიქრობდი, შარავხით ალბათ ჩემისთანა კაიკაცს არ მოელიან-მეთქი. პოლიციელთა საგულშაგო შორდნავე შევინიშნე, ნაბიჯს ვუკელი.

თუ შემამჩნევდნენ, არ გავიქეცოდი, მათთან სასაუბროდ მეც ჩემი გეგმა შევხატე და. — ჯერ ტაჩენკოს გადახედვას მოვლო მე და განაგრძო: — ორი პოლიციელი იწვა ტყვიამფრქვევის ორმოში, ორივეს არხეინად ექინა. მივეპარე, ტყვიამფრქვევი ავაცანცლუ, მხარზე გავიდევი და სოფელში შევალაჯე.

გზაში ვილაც-ვილაცები შემხვდნენ, მაგრამ ჩემთვის ყურადღება არ მოუქცევიათ. ალბათ იფიქრეს სადმე ვიყავი გაგზავნილი და ებრუნდებოდი. თავდაჯერებით მივდიოდი. ხან ვლიღინებდი. ხან უდარდელად ვუსტვენდი. ასე მივაღდექი სუშინისკის სადგომს. პოლიციის უფროსი გაუხდელად იწვა, იქვე, მეორე საწოლზე ვილაც ხვრინავდა. მაგიდაზე არყის ცარიელი ბოთლები და კონსერვების ქილები ეწყო. ისეთი აყროლებული სუნი იდგა, რომ სული შემეხუთა.

ერთი-ორი წუთი ვიდექი და დავცქეროდი იმ ძაღლიშვილებს. სიამოვნებით მივცხებდი ტყვიას ორივეს, მაგრამ მე ხომ ჯარისკაცი ვარ...

— ეი, თქვენ, ვაჟაკებო! — დავიძახე.

პირველად სუშინისკი წამოვარდა ფეხზე, რევოლვერი მომიღერა და იყვირა:

— ეინა ხარ?

— მოყვარე, დაუშვი ეგ სათამაშო, ხომ ხედავ რამოდენა მორი მიჭირავს ხელში... — ვუპასუხე მშვიდად და ტყვიამფრქვევი კელზე მივაყუდე. ყვირილზე მეორე პოლიციელიც წამოდგა. ორივე ფრთხილად მომიახლოვდა. მე სუშინისკის ვიცნობდი, მაგრამ ახლა თავი ისე მოვანჯვე, თითქოს პირველად ვხედავდი. მან რევოლვერის ლულაზედ ცხვირზე მომაჭირა.

— აქ საიდან გაჩნდი?

— სტუმრად მოვედი, თუთუნი არა გაქვით?

— არაყსაც ხომ არ ინებებ?

— კითხვა ავადმყოფს უნდა — ხამოვჯექი. — სიამოვნებით გადაეხუხავდი ერთ ჩაის ჭიქას. სად არის მერე? სულ

გამოგებრეპიათ. არა უშავს, ჩემი გამასპინძლება შემდგომშიც შეიძლება. თქვენ ეს მითხარით, უფროსს სად ვნახავ?

სუშინსკიმ რევოლვერი ბუდეში ჩადო, ფეხი სკამზე შემოდგა და გამომწვევად მითხრა:

— მე გახლავარ.

— სახუმროდ არა მცალია, მთელი ღამე გზაში ვარ. თვალები მეხუტება, საცაა წაფიქცევი. მოახსენეთ უფროსს, გადაუდებელი საქმე მაქვს.

— ადექი. — დაიღრიალა მან.

მაშინვე არ წამოვმხტარე, ცალი თვალი მოვუტუტე და ისე გავხედე, ვაგრძნობინე, შენი ყვირილისა სულაც არ მესინია და არც შენი ბრძანების შესრულებას ვაპირებ-მეთქი. სუშინსკი გაცოფდა, ხელი რევოლვერისკენ წაიღო, მაგრამ იარაღი აღარ ამოუღია, მეორე პოლიციელს მიუხტა და დაუღრინა.

— გაჩხრიკე.

პოლიციელი მომვარდა, მე ავდექი, დავემორჩილე, ხელები ავწიე. პოლიციელმა გულდაგულ გამჩხრიკა.

სუშინსკი დაჯდა, ფეხი-ფეხზე გადაიღო და ახლა უფრო მშვიდად მკითხა:

— ვინ გამოგზავნა?

— მე უფროსის ნახვა მინდა, მას უნდა მოვახსენო.

— ვინ გამოგზავნა?

— აქ რა, ყველა უფროსია?

— თქვი შენი..! — შემაგინა.

— შენ მე ნუ მაგინებ, გინება მეც შემიძლია, შენზე უკეთესად ვიგინები, მაგრამ ახლა გინების დრო არ არის. ნურც მიყვირი. მე სერიოზული საქმე მაქვს და მას მხოლოდ უფროსს ვეტყვი.

— მე ვარ უფროსი და სანამ კედელზე ტვინი არ მიგასხმევინე, ხმა ამოიღე! — ამჯერად რევოლვერი ხელში დაიჭირა.

— ეგ მე უფრო აღრე შემეძლო მომემოქმედნა, ორივეს მკვდრებივით ვეძინათ.

— ვინ გამოგზავნა?

— ფედია კომლევმა.

პოლიციელებმა ერთმანეთს გადახედეს.

— რა, იცნობთ კომლევს?

— არ მაქვს პატივი...

— კომლევი მე თვითონ გახლავართ.

— პოლიციელმა გაიცინა, სუშინსკიც მაე გაიღრიალა.

— რა გინდა, რატომ მოხვედი?

— მართლა შენა ხარ უფროსი?

— გასწორდი! — მიყვირა მეორე პოლიციელმა, შენ თვით სუშინსკის წინ დგახარ.

გავსწორდი, თითქოს შეეკრთი, თითქოს დაეიბენი, ყასიდად ავლულულული, რაც მას მოეწონა.

— მთელს რაიონში ამ თქვენს განიზონზე ლაპარაკობენ, შეუვალი ციხესიმაგრეაო. სოფელში ბუზიც ვერ შეფრინდებაო. აქეთ ბევრ ჩემისთანას უჭირავს თვალი, მაგრამ ეშინიათ. პარტიზანები სოფლებს ავიწროებენ, აშინებენ. ხალხი საშველს ეძებს. უნდათ შემოგიერთდნენ, მაგრამ დობრინოს ახლო ვერ ეკარებიან. თქვენზე ათასგვარ ზღაპრებს ყვებიან, მკაცრიაო, მშა რომ მშაა, ის რომ მივიდეს, არ დაინდობს, დახვრეტსო. ცოდვია ხალხი. აი, მე კი გავბედე და გეახელი.

— აქამდე როგორ მოაღწიე?

— რა ვიცი, ნებართვა არავისთვის ვითხოვია. სოფელს მივადექი, თქვენს ყარაულებს ეძინათ, ტყვიამფრქვევი ავართქი და წამოვედი.

სუშინსკი ადგა, ოთახში გაიარ-გამოიარა, მერე ფანჯარასთან მოვიდა, ვილაც მოიხმო და უბრძანა, ის ყარაულები დაეპატიმრებინათ, შეეკრათ და მასთან მოეთრიათ. ის მეორე პოლიციელიც სადღაც გაგზავნა. ოთახში მე და სუშინსკი დავრჩით. იგი შორი-ახლო დაჯდა, გერმანული სიგარეტი ამოიღო, გააბოლა.

— რატომ მოხვედი?

— ბატონო სუშინსკი, მოვედი, რათა თქვენს გვერდით ვიყო და გემსახუროთ.

— არმიაში თუ იყავი?

— ვიყავი.

— მერე?

— დეზერტირი ვარ. როგორც კი საშუალება მომეცა, ნაწილი მივატოვე, გამოვიბარე, სოფლისკენ მოვეუბრებო.

— რომელი სოფლიდან ხარ?

— ნოვოსელსკიდან.

— შშობლები გყავს?

— არა.

— და-ძმა?

— და მყავდა, შინ არ დამხვდა. არ ვიცი, სად არის, რა მოუვიდა.

— ვის მგზობლად ცხოვრობდი ნოვოსელსკში?

მე დავესახელე ჩემი მგზობლების გეგმები. იგი თავს იქნევდა, ეტყობა ჩემი პასუხით კმაყოფილი იყო. ერთხანს დუმილი ჩამოვარდა, მერე ისევ მკითხა:

— რატომ პარტიზანებთან არ წახვედი?

— სიძარტლეს გეტყვი და ნუ გეწყინება. ერთი ფიქრით, ტყვეში წასვლა მინდოდა, კინალამ გადაამცდინეს, მაგრამ ერთმა ჭკვიანმა კაცმა, ააშენა ღმერთმა მისი ოჯახი, დამარიგა: სასაფლაოზე შენი ფეხით ნუ მიდიხარო. როგორც კი გაიგებენ, რომ წითელი არმიის დეზერტირი ხარ, ყველაზე მაღალ ნაძვზე ჩამოგადებენო. მით უმეტეს, რომ მეთაური ყოფილხარო.

— რა მეთაური?

— ოცუელის მეთაურის თანამეგობრე ვიყავი. იმ კაცთან საუბრის შემდეგ ტყვეზე აღარ მიფიქრია, შემეშინდა და, ისედაც, მოსკოვი უკვე აუღიათ გერმანელებს და ამხელა ქვეყანას მე რაღას ვუშველო?

— თავის გადარჩენას ცდილობ?

— ვცდილობ. ახალგაზრდა ვარ და სიცოცხლე მინდა. თუ დამიჯერებთ, ჩემს ერთგულებაში სულ მალე დარწმუნდებით. ყოველი სახის იარაღი ვიცი. არტილერიაშიც მიმსახურია. ურიგოდაც არ ვისვრი და შემძლია ენასაც დავაჭირო კბილი. არც შშიშარა ვარ. ერთი კვირის წინათ ტყვეშიც ვიყავი...

— მაინც იყავი?

— თქვენთან ხელცარიელი მოსვლა

ვერ გავხედე. რაზმის განლაგების ადგილი დავაზუსტე, როდენობა...

— რომელი რაზმისა? ბიზნისი

— კრეზიენსკია იქ მეთაურად. ეს რაზმი სოფელ ბუდიდან სულ რაღაც ექვს-შვიდ კილომეტრზე დგას. ჯერ-ჯერობით ორასამდე არიან, მაგრამ ყოველდღე ემატებათ ხალხი. მალე, ვისაც ხელში იარაღის დაჭერა შეუძლია, პარტიზანებს შეუერთდება და მერე გვიან იქნება.

— იმ რაზმში ვის იცნობ?

— ახლოს არაეის, მაგრამ გუშინწინ იქ ცურანი ვნახე. სუშინსკის სახე დავლრიჭა, ადგა, გაიარ-გამოიარა, ფანჯარასთან მივიდა, სოფელს გახედა.

— თქვენ, ბატონო სუშინსკი, ნუ გეწყინებათ და თქვენზე უფრო ხალხი პარტიზანებს ენდობა, ბევრ ჩემს ტოლს ტყისკენ გაუბრბის თვალი.

— მერე და რატომ? — თვალეზი დაეკუსა.

— თქვენ... თქვენ თითქმის არაფერს აკეთებთ. ისინი კი მოქმედებენ. ღამე არ გაივლის. სოფლებში არ გავიდნენ. ხალხს აგიტაციას უწევენ, ჩვენი ხალხიც... ხომ იცით როგორია... თანაც თქვენები სოფლებში რომ გამოჩნდებიან, ცოტა არ იყოს, თავხედობენ, ნუ გაბრაზდებით და ისინი უფრო ჭკვიანურად იქცევიან. თქვენთან კაცის მოსვლა თურმე სიკვდილს უდრის. მათთან მთლიანად ასე არ ყოფილა. მეც რომ მღომებოდა, დავრჩებოდი, ალბათ დეზერტირობასაც მპატიებდნენ. ერთმა ოცმეთაურმა იქ მითხრა, ეგ დეზერტირობა სულაც არ არისო. შენზე უფრო დიდი ჩინის მეთაურები დაიბნენ და ნაწილები დაშალესო.

სუშინსკი მგონი აღარ მისმენდა, რადგან ოთახში გაბაწრული ყარაულეები შემოათრიეს და მის წინ დაყარეს.

— ძილი მოგინდათ, ღორიშვილებო. სამუდამოდ დაგაძინებთ. წაიყვანეთ და დახვრიტეთ.—ისე თქვა, თითქოს საუზმეზე გზავნიდა იმ უბედურებს.

ყარაულები აღრიალდნენ, სუშინსკის პატიება სთხოვეს, მაგრამ მას წარ-

ბიც კი არ შეუხრია. ყველანი გარეთ გაყარა და კარები მიხურა.

— მოლაღატეებს ასე ვუსწორდები. საგუშავოზე ძილი ყველაზე დიდი ღალატია, ღალატისთვის კი დახვრეტაა. შენს გამო ორი მებრძოლი დაგვაკლდება, გესმის ეს?

— მესმის. ბატონო, იქნებ აპატიოთ იმ საწყლებს. ასე რომ მცოდნოდა, ღმერთმანი, სხვანაირად მოვიქცეოდი.

სადღაც მოშორებით ტყვია გავარდა, ერთხელ-ორჯერ. მერე ისევ განმეორდა გასროლა და მაშინვე ოთახში გერმანელი ოფიცერი შემოვიდა, ჩემკენ არც კი გამოუხედავს. სუშინისკი მის წინ არ გაკიმულა.

— რა მოხდა, სუშინისკი? — რუსულად იკითხა ოფიცერმა.

— პოლიციელებს საგუშავოზე ეძინათ. აჰან, — ჩემსკენ თითი გამოიშვირა. — მათ ტყვიააფრქვევი აართვა და თავზე დამადგა.

— მერე?

— ეუბრძანე და დახვრიტეს.

— ეს ვინ არის?

— ჯერ არ ვიცი!

— ვინა ხარ? — მომიბრუნდა.

— კომლუევი, ფედია კომლუევი. — გავიჯიგე.

ოფიცერმა ჯერ მე მიყურა, მერე სუშინისკის, ეს რაებს ბოდავსო, აშკარად ამოვიკითხე მის გაყვითლებულ სახეზე. არც ისე ახალგაზრდა კაცი იყო. თვალეზე პენსე ეკეთა, რომელსაც ყოველ წუთში იხსნიდა, ორთქლავდა, ცხვირსახოკით სწმენდდა და ისევ იკეთებდა.

— წითელი არმიის დეპუტატია, ოცმეტაურის თანაშემწე. ჩვენთან მოვიდა, ამბობს გერმანიას უნდა ვემსახურო და პოლიციაში მიმიღეთო.

— ო, ო, მართლა? მართლა გინდა გვემსახურო? — ჩაიცინა გერმანელმა.

— დიახ.

მომიახლოვდა. მთელი ხუთი წუთი მიცქირა თვალეში. გავუძელი, თვალი არ დამიპარპალებია. მერე ხელიც კი შემახო, ცოტა შემანჯღრია და სუშინისკის უთხრა:

— ჩემთან მოიყვანე, სუშინისკი.

— კი, ბატონო, გაახლებენ უნდა!

— მანამდე უბრძანე სუშინისკი, — ციცი დააღვიძრონ. ეტყობა მაგარი ბიჭია და არაყი მოუხდება. — კობტალ შებრუნდა და გავიდა. ცოტა ხნის შემდეგ ოფიცერს სუშინისკიც გაჰყვა. მე მიბრძანა ოთახიდან ფეხი არ გადგა, ჩემს კაცს დაელოდო, როგორც კი სუშინისკი თვალს მიეფარა, ფანჯარასთან მივედი, ფარდა გავწიე და სოფელს გავხედე. გზის პირას, ნაძვის ახლო ორი კაცი იდგა, რალაკაზე ცხარედ კამათობდნენ, მაგრამ მათი ხმა ჩემამდე არ აღწევდა. მოშორებით ვიღაც ცხენს კაზმავდა. უფრო შორს დიდი სახლი დავინახე. კიბეზე ორი გერმანელი გაშეშებულიყო. ოთახს ფანჯარა მეორე მხრიდანაც ჰქონდა დატანებული და ახლა იმ ფანჯარას მივადექი. გრძელი, საბძლისმაგარი შენობა ჩანდა. ამ შენობაში ვიღაცები შედი-გადიოდნენ. იქვე პოლიციელთა ჯგუფი ყაყანებდა. მეტი საგულისხმო ვერაფერი დავინახე.

ფეხის ხმა რომ გავიგონე, უცებ ჩემს ადგილს დაუბრუნდი, სკამზე ჩამოვჯექი და სტვენა დავიწყე. ოთახში ძალზე ტანდაბალი პოლიციელი შემოვიდა. ქონდრის კაცს ჰკავდა.

— შენა ხარ კომლუევი?

— მე ვარ.

— წამოდი.

— სად?

— ნუ ლაყბობ, ადექი.

— მე არ ვლაყბობ, გეკითხები. სად წამოვიდე?

— თვალეზე გეტყობა რა სულისაც ხარ. ოფიცერს თუ გადაურჩი, ჩვენ ჩაგაძლევთ. ღამით ჩუმად მიგასრჩობთ. ჩვენი მეგობრების დახვრეტისთვის მაგ მყრალ ენას გადმოგავდებინებთ, ადექი!

— არსად არ წამოვალ!

მან ჯიბისკენ წაიღო ხელი. ვეცი, ხელი გადავუვგრები, რევოლვერი ავართვი და აკენის ბავშვივით დავაწვინე მაგიდაზე. ერთხანს აფართხალა ფეხები, საკბუნადაც კი იწევდა, მაგრამ ერთი-ორი წა-

ვუთაქე და დავაწყნარე. მიხედა, ცუდად იყო მისი საქმე, იარაღის დაკარგვისთვის შეიძლება მასაც მისი ამხანაგების ბედი ვაეზიარებინა და ხეეწნა დამიწყო. არ დამლუპო, გამიშვიო, მეც დამხვრეტნო. ოღონდ იარაღი დამიბრუნე და პატიოსან სიტყვას გაძღვე, შენი პირველი ქომაგი და დამცველი ვიქნებიო. რევოლვერიდან ვაზნები გამოვყარე, ჭიბეში ჩავიწყე, ჩახშახი შევყაყენე, სასხლეტს თითი გამოვყარი. სასხლეტმა გაიჩნაკუნა. პოლიციელს ხელი გავეშვი, რევოლვერიც დავუბრუნე. ვაზნებს სხვა დროს მოგცემ-მეთქი.

ფეხზე რომ დადგა, ცოტა გული მიეცა. მაგრამ მაინც მელიასავით მომილაქტუცა და მთხოვა გავყოლოდი. მის გვერდით ისე მივაბიჯებდი, თითქოს იმას კი არ მივყავდი, მე მიმყავდა ის. იმ წაგრძელებულ შენობაში შევედი. საბჭელში ასევე გრძელი მაგიდა იდგა. მაგიდას ოცამდე პოლიციელი უჭდა. შესვლის უმალ მოვათვალიერე ყველანი და ყველაფერი. ვერავინ ვიცანი. მაინც ვასაოცარი, საიდან შოათრიეს, სად მოხვეტეს ამდენი ნაძირალა. მე ამ რაიონში დავიბადე და გავიზარდე, ყველას და განსაკუთრებით ჩემს ტოლსწორებს ვიცნობდი. ყოველ შაბათ-კვირას ახლომასლო სოფლებში ჩავდიოდით ბიჭები და გოგონები ჭკუფად და ვცეკვავდით. პოლიციელებს თვალი რომ შევავლუქ, სიმართლე გითხრათ, უცებ გამიხარდა კიდევ, რომ ამდენ ოხერში ჩვენიანი არ ერია. კარებშივე ვთქვი სალაში, მაგრამ მათ სალაში არ მიპასუხეს და ისეთი თვლებით დამიწყეს ცქერა, ადვილი მისახვედრი იყო, თუ აქ დავრჩებოდი, კარგი დღე არ დამადგებოდა. მაგიდასთან თავისუფალი ადგილი ვნახე და დავჯექი. ახალგაზრდა გაწირბულმა და სულერთიანად წითლად შეთხუპნულმა გოგომ საქმელი მომიტანა და ჩემს წინ ისე დადგა, ღორს რომ სალაფავს დაუდგამენ ხოლმე. ნახევარი ჭიქა არაყიც დაასხა და იმ წამსვე გამშორდა. საქმელი ცოტა წაყირკნე, არაყისათვის ხელი არ მიხლია. თუთუნის ნაწიწავი ჭი-

ბეში მედო, მოვუკიდე და საბჭელიდან გამოვედი. ის ტანდაბალი პოლიციელი კარებში შემხვდა.

— არაყი არ დალიე?

— შენთვის დამითმია.

გვერდი ამიარა, საბჭელში შევიდა. მე უკან არ მიმიხედავს, მაგრამ მისი სიტყვები გავიგონე და მივხვდი, ჩემთვის განკუთვნილი ჭიქა ეჭირა ხელში. — იმ ბიჭების შესანდობარი იყოსო, მერე ცოტა ხმას დაუწია და დაუმატა: — ამისიცო. მაშინ კი მივიხედე და თვალებით გავხვრიტე, თან ჭიბიდან მისი რევოლვერის ვაზნები ამოვიღე და ხელში შევათამაშე.

სუშინსკი გამოჩნდა, ტანდაბალმა პოლიციელმა სამი თითი ყელში იტაცა, არ დამლუპო, უფროსს ვაზნებზე არაფერი უთხრაო. გავიღიმე და ვაზნები ჭიბეში ჩავიყარე.

სუშინსკი შორი-ახლო შედგა, თითი დამიქნია, მიმიხმო. მივედი, რომ მიეუახლოვდი, შებრუნდა და იმ სახლისკენ გაემართა, რომელსაც გერმანელები იცავდნენ. მეც უკან გავყვი.

კიბეზე ავედით, ყარაულებს არ შევუჩერებდით. სუშინსკიმ ერთ ტყავ-გადაკრულ კარებზე მანიშნა, იქ შედიო, თავად გზა გრძელ ღერეფანში განაგრძო.

კარები ფრთხილად შევალე. დიდ საწერ მაგიდას ის ოფიცერი უჭდა, სუშინსკის ოთახში რომ შემოვიდა. პენსნე მოეხსნა და საუბრეს მიირთმევდა. თან კონიაკს წრუპავდა.

— ნება მომეცით შემოვიდე! — ვუთქვი.

— შემოდი. — პენსნე დაორთქლა, გაწმინდა და გაიკეთა.

შვედი და იქვე კარებთან ავიტუხე. ოფიცერი მიცქერდა და ოდნავ შესამჩნევად იღიმოდა. მინდოდა ეს უშველებელი ოთახი მომეთვალისწინებინა. მაგრამ იგი თვალს არ მაშორებდა და ვერ გავებდე.

ოთახის დათვალისწინების საშუალება არ მქონდა. სამაგიეროდ, ოფიცერს თვალს არ ვაშორებდი, ყოველ მის მოძ-

რაობას ვუყვირდებოდი. აი, მან ხელი მაგიდის უჯრისკენ წაიღო, ოღონდ ქვევით და მე მივხვდი, რომ ზარი დარეკა. მართლაც იმავე წამს ოთახში ორი ზეინივით კაცი შემოვიდა. ოფიცერმა ერთ-ერთს ანიშნა, საუხზე დაემათავრეთ. მან მაგიდა აალაგა, მხოლოდ კონიაკი და შოკოლადი დატოვა.

— მაშ, ძალიან გინდა ემსახურო გერმანიას? — მკითხა ოფიცერმა და სიგარეტის კვამლი ჩემკენ გამოაბოლა.

— მე სიცოცხლე მინდა.

ჩაივინა, სიგარეტი ძვირფას საფერფლეზე ჩააქრო, ადგა და სულ ახლო მოვიდა. ჯერ პენსნეთი მიცქირა, მერე პენსნე მოიძრო და ისე მიყურა თავისი წვრილი დაღლილი თუ ავადმყოფური თვალებით. ისევ გაიკეთა პენსნე და უცებ ორივე ხელბით ყელში მწვდა. ეს ისე მოულოდნელი იყო ჩემთვის, რომ ჩემდაუნებურად მეც ხელებში ვეცი და მაშინ თვალში რაღაც მომხვდა, გონება დაეკარგე.

თვალი რომ გავახილე, ისეთ პაწაწკინტელა ოთახში ვეგდე, თავი კუდს ვერ მოიჭნევდა. თავი მისკდებოდა. წამოწვევა ვცადე, ვერ შევძელი. ერთხანს მივყურდი, ძალა მოგიკრებე, ცნობიერება დამიბრუნდა და ვეცადე გამეხსენებინა თუ რა მოხდა ოფიცერის ოთახში. მერე კედელი მოვიშველე, წამოვფოფხდი და კარებს მივაწიქი. კარები გაიღო. იქ ერთ-ერთი იმ „ზეინთაგანი“ იდგა, ხელში შავად შეღებილი ტუპი ეჭირა. მეგონა მაშინვე მითაქებდა, უკან დავიწიე და საკუჭნაოს კედელს მივაწყდი.

ზეინი კარებში ვერ შემოეტია და გარედან მანიშნა გამომყევით. მეტი რა ჯანი მქონდა, გავყვი. ისევ იმ ოფიცერთან მოვხვდი. ამჯერად ოფიცერი შუა ოთახში იდგა, ზეინმა ხელი მკრა, წავიფორხილე, მაგრამ არ წავეტეულვარ.

ოფიცერი ჩემსკენ სხარტად შემობრუნდა და დამიღრიალა:

— ვინ შემოგზავნა?

მე მხრები ავიჩეხე.

— ვინ? — კიდევ უფრო აუწია ხმას.

— ბატონო ოფიცერო, — წამოვილულულე და ვიგარქენი, — მამ ზეინმა ჩემს უკან ტუპი შემარჩინა. თვსუკი ხელები დავიფარე, გვერდზე გავდექი და ზეინს ვანიშნე არ დამარტყა-მეთქი.

— ხუთი წუთი მომიცია. ხუთი წუთი დიდი დროა, მოიფიქრე და მიპასუხე, მერე დაგხვრეტ. — თქვა ოფიცერმა და ოთახიდან წააბა-წყუპით გავიდა.

მე ჯარისკაცისკენ შევბრუნდი, თან ოთახიც მოვათვალიერე. ოფიცერის კაბინეტს ოთხი კარი ჰქონდა: ერთიდან დერეფნისაკენ გახვიდოდი, ორი მარჯვნივ და მარცხნივ იყო, ერთიც იქით, უკან. სადაც ოფიცერი გავიდა.

იქვე სავარძელი იდგა. მე ჯარისკაცისთვის ნებართვა არ მითხოვია, იმ სავარძელში მოვიკალათე და თვალები დავხუჭე. მარტო თავი კი არა, მთელი სხეული მტკიოდა, არავითარი ფიქრი მე არ შემეძლო. ასე გავყურდი და ალბათ მთელი წუთი ვიყავი გასუსული. მერე ნელა გავახილე თვალი და დერეფნიდან ამ ოთახში შემოსასვლელ კარებს გავხედე. კარებში სწორედ იმ ჯარისკაცის სიმაღლე ჯალათი იდგა, ვინც ტუპი დამკრა. მეგონა მომეჩვენა-მეთქი და ახლა მარცხნივ მოვაბრუნე ჩემი გატეხილი თავი. მარცხნივაც სწორედ კარებში მალალი და ცოტა უფრო ტანსქელი ჯალათი ატუხულიყო. უცებ ავდექი და მარჯვნივ შევბრუნდი და კინაღამ იატაკზე გავიშხლართე. იქაც ტუპშემართული ჯალათი გაგვიმულიყო. სავარძელში ჩავესვი. თავში თითქოს ვიღაც ჩაქუჩს თუ იმ შავად შეღებილ ტუპს მცემს. ტაქ-ტუქ, მესმის ჩაქუჩის კაკუნი და გული მერევა.

რა ვქნა, რა ვუპასუხო ოფიცერს, როგორ დავიძვრინო თავი? ნუთუ გზა ხსნისა არ არსებობს?

პირდაპირ კედელზე, კარებს ზევით დიდი საათი ჰქვია. ძლივს გავარჩიე საათის ისრები. ათს ორი წუთი აკლია. ალბათ მაშინ, როცა ოფიცერმა დრო დაინიშნა, ათს ხუთი წუთი აკლდა.

ტაქ-ტუქ, ტაქ-ტუქ. — წინ მიიწევა დიდი ისარი. ტაქ-ტუქ, ტაქ-ტუქ — ასევე

ნელა ვილაც თავში ჩაქუნს თუ ტუქს მირტყამს. კიდეც წუთიც... ათჯერ დარეკავს საათი და შეწყდება ეს ტაკატუკიც.

ზუსტად ათ საათზე ჩემს უკან კარებშია გაიქრიალა. იქით არც გამიხედავს. ისედაც ვიცოდი, ოფიცერი შემოვიდა, ძლივს წამოვდექი, გავსწორდი.

— აბა, მოიფიქრე?

— დიას.

— ო, ეს კარგია, ძალიან კარგი. ასე არა სჯობს? ავი სთქვი სიცოცხლე მიწადაო. ჩანს მიხვდი, რომ სიცოცხლის შენარჩუნება მხოლოდ ამ გზით, მხოლოდ გულწრფელი აღიარებით შეიძლება. — დაჯდა, სიგარეტს მოუვიდა.

— დაჯექი.

სანამ დავჯდებოდი, მოვასწარი, ოთახს თვალი ისევ მოვაველე. ჭალათები გამჭრალიყვნენ.

ოფიცერმა სიგარეტი მომწოდა, მადლობა მოვასხენე, გამოვართვი და მოვუკიდე.

— აბა დაიწყე. — პენსნე მოიხსნა და ისევ გაიკეთა, მაგრამ ამჯერად არ დაუორთქლავს და არც ცხვირსახოცი ამოუღია.

წამოვიწიე. მან ხელით შანიშნა, არ აღგეო, ისე მომასხენო.

— ვინ გამოგზავნა და რა დავალება მოგცეს. მხოლოდ და მხოლოდ ეს მიინტერესებს, მეტყვი და იცოცხლებ!

— ბატონო ოფიცერო. მე სიმართლეს გეტყვით, გეტყვით, რასაც ვგრძნობ ახლა აქ. თქვენთან, არაფერს არ დავფარავ და მერე თქვენ იცოდეთ. თქვენ შეგიძლიათ არ დამიჯეროთ და დამხვრიტოთ. თავს ზევით ძალა არა მაქვს. არაფრით არ შემიძლია წინ აღუდგე თქვენს გადაწყვეტილებას, მაგრამ იცოდეთ, ჩემისთანა პირში მთქმელი კაცი აქ არ მოვა, საერთოდ აწი თქვენთან არავინ არ მოვა. სოფლებში ბევრი ახალგაზრდაა, სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის მათ ახლა მხოლოდ ორი გზა დარჩათ. ორად ორი, ერთი თქვენკენ, მეორე...

— მეორე საით?

— ტყისკენ, პარტიზანებისკენ.

სახე მოქეჭურა, ადგა.

— ტყეში ჭვუფ-ჭვუფად მინდინა აქეთ კი...

— მერე და რატომ? რატომ?.. — მომიახლოვდა.

— რატომ? — კითხვას კითხვითვე ვუპასუხე. თავზე ხელი მოვისვი და ოფიცერს ჩემი სისხლიანი ხელი ვუჩვენე.

— მეც დიდხანს ვფიქრობდი და ვწვამობოდი, მეც ვეძებდი და ვარჩევდი თუ რომელი გზაა უფრო სწორი და საიმედო. ვერ გადავეწყვიტე, საით მექნა პირი. მე წითელი არმიის ოცეულის მეთაურის თანაშემწე და ამჟამად დეზერტირი ვარ. შემეშინდა, შემაშინეს, რომ პარტიზანებში ვინმე ნაცნობს შევხვდებოდი, ჩემი ვინაობა გამჟღავნებოდა და დამხვრიტდნენ. შიშმა მაძულა და მიზიძგა თქვენთან მოვსულიყავი, ამ მეორე გზას დავდგომოდი და ახლა ვნანობ, ძალიან ვნანობ. სიკვდილი სიკვდილია, თქვენ დამხვრეტთ თუ ისინი, ამას ჩემთვის აღარავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. ვნანობ, მათკენ უნდა წავსულიყავი. ჩემს ასეთ გულწრფელ აღიარებას ისინი უფრო დამიჯერებდნენ, მოტყუვდი, ახლა უბრძანეთ დამხვრიტონ, ვნებავთ ტუეების ცემით ამომხადონ სული. რაც ვთქვი ეს არის.

ოფიცერი დიდხანს დუმდა. მე ვიდექი და ველოდი, კარის ქრიალი გავიგონე. მაგრამ ხომ ვერ მივიხედავდი.

ფეხის ხმაზე ვგრძნობდი, ვილაც მიახლოვდებოდა. მთელ ტანში შიშის ქრუანტელმა დამიარა, ვაი თუ რომელიმე ჭალათია და თავში ტუეი დამკრას-მეთქი.

— სუშინსკი! — დაუძახა ოფიცერმა.

აბა, პოლიციის უფროსი ყოფილა.

— გისმენთ.

— წაიყვანეთ და მიხედეთ.

ახლა მოვიხედე. სუშინსკიმ მანიშნა ოთახიდან გადიო. მე თავი ისევ მოვიკატუნე, თითქოს ვიგრძენი, დასახვრეტად მივყავდი. ოფიცერს მწყრალად მივა-

ჩერდი, თავი გადაეაქნე და ოთახიდან გავედი.

ღერეფანში ორი პოლიციელი დამხვდა. ხელები ჩამკიდეს და, გამოგიტყდებით, მაშინ შემეშინდა, მართლა არ მხვრეტდნენ-მეთქი.

სუშინისკი რომ გამოვიდა, თითქოს გამიღიმა, თითქოს რაღაც მანიშნა და ცოტა სული მოვიბრუნე, თვალებში სინათლე მომემატა.

სუშინისკიმ პოლიციელებს უბრძანა ჩემთვის მოეგლოთ და ეპატრონათ. არავინ არაფერი გაუბედოს, თორემ თავებს წაგაცლიათ. მე ბატონ პოლიციის უფროსს მადლობა მოვახსენე. პოლიციელებმა ხელი გამიშვეს. აქეთ-იქიდან ამომიდგნენ და წამოყვანეს.

შუა სოფელში ერთ პატარა სახლში ამბულატორიის მსგავსი რაღაც მოეწყოთ. იქ მიმიყვანეს. მაშინვე ცურანი და მის მიერ მოცემული პაროლი გამახსენდა. პაროლი გავიმეორე, რა ვიცი, იქნებ საშუალება მომეცეს და ექთანს ახლავე გადაეცე-მეთქი, გავიფიქრე. ექთანთან მარტო შევედი. პოლიციელები კიბესთან დარჩნენ. ექთანმა სისხლი მომწმინდა, თავზე იოდი წამისვა და შემიხვია. დახმარებისთვის მადლობა ვუთხარი, კეთილად გამიღიმა.

— ახალი ხარ?

— დიახ, დღეს მოვედი.

ნაღვლიანი თვალებით შემომხედა, თავი გადაიქნია. „ვინ შენს პატრონს, კი ადგილისთვის კი მიგივნიათ.“ — ამის ამოკითხვა მძს სახეზე მე არ გამჭირვებია.

— ტკივილებმა თუ შეგაწუხოს, შემოიარე. — მითხრა. მე დეალი ფანჯრისკენ გავაპარე. ფანჯარა ღია იყო, ერთ-ერთ პოლიციელს კისერი წაეგრძელებინა, გვიცქერდა და ალბათ გვისმენდა კიდევ. ამჯერად ექთნისათვის პაროლის გადაცემა არ მოხერხდა.

საბძელში, სადაც პოლიციელებს ეძინათ, თბილოდა. მე ის ღამე თეთრად გავათენე. დასაწოლი ადგილი სულ კუთხეში მომიჩინეს, ჩემს გვერდით ის ტანდაბალი პოლიციელი იწვა, დილით სა-

სადილოში რომ მომიყვანა. ისიც ჩემსავით მთელი ღამე წრიალუნდა, ჩანს მითვალთვალებდა. როგორც კი დავიკვნი-სებდი, გაილურსებოდა. ალბათ ფიქრობდა, ახლა ბოღვას დაიწყებს და იქნებ რაიმე წამოროშოსო. დილით საუზმეზეც ჩემს გვერდით დაჯდა. ნასაუზმევს ამბულატორიისკენ წავედი. ის ტანდაბალი პოლიციელიც წამოიყვია. ნუ სწუხდები, უკვე ვიცი საით უნდა წავიდე-მეთქი, თავს ვალდებულად ვრაცხვითარებაში გაგარკვიო, გაიჭლანა. შენი ნებაა-მეთქი. გზაში მკითხა:

— იმ ვაზნების დაბრუნებას თუ აპირებო.

მაშინვე ამოვიღე და მივეცი.

— მე აქ საორდლისოდ არ მოვსულვარ, შენთან მტრობას მოყვრობა და მეგობრობა მირჩევნია, წაიღე, რა ოხრად მინდა, ოღონდ შენი სახელი მითხარი.

— სტეფანე ბუღისი ვარ. შენ რა გჭივია?

— მე ფედია ვარ, კომლევი. — ვუპასუხე და გავიფიქრე, ცოდვა არ არის ამასაც სტეფანე ერქვას და იმ პატარა ბიჭსაც, აქ რომ გავიცანი-მეთქი. სტომა სენკევიჩზე ვამბობ.

— ჩვენი სიცოცხლე სულ ბეწვზე ჰკიღია. — მითხრა მან. — აქ ისეთი წესრიგია, ოდნავ რომ რაიმე შეგცდეს, არავინ დაგინდობს, იმ წამსვე ტყვიას მიგარპობენ. ზომ დაინახე. რა უქნეს იმ ყარაულებს. კარგი ბიჭები კი იყვნენ.

— ენანობ, ჩემო სტეფანე, ძალიან ენანობ. სული დამძიმებული მაქვს, მათი ცოდვა ჩემს კისერზეა. ღმერთმანო, არ ვიციოდი თუ დახერხდნენ, თორემ როგორ გამიწყრებოდა ღმერთი და ტყვიამფრქვევს მოვპარავდი.

— მაინც ფრთხილად იყავი, ბიჭები გემუქრებიან, ღამე მივახრჩოთო. აქ ზოგიერთი ისეთი ოხერი და თავზეხელაღებულია, ყველაფერს იკადრებს. გულს ყველას ნუ გადაუშლი, „შპიკები“ არიან, ოღონდ სუშინისკის ერთი გაღიშება დამისახურონ და ცოცხლად შეგკამენ. მე შენ ძალიან მომეწონე, თუ შენდობა, არ გიმტყუნებ. გეტყობა კი ბიჭი ხარ

და იქნებ შენთან ერთად მეც მეშველოს, ერთი ჩემიანებში გავლა სიცოცხლეს მირჩევნია. მეშინია, თორემ ამაღამვე გავიპარებოდი.

მხარზე ხელს ისე დაეკარი, ჩაიჩოქა:

— ეგ საკენკი სხვებს დაუყარე, ბუღის. მე კი ვაფრთხილებ, თუ კიდევ დაგვდენია ჩემთან ასეთი რამ. არ დაგინდობ, სუშინისკის მოვასხენებ და მე შენ იცოდე და მან! — ფეხს ავუჩქარე.

ამბულატორიას რომ დაეუახლოვდი, ღია ფანჯარაში ის ექთანის დავინახე, მივესალა და ვთხოვე, ტკივილი ისე მაწუხებს, მთელი ღამე არ მიძინია და თუ შეიძლება შემიხვიეთ-მეთქი.

კბებს ავეყვი. პოლიციელი ეზოში გრძელ სკამზე ჩამოჯდა. აქ დაგელოდებო.

ექთანმა ტაბურეტზე დამსვა, სახვევი შემომხსნა, ჭრილობა გაწმინდა და ზედ მალამო წამისვა. ამას იგი ძალზე ნელა აკეთებდა, ვატყობდი ჩემთან საუბარი უნდოდა. ასე ოცდაათი წლის ქალი იქნებოდა. გამხდარი და ძალზე ფერმკრთალი.

ჭრილობას რომ მიხვევდა, ყინულივით ცივი ხელები უკანკალბდა და სულ ფანჯარაში იცქირებოდა. მე უკვე გადაწყვეტილი მქონდა პაროლი შემეპარებინა. ამაზე უფრო ხელსაყრელ დროს როდისღა ვიშოვიდი. თანაც, ვინ იცის საღამომდე რა მელიოდა, მაგრამ ვერ იქნა და ხმა ვერ ამოვიღე. ექთანი თვალზე მოწივეროდა, აშკარად ჩანდა, ისე იყო თავმოქმედებული, მე თუ არა. პირველი ის დაიწყებდა ლაპარაკს. ასეც მოხდა.

— მაგ ბუღისს არ ენდო, არაფერი დაგტყუოს, სუშინისკის ძალღია. — მიჩურჩულა.

— რა გქვიათ, ექთანო?

— სოფია.

— მერე, სოფია, თქვენ მე რატომ შენდეთ?

— არ ვიცი... არ ვიცი. ნუთუ ყველანი ერთნაირები ხართ. — ხელი გამიშვა და ჩამოჯდა.

— ნდობისათვის მადლობელი ვარ, სოფია. ყველანი ერთნაირები ვართ... ყველანი ერთნაირები არც შეიძლება ვიყოთ. მადლობთ. უცებ ჩემსკენ შემობრუნდა. თვალები ფართოდ გაეხილა, სახეზე წამოწითლებულიყო და ისე ცაბცახებდა, ცოტა არ იყოს, შევკრთი კიდევ, არაფერი წამოიყვიროს-მეთქი. ისეთ ხასიათზე დავდექი, გეფიცებით, პაროლიც რომ არ მცოდნოდა, ამ ქალს მაინც ვენდობოდი. იგი მუდარით მომჩერებოდა, ისე იყო დაძაბული, მეტის ცდა აღარ შეიძლებოდა.

— დღე-ღამე მორიგეობთ?

სახე გაუწათდა, შევებით ამოისუნთქა და კინაღამ ტირილი წასკდა, მაგრამ გულს მალე მოერიდა. შევატყუე საწყალს დიდხანია თავისიანის ხმა აღარ გავგონა.

— დიან, დღე-ღამე ვმორიგეობ, შემცვლელი არა მყავს. — მიპასუხა ხმის კანკალით.

— და ალბათ ძალიან გიჭირთ?

— ახლა ვის არ უჭირს.

— რას იზამთ, უნდა გავუძლოთ. — ავდექი, დახმარებისათვის მადლობა გადავუხადე და წამოვედი. კარებამდე მომაცილა. ოთახიდან რომ გამოვდიოდი, წამჩურჩულა, გენადი გორბი გაიცანი და ენდეთ.

...გენადი გორბი ვახშობისას გავიცანი. აქამდე იმ დაბალი პოლიციელის გარდა არავისთან მისაუბრია. ჭირიანივით გამირბოდნენ, ახლოს არავინ მიკარებდა და გვერდით რომ ჩამივლიდნენ, ჩამგესლავდნენ. იმ ბიჭების სისხლი არ შეგჩრებაო. სტეფან ბუღისი კი თითქოს მომეწევა, სულ ჩემთან იყო, ნაბიჯითაც არ მშორდებოდა და თუთუნით მამარაგებდა.

ახლაც თუთუნზე ჩამოვარდა ლაპარაკი. გენადის ვიღაცამ თუთუნი სთხოვა. ამ სახელის გაგონებაზე გულმა რეჩხი მიყო, გენადის შევხედე. მალაღი, მხარბეჭიანი ვაუკაცია, ქერა, ხვეულა თმა აქვს, ჭრელი, ნაღვლიანი თვალები.

თვალი გამისწორა, თითქოს რაღაც მანიშნა, მაგრამ მე ვერ მივუხვდი.

ნავახშმევს სულ უბრალოზე ამიტება ჩხუბი. მე თუთუნის ნამწვავი იატაკზე ფეხით დავასრისე. გენადი მოვიდა და მკვახედ მითხრა:

— აილე!

— აქ ყველა მბრძანებელია?

— აილე.

— შენ თვითონ გაისარჯე.

უცებ დამარტყა, ისე ძლიერად, ისე მოწყვეტილად მითქვა, კედელს მივე-ნარცხე, დავეცი და სისხლი წამსკდა.

პოლიციელებმა გადაინახზარეს. ერთ-ბაშად მისდამი ისეთი ზიზლი ვიგრძენი, მზად ვიყავი მომეკლა, საყუთარი ხელუ-ბით მომეხრჩო. მე სისხლი მდიოდა, ის კი იღგა და დამცინავად ილიმებოდა.

თვალი თვალში გავუყარე. პოლიციე-ლები გაისუსნენ. მე ცხვირიდან სისხლი ჩამოვიწმინდე, თითქოს მოვეშვი, თით-ქოს შევეგუე ვალახვას, ისიც ცოტა მო-დუნდა და მაშინ ადგილიდან მოვწყდი. დავეტაკე, ავწიე და გრძელ მაგიდაზე გადავაწვინე. მომიჩვენა თითქოს წინა-აღმდეგობას არ მიწევდა. ჩავსცხე და ჩავსცხე სახეში, ნამეტანი რომ გავხელ-დი, დანას წავეტანე. ავწიე და, ვითომ უნდა დამეკრა, პოლიციელებმა შეჰყვი-რეს. გენადიმაც იკადრა ხელის გამოღე-ბა, წამოიწია, დანაზე ხელი მიტაცა და ამ კიწაჲ-კიწაჲში თითები გადიბასრა. ჩვენი ჩხუბი იმით დამთავრდა, რომ ორივე ექთანთან აღმოჩნდით.

ჩვენთან ერთად სოფიასთან ორი პო-ლიციელიც შემოვიდა. რა თქმა უნდა, ერთი მთავანი სტეფანე ბუღდისი ვახლ-დათ.

— ეს რაღაა, უკვე ერთმანეთს ხო-ცავთ? მართლა სისხლისმსქელები ხართ, კილყვავებივით იკორტნებით, თქვენ დაწყადით ერთ დღეს. მერე იმ ორ პო-ლიციელს დაუცაცხანა:

— აბა, მოუსვით აქედან, ისედაც სუ-ლი მეხუთება, თორემ ყველაფერს სუშ-ჩინსკის ვეტყვი, იცოდეთ. თქვენ არა ხართ ღირსი, რომ კაცმა ნამუსი შეგინა-ხოთ. თუ მართლა ვაჟკაცები ხართ და სისხლი გაწუხებთ, რატომ ტყეში არ წაბრძანდებით, პარტიზანებს მაინც შეა-

კალით თქვენი ოხერი თავები. მაგრამ იქით რას გაიხედავთ. პარტიზანების ხსენებაზე შიშით სული გვერებათ. გა-ლით ახლა აქედან, მაცალეთ მუშაობა.

პოლიციელები გავიდნენ, ეზოში სკამ-ზე დასხდნენ. მე დავინახე სტეფანე ბუღდისი ფეხი-ფეხზე შემოედო და იპურ-ტყებოდა.

სოფია დატრიალდა, ახლა იგი ნამ-დვილ ექთანს, უფრო მეტიც, ექიმს ჰგავდა. კრილობას მიხვევდა, თან მეცი-თხებოდა:

— ვინ გამოგზავნა და რა დავალება გაქვს? — ახლა მის ხმაში არც შეკრთო-მა იგრძნობოდა და არც შიში.

— რაზმის მეთაურმა და ცურანმა.

— რა აინტერესებთ?

— გვირახის გეგმა; სად იწყება და სად მთავრდება გვირახი, საგუშაგოები, პოლიციელთა და გერმანელთა რაოდე-ნობა.

— გენადი, შეძლებ?

— შევძლებ.

— მე უნდა ვიჩქარო. როგორც კი გეგმას ხელში ჩავიგდებ, გავიპარები.

— ხვალ კრილობის შესახვევად მო-ვალ. — უთხრა გენადიმ სოფიას. მე მე-გობრულად გამეკრა მხარი და გავიდა.

მეორე დღეს გენადიმ სოფიას ყველა საჭირო ცნობა და გვირახის ზუსტი გეგ-მა მიუტანა, მაგრამ მე დობრინოდან გა-მოპარვა აღარ დამჭირებია.

სალამოს სუშჩინსკიმ გამომიძახა, თა-ვის სამუშაო ოთახში მიმიღო. ჩემს შე-სვლაზე თავიც არ აუწყვია, რაღაცას წერდა.

— თქვენი ბრძანებით გამოვეცხადდი, — მოვახსენე.

კრილა თვალეები მომამტერა და მა-ნიშნა დაჯექიო.

— მაშ, გინდა გვემსახურო, არა?

— მინდა. მაგრამ როგორ? ჯერ გერ-მანელებმა მცემეს, მერე თქვენებმა. ამ-დენის ატანა ვის შეუძლია.

— პოლიციელებმაც გცემეს?

— ვილაც გენადი გორბი ყოფილა, ჩხუბი ამიტება და კინალამ ერთმანეთი დაეხოცეთ.

— დავსჯი.

— რატომ? მეც გვარიანად ვუთაქე. მერე შევრიგდით კიდეც. სხვები მგლებივით მიყურებენ, ჩემთან ლაპარაკსაც კი არ კადრულობენ. ჭირიანი კი არა ვარ.

— ჯერ შენ არაფერი გაგიკეთებია, კომლევო, შენი გამოცდა აწი იწყება.

— მიბრძანეთ, დამავალეთ.

— პარტიზანებში რატომ არ წახვედი?

— ამაზე უკვე მოგახსენეთ, მე ხომ წითელი არმიის დეზერტირი ვარ.

— ნუ გაამხელ.

— ამას რატომ მეუბნებით. მათთან რომ მდომებოდა დარჩენა, იქნებ სიცრუე გამსვლოდა, იქნებ რაიმე მართლა მომეფიქრებინა, მაგრამ მე თქვენთან ვარჩიე.

აღვა, ოთახში გაიარ-გამოიარა.

— შენ გეძლევა საშუალება დაგკამტიციო ერთგულება. ჩვენ ერთგულებს ვაფასებთ, კომლევო. შენ შეგიძლია თავი გამოიჩინო და წინ წახვიდე. შენ წახვალ რაზმში.

— რაზმში? — პირი დავაღე, ვეცადე რაც შეიძლება მკვეთრად გამოამხატა ვაოცება და შიში. — არამც და არამც! მირჩევნია თქვენ დამხვრიტოთ, იქ გამოვებენ... იქ არ მინდა...

— წახვალ, შენისთანა დეზერტირები ახლა პარტიზანულ რაზმებში ოცეულებს მეთაურობენ. შენც ხომ ოცეულის მეთაურის თანამემწე ხარ. რა შენი ბრალაა თუ წითელი არმია დაიშალა და განადგურდა. შენც სხვებზე უმეღე თავს, ჯარისკაცის სიცოცხლე გადაარჩინე და ახლა გინდა კვლე მწყობრში ჩადგე, სამშობლოს შეეწირო და სხვა მისთანანი, აი, რა შეგიძლია უთხრა იმათ.

— ბატონო სუშინსკი, ნუ გამიმეტებთ, მე ტყეში ვერ წავალ. მე ასეთი რამ არ შემიძლია. გერმანელები რომ მცემდნენ, მათ წინაშე არ დამიჩოქია, თქვენთან კი აი, ვიჩოქებ. — მუხლებზე დავვარდი. — ვიჩოქებ და ვთხოვთ, გეშუღარებით, დამტოვეთ თქვენთან, თქვენს გვერდით, თქვენი პირადი მცველი ვიქნებო. არაფერს ვითაკილებ,

ოღონდ იქ ნუ გამგზავნით.

— აღქი, კომლევო.

წელი ძლივს ავიტანე.

— და მაინც წახვალ რაზმში. წახვალ და ეცდები მათი ნდობა მოიპოვო. მერე მე ვიცოდე და შენ. ხმას მოგაწყვდენ. იქ ჩვენი კაცია, ჯერ თვალყურს გადავენებს, მერე დაგიკავშირდება და საქმეც გაგიადვილდება.

— რომელ რაზმშია ის კაცი?

ჭროლა თვალებით გამხვრიტა.

— რემოს რაზმშია, შენც მასთან მიდი.

— ეგ არ შეიძლება. თუ გავწირე თავი, ისევ კრუზინსკის რაზმში მისვლა მირჩევნია.

— რატომ?

— იქ ერთხელ უკვე ვიყავი. არ ჩამტყვიან, მაგრამ მაინც შემეშინდა, რალაც მოვიმიზეზე და გამოვიბარე.

— შენ ეგ ჩემთვის არ გითქვამს.

— მოგახსენეთ, რაზმის განლაგების ადგილიც ვითხარით.

— იყავი და გაიბარე?

— გავიბარე, მაგრამ რაკი მიბრძანებთ, რაკი ეს აუცილებელია, ისევ დაგბრუნდები უკან, ოღონდ მარტო არ მივალ, ვინმეს გამოვანახავ და თან მივიყვან. ვიტყვავ, სოფელში იმიტომ წავედი, ჩემი ტოლებსთვის აგიტაცაა გამეწია-მეთქი, თან ჩემი სოფლის ბოლოს ტყვიამფრქვევი მაქვს დამარბული, წავედებ. სუშინსკი მისმენდა, თვალებს ასირსიმალებდა და უცებ მიხვდით, რომ გადავაჭარბე, მაშინვე ვეცადე ეჭვი გამეფანტა.

— მე მინდა თქვენთან არ შევრცხვე, რაკი რალაცას მავალეებთ, ჩანს შენდობით და მეც ვეცდები გავამართლო თქვენი ნდობა. ისე სხვა ვინმე, უფრო გამოცდილი რომ შეგერჩიათ, აჭობებდა. მე საშუალოც არ დამიმთავრებია, აქ, თქვენს ახლოს იქნებ მეტი სარგებლობა მომეტანა. — რაც ენაზე მომადგა, ყველაფერი ვთქვი, მაგრამ სუშინსკი მე აღარ მისმენდა, გამტერებული იდგა და ფიქრობდა, მერე უცებ მომიბრუნდა.

— წახვალ, კომლევო, სწორედ კრე-
ზიტინსკის რაზმში დაბრუნდები, მე შენ
გენდობი და გპირდები კიდევ, რომ მუ-
დამ შენი მფარველი ვიქნები. ოღონდ
დავალბა შეასრულე, ჩვენი კაციც და-
გეხმარება.

— მე როგორღა ვიცნო იგი?

— თვითონ მოგნახავს, ახლა აქ დამი-
ცადე, მალე მოვალ. სწრაფად გავიდა
და მართლაც მალე დაბრუნდა. ამჯერად
თან გერმანელი ოფიცერი ახლდა. ოფი-
ცერმა გაძლიძა, სიგარეტი მომაწოდა
და ცეცხლიც თვითონ მომიკიდა.

— მამ ტყეში, პარტიზანებში მიდი-
ხარ, კომლევო?

— ბატონო ოფიცერო, ბატონ სუშ-
ჩინსკის ბევრი ვებეწე, ვემუდარე, არ
გამგზავნოთ-მეთქი, მე ერთი უბრალო
ბიჭი ვარ, ასეთ დიდ საქმეს უფრო გა-
მოცდილი და განათლებული კაცი უნ-
და-მეთქი. თქვენც გემუდარებით, დამ-
ტოვეთ აქ, რაც გნებავთ დამავალეთ,
გამომცადეთ.

— მშიშარა ხარ? რას კანკალებ? კაც-
მა რომ შეგხედოს, ვაქაცს გეგზარ.
მძორი ყოფილხარ. ჩვენ კი, — სუშჩინ-
სკის გადახედა, სათვალე მოიხსნა, და-
ორთქლა, ცხვირსანოცით გაწმინდა და
ისევ გაიკეთა. — მამაცები გეპირდება,
მხოლოდ მამაცები და გაბედულები. აქ
უსაქმოდ უშენოდაც ბევრი ყრია. საჭ-
მელს თქვეფენ და მერე საქონლებივით,
იკონებებიან.

— მე მშიშარა არა ვარ, ბატონო ოფი-
ცერო. — წითომ ვიუჯადრისე მისი სი-
ტყვა. — ამაში მალე დაგარწმუნებთ,
ოღონდ იქ არა.

— შენ რას იტყვი, სუშჩინსკი?

— ასეთები წინსვლაზე უნდა ოცნე-
ბობდნენ. ასეთი მომენტი ხელიდან არ
უნდა გაუშვას. ისე მაგარი ბიჭი ჩანს,
გონებაამხვილიც, შეძლებს.

— დავალბა დაუზუსტეთ და გაუ-
შვით. — აბა, კომლევო, წარმატებას
გისურვებ!

მინდოდა კიდევ მეთქვა რაღაც, მაგ-
რამ ხელი ასწია:

— ყბედობას თავი დაანებე, გასწი

და დავალბა შეასრულე. თუ ითხლი-
თებ, მიწიდან ამოვიღებ შენს სტელს
კი... რა სოფელია? — მიუხერხებდა სუ-
შჩინსკის.

— ნოვოსელსკი. — მიუგო მან.

— პო, ნოვოსელსკი, გადავწვავ, ცო-
ცხალს არავის დაეტოვებ, გასწი.

სუშჩინსკი იქვე სახლთან დამშორდა.
კარგად დაისვენე და ყველაფერი მოი-
ფიქრეო. ალბათ ხვალ ან ზეგ წახვალო.
მე ამბულატორიისკენ გავწიე. სოფია
მელოდა. ისევ ტაბურეტზე დამსვა და
ჭრიალობა. რომ გამიხსნა მაშინ ერთმა
აზრმა გამიელვა:

— სოფია, გენადის მოტანილი ქა-
ლალდი თავზე დამაფინე, თავი მაგრად
შემიხვიე, ისე რომ სისხლმა ქალალდი
არ დასვაროს. ალბათ ხვალ დამით წა-
ვალ.

— ფრთხილად, აქედან გაპარვა ადვი-
ლი ნუ გგონია.

— გაპარვა არც მჭირდება, ტყეში,
პარტიზანებთან თვითონ მგზავნიან.

— როგორ?

— სუშჩინსკიმ დამავალა, ახლა გერ-
მანელი ოფიცერიც იქ იყო ჯამუშად
მგზავნიან.

— მით უკეთესი.

— თქვენ ხომ არაფერს დამაბარებთ?

— ცურანი ნახე და მომიკითხე, უთ-
ხარი მთლად ნუ დამივიწყებს, ცოდვა
ვარ.

სოფიას გულთბილად გამოვეთხოვე,
ხვალ ალბათ ვეღარ შემოვივლი-მეთქი
და წამოვედი.

მეორე დღეს საღამოს სუშჩინსკიმ
ისევ დამიბარა და ძალზე მეგობრულად
მესაუბრა. არაფერიც კი გადაამაკერეინა.
მერე გავიდა და, ისე, როგორც მაშინ,
მითხრა, აქ მომიცადეთ.

ათი წუთი გავიდა, არავინ გამოჩენი-
ლა და კარის ჭრიალი რომ გავიგონე,
სუშჩინსკი მეგონა. მოვიხედე, თავზე
ოთხი კაცი დამაღვა. სამი პოლიციელი
იყო, ერთი გერმანელი. ხელი მტაცეს და
გამჩხრიკეს. ჯიბეები გადმომიბრუნეს,
მერე ჩექმების გახდაც მიბრძანეს. გავი-
ხალე, ჩექმებში სტეფანე ბუღისმა ხე-

ლები აფათურა, მაგრამ რას იპოვნინდა, ახლა შარვლისა და ხალათის გახდაც მიაძულეს.

ნიფთავ-პერანგის ამარა ვიდექი მათ წინაშე. დიდხანს მატრიალეს აქეთ-იქით, მაგრამ საეჭვო ვერაფერი ნახეს. გერმანელმა მხარზე ხელი დამკრა და გერმანულად თქვა: ვუტ!

ტანსაცმელი ჩავიცვი და დაეჭექი. გერმანელი და პოლიციელები გავიდნენ თუ არა, სუშინისკიც მაშინვე გამოჩნდა. ხელში ეანგმოკიდებული გერმანული ავტომატი და სათუთუნე ეჭირა. თითქოს აქ არაფერი მომხდარიყოს, მოვიდა ავტომატი და სათუთუნე დიდი ამბით გადმოშტა.

— ავტომატი სრულ წესრიგშია. მათთან რომ მიხვალ, შეგიძლია დაიტრაბახო, გერმანელი მოვკალი და ავართვიო. ეს სათუთუნეც გამოგადგება. აბა, მოიტა ხელი და შენ იცოდე!

— თქვენი დიდი მადლობელი ვარ, ბატონო სუშინისკი. თქვენი ყურადღება სულ მესხომება, ოღონდ ნუ დამიფიქსებთ, იმათ ხელში ნუ ჩამტოვებთ, დანარჩენი ჩემზე იყოს. რაკი მდულარეში ვტუცე თავი, ვეცდები თმაც შემარჩეს და გოგრაც. იცოდეთ, იმ თქვენ კაცთან შეხედრას, დაველოდები. — თავი დავუკარი და გამოვედი.

კომლევმა ამბის მოყოლა დაასრულა, ჭრილობა ფრთხილად გაიხსნა და ასევე ფრთხილად ამოიღო რვეულის ფურცელი, რომელზეც გვირავის გეგმა და სხვა ცნობები იყო აღნიშნული, ცოტა სისხლით დასვრილიყო, მაგრამ ნაწერის გარჩევა არ გაგვიჭირებია.

კომლევს თავი შეუუხვეე, მინდოდა მეთქვა, წადი ბიჭები ნახე და დაისვენემეთქი, მაგრამ ტკაჩენკომ შემაჩერა.

— იმ კაცზე, ვინც რემოს რაზმში ჰყავთ შეგზავნილი, სხვა არაფერი უთქვამთ? — ჰკითხა კომლევს.

— არაფერი. მალე დაგიკავშირდებო. — ტკაჩენკო ჩაფიჭრდა.

— წადი, ფედია, დაისვენე, ხვალ ვისაუბროთ. ამიერიდან უფრო ცნობის-მოყვარე გახდი, ენა დამოკლუ და ყუ-

რები დაეჭვირე. ოდნავ საეჭვოც რომ შენიშნო, მაშინვე გვაცნობე. უსიკო ტყეობა რი. ფედია გამოგვეთხოვა და გავიღვივებო. ცოტა ხნის შემდეგ მას მეორე ფედია გაჰყვა და, რომ დაბრუნდა, გვითხრა, სიფრთხილეს თავი არ სტკივავო, ვინ იცის ეგ შენი კომლევები იქ როგორ დაამუშავესო. სიმართლე გითხრათ. მისი ნათქვამი გამიკვირდა და მეწყინა კიდევ.

— არ შეიძლება ყველას ეჭვით ვუყუროთ. რომ შეგამჩნიოს, ბიჭს გული გაუტყდება, თქვა ჩემს მაგიერ კრეზი-ეინსკიმ.

— მაგრამ რემოს რაზმში მაინც ჰყოლიათ ჯაშუში. — თავი იმართლა ტკაჩენკომ — ისინი კი აინუნშიაც არ არიან, ხვალვე უნდა ვაცნობოთ რემოს, ან ამხანაგ სტელმასს ეს ამბავი. შენც — მომიბრუნდა ტკაჩენკო, — ნამეტანი ნუ ენდობი ყველას.

ეს კი მეტისმეტი იყო და ცოტა უდიერი სიტყვებიც ვაკადრე ფედიას. ბოლოს და ბოლოს, იგი ჩემი უფროსი არ იყო და ასეთი ტონით ჩემთან არ უნდა ელაპარაკა, მას არც ჩემს და არც ჩემი მშვერავების შემოწმებას ავალბდა ვინმე. რა უფლებით, რა საბაბით უნდა შემეტანა ეჭვი ჩემს ბიჭებში, რას ვერჩოდი მეგობრებს, რომლებთანაც ერთად ათასი ჭირი და ვარამი გადამეტანა და ვინ იცის რამდენი უბედურება შელოდა კიდევ.

თვალწინ დამიდგნენ ჩემი ოცეულის ბიჭები: კორპუშევი, ლიზუნოვი, ტარანენკო, ვასო, ბორიჩი... არცერთს მამა არ გამოვარჩევდი. მერე ასლავ შემომატებულნიც გადავჩხრიკე გონებით და დაემშვიდღი. არა, ჩემო ფედია, ჩემს ოცეულში ჯაშუში და არაკაცი არ აღმოჩნდება, სხვაგან ეძიეთ. და მაინც გაიფაჩუნა ეჭვის ჭიამ, საიდანღაც შემოძვრა, ხედ გულთან მომიხაჭუნა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ამიერიდან მშვიდი ძილი და მოსვენება აღარ მეწერა. იქნებ ჩემთან არა, მაგრამ ანტონის ოცეულშია ვინმე. იქნებ დორონინის ბიჭების გვერდით წევს და ხვრინავს ახლა არხეინადის გარეწარი. კრეზიეინსკი დუმს, ეტყო-

ბა მასაც გაუჩნდა საფიქრალი. მე რა-
ღაც უნდა ვთქვა, ეს დაძაბულობა ცოტა
მაინც უნდა გავანელო.

— კომლევეი სანდო ბიჭია, კომლევის-
თანა ვაჟკაცს სიცრუე და ორპირობა არ
შეუძლია.

— ნუ აჩქარდები.

— კომლევს მე დიდიხანია ვიცნობ.

— საიდან? — დინტერესდა მეთაუ-
რი.

— ერთხელ სოფელში ყოფნისას მო-
მავითხა და საგულისხმო ცნობაც მომი-
ტანა.

— ჰო და რაღას ერჩი? — სული მოი-
თქვა ივან ივანიჩმა. იგი ხომ მეტად
გულკეთილი კაცი იყო: თვითეული მე-
ბრძოლი მხოლოდ თავდადებულ მე-
გობრად მიიჩნდა და ახლა შექმნილ ვი-
თარებას ძლიერ განიცდიდა, ვერ მოე-
ნელებინა, რომ რემოს რაზმში გამცემი
შეპარულიყო, რომ შესაძლებელია თვი-
თონაც არ ყოფილიყო დაზღვეული ასე-
თი შემთხვევისაგან.

ასე იყო თუ ისე, არც იმ დამეს გვეწე-
რა ძილი და მოსვენება. მე სხვების დასა-
ნახავად მივწეკი და ვცადე თვალის მო-
ტყუება, თუმცა წინასწარ ვიცოდი, ვერ
დავიძინებდი, ბნელ კარავში თივაზე შე-
საწვავი გოჭივით ვტრიალებდი. ოდნავი
გაფაჩუნებაც ნერვებს მაწყვეტდა. უფ-
რო გულალმა ვძლებდი, ვიწეკი და ვფი-
ქრობდი. სულ მეჩვენებოდა, რომ კა-
რავში ვიღაც მოღვრებოდა და ჩემი და-
კვლა უნდოდა.

მთელი ორი საათი ვიწვრიალე. მერე
ავდეკი და შეუმჩნევლად გავიპარე კა-
რავიდან.

ტყეში გვარიანად ციოდა და იძულებ-
ბული გავხდი ჯერ ადგილზე მეხტუნა,
მერე ხელებისა და ფეხების ქნევას მოე-
ყოლოდი, რაღაც ვარჯიშის მაგვარს ვა-
კეთებდი, მაგრამ ვერა და ვერ გავითბე
ძვალი, რადგან მე შიგნით, სხეულის
შიგნით მციოდა, თვითონ სული გამთო-
შოდა და სულს ხელებისა და ფეხების
ქნევით გაათბობ?

ნაძვის ძირას ჩაეჯექი, თავზე ხელები
შემოვიწყე. უცებ ნურავინ განმსჯის,

ნურც გამამტყუნებს და, მაშინ ასეთი
რამ ვინატრე:

თუ ჩვენს რაზმშიც არის მარშატი და
მოლაღატი, ღმერთო, ჩემს ოცეულში
ნუ იქნება და თუ გინდა ჩემი ყველაზე
ახლობელი, ჩვენი პირველი რაზმის კო-
მისრის ანტონ სუხოლოდსკის გვერდით
აღმოჩნდეს-მეთქი. არ ვიცი რა დამე-
მართებოდა, რომ მზვერავთა შორის
ვინმე გამცემი კი არა, საეჭვოც აღმო-
ჩენილიყო. ჯერ ერთი, ფედია ტაჩენ-
კოს დამცინავ ღიმილს, რა აიტანდა და
მერე სტელმახს ან ცურანს როგორ გა-
ვეუსწორებდი თვალს.

ვიჯექი და ვფიქრობდი, ისევ და ისევ
ვიწყებდი ბიჭების „შემოწმებას“. ისევ
და ისევ ცალ-ცალკე ვესაუბრებოდი
მათ. ათასგვარ შეკითხვებს ვაძლევდი,
ამხანაგებთან თუ უფროსებთან ყოვე-
ლი მათგანის დამოკიდებულებას ვიგო-
ნებდი, გულს სასწოროზე ვღებდი და თა-
ნდათან ვმშვიდდებოდი.

არა, ეს არ მოხდება, ეს არ შეიძლება,
მოხდეს. ჩემი მეგობრები ამ ექვის ღირ-
სნი არ არიან, უსინდისობა იქნებოდა
რომელიმესთვის მრუდე თვალით შემე-
ხედა.

ასეთ ცოდვას ვერ დავიდებ, ასეთი
რამ დანაშაულია.

კი, მაგრამ, ვთქვით და, მზვერავთა
ოცეულში სულ წმინდანები არიან, სულ
ღარჩეული, სულითა და ხორციით ძლი-
ერი ვაჟკაცები, — მეუბნება მეორე გუ-
ლი. — შენც თავი ქულში გაქვს და არა-
ფერს ნადვლობ? იქნებ დაიტრაბახო კი-
დეც, ესაო და მზვერავთა შერჩევის
დროს მიყურეთ რა სიფხიზლე გამოვი-
ჩინეო. ეს გაკმაყოფილებს? ეს საკმა-
რისია?

შენ ხომ მზვერავთა ოცეულს მეთაუ-
რობ, შენ ხომ რაზმის ყოველი წევრის
შემოწმება გვეალება. თუ ღმერთი გა-
წყრა და რაზმში მოლაღატეა, სწორედ
შენ იქნები დამნაშავე, ჯერ შენ და მე-
რე სხვა.

დამნაშავეო. რა ადვილი სათქმელია!
მერე და რატომ? რატომ მაინცა და
მაინც მე უნდა მომიტყოს ჩირაქი? აქ

ბოიკოა, — ბრიგადის მეთაური, აქ კრეზიენსკია და კვირაში ერთხელ სტელმახიც მოდის, რაღა მე უნდა მეცენ უელში?

ასე ყოფილა, კაცი საკუთარ გულთან იღავეს, იჩხუბებს და ბოლოს იმ მოკამათე მეორე გულს იმით დაამშვიდებს, რომ ხეალ ყველაფერი რიგზე იქნება, ყველაფერი თავის გზით წავა. თუ რემოს ვილაც ოხერი შეეპარა რაზმში, ეს ბევრს არაფერს ნიშნავს, ეს შესაძლოა ერთ-ერთი შემთხვევაა, გამონაკლისია და წინასწარ თვალების დათხრა სისულულაა.

სიცივემ ამიტანა, წამოვდექი და ის ის იყო კარავში შესვლას ვაპირებდი, რომ ფეხის ხმა მომესმა. ნაძვს ავეკარი და, ცოტა არ იყოს, შიშიც შემეპარა. რატომღაც ვიფიქრე, რომ ახლა გამცემს შევხვდებოდი. აბა, ამ შუალაშით. ასე ქურდულად ვის შეეძლო მოსვლა. დავიძაბე, ყურები დავცკვიტე და თვალეზივ ვავილმსაყ, მაგრამ ვერც ვერაფერს ვხედავ და არც არაფერი მესმის. ფეხის ხმა მიწყდა. ნიავეც არ იძვროდა, თორემ ვიფიქრებდი ფოთლების შრიალი იყო-მეთქი. ნაძვს მაინც არ მოვშორებოვარ, კიდეც უფრო ავეწებე და გავილურსე. აღარ მცივა. მცივა კი არა, დამცხა და ოფლმაც დამასხა. ასე ვიყავი გატრუნული კარგა ხანს, მერე სულ ახლო ვილაცამ ჩაახველა. მების გავარდნასავით მომესმა ეს ჩახველება. მალე ისიც გამოჩნდა, რომ მომიახლოვდა ანტონ სუხოლოლსკი ვიცანი, დავუძახე, მოვიდა და იქვე ჩემს ფეხებთან ჩაჭდა, მეც ჩაეჭეტი.

— თუთუნი მომაწვევინე. — მითხრა. მე წინასწარ გამზადებული ქაღალდი ამოვიღე, ზედ თუთუნი დავყარე და მივიცი.

- რატომ არ გძინავს? — ვკითხე.
- შენ? შენ რაღას აკეთებ აქ?
- მე? მე შენი ოცეულის, მთელი რაზმის მაგიერ ვფხიზლობ.
- აბა, გასაგებია.
- რა არის გასაგები?
- კვი ერთი, გაჩუმდი. შენ გეხუმრებ-

ბა და მე ჩემს გულს ვასკედები, ვერ არის კარგად ჩვენი საქმე — ამოიხტა ჩემს წინაშე — ისეთი რა მოხდა, შეგაცნობი რა მოხდა, გამცემი და მოლაღატე ომს თან ახლავს. ეს არ გაგიკვირდეს. რაო, კრეზიენსკიმ ხომ არაფერი ვითხრა?

— გამაფრთხილა, ყოველ მებრძოლზე პასუხს აგებო.

— უყურე შენ, მერე მაგას დარდობ? ნუ გეშინია, ათას ხატზე დავიფიცებ, რომ ჩვენს რაზმში ასეთი რამ არ მოხდება. კიდეც რომ მოხდეს, ნურავინ გაიოცებს. ისე, სიმართლე რომ თქვას კაცმა, ეს შემთხვევა უკუის სასწავლებელი კია, აწი უფრო გამოვიჩხრეკთ ყურებს.

— ნამეტანი ბევრი და ჭრელი ხალხი შემოყარეს რაზმში, ეშმაკმა უწყის ვინ არიან, ან აქამდე სად იყვნენ, რას აკეთებდნენ?

— ხალხი უნდა მოვიდეს, ანტონ, უამისობა არ შეიძლება, თურმე ტაჩინკო მართალი ყოფილა, ხომ გახსოვს როგორ წურავდა ახალმოსულებს, ჩვენ კი გულში გვეციენებოდა.

ანტონმა კბილები დააღრჭიალა, მე გამეცინა.

— რა გაციენებს? მე გაგიყებას აღარაფერი მიკლია და შენ იცინი? — ადგომა დააპირა, ხელი მოგვიდევ და ისევ თავის ადგილას დავსკვი.

— ნუ იღრინები, ანტონ, მე შენზე მეციენება.

- რა მინახე მე სასაცილო?
- კი არ დაგცინი, მეციენება და ვაცკენი, რომ ტყუილების გულა ხარ.

— შეიშალე?

— არც ვაპირებ. შენ კი ტყუილი არ უნდა გეთქვა. ხომ გახსოვს, ერთხელ რომ მითხარი, კბილები ყინულზე სრილის ღროს ჩავიმტვრიეო. განა ეს მოგონილი არ არის? დამაცადე და აგისხნი. შენ აღბათ ოდესღაც ვინმემ გაწყენინა, შეიძლება გვარიანადაც ვითაქა, შენც კბილები დაახრჭიალე და ჩაველწა.

ანტონმა არაფერი თქვა, ამით მაგრძნობინა, ნუ ლაყბობო.

— ჩემს ოცეულში გამცემი რომ აღ-

მოჩნდეს, თავს მოვიკლავ — მითხრა მან.

— ყოჩაღ, ვაჟაკური გადაწყვეტილებაა, მაშინვე ძეგლს დაგიდგამენ.

— მე ორნაირად განვიციდი ამ ამბავს. თქვა და შემომხედა კიდეც. — შენ ვიცი გამიგებ, უნდა გამიგო, ჩვენ ხომ მეგობრები ვართ. მითხარი, რა უნდა ვქნა, გამეცი და მოლაღატე ჩემს გვერდით რომ აღმოჩნდეს? მე არ ვხუმრობ, საშა, მოვკლავ და თავსაც მოვიკლავ, ეს ერთი, ნორე — თუთუნი ნელა შეახვია, მოუკიდა. — მეორე... არ მინდა, რომ ის ქალათი ბელორუსი იყოს, არ მინდა.

— მესმის, ანტონ. მესმის შენი გულსტიკილი, მაგრამ ახლა ყველაფერს უნდა შეეგუო. ვანა პოლიციაში ცოტა ბელორუსია? ეს ნუ შეგაშფოთებს. „თითო მახინჯი ყველა ოჯახშია“.

— მირჩევნია ის მახინჯი პოლიციაში ეგდოს, თოფით ხელში წამოვიდეს ჩემს წინააღმდეგ, საკუთარი მშობლების წინააღმდეგ, მაგრამ ქვემორმობა, რაზმში შემოპარვა და აგენტობა?

— ეს ერთი და იგივეა. ომმა გაიძვერებიც წარმოშვა და გმირებიც. ეს მაღალფარდოვანი სიტყვები არ მიყვარს, მაგრამ ახლა დარწმუნებით გეტყვი, გაიძვერები და მახინჯები ერთეულები არიან, გმირები კი — ათასები. ეს უნდა გახარებდეს და გაამაყებდეს. ანტონმა თუთუნის ნამწვევი მოისროლა.

— ხვალ მართლა მოვლით სტელმახს?

— არ ვიცი, ჩემთვის არავის უთქვამს.

— სულ მარტო დანდის ეს კაცი, არაფერს ეჭიდება, ვინმე რომ გამოჰყვეს და ზურგში ესროლოს?

— ბევრჯერ ვაგაფრთხილეთ, ჩემო ანტონ, მაგრამ ყურიც, კი არ გაუპარტყუნებია. სხვა ჩვენ რა შეგვიძლია, უფროსი და ხელმძღვანელი ის არის.

— წავიდეთ, დავიძინოთ.

— წავიდეთ. ძილი ნებისა, ანტონ.

— ძილი ნებისა!

...დღილი სტელმახი და ცურანი მართლა მოვიდნენ. ამჯერად კრუზიენისკის კარავში არ დაგვიძახეს, ტყეში, მოფარებულ ადგილას შეგვკრიბეს. კომლე-

ვის ამბავი გულდასმით მოისმენა კლამა და კმაყოფილიც დარჩა. მერტვისიც ვუთხარით, რემოს რაზმშიც გამეციბათ. შეწუხდა, მთელი ხუთი წუთი იარაზურგზე ხელუბდაწყობილი დალაჩებდა ნაძვიდან-ნაძვამდე.

— ნუ გაახვიადებთ, — თქვა ბოლოს. — ნურავის ეტყვიო. ამ ამბის გახმაურებას სჯობს თვალი უფრო გაახილოთ და ყურიც გამოიჩინოთ. ჭკუის სასწავლებელი შემთხვევაა. ფიცის მიღება კი, — გადმომხედა — საპირველმართოდ უნდა მოეწყოს. დობრინოს პოლიციელთა გარნიზონზე თავდასხმას ალბათ უახლოეს დღეებში ვეღარ მოვახერხებთ. კომლევე გააფრთხილეთ, სიტყვა არავისთან წამოსცდეს. თუმცა მას მე თვითონ მოველაპარაკები. ფიცის მიღება აუცილებელია და ნულარ გადავდებთ.

სიტყვა არავის უთქვამს, შეკრება ამით დამთავრდა. თვითონ სტელმახს სხვა არაფერი უკითხავს და არც ჩვენ ვიყავით ლაპარაკის ხასიათზე.

მე ლეონ ცურანი გავიხმე და სოფია ექთანის დანაბარები გადავეცი.

... გათენდა პირველი მაისი. 1942 წლის პირველი მაისი.

დიდებული დილაა, ჩახჩახა მზე, ათქვირებული ბალახისა და უკვე დაფოთლილი კვირტების სურნელი და ნიავი. საოცარია, სადღაც მინდორში იქნებ ბალახის ღეროც კი არ ირჩევა აქ, ტყეში კი მულამ ჰქრის სიო და მე მგონია, რომ ტყე თავისი განსაკუთრებული ცხოვრებით ცხოვრობს. აქ სულ სხვა სამყაროა, თავისებური, ტყისებური.

მიწას გაზაფხულის ოსშივარი ასდის, ყველაფერს საზეიმო ელფერი დაჰკარავს, მაგრამ ყველაზე მეტად დღევანდელი დღით თვით პარტიზანები არიან გახარებულნი. პირი გაუპარსავთ, ტანსაცმელი წესრიგში მოუყვანიათ, დახეული ფეხსაცმელი შეუკეთებიათ და ზოგიერთს გიმნასტურაზე თეთრი საყელოც გაუკეთებია.

ბიჭები უფროსების ბრძანების მოლოდინში ჩგუფ-ჩგუფად ისხდნენ, თუ-

თუნდა ამოღებდნენ და ღიღინებდნენ. სამაისო სიხარულს მაინც ახლდა შხამი. წუხელ დორონინის ოცეული საბრძოლო დავალებით იყო წამოსული, ბოგუშევსკის მახლობლად ჩასაფრებულან. ორი სატივითო მანქანა აუფეთქებიათ. ნადვლიც საკმაოდ მოიტანეს, მაგრამ ორი მებრძოლი, ორი ლიონია, პეტროვი და კამუშკინი მოუკლავთ.

დორონინს მხვერავი — კოლია ბორჩი ახლდა, ისიც დაჭრილია. კოლიასთვის პირველი დახმარება იქვე აღმოუჩენიათ. ბანაკში ექიმმა ტიხონოვმა გასინჯა, მკერდის არეში ჰქონდა ტყვია მოხვედრილი.

ექიმმა ჭრილობა ხელმეორედ შეუხვია და უბრძანა დაწეკო, მაგრამ კოლია ახლა დახოცილი ბიჭების ახლო იჯდა და თუთუნს ეწეოდა, არ იმჩნევდა. თორემ ჭრილობა ძალიან აწუხებდა. ბორჩის ჩვენი ბიჭები შემოეხვევიან, წუხანდელი ბრძოლის ამბავი აინტერე-

სებთ. კოლიას სიმწრის ოფლი სდის, მაგრამ ბიჭებისთვის პასუხისმგებელი მაინც ეზარება.

ორი ლიონია ძმებივით იწვნენ ბალახზე, გეგონებოდათ სძინავთო.

გუშინწინ ღამით სტიოპა, ვასო, ვალოდია და ალიოშა ძია გრიგორის საფლავეზე მახლდნენ. მინდოდა არყისხის ნერგი აქვე შემერჩია და თან წამელო, ბიჭებმა დამიშალეს. არყისხეს იქვე, ახლო ვიშოვითო, ამ სიშორიდან რატომ უნდა ვათრიოთო.

მართლაც, სასაფლაოსთან მისვლამდე, ტყეში, ასე, ჩემ სიმაღლე არყისხის ნერგი ვნახეთ, წინასწარ ნაგულვები ბარით ფრთხილად ამოვგლიჯეთ და წავიღეთ მე შიში გამოვთქვი ვაითუ არ გაიხაროს მეთქი. ვალოდიამ დაგვარწმუნა, არყისხე სიცოცხლისუნარიანიაო, აუცილებლად იცოცხლებსო. არყისხე გრიგორი ბობორიკოს საფლავეზე დავრგეთ. სტიოპამ საფლავი გაწმინდა.

(გაგრძელება იქნება)

გიორგი გუსთათი

მ ქ ზ მ ბ ე რ მ

უზესთავსო, შენს დიდებას მიუძღვენ ღექსი,
ამოფრენილი გულიდან და არა ყელიდან,
ძალა, გონება, მსურველება, რაც კია ჩემში,
ანთებულა სიყვარულით და სიმღერითა.

რაწამს გვეწვევი, შენ ნათელი ვითარ ღიმილი.
იმ წამს მშორდება მგზუნვარება და სიმძიმეღი.

შემოდგომის ჭამს,
ჯამს კედომისა და ჯამს წასვლისა,
ფერი ყვითელი ქვითინებდა სიმღერას გედის,
მაგრამ შენ განდი,
მწუხარების ფესვი გასრისე
და შეანგრიე სიკვდილის მკერდი.

სწორედ იმ დღიდან, შენ ნათელი, როგორც ღიმილი,
დადიხარ ჩვენში და შორდება გულს სიმძიმეღი.

სწორედ იმ დღიდან შენმა დროსამ თოვლი გაკვალა,
მწამს მომავალში მთვარეს შენი ხელი მისწვდება,
სწორედ იმ დღიდან გვეცხადები ბედის ვარსკვლავად
და პირველი დღეც გაზაფხულის შენით იწყება.

რაწამს გვეწვევი შენ ნათელი ვითა ღიმილი,
იღვრები ჩემში და შორდება გულს სიმძიმეღი.

გიორგი გუსთათი, დიდებულად მოქართულე ოსმა პოეტმა, თავს იღო მძიმე და საპატრიოტური, თარგმნა ვენიალური რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ და კოსტა ზეთაგურიძის ხალხის ლიტერატურა დაამშვენა მსოფლიო შედეგით.

ნიშნად დიდი მადლობისა, მე ვთარგმნე ახალგაზრდა პოეტის გიორგი გუსთათის ღექსები და მორიდებით ვთავაზობ ქართველ მკითხველს.

ჯანსუღ ჩარკვიანი

ჩამქრალი ვარსკვლავები

შენი თვალები,
სევდიანი ორი მერცხალი,
გაფრენილი და ფრთაგაშლილი ორი მერცხალი,
მოწყენილნი და მოქანცულნი სხედან ყინულზე,
სპილოს ძვლისფერ და ელამ ყინულზე.

შენი თვალები,
ვით ჩამქრალი ორი ვარსკვლავი,
მათ ფსკერზე სძინავს
საუკუნის ორ წყვილად ღამეს.

შენი თვალები,
სევდიანი ორი მერცხალი,
გაზაფხული რომ გადაეჭრათ
უმკაცრეს ზამთრად.

შენი თვალები,
ვით ჩამქრალი ორი ვარსკვლავი,
რომელ ცაზედაც ამოერთო სხივამოფრქვევით —
ახლა იმ ცაზე ღრუბელია, სხვა არაფერი.

შემძლოს ნეტა,
შემძლოს თუნდაც სიცოცხლის ფასად,
სევდიან მერცხლებს კვლავ გაზაფხულს დაეუბრუნებდი!

შემძლოს ნეტა,
შემძლოს თუნდაც ყველაფრის ფასად,
ორ ჩამქრალ ვარსკვლავს,
მწუხრის ღრუბელს მოვამორებდი.

ს ი ნ ა თ ე უ

გაირინდა და დამუნჯდა ღამე
დაგანებულა ფრთებქვეშ წყვილიადი...
ცაო, ნუგეშად მითხარი რამე
და ჩამახსივე კვლავ განთიადი.

ჯგარზე გაკრული ვუყურებ წყვილიადს.
ვაც სიცოცხლეო,
ნუთუ გამწირე,
თუ სულში შენი იმედი ბრწყინავს,
შენი უკედავი ხმა მომავწვდინე!

ვერაფერს ვხედავ, არარა მესმის,
ვერძნობ ვერაფერს და არ მაქვს გაგება,

დაგუბებული ფილტვებით ვკენესი
და ცრემლები მყავს ამხანაგებად,

ჩემად,
გამოჩნდა სიცოცხლის სხივი,
ღამე გაფრინდა ავსიზმრიანი,
როგორც მამალი ცისკარი ყივის
და მთებში დილა არის მზიანი.

ჩემს სხეულშიაც სინათლე ზეცის
მოდის დგაფუნით და შადრევნებით,
ეუყურებ ჩემს ხალხს,
მაღალს და შეცვლილს,
მზის კურთხევით და შაქარმტვენებით.

მაგრამ თუ ძაძა აცვია ვისმეს —
იმ უკუნ ღამეს დარჩა ბუმბული...
ქორწილი ცისკრის სიმღერას ისმენს
და სიყვარულზე გალობს ბუღბუღი.

სიხარულს ვუკმევ სამოთხის წამებებს...
ისევ ვანთივართ, ზიზღილით...
ისევ ვჯანმრთელობთ,
ჯანდაბას იქეთ უკუნი ღამე,
შენ გაგიმარჯოს დღეო ნათელი.

ჩაიხ არ იცი ნუ წამოგცდება

ჩაიხ არ იცი ნუ წამოგცდება,
მე წუთისოფლის ბრუნვამ დაშლალა,
იოლად ნუ სთვლი ფიქრს და ოცნებას,
ადრე გამიჩინდა თმაში ჭალარა.

ადრე გამიჩინდა თმაში ჭალარა.
და წლებით შუბლიც გადახსულია,
მე გაზაფხულზე უმალ მახარეს,
რომ ამა ქვეყნად
არამარტო გაზაფხულია.

შენ ამბობ: ნაპირს გაველ მხარულით,
რომ შენ იტყვი და თოვლი გადნება,
შენ ამბობ: გული ძვერს სიხარულით,
ძვერს, მაგრამ განა სულ უდარდელია?

ვთქვით, რომ შენ მთაზეც ახველ
მშვიდობით

და ერთხელაც არ დაგიცდა ფეხი,
მაშ გაზაფხულზე, ეამს ყვავილობის,
რალა დიდ მუხას ეცემა მესი?

საოცარია, რომ დღეს ცხოვრობდე
და ვერ გაზომო კაცის სიმაღლე,
ისე არაა სულის ცხოვნება —
თუ გაჭირვებაც არ დაინახე

ჩქარ მდინარეზე გადის ჩვენი გზა
და ფონის ძებნა არის სირცხვილი,

ზოგის წისქვილი მხოლოდ მღერის და
ოქროს ფქვავს ძმად ზოგის წისქვილი.

თუ შენი სული იქნება პრიზმა
ნათელთა, ბნელთა, შუქთა საწური,
შენი სიმღერაც მოხვდება მიზანს,
იქნება ქველი და ვაგაკური.

მაშინ დასცინებ გულხარბ მეფეებს,
დასცინებ შურს და უკაცურობას.
ვინც შეგხვდა ყალბად და მოგუფერა —
ნისცემ მდინარეს როგორც ხუმრობას.

ერთ დღეს იხილავ, მაღალს, კაცურ კაცს,
გაიხარებ და ზეცას ეწვი...
ნახავ ნაპირზე ვინც ვერ გასცურა.
ვისი გზაც იყო სულ მთლად ეწერი.

ვილაცას შრომა დაუფასდება,
მისი მზის სითბო შენც წაგეწვევა,
უცბო სოფელში ნაღმი გასკდება
და სხვისი გული შენ დაგეწვევა.

მაშ ასე, ძმად, ნუ წამოგცდება —
წუთისოფელმა რომ ვერ დაგდალა...
იოლად ნუ სთვლი ფიქრს და ოცნებას —
მან გამიჩინა თმაში ჭალარა.

ი ლ ი ა მ ბ ა

გიომგაჟიანი რომანი

უცხოეთში

საგურამოში ილია თათრულ ქედს იხერავდა. ქული მუქიშინდისფერისა იყო.

ოღლა უშლიდა, არ გიბდებო, მაგრამ მაინც არ ელუოდა, ზანა შნოსთვის, სითბოსთვის, უბარიაო. მზისაგანაც იცავდა.

აი, წიწამურის ხევში ილია ლოდზე ზის და მარჯვედ მომუშავე გლეხებს უყურებს. წიწამურში ძველთაგანვე ხმა დადიოდა, ამა და ამ ალავას განძია ჩამარხულიო, ილია დაინტერესა ამ ამბავმა და ხშირად ფიქრობდა, ვინ იცის, ჩვენი მეფეთა რა ნაწერი და რა ნიჭი აღმოჩნდესო. იმ დღეს იწათა თუ არა, შეგდა ცხენზე და, გლეხების მისვლამდე, წიწამურში გაჩნდა. ადგილმდებარეობა შეათვალღერ-შემოათვალღერა, ტყვილად კი არ უსწავლია უნივერსიტეტში მიწათმოქმედება, ვასინჯა როგორი მიწა იყო და რა ქანებისაგან შესდგებოდა. შემდეგ ვარაუდით მოხაზა სათბრელი ადგილი. ამასობაში ილო, ჩალატრმა ხეთი კაცი მოიყვანა ბარ-წერაქვევბიძი.

გლეხებმა მიწას ჩაბა-ჩუბი აუყუენს. ვაჩაღდა მუშაობა. ილიამ ცხენი ბალახზე მიუშვა, თათრულა შებლზე ჩამოიწია და ლოდზე ჩამოყდა, მაგრამ ასე დიდხანს ვერ გაჩერდა, წერაქვი აიღო და ჩალატრს გვერდში ამოუდგა.

ურთხანს მარჯვედ იმუშავა, მალე სენოქვა შეეყრა, ასთმა სწრაფი მოძრაობის საშუალებას როდი აძლევდა. ჩალატრმა წერაქვი გამოართვა.

— ეს ოხერი, თქვენთვის კი არ არის ვაჩენი-

ლი, ეს ჩვენი იარაღია, ჩემითანა კაცს უნდა ეკიროს ხელში და არა შენითანას.

— თვალი დაუდგეს ავადმყოფობას, თორემ გიბვენებდი ამ წერაქვის ნაბერწყლებს! — უთხრა ილიამ და ცხვირსაბოცი ამოიღო ოფლის მოსაწმენდად.

მზემ დააცხუნა, სიცხეში ილიამ ჩასთვლია.

— ბატონო! ჩვენა ვმუშაობთ და თქვენ რაღად სწუხდებით, მიზრძანდით ემანდ, ახლო, კარგი მწეანეა და იქ დაისვენეთ! — უთხრა ჩალატრმა.

— არ მინდა რო დავიძინო, ბიჭო, იქნებ რამე გამოჩნდეს მა მიწაში! — მიუგო ილიამ.

— თუ კი რამე გამოჩნდება, ღმერთი იყოს თავდები, რომ ჩვენი არას დაგმალავთ.

— არა, ბიჭო, მე იმას კი არ ვაპბობ, რომ თქვენ დამალავთ. მე ის მინდა, რაც გამოჩნდება, გამოჩენისთანავე ჩემის თვალთ დაეინახოს.

იმ დღეს მაგრად იმუშავეს, არც მეორე დღეს დაუსვენიათ, მაგრამ მესამე დღეს ილიამ თვითონ აიყარა გული, ფიქალო ქვებას მერტი არაფერი არ გამოჩნდა. ილიამ ხელი ჩაიქნია, იქ არავითარი განძი არ ყოფილაო და ბრინჯა შეეწევიტათ მუშაობა... ის ორიოდე ფიქალო ქვა კი მოეწონა, ეზოში ამოატანინა და დაბურულ კაელის ხის ქვეშ მავიდებლად გაამართვინა.

— ხომ კარგია, რას იტყვი, მარტი? — კითხვა ილიამ ახლობელ გლეხს.

— კარგი რომელია, ბატონო, წელუბა დავიწვევიტეთ განძის ძებნაში, ეს ლოდები რიში მატნისია?

— გწყინს რომ არ დაეჭვებო?
— განას მიწაში უსახელო ზედ ეფაფრება, ადამიანს ვინ აჩვენებს.

— აქი პოლომენ და ამოაქეთ?

— რა ეცი, ბატონო, ჩემი სიცოცხლე მიწას ერჩინე, მავრამ ზებერებებს მეტი არაფერი მას-სოვს მისჯან.

— მართალი არა ხარ, მავრამ ამის ეხლა თვით დავანებოთ, ამოდო ჩემთან აბაზანა ვამთბარია, რიგინად ვიბანათო!

— გამაღობო, თქვენ ისამოვნეთ.

— რატომ მე? აბაზანა შენც გვეუთენის. შენ თუ არა, ის მე არ შექნებოდა.

ილია ყოველთვის ყურადღებითა და გულს-ყურით ეკიდებოდა გლეხის სატყვესა და მოსა-ზრებებს... სავერამოში სახლი რომ აშენა, მე-სამე სართულად ერთი ოთახი გაამართინა, ეს ჩემი სამუშაო კაბინეტი იქნებოდა. შემდეგ ამ ოთახს კიდევ მოაშენა პატარა სადგომი. აქ აბა-ზანა უნდა ყოფილიყო, მიღები და მოწყობი-ლობა მოიტანა, თბილისიდან სპეციალისტებიც ამოიყვანა, რომლებმაც რაღაც წერეს, ზომეს, ინაგარიშეს და მერმე მოახსენეს:

— ვერაფერს გავხდებით, წყალი ამ სიმაღ-ლეზე არ ამოვაო.

ილიამ ეს სპეციალისტები გაისტუმრა და და-ღონებულმა მარტიას უთხრა:

— საქმეს არაფერი ეშველება, ე მიღებს მი-აინე რე გავაფუქებთ, სარდაფში ჩაიტანე.

მარტია საზრიანი შეურნე იყო და, როგორც არტემ ახნაზაროვი წერს, ილიას უთხრა:

— ბატონო, ე მაგათი ნურა გჯერა რა, ე ქა-ღალღზე დაბლაწით როგორ გავიგეს წყალი ავა-თუ არ ავა მიღა, თუ ამ მიიღვან ამ სიშო-რებზე დაქანებული ჩამოდის, შენი ჭირიმე, ამ პატარა მანძილზე რატომ აღარ უნდა ავიდებ-დამიჭერეთ, ბატონო, მიღები დავუწყეთ და ნახე თუ არ ავა.

ილიამ დაუჯერა, უბრალოდ მეშებს მიღები გა-ეყვანათ და წყალი მოეშავთ. როდესაც მეშებმა ეს ბრძანება აასრულეს, წყალი შესამე სართუ-ლში მშვენივრად ავიდა.

— ახლა კი, ბატონო, ძალიანა ვთხოვთ, ი სპეციალისტები გე მოიყვანო და ერთი რიგია-ნად იბანათ.

— კარგი, ჩემო მარტია, თხოვნას ავასრუ-ლები!

მეორე კვირას ილიამ ის სპეციალისტები ჩა-მოიყვანა, დიდად ეიცათ, გამართული აბაზანა, ისევე მიუხსნდნენ მაგიდას, ისევე წერეს და ინა-გარიშეს, და ბოლოს დარცხვენილუმმა, განა-ცხადეს, გამაანგარიშებამში შეცდომა შეგემა-რეთაო.

— წიშო, ჩემო მარტია წიშო! — ილიამ ზე-ლი ვაღახვია მარტიას და აბაზანისაყენ წი-ყვანა.

ილიას ძალიან მოსწონდა ახალი სახლი და თავისუფალ დროს იშოვიდა თუ არა, მაშინვე

სავერამოს მიიშურებდა. აქ, ამ შოთსა და პა-რის ბუნების წილში ლანდჷ (სავერამოში) არ-ტურ ლანტი ასე ვაღმარებდა: „მეშვენივრად... მოთხრა: ისე მოხა-რული ვარ ამ საქმის კეთილი დავერგვიწინებია, ამ მშვენიერი სახლისა, თითქოს ჩემს სიცოც-ხლემ ამის მეტი არა გამეყვებინა რა.“

— დაად, ეს სახლი ერთ კარგ ლექსად ღირს, მეტად არა! — მივეუბ მე.

— მეტად არა? — დამოღობ მეოთხა ილიამ.

— რასაკვირველია ბირიჭით, მე მეოთხა, თქვენი „მშენებრი ალანის ველზე“ უფრო მე-ტად ღირს. როცა ამ სახლის ქვეც კი აღარ დარჩება, ეს მშვენიერი ლექსი, მაშინაც მოხი-ბლავს როგორც ქართულს, ისე უცხოელს მეთქი“ (იველისსმება ალბათ, „აკო ყაჩაღის“ შესავალი, კ. გ.).

და ამ სახლი 1900 წელს ილია დასასვენებ-ლად ჩამოვიდა. იენისმა ფეხი შემოღდა და სი-ცხებიც დაიწყო, გრილოდა შოლოდ ზედა სართულის აივანზე, ქვევით, კაკლის ხის ქვეშაც. პაერი ამიერადა, მავრამ ილია სულის მოსათ-ქვამ ადგილს ვეღარ პოულობდა. ავადმყოფო-ბამ იმძლეავრა, ყელში რაღაცამ წიქვითა და სუნთქვა შეეკრა. ასე ხშირად ემართებოდა, მა-გრამ სატყვეას თავს არ უდებდა. იმ ღამეს ფეხებიც დაუსოგდა და გულც ქვესავით ჩამო-ეკიდა. ახლა კი ეუღლად არის ჩემი საქმეო. გა-იფიქრა, წვეულები დალია და ღია ფანჯარასთან ტახტზე წამოვიდა.

ოღლა შინ არ იყო, დის ავადმყოფობის ამ-ბავი მოუვიდა და ბაჭოში წავიდა, ახლა დეპე-შის გაგზავნა და გამოხმობა ეუბერებულა ილიას და ისევე მეგობრის შექმნება ამჟომინა... ნიყო ცხვედაქეს მისწერა. ეუღლდ ვარ და ექიმი მო-მამეველეო. შემდეგ მსახური ვაღვინა და უბ-რძანა, ახლავე მეტრლე მომიყვანეო.

გამოძლინებულო მეტრლე თეაღების ფშენე-ტიო შემოვიდა.

— შვილო, ცხენები შეაბი და თბილისში გა-ფრინდი, ეს წერილი ნიყო ცხვედაქეს ვადაეცი და შემდეგ ის ვერტყვის რა უნდა ვაყვეო. აბა, ჩქარა, გზაში არსად დაყოფნდე.

ჭერ ისევე ბნელოდა, ეტლი რომ ჭიშკარში რახრახით ვავიდა.

დიდაზას არ გათენდა, ილია ფანჯარასთან იწ-ვა და უუფრებდა თუ როგორ ეპარებოდა შუქს სიბნელეს, როგორ იცრაცებოდა ღამე.

შალე ვაიღვინა სოფელმა. ილიას კარმიდამო-ში კი ისევე ებნათ, შოლოდ დაბიელ მასლოვი ამდგარიყო და ენოში ლანდვით დადიოდა.

ილიამ მინაზე დააყენა, მასლოვა რომ ახედდა, ზელი დაუქნია, ამოდოო.

— დილა მშვიდობთა, ბატონო! — მისალამა მასლოვი.

— რაღა მშვიდობა, ჩემო დანიელ, ავადა ვარ! — ევად თქვენი მტერი იყო.

— არა, დანიელ, მტერი კარგად უნდა იყოს,

რამ კარგადაც მებრძოლს, გამამწაროს, ვა-
პაოცხლოს.

— რა ვიცი, ბატონო, თქვენი საქმე თქვენ
უკეთ მოგეხსენებათ. რამეს ხომ არ მიბ-
ჩანებთ?

— ჩემთან იყავი, მარტოობამ სული ამოხადა.

— მარტოობა ადამიანის მტერია, — მიუგო

მასლოვმა — ცუდ ღროს წაბრძანდა კენიანი.

— რა ექნა, იქაც უჭირთ.

მასლოვმა საუფრთხლოდ რომ დახედა, ჰკითხა:

— წუბუნის გემინათ?

— არა!

— რა დავაძინებდათ, ამდენი პაპირისი მო-
კრევიათ!

— შეჩვეული ვარ, ძალიან მინდა და ვეწევი!

მზე ამოვიდა. აივანი სხივებით გაივსო. ილიას
უვარდა მზე და ფანჯარაში თავი გამოჰყო.
შემდეგ ძველ დალია წვეთები, გული გაიმთვრა
და წიგნი გადაშალა.

მასლოვი ფეხის ცერებზე შემდგარი გავიდა.

ილიამ ეს წიგნი, რაც საჩუქრად მიიღო მის
შემდეგ ვერ მოიკალა, რომ ვადაფურცლა
მიანდი. ან ეინზე მოფრანგულ მოყვენა და წა-
კეთხებინა. აინტერესებდა მისმა მეგობარმა
იუსტეფ დე ბაიმ რა დასწერა საქართველოზე.
ფრანგი შწერალი და სასოვადო მოღვაწე დე
ბაი ხშირად მოგზაურობდა სხვადასხვა ქვეყა-
ნაში, საქართველოშიც ბევრჯერ იყო, ილიას
მასობელ კაცად მიანდა. უყვარდა მასთან
საუბარი, შარშან ნოემბერში ჩამოვიდა თბი-
ლისში, მაშინვე ილიას ესტუმრა და აჩუქა თა-
ვისი ახალი წიგნი „კავკასიონის ქედის სამ-
ხრეთით“. ამ საინტერესო წიგნს დე ბაიმ წა-
წერა: ილია ქვევავაძეს „პოეტს“, პეტრიოტს,
ისეთი მშვენიერი ქვეყნის შვილს, სადაც მზე
მუდამ ეაწყაშებს. თბილისი, 1899 წლის 12
ნოემბერი. ხოსიეთ დე ბაი“.

გოზეფი ქართულად იოსებს ნიშნავს, ხოლო
საალერსოდ ჩვენში იოსებს სოსოს — სოსიას
ესმინა. როგორც წინას, დე ბაი იმ ახლო ქო-
ფილა ილიას და სხვა ქართველ მოღვაწეებთან,
რომ მისთვის სოსიო შეურყმევიათ.

დე ბაი თავის წიგნში სოციალური ამუქებს
ილიას ცხოვრებასა და შემოქმედებას. აგი წერს:
„ქართველთა ისტორიული ცხოვრება გამუდმე-
ბული ბრძოლის ისტორიაა. სადაც ბრწყინდად
მათი ვაჟაყობა, თავდადება... ამის ქართველ
ვეტერანთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა, იმ-
დენად ბევრია ისინი. დიდებას შარავანდედით
მოსილი მათი სახელები ოქროსა და სისხლიანი
ასოებით ჩაწერილია რუსეთისა და აღმოსავ-
ლეთის ომების ისტორიაში. ამ ხანდაზმულ ქა-
რთულ გმირებს ხშირად შეხვდებით თბილისის
ქუჩებში. მათ შორის მხოლოდ მეორეები კი
არ არიან, არამედ სახელგანთქმული პოეტებიც.
ერთი მათგანი თბილისში ცხოვრობს, მისი პი-

როვნება, მისი ფრანგულიერა გრანობა შე-
ბას მამლევზე გაგაქნათ ის. ეს საინტერესო
პირთვება და პოეტი ილია ქვევავაძის, უკრე-
ნული და სახალხო შწერალი...“

ილია რომ მეგობრის წიგნს ფურცლავდა,
სწორედ იმ ღროს შემფთავებული ნიკო ცხვე-
დაზე საუბერნიო ექიმ ტიტე ქიქოძეს ეუბ-
ნებოდა:

— ცუდად არის, ბატონო, საქმე, ილია საეუ-
რამოში ავად გახდა, ექიმი ვერ მიმოყენა რომ
წავიყვანო.

შეწუხდა ტიტე ქიქოძე. თვითონ წასვლა არ
შეეძლო და მასთან სტუმრად მყოფ ახალგაზ-
რლას მიმართა:

— ვთხოვთ სასწრაფოდ წაყვეთ საგურამოში.
სანამ არ მოიკეთებს არ მოშორდეთ ავადმყოფს,
მეც მალე ჩამოვიყვანებო.

ეს ახალგაზრდა იყო ექიმი ნიკოლოზ ჯან-
დიერი.

„სამამონებით დაეთანხმა, — წერს ჩანდი-
ერი, — ჩვედით საგურამოში, ილიასთვის გუ-
ლის ავადმყოფობის შეტყუას უკვე გავცდო და
შედავებით უკეთ იყო. ჩვენ რომ მივედით, იმ
იყვნენ ველიჩკო თავისი მეუღლით, არტ. ლი-
ნტი. ევლიჩკო ბუერს ლაპარაკობდა და, რო-
გორც შევხატყვე ილიას აწუხებდა. დამახასიათე-
ბელია ერთი დეტალი. ევლიჩკომ რაღაცის გამო
დაცინებით მოიხსენია ვანო მანაბელი. თვალ-
დაბრუნებად მწილიარე ილიამ ქართულად მი-
თხრა: მავს ჰგონია, მავთი მსიაამონენებს, თუ
ღმერთი გწამს, მოამაშორე როგორმეო. მე
უუთხარი იქ მყოფთ, რომ ავადმყოფისათვის სა-
ჭიროა დასვენება და ყველანი გავიდნენ. ღმე-
რთმა ვიშველს, ახლა კი გამსინჯეო, მითხრა
ილიამ.

დაუწყვე გულმოდგინედ სინჯვა. მას ჰგონ-
და ევრეთწოდებული გულის ასთმა და სკლე-
როზი. ილია დინჯად მავკარდებოდა და მით-
ხრა:

— ნუ მერყევი კატეგორიულად, ასე მოიქეც-
ნიე მოიქეც, ამისხენი დაწერილებით, თუ რად
არის საჭირო ესა თუ ის რევიმი, ხოლო მაშინ
შემიძლია დაგიფერო და დაგემორჩილო, თუ
მეც კარგა მექნება გაგებული მავ რევიმის აუ-
ცილებლობაო. მე მაშინ 4 დღეს დავრჩი საგუ-
რამოს, სხვათა შორის ილიას ჰყავდა იქ ოთა-
ხის ძალი, რომელიც ძალიან ახალისებდა.

ვასტრა ნიკოლოზ ჩანდიერის მკურნალობამ,
ილიამ უკეთ იგრძნო თავი, მავრამ სამკურნა-
ლოდ გერმანიაში წასვლა მიიწე აუცილებელი
იყო და გამგზავრების თადარიგს შეუდგა.

გერმანიაში მას საიმედო მეგობარი პრიოფე-
სორი კარლ ლემან ჰუბტი ჰყავდა, დავთი სარა-
ჩიშვილი იქ ევრებოდა. დავითის მეუღლემ
ეკატერინე ფორაქიშვილ-სარაჩიშვილისამ წი-
ნასწარ გაუგზავნა ბერლინიში ექიმ ლიოდენ
წერილი, რომელშიც სთხოვდა გულმოდგინედ

ემქურნალა ილიასათვის: ამავე დროს, გამოჩენილ მეურნალთან არტურ ლაისტის სარეკომენდაციო ბარათებიც ჯიბეში ედო.

ასე რომ, საკმაოდ შეიარაღებული მიემგზავრებოდა უცხოეთს.

იენისის ბოლომდე ოქახის საქმეები მიაღებოდალავ, მერმე თავისი პირში „ივერიკა“ საიმედო კაცს — სულხანიშვილს დროებით გადასცა და „შეინფარვით დიდ გოეტის“ სამშობლოში გაემგზავრა.

ამ მგზავრობაში ილია მარტო თავის ავადმყოფობაზე როდეს ფიქრობდა. მას პირველად უნდა უნდა ადედა ვეროპის მიწაზე. პირველად უნდა ეხილა საეთარი თვალით საოცარი გოეთეს მიწა-წყალი. გოეთეს ილია ადრე გაეცნო. უნივერსიტეტის პირველი კურსის სტუდენტმა, იმ ხანებში „ეკარლის შთებს“ რომ დაწერა, თარგმნა გოეთეს „ზედა მჭადაგებელიც“. შემდეგ უფრო დაუწავდა გოეთეს სიბრძნეს.

არტურ ლაისტმა ამ ორა დიდი მწერლის ხასიათებს შორის მსგავსებაც აღმოაჩინა.

„ილია მშვიდი და თითქმის აუღელვებელი იყო, იგი სხვების მიმართ არ ამედავნებდა თავის ძლიერ გრძნობებს, თავდაპირველი იყო როგორც სიამოვნებაში, ისე მწუხარებაში. ხასიათის ამ თვისებებით ილია გოეთეს მოგვეგონებდა, რომლის პოეზიაც მას ძლიერ მოსწონდა და უყვარდა“.

ილიას თან ახლდა სიცოცხლის მეგობარი ოლა, რომელსაც თავისი გასაჭირი ადგა, სიყრდელ აწუხებდა და ერთი სული ჰქონდა, სანამ ბერლინში მავან ექიმს მიაღებოდა, იქნებ მოგვრე და მეშველოსო.

ილიას იმედი კი ვაწვევტილი ჰქონდა, ავადმყოფობას ხნოვანებამ ახრალბდა: სიბერის წამალი ჯერ არავის ჰამოუგონიაო.

მისი გჭე და უიმედობა გამართლდა. სამი კვირის მკურნალობის შემდეგ უკეთობა არ დაეტყო. ეს სამწუხარო ამბავი მან 14 ივლისს ნიკო ცხვედაძეს შეატყობინა.

„ამაო ნიკო აღსრულდა შენი მეგობრული სურვილი და ეს თითქმის შესაძლებელია, რაც ბერლინში ვარ ლეიდენთან. მე რომ აქ ბერლინში მრევედი, დათიყო საზაჯოვი აქ არ იყო, სამს თუ ოთხ დღეს შემდეგ მოვიდა. ლეიდენის კლინიკის მომზადებული ოთახები დამზდა და პირველ დღესვე იმ კლინიკაში დავმინავდიო. კატერინე ივანოვნას მადლობას ვუძღვნი, რომ მისი მეოხებით აქ ვველანი დიდის პატრიარქის დაგვხდნენ, თვითონ ლეიდენი დიდის ყურადღებით გვიქცევა ლეიდენს ჩემს სწულულებს მიზეზი აიცილა. არავითარი ზიანი არ გავქვით, გული და მენა საღის და განმრთელი კაცისა გავქვით და რისგან მოგდის“ ევ სულის ხეთვა და სულის შეგებება ვერ გამოვაო. ამიტომ პირველ დღიდანვე დღეს აქამოდ გულის ყურს მადვენებს, რომ მიზეზი შეიტყოს. მე, როგორც უკანასკნელ ხანებში ვიყავი

მანდ, თითქმის ისევე ისე ვარ. უბედების სიძლიერემ არ მიკლო. ღონეზედაც არ მწყნარებდა ვარ. სხვანი კი მარწმუნებენ, რომ სხვაგვარობით ძალიან მოკვითდო. მგონი ამ ერთი კვირის შემდეგ, ესე იგი, 25-ს ამ თვეს, იქნება კარლსბადში გამოსტუმროს ლეიდენმა. მარწმუნებს, ასე იქნება თუ ისე, სასლამად გაგისტუმრებ შინაო. ღმერთმა ჰქნას! სიარულს მიზნის, დღეში ერთი საათის შერს ნუ იტოვო, ისიც ორჯობით, ნახევარ-ნახევარ საათით. გუშინ— კი მითხრა, დღეში ორჯერ გვევით ვტყვიდან მეოთხე ეტაში ადი ბოლმე, ერთი დღით, ერთი საღამოთი. არასფერს წამალს არ მასმებს ლიონის წვეთს შერს, დღეში სამ სტაქმს მასმევს. რძე ამიკრალა. მეც ესეამ ამ ლიონის წვეთს და გვევიდან ზემო ეტაეებში დაედვიარ. მარტო ამისა ვწუხვარ, რომ ბევრი დრო არ შეძლება, — ერთი კარგად მომეხზვიანა აქაურობა. ჯერ მარტო ეს წარმოიდგინე, რომ ღმერთს ხუთჯერ გვავემვენ და თვითღვეუ ჰამაზე უნდა უსათუოდ დაესწრო, თორემ სწყინთ და ქავრობენ. ჰამიდან ჰამამდე იმდენი დრო არ არის, რომ წახვიდე სადმე. ბერლინი ისეთი დღია, რომ მინამ წახვიდე და მოხვიდე. ჰამის დროც მოვიდს და ნახვილა და მომხრეკისათვის დრო აღარ პრჩება. მაგრამ რაც აქამომდე ვნახე, ისიც საკმაოა, რომ ქართულმა კაცმა თავისი თავი ღვთისაგან დაწვევლილად ჩისთვალა, სად ესენა და სად ჰვენი უბედური ერთი! ლეიდენს მკურნალობის წარუმატებლობამ გუელი გაუტეხა, ავადმყოფს ურჩია კარლსბადში წასულიყო, იქ გამოჩენილი კოლეგა მყავს, წერილს მიგიწერ და თუ გიმველოს ის გიმველოსო.

ოლა ცნობილ ექიმს, ვჩვენა, ბევრი დარგება და წამალი მიიღო, იმედი გაუთრყვედა, ავუსტოს დასაწყისის ისინი კარლსბადში ჩავიდნენ.

19 აგვისტოს კარლსბადიდან ილიამ ნიკო ცხვედაძეს ბარათი მოსწერა, ისევე ავადმყოფობას უჩიოდა.

„მე ამ უკანასკნელ ხანებში, ძალიან ცუდად შევიქმენი და ჩემმა ისეთმა მღვდლოპრობამ კარგა ჩამაფიქრია. ამიტუდა სამიწელი ჰშენა, ხელისა და ფეხის განმარჯვებ ისე მიგუბდებოდა სული, რომ არ ვიცოდი რა შექნა. ერთა ორი ნახივი რომ გადამედაც, სუნთქვა ისე შემეკრებოდა, რომ ვეღარ ვლამარჯვობდი, რადგანაც სულს ვერ ვიბრუნებდი. შევიწველე ჩემი ასეთი წახდენა ჩემს მკურნალს, რომელიც თვითონ ლეიდენმა ამიჩინა. შემიწუხდა თვითონ მკურნალიც და ბოლოს მითხრა მიზეზი არ შესმისო.“

„მიზეზი არ შესმის“, ამ გულწრფელი აღიარების შემდეგ არ გაუვლია რამდენიმე საათს, ექიმი ისე შევიდა ილიას ოთახში, თამბაქოს კამლი იღვავა, საფერფლე ნამწვავებით საეცე იყო. ექიმი ილიას პირდაპირ სკამზე ჩამოყდა,

ერთხანს უყურა, უყურა. ავადმყოფს ვაუჯერდა, რას მომჩერებოდა ეს კაციო და ჰკითხა:

— რას მატყობ, ექიმო ვეფლები?

— თუ თამბაქოს არ დაანებებთ თავი, მოყვლებით, აბა, რა მოვივათ. წამლობა რას ვარაგებს, როცა შხამით იესებ სხეულს. თუ პაპი-რისზე ხელს აიღებთ, ხომ კარგი, თუ არა და ასე ეს სჯობია წამლობას თავი დაანებოთ, ტყელი ხარც და მოცდენაო! — წერს თვითონ ილია.

ილიამ პაპიროსები დამლაგებელ ქალს ვაატანა, საფერფლევ მაგიდიდან მოაშორა. პირველ დღეს ვაუჯერდა ილიას, მაგრამ პიტნის კანფეტმა უშველა.

ილია ეძალეობდა წამლებს. ზოგს უფროსი ეწეოდა, ზოგს სეამდა, ამბობდა, ძალიანაც მრგებსო, მაგრამ ილია რომ ვერ გამოკეთდა, ეს ველს უკლავდა, თვლიერებლიანი შეჭურვებდა ქმარს, რომელიც ტაბტზე იქდა და კანფეტა წეწინდა. გამოიყვალა ილია. პაპიროსს რომ ეწეოდა, მაშინ უფრო ვაეკავებოდა იერი ჰქონდა...

ექიმი სამ დღეს არ შემოსულა. ილია ღიმონის წვეწმა და წამლებს სვამდა, მადა არ ჰქონდა და ცოტას სვამდა. შეითხე დღეს ექიმი რომ შემოვიდა, მისმა დეკირვებულმა თვალმა მაშინვე შეატყრა უკეთესობა. ამის თაობაზე აგიფიქრა ილია წერს ნიყო ცხვედაძისადმი ვაგზავნილ ბარათში.

„ღაზათიანად მოვგობინდი და ეხლა ისე კარგად ვარ როგორც დასწრეულმაღდ ვიყავი, თუ არ უკეთესად. დღეს 19 აგვისტოს (ჩვენებურად) კურნალმა სიხარულით მანუგემა: თუ ესე კარგად წავიდა შენი საქმეო, ორ (ჩვენებურად) სეტყმბურს კარლსბადიდან ვაგისტრმბრებ საღმალმათადო“.

რაც თამბაქო მიატოვა, მერე წამლებმა და კარლსბადის წყლებმა მალე გამოაგანსადა. სეტყმბრის ერთ მშვენიერ დღეს ექიმმა გუდდამით ვასინჯა და უთხრა:

— მტურნალობა და წამლები გეყოფა. ახლა პაპიო და დასვენება ჰქირაღებთ. აქედან საით ამირებთ?

ილია საფრანგეთზე ოცნებობდა, ვეროპიდან პარიზის უნაწავად როგორ წავიდეთო, და უთხრა:

— პარიეს მოგინახულებ და იქიდან შინ წავალ!

— არამც და არამც პარიზში არ წახვიდეთ. უარესს საწამლაეს თქვენი მოსიხმბრეტერიც ვერ ავირჩევთ. უნდა წახვიდეთ საღმე მუუდარო სოფელში. ერთი-ორი თვე უდარაღლად იცხოვროთ, კარგად შეისვენოთ, მოღონიერდეთ, მერე შევილიათ ქალაქში ჩახვიდეთ და თქვენს საქმეს მოკიდოთ ხელი. თუ გინდათ რომ განსაღად იყოთ და სწეულუბა აღარ დავიბრუნდეთ, ასე უნდა მოიქცეთ.

„მეტე რა ვხაა, — წერს ილია, — პარიზეზე ხელი ავიღე. წარმოიდგინეთ, პარიეი თითქმის

ცხვირ წინ არის და მე კი მისი უნახავე უნდა წამოვიდე. დარდულალიც ამას ჰქვია. მაგრამ რას იხამ? ანდნი ვაივაღლაბი და წამლობა გამოვიარე, ძლიეს გამოვკეთდი და; ყველა ეს პარიეს ნახვას როგორ ვანაცავაო“.

ილია ერთხანს ეენაში შეჩერდა. აქ შტრაუსის მუსიკად პეტერბურგი და სტრუტუნტობა მოაგონა. შტრაუსი მაშინ პეტერბურგში იყო, პავლოვსის პარკში მის ვალსებს ხალის ადრეტებაში მოჰყავდა... „ხო, როგორ ეკვიავდა სოფლო, ნეტავი ეხლა სად არის, როგორ არის? გაიფიქრა ილიამ და ოღლაას შეხედა, რომელიც დეიანზე ვადწოლილიყო და მოსუქებულ სახეს მართათი ინიავებდა.

ნიეუმბრის დასაწყისში ილია და ოღლა თბილისში ჩამოვიდნენ.

„უცხოეთიდან დაბრუნებული ილია, — წერს არტურ ლისტი, — როცა თფილისს მიუახლოვდა, ისე მოხიბლული იყო საყვარელი ქალაქის ხილვით, რომ თვალზებე ცრემლი მოსდგა. ამას ვანსვენებული ილია სრულად მოუბრუნებლად მიამბობდა ხოლმე და თანაც დამძინდა; ყმწეილობაშიც გამომიცვია ნაღვლი სამშობლოს მოშორებისა, მაგრამ არა ისე ძლიერ როგორც ახლა. მოხუცებულობის დროსაო“.

ილია „ივირბას“ ისე ჩაუდგა სათავეში, ისე გაიქცა მისმა პოლემიკურმა წერალებმა. არჩილ ქორჭაძისა და ივანე გომართელის წინააღმდეგ... მაგრამ ავადმყოფობამ ისეე წამოხუო თავი, ვაუჯერდა „ივირბის“ რედაქტორობა და ეს ნაამაგარი ვაზეთი აღუქსანდრე საარაქიშელის ვადსცა.

„მერტინიდან ილია გამოჰამრთელებულა დაბრუნდა, — წერს არტურ ლისტი, — მაგრამ არ ასარულებდა იმ რევიმს, რომელიც პროფესორ ლეუდენმა დაუნიშნა, ორა-სამი წლის შემდეგ მისი განმრთელობა ვაუარესდა; სიხერისაგან ვაჩერებდა: „ლასა შეუძლებლად მიანჩდა, ზშირად იპურებდა შოთა რუსთაველის სიტყვებს: „სიბერე მჭირს, ჰირთა უფრო ძნელიაო“. საროგადოდ, ილია ზოშიერად ცხოვრობდა, მაგრამ დიეტას არ იცავდა, ეს კა ვაეღუნას ახდენდა ში ორგანიზმზე. საფრანგოში ყოფნა ილიას უყოღოტის ძალას მატებდა. უვანსკელ ზანე-მში, უფრო მას შემდეგ, რაც ბანკის საქმეებს თავი დაანება, ცდლობდა უფრო მომეტებულად თავის საყვარელ სოფელში ეცხოვრა“.

1905

1860 წელი. ზაფხული. ილია პავლოვსკშია. პეტერბურგის სიხისა და ბუღის შემდეგ აქ სული მოიოქვა... ჯერ კიდევ თბილისში, აქეთ რომ მოდიოდა, იმ დღეს ბაზრის მოედანზე შეხვდა რაჰველ მუშმა, რომელსაც უშველებლო სიყალბო მოვედო ეურტნიან ზერტზე. კარგი ღონიერი კაცი ჩანდა, მაგრამ მამივე ტვირთის

ზიდვა მანც უკირდა, ძლივს მიმავალს, საიდან-
 ლაც გამოქცეული ვერი დაეჭაბა. აი, მანცინ
 ამ მუშის საყოფადვობის ცქერაში ახალგაზრდა
 პოეტის გულში დაიბადა შემდეგი სიტყვები:
 „აქ სად მოსულხარ?... რაც დაჰქარგე და რაც
 დასტოვე, მის მაგიერ თბილისში ამა რა
 პოეტი?...“

ეს სიტყვები მან უბის წიგნაკში ჩაიწერა.
 და ახლა ექ, პავლეცკში ივლისის გრილ საღა-
 მოს, თბილისის ვახსენებზე, ესეც მოაგონდა.
 საბრალო მუშა, მისი შეწუხებული და უმწიკო
 სახე ისევე თვალწინ წარმოუდგა და დიდი ხნის
 ნათქვამ-ნაზრახს აღსაწერად კალამი აიღო.

ილია პავლეცკში იყო და თბილისს ხედავ-
 და, ხედავდა მუშას ტვირთქვეშ მოზარდს და
 იმ დღეს, თორმეტ ივლისს, მან უმღერა იმ
 გამოწარებულ ადამიანს, უმღერა მის ვარამს.

და ამ პირველ ლექსს მუშაზე შექმნილს,
 ქვეშ მიაწერა: „12 ივლისი. 1860 წელი. პავ-
 ლეცკი“.

ილია პირველი ქართველი. მწერალი იყო,
 რომელმაც მხატვრულ ფორმებში ჩამოაყალიბა
 მისი საეკუნის სამოციანი წლების მუშის გან-
 ზოგადებული სახე. მან ვერცხვანი ყურადღება
 მიიქცია სოფლიდან დაიბნა დენას ქალაქებში
 ლექსი-პურის საშოვნელად. სოფელი დედინა-
 ცეული ვახდა გლეხისათვის. იქ ბატონი მშვი-
 ვარება და მისი მათრახი აუტანელი იყო.
 პოეტი მიმართავს მუშას:

ვინა ხარ შენა, ჩემო მშაო? სიდან მოსულხარ?
 ბატონის მათრახს ვერ ვიპყერ, გამოქცეულხარ,
 მოშორებობარ ქალაქობას, შენა სახლ-ქარსა.

ასეთი გამოქცეული გლეხები ავსებდნენ ქა-
 ლაქების ქუჩებს, ეტანებოდნენ ახალგზად-
 ვებულ მრჩველობას. სოფელში სუფთა-მარტი
 მაინც ჰქონდათ, ფაბრიკა-ქარხნებში კი ესეც
 სანატრელი ვაუბდათ.

„მუშა“ დაწერიდან სამი წლის შემდეგ,
 1863 წელს გამოქვეყნდა „საქართველოს შოამ-
 ბის“ პირველი ნომერიში. შემდეგ სახელმძღვანე-
 ლოშიც შეიტარეს ლი. ახლა არ არის ისეთი
 ქართველი რომელიც ეს ლექსი ზეპირად არ
 ესწავლოს. ვიორგი ჯიბლაძე თავის გამოკვლე-
 ვაში სწორედ მანზე წერს: „და როცა მოსწავ-
 ლის მერხზე ამ ლექსს ესწავლობდით, ჩვენ
 ხომ მან ვაგვიძღვრეა ხაერტლთაფში სიბრა-
 ლულთან ერთად სიყვარული, რომელიც შემ-
 დეგ აღარ მოგვსორებია“.

დაწერიდან ჩვიდმეტი წლის შემდეგ, უკვე
 მოხუცებული გრიგოლ ორბელიანი ამ ლექსმა
 ჩააფიქრა და შეაქმნევინა — „მუშა ბოქელა-
 ძე“ მაგრამ უადვილო არ იქნება იქვე აღვნიშ-
 ნოთ, რომ იონა მუენარგვამ, თავის დროზე,
 ეს ლექსი რომ იყო დაბეჭდილი, იმ ქალადის
 კიდევნი მიაწერა: „ბოქელაძე ვინ იყო? მე
 მგებს მოველოდი, შეადარეთ ილია პავლეცკის
 „მუშას“.

ილია მუშის მოსარჩელე და ქომავი იყო. მის

პუბლიცისტურ წერილებში ბევრჯერ არის მე-
 შა-ხელოსნის დუბლირ ბეჭდვით დაბეჭდილი.
 ილიამ იცოდა შრომის ფასი. შრომა — მასწავ-
 რმოღვაწილი ჰქონდა ადამიანის კეთილდღეო-
 ბის დაუმრეტელ წყაროდ. სოფრომ მგალომ-
 ლიწვილთან საუბარში შრომის რაობაზე თავი-
 სი აზრი ასე გამოთქვა.

— შრომითა საქონელს, შრომა პატროსანი! უნ-
 და ჩავაწევით სივრცს ხალხს, უველის ვანერ-
 ჩველად წოდებისა, აშრომონ, რომ ეკონომი-
 ურად მოლონაერდნენ. დღემდე ჩვენი გლეხობა
 ვალეწილი იყო ბატონეობისაგან, დღეს მან
 თავი დაიხსნა, მაგრამ, მარტო ვერ ვასწავს
 ვაჟანსა, მას უყრის ვღება უნდა, გზის ჩვე-
 ნებას“.

ამ აზრსვე ატარებდა მწერალი თავის პუბ-
 ლიცისტურ წერილებსა და პოეტურ ნაწარმოე-
 ბებში.

როცა კამბალიზმა საქართველოში ფეხს
 შემოდგა და განვითარება იწყო, მწერალმა
 „ქარხნის ჩარხის“, ტრილი, ე. ი. ამ ახალი
 სამრეწველო ყოფის მნიშვნელობა კარვად გა-
 იგო, შრომასა და ვარჯის უმღერა. სტატიაში
 „რა ვითხრათ, რით ვაგვარათ?“ იგი წერს,

„წავიდა მის დრო: დაწუნდა ხმალი, ვაქმ-
 და ვაქციობა. ეხლა ხმალი თაროზე უნდა შევ-
 დეთა, აღარფრის მაქნისა. ეხლა ან ადლი
 უნდა გვეკაროს ხელში, ან ვუთანი, ან ჩარხი
 ქარხნისა, ან მავთულები მანქანისა. ეხლა ვა-
 ციობა ომისა კი არ უნდა, რომ სისხლა-
 პლერიდეს, ვაქციობა უნდა შრომისა, რომ
 ოფლი პლავარს, კიდევ ვიტყვი, ქვეყანა ეხლა
 მისია, ვინც ირგება და ვინც იცის წესა და ხე-
 რხი ვარჯისა, ვინც უფრო უფრთხილდება ნაშ-
 რომს, ვინც იზოვავს ნაღვას“.

ილიას ბევრი ნაწარმოები მუშებისათვის ხელ-
 მისაწვდომი იყო, ვაჭარებია კითხულობდნენ
 და სწავლობდნენ მის მოთხრობებსა და ლექს-
 სებს. კაცო ყინალი თითქმის უველამ ზეპირად
 იცოდა. მუშებს უყვარდათ ილია, სწეროდათ
 მისი და ამ სიყვარულმა ბევრგან იჩინა თავი.
 ვიორგი აღსანიშნელი კამბორიდან ახალი წა-
 მისულნი იყო. იჭურვი ქარ-ყინვის მიერ მოტე-
 ხილი შინ ისვენებდა, როცა მის კარზე მიხა
 ჩოდრიწვილმა დააკვირა. მასამინქელს გუზარ-
 და ამ მუშა-ხელოსნის სტუმრობა და შიბ
 შეიწვია. ლაპარაკში უფრო დაუბლოდდნენ ვრ-
 თმანის, ლასხიველი აინტერესებდა თბლი-
 სელი მუშების ცხოვრება და ჰკითხა:

— სხვა, მობა, როგორ არიან მუშები.

— როგორ ვიქნებით, მუშა კაცის ცხოვრება
 რა საკითხავია.

— გული ვაბტობია.
 — არა, ვერ მტერს უნდა ვაბტყდეს თავი,
 — ცოტა ვაკარად მიფიკო მობამ და მერე შეს-
 ჩივლა. — ცუდ დღეში ვართ მუშა-ხელოსნები,
 ცალ-ცალკე დაქსაქსულები და მტერი ადვილად
 გვერევი. ვადაწვევით შევაღვინოთ ჩვენი სა-

ზოგადობა, პირი შეეკრათ და საერთო ძალით გაძლიერებულს ეერას დაგვადლებენ.

ეს განზრახვა მოეწონა ნაციონალურ ლასხი-შვილს.

— მაშინ დამეხმარე და წესდება შემადგენინე, მე მომანდეს ეს საქმე, რა ხანია ვფიქრობ და უნდასადაღო თავიდე არაფერა გამოდის.

— კარგი საამოვნებით!

იმ საღამოსვე შეადგინეს წესდება, შემდეგ ლასხიშვილმა თბილისის მუშა-ხელოსნების შეკრება-შეერთებაზე „ივერიამში“ წეროლიც მოა-დგინა, ჩოღრიშვილმა მელანშეუშრობელი წეს-დება წინასწარ ამხანაგებს წაუკითხა, მაგრამ ვეღვამ შორს დაიჭირა თავი და უთხრეს:

— ჯერ ილია ქაეჭავაძეს წააკითხე, თუ მოე-წონა მერე ჩვენი მოვიწონებთ!

— „მუშის“ დამწერმა ჩვენი ავანაზიანი ყვე-ღაზე უკეთესად იცის!

— იმ დღის ჩოღრიშვილი ისევე მოვიდა ლას-ხიშვილთან, წესდება უბიდან ამოიღო, ეტყობა ზეერს წააკითხა იგი, ხელიდან ხელში გადას-ვლით ფურცლები დასერილი იყო. ლასხიშვილ-მა ეს რომ ნახა მაშინვე იკითხა:

— არ მოგეწონათ?

— როგორ არა, მაგრამ მუშებმა დამავალეს ილია ქაეჭავაძეს გავაცნოთ წესდება და ჩვენი საქმეცო. ილიას ხომ იცნობ? მოდი ჰქენი სი-კეთე. წამყვიდი ილიასთან.

ზაფხული იყო, ცხელა და ცხარე დღეებში ილიამ თავი შეაფარა საფერამოს. იქ შის კარ-ბიდაშის ზედახენი ნიავს უგზავნიდა და გრი-ლოდა. იმ დღეს ილია და ოღლა ყვავილნარ-ში იყვნენ. დანიელ მასლოვმა საიდან არ ჩა-მოიტანა წითელი, ყვითელი და თეთრი ვარ-დების წერტილები, წითელი ვარდი დილის მზებზე ბრდღვალაღებდა, ნიავი არბეედა კელებში ჩარი-გებულ გვარილებს, შრომანებს, დიდილოებს, მახაცებს.

ილია სტუმრებს ეზოში შეეგება, ლასხი-შვილი ციშბირიდან მშვიდობით დაბრუნება მიულოცა, ჩოღრიშვილს ხელი ახლობელივით ჩამოართა და შინ შეიწვია.

ლასხიშვილი თავის მეძუარში ილიასთან ამ შეხვედრას ასე აღწერს:

„წაუკიდნხეთ ილიას წესდება, და გავაცანიოთ ბიული საქმე. ილია თანაგრძობით მიეგება ხელოსანთა საზოგადოების დაარსების იდეას, მიუბრუნდა მიხას და უთხრა:

— მშვენიერი აზრია. დროა, კაცო, მოვაშო-როთა ჩარჩებო მუშა-ხელოსნებს და მომხმარე-ბელსაც. მხოლოდ ერთი რამ არ მომიწონა თქვენს წესდებაში: აქ სულ ხელოსანთა უფ-ლებაზეა ლაპარაკი, მოვალეობაზე კი არაფერი. სადაც უფლებაა, იქ მოვალეობაც უნდა იყოსო“.

ილიამ ერთხელ კიდევ გადაავლო თავი წეს-დებს, შემდეგ მავიდაზე მიუთითა, კახინეტის კუთხეში რომ იდგა.

— აი, ამ მავიდას შემოუსხედით, ეს საქმე გადასადები არ არის, ჩამოსწერეთ თქვენი მო-ვალეობანი!

თუიონ გავიდა. სასადილო ოთახში ოღლა სუფრა გააშლევინა... სტუმრები წესდების შე-წორებას მორჩნენ, ილიამ წააკითხა და მოი-წონა.

— ეხლა კარგია. ამას მაღარიში უნდა, წა-შობრძანდით!

სტუმრები სასადილოში შეიწვია. მიხა ჩოღ-რიშვილს რცხვენოდა, ილიამ ეს შეატყო, მკლაფზე მოვიდა ხელი და გვერდით მოისკა. მიხას სადღეგრძელოში ილიამ გაიძიორა ის, რაც ახლობლებში ბევრჯერ უთქვამს.

„ჩვენი დიდკაცობა, ჩვენი წარჩინებული მო-ხელენი გადაგვარების გზაზე არიან დამდგარნი, იმათ ქართულიც და ქართველობაც — ორივე ფეხებზე ჰკიდიათ! ამათთვის წინა ტყუილი შრომა, წყლის ნაყვა იქნებოდა... მაშ ვინდა და-ვერჩა? ის, ვინც საქართველოს პირველი ქვა-კეთხედი იყო, ვინც ისტორიულ ქარტეხილს, წვა-დაცვის გაფქო და ქვეყანა გააშენა. ეს ის მაგარი მკვიდრი მუხაა, რომელიც ქართველს უძლებს და არ ეცემა. ეს არის ჩვენი გლეხო-ბა, ეს არის ჩვენი მუშა-ხალხი... ესენი არიან ჩვენი მუხის — საქართველოს ფესვები, ესენი ამხადებენ იმ საყვებე ვწენს, რომლითაც საზ-რდო და ღონე ეძლევა მუხის მოელ ტანს. ამათი მეოხებით იმოსება ზე ფოთლებით, ყვა-ვილებით, და მოაქვს ნაყოფი, დეცა, კენწერო-ბი გაუხმეს ხეს, ფოთლები შემოკვივდეს, ყვა-ვილები შემოაქცენს, — არაუშავს რა, ოღონდ ძალა და ღონე არ გამოეცლიოს ფესვებს; — ხე ხელახლა შემოსება ფოთლით და ყვავილით და უხეად ემორილებს ნაყოფს. ხე არ ეცდება, თუ ფესვი მაგარი, ღონიერი აქვს!“

ილიამ კიდევ ცოტა ილაპარაკა და შემდეგ მიხას პიქის პიქა მოუკახუნა.

— მუშა ხალხია ერის იმედი, შენ, შისი დი-რსეული წარმომადგენელი ხარ, გასურებე ვან-ბრთელობას და თბილისელ ხელოსანთა კავ-შირ-ამხანაგობის ისე შეეკრას, რომ მტერს ბტრულად დაუხედე და მეგობარს მეგობრუ-ლად.

საბასუხო სიტყვა მოქლე იყო.

— მადლობელი ვარ, ბატონო ილია, ჩვენ, მუშა-ხალხს თქვენი იმედი გვაქვს. თქვენი „მუშა“ მე ზეებირად ვიცი. ჩვენ ეხლა ვსწავ-ლობთ წიგნსა და ბრძოლას, რომ ჩვენ შეილებს ნათელი მომავალი შევექმნათ.

სადღეგრძელოები რომ მოთავდა, ილიას კარ-გი მოღებთა და საინტერესო ბაასით კმაყო-ფილი ჩოღრიშვილი წამოდგა. სუფრაც მალე აშშლა, სტუმრები თბილისში გამომგზავრნენ.

თბილისის ხელოსანთა კავშირ-ამხანაგობა დაარსდა. მისმა დამფუძნებელმა კრებამ ილიას პიერ, შესწორებული წესდება მიიღო. წყადება, ისე იყო შედგენილი, რომ იქ არახელოსნებ-

საც შეეძლოთ შესვლა ისიც საგულისხმოა, რომ ამ ამხანაგობის წევრად, პირველი ილია ჩაეწერა. მერე ანტონ ფერცელაძე და სხვანი. ილიას და მიხა ჩოდრიშვილის შეხვედრა ამით არ დამთავრებულა.

როგორც ცნობილია, 1878 წელს ქართველი ნაროდოლოცების ჯგუფმა გამოსცა რევოლუციური ფურცელი, რომელშიც მთავარ მუხლს წარმოადგენდა სავართველოს სახელმწიფოებრიობის აღგენა. ამ ჯგუფის ერთ-ერთმა წევრმა ვასილ რცხილაძემ ეს ფურცლები გასაფრცვლებლად მისცა მიხა ჩოდრიშვილს და თან სთხოვა:

— ერთი ფურცელი ილია ქავეჭავაძეს წაუღე, გაეცხოთ რა შეხედულებისა იქნება ამ საგანზე და მერე გაატრეცო.

მიხა ჩოდრიშვილი ილიას სახლში მივიდა, ფურცლები კალათში ეწყო და ზედ ვაშლები ელაგა. ილიამ გულთბილად მიიღო სტუმარი.

— რა ამბავია, მიხა, რამ შეგაწუხა?

— ისევე რჩევისათვის მოვედი, — მიხამ კალათიდან დაკვილი ფურცლები ამოიღო და მანბინაქს გაუწოდა.

ილიამ უცებ ჩაიკითხა ფურცელი და სახე მოეღრმეა.

— არ მოგეწონა, ბატონო?

— არა, ესღა ეს ფურცელი საერთო საქმეს არაფერში არ არგებს ნუ გააფრცვლებთ!

ვასილ რცხილაძემ დაუჯერა ილიას და ფურცლები არ გაუფრცვლებია.

1905 წლის ბოლოქარი დღეების შორეული სუნთქვა ადრე გაიგო ილიამ, გული იმედით აეცხო. თავისი საგურამოელი გლეხები შეკრიბა და განაცხადა:

— აი, ხალხო, ისმის ბრძოლის შორეული გუგუნის, ამ ხმას დღეს თუ ხვალ თქვენც აემაინო, იცოდეთ ველფრთხილდით ტყვეს, ჩემს ხეხილსა და ვენახებს, ნურაფერს, წაახდენთ. მე ერთი უშვილო კაცი ვარ და ყველაფერი თქვენ დაჯრჩებათ!

კადე ბევერი რამ ქაგელისხმო და გულთან, მისატანი თქვა იმ დღეს ილიამ. ყველას გამარჯვება და წარმატება უსტრჯა. თან ღვინითაც გაუმამანძლდა და ისე გაისტუმრა. ბენდუქიძე კაბალში მუშაობდა და იქვე აკალს ქვეშ ქვაზე ჩამოჯდა. მისთან ილია მივიდა, მხარზე მოუთათუნა ხელი და უთხრა:

დახსოვთ ჩემი სიტყვა, ჩვენს გლეხებს მალე ეშველება. მე რომ ყველას ვუთხობა ჩემი გულის ნადები, მთავრობა და თავდაზნაურობა ჩამომდრჩობს!

იფეთქა სახალხო აჯანყებამ, გურია ცეცხლის აღში ვაეხვია, სამეგრელო და იმერეთიც იხანჩობოდა. არც ქართლსა და ქაბუთში იყო სიმშვიდე. გამწარებულ გლეხები და მუშები არ ინდობდნენ თავდაზნაურობა ბედებს, არც ქალაქის ბურჟუაზიას ადგა კარგი დღე.

იარაღს ჰყრიდნენ ჯარის ნაწილები, ანტიმრებსდნენ სოფლის ბელისთვალთ, ირყევოდა მეფის ტახტი.

ილიას სიტყვებით რომ ვთქვათ, ხალხი ადსდგა, ხალხი მოქმედებდა. კასპის ზღვიდან შავ ზღვამდინა ერთ ფიქრსა ფიქრობს და ეს ფიქრია ჩვენი ქვეყნის თავისუფლება.

საქართველოს სხვა სოფლების გლეხობას არ საგურამოელებმა ჩამორჩნენ, აქაც აფერიალ აჯანყების დროსა და შეუერთეს თავდაზნაურობას... ილიას სახლ-კარისათვის ხელი არ უხლიათ, მხოლოდ ტყვეს დაუწყვეს ზეზვა. შეშინებულმა მოურავმა მისე მემარინიშვილმა ილიასთან მასინვე წეროლი აფრინა და დაუყოვნებლივ მასსხვი მიიღო. ილია წერდა:

„წინათაც მოგწერე და ეხლაც გწერ, რომ ეგ ამბავი, რაც მანდ არის, მთელ საქართველოშია მოღებულ, მანდ კიდევ, მაღლობა ღმერთს, მართო ტყვეს მიესიგნენ. სამწუხარი ის არის, რომ დღეს თუ ხვალ მაგ საწყლებს დიდიდან პატარამდე დაწყოლებენ.“

მეფის მთავრობამ აჯანყებულ გლეხებს სასტიკი რებრესაებით უპასუხა. დაიწყო სოფლებში ჯარის ნაწილების მისევა და ხალხის დარბევა. გურიასა და სამეგრელოს ცეცხლი დაეშუქრა, იმერეთისა და ქართლშიც აღიშობა სახარობებელი.

ილიას ყოველდღე გულგახებოქი ამბები მოსდიოდა. მწერალმა თავის ხალხს საშველად ხელი გაუწოდა... ძალიან ეწეინა მისმა ქვისლმა სტაროსელკიმ თავის მამულის დასააცვად ჯარისკაცები რომ მოიწვია. ჩემს მამულშიაც არ მოვიდნენო და მოურავი გააფრთხილა:

„თუ ვინცობაა მანდ საგურამოში ჯარი მოვიდა, შენ თვითონ ჩადი და ვინც უფროსია, ჩემ მაგიერ სთხოვე, ხალხი არ დააწიოცონ, ჩვენ თვითონ მოვრიგდებითოქო. თუ მაინც დამაინო თავისი არ დაიშალოს, მაშინვე ფაქტონი გამომიგზავნე, მე თვითონ ამოვალ და მე თვითონა ვთხოვ უფროსს, მანდ არა იმოქმედონ რა და ხალხი ტყუილ-უბრალოდ არ გააფრთხონ.“

რაცი რაქციის სუსტი დაიწყო, თავდაზნაურობის ერთმა ნაწილმა თავი წამოყო, გლეხკაცობის დასათარგუნავად, მათ შავი რაზმები უკვე ყუდათ, მაგრამ აშკარად გამოსვლას ვედარ ბედადედნენ, ახლა კი რაზმის იდეოლოგებმა ფრთხილ გამალეს და დამსჯელ ჯარს თვითონაც ამოუდგნენ გვერდში. თოფების უქმარობმა უშლიდა ხელს და ამასაც ეორინოცოვდა-წყოვმა მოეღო ბოლო. შავ რაზმს ხაზინის თოფები დაუტოვა, ოღონდ ისროლეთ და ტყუილ-წამალს არ მოგაყლებთო. მღგომარეობა გააწეადა.

და აი თავდაზნაურობაში ვაიმართა დიდი თათბირი ამ რაზმთან დაკავშირებული საკითხების გადასაწყვეტად თათბირს თავმჯდომარეობდა თავდაზნაურობა მარშალი კამერაოტნეკრი

ბაგრატიონ — დავითაშვილი. მოხსენებით გა-
მოვიდა მიხილ მანაბელი. მიხილი იყო ამ
შვიი რაზმის ერთ-ერთი იდეოლოგი და ხელ-
მძღვენილი, მას ენა კარგად უკრიადა, დიდხანს
ილაპარაკა, მაგრამ დარბაზის კარი გაიღო და
ილია ტყვევებზე რომ შემოვიდა, შენერდა. უი-
ქიდან წყალი მოსვა, ილიას გამოჩენა არ
ესმოკვინა. ილია მისი ძველი მოწინააღმდეგე
იყო „მანკობის“ დროს ბევრჯერ უეცრია ილიას
სამართლიანი შოლტი და გაჩემებულა. მა-
გრამ ახლა არა. არ გამოუდგება, გამბედაობა
მოიკრიბა და განაგრძობ... რიხიან ხმაში ბზარი
შეგასრა, მალე აღელდა, ბოლოს ენა დაება და
სიტყვა ძლივს დაამთავრა.

დარბაზის უკანა რიგებში, სადაც უცნუხო
საზოგადოება შეგუჯფულიყო, ჩოჩქოლი დაიწ-
ყო, ხალხს ორად გაიყო და გზა დაეთმო ილია
ტყვევებზე, რომელიც პირველი რიგისაკენ გაე-
მართა და სავარძელში მძიმედ ჩაეშვა. ამ კრე-
ბაზე ილიას შემოსვლას მშვენივრად გადმოე-
ვეცხა მიხილ-ცაგახიშვილი. მიხილის რომა-
ნის „ქალის ტვირთის“ ერთ-ერთი ვმირი ანდ-
როს ახატნელი, როცა კრებზე შეფის მონარ-
ქიას გება-დიდებას ასხამდა, „ორატორს უცებ
ხმა ჩაუწყდა, ფეხზე მდგომი ხალხი შუა გაიყო
და დარბაზში ილია ტყვევებზე გამოჩნდა. მთელ
დარბაზში შეიჩაბა და ყველანი ახალმოსვლას
მიაჩერდნენ. თითქმის დახალი, მაგრამ სრული,
თითქმის სამოცდაათი წლის მოხტეი შუა გა-
რღვეულ ხალხში მძიმედ მოდიოდა და თან
მოქონდა თავისი სანაქებო დარბაზისლობა, ეამ-
თა ცვალებადობაში უკვე მინელებული დიდებ-
და, კარგა ხანია, რაც ეს კბილუბავუკეთილი ბე-
ბერი ლომი თათქოს სიმუდამოდ შეიხიზნა ბე-
ნავში, აღარც მისი ბუხენია ისმოდა, აღარც
მისი კლანკი სჩანდა, მხოლოდ ერთხელ კიდევ
დაიბუხუნა მან წინად. გურიის ასაყლებად
მინვარე გენერალ ალიხანოვს გზავნიდნენ. ჭა-
რი უკვე საღვრზე იყო გასული, მაშინ განა-
ცხადა ილიამ ამავე დარბაზში: ალიხანოვის
გაგზავნაზე ხელი უნდა ავაღებინოთ, თუ არა
და ყველამ თავი უნდა დაგდოთო. გორაკოცე-
დასკოვს ეთქვა, თუ ტყვევებზე აყანუებას
ვემუქრებოდა, ჩაწა მართლაც საერდო აყანუება
მოგველოდოს და დასარბევედ გასული ჭარი უკა-
ნე დაბარუნა.

ბაგრატიონ — დავითაშვილმა ამ სიტყვებში
ზარი მაინც გაეცდარუნა და სიტყვა მისცა მორაგ
ორატორს.

ეთბეში ?...ალ-მადალი, ჩინ-მედლებით
მკრდლამშენებელი კაცო წამოიღვა და დინჯად
განაცხადა:

- უარს ვაცხადებ.
- კარგი, კეთილი, — შეწყუბა თავმჯდომარე
და ახლა შუა დარბაზისაკენ გაიშვირა ხელი. —
გთხოვთ, ავთანდილ ბატონო!
- უარს ვაცხადებ! — თქვა მეორემავე.

არც მესამემ მოისურვა სიტყვის თქმა. ჩა-
წერილი მტეცი არ იყო.
— ხალხო, გამოდით, თქვეით, **გერქენსული**
რბოთო! — იყვია მიხილ მანაბელმა.
მაგრამ მსურველი არავინ აღმოჩნდა. მაშინ
სიტყვა ილიამ ითხოვა და დარბაზში ტაშიც
გაისმა.

ქოხს ილია ახალგაზრდობაშიც ატარებდა,
თუმცა ამბობდა: საერთოდ სულელური ნიე-
თიაო. სიბერეში ძალიან გამოაღვდა. ახლა კი ისე
იყო მიხილ მანაბლის სიტყვით აღლუებულა,
ქოხს სკამზე დატოვა და ტრიბუნაზე ენერგი-
ულად ავიდა.

ამ თათბირს ესწრებოდა არჩილ ჯაყანაშვილი,
რომელმაც შემოგვიჩინა ილიას ეს ისტორიული
სიტყვა.

„— ბატონებო! რაც ჩვენში ხდება ყველგან
მომხდარა. არ არის მსოფლიოში არც ერთი,
ერი, არცერთი სახელმწიფო, ასეთი რვეოლუ-
ციები რომ არ მომხდარაყოს. ტარტეხილი გა-
ივლის და ცხოვრება ისევ კალაოტში ჩაღვება.
თავდაზნაურობას ბევრი აქვს მიცემული. ეი-
საც მტეი აქვს, იმას მტეი მოთხოვება. რაც
სხვას ემატება, თქვენ არ გეპატობათ. მე ვებ-
დავ თქვენს გაჭირვებას, მაგრამ, — რას ეიზამთ.
უნდა მოითმინოთ, ისეთს ნურაფერს ჩაიდნეთ.
რომ, როდესაც ეს ამბავი გადაივლის და ად-
ვილზე დაბრუნდებით, მეზობლებთან პირი
გქონდეთ შეტყვენილი და თვალბში შეხედვას
ვეღარ უბედავდეთ. უნდა მოითმინოთ, მტეი
გზა არა გაქვთ. ვისაც მოთმინება ვერ შეუძ-
ლია, და ვისაც გულის თქმა იმორჩილებს;
სკობს სოფელს დროებით თავი მოარიდოს.
ეოტა ხნით გაჭირვება სჭობა სამუდამო და-
ღუბებასა და საშვილიშვილო მტრობის ჩამოგ-
დებას თავდაზნაურობასა და გლეხებს შო-
რის... რად ვინდათ, ეგ იარაღი რომ ავიხსამო?
ვისთვის ამხადებთ თოფებს? გლეხებისათვის?
არ ვამბოლო! ახალეთ თავში ეგ იარაღი მათ,
ვინც დაგირიგათ!“

„უცნუხო“ საზოგადოება სიტყვას ტაშით
შეხვდა. ცენზიანებს ვული გაუფუძღათ. განა-
ჩენი გამოტანილი იყო.

მიუხედავად ასეთი მკაცრი და დამაყრებუ-
ლი გამოხვლასა, თბილისის გუბერნიის თავად-
ანზანოობის სავეგებო კრებამ შემდეგში
მინიც მიიღო გადაწყვეტილება გორელ შაერა-
ზმელთა დანახმარებლად ბანკიდან სჭირო თა-
ნის გაციემის თაობაზე.

არ დათმო ილიამ და განრისხებულმა იმავე
კრებაზე განაცხადა:

„— მადლობელი ვარ ყურადღებისა და პა-
ტივისცემისათვის რომელიც თქვენ მე დამდეთ,
ამის შემდეგ მე ბანკში დარჩენა აღარ შემი-
რია. ამოარიჩიეთ სხვა თავმჯდომარე.“

— გთხოვთ, დარჩით! — განსმა ყოველმხრივ-
ილიამ ზურგი შეაქცია კრებას და წავიდა.
კრების თავმჯდომარემ ხერხს მიმართა, მოა-

წყო შესვენება, აირია დეპუტაცია ილიასთან სათხოვნელად, დაბრუნებოდა ბანკს.

— არა, არაეთარ შენთხვევაში არ დავბრუნდები, — მტკიცედ უბასუხა ილიამ მოგზავნილს... მიუხედავად ამისა, კრებამ შინც არ მიიღო ილიას გადადგომა.

1905 წლის 23 ნოემბერს ისევ მოიწვიეს საადგილმამულო ბანკის რწმუნებულთა კრება, რომელსაც ილია ესწრებოდა. ერთხელ კიდევ სათხოვეს დაბრუნებოდა თავმჯდომარის პოსტს, მაგრამ ილიას ზმა არ ამოუღია, თავი აღუწერია იქნა. ბოლოს კობია აუხაზი წამოადგა, სიტყვა ითხოვა და მოკლედ თქვა:

— მე ილია ჭავჭავაძემ მომცა რწმუნება, განაცხადო, რომ ის, ილია ჭავჭავაძე ვადაბოლო უნარს ამბობს ბანკის გამგეობის შემადგენლობაში დაბრუნებაზე.

ბანკში ოცდაათი წლის ნაყოფიერი მუშაობის შემდეგ, ილია გადადგა თანამდებობიდან... იმ დღეს შინ ქვეითად წავიდა. მას კობია ვაჟყვა. პირველად ცხოვრებაში, ეს ძველი მეგობრები დამღვრებულბებივით მიდიოდნენ, ბოლოს კობია თქვა: ვეღარ მოითმინა.

— რას იხამ, რაც იყო იყო, ნუღარ დარდობ

— რა თქვი, შენ შინც იცი თუ რა ტანჯვით ვაგროვებდი ბანკში ფულს. ეს ფული ახლა გლეხების წინააღმდეგ ბრძოლას უნდა მოახმარონ. ამისათვის ეღვირიდო ოფისს, ამისათვის ვიტანჯებოდი? ჩემი მუშაობა ბანკში ხომ აუნაზღაურებელი ტანჯვა იყო. კაბიჭა კაბიჭზე ვადგები, რომ ხალხსათვის ხვედრი შემეშუბუქებინა. რა გამოვიდა?

ეს აღუღვებელი კობიას ილია არასოდეს არ უნახავს. ბევრი ეცადა, რა არ უთხრა, მაგრამ შინც ვერ დაამშვიდა.

ილია შინ ჩაიკეტა, საკურამოშიც იწვითად დადიოდა, არც ყვარელს ეტანებოდა, არც წიგნს თოთხლობდა, არც ვაგეტოს... ქართულ ლექსიკონს ადგენდა და იმასაც თავი მიაჩნებოდა. ხანდახან ძველ ვაგეტოს ან ერტანალს თუ ვადგ-ფურცლებად თვალს გადაავლებდა თავის ლექსებს, მოთხრობებს, სტატიებს... რამდენი უშრობია, რამდენი უწერია, რამდენი ღამე თოთხალ ვაგეტონებია და დღე შვიდ-ღამეებია.

ამდენ ნაწერს გვარი და სახელი რომ ვერ წვდებოდა, ფსევდონიმს მიმართავდა. საკუთარ ერტანალში პოეტურ ნაწარმოებებს სამ ვარსკვლავს აწერდა. მოთხრობებსა და სტატიებს კი — ლარიძეს, ფირფხას, მ. ჭიშკლიძეს, ზემბურიძეს, ახალმოსტეს, ჩიხრაძეს და „იერისას“.

მაშინ გული ერტოდა, ძალა მოსდევდა და ყველაფერს ასწრებდა. მაგრამ ახლა...

თაროს ერთ კუთხეში საკმაოდ შევითვლებული ერტანალ-ვაგეტები ელაგა. ილიამ ისინი თავის დროზე წაიკითხა, გული ატყისა დაუმასხურებელმა ლანძღვა-გინებამ, მისი ნაწერების

ებუნად აგდებამ, მაგრამ დასხეველ შინც ვერ გაიმეტა.

ახლა არც კი ახსოვდა ვინ რა წერდა, ლანძღვა-გინება მხოლოდ ქალღმერთ შინანამ, ალამინათა გულბნა კი არა... ავადმეციოსი გიორგი ჩიხრაძე თავის კაბიტატურ შრომაში — „ილია ჭავჭავაძე მხოლოდო გენიოსთა ცხოვრების ფონზე“ შესანიშნავად მიმოიხილავს ილიას მუქება-მლანძღავებს და ასკენის:

„ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში ილია ჭავჭავაძეს არც დიდი ქება ასცდენია და არც დიდი ძაგება. პირველი მას საცხებით დამასხურებული ჰქონდა, მხოლოდ მეორე არაიშვითად გამოწვეული იყო მიერტობით. ორივეს იგი ღირსეულად იტანდა, როგორც გენიოსს შეგუფრის. დიდ ძაგებას ვერცერთი გენიოსი ვერ ასცდა, თითქმის ეს მათი ხვედრი ისევე ყოფილიყოს, როგორ ტალანტი. რა უნდა ეთქვას, როცა გოლიათ პომეროსს მასთან შედარებით ეილც პიგმეი ზოილი ამაგებდა, ტიტან რუსთაველს — ეილც უნიჭო ლექსის მოქმელო, ბარონის ღემონტრ პოეზიას უსახელო გამქრალი კრიტიკოსი, პუშკინის ულამაზეს პოემას, უნიჭო ზულგარინი! ისტორიას უყვარს პარადოქსები, ლიტერატურის ისტორია მოივებდა თუ ასეთ პარადოქსებს ავერდს აუცილიდა, მაგრამ ისტორია იმტომ არის ისტორია, რომ იქ არაფერი დავიწვევას არ უნდა მივეცს“.

ილიას ახლა ხელში არ აუღია ის ერტანალ-ვაგეტები, მაგრამ მათ შორიდან კტერაში გიიხსენა ვინ რაც დასწერა...

ამ დღეს კობია აუხაზი ეწეა იყოდა მეტობის უვტუნობა, ხშირად ავითხავდა, ცულობდა ფტერი და ურვა შეემსუბუქებინა.

— რა ამაზიბა ქვეყანაზე? — ჰკითხა ილიამ.

— ვაგეტებს არ კითხულობ? — კითხვა შეუბრუნა კობიამ.

— არა!

— მამ რუსეთის კონსტიტუციის ამაზიბა არ გეცოდინებო.

— ეგ ეიცი. მერე რა? ამაზიბენ კონსტიტუცია კუდმოკვეცილიათ.

— კუდიც მოკვეცილი აქვს და თავიც. მაგრამ შინც კონსტიტუცია, პარლამენტი სახელმწიფო სათათბირო. მოავრობა დემოკრატია ეტანება.

— მეფე და დემოკრატია? ეგ არ მოხდება!

— შეუსწორა ილიამ.

— რა ეიცი, აქედან ახლა კაცი უნდა ვაგზავნოს. პეტერბურგში მალე იქნება სახელმწიფო საბჭოს არჩვენები.

— ვინ კაცი უნდა ვაგზავნონ?

— შენ, მეტი ვინა ჰყავთ.

— მე? არსად წამსულელი არა ვარ... შინც

სად ვაგვი?

— საკრებულოში. მარშალს უთქვამს.

— არსად არ წავად.

— წახვალ. წახვალ. საქართველოს პირვა-

რამს სამსჯავიანზე იტყვი, თუ არა შენ, სხვა ვინ დასდებს მამულისათვის თავს. ახალ პარლამენტში სიტყვის თვისუფლება იქნება.

— შენ გგონია?... მერე შე რომ ავად ვარ, ლაპარაკია და ჩხუბის თავი სადა მავქს?!

— შენ ავად არა ხარ.

— არც ბებური?

— არა, არა!

— ეგ მხოლოდ შენი სურვილია, ჩემო კობტა შე და შენ დაებარდი და ეგ არის.

გაიდა ხანი, ილიას უარი არ ვაფელიდა, ვაფლნიან პირთა დაიწებით დაითანხმეს და ისიც პეტერბურგს ვაფმგზავრა. სიბერე და ავადმყოფობა დაივიწყა.

რვაჯეცისა ჯერ კადეც ფრთები არ ქონდა ლაღა ვაშლილი. რვაოლდუციის ტალღები ისეც მაღლა ვორაუდა. ამით აახსნება, რომ სახელმწიფო საბჭოს წევრების ამომარჩეველთა შორისაც ბუერნი იყვნენ თვითმპყრობელობის მოწინააღმდეგნი.

1906 წლის 8 აპრილს ილია ქაეკვაძე აბრჩის, იგი სახელმწიფო საბჭოს პირველი ქართული წევრი იყო.

ვაიხარეს ილიას მეგობრებმა და პატივისმცემლებმა. ამ სიხარულს ვერ იტევს ის უამრავი მისალიცი დებეშება, რომლებიც დღემდე შემოახსულია მის არქივში. „ვანუსაღმდრედალ მხარაა შენი არჩევა. გულით დასული ვილოცავთ. გულით ფოთში. ნიკოლაძე“. ეს დებეშა ილიამ არჩევის მეორე დღესვე მიიღო.

ზიგო გაბაშვილი

ილიამ ნახევარი საუკუნე უკან მოიტოვა წელთა სიმრავლე მხოლოდ მის თმას წყვიდა თეთრად, გულით კი ისეც ახალგაზრდა იყო, სამუშაო მავადსთან უფრო დიდხანს იქდა, კითხვა, წერა, ვახუთის მისაღების ვასწორება, კრებებზე სარტული. იქ სიტყვის თქმა და ათასი ყოველდღიური წერაღმანი და მსხვილმანი საქმე ვერ ღლიდა.

რაც უნდა გვიან დაეძინა, დილის შვიდ საათზე მავილ ზეზე იყო. მავიდაზე მუდამ გავთავებელი საწერი და საკითხავი ვლოდებოდა. იმ დილით მხოლოდ ერთი ფურცელი ქალღლი ილია, რ დამქდარა, ისე ნაჩქარეად ჩამოსწერა: „დავით აღმაშენებელი ვიორტი სააკაძე, თორნიე ერისთავი, ლუარსაბ მეფე“. შეზღებ საეშე ჩამოქდა და თვალები თეთრად შევლილ ქერს მავაპყო.

ილია რომ შემოვდა, ილია ისეც ქერს უყურებდა.

— მე შეგონა მემოხბდი! — უთხრა ილიამ.

— ვეტირობ. ესეც მემოხბა.

— იხ, ფიქრი, სულ ფიქრი.

— მშ, დავთიქებლად ხომ არ მიეცემ მხატვარს საქმეს. აი, ესა ვახატენებ! — ილიამ ცოლს ის ქალღლი ვაუწოდა.

8. „მნათობი“, № 10.

— კი მავრამ...

— ვიცი, — შეაწყვეტინა ილიამ, — შენ გგონია დამავიწყდა? შენს წმინდა ნინოს ქვრივ შუა ნაწილში დავახატენებ.

— ამდენი სურათი, ბუერს მავთხოვს.

— დარდი ნე გაქვს, იციხ ჩემი ჯიბის ამბავი.

— კარგი დავემართოს. ლიხას ძალიან ვავხარდა რომ ვუთხარი, მწვანით დავაჭრულ მინდორში მძინარე წმინდა ნინოს ვახატენებ-მუთქი.

— რატომ მინიცდამაინც მძინარეს? — ჩაეკითხა ილია.

— მიარჩენია, უფრო ლამაზი იქნება!

— ძილის სიღამაზისა არაფერი მესმის! — ვაეკვირვა ილიამ.

ილიამ უცებ კისერზე ხელები მოხვია და ნახალ უთხრა: „სულ ძილი. ძილი, როსლა გველიროსს ჩვენ ვაღვითება“.

— პო, კარგი, კარგი, იყოს ნება შენი!

ილიამ ვალიმა, ძალიან სიამოვნებდა თავისი ნაწარმოების მოსმენა, რაც უნდა ცულ გუნებაზე ყოფილიყო, გული ვავსნებოდა ხოლმე. ოთახში შემოვიდა მაღალი, ვამხდარი, შავ-ვლევამანი ახალგაზრდა და კართან მორიდებით ვაჩერდა.

ეს ვიგო ვაბაშვილი იყო. ილიაზე ოცდახეთი წლით უმცროსი, მავრამ, რავორც მხატვარი და შემოქმედი საემიოდ სახელმოხვეპილი. ილიას მოსწონდა მისი სურათები და ცოლს უთხრა: ოთახის მომხატველს ვაბაშვილზე უკეთესს ვის ვიშოვიო.

და, აი, ვაბაშვილი უცე მასთან არის. მხატვარმა ყველა დარბა და ფანჯარა ვაღო. ოთახში მზე და კუციის ნავი შემოვიდა, ვანათდა, ვაშუქდა, ვალამაზდა ვველაფერი.

— აქ კარგია, მემოხბა შეიძლება! — მოუწონა მხატვარს.

— პორტრეტები უნდა დმხატოთ ქერის კეთებებში, ხოლო წმინდა ნინო, აი, აქ. — და ილიამ თითით უჩვენა ის ადგილი, სადაც დიდი, ბრჭყვილა ლამა ვეიდა.

— ამ პატარა ოთახში მთელა საქართველო გინდათ დასტიოთ? — ღიმილით იკითხა ვიგომ. — მემშტისოდენა გულში თუ ვტივა? აქ ვერ დაიტევა? — მოუწონა ილიამ.

ვიგო ვაბაშვილი შინ გვიან დამბრუნდა. სუფრანზე ილიას ღვინო არ დავთალეხა. მავრამ ერთი-ორი ჭიქის შემდეგ თვითონ მივარდა და საემიოდ ნასვამი იყო. ილიასავან წმინდლებული ქალღლი მავიდაზე დავაჯო და ტახტზე მიწვა. ამ ქალღლიზე ფანქრის ერთი მოსმით ვამოყვანილი იყო ვაერკვეველი ელფერის აღამანთა სახეები, ჩონჩხვით ვამხმარი ხეუბი, ზოგან ქვიშასავით წერალი წერტილები.

როცა ვაგომ ვაადიდა, თბილისს უცე ვძინა. ქეჩამი ჩამი-ჩემი არ ისმოდა. ვარკველავებით ვავსებული ცა ქალაქს მერდინეოთ ეხურა. მხატვარს ძალიან უყვარდა თბილისისა ღამე,

ავიანზე დიდხანობით იქდა ხოლმე და ეყურებოდა მძინარე ქალაქს, მაგრამ ახლა ილიას ქალაქი აიღო და პირდაპირ სახელოსნოს მიიწერა.

სახელოსნოში ახლახან დამთავრებული ავტომობილური მოღებრტის გვერდით კედელზე ეკიდა. გოგომ სურათს თვალი ვერ მოსწყვიტა. ნაცებობით უყურებდა. თანაც თითქოს ეუბნებოდა:

„მითხარ, კაცო, ილია ჰეგვებამის მოსაწონ რამეს შევქვნი? რომ შევტრებვე. წამოსვლასან როგორ მითხრა, მამაშვილობას, აბა, შენ იციო... მე ხატეა ვიცი. ვისაც შეუხედავ, დაუხატავ, ვუყურებ და დეუხატავ. მაგრამ დავით აღმაშენებელს, თორნიე ერისთავს, გაორგი სააკაძეს, მუვე ლუარსაბს და წმინდა ნინოს დახატვა არ უნდა?.. პო, დმერთო, მიმეც ძალა“. ამოთქვა მან და ცხელ გულზე ესაიხრების შექმნას შეუდგა.

ღამემ თითქოს უფრო დაატყარა შორეთიდან სამშობლოს მესვეურთა გამომხობა. დავით აღმაშენებელი მოღებრტის წინ აღმართა და ახალგაზრდა ოსტატი გაამხნევა: „შვილო, აიღე ყალბი“.

ამ სიტყვების გაგონება და სახელოსნოს თეთრ კედელზე ეკლესიებიდან და წიგნებიდან წამოსული დავითის სურათების გამოჩენა ერთი იყო. წინათ ნანახი და მიმწეებელი, ახლა ერთბაშად წარმოუდგა თვალწინ. აი, როგორი ყოფილა ჩვენი ამშენებელი, ვაიფიერა გოგომ და რასაც გონების თვალთ ხედავდა, რასაც განიცდიდა, კალმს ერთი მოსმით ქაღალდზე გადიოდა. ერთი მოსმითაო, ასე აფვილდა იტყვიან, თორემ მხატვარს არ გუფია ის დამე როგორ გაქრა, როგორ შემოვიდა სახელოსნოში მზე და როგორ დაეკარგა ღამისა მუტი.

მით ვასტებულ ოთახში მართო ვიგო არ იყო. მოჩვენებამ გზა დატომო სინამდვილენ, აღმაშენებელი ისევე თავისი. გამაოცებელი ოსტატის წინ იდგა. მაგრამ ეს არ იყო ეყვლაფერი. ნახელავი ილიას უნდა მოსწონებოდა. ეგომ ვერ მოითმინა და საღამოს ილიას ესეიხო მოტანა.

— ნახეთ როგორია, ცოტა ვიჩქარე!
ილიამ ნახათი მავიდაზე გაშალა და შორიდან გახედ-გამოხედა.

— სიჩქარე არ გეტყობა. მაღე კი შევისრულე-ბია, ყოზალი!

ამ შეტებამ ვიგო წაახალისა. თბილისის ქუჩებში იგი დიდხანს არავის უნახავ. პორტრეტები რომ მოათავა, მერე დარბაზში ხარაზოები ამართა და ყოველ ღღმ გვიანობამდე მუშაობდა. არც კამა ახსოვდა, არც სმა. ამას ოღლა ვერ ათმენდა.

— ცოტა რამე მიიხრთოთ, მოზარბანდიო! — სხოვდა ოღლა.

— ნუ წუხდებით, ქალბატონო, გმადლობთ! იმ საღამოს ვიგო რომ წაეიდა, ილიამ მაინ-

ვე შემოაღო კარი, ხარაზოებზე ხალქაანად აეიდა, ღამის შექზე მხატვრის ნახელავს გახედა.

— კარგად უმეშენია, მის იტყვი-თხა მან კართან ვაჩერებულ ოღლას.

— მისი ცოდვით აღარა ვარ, ღუქმას არ იღებს პირში, მთელი ღღე ხარაზოზეა.

— არა უშავს, ხელოვნებას მაძლარა კაცი არ უყვარს, იმეშაოს, ზელს ნუ შეუშო.

ერთი თვის შემდეგ უკვე მხად იყო ილიას სამუშაო ოთახი. პერის ეთხეებს პორტრეტები ამშვენებდა, შეაფულს — წმინდა ნინო.

ილიამ სუფრა გაეშალა ახალგაზრდა მხატვარს, მეგობრებიც მოიწვია.

იმ საღამოს, იმ სუფრაზე გადაწყვიტა გიგომ ილიას პორტრეტის დაწერა, მაგრამ ის კი აწუხებდა, როგორ შეებედა მისთვის მოღებრტთან ვაჩერება.

თვრამეტი წელიწადი გულში ინახავდა ამ სურვილს. ამ ხნის განმავლობაში ბუერის სურათი და პორტრეტი შექმნა, მაგრამ ჟურქით ისევე ილიასთან იყო, უფრო დაუახლოვდა და კიდევაც დაუმეგობრდა მას. ხან რუდაქციოში ხედებოდნენ ერთმანეთს, ხან დავით სარაფიშვილის ოჯახში. სარაფიშვილის სახლი მუღამ ღლი იყო ქართველი მოღაწეებისათვის. მდიდარი მესამანეელი უხვ სუფრასა შლდა. მაგრამ აქ საქმელასამეღად და დროს გასატარებლად არავინ მოდიოდა. მათი შეკრებები უფრო საქმიანი ხასიათისა იყო. აქ იკითხებოდა ახალი, ჟურ კიდევ მელანშემეშრალი ნაწარმოებები, ავტორები ისმენდნენ მეგობართა აზრებს ამა თუ იმ თხზულებაზე, შეტლების-დაგვარად ასწორებდნენ და მერე აქყევენდნენ პრესაში. ილია და აკაცი კითხულობდნენ აქ თავიანთ ნაწარმოებებს. იაკობ ვოვეზაშვილი, არტურ ლაისტო, ნატო გაბუნია საუბრობდნენ ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე. ბოლოს მათ ვიგო გაბაშვილი მიემატა.

არტურ ლაისტო და ვიგო გაბაშვილი თავიდანვე კარგად შეეწყვნენ ერთმეორეს. იმ ღღეს სარაფიშვილის სახლში რომ იყენენ, გიგომ მეგობარს თავისი ხეშიაღი განდრო.

• დიდი ხანი ილიას დახატვა მინდა, მაგრამ მისი პორტრეტის შექმნა ძალიან რთულ საქმედ მიმანჩნია და ცოტას ეს მარერებს, ცოტას ისიც მიფიქრებს, ოომ საღ სეკალია ამხელა კაცს ყოველღღე ჩემთან დასაყდომად.

— შენ ვგა თქვი, — უთხრა ლაისტმა, — ამას წინათ შინ ვიყავი მასთან. ტბალად ვხაუბრობდით, უცებ ზევით აიხედა და შენს მოხატულ პერს თვალი ვერ მოწყვიტა. კაცო, რას მიაჩერდი, პარველად ხომ არ ხედავ-მეთქი; ვყოფიდა, გაიღმა და მიპასუხა: კარგი მხატვრობა და როგორ არ უნდა ეყურროო. მაშინ შენი წადილი არ ეკოვდი, მაგრამ მაინც ვუთხარი: ვინდა, ვიგო შენს პორტრეტსაც

შექმნის-მეთქი. — ეს ურჩიო საქმე არ იქნება. მოლბერტთან კი ვერ დავდგებო.

— ზეც ეს მანერებს, თორემ ამდენხანს დავხატავდი! — მიუგო გიგომ.

ბოლოს ილია მინც დაითანხმა მხატვარმა. პირველ დღეს პოზა ერთად შეარჩიეს. მხატვარს თხოვნით ილიამ სურთული ჩაიკვა, თმა გვერდზე გადაიფარებინა, მარჯვენა ხელი სურთულის ღიღზე ჩამოედვა და სარკმელთან გაჩერდა.

გიგო სანამ მოლბერტს მოიმარჯვებდა გაშეშებულად მდგარმა ილიამ გაიღმა.

— პო ეს ღმირი... დიდებულია, ბატონო! — წამოიხახხა გიგომ.

ილიას ფოტოგრაფებთან ბევრი სურათი გადაუღია, მაგრამ მოლბერტთან პირველად იღვა, პირველად იქმნებოდა მისი ფერწერული პორტრეტი.

მაშინ არც მგონანს და არც მხატვარს არ ეგონა, რომ ეს იქნებოდა ერთადერთი პორტრეტი ნატრიდან დაწერილი და ძალზე მსგავსი.

ილია მკაცრი წესრიგის კაცი იყო, ზუსტად განაწილა დრო, მთელი დღის განმავლობაში ყველა საქმეს ასწრებდა და შემდეგ მხატვრის წინ დასადგომადაც იცლიდა. ამან უფრო წაახალისა გიგო და საქმე კარგად აეწყო, მაგრამ იმ დღეს მუშაობის დამთავრების შემდეგ ილიამ გიგოს პეტერბურგიდან მიღებული დეპეშმა გაუწოდა. ილიას სახელმწიფო საბჭოს მეორე სესიაზე იწვევდნენ.

— რა ექნა, ჩემო გიგო, უნდა წავიდე!

— უნდა წაბრძანდეთ, მაგრამ რაი კვირა კიდევ რომ ეცლიათ, საქმეს მოათავებდნენ.

— იმ უფრო დიდი საქმეს! — მიუგო ილიამ. * ამ დროისათვის მხატვარს თითქმის მოთავებული ჰქონდა პორტრეტი: აკლდა მხოლოდ სურთული და მარჯვენა ხელი. შეიძლება ზოგი რამ წერილობით.

გიგოს ეწეინა საქმის მტკიცება. არც ილიას ეწადა ახლა შორეულ პეტერბურგს გამგზავრება, სესიას შემოდგომამდე მოელოდა, არ ჩქარობდა იმ გამოსასვლელად მომზადებას. ეჭვჩერობით ქაღალდზე ნაქაჩრეულ ჩამოწერილი თეზისები ჰქონდა საკვდილით დაჟინს გაუქმების თაობაზე, ახლა ის ქაღალდი ვაშლა და კითხვას შეუდგა.

მეორე მუხლს რომ მიადგა, შეჩერდა. საკვდილით დასჯა „ეწინააღმდეგება პრინციპობას, რომელიც დაფუძნებულია საყვარულზე“, ამ სიტყვების წაიკითხვისას მოაგონდა, ჰანეს ვაშინათქვამი და იქვე მიაფერა: „მე პეტერი მიუჯას მხოლოდ მაშინ, როცა ვხედავ სახრჩობელაზე ჩამოყიდებულს“ და შემდეგ ისევ ვანაერო კითხვა.

გიგომ ამასობაში პორტრეტს თეთრი ტილო შემოახვია, ფუნჯები შეაქუჩა და წასასვლელად

მოემზადა. თანაც ფიქრობდა ყუბანზე, იქ საშერი საქმე ელოდებოდა. ერთ კვირაში ილია პეტერბურგს დაეშინა ზავრა. შემდეგ გიგოც გაუდგა სამარყანდას გზას.

პეტერბურგში ილია მიდიოდა პოლიტიკური ბრძოლის საწარმოებლად. მეფის პარპაროსული კანონის წინააღმდეგ ხმა უნდა აღმართულიყო.

გიგო კი ყუბანში მიჰყავდა წმინდა შემოქმედებით სურვილს, იქ უნდა ეხატა ბუნება და ადამიანები.

ილია მართო არ ჩასულა რუსეთში. მამ თან ოღლა ახლდა. პეტერბურგი სამხრეთელ სტუმრებს ქარყინვით შეხვდა.

ილიამ უნივერსიტეტის ნახვა მოიწადინა. მარხილით წავიდნენ სასტუმროდან.

— ოღყო, მიდი შევიდეთ უნივერსიტეტში, ძალიან მიხდა.

— თქვიან ნება! — ოღლამ მუხლებზე გადფარებული დათვის ტყავი ვადასწია და მარხილიდან ჩამოვიდა.

— ცოტა ხანს დაგველოდები? — ისახა ილიამ შემარხილენ.

— ბატონი ბრძანდებით!

ილიამ უნივერსიტეტის სადარბაზო კარი შეაღო, ქედი მოიხადა და სტუდენტებით სავსე ტალანში გავიდა.

ნახევარი საუკუნის წინათ სწავლობდა აქ. მაშინ ძალზე ახალგაზრდა იყო, მაგრამ წვერი ყველას მოშვებული ჰქონდა და თვითონაც მოუშვა. შავი, ვრუხა წვერი მალე გაებურგნა, შეახანს კაცის იერი მიიღო... ახლა კი სტუდენტები უფრო ახალგაზრდები ეჩვენა, წვერ-უღვაშიანი არც შეუნიშნავს, ტალანში ჭვუთ-ჭვუთვად იღვანენ და რალაცაზე კამათობდნენ. მის დროსაც ასე იყო. ახალგაზრდები შეხლა-შემოხლის ხალხია.

ილიამ ფანჯარასთან შეისვენა. ამ ბოლო დროს სენთქვა უძირდა, გულის სიმძიმესაც უჩიოდა.

— კოლეცა! — მოესმა ილიას ნაცნობი ხმა. გაიხვდა. მისკენ მიმავალ კაცს ფაფარივით თმა მზრებზე ეყარა.

ილია მიეგება და გადახეცვია მეგობარს. ეს იყო სახელმწიფო საბჭოს წევრი, ცნობილი მეცნიერი მაქსიმე კოვალევსკი. კოვალევსკიმ მიაჯობსმოითხა ილია, მერმე საათს დახვდა, მოიბოღინა, ლექცია მაქვსო, მაგრამ მაინც არ დაემშვიდობა, არ ეთმობოდა მეგობარი... სურბარში გაიხსენეს შარშანდელი ამბები. გაიხსენეს სრულიად რუსეთის თავდაპირველობის საიმპერიო ყრილობა, რომელშიც ილია სახელმწიფო საბჭოს წევრად აირჩია.

ვახუთების კორესპონდენტებმა მაშინ ილია და მაქსიმე დარბაზის კუთხეში მიიმწყვდიეს

და ინტერვიუ ჩამოართვის. ილიამ თავის ინტერვიუში განაცხადა:

„სახელმწიფო საბჭოში მე ამომჩინია თავადანაწერობამ. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საბჭოში მე მარტო თავადანაწერთა საჭიროებებზე ვილაპარაკებ. თუ ამას ჰქვია რამე ზოგნი ჩემი ამომჩინებელი — ეს დიდი შეცდომაა. სახელმწიფო საბჭოში თუ თავადანაწერთა სახელით შევდივარ, ეს მხოლოდ ფორმალური, იურიდიული მხარეა. არ დავფარავ და ვიტყვი: საბჭოში მთელ საქართველოს და ქართველთა ინტერესების დამცველი ვიქნები, საერთო კითხვებსაც შევიჩინებ ჩემ ღონეს!“

ილია მალე დაეახლოვდა დემოკრატიულად განწყობილ დეპუტატებს, შეიქმნა სახელმწიფო საბჭოს შემარცხენი ფრთა. ეურნალისტი მალაქია ბოლქვაძე იმ დროს რუსეთში სახელმწიფო სათათბიროს სხდომებს ესწრებოდა და ახლო ერთიერთობა ჰქონდა ილიასთან. მალაქია ბოლქვაძემ დავითოვა მშვენიერი მოგონება. იგი წერს: „ეს მცირე ჯგუფი შეადგენდა განცალკევებულ კომისიას და დიდის ყურადღებით ადევნებდა თვალს პირველ სათათბიროს მუშაობას. ეს წრე თავის კრებებზე არჩევდა იმ კითხვებს, რომელნიც სათათბიროში მზადდებოდა. ასეთი დიდი კითხვები იყვნენ: ამინსტია, სიკვდილით დასჯის მოსპობა, აგრარული კითხვა და სხვა.“

სიკვდილით დასჯის მოსპობის შესახებ ვრცელი მოხსენება შეადგინა ნიკოლოზ ტაგანცევმა. ტაგანცევი იყო პეტერბურგის უნივერსიტეტის დოქტორ-პროფესორი, სენატორი, სენატის სისხლის სამართლის დეპარტამენტის თავმჯდომარე, სახელმწიფო საბჭოს წევრი. ეს ცნობილი პიროვნება საქმეზე მშობილმორატებდა და თავგამოდებით უარყოფდა სიკვდილით დასჯის კანონს.

ილიამაც ეს უნდოდა, სიკვდილით დასჯა მას დიდ ბოროტებად მიანდოდა.

1906 წლის 22 ივნისის სხდომაზე ილია გამოვიდა სახელმწიფო საბჭოს შინაგანაწესის პროექტის შეყვანი კრიტიკით. ეს პროექტი ითვალისწინებდა სახელმწიფო საბჭოსთან ხალხის თოვლგვარი ურთიერთობის აგრძელებას, ართხევდა ხალხს დეპუტაციების წარდგენის უფლებას. შეუძლებელს ხდოდა წერტილობითი განცხადებების შეტანასაც. ასე რომ, ხალხი საყვებით ირიყებოდა. ასეთი ანტიხალხური კანონის წინააღმდეგ ხმა აღმადგინა სახელმწიფო საბჭოს შემარცხენი ფრთის წევრებმა.

«Комиссия возымела желание дополнить учреждение (положение) Государственного Совета в наказе... — в смысле преграждения всякого общения между Государственным Советом и народом... Это немного напоминает неправоное начало узкобюрократического режима, который полагает, что не правительственные лица и учреждения существуют для народа, а народ для этих учреждений...».

სტენოგრაფიულ ანგარიშში ჩაწერილია ილიას გამოსვლა.

სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე [ხელმწიფო] გვერის გული მოვიგო, მაგრამ ბევრს გული ზოდითა და ღვარით გავუსო.

„ილიას ხმა დიდი არა ჰქონდა, არც თალიან მელდრავი, მაკრამ მკაფიო, მკვეთრი და ნათლად ვაპარონი, არ იყო და კილო შეკიდებით ლაპარაკი, ხმის აჯანკლება. არც ხელების წარამარა საესავი. მასში იყო არტისტული და არა თეატრალიზა. ამა თუ იმ საწინის გამოხატვა სხედლის და სახის მოძრაობით იყო. ერთი სიტყვით, ილიას ჰქონდა სიტყვის თავისებური გამოთქმის უნარი და ხმის ოღნავი მოდულაციები ჰქმნიდა მთელ შესვლას მისი მეტყველებისას.“

ასე გვიხატავს საერთოდ ტრიბუნაზე მდგარ ილიას მწერალი ი. ელფთერბიძე.

სახელმწიფო სათათბიროს წევრებმა — კრუტენსკიმ და მარკოვმა უშუბლი შეიკრეს. მინისტრები დაამბნენ, პოლიცია ფეხზე დადგა. განდარშვრის სამმართველო ილია ჰევიკაძის წინააღმდეგ არსებულ მოსაღებს კიდევ დავითა ერთი დასტა ქალაქი. ტუნილა დე არ დანინშეს ილიას საიდუმლო მეთვალყურეებზე, როგორც ცარიზმის წინააღმდეგ მებრძოლ პოლიტიკურ მოღვაწეს და ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესების თავგამოდებულ დამცველს.

* * *

კოვალევსკის ბევრი რამ ჰქონდა მოსაგონარი და სალაპარაკო, მაგრამ ლექციაზე მიენჭარბებოდა და მეგობართან მოიბოდიშა.

— მამაკაცი, დანარჩენი სალაპარაკო, ვთხოვთ, შინ შევიწიოთ — და სადარბაზო ბარათი ვადასცა.

— აქოებს ჩემთან მობრძანდეთ სასტუმროში. თქვენთან კი ხელს მოვალ, ან ზეგ, აქ არა ვარ.

— ვთხოვთ, ძალიან ვთხოვთ! — ოღონდ თავის სიტყვას იმდენი სითბო და ალერსი დაატანა, რომ პროფესორი მამინევე დაეთანხმა.

— რა ვქნა, ილია გრიგოლის ძეგ, კენინა უარი როგორ ეეთხრა — კოვალევსკიმ იავე დახედა საათს, ილიამ დაუშავა: — მოვარა კი მათიწყდებოდა. სიტყვა მომზადებული მაქვს, როდესაც მობრძანდებით, წავიკითხავთ.

— სწორედ რომ დროა. ახლა ქვეყანა საბრძოლველბით არის მოჭვნილი, რაქცია მჭვნივარებ. შენი სიტყვა, თავადო, ყუშმარა იქნება!

— ენახოთ, ენახოთ! კოვალევსკი რომ წავიდა, ილია კიბენს აყვად და მესამე საათულზე ავიდა. აქ, პირველ ოთახში, იგი ლექციებს ისმენდა. თითქმის არაფერი არ შეცვლილა, მხოლოდ კარი შეუღლებათ თეთრად. სახელურს ხელი მოკიდდა,

მაგრამ შეგინდან ლამაზაკი ისმოდა, ვიღაცა ლექციას კითხულობდა. ერთი წუთი თუ იდგა კართან. ამ ხნის განმავლობაში მოასწრო ვადუბებდა სახეების საუკუნის იფითაც. ჰო, რა დრო იყო, არც ერთი ქაღარა, მხოლოდ ცეცხლი... კირილე ლორთქიფანიძე, კობია აფხაზი, ნიკო ლოლობერიძე, ნიკო ნიკოლაძე, პეტრე ნაყშიძე, ბესარიონ ლოლობერიძე, გიორგი წერეთელი...

ყველა ყველა წარმოუდგა თვალწინ...

უცებ მიტრიალდა, ოღონდ მკლავზე ხელი მოჰკიდა და კიბეს ჩაჰყვა.

— საპროფესორობაში არ შეხვალ? — ჰკითხა ოღონდ.

— ვილას ვიცნობ, ჩემი მასწავლებელი მაგონი ახლა არც ერთი არ არის!

— მა შენობის სანახავად შემოხვედი?

— ჩემთვის ეს შენობაც ბევრს ნიშნავს!

თებერვლის იმ კვირბლიან დღეს ილიამ და ოღონდ პეტერბურგის ბევრი ქუჩა და მოედანი შემოიარეს და სასტუმროში გვიან მივიდნენ.

სასტუმროს დიდი დარბაზის კედელზე ნიკოლოზ პირველის პორტრეტი ეკიდა. ოღონდ კიბესთან რომ შეისვენა, ამ პორტრეტს შეხედა, მოაგონდა გიგო ვაზაშვილი და ილიას უთხრა:

— ცოტა რომ ვეცლიათ, ვაზაშვილი შენს პორტრეტს დაამთავრებდა და ასეთი კარგი გამოვიდოდა.

— მეფეს მადარებ?

— რატომაც არა, მეფეზე ნაყლები რითა ხარ.

— იმითა, რომ მეფე არა ვარ! — ილიამ გაიღიმა, მარჯვენათი თავის განუყრელ ჯოხს დაეყრდნო და გზა განაგრძო. ბალიშებზედ საფეხებრებს ნელნელა აქვენენ და თბილ ოთახში შევიდნენ.

ილია ოღონდ მიუშველა ბუწის პალტოს გახდაში, მერმე თვითონაც გაიხადა დარბაზის პალტო, რომელსაც შეგინდან წაიხსნა ტყავი ჰქონდა გამოყრული.

— ოხ, ძლივს არ მოვიტყვი სული, რა მძიმეა ეს პალტო, მხრები დამაწყევია.

— პალტოს სიმძიმე რა შენაშია, ჩვენ დაგვაყვალა ჯანს და ეკ არის, დაებერდით! — გვიან მივუბო ოღონდ.

— რაც სხეებს, ჩვენც ისა. სიბერეს ვერაღ წავევალთ. ახლა ცოტა წაიძინე, შე ჩემს სიტყვას გადავხედავ.

ილია მეორე ოთახში გავიდა, წიგნებით სავსე მაგიდას მიუჯდა. ზემოდან იდო ერთი ფურცელი ქაღალდი, რომელიც თბილისიდან ჩამოიტანა. ზოგი სტრიქონი დაჭრით იყო დაწერილი, ზოგი მელნით. ეს იყო მოკლე კონსპექტი სიტყვისა, სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ. სათაურიც შესაფერა ჰქონდა:

„სიკვდილისათვის“. შემდეგ ცალკეული მხრის იწყებოდა ქართულად და ბოლოდებოდა რუსულად.

ილიას სახელმწიფო საბჭოს წევრად ანიჭებდნენ აფიქრებდა სიკვდილით დასჯის კანონი. მწერალმა ამ დიდ პრობლემას უძღვნა ჯერ კიდევ 1879 წელს შესანიშნავი მოთხრობა „სარჩობელაზედ“. თუმცა ამ მოთხრობისათვის ქვესათურად „პატარა ამბავი“ დატარებია, მაგრამ ცხოვრებისა და კანონის ძალიან დიდ ამბავს ეხება.

ილიას ვრცელი სიტყვა ლამაზად გადაწერილი იქვე ჰქონდა, ტყავის საქაღალდეში ჩადებული, მაგრამ იმისთვის ხელი არ უხლია, ამ ნაწერს დასუერებდა. ახლა, ამ წიგნის თვალწინ ედგა თავისი მოთხრობის გმირები, გლეხი პეტრე, ობოლი ძმები, მერმე ლოკინის ხევი გადაიშალა, ბოლოს გამოჩნდა აფხაზარი და იქ ამართული სახარბოვლა.

„მთელი ქვეყანა აზოფობის სიკვდილით დასჯის მოსპობას და თუ ბანის მიცემაში შევცდით... ნუგუმი იშავა, რომ ავეყვით ხმას ლეთისა, რადგან ხმა ერისა არის ხმა ღვთასა“. — ხმაშალა წაიკითხა ილიამ ეს სიტყვები, რომლებიც მეხტე მეხტეში ეწერა.

შემდეგ ეს მოკლე კონსპექტი გვარდზე გადასკო და ტყავის საქაღალდე გახსნა. აქ სუფთად გადაწერილი „სიტყვა“ გადამოგადმოშალა, ის ადგილი მოძებნა, სადაც კონსპექტის მეხტე მეხტე იყო სათანადოდ გამოლა-დასამთვებელი, ერთხელ კიდევ გადაიკითხა.

პეტერბურგის იმ ნათელ დამეს, ელემტრო-შექით განათებულ ოთახში ილიას თვალი არ მოუხუტავს. ის სიტყვა გადაიკითხა, ბევრ ადგილას „კლამი ვაქარა“.

ილია წინასწარ მოემზადებოდა სახელმწიფო საბჭოში შეთვის წინააღმდეგ კი არა, თბილისში, ბანის წვერთა უბრალო სხდომაზე არ გამოდიოდა. უბრალო ხალხი კი არ იყო სახელმწიფო საბჭოში, ქვეყნის წინააღმდეგ აქ მოეყარა თავი, მათი მოსაწონი სიტყვის თქმა ილიას უძმობდა და უფრო ამიტომ მოემზადა ასე ღირსებულად, ილიას იმის იმედო ჰქონდა, რომ სიძარტლეს ლაპარაკობდა, რომელსაც შელაპარაკება და სამკაული არ სჭირდებოდა.

ილიას ილია და ოღონდ ჩაიხსნა რომ სვამდნენ, ვიღაცამ კარზე მიაყავნა.

— შემობრძანდით! — გასძახა მასპინძელმა. შემოვიდა კოვალესკი, მას პროფესორი ტაგანცევი შემოჰყვა.

ილია სტუმრებს შეეგება, მაგიდასთან მიიწვიდა, ოღონდ ჩაიძინა გვერდზე გადასწია და სუფრავე დალაგა ხანძრეები, ჩერაქები, ლეღვისა და ატმის ჩირები, ბოთლათ კაჭის არაყიც შემოადგა, ილიამ ტყვიდან ქინძმარული გადმოასხა, არც სარაქიშვილის კონიაკი და შამპანური დაიშურა.

— დილოცოს საქართველოს სიუბეა. — დანახა კოვალევიკომ. მგერამ სანამ სიუბელ-სისმელს ხელს ახლებდა, ილიას სიხოვა, შენი სიტყვა წავიკითხეო.

— რა გეჩქარებთ, ჯერ მიირთვიო! — სიხოვა ოლამ.

— არა, ჯერ საქმე, თორემ ეს „ჩანა“ თავ-ში რომ ავარდება, მერე კარგი სიტყვა შეიძლე-ბა ცუდად მოვეყენეო.

— მაშ, კარგი, ბატონი ბრძანდებით! — გაიღმა ილიამ და კითხვა დაიწყო.

კოვალევიკი თვალს არ ამორებდა ილიას მალ-სუბლს, შუაზე გადაყოფილ თმას, მეტ-ყველ თვალებს, თანაც ვატყებით უსმენდა.

ილია კითხულობდა, მის სიტყვას თანდათან ცეცხლი ემატებოდა, როგორც მას სჩვეოდა, მარჯვენა ხელს მალმალ მალა წევდა.

ილიამ კითხვა რომ დაამთავრა, კოვალევიკიმ ხელი გაქწოდა:

— მომილოცეს, შესანიშნავია!

— ეს უბრალო სიტყვა კი არა, ნიჭიერად შედგენილი მოხსენებაა, — დაიწყო ტავანცე-შა, — ამიტომ პირველად თქვენ გამოდით და მერე ჩვენც დაგიკერთ მხარს.

— პო, არა, არა, თქვენი შარშინდელი მოხ-სენება ამ საკითხზე ბრწყინვალე იყო, — შეაქო ილიამ, — ახლაც ზეპირად მასხოვა ზოგერთი ადგილი. იმედია, წელს უფრო მე-ტი მასალები გექნებათ.

— მეც ვაპირებ გამოვლას, — დაუმატა კოვალევიკიმ, — ყველანი დარაზმულად რომ შეუტრეტო, აი, საჭმე მამინ გამოხდება!

— ყველანი შეუტრეტო, მგერამ ვინ გიშ-ვევბო, — შუბლი შეიკრა ტავანცემა, — ახლა სახელმწიფო საბჭოს სესიაზე ხმას ვერაფერ დამძრავს, რადგან სათათბიროში ეს საკითხი არ მომზადებულა, მეფეს მისი ვაგონებაც არ სურს.

— მეფეს სიმაართლის ვაგონებაც არ უნდა, მგერამ სიმაართლე მაინც არუებობს! — ხმას აუწია კოვალევიკიმ.

— და, იგი, ჩვენს მხარეზეა! — შეუტწორა ილიამ.

— დიას, ჯერ კიდევ დრო გვაქვს, ენაზე დეპარტამენტში როგორ წავა საქმე, თუ საკი-თხი დღის წესრიგში შევატანინე, მერე არც ერთი ნაბიჯი უკან!

ამასობაში მისხებრმა ცხელ-ცხელ კერძები შემოიტანა.

ოლამ სტუმრები სუფრასზე მიაწვია.

პეტერბურგის პოლიციას არ დაეიწყინა 1861 წელს, სტუდენტთა ქანკი, ილია ქავკავა-ძისა და მისი მეგობრების გარიცხვა უნივერ-სიტეტიდან. ქალაქს ქალაქი დაემატა, დას-მენამ დასმენა შეიკნო.

ილიას სიტყვას ხალხისკენ ზაზა გადაუტყრეს,

ტავანცეს არაფერი გაუვიდა. სახელმწიფო საბჭოს სესიაზე სიუბელით, უკანასკნელის გაუქმება შეფეს ხელს არ აძლევდა, და დღის წესრიგში არც შეატანინა. მგერამ ვასაგები ხალხმა მაინც ვაიგო, ილიას დაღუპვის შემ-დეგ ვაიფა ექვსი წელი. კოვალევიკიმ პეტრო-ბურგში თვითონ გამართა მწერლისა და მე-გობრის ხსოვნისადმი მიძღვნილი საღამო და იქ ვაზეღულად თქვა:

„ჩვენ აქ იმისათვის შევიკრებთ, რომ პა-ტივი ვცუთ დიდი საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწის ხსოვნას, რომელსაც სახელმწიფო საბჭოს აკადემიური წევრი სიუბელით თავისი იმ წამოწყებების უახლოეს მოკავშირედ, რომ-ლემსაც იშვიათად ჰქონიათ წარმატება.“

ცხადია, რომ დაწყებულუბაში, რომლის სულ ცოტა ნახევარი მაინც შედგენილია ძვე-ლი წესწიბილების ადამიანებისაგან, რომ-ლებიც სახელმწიფო საბჭოში დანაშენით მოხდნენ, იმ ადამიანთა შეხედულებანი, ვინც სათავეში უდგას განმათავისუფლებელ მოძ-რაობას, მხოლოდ სუსტ მხარდაჭერას პოუ-ლობს ზოგიერთი ერობის წარმომადგენლებში. ამ რამდენიმე ადამიანს შორის იყო თავადი ილია გრივოლის-ძე ქავკავაძეც. როდესაც პირველი სათათბიროს დათხოვნისა და მერე სათათბიროს არჩევნებში ჩემი კანდიდატურის წამოწყების ფრაქციის შემდეგ, რუსეთის უნივერსიტეტებისა და მეცნიერებათა აკადე-მიის ნდობის შეიხებით სახელმწიფო საბჭოში მოვხედა, მე იქ დამხედა თავადი ქავკავაძე — ევრეთწოდებულ მეცნიერების წარმომად-გენლებთან ერთობლივი შეშობის მხრეკალე მომხრე.

მის სახელს სახელმწიფო საბჭოს რამდენი-მე განსაზღვრულ კენისურას უკავშირებდნენ იმ სამ თვეში, რომლებშიც ვრჩელდებოდა ჩვენი პირველი წარმომადგენლობითი პალატის სხდომები. ვანა დარს იმაზე ლაბარაკი, რომ იგი მედამ უმციერესობაში რჩებოდა?

პროფესორ ტავანცეთან ერთად, რომლის რუსული სახელმწიფოებრიობისადმი საშასუ-რის ორმოცდაათი წლისათვის ამ დღებში ვიღღსმარწულუბო, თავადმა ქავკავაძემ მხარი დაუჭირა სიუბელით დასწის გაუქმებას.

იგი იყო იმ ფართო აგრარული რეფორმის მცირერიცხოვან მომხრეთა შორის, რომლის ამოცანას შეადგენდა გლეხური მიწათმფლო-ბელობის გაფართოება.“

ილიას ადრე დაუნიშნა ენდარმერამ სა-დუმლო მეთვალყურე არქივმა, პოლიციის სხვადასხვა დაწესებულების დეპლამი ნიშ-ნურა შემოგვიხანა იმის თაობაზე თუ რომელ დღეს სად იმყოფებოდა ილია და რას აყე-თებდა. ამ მიმოწერიდან მოყოყნათ ერას მამინ. 1885 წლის 3 აპრილს თბილისის პო-

ლოცვისმეტყველებელი პატარა უცხოელების გუბერნატორის და საიდუმლოდ ატყობინებს:

„პოლიციის საატყობიანო მეთვალყურეობის ქვეშ მყოფი თქვენა ილია გრიგოლისძე ჰეგვიაჟაძე 29 მარტს თბილისიდან ქუთაისში გაემგზავრა.“

ვაკნობებ რა ამას თქვენს კეთილშობილებას, მაქვს პატყვი მოგახსენოთ, რომ თვე ჰეგვიაჟის გამგზავრების შესახებ მე ვაკნობებ თბილისის გუბერნიის ფინანსთა სამმართველოს უფროსს და ქუთაისის პოლიციისმეტყველებელს.

პოლიციის აგენტები ყველგან გზას უღობავენ ილიას, ისინი არ ურბობდნენ ტყეში და მართალს. დამსვენებში ათას კოპაკსა და აბაღებდას ჩმახვდნენ. ილია და აკაკი ახალსენაკში არსადღეს არ შეხვედრებიან ერთმანეთს. მაგრამ ვაქნილი აგენტი მაინც იტყობინება, რომ „სენაკის სათავადაზნაურო სკოლაში, თითქმის ყოველდღიურად იყრიბებიან დიმიტრი ყიფიანი, ილია ჰეგვიაჟაძე, აკაკი წერეთელი და სხვა და არჩევენ საყოფის, როგორც ახლდღეონ ხალხი 1884 წელს 11 იანვრის ცირკულარის წინააღმდეგ სახალხო სკოლების შესახებ“.

ილია გრწნობდა მის ირგვლივ თანდათანობით როგორ ვიწროვდებოდა ფინანსთა რკალი. ფინანსური მისი თვალწინებულ მწვერალს არც ცენზურა აფრიდა კარგ ღღეს. მის ნაწერებს ებრძოდალით უყურებდნენ, შლიდნენ, ჩეხავდნენ და ამხანაგებდნენ.

ფინანსებში რატომღაც 1894 წელს განსაკუთრებით გააძლიერეს ილიაზე მეთვალყურეობა. თბილისის ფინანსთა სამმართველო იმ რას იტყობინებს პოლიციას, დეპარტამენტს, იმავე წლის პირველ მაისის თარიღით ვაგზავნილ მოხსენებაში.

„...სემინარიის ამბოხებაში არა მცირედი წილი უდებთ თბილისის სათავად-აზნაურო სასწავლებლის მასწავლებლებს (ახსენებობს განსაკუთრებით ქართველებსათვის)... დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, რომ იმ მიმართულებას მთავარი ხელმძღვანელი, რომლის პრინციპა ეროვნული მოძრაობის გაღვივება, არის თავად ილია ჰეგვიაჟაძე, თბილისის სათავადაზნაურო ბანკის თავმჯდომარე (ამ ბანკის სახსრებით ინახება აღნიშნული სათავადაზნაურო სკოლა და აგრეთვე ი. ჰეგვიაჟაძე რედაქტორი ქართული გაზეთის „ივერიისა“). თავად ილია ჰეგვიაჟაძე არის თვალსაჩინო პეიონი და მდგომარეობის პატრონი, დიდი ავტორიტეტის მქონე ქართველებში საერთოდ და თავიუღვალ მოაზროვნეთა შორის განსაკუთრებით დადამ ხმები, რომ მასთან დროგამოშვებით იმართება საიდუმლო კრებები, სადა არკვევენ სხვადასხვა საზოგადო ჩასიათისა და სოციალურ საკითხებს.“

ილიასთან ერთად პოლიციამ ცენზურის შემოვირბოთ სასტიკად შეუტია „ივერიას“ და მარტო 1894 წელს 71 ნაწარმოები აფრიალა, ხო-

ლო ირი წლის შემდეგ სულ დახვრეკნულნი თავდრთი პოლიტიკურ-ლიტერატურული კრებოთი, რომლის ირგვლივ თავს იყრიდა მოწინავე ქართველი ინტელაგენცი...“

ილიას მოსვენებას არ აძლევდა ცენზურა არტივებში შემოხაზულ დედნებს ძალან ეტყობა დაუნდობელი ცენზორის ხელი რცერთი მოთხრობა, პოემა, ლექსი არ არის გამოქვეყნებული ავტორისეული ვარიანტის შეუღახავად. „გზავრის წერილებში“ ყველაზე მეტი შევეუ-შემოყვევა განიცადა. მაკრმა ცენზურამ ამ ნაწარმოების ბეჯი ადგილი ამოშალა და ბოლოს, ძლივს დართო ნება: „Дозволено цензурою. 23 июня 1871 года“.

სიტყვა «цензура»-ს წინ გაქაყრებულ ილიას ფანქრით მიუწერია «Дуракиною», ხოლო ქვემოთ, „მოიხვდი, ჩემო მოხვევე, რა ნესტარითაცა ხარ ნახვლელი“. ეს წინადადება ცენზორას არ მოსწონებია და ამოშლია. ილია კი იქვე შეინიშნავს: „ცენზორის სუნის აღება მსოლინა“.

„აკაკი ყაჩაღმა“ სამი წელწადი იარა ხელიდან ხელში, ამხანაგებმა, ნათესაებებმა, მგვობრებმა გადაწერ-გადამოწერეს, დაბეჭდვამ კი ვერ აღიარა. ბოლოს, როცა ილიამ დააარსა ეურნალი „საქართველოს მოამბე“, მოიხდომა „აკაკი ყაჩაღს“ გამოქვეყნება, მაგრამ პირველი ნაწილის მეტი ცენზურამ არ გაუშვა.

გავიდა დრო. კირილე ლობთქიფანიძემ ვადაწყვეტა პეტროგრადში გამოეცა ქართული პოეზიის კრებული.

მას აკაკი ყაჩაღი ხელნაწერში ჰქონდა წაკითხული და ძალიან მოსწონდა. ამიტომ კრებულისათვის სწოხედ ეს ნაწარმოები მოსთხოვა პოეტს. ამის გამო ილია მგვობარს სწერს:

„უპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ მე თუმცა დასრულებული მაქვს, მაგრამ არ ვაგზავნი, რადგანაც ვიცი, არ დაბეჭდავენ. თუნდ მანდ როგორმე მოახერხო და ნების დართვა აიღო, აქ მთელ წიგნს აფრიალავენ, ეს მე ნამდვილად ვიცი. შეე ბუერი ვეცადე აქვარ ცენზურის კომიტეტში, მაგრამ ძალიან ამიყრიალეს“.

პოეტის მიხედვით ბატონმა ზაქაროს მოხუცი მამა სცემა. ეს ზაქარომ ვერ მოიპოინა და ბატონი მოკლა. მაგრამ არსებობს ამ ამბის მეოხე ვარიანტიც... ზაქაროს ბატონი პირველ ღამეს იყო ჩვეული, ზაქაროს საცოლესაც მოუღწილა ნამუსის აბა. ზაქარომ ეს ვერ მოითმინა და ბატონი მოკლა.

ჩვენი ძველი მწიგნობარი ზაქარია ჰიჭინაძე, ბერძნე, ამ მეოხე ვარიანტმა დაინტერესა და ილიას ვადაცო ივი.

— ეს ამბავი მეც ვიცოდი, მაგრამ ვერ დავწერე, რადგან ცენზორი დაბეჭდვის ნებას არ მომცემდა! — მიუგო ილიამ.

ცენზორმა საჭმე გაუტორა პოეტს. „რამდენიმე სურათი ანუ უპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრები-

„მოკლეს ილია, მაგრამ ვერ მოკლეს, ვერა“.
 1907 წლის აგვისტოს სიხეები დაიწყო ფერისცვალების შემდეგ დარი ხელიდან არ წამოვიდესო, მფუტრე დაწილ მასლომა სკენა ზურგი შეაქცია და ხეილის მყნობას დაემურა. დანა სანაქებო ჰქონდა, ილიამ პეტერბურგიდან ჩამოიტანა. ტარი ოქროსფრად უბრიალებდა. პირით ზეწეს იღებდა. მებზობელ მებაღეებს შერადებ, დანიელმა იცოდა იარაღის ფასი, კას თოის არ აკარებინებდა.

დანიელ მასლოვი ილიას ხელში დაეკავცა, მფუტრეობა ემარკებოდა, მაგრამ ბაღის მოვლა-მოშენება შეისწავლა. ფუტყარი და ბაღი ვინ გაყო. უერთბანეთოდ ვერც ერთი ვერ განსტლებსო, ამბობდა დანიელი, მან თავისი მუყათობითა და ერთგულებით ილიას თავი შეაყვარა. ორლოვის ვუბერნიიდან ჩამოსულმა ბედისმამიებულმა დანიელმა, სამუდამო თავმესაფარი საგურამოში ჰპოვა. მას ძალიან მოეწონა აქაური ბუნება, აღმიაწებო და ყველაზე მეტად ილია.

„ილიას სახლში რუსებიც მუშაობდნენ და ქართველებიც. — ამბობს მასლოვი, — მწყემსუნად თათრებიც ჰყავდა. მოსემდე მამულის უფროსად სომეხი იყო, მე თითონ რუსი ვარ, იაკობი, მისი ერთგული ლაქია, ოსი. ფრინველებს თვალყურის ადევნებდა პერმანელი შვარცო, ილია ყველას ერთნაირი პატივისცემით გვექცეოდა. იგი მავალითი იყო თავის ხალხისათვის. მას ლოთები არ უყვარდა, არც ცულღუტები, ყოველთვის მხარს უჭერდა კარგ მოშენავეებს“.

იმ დღეს ილია ივანზე იდგა და ეზოს დასუტრებდა. დანიელი ბაღში სკებს ღებავდა. ცხელოდა. სკებს ირგვლივ ყვავილები მოცულილივით გადწოლილიყვნენ, ფუტყები! საღდაც გაფრინილიყვნენ, დანიელი არხინად მუშაობდა. ილია მოუხლოვდა და უთხრა:

— თქვენ თუ სკებს ღებავთ, რატომ ჩვენ ორივეს ერთად არ შეგვიძლია ჩვენი ეტლის ბორბლების შეღებვა?

— თქვენ ნუ შეუტხდებით, მე შევღებავ, რა ფერისა გნებავთ. — ჰკითხა დანიელმა.

— არა, მეც მოგწვევლები, წავიდეთ, ფარდულში.

კარვად გარეცხილ და მოვლილ ეტლს საღებავგადაცლილი ბორბლები აფშოვებდა. ილიამ და დანიელმა ოლიჯა, ფხვნილი საღებავი და კოტაოღები კარცი საწყობიდან გამოიტანეს, შერე ვედროში შეაზავეს, საღებავი ყვითელი გამოდგა კარვია. კარგი, მოეწონა ილიას და ბორბლებს ფუნჯით წაუსწ-წამოსტვა, მაგრამ დანიელმა არ დანახა. ეს ჩემი საქმეა და მე ვაყავთებო. დანიელმა ერთი პირი რომ წაუსტვა, ილიამ შეატერა, ყვითელი ფხვნილი კიდევ დაუშობა საღებავს და დახოვლა უთხრა:

— რის ვაყავთებაც შეუძლია, უნდა გააკეთოს კაცმა, უნდა გააკეთოს. ეს აუცილებელიც არის და სასიამოვნოც.

მაღე ოღდაც მოვიდა, მკლავებდკარწიანეული ილია რომ დანახა, ვაღიმა და რქვეს მამოკლა.

— დანიელ, მეორე ფუნჯიც მეც მოგწვევლებოდი.

— საცაა მოვარჩები.

ილიამ ბოღის მიანიც გამოართვა ფუნჯი, სათვალე მოიმარჯვა და მერთალი ადგილები გააშუქა.

— როგორ მოვწონს, ოლიჯო? რა უშავს, კარვია!

— მამ, დანიელსა და მე კარგი სუფრაც გვეკეთენის, რას იტყვი.

— წამობრძანდით!

ივანზე ავიდნენ. იქ ზედაზუნის ნიაგი ქროდა. დანიელს ოღელი მაღე შეუშრა, დისასლისმა სუფრაც გამოლა, მაგრამ ვერ ლეკმაც არ ჰქონდათ აღებული, რომ კიშკარს ეცვენების ეღარა-ელღერთი ეტლი მოადგა. ეს დუშეთის მხარას უფროსის — ყარამან ფაღავას ეტლი იყო. ყარამანი ილიას ემეგობრებოდა, ახლა შორიდან მიესალმა. ამასობაში ეტლიდან არტურ ლაისტი ჩამოხტა და კიშკარში შევიდა. ილია სტუმრებს გამოეგება. ყარამანმა საშური საქმე მაქვსო და ბოღიში მოიხანდა. ეტლი რომ დაიძრა, არტურმა ძველ მეგობარს ზელი გადახვია და უთხრა:

— ვერ გახტელი, ტფილისში მოწყენილობა!

— თუ სიხეა.

— ორივე ერთად.

— ეს ყველაფერი კარგი, მაგრამ რამდენი ხნით მიქვილი?

— სამი დღით!

— ცოტაა. დღეს 21 აგვისტოა, ოცდაშვიდამდე არ ვაგიშვებ, ოცდაშვიდს ერთად წავიდეთ.

ილია და არტური შუა ეზოში შეჩერდნენ და ახლდმუღებოლ სკებს გახედეს. ათიოდე სკა სახლის წინ იდგა ქერმისა და აღბების ხეებს შორის, ხოლო დანარჩენი უფრო მოშორებით, დღამართე ჩაემწყრივებინა დანიელს. იყო დრო. როცა ილია სახლის წინ სკებთან საათობით იქდა და თვალებს ადევნებდა ფუტყების ცხოვრებას, მაგრამ ამ ბოლო წლებში ონსილა გამოვლია, სიბერემ თავისი ვაიტანა, მეგობრებში ხშირად იმეორებდა რუსთაველის სიტყვებს: „სიბერე მჭირს, ჭირთა უფრო ძველია“.

არტურს მაშინ ფიქრადაც არ მოსვლია, რომ უკანასკნელად ხედავდა „ჭვირფას მეგობარს“, მაგრამ ის კი შეამჩნია, რომ „ილია დაღონებული იყო... ხშირად ხმარობდა სიტყვა „შმაღერობას“.

— შევხედე, მუხებარ სხეე ჰქონდა! — წერს არტურ ლაისტი, — მოხეტებულობის დაღი ისე არასოდეს დასტყობია, როგორც ამ დღის, როცა შემოღგამის მზე ამუტებდა შის სახეს, ხოლო სეღდანი თვალები მოწყენილად გაყუტრებდნენ საშემოღგამოდ ვაყუთლებულ ზეღაზნის ტყეა.“

ამ უხერხულ დუმილსა და მოწყენილობას

არტურმა ვერ გაუძლო და მეგობარს სთხოვა: — რამდენი ხანია შენი შესივის ხმა არ გამოგონია, თუ ხათრი გაქვს, გამოიტანე, იქნებ გული გაგიხიაროს.

პროფესორმა იქრომველიშვილმა ილიას ანუქა ავტობიუსით მოსამართი საყრაგი რამელი ძალზე ლამაზი იყო. ილია მას თან დაატარებდა. თბილისში იყო თუ საფურცამოში, გვერდიდან არ იშორებდა, საათობით ისმენდა მის ჰანგებს, მერე ერთი ქართული სიმღერა შეუვებდა. იშოვნა ფირფიტა და გრამაფონზე ხშირად უკრავდა.

ილიამ ახლა მეგობარს ხათრი ვერ გაუტეხა, გამოიტანა ის საყრაგი. მაგრამ მის ჰანგებს ის ქართული სიმღერა არჩია, გულზე მალამოსავით რომ აღნებოდა.

სული მიწებს,
გულიც მასთან ღონდება,
თვალს ავახლე —
ცრემლები არ შორდება..

„ამ სიმღერის ნაღვლიანი კილი, — სწერს ლეონტი, — რაც თავდაც ძლიერ მომწონდა, ისე ვაფრებოდა გულში ილიას, რომ რამდენჯერმე უნდა გაემორბინათ ზედიზედ. როცა ილია ამ სიმღერას ისმენდა ან იქდა, ან ჩაფიქრებული იდგა, ამ დროს საზეზე რაღაც იდუმალ მწუხარება ეხატებოდა, მიხვდებოდიო, ილია მოხუცებულობას გულისტყვილით გრძნობდა, ენანებოდა, რომ მისი საამქვეყნო სიცოცხლე მთელი თავისი მშვენიერებით დასასრულს უახლოვდებოდა.

ერთ შემოდგომის კვირას, ნასადილევს, ჩვენ ორივე ბონდო მოცულ ოთახში ვისხედით, ჩემმა მოწაფემ დაეითმა ზრამოფონი მომართა, რომ საუბარსა სიმღერა „სული მიწებს“ დაეკრა. ილიამ უცხად მიიხიზა: ჩვენ ორივეს გეოივარს ეს მშვენიერი პანგი, ორივეს ძეღარბილი გაგვიყვარა და ამიტომ შეიძლება ეს პანგი ვახტანგ შენთვის საუკეთესო საშუალებად ჩემს მოსაგონად. ჩემი სიყვდილის შემდეგ ხშირად იღერეთ ეს პანგი და მაშინ, უეჭველად მოივინებთ თქვენს მეგობარს და იმ მშვენიერ დღეებს, რაოდენობა ერთად ვაგვიტარებიაო. ილიას მოსაგონებლად, რასაკვირველია, ეს პანგი ჩემთვის არ არის საჭირო, მაგრამ მისი სიყვდილის შემდეგ ოთქქის ყოველდღე რამდენჯერმე დაბალი ხმით ვსურტი და ამასთან ერთად ეივონებ ილიას მწუხარე სიტყვებსაც.“

არტური ილიას სახლში მონათრ კაცად ითვლებოდა, მისპინძლებთან ერთად მისამსახურნიც ძალიან პატივს სცემდნენ, განსაკუთრებით დანიელი ეტანებოდა მასთან საუბარს, არტურს ბაღის საქმეები კარგად ესმოდა, ბევრ რამეში სპარტებლო მოთითებას აძლევდა დანიელს.

ილია დანიტარესდა ეტრკოვანი მცენარეების ბაღის მოშენებით, ამის სარგებლიანობა არტურ-

მა გერმანელი სიხუსტით აქუნა ილია, მაგრამ მოურავი მოსე წინ აღუდგა, არაუფერე გამოიკვიათ, ჩია მცენარეები ამ მხარეში ვერ გაეფრებოდა.

მაგრამ მოსეს არავინ დაუქვრა, დანიელმა მშვენიერი ბაღი მოაშენა, ორი-სამი წლის შემდეგ ხეები ნაყოფით დაიხუნძლა და პატრონი გაახარა.

არტურთი წლის აგვისტოს დანიელი ხელიდან არ უშვებდა დანას. ყოველთვის ბლომად ამყნობდა ხეხილს, ბაღს სიგრძესა და ვანს უმატებდა. მან გასულ კვირასაც დაამყნო ხეები და ერთი სული ჰქონდა, სანამ მის ნახვლავს ილიას უჩვენებდა. ამიტომ იმ საღამოს შესივა რომ შეწყდა, დანიელი აივანზე მორიდებით ავიდა, ილიას და არტურს სთხოვა:

— წამობრძანდით, დამყნილი ხეები ნახეთ!

— საკვირველი კაცი ხარ, დანიელ! — ილიამ გაიღიმა და სკამიდან მძიმედ წამოღდა. — წაიღეთ, არტურ, ენახოთ, მაგრამ ორიოდ ნახივის შემდეგ ილია შეჩერდა, სახე უცხად მოვლდა. ეს დანიელმა უცხად შენიშნა. მთავარ საფურცარსა და ბლის ხეებისავე გავლა კი არა, გახედდაც არ უნდოდა. განაპირებულ სახლში ცხოვრობდა მისი ერთგული მოურავის მოსეს ოქახი, რომელიც ამ ორი თვის წინათ ამოხიცეს. მაშინ ილია პეტერბურგში იყო, დანიელმა დამეშით აცნობა ეს საშუხარო ამბავი და მაშინვე გამოეშურა. ორ კვირაში ჩამოვიდა. ძალიან შეშოთებული და შეშინებული. მაშინვე დაიბარა მოსეს ძმები, მიუსამძიშრა მათ და ყოველგვარი დახმარება გაუწია.

მოსეს შემდეგ იმ სახლში არავინ შედიოდა, ახლა ნამყენების სანახავად წამოხუტოთ, ამ სახლის წინ უნდა გაველოთ და ბილიკით ბაღში შევიდოდნენ. ილია სახლის გვერდით შეჩერდა. თვალწინ წარმოუდგა მოსე მემარნიშვილი, მისი მარჯვენა ხელი, მთელი სახლი და მამული მას ჰქონდა ჩაბარებული და კარგადაც უძღვებოდა.

არტურიც კარგად იცნობდა მემარნიშვილს მოსწონდა ეს მშრომელი კაცი, მისმა მოცულამ არტურიც საფონებელში ჩააგდო. ახლა მოსეს ნადგომ სახლს რომ მიუახლოვდა, დანიელს უთხრა:

— სპარალო მოსე, მაინც რატომ მოქლეს?

— კარგი კაცი იყო და იმიტომ მოქლეს, ახა, დანიტრი აწის ვინ მოქლავს.

ღმიტრიც აწამი ილიას პირველად თვალში არ მოევიდა, არ უნდოდა მორავად მისი დანიშენა, მაგრამ ელისაბედმა საშველი არ მისცა, სპარალო კაცია, ლეკმა ენატრებაო.

ელისაბედსაც რა ეჭმა, საშველს არ აძლევდნენ ვორონცოვ-დაშკოვის კანცელარიის ბოზოლა მოხელეები, დახეივით სთხოვდნენ საგურამოში მორავად აწამის მოწყობას. ილიამ დას ხათრი ვერ გაუტეხა და აწამი მოურავად დანიშნა, რაც მალე სანახებელი გაუხდა.

ჭრები გაეღო, დიდი ლამაზი გაბღღერილებული მაგიდასთან იჯდა და რაღაცას წერდა.

ილიამ ჭაში ასეთ მდგომარეობაში რომ დანახა, გაიფიქრა, დაბეჭდვის ქაღალდს წერსო.

არტურს დღეს მეგობარი ძალიან მოზერებელი და გატანჯული ეჩვენა. „თითქმის ყოველთვის, როცა კი ვეწვეოდრი — წერს იგი — ილია თავის სამუშაო ოთახში ან კითხულობდა, ანდა რასმე აკეთებდა, მაგრამ როცა დამინახავდა, მაშინვე თავს მალა აიღებდა, სათვალეს მოიხსნიდა და მზად იყო საუბრისათვის.“

ჩვენი საუბარი, რასაკვირველია, უფრო ზნორად ლიტერატურას ეხებოდა, რადგან ისე არა უყვარდა რა, როგორც პოეზია და საერთოდ, შწერლობა.“

ახლა ილია მართალია, გულისადა შეხვდა, მაგრამ საუბრისა და სიმხატვრულს თავი არ ჰქონდა. არტურმა რა არ იღონა, ხან ანეგლოტიები მოჰყუდა, ხან უცხოეთის პრესის ამბები, მაგრამ მეკუზარს ვული მიიღე ვერ გაეხსნა.

ბოლოს თბილისში წასვლის დღე დადგა. 27 აგვისტოს ვერლში ჩასხდნენ, ღრუბლიანი დღა იყო, ზედაზენი არც კი ჩანდა.

როცა ვერლა პიშვარზე გადავიდა, არტურ ლისტმა დანახა, თუ როგორ დაეშვა ძირს წითელი, მწვანე და შავი ფერის დიდი დროშა, რომელიც სახლის საბურავში დატანებულ ანაზზე ფრიალებდა. რაც იმას ნიშნავდა, რომ ილია შინ არ იყო. ეზოში ილიას ფეხის შემოდგმა და დროშის აფრიალება ერთი იყო. ამას რაღაც სიხარულიც ახლდა, საგურამოელები მას იმედით შესცქეროდნენ, თამამად მიდიოდნენ ილიასთან და თავთავიანთ საქმეებს აბაკვადნენ.

ყუთულობრილიანი ვერლი თბილისისაკენ მიჰქროდა. უკან ქარი, მტვერი და ღრუბლები ხისდევდა. ილია და ოღლა ძარაში ისხდნენ, წინ, სკამზე არტურს გადაედო ფეხი ფეხზე, კოფოზე შეერტე ლაბერი და მოსამსახურე ბითარიშვილი მოკალათებულებდნენ. ვერლს ჩარდახი არ ჰქონდა, მალე წვიმაღ. დაიწყო, მგზავრები შეწუხდნენ, მაგრამ თავშესაფარი არსად იყო. ეს მგზავრობა არტურ ლისტს ასე აქვს აღწერილი.

„ილია, ჩემ პირდაპირ იჯდა ჩაფიქრებული. ერთხელ თუ ორჯერ თქვა, გაციების შემინიაო. ოღლას ფერი არ ედო, დაღონებული იყო. სასოვადოდ, უკანასკნელად მოწვენილად ვიმოგზავრეთ. როცა ოკინავის ხიდთან მივედიო. ამინდი გამოკეთდა და ჩვენი უკეთეს გუნებაზე დავდგით.“

ჩამობრუნლ ღრუბლებიდან შუშ გამოიხედა, გაწუწულ არემარეს სხეუბი მოფინა. დიდმის დეპანთან ვერლი შეჩერდა. არტური მაშინვე გადმოხტა, ქუდი შეისწორა და ოღლას ხელი გაუწოდა. ილია ჩამოსასვლელად ვადმოხატა, ვერლი თან დაყუდა, საფეხური მიწას დაეჭვინა და გაკრიალებული ფეხსაცმელები ტალახში

ჩაჰყრა. „გადმოვგორდი, პა, ჩასხერხელა მას არტურს.“

არტურსული

დექნის ბიჭი კართან ვამუდგეფქუცხელადი მალა შეფერიალა, თქვენს მოზრძანებას ვაუმარჯოსო და კუთხის მაგიდას ქათქათა ტილო გადააფარა. ეს მაგიდა ჰქონდა ილიას ამონეშეშეზული, ფაჩარასთან იღვა და შთელ დიღამს გადაყარებდა.

სუფრას შემოესხდნენ, ბიჭიც დატრიალდა: შოთი პუტი, პამიდორი, მწვანილი უცებ მოიტანა, ახლავე ტაბასს მოგართმევთო. დექანში ვილაც მალა-მალადი, წვერმოპასულა და შეუელე-შედაგარუბილი კაცი შემოვიდა, თუშერი ქელდა მოიხადა და ილიას წინ მოკრებულ დადგა. არტურს გაუკვირდა და ჰკითხა:

— რა გუნებათ?
— ბატონო ილია, ვერ მიცანიო.
— ვერა, შეილო! დაცია, არ მოთხრა ვინა ხარ მე თვითონ ვავიხსენებ, განა ბებერი ვარ... შენ ჩვენი თემერი არა ხარ, ზაუტაშვილი.

— გახლავარ, ბატონო.
ილია წამოდგა და ვადავიხვია.
— ვაგახარა ღმერთმა, აქ როგორ მოხვდი?
— მოკეთესანდ ვიყავ: ახლა შინ მივდივარ ვერლში რომ დადინახუთ, გულმა თქვენსკენ ვამოიწია, მოამავე ბატონს როგორ არ უნდა ვეზვენიო-მეთქი.

— იცანი? — ჰკითხა ოღლას.
— როგორ არა.

ზაუტაშვილი მოესალმა ოღლას, შერე არტურს, ცოტა წამოწითლდა და წასვლა დააპირა, მაგრამ ილიამ შეაჩერა:

— დაბრძანდი, პური გვამოთ!
— არა, ვამაღლობო!
— დაქეცი! — ილიამ მკლავზე ხელი მოკიდა და მის გვერდით სკამზე დასვა. — რა ამბავია ვუარელს?

— აი, თქვენ რომ არ მოზრძანდებოთ, ეს არ ვეპატებებო.

— მართალი ხარ, ჩემო თემერი, მაგრამ ძალა არა მაქვს, ბიჭო, დავებრდი.

— ჩასა ბრძანებოთ, თქვენ კი არა, ადამო იმერლიშვილი არ ამბობს ბებერი ვარო.

— ადამო ცოცხალია?
— ცოცხალი რომელია, ორ ხელადა დენოსის სევამს.

— შეარჯოს ღმერთმა, რამდენი წლისა ვარო, რას ამბობს?

— ამას წინათ თქვა, ასი უკან მოვტოკვე და ათიც ზედ დავუმატეო.

— ამდენის იქნება!
— კიდევ მეტისა, თქვენ რა გესწავლებოთ, ადამას ხნისა ქვა არ ვორავს ყუარელში.

— თქვენ ილაპარაკეთ, მე პური შშიაო, — თქვა არტურმა და შოთი მოიტეხა, თან ტიქუბი შეავსო. ცოტა წაიხემსეს, ილიამ სასმისი აიღო.

— მოდი, ჩვენს სტუმარს ვაუმარჯოს, ძალიან

რები ისე გაიარა, ხმა არ ამოუღდა. ისედაც მოწყენილმა ილიამ, უფრო მოიწყინა და ის აკიატებული სიტყვა „უმიადტრობა“ ისევ გაიშვია.

— რა თქვიო. — ვერ გაიგონა ოლდამ.

— უმიადტრობა, მეტი არაფერი, — ჩემად ამოიხარა ილიამ.

ჭარბა პლაშინი მოხდა ოლდის და ისევე რომ იხვევდა, ოქროს ყელსაბამე გამოანათა, რომელიც კისერზე გვიდა, ჩასმული იყო ილიას სამი სურათი, სხვადასხვა დროს გადაღებული, პირველი სურათი ახალგაზრდობისა იყო. ილიამ ახლა ამ სურათს თვალა რომ შესწირა, ოდნევა გაიღიმა. პო, ნეტავი იმ დროს, როგორ იზრდებოდა, როგორ აღწევდა, დღედაღამ წერდა, კითხულობდა, კამათობდა, მუშაობდა და მაინც არ იღლებოდა. ილიას მოაგონდა ახალგაზრდობის-დროინდელი ლექსი „გავსწორდეთ ბედო“.

ეჰ, ჩემო ბედო, ჩემ სიცოცხლემი სულ შენს ნებაზედ მითამაშინა: მოგიკლავს ბევრი კარგი ნუგეშო, ტყბილ ოცნებაზედ გინაეარდნი. სისხლისა ცრემლით დამწევი თვალები, გულზედ მატყუა შენი ბრბუყლები. ვუყო... მოვიდა დრო ანგარიშის, მოდი, გავსწორდეთ, ნუ შემალბი, წარვიდნენ დღენი შენის უფლების, დროა დაესკვალოთ ჩვენ ადგილები... შენს დუღუგზედა აქამდის ვტბოდი, ბევრჯერ და ბევრჯერ შენ მე მაძრწუნე, ესლა დუღუგო მე მაქვს, აქ მოდი, მე დავუარე და — შენ კი იტბუნე.

მაშინ პეტერბურგში სწავლობდა, ეგონა მისი იყო ქვეყანა, ეგონა ბედი ხელში ევირა, მაგრამ ისე არ უოფილა თერზე. „ბედი რომ მჭონოდა...“ უცებ ეტლი შეჩერდა და ფიქრი გაუწყდა ილიას, ლაბური კოფოლიან ვადმოხტა და წყაროსკენ გაემართა. ოლდის ყურადღება დექანის მოედანზე მოთამაშე ბავშვებმა მიაბურეს. ამ ბოლო დროს ოლდა ბავშვებს ძალიან ავირდებოდა და თვალდ უარემოდებოდა. ილიამ ახლაც შეამჩნია ცოლის თაფლისფერ თვალებში ცრემლი. როცა ახალგაზრდა იყო, უშვილო-ბაზე მთინდამაინც ბევრს არ ფიქრობდა, მაგრამ ახლა, შობილებულობაში, ეს დანაჯლისი ერთი ათად გაიზარდა და გულში ჩაუქრობედ ღარდად უნთია.

განა ილიაც არ დარდობდა ამაზე, განა ისიც არ დასტბოდა თავის უბედობას, მაგრამ მამაკაცური სიდიწყე და თავდაპირილობა სარტველს არ ხდიდა მოწილილ სედას... ახლა ცოლის არყმულმა მასაც გული შეუღლია. დუმილმა უფრო უარესდა ამაღა ძველი სედა, ეტლში ქდომას ისევ გაელა და გასერიწემა არჩია.

— ოლიკო, უთხრა მან ცოლს. — სანამ ბიჭი

ცხენებს არწყულებს, გავიართო, შეხლს ჭარი ამოვალბინოთ!

უარქუნეშლი

ოლდა ეტლიდან ნელს იკადმცხვინდა მოყრიაშლე ბავშვებისაკენ წაეიდა. საზე უფრო მოიღუშა, ილიას შეეცოდა, თუმცა იმაზე ნაკლებად არ ნალვლობდა თავის უშვილობობას. მაგრამ დედაცის გამხნეება წესად ჭკონდა ამ წესს არც ახლა უღალატა. ცოლს მკლავზე ხელი მოეიდა და შეაჩერა.

— გაუშვი, ითამაშონ, ხელს ნუ შეეშლიო! იცოდა, ბავშვებთან შეხედრა ოლდის გულს უფრო შეუღონებდა, ამიტომ დექანისაკენ წაიყვანა. იქ ოლდამ ფონიანი კამფეტები იყიდა, მასხურს ბავშვები მოახმობინა და ყველას ჩამოურგა. ერთმა, ყველაზე მალაშა ბიჭმა, სახეზე ოფლის წვეთები რომ უბრწყინადა, დაირცხვინა და კამფეტი არ გამოართვა.

ოლდამ მის ჭოჩოჩს აღერსით წაატანა ხელი. — ოლია, აბა, შეხედე ამ ბაღლს, გამოიციანი ესა ჰგავს.

ილიამ სათვალე გაიყეთა, ბიჭს დააკვირდა და გოცინა:

- ეს ხომ ჩვენი კოლა მაყაშვილია.
- მოდი და ნუ გაიციენ, როგორა ჰგავს! — ახლა ოლდისაც გაეციანი, კამფეტი მორცხე ბიჭს ჭიბეში ჩაუგდო და ჰკითხა: — სწავლობ, შვილო?
- არა! — გაწითლდა ბიჭი და გაიტყა.

ოლდამ ილიას მოაგონა მისი ახლო ნათესავი, შვიდი თუ რვა წლის მაყაშვილი, რომელიც გიმნაზიის მეორე განყოფილებაში იყო. ეს ბავშვი არც ისე დიდი ხნის წინათ ილიასთან მივიდა და ასეთი საუბარი გაუმართა. „ბია, ჩვენ დღეს, ან ხვალ-ზედ მაინც უნდა გავიფიცოთ და შენ რას მირჩევ?“. „მერე, რატომ უნდა გავიფიცოთ?“ — ჰკითხა გაციებულმა ილიამ. „ამიტომ, რომ მოაგრობის წინააღმდეგ მივითვართ. მოაგრობა არ მოგვწონს“. „ბიჭოს, მერე თქვენ ვინ გვკითხებთ. იოგვონო. თუ არა!“ „რად გვინდა, რომ გვეკოლხებოდეს! რომ ვაიფიცოთ, მაშინ ხომ შეგვეკითხებიან. ჩვენ ყველანი ერთხმად მოვითხოვთ, კარგი სკოლა მოგვეცენ, კარგი მასწავლებლები დავეინწინონ, ჩვენ ვასაგებებ ენაზე ვასწავლონ. რიგინად მოგვექცენ...“

— ყოზალ, ყოზალ! — მოეწონა ილიამ, კმაყოფილი ბავშვი კაბინეტიდან გავიდა. ამის შემდეგ ოლდა და ილია ბავშვს რომ დაინახებდნენ, მაშინვე მაყაშვილის ბიჭის სიტყვები მოაგონებოდათ.

— შენ რა გგონია, ოლდა, ცარიზმის დღეები დუთვლილია, ნიკოლოზს ტახტი დღეს თუ ხვალ გამოეცლება! — თქვა ილიამ.

- კი, მაგრამ ეს რამ მოგაგონა ახლა.
- სწორედ მაყაშვილმა, ხანდახან მისი სიტყვები ჩამესმის ხოლმე... გაფიცეთა. ხალხი თავისას მოითხოვს და მალეც მოაპოვებს. „ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღზდა, ხალხი მოქმედობს.“

კასპის ზღვიდამ შავ ზღვამდნა ერთს ფიქრსა შეიქრობს, — და ეგ ფიქრია მთელ კავკასიის თავისუფლება!

ილია ჩემად ლაპარაკობდა. ოღლა მხოლოდ ტუჩების შიშრობით ზედებოდა მის ლაპარაკს, ამ ბოლო დროს მაინც სულ დაეხში სმენა და მოუწევდა დარდი გულში ჩაუსახლდა. — სიციხალი იყო, შენს გვერდით საუყარელი აღამიანო იქდეს, რაღაცას გუებნებოდეს და მისი ხმა არ გესმოდეს, ეს სიცოცხლეა. ღმერთო, დამიჯარე ასეთ სიცოცხლისაგან. როგორ დამსაყა ბედმა, — მოთქვამდა გულში ოღლა, — როგორ ენატრობ სიციხელს, მაგრამ რომ არ მოდის. დაევიწყდი, სულ დაევიწყდი!

ეს ბოლო სიტყვები ოღლა ხმამაღლა გამოთქვა, ილია შეერთა და მამწვე ჰკითხა:

— რა იყო, აღამიანო, ვის დაევიწყდი.

— სიციხელს, სიციხილი გამობის.

— ეგ, ისევე... ავი პირობა მომეცო, შავ ქაღის აწ აღარ ვინატრებო, დაგავიწყდა.

იაკობმა მათ საუბარს ყური მოჰკრა და ვერ მოითმინა:

— ქალბატონო, სიციხელს თქვენთან რა ზელი აქვს.

— მეც ამას ვეუბნები, ზემო იაკობ, — ასძახა ილიამ და შემდეგ ოღლასაკენ გადმოიხიზრა, პირი უფროა შეტრანა და ბევრჯერ ნათქვამი ახლა კიდევ გაუმეორა:

— რაკი ვერცა და უერთა სმენის საქმე ვგრე ვაწუხებს, მეტი გზა აღარ არის, კელე ვაზაფხულზე ვახსენით ღმერთი და სამზღვარგარეუ წყაიღეთ. მეც, ხომ იყო, ავად ვარ და წამლობა მინდა. ეს კი უნდა ვითხზა, ჩემო ოლიკოჟან, რომ შენ, ღეთის მადლით, საამისო არა გვირს რა, რომ იმის გამო ხალხს ერიდებოდეს. რა ვქნა, შინაურობაში მე ძალიან დაბლა ლაპარაკი ეიყო და შენ, კარგად გესმის ხოლმე, მე მეგონა შენ უფრო ფიქრით ახვიაღებ ყურთამენის მოკლებას, შენ სმენა ისე არ გალია, როგორც პფიქრობ. ესე თუ ისე, ზემდა მოსახვენებლად და შენდა სასარგებლოდ, კელე ვაზაფხულზე და ვაფილით მე და შენ ჩვენი ვედანაბად და ვაწუხით სამზღვარგარეთ. თუ არამ შესაძლოა, იქ შევიღებენ. ჩემი თხოვნა ის არის, შენ არა მსწუხებ. შე დალოცილო, სულ მაგახედუ პფიქრობ, სულ მაგახედ დარდობ, შენ თავისე აწუხებ, მე ხომ, რა ვითხრა, რა რიგად ვიტანჯები. შენი ეგრედ ტყვიღ-ღმარლოდ ვაწუხებო მე ერთი ათად მაწუხებს. იაკვი კარგად. ღმერთი მოწყალეა, ცოცხლები ვიყვნით, თორემ მაგისტანა რაღაცეები არც შენ და არც მე არაფერს დაგვაქედებს."

ილია ხმამაღლა ლაპარაკით დაიღლა, ცოტა ხანს სული შეუგებდა და მერე ზველა აუტყდა. როგორც იყო, დამწვიდდა. ეტლში გადაწევა და ფიქრს მიეცა. ილია წინამძღვრიშვილი გუშინ სადილად იყო მასთან, მეგობრებმა საუბრით

გული იყარეს. როცა წინამძღვრიშვილმა ვაიგო, ხელა ილია საგურამოში აპირებდა ვაგზაურებას, წყვიანა:

— აქ იყავ, საგურამოში რა ყანა ვინდა.

— რას ამბობ, კაცო, ვაიყვირდა ილიამ, — საგურამოში ჩემთვის ედგომა წაუსვლელობა იქნება?

— ცოტა ხანს აქ დარჩი, ქალაქშიც კარგი პაერთა.

დაიბემა წინამძღვრიშვილმა, მაგრამ მეგობარი მაინც ვერ დაითანხმა.

ახლა კი ილიას ეს საუბარი რატომღაც მოავგონდა, იფიქრა, ასე დაიწინებით რატომ მირჩევდა თბილისში დარჩენასო. მერე ფიქრი მუქარის წირილებზე გადავიდა. აღბათ იცის, რომ მტქარის ბევრი წერილი მივიღე და მიფრთხილდებო. ბოლო ხანებში ილია და ელისაზუბედი ხშირად ლებულობდნენ ხელმოკწერელ წერილებს. ამ და ამ ადგილას გამოგზავნე ორი ათასი მანეთი, თორემ სიცოცხლეს გამოგასაღებთო. ვიღაც ბოროტი პირი ასეთ ქაღალდს ხან დას უგზავნიდა, ხან ძმას. ელისაზუბედა პირველი წერილი რომ მიიღო, ილიასთან ტირილით მივიდა, ფული უბეში ჰქონდა და სთხოვა მასწავლე როგორ ჩაუვუგზავნო.

ილიამ ხმა არ გასცა, ჩაიცინა, მერე უფრა გამოალო და დაქმნილი ქაღალდები ამოყარა.

— აა, წაიკითხე, მეც მომდის ასეთი ქაღალდები, მაგრამ კი არ ვტირი.

ელისაზუბედა წერილებს თვალი გადაავლო და იცოდა:

— მოგვეკლავენ, მოგვეკლავენ!

— აახვინად იყავ, ლიზო, თითსაც ვერაინ დაეჯარებს!

ამ დღეს ელისაზუბედი ილიასთან დარჩა, მოაღურსე ძმამ დილას დამწვიდებული ვაისტუმრა შინ.

გამონდა წიწამურის ხევი, აი, ცივი წყაროც. ილია აქ ყოველთვის ჩერდებოდა. წყაროს თავი მან გაწმენდინა, ქვაზე თუნქის პრილა ჭიქა ჩაკვით მიაბმეინა, მგზავრი შროიანად დაღვეს და დამლოცავსო. მას შემდეგ ბევრი დრო გავიდა, წიწამურის გზაზე ბევრმა ქარაღამმა ჩაიარა. ის წყარო კი ისევ ძველებურად მოწმენდა.

— გააჩერე! — ასძახა ილიამ. ეტლი შეჩერდა. ილია გადმოვიდა ეტლიდან, ოღლაც თან ჩამოიყვანა, ორივენი წყაროსთან მდვიდნენ, ხელები დაიბანეს, დალიეს. ილიამ პეშვით წყალი სახეზე შეისხმა და საგურამოსკენ გაიბედა.

იაკობმა თოდი იქვე ქვაზე მიავუდა, წყალი დალა. თელი კი გაქვავებულეთი იქდა კოფოზე.

— ჩამოდი, ბიჭო! — უთხრა ილიამ.

— არა მწყურია! — უბასუხა შემერთაღმა.

ილია არ ჩქარობდა, მწვანე ბალახზე მიღობილია და ხშირ-ხშირად გახედავდა ხოლმე საგურამოს დაკლავნილ გზას. იგი ელოდებოდა ყაშს, რომელიც წამოსვლისას გააფრთხილა.

თბილისიდან ამ და ამ დღეს დაებრუნდები და წიწმურის წყაროსთან დამხედო, იქ, გულზე-ბთან რაღაც მოსაგვარებელი საქმე მაქვს და შენი აზრით რომ ვიცი, არ დგავაკვიანდეს.

— არა, ბატონო, ადრეც გამოვალ და წყაროსთან დაგვხვდები!

ამ საუბრის დროს იქვე იდგა შეფუტვრე და-ნიელ მასლოვი და ესმოდა მათი ლაპარაკი.

ილიას მოსვლის დროს რომ დადგა, ეზოში ჩამიჩიქი არ ისმოდა, ჭამის ცხენი არხვინად ბალახს შეეცქეოდა, რატომ არ წასულაო, ვი-უყვირდა მასლოვს და დაიძახა:

— დიმიტრი, სადა ხარ?

— აქა ვარ, რა ვინდა?

ჩამოსახა კაკლის ხიდან ჭამა.

— მანდ რას აკეთებ?

— უნდა ჩამოებრატეო.

— რა დროს მგვა. ბატონმა ხომ ვიბრძანა... თერთმეტ საათზე წიწმურში დამხედო.

— „მო, კო, მე განკარგულემა კიდევ გავეცი და ცხენს კაზმავენ.“

— ცხენი ეგერ არ ძოვს, აბა ვინ კაზმავს.

— შეკაზმავენ, ნუ ჩქარობ! — და შვინდის ჭობით ტოტებს დაწაღეწი აუყენა. კაკალი სეტყუასავით წამოვიდა.

მასლოვმა მხრები აიწურა. არაფერი მესმის. ამ საქმეს სოფლის ბიჭი უყურისად გააკეთებდა, ეს რა შორავეის ხელიაა?

ჭამი ტოტიდან ტოტზე ფრთხილად გადადიო-და, ჭობს მარჯველ იქნედა, ჩრდილისაგან ფერ-დაკარგულ ბალახზე კაკალი ჭახპუხით ცვიოდა. გაკვირვებულ მასლოვს შორავეის ცოლი დარია მიესალმა. მერც კალათი იქვე დადგა და კაკლის შეგროვებას შეუდგა.

— შარშან უფრო აკრავდ ესა, თუ წელს? — ჰკითხა დარია მასლოვს.

— რა ვიცი! — ცივად მიუჯო მასლოვმა—და ჭამს ასახა: — კაცო, დაიჯვიანე და ეს არის.

— არა, ახლავე!

ჭამი ჭობი კიდევ გადაპყრა-გადმოპყრა ტო-ტებს და გვიან ჩამოვიდა ხიდან.

ამ დროს ვერტი წიწმურის გზაზე წელა მიდიოდა. ილია ფიქრობდა, რატომ არ მოვიდა ჭამი, ნეტავ, ისეთი რა შეეშთხვოა.

უცებ ბეჩქებიდან თეთრ ფაფხინი მამა-კაცები გამოხტნენ და დაიძახა:

— სტო!

თედომ შაშინვე მოსწია აღვირი, მავრამ ილიამ ჭობი აუქნია და უყვირა:

— ჩქარა, ვარკვე!

უკვე გვიან იყო, თედომ ვერტი მინე ვაჩერა და თოფში დაიტოვა. ილია ვერტიდან გადმო-ვარდა და უცებ წამოდგომა დაამირა, მავრამ გივა ბერბიჭაშვილმა თავში კონდახი ჩასტყო.

— უღმერთოვ, რაღა გველა? — მიაციელა ოღამე. შემდეგ ხმა არ ამოუღია, გადმოათრიეს ვერტიდან, სვეშეს, სიყვდილის პირამდე მიიყუა-ნეს. ბერბიჭაშვილმა ილიას პიჯიკის ქიბიდან

ამოუღო ოქროს სათვალეები, ბუკდვნით საევე ყუთი. იაკობი დაიბნა, ძლივს გასწორდა რეგოლ-ვერი და ბერბიჭაშვილი ფეხში დაჭრა, ევაზაკები ახლა მას ეცნენ და იქვე, ბუჩქებში ტყეებში დაეცხრილენ. მეთათრს არც ფეიქიშვილი ჩა-მორჩა, მან ჩემოდანს დასტაცა ხელი და ოქროს საათი ქიბეში ჩაიღო, ხოლო ხიზანიშვილმა ტან-საემკლით საევე ბოღჩა მოიგდო მხარზე და ტყეს შეაფარა თავი.

სწორედ ამ დროს, როცა წიწმურში ეს ტრა-ღედია დატრიალდა, თბილისში გაჭურდეს ილიას სახლი და რისი წილებაც შეძლეს, ყველა ფერი წაიღეს.

ვინ იყო პატრონი და გამკითხავი.

წიწმურში ისევე თოფის წაშლის სუნი ტრია-ლებდა, როცა ილიასთან გულეზბი მოცივიდნენ. აითქვამდნენ და ტრიალდნენ. „ილიას სიყვდილი ხალხს ძალიან ეწყინა. ბუერი კაცი და ქალი ზღაველით ტირიდა. ესლაც ქალაქში რი დაევი-ნახავ ზოღმე ილიას სურათს, ცრეშლები მო-შადგება ხოლმე“. წერს თავის მოგონებაში სან-დრო თარაშვილი, ილიას ერთგული მსახურის, იაკობის მამილაშვილი. სანდრო პირველი მოვი-და ილიას ცხედართან, ურგუმზე დაასვენა და შემდეგ ექიმ იაშვილს ესმარებოდა გუჟას გან-კეთაში.

როცა ვერი იაკობზე მიდგა, სანდროს ვულმა უმტყუნა. მაშინდა რა თვალთ შევებდოო, ამოივანა და გარეთ ვაერდა.

ილიას პრილოზები ზოგიერთმა ვახუთმა შაშინ სწორად ვერ აღწერა. ექიმი იაშვილი იძულებუ-ლი გახდა განკვეთის ოქმის თანახმად შეედგინა მასსხვი. იაშვილი წერს:

„გვიამ ილია ჰავეჭავაძისა, მე ვაგისინყე. ოქმი გამოშვიებულს აქვს თბილისში. იქიდანაც შევი-ლებმა ენობების ამოღება. ილია ჰავეჭავაძეს ჰქონდა სამი პრილოზა: ერთი ტყეისაგან მურდში და ორიც თავში თოფის კონდახისაგან ანუ კეტისაგან. ტყეია ჰქონდა მოხვედრილი მარჯვენა ძუძუს ახლოს და გასული იყო მარ-ცხენა ილიიდან. თავი ერთგან ჰქონდა გატეხი-ლი, ხოლო მეორე ალაგას პრილოზა ძელამდე იყო დასული. მიცვალებულს პიჯიკი არ ეცვა, ვალსტუხი უელზე ვახსნილი ჰქონდა. მარცხენა ხელზე მინეტი არა ჰქონდა, მარჯვენაზე წამო-ტრობილი ჰქონდა და ვილა პერანგის სახელოზე-შიგნით ვერბოყვი ტყეიას ვაუცელი პირღა-პირ გულში. შიგნეულობის ვასინყევით აღმოჩნ-და, რომ ილია ჰავეჭავაძე სწეული ყოფილა. გუ-ლი იყო გაჭინებული და მისი მარცხენა კედ-ლი ძლიერ ვაჩულებული. ფილტვებიც ზადიანი ჰქონდა. ხან-მოკლე იყო დღენი სიცოცხლისა. უცენებრებმა მოჰქლეს ავადყოფი 70 წლის მიხეტი.“

ილია ჰავეჭავაძის მონამსახურეს იაკობ ბიტა-რიშვილს ჰქონდა ორი პრილოზა ტყეისაგან და 21 საფანტისაგან. ტყეია, რომელიც იმის კვამიდან ამოუღო, იყო რვეალი და ამ ზომისა, როცა რ-

საც კაცთან თოფისათვის ხმარობდნენ უწინ. ნახერტნი ტყევისაგან ილიასა და ბიტარიშვილის სხეულზე ერთის ზომისაა დაახლოებით. ამიტომ, ვფიქრობ, რომ ილია ჭაჭაძეზე იმგვარის ტყევისაგან არის მოკლედი, როგორც იაკობ ბიტარიშვილი“.

ერთი თვის წინათ, პირველ აგვისტოს, ოხრანის აგენტებმა მიიმდ, დაპირეს პოეტი და ევრანალსტი გრიგოლ ვოლსკი, ეს მოხდა დღისით, შპისით, ბათუმის ქუჩაში სისხლში ამოსერილი პოეტი დიდხანს უგონოდ ეგდო. შემდეგ ნათესავები შოვიდნენ.

ქრილობა მომკვდინებელი არ აღმოჩნდა, მერტალიბამ უშველა. ილიამ მისი გადარჩენის ამბავი რომ გაიგო, გაუხარდა, რადგან ვოლსკის პირდაპირი მისამართი არ იცოდა და მისილოცი დეპუტე 12 აგვისტოს გიორგი ქუჩაზე დაეცა.

„გადარევი ვოლსკის ჩემი ღრმა მწუხარება უბედურების გამო, რომელიც მას ეწია, და გულწრფელი სისხრული მისი ბედნიერად გადაჩენის გამო“.

ამის შემდეგ თვრამეტი დღე გავიდა და ილია მოკლეს. შეშფოთებულმა ხალხმა ეს არ დაიქურა, იმედი ჰქონდა ილიის გადარჩენისა. აქი ამ დღეებში გრიგოლ ვოლსკიზე გაგრძელდა ხმა მოკლესო და შპამედ დაქრილმა მოიკეთა.

პირველი სექტემბრის ნომერში „ისარმა“ ხალხს ეს იმედი მშვენიერად გამოხატა.

„ილია ჭაჭაძეზე მოკლესო... არავის სჯეროდა, ვერავის ვერ წარბოედინა, რომ მსცოფან მოდღაწეს, ქართველი ერის სასაქადლო შეიღის საქართველოს ნიადაგზე ვინმე ხელს შეახებდა იმედი გვექონდა, რომ ტყელია ხმა, იმედს კიდევ ვოლსკის დაქრის ამბავი გვიორკეცებდა. მაგრამ საშინელ სინამდვილეს ვინ გაქმეცვა, რომ ზღერ მოგვეშორებინა თავიდან. საზარელი მკვლელობა ნამდვილად მოხდა...“

საქართველო ძაქებით შეიშოსა.

ილიას ალამი, რომელიც ასე ამაყად ფრიალებდა საზურავზე, 27 აგვისტოს დაუშვის. ვინ რა იცოდა მაშინ, რომ ამ სამეფროვან ალამს სამედამოდ კყვდა. ახლა ეს ალამი დაქმუქნილი ეგდო აივნის კუთხეში და ამიერიდან ფრთებს ვერ ვაშლიდა.

იღწას ეუბო ეზოში რომ გამოიბრანეს, აქეთინებულმა დანიელ მასლოვმა განსვენებულის სხლზე უშველებელი შვიი დროსაა ააფრთხილა. მთელ საგურამოსს, არავის ზეობსა და მუხრანის ველს ზევიდან გადახედა მასლოვმა და შებლზე შემოიყრა ხელი. „ვაი, ჩემო ილიაო“.

ერის გლოვა და ვარამი აკაცი წერეთელმა და ევა-ფშაველამ ვერ ჩისტეს თავიანთ სიტყვებსა, წერაილებსა და ლექსებსში.

მახლობელ სოფლებში დიდი და ბატარა შინ არ დარჩენილა, ყველა საგურამოს მოაწყდა, საქართველოს ყველა კუთხიდან დეუგაცია

ჩამოვიდა. მცხეთა-საგურამოს გზა ხალხს ვერ იტევდა. ამდენი მოწვეითი ქართველი ვერ ერთად არასოდეს შეყრილა.

წინამურში, ილიას მკვლელობის ადგილას პროცესია შეჩერდა.

გაისმა იროდიონ ეედოშვილის მრისხანე ხმა.

„მშებო ყველა თქვენგანს აყოლია შამა, რომელიც გაკმევედათ, როცა გაციოდათ. გაკმევედათ, როცა ვშოიდათ, ესლა დაბურდა ის, მაშ მოუშვირეთ თოფი და გაუგვირეთ გულში რომელია თქვენში ამ საქმის ჩამდენი, რომელი იოლებდა თქვენს მამაზე ხელს. არავინ? მაშ რა ეუწოდით იმ კაცს, რომელიც ასე მოიქცევა, რომელიც ჩვენ წაგვართმევს ჩვენს სულიერს აღმზრდელს, ჩვენს სულიერ მისაზრდოებელს. დაუძახებთ თქვენ მას იუდას თუ არა“.

— იუდა, იუდა! — იგრილა ხალხმა.

— იუსო წყველი თუ არა? — ისევ დასძახა იროდიონმა.

— იუსო წყველი. იუსო წყველი!..

არ ცხრებოდა ხალხის ხმა, არ ცხრებოდა წყველა და კრულვა.

აკაცი ავად იყო. სასტუმრო „კავკაზს“ ნათელ ოთახში იწვა. ექიმებმა ადგომა და გარეთ გამოსულა აუტარადეს, თუშვა ეს რომ არ გაეცეთენინათ, იგი შინი ლოგინიდან წელს ვერ წევდა, აქედმყოფობამ ძალზე დაასუსტა.

პროცესია სასტუმროს რომ მიუახლოვდა, აკაციმ ევლარ მოითმინა, ძალღონე მოიყარა და წამოდგა.

თედო ყორდანიამ თავის თვლით ნახა, თუ როგორ გამოიყვანეს აკაცი აივანზე და ისტორიას შემდეგი ჩანაწერი დაეტოვა:

„ორმა მსლებლებმა ხელი მოსკიდა ავადმყოფის და ხალკონზე გაიყვანეს. თავშიწველი, თმა ვაწეწილი... ეს ზღვა ხალხი შედგა, სმენად იქცა, აკაცი თვზე ხელები შემოიყრა და შესწივლა ცხედარს: „ეს რას ვხედავ, რად მილაღტე, მამო: ერთ უღელში ვებთ, ჭამანს ერთად ვეწოდით, ახლა უღლიდან თავი გამოვიშვი, მარტო დავიგდებარ, გრცხენოდეს! ახლა ცალი-და რის მაქნის ვარ, რატომ თან არ წამიყვანე, რად გამეყარე...“

მაგრამ, როგორც ერთ-ერთი იქ დამსწრე აღნიშნავს, აკაციმ თურმე სიტყვა ვერ დაამთვრა, აქეთიინდა და ესლა მიამახა:

„მეც მალე მოვალ შენთან, ილია“.

აკაცი მთელი ქართველი ერის დარღსა და წულხის გამოხატავდა, როცა ასე გულმხურვალედ დასტორდა თავისი ათეული წლების განუყრელ მეგობარს. ორმოცდაექვსი წლის წინათ, ისინი პეტერბურგში შეხვდნენ ერთმანეთს, მაშინ სრულიად ახალგაზრდები იყვნენ, საშობო-ლო განწყებულნი და დავაყაცებულნი ჩამოყვრიდნენ და აქ, ერის კეთილდემოხისათვის ბრძოლაში ერთმანეთს შეაბერდნენ. შწარე იყო ასე შეზრდილ-შეხმატბილებული მოქმის და-კარგვა და ამიტომაც აკაციის ცრემლი დეარად

ჩამოსდოდა სახეზე, როცა ილიას მიმართავდა. აყავს ეს სიტყვა შესამოყლებლად ვერ გავიმეტებ და მთლიანად მომავს.

„ახალ-მოდრობის წინამორბედი, მაგრამ საწალმართოსი და რა საუკეთესოა, დღეს უკეთესობად მოკლული, ძვეს კებოში ჩვენ წინ და, თითქოს, გვეკითხება: „რა დავიშავეო, რომ ეს დღე დამაყარებო“. გვეკითხება და ჩვენ, ქართველებს, თავის გასამართლებელი საპასუხოდ ვერა მოგვიხეიანებია რა... და მეც, როგორც ქართველს, მწუხარებას ვარდა, სირცხვილს ვენას მიბამს, ველარას ვამბობ და გადავდევარ საპირადობე: მშვიდობით ძმაო! — გარემოებამ გადაგვაბა ჩვენ ერთმანეთზე, ნახევარ საუკუნის განმავლობაში ერთს უღელს ვეწყოდით, ერთი გზით დადილიდით, ახლა ჩემი მართლად დარჩენა, დაობლება სამწლოა, მაგრამ ეჰ, არ ღირს პირადობაზე რაიმეს თქმა და ისიც ჩვენში დღეს!...

შენ კი შენი ქვეყნური ვალი შეასრულე და განისვენე სამარადისოდ. ამიერიდან ვეუფოვი ისტორიას, შენი საქმეები და ღვაწლი თავისთავად იღალადებენ. იმათ ჩვეულებრივი მოთქმამოქმა ველარც არას დააკლებს და ველარც რაიმეს მიუმატებს! თუ საქართველოს სიკვდილი ახ უწერია, მაშინ იმასთან ერთად შენც უკვდავი იქნები და თუ სასიკვდილოა, როგორც ზოგიერთებს სურთ და ვინაოთ, მაშინ ნეტავი შენ, რომ მაგ შენი სიკვდილით წინა-უსწარ მის სიკვდილს და თვლით ველარა ნახავ! როგორც სიცოცხლე, ისე სიკვდილი შენი გახდა მიზეზად ხალხის ამოძრავებისა და ამა საქართველოს ყოველ კუთხიდან თავ-მოყრილნი გეხვევიან გარსს!... და ვინ იყის, ეგება სიკვდილით მაინც განამტკიცო ის, რასაც შენი სიცოცხლე შესწირე: ერთობას, თანასწორობას, ძმობას და სიყვარულს! მშვიდობით, ძმაო!... საუკუნოდ იყოფს სხენება შენი!...“

ვაფა-ფშაველა შესძრა ილიას დაღუბვამ. ამ ტრაგედიისადმი მიძღვნილი სიტყვები და ღეჭ-

სები დღესაც ადრელებლად არ იკითხება. შექმნილ მდგომარეობას სწორად ვფასობდით, როცა სიტყვაში ამბობს: **გეზულითქება**

„ბნელი ძალები არსებობდნენ როგორც დღეს, ისე წინადაც და მომავალშიაც არ მოისპობა მათი არსებობა, ვიდრე ნათელია. ვიდრე სიმართლე ებრძვის უსამართლობას, საზოგადოებრივი ინტერესი — კერძოს. იქნება თქვენგანმა ბევრმა არ იცოდეს, რომ ილიას მოკლას უბირებდნენ ამ 40-50 წლის წინათ, მხოლოდ იმიტომ რომ იგი შეებრძოლა ცხოვრების დახვესებულ ფორმას—ბატონყმობას. მაშინ არ იყო სწავლა-განათლება ისე გავრცელებული, როგორც დღეს არის, არც შეასედად. სად იყო მაშინ იმდენი ქართული წიგნი, უბრალო-გაზეთი, მაგრამ ბუნებრივი კება და ნამუსი ამათ მეტი ჰქონია. მეტის-მეტად ნაწყენმა ბატონებმა თავხედურის საქციელით ახალგაზრდა კაცისა, „კაცია-ადაშიანის“ ავტორისა, დაზოგეს მისი სიცოცხლე იმ მოსაზრებით — იქნება საქართველოსთვის სასარგებლო კაცი დადგესო, იქნება ილიას რჩევა და მოძღვრება სჯობდეს, როგორც ნასწავლ კაცისა და არც მოსტყუებდნენ. ღმერთმა დაიფაროს, მაშინ რომ მოვეყვანათ თავიანთი განაჩენი სისრულეში, წარმოიდგინეთ რამდენს რასმე დაქარგავდა საქართველო! მთელი 50 წელი განსვენებულმა საქართველოს ბედი კალთით ატარა, იყო მისი დარაჯი, როგორც დედა ერთადერთის ჩვილის შეიღისა, ისე დამარწოდა და დაქანალებდა ან არ შემოიკედეს, ან არ მომიწოდესო. მოსეულს მტერს, ვინც საქართველოს ისრებს ესროდა, იგი პირველი აგებუდა თავის მტერს, შემოქმედულ ხმალს პირველი უფარებდა ფარს!...“

ღიადო მგოსანო! უველანი ერთად ვსდებთ ღვთს წინაშე შენის ღიდებულის ნეშტისა, რომ შენ მიერ აფრიალებული დროში არ დავსწოთ დაბლა, არამედ იგი გვეჭიროს მაღლა, თვალსაჩინოდ და ვემსახუროთ შენ მიერ ნაანდერძვე იდეალებს — ძმობის, ერთობის, თავისუფლების და სიყვარულისას მტკიცედ, შეუდრეკელად“.

„სამშობლო ჩემო, შენთანად ჩემი ფიქრები“

(კარლო კალაძის ლირიული პოემების შესახებ)

იმ ახალ პოეტურ ნაწარმოებთა შორის, რომლებითაც ქართული მწერლობა დიდი ლენინის დახატვის 100 წლისთავს და საბჭოთა საქართველოს ნახევარსაუკუნოვან იუბილეს ეხმარება, შემოჭმუღებული ჩანაფიქრის სიღრმითა და ექტრალბობით, მძაფრი პატრიოტული ელერალობით და სიტყვიერი ხელოვნების ნაწრთობით ორტატობით გამოირჩევა კარლო კალაძის ლირიული პოემა „ფიქრები“. მასში ფართო განზოგადების ძალით და მახვილი სოციალური განზრებით არის წარმოსახული პოეტის სულიერი სამყაროში აღძრული აზრები და გრძნობები, განცდები და განწყობილებანი, წარმონაჩენი თერქეთში მოგზაურობის შედეგად.

1966 წლის აპრილში ქართველ და აზერბაიჯანულ მწერალთა დიდმა ჯგუფმა სპეციალიზირებული ტურიზმის სახით თურქეთში იმოგზაურა. კარლო კალაძის ვარდა ამ ჯგუფში შედიოდნენ ქართველი მწერლები: ალექსანდრე გომიაშვილი, იოსებ ნონეშვილი, ნოღარ დემბაძე, არჩილ სულაყერი, ფრიდონ ხალვაში, ვიკი გოგინიაშვილი, გურამ ბათიაშვილი და ამ სტრუქტურის ავტორი, ხელოვნებისმცოდნეები გულნარა ჩაჭარბიძე და ეთერ გუგუშვილი, ქართული ენციკლოპედიის, ჩვენი პრესისა და გამოცემლობათა თანამშრომლები: ეთერ კეპუაძე, შედეა ნონეშვილი, ნანული დღემაძე და მერი პიციკაძე. ხანმოკლე იყო ჩვენი მოგზაურობა თურქეთის მაწაწყალზე, მაგრამ ტურისტული მარშრუტისათვის გათვალისწინებული შეზღუდული დრო და სიერკე მანც საკმარისი აღმოჩნდა ამისათვის, რომ თვალნათლივ დაგვენება და გვეგრანო, რომ ჩვენ ეიმყოფებო-

დით ისეთ ქვეყანაში, სადაც განსაუტრებელი სიუხალით მოჩანს კაპიტალისტური სამყაროსათვის დამახასიათებელი სოციალური წინაღონდეგობანი და კონტრასტები, სადაც ერთმანეთისაგან საუკუნეებით დაშორებულ ცივილიზაციათა პლასტები თანაარსებობენ.

ყველაფერი ამაღლებულად საუტრადლებო და საინტერესო იყო ჩვენი ამ ქვეყანაში, — მისი ბუნებაც, რომელიც ხშირად მოგვაგონებს სამხრეთ საქართველოს, განსაუტრებით ჩვენი ზღვისპირეთის მომხიბვლელ ლანდშაფტებს, ისტორიული ძეგლებიც და ხალხის ყოფაცხოვრებაც, ხალხისა, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში სხვადასხვაფერად რთული ურთიერთობებით იყო დაკავშირებული ქართული ხალხის ისტორიულ ბედილბალთან.

დიდად მნიშვნელოვანი და შთაბეჭდავი იყო შეხვედრები თურქეთის პროგრესული ინტელიგენციის გამოჩენილ წარმომადგენლებთან, მათთან პირველი კონტაქტების მოჩინვა, ვაცნობა და დაახლოება, მათი შეშეგობით ქვეყნის მოწინავე ძალების, ხალხის ფართო ფენების მისწრაფებათა და განწყობილების გაგება, ბუნებრივია, რომ ჩვენი, ქართველ მწერლებისათვის ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანი იყო დაუეიწყარი შეხვედრები თურქეთში მცხოვრებ მრავალრიცხოვან ქართველობასთან. ქართულებს ეხედებოდათ თურქეთში ჩვენი მოგზაურობის ვზემზე, ყველაგან — ქალაქებსა და სოფლებში, ეხედებოდათ სხვადასხვა სოციალური და ქონებრივი მდგომარეობის, სხვადასხვა რელიგიური რწმენის ქართველებს. მანც განსაუტრებით დაუეიწყარი იყო ქართველი

გლეხობით დასახლებული სოფლების ნახვა, ქართულ სოფლებში გატარებული საათები, შეხვედრები და საუბრები ამ სოფლების მოსახლეობასთან, მათი ქართული მეტყველების, სიმღერების, ცეკვების, ხუმრობა-ოხუნჯობების მოსმენა და ხილვა. ამ შეხვედრებსა და საუბრებში ბევრი იყო სიხარულიც და სევდაც, სერიოზული სჯამასიც და ოცნებაც, წარველი ცემლებიც.

შემოქმედელი გელის სიღრმემდე შემხვერება ამ შთაბეჭდილებებმა აღრე თუ გვიან რაიმე გამოხატულება არ ჰპოვის ამ დავიწყვარ მოგზაურობის მონაწილე ყოველი ქართველი მწერლის შემოქმედებაში, ჯერ-ჯერობით უკვე გამოქვეყნებულია იოსებ წინეშვილისა და ფრიდონ ხალაშის ლირიული ცეკვები, რომელთაც დამსახურებულად ცხოველი ინტერესი გამოიწვიეს მკითხველთა ფართო წრეებში. კარლო კალაძის პოემა „ფიქრები“ კი უღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენაა, როგორც პოეტის შემოქმედებითის ბიოგრაფიაში, ისე მთელი თანამედროვე ქართული პოეზიის განვითარებაში.

როგორც კარლო კალაძის მთელი პოეტური შემოქმედება, პოემა „ფიქრები“ მთლიანად და განუყრელად არის გამსჭვალული თანამედროვეობის სუნთქვით, სიხალის ჭრინობით, ჩვენი დროების საბრძოლო და შემოქმედებითი პათოსით. პოემის პირველივე სტრიქონებში ცხოველად არის გადმოცემული საქართველოს ისტორიული ცხოვრების ახალი ეპოქის, საბჭოთა ეპოქის ნახევარსაუკუნოვანი ეპოქის მღელვარე ვანცდა, განათებული მაღალი რწმენით და კანონიერი სიამაყით, პატრიოტული მგზნებარებით.

ორმოცდაათი წელიწადი, წითი, სხითი და ამა, მთელი საქუენის ორმოცდაათი! — სხვა, ჩემმა სიტყვამ, უკეთესი რა დაიქაღოს...
 ისე, ვით მძაფრი გელის ფეთქება, ვით სიხალის წვეთი, ფიდი სიცოცხლის დიდი სუნთქვა წით-
 შეუწყვტი — მინდა, ჩემს წიანში ხელუხლებლად ვადაიხატოს!

ეს სიტყვები შეიძლება ეპიგრაფად წაიშინდეთოს კარლო კალაძის მთელს პოეტურ ბიოგრაფიას, მისი დაბადების 60 წლისთავის იუბილესთან დაკავშირებით გამოცემულს რჩეული თხზულებების დად ორტომეულს, რომელიც შეიცავს ყველაფერს, მართლაც რჩეულს, საუკეთესოსა და დამახასიათებელს, რაც კი პოეტმა თავისი ნახევარსაუკუნოვანი შთაონებულ დაუღლილო შემოქმედებითი შრომით შესძინა ჩვენი ერთგული პოეტური კვლტურის უმდიდრეს და დაუშვებელ საგანძურს.

„ხელუხლებლად ვადაიხატელი“ — ე. წ. პირთენული ცხოვრებისეული და მხატვრული სიმართლით წარმოსახული და რჩეული სიცოცხლის დიდი სუნთქვა“ ცოცხლბრუნვად სიკვამლის ამ ორტომეული — სწორედ ვადაიხატელი, რადგან პოეტური მხატვრობა, სიტყვიერი ფერმწერლობა, სახეთა სველბერტული გამოცევა და გამოქმნვა კარლო კალაძის პოეტური ინდივიდუალობის, მისი მხატვრული ხელწერის საფუძველთა საფუძველს შეადგენს.

ნახევარი საუკუნის წინათ, საბჭოთა საქართველოს ამობრწყინების წინა დღეებში დიწყო კარლო კალაძის შემოქმედებითი ბიოგრაფია. თავისი აღზრდილი პოეტური ცეკვა, რომლებიც ხმის მოსინჯვით, ისტატობრივი შევიარობისა და წრთობის, დიდი შემოქმედებითი ცხოვრებისათვის საშხადისის ნიმუშებს წარმოადგენდა, ახლა პოეტს თავის რჩეულ ნაწარმოებთა ტომებში აღარ შეუტანია. სრულიად სამართლიანად პოეტს თავისი ნამდილი, უკვე თვითმყოფადი, დამოუკიდებელი შემოქმედებითი მოღვაწეობის, დამაწყობად ოციანი წლების მკორე ნახევრის დამდეგი მიუჩნევია, ის წლები, როდესაც იგი 18-19 წლის ტახეი მხარში ამოუღგა ქართულ საბჭოთა პოეტური კვლტურის დამწყებთა და ფუტურბელებთა სახელოვან პლეადამ, რვეოქციამდილი პოეტური თაობის ყველაზე მოწინავე წარმომადგენელთა და თავის უნიჭიერეს თანატოლთა რაზმში.

ეს იყო ქართული საბჭოთა ლიტერატურის აღმოცენებისა და ფორმირების წლები, როცა მისი საუკეთესო იდეურ-შემოქმედებითი ტრადიციების შემუშავებისა და დამკვიდრების პროცესი მძაფრი დიფერენციაციის, გამსხვავებულ იდეურ და ესთეტიურ პოზიციათა მწვავე ურთიერთ დაპირისპირების, კონფლიქტებისა და ბრძოლების, ძიებებისა და აღმოჩენების ვითარებაში მიმდინარეობდა. კარლო კალაძე იმთავითვე გატაცებით წაება ამ ბრძოლებისა და ძიებათა ორომტრიულში. იმთავითვე მისა პოეტური ბუნების უბრჩეულეს თავისებურების სწორად სიხალის გრძნობა, თავისებური, საკეთათარი პოეტური სამყაროს დიდვების მისწრაფება შეადგენდა. და ეს არა მარტო თემატურ-იდეური შინაარსის, არამედ მხატვრული მეტყველების საშუალებათა სფეროშიც. მაგრამ იმდროინდელ მის ასეთ გატაცებებს არაფერი ქონდა საერთო ოციანი წლების წვეს პოეზიაში ვაფრცხვებულ თვითმზიხურ „ორიგინალიზმანისათან“, იდეურ მიზანმიმწრაფებამს, ასრობრივ შინაარსს, მოკლებულ ფორმალურ ექსპერიმენტებთან. ოციანი წლები მძაფრ ლიტერატურულ ბრძოლებში კარლო კალაძე პოეზიის მაღალი იდეურობისა და ხალტრობის პოზიციებზე იდგა და მას არასოდეს არაფერი დაუწერია საზოგადოებრივი ფუნქციისაგან, მიქალაქობრივი დანიშნულებისაგან დაცილი

და გამოთვლილი. ამ მხრივ კარგო კალაქე ყოველთვის თანმიმდევრულად ერთგული იყო ჩვენი ერთგული კლასიკური პოეზიის დიდი დემოკრატიული და რეალისტური ტრადიციისა. მაგრამ ამასთანავე იგი ერთ-ერთი უპირველესი მებრძოლთაგანი იყო პოეტური ენობრივობის ამ ღრმა განახლებისა და გაბედული გარდაქმნებისა, რითაც გამსჭვალული იყო ჩვენი ამდროინდელი ლიტერატურული ცხოვრების მთელი ატმოსფერო. კარგო კალაქე მთელი თავისი შემოქმედებით ცხოვრების მანძილზე შეუერთებელი მტერი და მოწინააღმდეგე იყო ყოველგვარა მიმბაძველობისა, ეპიგონობისა, სუფიზმის, სხვის მიერ მიღწეული პოეტური ლიტერატურათა განმეორებისა და გამოყენებისა. საკუთარის, ახლის ძიება შეადგენდა მისი პოეტური პიროვნების თანდაყოლილ თვისებებს და ეს მთავარი და ძირითადი გაცაცება შეინარჩუნა მან დღემდე, მწერლობაში ცხოვრებაში და მოღვაწეობის მთელ ნახევარსაუკუნოვან მანძილზე. კითხვობით ახლა პოეტის რჩეულ ნაწარმოებთა ვრცელ ორტომულს: მასში თითქმის არაფერია განზრახი „ორიგინალიზმისათვის“, მოგონილი და შეთხულები. ერთს შეგვხვდით პოეტის თითქმის ვ. წ. „ტრაგიკული ლექსის“ ფარგლებში ტრაილებს, მაგრამ მისი ყოველი სტრიქონი, ყოველი ინტონაცია, ლექსის მუსიკალური ნახატი ყოველი ნიუანსი, სახე, შედარება, რიტმული სტრუქტურა, მეტაფორა, — ყველაფერი საკუთარია, კალასიუელი, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი, ესოდენ ორიგინული მთელი მისი პოეტური და ადამიანური ბუნებისათვის და ამდენადვე ორიგინალური და განუმეორებელი ამ ცნებათა ნამდვილ გაგებით და მნიშვნელობით.

რა ვერცხლია და ყოველსომომიტი ამ ორტომულში წარმოდგენილი პოეტური სამყარო, რა თვალწინაა პოეტის შემოქმედებითი და მოქალაქეობრივი ინტერესების პორიზონტი. მკითხველის თვალწინ გვდამოხლია მეტყველი პანორამა ახალი საქართველოსი, მისი მარად უზრუნველი, მრავალ ნგრევასა და გაპარტახებას გადაჩინებულ და დღეს ახალი სამყაროს მწვენილობის ნათელი გაბრწყინებულ დედაქალაქით, მისი ცამდე ატყორცნილი მთებით და მართლაც ზურმუხტოვანად მოღვარე მინდორ-ფელებით, ჩიანსა და ცენტროვანთა პლატაოებით, ზრებით და ხილნარებით, ქარხნებითა და ელექტროსადგურებით — მთელი იმ მრავალმხრივობით და მრავალფეროვნებით, რასაც შეიცავს საქართველოს სოფლისეპერივი ბუნება, ქართველი ხალხის აღორძინებელი თანამედროვე ცხოვრების მატერიალური საფუძველი და გავრცელება. და იშვიათი ფერადოვნებით, სიტყვიერი ფერწერის საუცხოო ოსტატობით დაბატულ ასეთ ფონზე ცხოვრობენ, მოქმედებენ, აზროვნებენ,

იღწეიან, აწეებენ, ხარობენ და ფიქრობენ ადამიანები — ჩვენი უცდავი წინამორბედები, ჩვენი სახელოვანი თანამედროვენი პოეტები და მხატვრები, ინჟინრები და მასწავლებლები, გუდაამყრელი მწყემსები, კოსმოსურ სივრცეებში გაპრილი მფრინავები, მხენელ-მთისველები, ბერიაელები, შედოქეები და მექანიკელები, შოგრები და მალაროელები — რა ჩანვს, რა ასაყისა, პროფესიის, რა მღვამარეობის და ვარეგნობის ადამიანებს არ შეგვდებით და ვარეგნობით კარგო კალაქის პოეტური სამყაროში. და ყოველი მთავანი წარუშლელად აღიბეჭდება ჩვენს მესხიერებაში იმიტიზმ, რომ მისი დამატული აიბის კოლორიტულად, შიგნიდან განათებულნი, თავიანთი სულიერი ცხოვრებისა და გამოშტყველების განუმეორებელი თავისებურებით.

რომელ ქართველ პოეტს არ უმდგრია თბილისისათვის, რომელ მთავანს არ გამოუტატებს დედა-შვილური სიყვარულისა და წრფელი აღტაცების გრძობები ჩვენი ძველისძველი და მარად ახალი დედაქალაქისადმი, მისი რაღაც უნიკალური, რაღაც საიდუმლო სილამაზისა და მომზიბელებლობისადმი. თითქმის ათასწერი ნამღერი და ვადამღერებელია ეს თემა ქართველი და არა მარტო ქართველი პოეტების შემოქმედებაში. და აი, კარგო კალაქის პოეტური ხედვით განათებული, მისი მეტყველი კალმით წარმოსახული იგივე სამყარო უკვე სრულიად ახლებურს, თითქმის პირველად ხილულისა და პირველად ვანცდალის შთაბეჭდილებას წარმოიშობს. პოეტს რაღაც ახალი რაქურისით, ახალი ეთობით განათებს საგნებს, ერთბაშად ქმნის სრულიად განსხვავებულ განცდებსა და განწყობილებებს. აბა, რომელი სხვა პოეტის თვალს შეეძლო ამგვარად დაენახა, რომელი სხვა პოეტის ცნობიერებაში შეიძლება ამგვარად აღბეჭდილიყო და ასეთი პანგიით ამღერებელიყო ეს სერათი:

ოცნებით ცამდე ამაღლებული არის მთაწმინდა დღამებისას: გაჩაღებული მის წინ კრებული ცისა და მიწის ვარსკვლავებისა. მთაწმინდის მაღალ კვარცხლბეჭზე მდგარი როცა დასკეური ანთებულ თბილისს, დაბლა, ზნაოვიით ელვარე მტკვარი ძვეს როგორც ხსოვნა ომგადახდილის!

რამ არის ეს „რაღაც თავისებური რაქურისი“, საკუთარი პოეტური ხედვა და განუმეორებელი, მხოლოდ ამ ხელოვანისათვის ორიგინალიზმი, პანგი, ლექსის მუსიკალური სტრუქტურა? ეს არის ის „საიდუმლო მღერისა“, პოეტური ხელოვნების ის მართლაც და „ყადოქერი“ ძალა, რომელიც არ ექვემდებარება ახსნას და განმარტებას, ლოლიკურ ენაზე „გადათარგმნას“ და მოდელირებას. ასე რომ არ იყოს, პოე-

ტრი ხელოვნების ყველა საიდუმლოების ბოლოზე ჩაწვდომა და სრული სიუხადით, მათემატიკური სიზუსტით ახსნა რომ შეიძლებაოდეს, მაშინ შესაძლებელი იქნებოდა პოეტური სტანდარტების შექმნა და მათი მხარხარეული მოდულების დაუსრულებლად შექმნიერად განმეორება. აქი გვეხება ხოლმე ჩვენს პოეზიაში და, სამწუხაროდ, არც თუ იშვიათად ასეთი სტანდარტიზაციისა და განმეორებათა შემთხვევები, მაგრამ აქი სწორედ აქ მთავრდება პოეზია, ყველა პოეტური შთავონება, ლექსის ნამდვილი მავაი.

არც ერთ ქართველ პოეტს ის მდიდრად, მრავალმხრივად და მრავალფეროვნად არ წარმოუხსავს ჩვენი ზღვისპირეთი, ჩვენი აჭარისა და აფხაზეთის წარმტაცი ლანდშაფტები, ამ უმდიდრესი და უმშვენიერესი ბუნების წიაღში ცხოვრების აღორძინებისა და განახლების ღრმა ღრამატოზით აღსაყვ ეპოპეა, ის სპეციფიკური ელფერი და ნარისაგება, რომლითაც აღბეჭდილია ამ ვარკვოცვაში ახალი ყოფისა და აღამიანის ახალი ხასიათის, ახალი ფსიქიკური წყობის პროცესები. კითხულობთ ლექსების ამ ციკლებს და თქვენ თითქმის გესმით ზღვის ტალღების დაუსრულებელი მომოქვეყის ხმაური, აღქვამთ უცნაურ ფერთა მონაცვლეობის სიმფონიას, თვითონ ითქვიფებით ბუნების იღვმალ სტიქიაში. მაგრამ პოეტს არაოდეს ხელიდან არ უხსლებდა მოვლენათა გახზობის სოციალური ასპექტი, აღამიანის, ხაილის სასიცოცხლო ინტერკვებით ნაყარნახევი ათვალსაზრისი. რასაც არ უნდა მოიკავებენ მისი შთავონება — იმერეთის პეიზაჟებს თუ ფიჭვის ვუროის ეზოებსა და ხალებს, რევოლუციური რომანტიკის უტარობ შარავანდედით, მისილი წინადადება — უნებს თუ ბალტიისპირეთის მდამოგებს, შირვორილისა და ზეგოვის მხარეს თუ ეცხოვრის შორეულ სივრცეებს, უპოქის დიდ სოციალურ ქარტეხილებს თუ აღამიანის უღრესად ინტიმურ ვანდეებს და გრძობებს, უველაფერი კარლო კალაძის პოეზიაში განათებულია თანამედროვეობის მოწინავე აღამიანის მაღალი იდეალებს შექვით. ეს იდეური / ასპექტი განუყოფლად და განმსაზღვრულად თან ახლავს პოეტის თვალთახედვს, კარლო კალაძის არაფერი დაუწერია თვით მისხნერი ლექსთამთხვევლობისათვის, თავისათვადი ესთეტიკური ტემპისა და განცხრომისათვის ნაყარადები. მოვლენათა ინდიფერენტული პერეტო ნეიტრალური, გულგრილი მხატვრობა უცხოა მისი პოეტური ბუნებისათვის. მის ერთი სტრიქონიც არ დაუწერია ისეთი, რთხელე საზოგადოებრივ აზრსა და ფენქციის, სოციალურ მისამართს იყის მოვლუბით. პოეტი დიდი ილიას სიტყვებით რომ ვთქვათ, სელცანაბული ყურს უგადას მშობული ქვეყნის შექსცემას და ქეშმარიტი პატრიოტული მგზნეშარებით ეხმარება მისი ცხოვრების ყოველ

მოვლენას მშვიდობიანი შემოქმედებისა თუ ომის მრისხანე წლებში. სამხრულმწიწი მკერდიოდის ქართული და მთელმსხრულმსხრულელი საბჭოთა პოეზიის საუკეთესო ნიმუშთა რიცხვს მიეკუთვნება კარლო კალაძის ის ლექსები, რომლებშიც კავკასიონის მისაღვამებთან გაჩაღებულ უმავალათ სისხლმღვრელ ბრძოლებში საბჭოთა მეომრების სწორუპოვარი გვირობის სურათებია აღბეჭდილი. გავიხსენით თუნდაც ლექვა „საარტილერიო დევიო“, რომელშიც სასიკვდილო საფრთხის წინაშე გოლიათური ძალღონითა და ქედუხტელობით აღმართული ქართველი ვაქაყის სახე ვამოკუთლით:

მაგრამ სიკვდილზე უფრო მკაცრია კაცი სიკვდილის პირისპირ მდგარი: ცვაძის ღრბლებზე მკლავით ვასწია და ცად ავარდნილ ნამსხრეტება ქარო. . . ქვეშებით ესმოდათ მისი ქართული, იყოღუნე, ომის ქირშიაც უღბისმ, იღვა ღრბლებში, ზელამართული უხსტებდა ქეხილით ქეხილს!

თავის პოეტური ბიოგრაფიის პირველსავე საფეხებზე კარლო კალაძემ გამოიჩინა მიდრეკილება ლირიკული პოეზიის ფარგლების გაფართოებისა, მის შესაძლებლობათა გაღივდრებისა, მასში ეპიკური საწყისების — აღწერლობითი და თხრობითი ფაქტორების დანერგვისა. ახლავარდა პოეტის ასეთი ტენდენცია — მისწრაფება ახროვნების ეპიკური ფორმებისაკენ მკაფიოდ გამოვლინდა ჟერ კიდევ პირველ ლირიკულ პოემაში „ძახილი აღმოსავლელს“, რომელაც 1926 წელს არის დაწერილი. შემდეგ ეს ტენდენცია აღმრავდა მომდევნო ციკლებში „მთების ეპოსი“ და „ხერთვისი განთავადები“, ხოლო უფრო ცხადად და მკაფიოდ მცირე მოცულობის პოემაში „ამხავი ახარულ მხანაგებისა“, სადაც უვე სიუვეტი გარყვეულ ფაქტურ კომპოზიციაში მოქცეული და სადაც მთავრი სოციალური და ყოვეცხოვრებითი კონფლიქტები ვითარდება და ერთმანეთს უპირისპირდებათ ცოცხლად გამოხატული აღამიანური ხასიათები. ახლავარდა პოეტის ამ ციკებს დიდი მნიშვნელობა ქონდა ქართული საბჭოთა პოეტური კულტურის ფორმირებას პირველი პერიოდისათვის. როგორც ცნობილია, სოციალისტური რევოლუციის წინა პერიოდში ჩვენში გავრცელებულმა ანტირეალისტრტმა დეკადენტრტმა პოეტრტმა სკოლებმა პირინკებულად უარყვეს და უუუაგდას აყავი წიროლისა და ვეა-ფშაველს დიდი სიუვეტი ტრადიციის, მათ შეგებულად და თანმიმდევრულად ზურგი შეაქციეს ცხოვრებისეულ ცოცხლ მისაღს და შთავონების ძირითად წყაროდ რეალური სინამდვილისაკენ მოწვევბული, ფანტასტიკური სფეროები მიიზ-

ნის. ოციანი წლების დამდეგს ქართულ პოეზიაში მიმდინარე ღრმა იდეური ძვრები ჯერ კიდევ არ იყო განაყოფიერებული და დამკვიდრებული პოეტის სფეროში ასეთივე განმარტებული მიღწევებით, ლექსში ცოცხალი სინამდვილის კონკრეტული მასლის ფართოდ შეტანით. პროლეტარული პოეზიის უფროსი თამაში შემოქმედება კი, რომელიც ე. წ. „კოსმოსური თემატიკით“ განისაზღვრებოდა ამ მხრივ, რასაკვირველია, არაფერს მოასწავებდა ახალსა და პრინციპულად მნიშვნელოვანს. ცხოვრებაში კი, სოციალურ სინამდვილეში ჰუმანიტატად ეპოქალური მნიშვნელობის უღრმესი ძვრები მიმდინარეობდა და ეს მძაფრნი, მღელვარე ცხოვრებისეული მასალა დღევანებით მოითხოვდა პოეტურ გააზრებას, მხატვრულ განზოგადებას და წარმოსახვას. ასე იზადებოდა მოთხოვნაზეა ჩვენი პოეზიის ლირიკულ ფორმებით ცალმხრივი შეზღუდულობის გადალახვისა, სინამდვილის პოეტური ხილვის ფარგლები გაუფართოებისა, პოეზიაში ეპიურა აზროვნებისა და მეტყველების საშუალებათა აღორძინებისა.

კარლო კალამის მახვილშა პოეტრმა აღიღო თითქმის იმპინეტრულ იგრძნო დროების ეს მოთხოვნა. მისი ნამდვილი წარმატება და უმკველი მიღწევა ამ მხრივ იყო პოემა „უჩიარდიონი“, რომელიც ოცდაათიანი წლების დამდეგს დაიწერა და უარესად ნოვატორულ მოვლენას, პირველ ნამდვილ ეპიურ ტილოს წარმოადგენდა ქართულ საბჭოთა პოეზიაში. „უჩიარდიონი“ თითქმის კლასიკური პოემის ტრადიციული კანონების მიხედვით არის დაწერილი, მაგრამ „დადი გარდატეხის“ პერიოდის ჩვენი სოციალური სინამდვილის უჩვეულოდ დანამიერი ცხოვრებისეული მასალა, ჯადღერესობამდე დამახტული საზოგადოებრივი კოლონიები სრულიად ახლებურ ეფერადობას აძლევს ამ ნაწარმოებს და განსაზღვრულ ზეგავლენას ახდენს არა მარტო მის იდეურ-თემატურ შინაარსზე, არამედ მის პოეტიკაზე. ამ პოემაში და მის მომდევნო ლირიკულ ციკლებში საბოლოოდ ჩამოყალიბდა პოეტის მხატვრული ინდივიდუალობა, დადგინდა მისი ნიჭიერების სპეციფიკური თავისებურებანი. ეს სპეციფიკა, პირველ ყოვლისა იმაში მდგომარეობს, რომ კარლო კალამე უპირატესად ხატავს და მოკვითხრობს. პოეტური აღწერილობანი, სიტუეტური კომპოზიციები შეადგენენ მისი მხატვრული გამოხსახველობის ძირითად ფორმებს არა მარტო პოემებსა და ბალადებში, არამედ ლირიკულ ლექსებშიც. ბუნებისა და სოციალური ყოფიერების ფერწერით სურათებში თუ ფაბულურ კომპოზიციებში განსახიერებს პოეტი თავის ნათელ ესთეტიკურ და მოქალაქეობრივ იდეალებს, ეპოქის მოწინავე იდეომაინის აზრებსა და გრძნობებს, მის მისწრაფებათა საშეარსს. რასაკვირველია, პოეტი ჩაწე-

ვდელი როლია რაიმე ერთი მხატვრული ნონსოპოეტრების ფარგლებში. მისი ლექსებითა შორისაც კი გვხვდება სრულად განვითარებული, გვიხვდება წრფელი ამღვრების, ზოგჯერ აზრის უშუალოდ, ზოგჯერ პუბლიცისტური მანერით გამოთქმის შემთხვევები. მაგრამ ჩვენ ზემოთ ლაპარაკი გვეწონდა კარლო კალამის პოეტური ინდივიდუალობის მთავარ დამახასიათებელ ნიშანთვისებათა შესახებ, რომლებიც პოეზიის ლირიკულ და ეპიურ საწყისთა დაახლოებისა და ურთიერთშერწყმის ტენდენციას მოასწავებს. პოეტი გაუბრის ლექსის განზრახ განაზებულს ველოდებოდა და თვითმხნურ კეთილმზოვანებას, გაუბრის ლექსის მამოძრავებელ აზრის წამოტეტივებას მხატვრული ქსოვილის ზედაპირზე, იგი პოეტური ქვეტექსტების ენას ანიჭებს უპირატესობას. თუ მისი მთელი შემოქმედებითი ცხოვრების სულსა და გულს, საფრთველთა საფრთველს პატრიოტიზმის მაღალი და ნათელი გრძნობა შეადგენს, მისი უფრო შთამაგონებელი და გულის სიღრმემდე ჩამწვდომი გამოთქმისათვის პოეტი ენგურისაღში მიმართული ასეთი მომწოდებელი სიტყვებით გვეხმარება.

იმღერე, სანამ არა გვიან,
სანამ მოთბიდან ვასული არ ხარ,
იმღერე, სანამ ენგური გქვიან
და არა უკვე შავი ზღვის ტალღა...

და მკითხველს სრულიადაც არ უშენლდება გაიგოს და ცხოველყოფილად განიცადოს ამ პოეტური ქარავმის მსუბუქ სახტრეულში ვახვეული მაღალი პატრიოტული აზრი და მისწრაფება.

კარლო კალამის კალამს ეკუთვნის რამდენიმე პიესა, რომლებიც თავის დროზე სხვადასხვაგვარი წარმატებით იღგმებოდა მარქანიშვილის სახელობისა და რუსთაველის სახელობის თეატრებში. ამ პიესებზე მუშაობისას შექმნილი ოსტატობა, გონებამახვილური მოფიჭრებელი, მძაფრ კოლონიებზე აღმოცენებულ სიტუეტის ჩამოყალიბებისა პოეტმა გამოიყენა პოემებში „მზე ცეცხლის კეპლში ამოდიოდა“ და „შედიანდი“.

ახლა საბჭოთა საქართველოს ნახევარსაუკუნოვანი იუბილეს ზღერბლზე კარლო კალამის პოეტური შემოქმედების ერთობლივი ვაცნობისას ჩვენს თვალწინ წარმოადგება:

ორმოცდაათი წელიწადი, წუთი, საათი
და ამა, მთელი საუკუნის ორმოცდაათი,
ზარაზოგებში მოქცეული, როგორც პოემა —
საყა კიდევ სახეიმოდ აღამს ცად
ასწევს,
რომ მთიდან მთავრ ამომავალ მსუებს
გადასცეს
სიახლე, რაც კი საქართველოს
შეოკოვება.

თი ამ სახალის მგზნებარე მეხოტბე, მხატვარი და მადიდებელია კარლო კალაძე. მხოლოდ ვრცელსა და გულმოდგინე გამოკვლევანია შესაძლებელი სრული და ყოველმხრივი შეფასება და ვაზომვა იმ დიდი წვლალისა, რომელიც პოეტს შეაქვს ხაბჭოთა ეპოქის ქართული პოეტური კულტურის განვითარებაში. ამ წერილის ფარგლებში ჩვენ ასეთ ამოცანას არ ვისახავთ. ამყერად ჩვენ გვინდა ვესაუბროთ მკითხველს იმ ორი ლირიკული პოემის შესახებ, რომლებიც პოეტის შემოქმედებითი ბიოგრაფიის ახლანდელს პერიოდშია დაწერილი და რომლებშიც ყველაზე მკაფიოდ და ხელახლებად არის გამოვლენილი მისი მხატვრული ინდივიდუალობის უმთავრესი თავისებურებანი.

ლირიკული პოემები „მამა“ და „ფიქრები“ პრინციპული მნიშვნელობის მოვლენებია თანამედროვე ქართულ პოეზიაში. ორივე ამ ნაწარმოებში თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების უღარესად მწკვევე და აქტუალური საკითხებია აღბრული და მხატვრულად გადაწყვეტილი და სწორედ ამით ენათესავება და უხალისოდება ისინი ქართული კლასიკური ლირიკული პოემის ისეთ ნიმუშებს, როგორიცაა ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ბედი ქართლისა“ და ილია ჭავჭავაძის „ან რდილი“.

ქართული ხალხის ისტორიული ცხოვრების ღრმა გარდატეხისა და განახლების პერიოდში, მე-19 საუკუნის ოცდაათიანი და ორმოციანი წლების მიჯნაზე, როდესაც მოწინავე საქართველოს გონებასა და გულს უპირველეს ყოვლისა ქვეუნის მომავალი ბედიღბლას, სახელმწიფოს პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხები ერგვედ შეიჭრა მიერ გადადგმული ნაბიჯის შედეგები იღვრებოდა, იმდროინდელი საქართველოს უდიდესმა პოეტმა თავის ერთადერთ პოემაში სწორედ ამ საკითხებს გასცა პასუხი, რითაც ახალი გზები და ახლებური პერსპექტივები დაუსახა ქართული საზოგადოებრივი აზრისა და ეროვნული კულტურული შემოქმედების განვითარებას. სამოციანი წლების გარემოებებში, ქართველი ხალხის ეროვნულ — გამათავისუფლებელი რევოლუციური მოძრაობის მძლავრი აღმადლობის დასაწყისში, ამ მოძრაობის ბელადმა და მეღრომემ ილია ჭავჭავაძემ სწორედ ლირიკული პოემაში „ან რდილი“ განსახიერა სოციალური პროგრესისა და ეროვნული თავისუფლების ეპოქალური მნიშვნელობის იდეალები, მომავლინივლად ამხილა იმდროინდელი სოციალური სინამდვილის სიმამინეცნი და მანკიერებანი და ბრძოლისა და მოქმედების პროგრამა მისცა მთელს ეპოქას. ასეთი იყო ლირიკული პოემის თანარის ტრადიცია გასული საუკუნის ქართულ მწერლობაში. სამწუხაროდ ჩვენს თანამედროვე ლიტერატურაში ხშირად იგიწყებენ და უგვლდებულყოფენ ამ

ტრადიციას. ლიტერატურულ პრეზანში სისტემატრად ქვეყნდება და ცალკე წიგნებადაც გამოდის „ლირიკული პოემები“, რომელთა უმრავლესობა პოეტის ნათქვამ-ნაგრძონის თუ ნაოცნებარის, მისი განცდებმა და განწყობილებამ ზოგჯერ ნიჭიერს, მაგრამ იმდენად ქოტურსა და მოუწესრიგებელ გაღმოცემას წარმოადგენს, იმდენად დაცლილს რაიმე საზოგადოებრივი მიზანდასახულობისა და დანიშნულუბისაგან, რომ შეუძლებელი ხდება იმის გამოჩვენება, თუ რა უნდა ეთქვა ავტორს ამ ნაწარმოებში, რისთვის, რა იდეალისადმი სამსახურისათვის, რისი დამკვიდრების, ან რისი ურყიდისა და აღმოფხვრისათვის წერდა პოეტი ამ პოემაში.

კარლო კალაძის პოემები „მამა“ და „ფიქრები“ გამოწვევი შემართებით უპირისპირდება და ებრძვის ყალბი ნოვატორობის პრეტენზიებით გაგრცელებულ ამ მცდარ ლიტერატურულ მოდელს და პრინციპული თანამიმდევრულით აღადგენს თანამედროვე პოეზიაში ტანრის იმ კეთილშობილურ ტრადიციას, რომლის შესახებაც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი.

პოემას „მამა“ საფუძვლად უძევს ორი, ჩვენი თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის თანახმად აქტუალური და მნიშვნელოვანი პრობლემა — ერთია პრობლემა ადამიანის თავგანწირული, უანგარო და ურყევი ერთგულებისა ჩვენი ეპოქის ნათელი იდეალისადმი, სამჭოთა ხალხის მღალა საბრძოლო მრწამსისადმი და მეორეა პრობლემა თაობათა ურთიერთობისა სამჭოთა საზოგადოებაში, სამჭოთა ხალხის ყველა თაობის ადამიანთა განუყოფელი იდეური და სოციალური ერთიანობის იდეა.

სამჭოთა საზოგადოების სამი თაობა ცხოვრებს და მოქმედებს ამ პოემაში. ისინი პერსონიფიკირებულნი არიან თავიანთ ტიპურ წარმომადგენელთა მხატვრულ სახეებში. მოხეცი მამა, ჭარბავი შვილი და ჭაბუკი შვილი — შვილი არიან ამ პოემის პერსონაჟები. მამა — ეს ძველი რევოლუციონერია, ქართველ ბოლშევიკთა პირველი თაობის, საქართველოში პროლეტარული რევოლუციური მოძრაობის მესვეურთა პირველი სახელოვანი კოპორტის წარმომადგენელი, რომელსაც თავგანწირულად და შეუდრეკელად უბრძოლია ცარბისისა და ბერყუზბიულ-მემამულური წყობილების დასამხობად, ვაჟსებრად გადურტანია ამ ბრძოლის მრავალი სიძველე და განსაცდელი, მოსწრება კიდევ ახალ ცხოვრების ამობრწყინებას, უშრომია მისი დამკვიდრებისა და განმტკიცებისათვის და ბოლის მსხვერპლი გამხდარა იმ უსამართლო, გაუპარტულებელი და უანგარო სიმკაცრისა, რასაც ადგილი ჰქონდა ჩვენში სამჭოთა საზოგადოების განვითარებას გარკვეულ ისტორიულ პერიოდში. შვილი — სამჭოთა ადამიანების იმ თაობის წარმომადგენელია,

რომელმაც სიბუნებრივად განიცადა ცხოვრების რეალური ცხოვრებად გარდაქმნისა და განახლების სისარტული, მთელი არსებით შეიყვარა და შეისახლბორცა ახალი ცხოვრების დიდი სიმართლე და სიყვით, თავდადებულად იბრძოლა და იბრძომა საბჭოთა საშრობლონ დიდებისა და ძლიერებისათვის და ერთგულად აგრძელებს ამ ბრძოლას დღესაც. იგი პოეტია, ჩვენი სინამდვილის კეთილი საწყისებით შთაგონებულნი, მაღალი რწმენით აღტურვილი — შემოქმედი და მოაზროვნე. შეილიშვილი კი საბჭოთა ეპოქის დვიძლი შეილია, ახალი სამყაროს მშენებლობის ატმოსფეროში დაბადებულნი და აღზრდილი ხელოვანი — ფუნქსია და საქართველოს ისტორი, ტრადიური მხატვარნი და საბჭოთა პატრიოტი. ერთი ოჯახის სამი თაობის აღმზიანთა ურთიერთობაში პოეტი განსახიერებს საბჭოთა საზოგადოების ყველა თაობის განუყოფელ ერთიანობას იღვას, რაც მთელი ჩვენი ხალხის საბრძოლო და მასულდგმულუბელი მიზნების ერთიანობას იყვარება, რომელმაც განაბირობა ჩვენი ყველა წარმატება მშვიდობიან მშენებლობაშიც და უმავალითოდ სასტიკ ბრძოლაშიც.

პოემის ეს სამი პერსონაჟი — თვითონ პოეტის ოჯახი: თვით პოეტი, მისი მამა და მისი შეილი. ამ ოჯახის რეალური თავდადსავალი, მისი ცხოვრების რეალური ისტორია წარმოადგენს პოემაში წარმოსახულ და მოთხრობილი სიტუაციის საფუძველს. აქედან წარმოდგება ის დიდი უშუალობა, სიწრფელი და ადამიანური სითბო, რომლითაც ასე ღრმად არის გამსჭვალული ეს ნაწარმოები და რომელიც ამ პოეტური ქმნილების ემოციურ ძალას, მომზიბველულობას და მიმზიიდელობას განაბირობებს. ეს შემთხვევა კიდევ ურთი დადასტურება იმ უშუალობას, რომ პოემაში, როგორც სავითროდ ყოველგვარი მხატვრული შემოქმედებაში ნამდვილი წარმატების წარმოშობა წყაროს ცხოვრებისეული სიმართლე წარმოადგენს, როცა მხატვრული ფანტაზია, პოეტის შემოქმედებათი ჩანაფიქრი უშუალოდ ნაგრძნობსა და განცდილს იყვარება და რაც უფრო მნიშვნელოვანია და განსაუთრებელი ეს ცხოვრებისეული სიმართლე, რაც უწერო მძაფრია და მწივევ ხელოვანის მიერ ნაგრძნობი და განცდილი სინამდვილის მივლენა, მით უფრო ღრმა დრამატრზიით არის აღსავსე მხატვრული ქმნილება, იმ კეთილშობილური დრამატრზიით, რომელიც ბადებს ემოციური შემოქმედების ძალას ხელოვნებაში.

დღედაღლაქის მშფოთვარე ცხოვრების ორომბრიალში გატარებული მთელი დღის შემდეგ შინ დაბრუნებულ პოეტს (თუ ლირიკულ გმირს ამ პოემისა) გვიან დამით დიდი ხნის წინათ დაღუპული მამის ანრდილი გამოეცხადება:

უცებ გაწყდა წამი... და შემაერთო წამმა,
 სინებლუში მშვიდად შემოვიდა წამმა,
 შემოვიდა ისევ ისე, შეზღვემბრლო,
 გაზახუხულით თუთრად გაბარდნილა
 თითქოს,
 მოიციტა სახლი,
 შეილა, შეილიშვილი,
 გულს მომხვდება, ვიცი, რაც არ უნდა
 მკითხოს.

ჩვენ ვიცით გარდაცვლილი მამის ანრდილის გამოცხადების შემთხვევა მსოფლიო კლასიკური ზრამატურების გენიალურ ქმნილებაში. და მით უფრო დიდ შემოქმედებითს განმდებლობას მოითხოვდა და დიდ რისკთანაც იყო დაყვინობებული ამ მხატვრული ხურობის განმეორება თანამედროვე პოეზიაში. კარლო კლავის უუკველ შემოქმედებით მდღწევად უნდა მივიჩნიოთ, რომ ეს თითქოს ზერეაღიერი, თითქოს მსტრეკური სასიანთს ეპიზოდი მის იმეორად დაუმომეავებია, რომ არაფრ თუ მდღამარეონის ჩაიხე ხელოვნრობა და სიყალბე არ იგრძნობა, არამედ იქმნება რაღაც ინტეგრირი სითბოთი აღბეჭდილი ცოცხალი ურთიერთობის შთაბეჭდილება ამის მისაღწევად პოეტი საოკოად სადა წრფელი და ბუნებრივი სიტუეებით ალაპარაკებს „წაილიდან მძიმედ წამომდგარ მამას“:

„რაო ჩემო კარგო, რაო ჩემო უველაე?“
 მეფერება მამა ისე, როგორც ერთ კრის,
 არაფერია არ სურს
 მე რომ დამაყვედროს,
 გაყუზღებები, ვესმენ და მით უფრო
 ვღელავ“.

ასე ერთბაშად მყარდება ინტიმური კონტაქტი მამა-შვილს შორის. მოხუცი აგრძელებს შეილისაღში და მისი სახით ახალი ცხოვრების მშენებელ მთელი ხალხის, ჩვენი ნათელი სინამდვილისადმი მშობლიური „სიყვარულის გრძნობით გამსჭვალულ საუბარს:

„ველაეაც შენ ხარ ჩემი მომრიალი ტოტი,
 ნამეხარი შეხა
 არ გვეგონოს გახმა,
 მიწაშიაც მე ამ მოლოდინით ვთრთოდი,
 ამ სიხარულს, ვფიქრობ, აიტაცებ აღმა“

მოხუცი მამის ამ სიტუეებში საბჭოთა ხალხის ის უტეხი ნებისყოფაა გამოთქმული, მისი ცხოვრების ის ნათელი ოპტიმისტური სული, რომელსაც ვერ ჩაახშობს ვერაკითარი პირადი გონააცდელი და ბედის უკუღმართობა, რადგან უშუალოდ საბჭოთა პატრიოტის მაღალი მოქალაქობრივი რწმენა და საბრძოლო იღვა მადლა ღვას ყოველგვარი პირადი კეთილდღეობის კრიტიკრიუმებზე. რა მძიმე და მკაცრიც არ უნდა

ყოფილიყო პირადი ხევერი, იგი ვერ გააბო-
როტებდა დიდი კლასობრივი ბრძოლების ქარ-
ცხელში გამობრძმებული ლენინელის გულსა
და სულს:

არ გეგონოს, დაღლილ გულს აღმოხდეს
გმინვა,
აეცაიციოთ, მძინვარ დრო-ეგის დაესდო
ბრალი, —
ან ისეთი რა მძელს,
ან ისეთი ვინ ვარ —
რომ დაეტოვო ქვეყნად მძელეარების
კვალი!

ლენინური წრთობის მებრძოლთა ამ განუ-
ხრებლობას ჩვენი ეპოქის ნათელი იდეალები-
სადმი რწმუნება და ერთგულებაში უმღერის
ეს პოემა. ეს პოეტური ქმნილება სწორედ ამ
შებენდალავი ერთგულების პიზნი და საგალო-
ბელთა.

ჩამდენი აეცაიციოთ ცხოვრობს თანამედროვე
რეაქციულ სამყაროში, რომლებიც თავგამოდე-
ბით ცდილობენ ვერაგულად გამოიყენონ საბ-
ჭოთა საზოგადოების ცხოვრების ყოველი ნაე-
ლოვანება, ხარვეზი, ჩრბლოვანი მხარე, დარ-
ღვევა და უკანონობა იმისათვის, რომ ჩრბლილი
მიყენონ და მსოფლიო საზოგადოებრივი აზრის
თვალში სახელი გაუტეხონ ჩვენს საზოგადოე-
ბრივ და სახელმწიფოებრივ წყობილებას, ჩვენს
იდეოლოგიას, საბჭოთა ცხოვრების წესს. ჩვენს
ლტერატურაშიც კი იყო მისი ცალკეული ცდე-
ბი, რომ ჩვენი სამშობლოს მოღალატე გარეწე-
რთა მიერ ჩადენილი ბოროტი დანაშაულებანი
გადაებრალებინათ ჩვენი ხალხისათვის, ჩვენი
წყობილებისათვის. ყოველი ჭერის ასეთი ბო-
როტი ცილისმწამებლობის წინააღმდეგ მებრძვე-
ლებს რწმუნეთა და კანონიერი სიამაყის გრძ-
ნობით აღსაქვ სიტყვები მოხუცი მამისა:

აღისფერი ცაზე წარმშლელი რბება,
ის დასტოვა ბრბოლამ და სიცოცხლემ
ჩემში!
ჭერ არც ერთი ღმერთის
და ხელმწიფის კაცი
არ ყოფილა ჩემზე მედგარი და მკაცი.
ჩამდენჭერაც სცადეს და ეანდარმის
მეილით
გაღამაგდეს უცხო მთა-გორების იქით —
იზღწერჩემ ბოჩკის გამოსტაცე ძვალე
და ცაშიბრის ქარბუქს აფრჩიე კვალე.

ასე უღრეკი, ამაყი და პირნათელი დგას თა-
ნამედროვეობისა და ისტორიის წინაშე, მომა-
ვალ თაობათა სამსჭეროს წინაშე მოხუცი მამის
სახეში წარმოდგენილი თაობა რეჟოლუ-
ციის იმ კეთილშობილი რაინდებისა, რომელთაც
პირველი ვაზედული იერაში მიიტანეს მონო-
პისა და ძალმომრობის უკუღმართ სამყარო-

ზე და უთვალავი განსაცდელისა და მსხვერპ-
ლის საფასურით იხსნეს ჩვენი ქვეყნის სუვერ-
ენობრივი სოციალური დემოკრატიული რეჟი-
მისათვის. არავის დღემდე ქართულ პოეზიაში არ
შეუძმოსაქვ ასეთი შარავანდელოთ ჩვენი მებრძო-
ლი წინამორბედების ეს პლეადა, როგორც ეს
კარლო კალამზე შესძლო თავის ამ მკირე მო-
ციულობის ლრიყულ პოემაში. დიახ, ამ პოე-
მის გვირის, ძველი რევოლუციონერი-ლენინ-
ნელის სიტყვებით მთელ ეს ათასგვარ ქობისა
და განსაცდელში უღრეკად გამოვლილი თაობა
მიმართავს თანამედროვეობას და ჩვენს მომა-
ვალსაც:

ვიღუქ მტოციედ, მქონდა მისწრაფება
წრფელი.
განთიადი იყო ჩემი დროშის ფერი!
და ენც ფერბით დასცა ხელმწიფე და
ღმერთი.
იცი კარგად, მეც ვარ იმ ათასში ერთი!
...ნერც ქაღილად ჩათვი, ნერც მოხუცის
კვებნად.
თუ მგონია: ხელთ მაქვს ძველი
ნატურისთვალე,
თუ იმედით ვცოცხლობ,
სანამ თქვენ ხართ ქვეყნად,
სანამ წვდება მერმის იმ დროშების აღი...
და ხალხი, თანამედროვე თაობა განუზომელი
სოცეარტლისა და მადლიერების გრძნობებით
უბასუხებს ამ ღეაწმოსილ წინამორბედს:
რა კარგი, ხარ, მამე, შენსას რომ არ
იშლი,
ეკოცნი მე შენს თვალებს,
რა მებრველად სდუმან
რომ გაბედოს ვინმე და მოგვიგოს
ნიშნა,
შეთქმულივით ვიცი, შეაჩვენებ უმაღ!

მამა-შვილის მთელი ეს დიალოგი, მიუხედა-
ვად მათი ხანგრძლივი დაშორების და ხელახა-
ლი შეხვედრის სიტუაციის უკიდურესად მამა-
ფრი დრამატული ხასიათისა, განათებულია
დიდი სახარტლის განცდით, წრფელი აღტაცე-
ბით და განუზომელი სოცეარტლით იმ მარადი-
ული გაზახუტლისადმი, იმ განუყოფელი ნათე-
ლისადმი, რომელიც დამკვიდრებელია ჩვენს
ქვეყანაში ხალხის საუკეთესო შვილთა ხანგრძ-
ლივი, უმაგალითოდ გმირული და თავგანწი-
რული ბრბოლებას შედეგად:

რა დილაა, რა მზე, რა სიმღერა, დახე —
რა თენებთ სტრთქავს გაზახუტლი ჩვენი,
აჰა, მოხუცი მამის
სახელი და სახე,
რა სტრათი ვინდა უფრო უკვეელი?

არა, ჩვენი ქვეყნის ეს დიდი გაზაფხული ადამიანთა მარტო ერთ რომელიმე თაობას როდი ეკუთვნის. ჩვენი სამშობლოს ისტორიის ყოველ ახალ საფეხურზე ადამიანთა ახალი და ახალი თაობები თავისებურ პირობებსა და ვითარებაში აგრძელებენ, განავითარებენ და განამტკიცებენ წინამორბედი თაობის მონაოვარს. ამიტომაც მაშის შეკითხვაზე: „იმ უღებლო დღიდან დღემდე პასუხს ველო: რას შესწირე, შეიღო, ოცდამეოდი წელი?“ შეილა სრული უფლებით პასუხობს:

ზემიდა დილის, სიმღერაა თუ მზე,
მეც ამ სურათს ვხატავ, მეც ამ სურათს ვეშვები!

ყველა საოცრება და ოცნება ყველა ხეთა ფოთოლთშლა თუ ხეთა ფოთოლთყვენა,

თესვია თუ კანცა, თიზვია თუ რთველი, ფერად-ფერად მთების კალთა, მინდორ-ველი,

სულ ამ სურათზეა, სულ ამ ცის ქვეშ, მამა, წარსული და აწმყო, ახალი და ძველი!

როცა ქვეყანა ფაშისმის სისხლიან ურდოებში იგერიებდა, პოეტო საბრძოლოდ აღმაგზნებელი ლექსით ტრიანლებდა ომის ქარცეცხლში: ლექსს თუ ვწერდი მაშინ, როცა გესპობდა ომი — სხვა რა იყო მფეთქავ გულთან მისაწვდომი?

არ მღეროდა ვინა ამ ლექსს ყველა წყვილი? —
ჯარისკაცის დედა, ჯარისკაცის შვილი...

ხანგრძლივად ერთმანეთთან დამორბეულს სხვადასხვა თაობის ამ ორ ადამიანს მთავარსა და არსებით საყოფიერებში ერთნაირი თვალსაზრისი აღმოაჩნდება. თუ შეილა სრული უფლებით მიიჩნევს თავს წარსულისა და აწმყოს, ახალსა და ძველის მემკვიდრედ და ბატონბატრონად, სამაგიეროდ მან იცის, რომ მისი ასეთი მდგომარეობა მიღწეულია მოხუც შამასთან და ქაბუც შეილთან განუყოფელი სულიერი თანაზიარობით:

და სამღერის პირველ სიტყვად რომ არ მწამდე,
მამა, ხელი როგორ მიმიწვდება ცამდე?
დრო და ვამი ნაქლულ გულს ვით ამივსებდა,
მზარს არ მიღვეს მამა, მზარს: არ მიღვეს შეილო...
ღმილივით საღდაც ღვივის ჩემი წველილიც,
თუმც ღმილითან ერთად მეც მაქვს ჩემი სუღდა.

ხოლო პოეტის მესამე პერსონაჟს — ახალგაზრდა მოქანდაკეს თავისი ნამუშევრებით აუღ-

სია დარბაზი, ახლა ის გამხდარა ოჯახის ბერძენი, ცხოვრების უპირველესი გმირი, რომელიც ასევე უყვარს ქვეყნად სიმართლეს და კეთილსათვის ბრძოლა, როგორც მის მამას და პაპას უყვარდათ:

ქვის ხანა ნეტავ, თუ ბრინჯაოს ხანა? —
ჩვენს დარბაზში ახლა ქვის კაცება დგანან,
სადაცა მოვა
ამ ოჯახის ბერძენი,
აქ ბატონობს მისი საპრისი და ფუნჯი!
სადაცა კიდევ დროა შეთანამდენენ
ეგ წარბები შებლის ზღერბლზე განაბული,
მასაც უყვარს ბრძოლა,
ვით მე და შენ, რაჟღერ,
და სიმართლევ უყვარს თვალჩაერღლად
თქმული.

ლექსის კონტექსტში ასე ბუნებრივად ჩამოვლი მაშის სახელი — რაჟღერ — უკვე საუკუნით რეალურსა და კონკრეტულ ბიოგრაფიულ ხასიათს აძლევს პოემაში გამოხატულ სიტუაციას და კიდევ მეტად აღრმავებს ნაწარმოების ცოცხალ ინტიმურ ატმოსფეროს. სიმართლესა და იმედიანობას ერთგულად აერთიანებს საბჭოთა საზოგადოების ყველა თაობას, რაღვან სიმართლევ და სამართლიანობა არის უპირველესი საფუძველი იმ ახალ წყობილებისა, რომლის დედაშიწაზე განუყოფელი დამკვიდრებისათვის იბრძოდნენ და დღესაც იბრძვიან ხალხის საუკეთესო შეილთა თაობები. სწორედ ამ სიმართლემ იხსნა და დაცვა უსამართლოდ შებღაღღლი ღირსება და სახელი მოხუცი მამისა, ამ სიმართლემ აღადგინა და წამოაყენა იგი სამართლად:

სიმართლეა სიკვდილ-სიციცხლზე
მძალერი,
და მან დასდო შენს მკვლელს საბოლოო მსჯავრი!
მე კი მიზდა, მივწვდე
კვლავ ამ ღმილს, ამ ხელს —
გამართლების შემდეგ სიყვარულს რომ მიმხელს.

ეს მოაღერს ღმილი და კეთილი ხელიც იმ დიდი სიმართლის სიმბოლიერი გამოხატულება, რომელიც თავის სრულ გამარჯვებას ზეიმობს ჩვენს ქვეყანაში და რომელიც ასეთი სისწავლებრივი ძალით ეტრნავს და აწვშებს ცხოვრების ბოროტი ძალების მიერ კეთილშობილი გულისათვის მიყენებულ ყველა წყლულსა და ტკივილს.

მამა-შვილის ამ დიალოგს, ეპოქის ყველაზე მთავარი და არსებითი აზრის გაჩვენო დატრიბალბულ მათს საუბარს შემოესწრო კარგვა შეილიშვილი. ღრმა სიმბოლიერი მნიშვნელობა აქვს იმ დეტალსაც, რომ კმატეის შემოსვლის-

თანვე ერთბაშად განათდა ღარბაზი და ამ სინათლის ღოგუნში ბუნებრივად მოექცა პოემის სამივე გმირი:

და ღარბაზიც ისე განათა ქალმა
განიერი სარკის გამოღმა და ვაღმა,
რომ ერთბაშად მოუხვლით
ერთ ჩარჩოში ახლა
ერთ ჩარჩოში ბუნჩას და კარადის
მღლა!

ოი, სინათლის ერთ რკალში ამ სამი თაობის ერთობლივი შემოკრების, ერთი ნათელი გაწალღებულ ჩარჩოში მათი შედღეღმის იდეა შეადგენს ამ ნაწარმოების მთავარ პათოსს. მის შორალს, მის ფილოსოფიას. ავი სოციალიზმის შეთრიგებელი მტრები საერთაშორისო რევოლუციის ბანაკიდან თავის ანგარიშს იმ უხადრგვად და უსაფუძველო იმედზე აშუაგებენ, რომ შეიძლება რაიმე ბზარი გაუნდღეს საბჭოთა საზოგადოების მთლიანობას და მონოლითრობას, შეიძლება ერთმანეთს გაეთიშონ და დაუპირისპირდნენ საბჭოთა ხალხის სტეადსაგე თაობები, სამწუხაროდ ჩვენშიც, ზოგჯერათა განუნებამოუწყობებელი ლიტერატორი არც თუ ისე დიდების წინათ ქადაგებდა ჩვენს ქვეყანაში თაობათა გათიშვისა და განცალკევების უესესრ „თორიებს“, წინა თაობათა მიერ მიღწეულია და მოპოვებულის ნილიოსტერ უარყოფლობას. ზოგი მათგანი კერიოზულობამდე სასაცილო ზარზეიმით გაყვიროდა ჩვენი ცხოვრებისა და ლიტერატურის სარბიელზე რაღაც განსაკუთრებული მისიით მოვლენილი ახალი „სამოციანელებს“ შესახებ; ამგვარ „მოზართელებს“ ვერ გავყოთ ის ნათელი კუშმარბიტება, რომ ჩვენს სინამდვილეში შეუძლებელია „მამათა და შეილთა“ იმჯგირი ბრძოლების განმეორება, რაც დამახასიათებელი იყო გასული საუკუნის სამოციანი წლების რუსეთისა და აგრეთვე საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის. ის მწვავე კონფლიქტები და წინააღმდეგობანი, რომლებიც წარსულში „მამათა და შეილთა“ ბრძოლების სახელით იყო ცნობილი, ახსებთაოდ სტეადსაგე კლასების, სტეადსაგე სოციალიზმის ფუნების კონფლიქტის ახახედე, ურთიერთმონიანაღმდეგე იდეოლოგიურ მიმართულებათა შეჯახებას წარმოადგენდა. ცხადია, ასეთი ანტიგონისტური კონფლიქტები შეუძლებელია აღმოკენდეს ამოფლმხებდეულობრივი, მორალური და პოლიტიკური მთლიანობით შედღებებულს საბჭოთა საზოგადოებაში.

კარლო კლასის პოემა „მამა“ ჩვენი ხალხის ამ განუყოფელი მთლიანობის იდეას ასახავს და უმღერის. პოემაში მომქმედი სამი თაობის აღმართა მშობლიურ ერთიანობის აზრი ამოტრავებს, და ასულდგმულებს ამ ნაწარმოებს:

მზე სამთავეს ერთად გვინათებღეს მინდა!
ისე, როგორც გავრინე კტჩასანან წყლებს,
სართულ-სართულ ქაზმედელ გერმანებს
ამაღლებს
სიღამაზეც არის სიმამაცე შეილთა!
ყველა ყველა, ყველა! პატარა თუ დიდი,
პირველი დღის სწრაფეა,
მეორე დღის ზიდი,
ყველა წამი იწვის ერთ განუყრელ წამად,
საუკუნე ჩვენი არ იყოფა სამაღ!

ოი, ლოღეღრა დასკენა პოემაში განეითარებული ადამიანური ურთიერთობებისა. ჩვენი საბჭოთა საუკუნე, მისი შემოქმედი და მამოტრავებელი ხალხი მთლიანია და განუყოფელი. ამ აზრის მხატვრულ დასახულებას მიუძღვნა კარლო კლასემ თავისი იშვიათად გონეამახვილურად მოფიჭრებული სიუჟეტის ნიადაგზე აგებული პოემა. ჩვენი ხალხი არის ერთეგერთი დირსეტული მეგვიადრე ყველაფრისა, რაც საუკეთესო შეუქმნია ცაცობრიობას მისა ისტორიული ცხოვრების საუკუნეთა მანძილზე. იგია ერთად-ერთი ბატონ-პატრონი ყველაფრისა, რაც თანამედროვეობის მშვენებას და სიამავეს შეადგენს. იგია შემოქმედი და განმეუღე დედამამაზე სრულყოფილად ნათელი და მარმონიული ხეღინდელი დღისა:

ის რაც იყო, არის, და ის რასაც ველი,
ჩვენი იყო, არის და იქნება ჩვენი!
შწამს მეჩამის ერთი,
ისე, როგორც შწამდა
ისე, როგორც დიდი ერთეღლება ხამთა!

თითქმის გარკვეული პოლემიკური ეინით და გატაცებით კიდეც და კიდეც, ახალი და ახალი მხატვრული ძალით, შთამბუჭდავად და შთამაგონებლად იმეორებს პოეტი ამ „სამათა დიდი ერთეღლების“ იდეას, რომელიც ლეიტმოტივის წარმოადგენს ამ პოემისა — ზვენი დღეების ქართული პოეზიის ამ ერთეერთი საუკეთესო ძილწევისა და მონამოვარის.

„ქარად და ყვეღან, საქართველოც, მე ვარ შენთანა...“ იღია ქვეყეაქან ეს დიდებული სიტყვები, რომლებსაც „ანარდილის“ ლირიკული გმირი წარმოსთქვამს, კარლო კლასემ ენიგრაფად წაუძღვარა პოემის „ფიჭრებში“. და მართლაც სამშობლოსთან განუყრელი თანაზიარობის, მშობელი ქვეყენის ბედიბაღლაინ, მის სასიცოცხლო ინტერესებთან სისხლზორცეღული ერთიანობის განცედა და გრძნობა შეადგენს ამ ნაწარმოების ძირითად პათოსს. მის იღურ საფუძველს, თურქეთის გრძელ გზებზე მოგზაურობისას, ამ ქვეყენის თანამედროვე ცხოვრებას დამახასიათებელი მოვლენების, თუ ისტორიული ბეღების გაცნობისას, ამ ქვეყანაში მცხოვრებ ქართველობასთან შეხვედრება-

სას, ყოველთვის და ყველგან პოეტია ცნობიერების სამშობლოს სახე ეფუძვლება:

სამშობლო ჩემო, შენთანაა ჩემი
 ფიქრები —
 სადმე ყვავილის მოსაწყვეტად, როცა
 ვიხრება,
 შენს გარდა შენს იმ შთამომავალ ბედს
 ვინ არგუნებს?
 არა და არა! თავს არ თვლიან მაინც
 ხიზნებალ, —
 განწირებულთა ბედნიერი დღე
 ვინიხრებათ,
 ზღვის იქით, ახლაც ღამეებში
 გადაყარვულს!

ზღვის იქით, უცხო სამყაროში, სოციალური და ეროვნული ტირანის წყველიაღში გადგარებულ თანამომხეთა ბედს დასტრიალებს თავს პოეტის მღვლეჯარ ფიქრები, მათდამი სიყვარული და თანაგრძობობა, მათს მომავალზე ზრუნვით, მათთან მძვინვარეობის შინაწარაფებით არის შთავგონებული და გამოთხარა ამ პოემის ყოველი სტრიქონი.

საუკუნეთა განმავლობაში ისტორიული ბედის უკუღმართობის გამო დედა-სამშობლოსაგან მოწყვეტილი ქართველები სხედანსხვა რაოდენობით ცხოვრობენ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში. სისხლიან დამპყრობელთა მიერ ტყვედ წაყვანილნი თუ მტრების მიერ შიტაცებულ ქართულ მიწაყვალზე დარჩენილნი, ისინი მოკლებულნი არიან დედა-სამშობლოსთან, მშობელ ხალხთან კავშირ-ურთიერთობის ბედნიერებას. დიდძალი ქართველობა ცხოვრობს იზანში, კერძოდ ფერეიდანში — სპარსეთის მჭვინეარე შახის — აბას I-ის მიერ მე-17 საუკუნის დამდევს კახეთთან ძალდატანებით გარკვეულ ქართველობის შთამომავალი, ზოლო ბევრად უფრო მრავალრიცხოვანი ქართველობა იმყოფება თურქეთში, არა მარტო შავი ზღვის სანაპირო რაიონებში — ლაზისტანში, არამედ თვით სტამბოლშიც, ქალაქების ბურსასა და იზმირის მიდამოებში, თურქეთის სხვა რაიონებში.

რამდენი ქართველი ცხოვრობს თურქეთში? ამ საკითხზე გარკვეულ და ნამდვილ პასუხს, რასაკვირველად, ვერ ამოვიკითხავთ რაიმე ოფიციალურ სტატისტიკურ წყაროებში. თურქეთში მშობრთველი წრეების ნებისყოფით თურქეთში მცხოვრები ყოველი ადამიანი თურქად ითვლება. ამიტომ მოსახლეობის აღწერისას ამ სახელმწიფოში ეროვნული კუთვნილობის კრატერიუმში საყვებით უგულისვარყოფილი და გამოორიცხებული. პირადი გამოკითხვების, იქაურ ქართველებთან ვასაუბრების და ცოცხალ შთაბეჭდილებათა შედეგად შემუშავებული ჩვენი ვარაუდით თურქეთში მოსახლე ქართველობის რიცხვა საგრძნობია. ამასთანავე აღსანიშნა-

ვია ის გარემოება, რომ თურქეთის ქართველობა იშვიათი სისწრაფით მრავლდება. ზედმეტად, ლაბარაყი იმის შესახებ, თუ ჩვენი თანამოქალაქი რეპრეზენტანტი ერიისათვის რაოდენ დიდი მნიშვნელობა უნდა ქონდეს უცხოეთში მცხოვრებ ამ ქართველობასთან კონტაქტების, დედა-სამშობლოსთან მათი კავშირ-ურთიერთობის საკითხს. ბუნებრივია, რომ ამ პრობლემამ განსაკუთრებული აქტუალობაც და პრაქტიკული მნიშვნელობაც მხოლოდ ჩვენს საბჭოთა ეპოქაში მოიპოვა, როცა წარმოიშვა რეალური შესაძლებლობანი წარსულის ყველა ისტორიულ უსამართლობათა და უკუღმართობათა გამოსწორებისა, ყველა იმ წყლულისა და ტკივილის განუწურებისა, რაც წარსულის სისხლიან საუკუნეებს მიუყენებია ამა თუ იმ ხალხისათვის. ცხადია, აქ ლაბარაყია არა ვისთანმე რაიმე ტერიტორიული პრეტენზიების შესახებ, ან სამშობლოს გარეშე მცხოვრები ქართველობის აუცილებლად საქართველოში დაბრუნების შესახებ, არამედ იმ ელემენტარულ სურვილისა და მისწრაფების შესახებ, რომ ყოველ პატიოსან, მშობრთველ ქართველ კაცს, სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი, თუ ვულწრფელად სურს დედა-სამშობლოსთან კავშირ-ურთიერთობა, ქართული ენისა და ქართული კულტურის ყველა სიმდიდრითა და სიყვითით სარგებლობა — ქონდეს ამის უფლება და საშუალება.

თანამედროვე ქართველ პოეტთა შორის კარლო კალაშნიკ პირველმა გამოიჭინა შემოქმედებითი ინტერესი ამ დიდი ეროვნული და სახელმწიფოებრივი პრობლემისადმი. ჭერ კიდევ თავისი პოეტური სიკაბუჯის ხანაში დასწერა მან პოემა „ძახილი აღმოსავლეთს“, რომელმაც ცხოველი გამოხატურება პპოვა ოციანი წლების ჩვენს ლიტერატურულ ცხოვრებაში და საზოგადოებრივობის ფართო წრეებშიც. მართალია იმდროინდელი „რაპსოდია“ კრიტიკის ზოგიერთმა ნაფიცულმა მესვეურმა იმ ნაწარმოებისათვის პოეტს პატრიოტიზმის და ეროვნული გრძნობებისაგან „გადახრა“ უსაყვედურა, მაგრამ პირუთვნული მკითხველისათვის მაშინაც ნათელი იყო და დღეს მით უმეტეს უკველია და უდავო ახალგაზრდა პოეტის ამ შემოქმედებითი შემართების დადებითი მნიშვნელობა ქართული საბჭოთა ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზრის განვითარებაში.

პოემის პირველსავე სტრიქონებში ნათლად იგრძნობა ახალგაზრდა საბჭოთა პატრიოტის მებრძოლი გატაცება იმ დამძულ სოციალური კონფლიქტების ვითარებაში, რაც დამახასიათებელი იყო საბჭოთა საქართველოს ისტორიის პირველი ათწლეულისათვის:

კრულ იყოს ორგულ ვეაკის მკლავი,
 თავისი მშაფრი დროის მგომბელი, —
 ვინც მტრობის გამო არ შეივყაროს

მზით ანთებული წუთისოფელი
უფრო მწყურვალე ვსაგომ საუცუნეს,
ეპი კი ზღვაა დაუწრობელი...
და ახლად ვაგებთ ჩვენს საქართველოს,
ჩვენს გულისთ ვეუფარს ჩვენი მშობელი.

როცა ამწვნებს მთელი თაობა,
მტრულად თუ ვინმე შემოგვეტყუა,
უნდა აქ ერთად ავბართოქმეჭრდნენ
და უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე
შევერჩნეს გმირული გამბედაობა!

ასე ორგანიზულად გაერთიანდა ახალგაზრდა პოეტის ცნობიერებაში მშობელი ქვეყნისადმი სიყვარული და ახალი სამყაროს მშენებლობის მაღალი რწმენა. სწორედ ამ რწმენამ უკარნახა მას დამატრეტრეტულიყო სამშობლოდან გადახვეწილ თანამოქმეთა ბედით. პოეტი ეძახის ფერეიდანულ ქართველობას:

სადა ხარ ახლა, უცხო ქვეყნებში
დაჯახრობთ სევდა გულს ნამღლევი,
ვინ შემოპირიბოს ვარსკვლავებით
მშობლიურ ცის ქვეშ თქვენი თვალები?

პოეტს თითქოს მოესმის ცხრა მთასა და ცხრა მინდორს იქით გადაკარგული მძებნის კენესა, მათი გოდება დაკარგული სამშობლოს გამო, მათი ლტოლვა მშობელი ქვეყნისადმი და მღერეკარედ ვხმარება მათს გულისტყუილს:

თითქოს მოგვესმა კენესა მრავალჭერ,
ერთმანეთი კი ვერ გვიპოვინია,
ცხრა მინდორის და ცხრა მთის გაღაღმა
გვიჩნდა გაღამწვიღეს გზა ფერეიდანია...

და ნუ შევეკრგოს მშობელის ძებთ,
ოღესლაც ერთად რომ გვიწოვია, —
შევიდრი ძმა ძალით ვადხვეწილი
თუ ევლარ ეამოთ ამიერიდან!

უკვე მაშინ თავისი ქვეყნის მომავალს, მის ყოველგვარ სიკეთესა და ბედნიერებას პოეტი ხალხთა ძმობის კეთილშობილურ გრძნობასთან აკავშირებდა და მთელი გულით უმღეროდა ხალხთა ურდევით მეგობრობის კეთილშობილურ იდეას:

ამიერიდან ჩვენი იმედი
ერთა ძმობაა, ერთა ერთობა! —
სიყოცხლისათვის სხვა გზა არ არის:
ჩვენი სამშობლო ამ გზას ენდობა!

პოეტის ოცნება ის არის, რომ ქვეყნად ამომტყდარი დაადი რევოლუციური ქარტახილენის ეპოქაში აღმოსაელეთის ჩაგრული ხალხები და მათთან ერთად ფერეიდანის ქართველობაც კაცობრიობის თავისუფლებასა და ბედნიერებისათვის მებრძოლთა მოწინავე რიგებში იდგნენ:

მაინც ეეძახი შე აღმოსაელეთს,
სურვილი მაინც ერთაა, ერთი —
გმირული შრომის დიდ საბრძანებელს

ეგებს არც იყოს აუცილებელი იქის განმარტება, რომ 18-19 წლის ახალგაზრდა პოეტის ჭერ კიდევ უწრთობი კალმით დაწერილ ამ სტრიქონებს ავლია მხატვრული სიღრმე, პოეტური ხილვისა და გამოსახულობის მაღალი ხელოვნება. აქ ავტორი უფრო დეტალური ვინთ მეტყველებს, ვიდრე სახეობრივი აზროვნების ისეთი საშუალებებით, რომლებიც ღრმად წვდება ადამიანის გულს და წარუშლელად აღბეჭდვება მის სულიერ სამყაროში.

ამ პოემის დაწერიდან ოთხ ათეულ წელიწადზე მეტმა დრომ ვაჩუღო და არ, თავისი შთაგონების სრული მომწიფების ასაკში, პოეტური ინტუიციის რთულ საიდუმლოებას და უფლებული, მდიდარ: შემოქმედებითი გამოცდულებით აღჭურვილი და მოვლენათა სიღრმეში წვდომის უნარით შეიარაღებული იგი კვლავ უბრუნდება უცხოეთში გაღაგაწვილ თანამოქმეთა თემას, მაგრამ ამჯერად უკვე სულ სხვა ისტორიულ ვითარებაში, სულ სხვაგვარ ცხოვრებისეულ მასალაზე აშუქებს მას. თუ აღრიხედულ თავის პოემაში პოეტი უბირატუნდა განყენებულ კატეგორიებით კმაყოფილად ბოლდა, რადგან მას მხოლოდ მთავრული წარმოდგენა ქონდა ფერეიდანში მცხოვრებ ქართველობაზე, ახლა მისი შთაგონების წყაროს უკვე პირადად ნახული, უშუალოდ განცდილი და ნაგრძნობი სინამდვილე შეადგენს. ცხადია, ეს გარემოება კონკრეტულ რეალობას, სიყოცხლეს, ადამიანურ სითბოს ანიჭებს ახალ პოემაში დახატულ სურათებსაც და სახეებსაც პოეტის მსჯელობებსაც და განზოგადებებს.

„ფიქრებში“ პოეტი თურქეთის ქართველობის თემას განცალკევებულად და ახლირებულად კი არ ამტყვებს, არამედ შთაბეჭდილებათა, განცდათა და განწყობილებათა იქ რთულ კომპლექსთან დაკავშირებულად, — რომელსაც წარმოშობის თანამედროვე კაცობრივ-ტრეტი სამყაროს ამ ერთ-ერთ უღრნეულ თავისებურ ქვეყანასთან პირველი შეხვედრა და გაცნობა. ამ განცდებს და შთაბეჭდილებებს ამძაფრებს და აბრთლებს ფერეიდანის თანამედროვე მმართველი წრეების დამოკიდებულება ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ — პოლიტიკურ წყობილებასთან, ჩვენს იდეოლოგიასთან და აგრეთვე მის რთულ ისტორიული ურთიერთობაში, რომლითაც ეს ქვეყანა საუკუნეთა მანძილზე იყო დაკავშირებული საქართველოსთან.

უცხოეთის სახელმწიფოთა შორის თურქეთი ერთ-ერთი ისეთი სახელმწიფოთა, სადაც ყველაზე ნაკლებად არის განვითარებული კონტაქ-

ტები საბჭოთა ქვეყანასთან, იშვიათობას წარმოადგენს დელეგაციათა ურთიერთ ვაცვლა. ტერორტული მოგზაურობანი, არ არსებობს საბჭოთა კავშირთან შეგობრობისა და კულტურული კავშირის საზოგადოება, უკიდურესად შეზღუდულია საბჭოთა პარტისა და ჩვენი ლიტერატურის შეღწევა და სიძნელეებთან არის დაკავშირებული ყოველგვარი ასეთი კეთილშინდობრივი ღონისძიების განხორციელება, რომელიც განხილავს წუხოზღუბათა სიხელმწიფოების თანარსებობის საბჭოთა პოლიტიკას შეესაბამება. ასეთი ერთგობისაგან წარმოდგება დამატული სტუდური მდგომარეობა და მდღევარება, რომელსაც მოუცავს საბჭოთა პარტი თურქეთში გამგზავრებისას და რომელიც თითქმის ლინერის ფრთებსაც კი ვადასდებია:

ლინერს თითქმის უკრთის ფრთები და აენთო ჩვენი სტლიაცვებებით, უკვე სარკმელთა ჩარჩოებიდან სტრათებივით ჩვენ ვიხედებით. ...ერთი საათი, ორი, მესამე, ცა და ღრუბელი: ზღვა და ხმელეთი, ჩვეს ვით გარენის პირველ დღესაც ანიათას მზის სარკმელები. ერთი საათი, ორი, ქარსავით საათ, მაშ ასე ვაშლილი ფრთებით? საით ფიქრებო, საით? არსათო! სტამბოლი, მიწა ზღვისპირად, ვსხდებით.

ამ ლაკონურ ფრაგოლოგიაში, ექსპრესიულ რიტმში, თითქმის მოუწყობივებელ ქაორტერ, ალოვიერ ფსიქოლოგიურ აღქმათა ცვალებადობაში ვადმოცემულია შინაგანი მდღევარება პოემის ლირიული გმირისა, რომელიც პირველად შედის მისთვის ამ იშვიათად უცხო და უჩვეულო სამყაროში — სტამბოლში, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ზღურბლზე გადაშლილ ერთ-ერთ უდიდეს ქალაქში. აქ ერთბაშად თვალწინ ვადგეგმულაბთ უცნაური კონტრასტებით აღბეჭდილი სტრათი, სადაც ერთმანეთს გვერდით თანარსებობენ უკიდურესი სიმდიდრე და სიღატაკე, სიღამაზე და სიმამხინჯე, უღბრა მოღერბნელი ცივილიზაცია და წამოყოფილი ანაქრონიზმი, პირველყოფილი პრაქტიკულობა, ჩამორჩენილობა:

ჭელი სტამბოლი, ძველი სტამბოლი, პოლაზი ანაქმაწვიდო გეშებით! შორი თაედაბრა, შორი აშბორი, აღმოსავლური შეყოფილებით... ...ძველი მაღლობაც დარჩა მაღლობად და ძველ მეტოქედ არის ცნობილი: წმინდა სოფიოს ტაძრის მახლობლად მეჩეთი ღურჯა ქვით აწყობილი. დრომ არც მსახური არ გამოცვალა და არც ნაბიჯი ბატონაკურია:

მისდევს ფორთოხლით სავსე ორთავი და ზის ქოშების ტყაუენ-ტყაუენი

„ფიქრები“ მოგზაურობის მხატვრულ რებორტაჟს როლი წარმოადგენს. მასში ნახელი და განცდილი წარმოსახულია არა თანმიმდევრულად განლაგებული, ვრცელი და ნატურალურად „ამოწურავი“ ჩანახატების შეშველით, არამედ თავისებური სიმბოლური მნიშვნელობის შტრიხებით, პირობითი კონტრებით, ზოგჯერ შორეული ასოციაციებით, რომლებშიც ხელსახებად არის ვადმოცემული მოვლენათა არა, მათი არა იმდენად ვარეგანი გამოსახელება, რამდენადაც ნამდვილი შინაგანი ბუნება და ხასიათი:

თვალს მჭრიდა კრელი ჭახის ნაყადა, შავრამ სხეულით გზის გამთიშველი — აქვე შენობებს ზემოდ ნახატა თეთრი ღრუბელივით იწვა შიშველი! შუქით ლეილას იწერდა ქუჩა, ქრებოდა, ენთო, ისევე ქრებოდა! ნეტავი თვალი არ დამეხუჭა — მოსაგონებლად არ მექნებოდა... ჩვეს სტამბოლი, ძველი სტამბოლი, მიკობ-მოკობულ სახლების იქით... სადაც თეთრენის ბოლით ვაბოლიდა, თაღებ ქვეშ ვავა უტრეიწორი კქით!

და ამას მისდევს ნახევრად ვანრული, ნახევრად ვროტესკული პორტრეტი ვეახანის მჭლობელი ალი ეფენდისა, რომელიც „უმზეოდ და უზემოდ“ ფეხმორთხმული ზის თითქმის სამეზუმეოდ ვაწყობილს თავის შუშაბანდში, სადაც

ბნელში ზარბაცი ალიც ანთია, და ამ დიდ ხეფემეშ, ამ დიდ შუშაში — შენი უსიტყვო ლაღი — ნარღია, შენი ტი-კბილის შუქი — დუშაში!

ასე წარმოუდგება პოეტს უფერული და უშინაარსო, უსიტყვო და ლანდური ცხოვრება სიმდიდრის მონად ქვეული აღმიანისა, რომლის სახეშიც მახელი სოციალური ვაახრებით არის ვამოხატული სრულიადც არახახარბიელი ბედი ფაქტიურად დასავლეთის კაბიტალიზტური სახელმწიფოების მიერ კოლონიზირებული თურქეთის თანამედროვე ვაბატონებული კლასებისა.

ვერსად, მსოფლიოს ვერც ერთ სხვა კუთხეში, ვერც ერთ სხვა ქალაქში ვერ ივრძნობთ ორი კონტრენტის — ვერობისა და აზიის ისეთ უშუალო შეხვედრას, როგორც სტამბოლში. აქ ყოფნისას თითქმის ერთდროულად ცხოვრობ დასავლეთისა და აღმოსავლეთში, სადაც იმავე ქრეხეში, რომლებზეც დამით თვალის მომჭრელი კომერციული ელემტრო-რეკლამე-

ბი გაბრძვებდათ, დილით წყლისა და თევზის გამოყენებით ბიჭების შემწარმონი კვილი გაისმის. ყველგან ფეხის ყოველ გადადგამზე ერთობლივად წინ გვხვდება ევროპა და აზია. ამ წინააღმდეგობაზე ბევრი უცნაურობაა, მაგრამ არის ბევრი თავისებური სიღამაზეც და მომხიბვლელიობა:

ეს მართლაც ქვეყნის სიღამაზეა და არა ზღვათა დაუღვერობა: მიწის ერთ ნაპირს ჰქვიან აზია, მიწის მეორე ნაპირს — ევროპა! ბოსფორმა დღევით გააეღო ზღვარი, სადაღაც კი ძველი ცეცხლი ანთია — ცად ოქროს მთვარე და ოქროს ქვარი სტამბოლს ერთბაშად აღმართია!

თურქეთში მოგზაურობისას სულიერად გამოდიდრებით და გზიბლავთ თურქების მიერ დამხობილი ბიზანტიის — ოდესღაც მთელი ქრისტიანული მსოფლიოს ყველაზე მოწინავე და განათლებული ქვეყნის ცივილიზაციის ძველთა ნაშთები და კიდევ უფრო ძველი ანტიკური სამყაროს მეტაფორული კულტურის ნანგრევები — სახელგანთქმული პერგამი და ეფესი, იპოდრომები და თეატრონები, აბანოები და ბიბლიოთეკები, აკროპოლები და საეურთხეულები, ოლიმპის ღმერთთა ქანდაკებანი და ითხე ნათლიმცემლის საფლავი, სახლი, სადაც ვადმოცემით ღვთისმშობელი გარდაცვილია: ნატარალები, სასახლეებისა და ციხე-ღარბაზების ნანგრევები, მუზეუმები. ყოველგვ ეს, ოდესღაც დამყარებულთა მახვილით დანგრეული და გამარტახებული, მიწამყრილი და დამარტახებული, მხოლოდ ახლა ამოდის მიწის წიაღიდან. მხოლოდ უკანასკნელ დროს დინტერესებულან თურქეთის მმართველი წრეები მთელი ამ იშვიათი საბუღრით და ისტყ, კომერციული ანგარიშთანობით, უცხოელი ტურისტების მისაზიდავად.

აიასოფია — მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი ქრისტიანული ტაძარი, ძველი ქრისტიანული ხელოვნების ერთ-ერთი უმშვენიერესი კმწახლეა დიდ ხანს მუქითად ქონიით თურქებს გადაცემებული და მხოლოდ ქმალ ათათურქს — თურქეთის ცხოვრების ამ სახელოვან განმანლებელს და რეფორმატორს უქცივია იგი მუზეუმად, რომელსაც აუარებელი უცხოელი დამთვალიერებელი ეტანება ცხოველი უფრადლებით და ინტერესით.

ქემალ ათათურქის სახელი, რომელთანაც დაავშირებულია თურქეთში ფეოდალური მონარქიული ტირანიის ლიკვიდაციისათვის ბრძოლის პროცესი, დიდი პოპულარობით და სახალხო აღიარებით სარგებლობს. ყველგან და ყოველ ნაბიჯზე გვხვდება მისი ძეგლები, ბიუსტები, პორტრეტები, მაგრამ ამასთანავე თურქეთის თანამედროვე მმართველი წრეები გულ-

მოდენენ თანმიმდევრობით სპობენ ქმალის პროგრესული პოლიტიკის ყველა წინააღმდეგობას ანგარის ერთ-ერთ თეატრში უცხოელი თურქები მწერლის ხოლდენ ტანეთის პიესა, რომლის მთავარი გმირი — თურქეთის მინისტრი ტრამახოსი, რომ მას შეუძლია ათათურქის ბრინჯაოს ძეგლზე დასაგულითსვენ ვაშვერილი ხელი უყუღმა შემობარბნოს...

თავისი შემოქმედებითი ნიჭი და ენერჯია თურქებს მეჩეთებისა და სულთანთა სასახლეების მშენებლობაში ჩაუტსოვთა. ახლა ეს სასახლეები მუზეუმებად არის ქცეული და მათი დათვალიერებისას ცხდად თვალწინ წარმოვადგებათ ამ ქვეყნის ისტორიის დამახასიათებელი რეალიები, მასი მრისხანე მშრამანებლები, მათ მიერ გადახდილი დამყრობითი ომები, ნადავლი სიმდიდრე, ყველაფერი ეს, მრავალ რბევათა და აწიოყებათ, ტანჯვა-წამების, ცრემლთა და სისხლის ნიაღვრების, ვანებათა ღვევის მომასწავებელი, ახლა დამცხრალი, უსიციოცხოლო დემილით და ცივი გარინდებით არის მოცული:

აქა დგას სვეტი კვლავ საჭურისივით დგას, მაგრამ ცივი ქვა თვალს არ გვაღვიწვებს და თითქმის კერცხალი სცივიათ სიცივით დაბლა თმებამოშლილ ბალის შადრევნებს.

ასეთია პოეტის უნარი სიტყვიერი მხატვრობისა, მეტაფორულ სურათში მოვლენათა არსის კონდენსირებულად გამოხატვისა.

თურქეთის მრისხანე სულთანთა სასახლეების დათვალიერებისას, აქ გამოიფენილი მრავალფეროვანი ექსპონატების გაცნობისას მრავალი მწვევე მოგონება აღეძვრის ქართულ კაცს, ღვენი მყაცი და სუსხიანი ისტორიის მრავალი ბედულიმართობის ვანცდა ცოცხლდება მის ცნობიერებაში.

შორით რა შვეატყო სულთანის გულს მე, ინდა ბნელ ვენებათა დღევნის და ხალისს...
 იმ საუკუნეებს, როცა კი ვესმენ
 კენესალა მომსმის ქართული ქალის!
 კენესა და მომსმის... ო, ასეთ კენესას,
 რა გული უძლებდა, რა დრო, რა რყინა!
 ვგრძნობ: სადაღაც გაბზარა წარსული დღესაც
 და მამაკაცობა ჩემი გაკვილა!

ეს გულისმომკველი კენესა სულთანის პარამხანაში ჩამწვედული ტყვედ ან ძველად წამოყვანილი, ან მონათა ბაზრებზე გაყიდული ქართული ქალისა, კენესა რომელშიაც პოეტი ჩვენი ხალხის თავზე საუკუნეთა წყვედალში დატრიალებულ ყოველგვარ სატანჯველს განასახიერებს.

სამკოთა პატრიოტის თვალი და გული ამ უცხო სამყაროში ყველაფერს თავისი საშწონ-

ლს სასიცოცხლო ინტერესების, მისი ნათელი თანამედროვე სოციალური იდეალებისა თუ ისტორიული გამოცდილების თვალსაზრისით ხედავს და განიცდის. „ფიქრების“ ავტორს ყოველთვის და განუყრელად თვალწინ უდგას თავისი ქვეყანა, მისი დღევანდელი ცხოვრება და საუკუნეთა სიღრმეებში მომავალი ისტორიული ყოფიერება, აი, სტამბოლის ბაზრის მართლაც და ფანტასტიური სანახაობით განცვიფრებულ პოეტს ჩვენი წართქველი კულტურის როგორი შორეული ენოლებიდან მომდინარე ანალოგია აღუქვარის:

მე გამახსენდა მელაზანზარი,
უზარმაზარი კარიბჭე ზღვათა, —
დიდი ქარავსალი, დიდი ბაზარი
და სალაფო სხვათა და სხვათა!
მე გამახსენდა: ვახლი ავთანდილს
და გვიამბობდა ფატმან-ხათუნი,
რომ გულანშაროც დარჩა აქამდის
ზღვის ფსევრზე ასე გადახატული.

პოეტური აღწერილობის ნაწილობით ოსტატობით წარმოსახავს პოეტი სტამბოლის ბაზრის ეკზოტიკურ სურათს, რომელშიც სანახაობათა ეანრული კოლორიტული წანახატები განყოფიერებულია მოვლენათა სოციალური არსისა და მნიშვნელობის ნათელი გააზრებით

მე ვნახე ფერად შუშაბანდების
და გუმბათების ზღუდე მალალი,
ჩოჩქოლი ახალ-ახალ ვარდების,
ვარდების ჩუმი აყალ-მაყალი!
ვნახე შუა-დღე და შუა-ბაზრის
ყაფანი უკვე ყზადღებულა,
მაცდური სიტყვის, მაცდური აზრის
კოკონი ღიმილ-გაჩაღებულა.

პოეტი ავეიწერს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის თვალუწვდენი საეპირო გზებით მსოფლიოს ამ ერთ-ერთ თვლიერ ბაზარზე შემოზიდულ სიმდიდრესა და სიუხვეს: ფარჩეულისა და ოქროულის, ხილეულისა და ძვირფასი თვლების, ქსოვილებისა და ტყავულის თანაგვარი ნივთებულობის დახვეწებულ გორებს:

საქ იყო მაინც ამდენი დამნა,
სათოფისწამლე და სატეფარი —
რამდენი წვეთი სისხლი დააშრა,
ჰყავდა რამდენი ღამის მოთვარი!..
...ახლა: სევადი, ახლა: ზარნიში,
ახლა წყრილა ხმა საჭრეულების, —
არც არჩევათი, არც ანდვარიში..
მზიზღავდა ხელი ოქროშეკლები!

სტამბოლის ბაზრის ესოდენ ცხოვლად და ფერადოვნად დახატული სურათის დამამთავრებელი.

ბელ სტრუქონებში პოეტის ფანტაზია კიდევ ერთხელ შორეული ასოციაციებით უკანმწვდენს მთელს ამ უარესად სპეციფიკურ სანახაობას ქართველი ხალხის პოეტური გენიის მიერ შემწილ წარმოდგენებთან:

ამიტომ იყო, სტამბოლის ბაზარს
როცა შეველე თვალი პირველად —
ვახლი ავთანდილს, და მელაზანზარს
სტამბოლიც ჰგავდა გასაყვარებულად!

და ასე ყველგან და ყველადღერში: „სამშობლოე ჩემო, შენთანაა ჩემი ფიქრები!“ განუყრელად სამშობლოსთანაა პოეტის ფიქრები, სამშობლოს სახება განუყრელად თან ახლავს პოეტის აზრთა და გრძობათა მოძრაობას. ამ უცხო საშყაროში მოგზაურობისას მის ყოველი სანახაობა და შთაბეჭდილება თავის მშობლიურ თბილისისა და ბათუმს გაახსენებს.

ვწერ მოგზაურო და ამიტომაც
თბილისის ფანტებებრელი ფერდობი
სტამბოლშიც ფიქრობს ცად გადმოდგომას,—
ჩემს აზრებულ თვალს თუ ვენდობი!
ვწერ მოგზაურო და განსხვავება
ვერ გამიგია ცისა და მიწის —
ღამით აესეს ზღვა ვარსკვლავებმა,
ისევე, როგორც ბათუმმა იცის...

პოეტი მოგზაურობს თურქეთის მიწა-წყლის სიერტეებზე და მის თვალწინ ვაღიშლება უცნაურა სურათები ეამთასვლით დამბობილი ქრისტიანობის წინა ეპოქების წარმართული ცივილიზაციის ნაშთებისა და ბიზანტიის ქრისტიანული კულტურის მატერიალური ძეგლებისა:

აბა, წარმართთა ცააწვდილ ტაძრის
დიდება ნაცარტუტად ქცეულა,
სადაც უღაბნოს ქარივით დამარწის
სუნთქვა — პერგამის შთას მიღწეულა.

ზუნების სტიქიას თუ საუკუნეთა სიღრმეში ხალხთა ურთოვრთ რბევისა და აწიოყების ბოროტ ძალებს, ხანძარსა და სისხლისმღვრელ ომებს უნგრევათ ეს დიდებული ქმნილებანი კაცობრიობის გენიისა:

ყველა მიწისძვრა, ყველა ლაშქრობა
ამ საყურთხვეველს ემუქრებოდა,
როგორ მოასწრო სისხლმა აშრობა,
ხანძარი ხანძრით როგორ ქრებოდა.

და უეცრად შორეული ასოციაციების ძალით პოეტის ცნობიერებაში ცოცხლდება თავისი ქვეყნის გარდასულ საუკუნეთა ცხოვრების დრამატიზმით აღსავსე ეპიზოდები, როცა ასევე იწვოდა და ნადგურდებოდა ქართველი ხალხის

შემოქმედებითი შრომის დიდებული ნაყოფი, როცა უცხოელი დამპყრობლები დაუნდობლად ძარცვავდნენ და იტაცებდნენ ანტიკური ეპოქის საქართველოს უთვალავ დოვლათსა და სიმდიდრეს:

ვანის მთა, ვანის ქალაქი იწეის მდიდარი, შტაციუ და უძლველი, ინგრევა ფუძე ცისა და მიწის, ღმერთების დიდი საფრთხეველი! იწეის კოლხეთი, იწეის წარსული, ის, რაც იმედად მე დავისახე — დაქვევულა და გამარცხელი, მიაქვთ ხავებით პერგამისაყენ!

ასე ერთიანდება პოეტის ფიქრთა სამყაროში ერთმანეთისაგან დაშორებული საუკუნეებისა და გეოგრაფიული სივრცეების განცდა.

კარლო კალაქისთან ერთად ჩვენ დამძული ინტერესით ვათვალიერებდით ანკარის ხეთურ მუზეუმს. ეს მუზეუმი, რამდენადაც ვიცი, უნაკადური უნდა იყოს მსოფლიოში. ჩვენთვის, ქართველ მოგზაურებისათვის იგი ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა თურქეთის ახლანდელს სატახტო ქალაქში — ანკარაში. ამ ქალაქში ცოტა რამ არის განსაკუთრებით საყურადღებო და დასამახსოვრებელი. შთაბეჭდილებას ახდენს ქველ ათათურქის ვეებრთეულა მფხოლუეში და მისი შემორჩაღტრი მუზეუმი, ზილა პირველ ყოვლისა, რასაკვირველია, ხეთური მუზეუმი:

ქეთა სიციცხლე და სიცილილი ვისაც არ სერია, — ამა, ხეთები! სადარბაზო ტვიფრი, წარწერა... დვას ლომი ლომთან ტალავარში, დვას ხარი ხართან, — წარმართი ჰამა გამახსენეს და გამახარდა!

პოეტი მთლიანად შთანთქმულია ამ შორეულ, პრეისტორიულ წინაპართა ვარგოცვაში. აქ უკვე მთლიანად წაშლილი და წაღეკილია ეპოქათა და სივრცეთა საზღვრები:

მცხეთის მთებშიდან, ზამილონის ვავლით, ხეთამდა — იმათ კვალს შრავალ ათასი წლის წინად ვხვდავდი.

მართლაც, რა საოცარი სიციხელით მეტყველებს ანკარის ხეთური მუზეუმის იშვიათი ექსპონატები ქართველი ხალხის ნათესაობაზე თავის ამ შორეულ წინაპრებთან. რამდენი რამე გვსმენია და წავგიკითხავს მეცნიერული ლაპორტებში, მიხვედრებში, ვარაუდებში, არგუმენტებში ამ ურთიერაობის შესახებ, მაგრამ სულ სხვაა ამ მუზეუმში წარმომოხილი ცოცხალი შთაბეჭდილებანი:

ჩვენი ნაქერწი ჭინჭილები, ჩვენი კერეკი, ღრეობის შემდეგ ომის ცეცხლები, ვაზის მტვერებით მოხატული ღვინის ფილა, ლხინს და სიციცხლეს ცად აწვდელი რომ

ეტრფილა.

ყველაფერი აქ ჩვენი ეროვნული ციცილიზაციის შორეულ ფესვებს მოგვავსონებს და ამიტომაც ასე ბუნებრივად ელერს პოეტის სიტყვები:

ხეთამ რომ მცხეთა გამახსენოს, ანდა კახეთი, ხეთის, კოლხეთის და მესხეთის ვადასახელი — ვასავებია ჩუმი წუთიც ამ გახარების — ისე, ვით ქვაში მომწყვედული სუნთქვა ხარების...

პოემის მთავარი თემა მინდა „სხვა საქართველოა“ — თურქეთში მცხოვრები ქართველობა. ზემოდ უკვე იყო თქმული, რომ თურქეთში მოგზაურობისას ყოველ ნაბიჯზე ვხვდებოდით ქართველობას, სხვადასხვა პროფესიის, სოციალური და ქონებრივ მდგომარეობის ქართველებს. ბევრი მათგანი მექლისის დებუტატები არიან, ზოგი უმაღლეს სახელმწიფოებრივ თანამდებობებზე მუშაობს, ჩვენ ასეთ ქართველობას არ შევხვედრებოვართ. ჩვენ ვხვდებოდით უპირატესად გლეხებს, ხელოსნებს, წვრილ ეპქრებს — ერთი სიტყვით, მშრომელ ქართველებს. ისინი შამაილიანები არიან, სხელი და გვარიც გამოცვლილი აქვთ, მაგრამ იციან, რომ ქართველები არიან, ამაყობენ კიდევ თავიანთი ქართველობით, გულში უღვევით ეროვნულ გრძნობა. „მართალია, რწელი სხვა ვაქვს, მაგრამ სისხლი და სული თქვენი ვაქვსო“. გვეუბნებოდნენ ისინი, მწეველ ვანიცილიან კიდევ, რომ საშობლოს (რომელსაც ისინი „მემლექეთს“ ეძახიან) საესებით მოწყვეტილი და დაშორებული არიან. მართლაც, მათ არავითარი წარმოდგენა არა აქვთ თანამედროვე საქართველოს ცხოვრებაზე, ისიც კი არ ვაუგიათ, რომ ჩვენ 1966 წელს რუსთაველს იუბილე ვადანუხადით. აგრატესში შემთხვევით შეხვედრილმა ერთმა ქართველმა გვიამბო: წუხელ ბევრვებს მთელი დამე არ უძინიათ, თურქულ ვახეთში წაიციხეს, რომ საქართველოში შიმშილობენო და ცხარედ ტირილდნენ. შამა, რაიმე შევავარგოთ და ვაუვგავანოთო, ისინი ხომ ჩვენი ძმები არიანო, ვხვეწებოდნენ თურმე ბაღლები, ჩვენ კარლო კალაქზე მივეთითეთ მას და ეუთხარით: „აო, შეხედეთ შიმშილიან გან როგორი გამხდრები და ვაშვალტყავებული არიან ქართველები-თქო. შემოგვიჩოდნენ, რომ საქართველოდან არაფერი ესმით. როცა ტრაპუნდში ვცხოვრობდი, თქვენი რადიოს ხმა

მანქნ გეგმოდია, ახლა აქ, სტამბოლში, ისიც ვეღარ აღწევს ჩვენამდეო, — გვითხრა ერთმა ქართველმა და გვითხრა: — ცოტა ხმამაღლა დაუყვირო რადიოში — ეგებ გავიგონოთ რამეო, და თანაც დასძინა: მაშინაც კი, როცა თბილისიდან რადიო-გადაცემის მოსმენა მოგვეჩერებოდა, გვიძირს გვაგება — „ძალიან ცქერტად“ ლაპარაკობთო და გვითხრა, ცოტა დინჯად ილაპარაკეთ რადიოშიო.

უპირველესი სასიხარულო შთაბეჭდილება, რაც ჩვენ თურქეთში მივხვრებ ქართველებთან შეხვედრებისაგან მივიღეთ ის არის, რომ მათი დიდი უმრავლესობა ლაპარაკობს მშობლიურ ენაზე, ქართულ ენაზე, თან ლაზურ დიალექტზე. ქართულ სოფლებში წესად აქვთ, რომ ქალიშვილები მხოლოდ ქართველებს მიათხოვონ და რძალდაც ოჯახში ქართველი ქალი მოიყვანონ. სწორედ ამ გზით ინარჩუნებენ ისინი ქართულ ენას. უნდა აღინიშნოს, რომ მეზობელ სოფლებში მცხოვრები თურქები პატრიისციფიით და სიუყარულით ეპყრობიან ქართველებს, ჩვენთან საუბარში დიდად აქებდნენ მათს ვაჟი-ოჰასს, პატრონებას, სტუმართმოყვარეობას, შრომის მოყვარეობას.

ყოველივე ეს ბაღებს შთაბეჭდილებას, რომ არსებობს „სხვა საქართველო“:

სხვა საქართველო სად არის — ამა, გახედვითაგორებს —
 ხან რომ თან მოგვევს გზადაგზა, ხან რომ
 სიშორით გაღონებს.
 ხედავ? ხეს ვაზი ეხვევა, დგას ოდა-სახლი,
 ნალია,
 და კერის პირად ბავშვების ქართულიც
 ჩაუმტარალია.

მართლაც, ბურსას მიდამოებში მოსახლე ქართველების სოფლები დიდად წააგავს საქართველოს, კერძოდ, აჭარის მთიანი რაიონების სოფლებს. ბევრ მათგანს სახელებიც ქართული აქვთ შერქმეული. ჩვენ ვეყავით სოფელ მაჭახელაში და იქ მისიელისთანავე ნამდვილად „სხვა საქართველო“ წარმოგვიდგა თვალიწინ:

არა, ძიღშიაც არ გვიანტრია —
 მოულოდნელი თვალითაგებოდა:
 სოფელს გავხედეთ დილა-ადრინა,
 სოფელი თურქე მჭკარელა!
 შინ როცა სტუმრად მივვინაპირეს,
 დისასლისიც დაგვებდა თავანით:
 გარს ეხვეოდა ჭკუფად ხატოქეს
 შთამომავლობა ოსმან თავადის.

ეს ხატოქე — „ცხრა შეილის დამშვენებული დედა. ამ სოფელში რვა და შეიდშვილიანი ოჯახი ჩვეულებრივი მოკლენაა. მშობლიურ ენასთან ერთად აქურ მოსახლეობას ქართული

გამომეტყველებაც, ეროვნული იერაც შეუჩინებელია. შეუძლებელია წრფელი და ალტაცების გარეშე უძვირო გვეხვედნენ საქეთრებით ამ მშვენიერ ახალგაზრდობას:

სწორედ მესამე საუკუნეა
 ენატრობ ამ ბიჭის სახეს დიდებულს,
 მორცხვად რომ თავი ჩაუდუნია
 დედის კალთაზე ხელჩაკიდებულს.
 სწორედ მესამე საუკუნეა
 ამ გოგონების მზერას დაცემებ
 და სავანებოდ ასე მგონია,
 აქ დამხვდრია ოსმან თავაქემ.
 ლამის მუხლებზე დაეყვებ მგზავრი,
 დავლოცო მინდა ჩემი გზა-კვალი,
 ჩემს გულს ხატიქემ ახუარა ჟავრი —
 კვლავაც კერის წინ უდგას აქანი.

როგორც უკვე აღვნიშნე, „ფიქრები“ თურქეთში ჩვენი მოგზაურობის პოეტურ რუბორტაჟს როდი წარმოადგენს. მასში პოეტი ისწრაფვის ამ მოგზაურობისას ხილული და განცდილი მხატვრულ ხარისხში აიყვანოს, განაზოგადოს, პოეტურად გააზროს, თავისი შემოქმედებითი ჩანაფიქრის შესაბამისად გარდაქმნას და გადაამუშაოს. ბურსის მახლობლად მდებარე ქართულ სოფლებში ჩვენი მოგზაურობისას იყო ერთი ასეთი დაუფიქარი ეპიზოდი: ერთ პატარა დაბაში ვიღებოთ და ანკარადან ბურსისკენ მიმავალ ავტობუსს ველოდებოდით. უცერად 11-12 წლის ბიჭუნა მოვიხიბოდა, მომხიზველი გარეგნობის, ნამდვილი ქართული გამომეტყველების ბიჭუნა. მას უფრო მოეკრჩვენი საუბრისათვის ვაგვო, რომ ქართველები ეივავით და ალტაცებული მოგვეარდა: „გურჯები ხართ? მეც გურჯი ვარ“, — შეგვძახა მან და გვეხეოდა, გვეაღერებოდა, გვეკინიდა. გვეპატოვა ათეურესტრანში, სადაც იგი ჭურჭლის მრეცხავად მუშაობდა. ჩვენ, რა თქმა უნდა, გვეუხერხებოდა, რომ ამ პატარა ბიჭის დამატებით გვესარგებლა. მან მოგვიბოდიშა, რომ ქართულს კარგად ვერ ფლობდა. ნენაი მასწავლობდა ქართულს, გერამ, როცა ნენაი მომიკვდა, მას შემდეგ ქართულს არავინ მასწავლისო, — გულდაწყვეტილ შემოგვივილა ბიჭუნამ. ვიღრე ჩვენი ავტობუსი მოვიდოდა, იგი არ მოგვეცილებოდა, გვესაუბრებოდა, გვესიყვარებოდა, როცა სპირო ქართული სიტყვის მოძებნა გავუძიებოდა, დახმარებისათვის თარჯიმანს მიმართავდა — ჩვენს თანამგზავრ ქართველს, რომელმაც თანაბრად იცოდა ქართულიც და თურქულიც. როდესაც ავტობუსში ავდიოდით, უცერად ამ ბიჭუნამ ყოველ ჩვენთაგანს თითო პატარა ქილა მაწონი შემოგვაჩეხა ხელში, ყველანი სათითაოდ დაგვკაცო და ასე დაგვემშვიდობა გულის სიღრმედა შეგვძახა ამ მოულოდნელმა და უცნაურმა შეხვედ-

რამ მართლაც რა გრძნობაა ეს ეროვნული გრძნობა, რა ძალა აქვს მას, რატომ ღვივის იგი ამ პატარა პიქის უმანკო გულში, რომელსაც უფალით არ უნახავს თავისი სამშობლო, არც „მემლექეთიანი“ მოსული არაიენ შეხვედრია და არც არაფერი წაუციოთხავს საქართველოს ისტორიისა, თუ დღევანდელი ცხოვრების შესახებ?! ამ ეპიზოდში თავისებური ანარეკლი პოევა კარლ კალაის პოემაში:

შეკრთები კაცი, იფიქრებ: მოჰქლას ამ აღმოჩენაში, —
„ცობდა სიტყვა მასწავლა სასიყვარულოდ ნენაში...“

ასეთია ცხოვრებისეული მასალის პოეტური ტრანსფორმაციის ხელოვნება.

გვიან ღამით ებრუნდებოდით მაჭახელიდან. მთელი სოფელი კინძღილებით, ფარნებით, სანთლებით მიგვაცილებდა დიდ მანძილზე. წვიმიც წამოგვეწია, მასპინძლებს არ ვეთაობოდით, მაგრამ მეტი იქ დარჩენა აღარ შეიძლება. ამ დღევინყარი შეხვედრის ფინალიც ღამის სიბნელეში გზის ვაგნების ეს ეპიზოდის ასახულია „ფიქრებში“:

თუმცა არ მომწონს თქვენი ფერ-წყალი, თქვენს ამ საღამოს არ ვემდურებო, —
ეხედავ არ ცვივა წყალს ნაპერწყალი, არ დაგვენათიან ელნათურებო...

თურქეთის ქართველობასთან ყოველი შეხვედრისას ბუნებრივად გვებადებოდა ოცნება და ნატვრა, რომ ამ ხალხს სწორი ცოდნა და წარმოდგენა ჰქონდეს საქართველოზე, ქართველი ხალხის დღევანდელ ყოფა-ცხოვრებაზე, რომ ჩვენს თანამოქმედებს დაანახებინო ჩვენი ხალხის გმირული შრომით აღორძინებული სამშობლო. სწორედ ეს ოცნებაა გამთავებული პოეტის დიპლომაში პასან კურტანამესთან:

ნეტავ განახა, როგორ დაიწყო ჩვენი ბრწყინვალე თასწლეული, —
ნეტავ განახა „აქარის წყალი“ განმანათლებელ შუქად ქვეუღლი
ნეტავ განახა მთების გულშეკრდი, სავსე ნარინჯის ოქროს მედლებით,
ნეტავ განახა, ჩვენს ახალ დღეებს თუ როგორ სჭედენ ჩვენი მშველდები.

შეუძლებელია უცხოობაში მცხოვრებ თანამოქმედებთან შეხვედრებს ქართული საბჭოთა პატრიოტის გულში არ აღეძრას მღვდვარე განცდები, სტრეილი მოქმედებისა, ცხოვრების ერთფეროვანი მდინარების შეცვლისა, „ამ მაჭახელადან იმ მაჭახელამდე“ სიტყვის გადაწევისა, ძმური ურთიერთგაუმჯობესების დამყარებისა, ამ ოცნებით და მისწრაფებით არის შთაგონებული „ფიქრების“ ის სტრუქტურები, რომლებ-

შიც გადმოცემულია პოეტის საუბარი თურქეთის მაჭახელას სოფლის ადგილობრივ მოსახლეს:

ბასარიონ ბლენტი

მაშ კიდევ რამდენი სამასი წელი ვუცადოთ სვე-ბედი თუ რას გვიპირებს! სათიბზე აქ ყოველ წელს ელავს ცელი, სათიბი მაინც ბიბინებს, ბიბინებს...
მაშ თავი არ დავდო? მაშ არ ველავდე? ცად ისე ხალხი რად აღმიტყაყებს?!
ამ მაჭახელადან იმ მაჭახელამდე სიტყვა რად გავუბი ჩემს სახლიაკებს!?

საბჭოთა ადამიანის ყოველი მაღალი ოცნება და მისწრაფება, მათი ხორცშესხმის პერსპექტივა დაკავშირებულია ახალი სამყაროს იმ უქრობ ნათელთან, რომელიც უპირველეს ყოვლისა, დიდი ლენინის უკვდავ პიროვნებათა განსახიერებელი. ამიტომაც — „ფიქრების“ საუკეთესო სტრუქტურები სწორედ ვ. ი. ლენინის ყოვლისშემლე გენიისადმი მიძღვნილია. ეს მით უფრო ბუნებრივია და კანონზომიერია, რომ პოეტის მოგზაურობა თურქეთში სწორედ აზრილის იმ დღეებს დაემთხვა, რომლებიც ვ. ი. ლენინის დამადების თარიღად არის შესული კაცობრიობის ისტორიაში, ხოლო თვით პოემა დიდი ლენინის დამადების 100 წლისთავის, საიუბილეო ვითარებაში იწერებოდა. ყოველ საბჭოთა ადამიანს შეუძლია სრული უფლებით გაიმეოროს ის სიტყვები, რომლებიც ვ. ი. ლენინის დიად პიროვნებასთან ყოველ ჩვენთაგანის განუყოფელი ერთიანობის აზრია განსახიერებელი:

მისი უქრობი ცეცხლი მეცა ვარ, მისი ნაპერწყლის მეათასედი!
ვერც ერთ მწვერვალზე ისე ვერც ავალ, დღეს რომ არ მქონდეს რწმენა ასეთი.
ჩვენი მარჯვენა ხალხის მომავალ ბრძოლისთვისაა გადაჩენილი...
მე ვიცი მისი სუნთქვა რომა ვარ — ჩემი სიცოცხლით ცოცხლობს ლენინი!

ეს სტრუქტურები ქართული პოეტური ლენინიანის საუკეთესო მიღწევათა რიცხვს მიეკუთვნება. და ასეთივე მაღალი იდეური ელერის სიტყვებით მიმართავს პოეტი „ფიქრების“ დამამთავრებელ პასაჟში ჩვენი საბჭოთა სამშობლოს დედაქალაქს მოსკოვს, რომლისკენაც რწმენით, იმედით და სასოებით არის მიმართული ჩვენი ეპოქის ყოველი მოწინავე ადამიანის თვალი და გული:

მრავალ მილიონ გულთა დამტევი,
და ვარსკვლავების დიდო ქალაქო,
მრავალ უძილო ღამის გამთევო,
კვლავაც გვაქვს შენთან სალაპარაკო.
ჩვენი იმედი კვლავაც შენა ხარ, —

ჩვენი ეს სადმე თუ დაიბინდა,
ჩვენი სიცოცხლის გადაჩენა ხარ, —
და შენ მკლავებზე დაეყვით მინდა.

ლენინი, მოსკოვი, — ახალა, თავისუფალი
და დემოკრატიული მსოფლიოს, დედაშიწაზე
უფლაზე სამართლიანი და ჰუმანური წყობილე-
ბის გამარჯვების რწმენის განმსაზიარებელი ამ
სახელებით არის განათებული პოემაში გამოხა-
ტული რთული, თანაც სასიხარულო და თანაც
ნაღვლიანი ფიქრების საშუარო. ეს ამბულგე-
ბელი, გულის სიღრმეზე შემჭრელი პატ-
რიოტული სიმფონია მთავრდება ისევ და ისევ
სამშობლოსადმი მიძღვნილი დედაშვილურა
სიყვარულისა და ერთგულების გამოთქმული
სტრიქონებით:

თორმეტი დღის და უფარსკვლავო თორმეტი
ღამის,
მეზღმოყურელი მოგზაური ბურსის,
პერგამის,
სტამბოლისა და სასულთანი კარის
მნახველი, —
ყოველთვის, როცა საოცნებო დროს ხელთ
ვბაყრობდი,
ჩემო სამშობლოვ, განუყურელა შენზე
ფიქრობდი,
შენა ხარ ჩემი სიხარული, ჩემი ნაღველი.

სიხარულისა და ნაღველის — ამ თითქოს
ურთიერთგამომრიცხველი გრძნობებით ტოვებს
პოეტი თურქეთს. ასეთი წინააღმდეგობრივი
გრძნობებით და განცდებით ეუფათ ჩვენც
მოკლდნი, როცა ამ ქვეყანას ვეშვიდობებო-
დით. დიდი სიხარული იყო ჩვენთვის იმის
თვალნათლე ხილვა, რომ სადღაც არის „სხვა
საქართველო“, რომ ქვეყნად, საქართველოს
გარეთ ცხოვრობს ესოდენ მრავალრიცხოვანი
ქართველი მოსახლეობა, რომელსაც შენარჩუ-
ნებული აქვს მშობლიური ენა, ქართული იე-
რი და რაც მდავარაა, ეროვნული გრძნობაც.
პატრიოტული შეგნებაც. და ამასთანავე დიდ
ნაღველსა და დაუოკებელ უმეყოფილებას იწ-
ვეებს ეს გარემოება, რომ, ეს ქართველობა ასე-
თი ყოფ კედლით არის მოწყვეტილი დედა-
სამშობლოს, რომ „სხვა საქართველო შორსაა,
შორსაა საქართველოდან“.

რადღენ კეთილშობილური მოვალეობა ეკის-
რება ჩვენს საზოგადოებრიობას, კერძოდ ქარ-
თველ ინტელიგენციას ჩვენ დაუცხრომლოთ
უნდა ვიზრუნოთ, ვიზამოთ და ვიღაწოთ
თურქეთის ქართველობასთან კავშირ-ურთიერ-
ობის გაღრმავებისა და განვითარებისათვის.
უფრო ხშირად უნდა მოეწყოს ქართველ მომ-
ღერალთა და მოცეკვავთა ანსამბლების გამო-
სვლები თურქეთში. (დღესაც ტბილ მოგონე-
ბად აქვს დაჩენილი თურქეთის ქართველობას

ნ. რამიშვილის და ი. სუხიშვილის ხელმძღვანელობით არსებული ანსამბლის შესრულებული თურქეთში. წელში ვაგიზარეთ, სწავლე მის გვემატა. ამ კონცერტებზე დასწრებისას, გვეუბნებოდნენ ისინი.) უნდა მივადლოთ ქართველ მწერლების, კულტურის მოღვაწეთა ჯგუფების ხშირ მოგზაურობას თურქეთში. თუ საუკუნეების მანძილზე თურქეთის ქართველობამ შეინარჩუნა ეროვნული სახე და მშობლიური ენა, მით უფრო ჩვენს ნათელ საუკუნეში უფრო აქტიური და ინტენსიური მუშაობა უნდა წარმოებდეს ამ მიმართულებით. ჩვენ უნდა მივადლოთ იმას, რომ თურქეთის ქართველობასთან ჩვენ ისეთივე კავშირ-ურთიერთობა გვქონდეს, როგორც აქვს ჩვენს მომეგ საბჭოთა უკრაინის უცხოეთში მცხოვრებ უკრაინელ მოსახლეობასთან, როგორც აქვს ჩვენს მომეგ სომხეთის უცხოეთის ქვეყნებში გაფანტულ თანამემამულეებთან.

ჩვენი ოცნება და იდეალი ამ მხრივ ის არის, რომ თურქეთის ქართველობაზე აღწევდეს ქართული მწერლობის ხმა, ქართული კულტურის ნათელი, რომ ამ ქართველობას ხელთ ქონდეს ქართული სახელმძღვანელოები, და ეგებ ქართული სკოლაც, ქართული გაზეთიც. მე ღრმად მწამს, რომ ამ სურვილებში არაფერია ფანტასტიკური და შეუძლებელი. ამისათვის ისიც აუცილებელია, რომ ვაცხოველდეს ჩვენი კონტაქტები თურქეთის ინტელიგენციის პროგრესულ ფენებთან. ჩვენ თვალნათლე დაინახეთ, რომ არც ეს ყოფილა შეუძლებელი და მიუღწეველი. მართალია, თურქეთში ჩვენი ხანმოკლე ყოფნის განმავლობაში არ მოხერხდა თურქეთის კულტურის მოღვაწეებთან ოფიციალური საჯარო შეხვედრების გამართვა, მაგრამ სტამბოლში ჩასვლის პირველ დღიდანვე ჩვენ შედგა ვარსკოვული ვიყავით პროგრესული თურქი მწერლებისა და ხელოვნების მოღვაწეთა ყურადღებით და ნამდვილი მასპინძლობით. ისინი გვიძღვნიდნენ თავიანთ წიგნებს და სახვითი ხელოვნების ნაწარმოებთა ალბომებს, გვიწვევდნენ თავის სპექტაკლებზე, გვეპატიებოდნენ ოჯახებშიც კი. ამ შეგობრული შეხვედრების დროს დაისახა კონკრეტული გეგმები ურთიერთ თანამშრომლობა და გამოცემის პრაქტიკული მოწყობა ახრი თურქეთში ქართული თეატრის, კერძოდ, რუსთაველის სახელობის თეატრის გასტროლების შესახებ. ჩვენ უკვე ხელთა გვაქვს ამ გეგმათა ხორცშესხმის პირველი შედეგები. თურქულ პრესაში გამოქვეყნდა ქართველ თანამედროვე პოეტთა ლექსების თარგმანები, დაიბეჭდა წერტილები ქართული მწერლობისა და ხელოვნების საკითხებზე. საქართველოში უკვე გამოიცა თანამედროვე თურქი მწერლების რამოდენიმე წიგნი და ამ ინიციატივას საქმით ეხმარებიან ჩვენი მეგობარი მოწინავე თურქი მწერლები. ამას წი-

ნად თბილისში იმყოფებოდნენ თურქეთის თეატრალური საზოგადოებრიობის წარმომადგენლები ჩვენი თანამედროვე სასცენო ხელოვნების მიღწევათა გასაცნობად, თურქეთში ქართული თეატრის გასტროლების მოსაგვარებლად. ყოველივე ეს მიღწეულია მხოლოდ პირველი კონტაქტების მოსინჯვის, თურქეთში პირველი მოგზაურობის, და ისიც ტურისტული მოგზაურობის შედეგად. ცხადია, ბევრად ჭეტი და მნიშვნელოვანი მიღწევებია მოსალოდნელი და შესაძლებელი ჩვენი მხრივ უფრო აქტიური და თანამედვერული ღონისძიებების განხორციელების შედეგად.

აი, რაოდენ აქტუალურია და დიდი სადღეისო საზოგადოებრივი მნიშვნელობის აზრებსა და ვარსებებს, მისწრაფებებსა და ოცნებებს აღჩაგვს ჩვენს ცნობიერებაში კარლო კალაძის ორი ლირიკული პოემა „მამა“ და „ფიჭვები“. ნამდვილი პოეზიის, ყოველგვარი ტეშირიტი ხელოვნების უპირველესი დანიშნულებაც ხომ

აღამიანის სფეროში აქტივისაცია, გამდიდრება და ამაღლებაა, აღამიანის შთაქმენის და განწყობა კეთილშობილური სიჭმენისა და სიჭმელებისა და ბრძოლისათვის!.. კარლო კალაძის ორივე ამ პოემაში გამოსახული ცხოვრებისეული მასალა პოეტის ბიოგრაფიის, მისი სფეროში ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია. აქედან წარმოდგება ამ ნაწარმოებთა დიდი მხატვრული სიმართლე, მასში განსახიერებულ გრძნობათა სიწრფელე და უშუალობა. აქედან წარმოდგება ამ პოემების ემოციური ძალა, შინაგანი ღრამატიზმი, აღამიანური სითბო და მომხიბვლელობა. ყოველივე ეს კი თავის მხრივ წარმოშობს პოეტური მეტყველების ფორმათა სიცხადეს და ბუნებრივობას, პოეტური ხელოვნების საშუალებათა ორგანიზობას, ენის ცოცხალ ხატოვანებას.

„მამა“ და „ფიჭვები“ კარლო კალაძის საუკეთესო პოეტური ქმნილებებია, მთელი დღევანდელი ქართული პოეზიის ფრიალ მნიშვნელოვანი მონაპოვარია.

ამირანის და ანუ ქართული მითი ქალღმერთ იანაზე

დახედავს ამ სათურს მკითხველი და არ შეიძლება არ დაეჭვდეს: ჰყავდა კი ამირანს და?

ვინ იყის! ყოველ შემთხვევაში, ამის შესახებ ეპოსში არაფერია ნათქვამი. ის კი არა, მიუხედავად იმისა, რომ ბადრი და უსუბი ყოველ წუთში ძმობას ეფიცებოდნენ ამირანს, თქმულების ერთ-ერთ ვარიანტში პირდაპირ ამის საწინააღმდეგოა ნათქვამი:

„ცხრათა ფრინველთა მზარგრძელთა
ილგეთის ჰალა გაეცნა,
უქმოსა, უშამისმოსა
ამირანს თავი მოეკლა“.

უწმირ და უნათესავეო ანუ ღვთაება! ამირანიც ხომ ღვთაებაა — ქართველი ხალხისუკაცუკასიაში მოსახლე მრავალი ტომის დიდი ღვთაება და სალოცავი.

ქართველი ხალხი განსაკუთრებით ამაყობს ხალხური ვენის ამ სწორბოვარი თქმულებით, ღვთაების დარღვიანის საგმობო საქმეებით. ქართველი კაცივით, ამირანიც ხომ პურადი და გულგამლულია ღვთაებში, უწმირი და გულგაუბრუნელია პირში.

ახვევ დიდი კვალი ვაგვლი პრიმითემ! ბერძნულ მითოლოგიაში. როგორც ამირანი, პრომეთეც ღვთაებაა. კეთილი ღვთაება ძველი პელაგებისა ანუ ღვთაება იმ ხალხისა, რომელიც ჯერ კიდევ ბერძნების დასახლებამდე ცხოვრობდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, და რომელსაც, როგორც ჩანს, ბევრი სულიერი ძაფი აქვთმირებდა კავკასიის ხალხებთან, განსაკუთრებით კი კოლხურ-იმერიულ ტომებთან.

კარლ მაიქსი შენიშნავდა, რომ „პრომეთე

1 პრომეთე — ძველბერძნულად ნიშნავს „წინასწარ მჭერებს“.

არის ყველაზე უფრო კეთილშობილური წმინდანი და წამებული ფილოსოფიურ კალენდარშია“. ასევე შეიძლება ითქვას ამირანზეც. იგი უაღრესად კეთილი და ქველმოქმედი, ხალხის შედინერებისათვის თავდადებით მებრძოლი, განსაკუთრებით ტანჯული და წამებული გმირია. ამ მხრივ, მართლაც, რომ შეუდარებელია იგი.

მაგრამ არა! არის კიდევ ერთი მითური გმირი, რომელსაც ამირან-პრომეთეს მსგავსად, ღმერთების საწინელი რისხვა დაატყდა თავს და ენით გამოუთქმული წამების ქარცეცხლი გადაიტანა. ეს გახლავთ პირმშვენიერი ქალღმერთი იანა და სწორედ იმის გამო, რომ მან ესოდენ დიდი და გაუგონარი ტანჯვა-წამება გამოიარა, სრულიად სამართლიანი იქნება იგი ამირანის გვერდით დაეყენოთ და მის ჰემსარიტ დაუვადიაროთ.

ამის გარდა, არის კიდევ სხვა საერთო მომენტებიც. პირველ რიგში კი ის, რომ იოც ამირანის თანამედროვეა და რაოდენ უცნაურიც არ უნდა იყოს, წამებული ქალღმერთიც კავკასიელია, უფრო სწორად — საქართველოს მიწა-წყლის შვილია.

ცნობილია, რომ ძველ ბერძნულ ვაგონოვებში მოცულობისა და გავრცელების მიხედვით თქმულებათა სამი ციკლი იქცევის ყურადღებას. ესენია: არგონავტების, თებესა და ტროას ციკლის თქმულებები. ამთგან ყველაზე უძველესია არგონავტების თქმულება, რომლის სამომქმედო ასპარეზი ძირითადად კოლხეთშია გაშლილი. როგორც პრომეთისორი აქავთ ურთმამე დასცენის, ეს თქმულება ბელაზურ წრეში აღმოცენებული ჩანს და ჩვენს წელთაღრიცხვამდე შეორე ათასწლეულის შეახანებშია შექმნილი.

სწორედ არგონავტების ციკლის მითვის უკავშირდება თქმულება პირმშვენიერი იოს შესახებაც. თავის მხრივ კი იოს თქმულება დაკავშირ-

ბულია კავკასიასა და საბერძნეთში ფართოდ გავრცელებულ ამირან-პრომეთეს მითთან.

ოსს მითი ხალხური სიუჟეტის ერთ-ერთი ბრწყინვალე თვალმარგალიტია. იგი პარალელურად გავრცელებულია როგორც საქართველოში, ისე საბერძნეთში. მაგრამ სად ჩამოყალიბდა ეს მითი პირველად? ეს ძნელი და თავსატეხი კითხვებია, რომელიც, ჩვენი აზრით, შეიძლება საბოლოოდ მხოლოდ მეორე ასეთივე პარალელური თქმულების — ამირან-პრომეთეს თქმულების სადაურობის გამორკვევასთან ერთად გადაწყდეს. მაინა კი, სანამ ეს კითხვა გამორჩეულად, უზჯობესია მკითხველი გაეცნოს იოს ბერძნულ და ქართულ პარალელურ მითებს. დაიწყოთ ბერძნული პარალელური მითით, რომელიც ვადმოცემულია ოვიდიუსის პოემა „მეტამორფოზებში“. არსებობს იოს თქმულების ორი მოთხრობა, ორივე ოვიდიუსის პოემის მიხედვით შესრულებული. ერთი მათგანი ეყუთენის ძველი ბერძნული კულტურის გამოჩენილ ისტორიკოსს პროფესორ ნ. კენს, ხოლო მეორე — ბერძნული მითოლოგიის თვალსაზრისით პოპულარიზატორს ალ. მიქაბერიძეს.

ჯერ გავიხსენოთ ნ. კენის მიერ მოთხრობილ თქმულებას, რომელიც დაბეჭდილია 1957 წელს მოსკოვში გამოქვეყნებულ წიგნში: „ძველი საბერძნეთის ლეგენდები და მითები“. აი ეს მითი:

იო (ოვიდიუსის პოემის „მეტამორფოზების“ მიხედვით)

სწორედ შეხვედრია ჰერას წყენა თავისი ქმრისაგან — ზევსისაგან. ასე იყო მაინაე. როცა ზევსმა მშვენიერი იო შეიყვარა. და იგი თავისი ცოლისაგან — ჰერასაგან რომ დაეფარა, ძროხად გადაქცია. მაგრამ ელვისმტყორცებმა ამით იო მაინც ვერ იხსნა. ჰერამ დაინახა თოვლივით თეთრი მოქაობიანი ძროხა და ზევსს მისახოვია, რომ მისთვის ეჩუქებინა იგი. ზევსს არ შეეძლო ამასე უარი ეთქვა ჰერასათვის. როგორც კი ზელთ იგდო ჰერამ იო, მისაყვლად ასთავლა არგოსს ჩააბარა. წუხდა უბედური იო, არავისთვის არ შეეძლო გაეგნო თავისი ტანჯვამების ამბავი, ძროხადქცეული მოყვებული იყო მებრძვლებს უწინარს. არგოსი, რომელმაც ძილი არ იცოდა, ფიზიკლად დარაჯობდა იოს. ბედგარულს არ შეეძლო დამალოდა მას. ზევსი ზედადედა უღანაშულო არსების ტანჯვა-წამებას, მოიხმო თავისი შეილი ჰერმესი და უბრძანა მოეტაცინა იო.

სწრაფად განინდა ჰერმესი იმ მთის მწვერვალზე, სადაც ასთავლა არგოსი იოს უღარაჯებდა. მან ტბითი ლაპარაკით დააძინა არგოსი. როგორც კი დაიხუჭა მისი ასი თვალი, ჰერმესმა მყის ამოიღო თავისი მოღუნული მახვილი და ერთი დაკერით გააგდებინა არგოსს თავი. იო განთავისუფლდა, მაგრამ ამით ზევსმა მაინც ვერ იხსნა იგი ჰერას რისხვისაგან. მან თავის მებო-

ქეს საშინელი კრახანა მოუღვინა. თავისი მსუბხავი ნესტარით კრახანა ერთეულებში წებო-რემი ერეკებოდა ტანჯვა-წამებისაგან მტკიც-რამხველ უბედურ იოს. ვერსად ვერ პოულობდა იგი თავმესაფარს. ცოფიანივით მივიქანებოდა მისდევდა, ყოველ წუთს არუბოდა რა სხეულში თავის ნესტარს. კრახანას ნესტარი, როგორც ცხელი რკინა, ისე წვადა იოს. სად არ ირბინა, რომელ ქვეყანაში არ მოხვდა იგი. ბოლოს, დიდი ხეტიალის შემდეგ, მიაღწია კლდეებს სკვირისაგან ქვეყანაში, უკიდურეს ჩრდილოეთში, რომელზეც მთავრებული იყო ტრინი პრომეთე. მან უწინასწარმეტყველა უბედურს, რომ ამ წამებისაგან მხოლოდ ეგვიპტეში დაიხსნიდა თავს.

განაგრძო გზა კრახანასაგან დევნილმა იომ ბევრი ტანჯვა-წამება გადაიტანა, ბევრი საფრთხე შეხვდა მას, სანამ ეგვიპტეს მიაღწევდა. აქ, კურობებული ნილოსის ნაპირზე, დაუბრუნდა იოს ზევსმა თავისი წინანდელი სახე და შვა მან ვაგი ეპაფე. იგი იყო ეგვიპტის პირველი მეფე და გმირთა იმ დიდი თაობის მამამთავარი, რომელსაც თვით საბერძნეთის უდიდესი გმირი ჰერაკლე ეუთვებოდა.

ასეთია იოს თქმულება, მოთხრობილი ნ. კენის მიერ. ახლა გავიხსენოთ ალ. მიქაბერიძის მიერ მოთხრობილ ვერსიას. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ვერსია, ნ. კენისაგან განსხვავებით, უფრო ვრცელია არის და მხატვრულობის მხრდაც მალა დონეზე დგას, მიუხედავად იმისა, რომ ალ. მიქაბერიძესაც იგივე წყარო აღუია — ოვიდიუსის პოემა „მეტამორფოზები“.

მადე ინაჰას მშვენიერი ასული

არგოსელების მეფეს, მდინარის ღმერთს და ოკენის ძეს ინაქეს ჰყავდა ასული, რომელსაც იო ერქვა. მეფის ასულის სილამაზესა და სიმეფერივებს მთელი სახელმწიფოს მცხოვრებნი, დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, ყველანი დიდ განცდიერებასა და აღტაცებაში მოჰყავდა. მეფის ასულის ღვთაებრივი მშვენიერი სახე ყველას გულში ღრმად სწედებოდა და წარბულელ შთაბეჭდილებას სტოვებდა.

არგოსელთა ქალები და მამაკაცები ყვავილებითა და თიგულებით უფენდნენ გზას მშვენიერ იოს და ყოვლისშემძლე ქალ-ღმერთების მსგავსად პატრესა სტემდნენ, აქებდნენ და აღუდგენენ.

მშვენიერი იოს იშვიათი სილამაზე ღმერთების მამამთავარ ზევსს შეუმჩნეველი არ დარჩა. ყოვლისშემძლე ქვეყნის მპყრობელს შეუყვარდა მეფე ინაქეს მშვენიერი ასული და დიდი პატრისცემითა და განსაკუთრებული ყურადღებით მპყრობოდა მას.

1 იოს ეს თქმულება ქართულად დაბეჭდილია 1949 წელს თბილისში გამოცემული კრებული „ელიური მითები“ მეორე ნაწილში.

სამწუხაროდ, ამ ამბავმა ზევსის შეუღლის ეპოქას უტრამდე შიაღწია. ზევსმა თავისი საყვარელი ქალი მრისხანე პერას დევნისა და შეეიწროვებისაგან რომ დაეხსნა, მშვენიერ თეთრ ძროხად გადაქცია.

პერა ქალღმერთმა ყოვლისშემძლე თავის შეუღლის საძოვად ეს მშვენიერი ძროხა მისთვის ერთქვინა. ოლიმპოს მბრძანებელი ზევსი, ოჯახური უსამოვნების თავიდან ასაცილებლად, იძულებული შეიქნა ეს მსხვერპლიც გაეღო.

პერამ მეუღლისაგან ნაქტარი მშვენიერი ძროხა მოსაღვლეად ისეთვალა გოლიათ არგოსის მიხაბრა არგოსის ორი თავლი მუდამ დახუჭული ჰქონდა, ხოლო ღანარჩენი თვალები კი განუწყვეტლავ ირგვლივ იცქირებოდნენ და ფიხილად დარაჯობდნენ პერა ქალღმერთის მიერ მიმართულ ძროხას.

არგოსი დღისით ძროხას ამოვებდა მინდორში და ფიხილად დარაჯობდა, ხოლო ღამ-ღამობით კისრზე ჯაჭვშებულს ბოსელში ამწყვედევდა.

მეფე ინაქსს საბრალო ასული, რომელსაც ძროხად გადაქცევის შემდეგაც ადამიანის ვინაობა კიდევ შერჩენოდა, ხის ფოთლებით და მწვანე ბალახ-ბუხარით იკვებებოდა, მღვრიე წყალს სეამდა და ზღელ მიწაზე ეკინა.

საბრალო ქალს შესაძლებლობა არ ჰქონდა თავისი აუტანელი მწუხარება ვინმესთვის გაეზიარებინა. მას არ ჰქონდა ხელში, რომ თავისი შეუბრალებელი მცველისათვის გაეწვდინა დახმარების სათხოვნელად. საბრალოს არ შეეძლო ენა ამოეღო და თავისი მწუხარება ვინმესთვის შეეგვიღა. მეფის ასული საციოდავი ღალადის მავიჯრად მხოლოდ ზნუიდა და ამ ზნუილის თვითონაც კი ეწინიდა.

ერთობლივ იგვ წავიდა მდინარის ნაპირას, სადაც წინათ, ვიდრე ეს უბედურება თუხს დაატყუებოდა, თამაშობდა, ცელქობდა, დახტობდა ერთობოდა. საბრალომ მდინარე წყალში დაინახა თავისი თავი, თავისი რქები და ერთიანად შემწოთდა, თავისი თავის შეეშინდა.

საბრალო იო ვერ იცნეს ნაიადებმა, მისმა დებმა. საბრალო თავისი მშვენიერი ასული ვერ იცნო თვით მშობელმა მაიმინაქემ. საციოდავი იო ღმობიერის გამომეტყველებით მოუხლოვდა თავის საყვარელ დებს, თავის საყვარელ მშობელ მაიმსს. მოხუცი ინაქე მდინარის ნაპირას ბალახს წიქნიდა და ძროხას აღერხებდა აწვდიდა. იო საყვარელ მშობელს ხელებს ულოკავდა და თვალთვან ცრემლების ღვარი ჩამოსდიოდა. საბრალო მეფის ასულს რომ ზმის ამოღება შესძლებოდა, იგი უეჭველია საყვარელ მაიმსს გამოემყნაურებოდა და თავის აუტანელ მწუხარებას შეატყობინებდა. მაგრამ საბრალოს მტრუკვლების შესაძლებლობა არა ჰქონდა და ამიტომ გულში ღრმად იმარხებდა თავისი უსაზღვრო მწუხარებას.

მეფის საციოდავი ასულმა ერთადერთი ილა

მოახებრა, რომ მდინარის ნაპირას დავროვილი სოლაზე ფეხით ჩამოხაზა თავისი მწუხარებებიც ვმეფედ და ამრიგად გაავებინა მშობელს მწუხარებებიც თავისი საშინელი უბედურება.

„ვაგლახ, მე უბედურსს“ — ხმაჟალა წამოიყვირა საციოდავი ხმით მოხეცმა მშობელმა და ყელზე მაგრად შემოეხვია თავის საყვარელ ასულს. მაგრამ გულქვა და შეუბრალებელმა არგოსმა სასწრაფოდ ჩამოაშორა მშობელი მამა თავის საყვარელ ასულს და ძროხა დაუყოვნებლივ მომირებულ ადგილას წაიყვანა სახალხოდ. თვითონ არგოსი კი ჩამოქდა მთის უმაღლეს მწვერვალზე და ფიხილად თვალუერს ადევნებდა მტერი არსიდან მიმარგოდა.

ყოვლისშემძლე ზევსმა ვერ მოითმინა თავისი საყვარელი იოს ამდენი ტანჯვა-მწუხარება და უბრძანა ფეხმალ პერმეს გოლიათი არგოსი მოეკლა და საციოდავი მეფის ასული სამუდამოდ გაეთავისუფლებინა. პერმესი ელვის სისწრაფით დაეშვა დედამიწაზე ყოვლისშემძლე ზევსის ბრძანების შესასრულებლად.

ღმერთების ერთგულმა შიკრიკმა, როგორც კი დედამიწაზე ჩამოეშვა, უშალ გაიხადა ფრთებით შემოსილი ღვთაებრივი ფეხსაცმელი, იღო ზღელში თავისი კანქვეული კომბალი და საწყვეისო საღამურზე, სირინგზე, საუცხოო სიმღერების დაკრებით ცხვრების ფარა და თბების ქოცი ასთვალა არგოსის მახლობლად მდებარე მთის კალთებისავერ გაერქა.

სალამურის ტუბილი ხმებით მოხიბლულმა არგოსმა მიიწია ღვთაებრივი მწყემსი მთის მალალ მწვერვალზე და შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „ჩემო კეთილო მეგობარო! შენი სამწყემსო სირინგის ღვთაებრივი ხმა ყურში ტუბილად მეწვეთება და მივლს ჩემს არსებას ხიბლავს. მიმოხალავდი და ჩამოქექ აა აქ, ამ კლდეზე, ჩემს მახლობლად, ხედავ, როგორი საუცხოო საძოვრებაა ჩვენ წინ ვადაშლილი? აბა, თვალი ვადაავლე, რამდენი გრილი და საამური ზეროები მოიპოვება ჩემს მახლობლად!“

პერმისი მოუხლოვდა მთის იმ მწვერვალს, სადაც არგოსი იქდა და მის გვერდით ჩამოქდა. მთელი დღის განმავლობაში პერმესი ზოგს რას მოუთხრობდა არგოსს, ზოგს რას, და საღამურის ტუბილი ხმებს მოსმენით ცდილობდა იგი დაეძინებინა.

არგოსი ხან რომელ თვალს დახუჭებდა, ხან რომელს, მაგრამ ყოველ შემთხვევისათვის რამდენიმე თვალი მაინც ღიად ეჭირა და, რაც ქალი და ღონე ჰქონდა, ცდილობდა ძილისათვის თავი არ მიეცა. არგოსს ძილი რომ არ მოერეოდა, იგი სხვადასხვა კითხვას ამღვედა თავის მოსაუბრეს და სხვათა შორის იმის შესახებაც შეეკითხა, თუ ვინ გამოიფონა საღამური...

ეტიორმა პერმესმა უამბო საღამურის გამოვონების მშვენიერი თქმულება, რომელსაც იოს მითთან უშუალო კავშირი არა აქვს და ამიტომ იქ

გამორეკავებო. დანტერესებულ მკითხველს კი შეუძლია მის გაეცნოს აღ. მიქაბერიძის „ელინორ მითებში“...

თავისი ამბის თხრობის დამთავრება ძლიერსა მოასწროს ჰემესმა, რომ არგოსმა ფიზიკური თვალნი ერთიანად დახუჭა და მისი უზარმაზარი სხეული ღრმა ძილმა მოიკცა.

ცბაერმა პერმესმა ისარგებლა ამ მოხერხებულ-ლი შემთხვევით, იძრო ბასრი ზმალი და ელვის სისწრაფით მოაკვეთა თავი საზიზღარი გოლიათს. კისრიდან ამოვიარდნილი შავი სისხლი ცის თვა-ღმუწავდნელ სივრცეს სწვდებოდა და ირგვლივ მთელ არემარეზე გაუვალ გუბებებს აყენებდა.

ამრიგად, მწუხარებისა და ტანჯვის შემდეგ, როგორც იქნა, გაათავისუფლდა მეფე ინაქეს მშვენიერი ასული იო.

შვამამ ვანრასხეულმა პერამ არგოსის თვა-ღებით თავისი საყვარელი ფარშაენის კუდი შემოკვდა და მოკაშკაშე ვარკვლავებით შეაშ-კო, საბარლო იოს კი ახალი მწუხარება და ტან-ჯვა მოუტანა. დაუცხრომელმა ქალღმერთმა ძროხადმცველ ქალწულს მოუვლინა უზარმაზარი კრანაზა, რომელიც მწვავედ სჩხელტბდა თა-ვისი წესტრით საცოდავ იოს და მთელ სხეულს უიარავებდა.

ტკივლებით ვაჟამებულმა იომ, რომელსაც მოუშორებლად თან სდევდა საზიზღარი კრანა-ზა, ვანწლო ილირია, სვეითების ველური ქვეუ-ნები, მთელი კავკასია, ამორძალუბის ჰქუყვანა, კიმერიის ბოსფორი, აზიის ქვეყნები, ბოლოს ევ-ვაპტეში მივიდა და მდინარე ნილოსის ქვემო ნა-წილში გაიჩინა თავისი ახალი სამშობლო.

დაღლილი და ღონეზიხილი იო მუხლებში-დრეკით შევედრა თავის ახალ სამშობლოში ყოველისშემძლე ზევსს, რათა ღმერთების მამა-მთავარს ბოლო მოეღო საბარლო ქალის დაწს-რულვებელი ტანჯვისა და მწუხარებისათვის.

ზევსმა თავისი ღვთაებრივი მოხერხებულო-ნითა და განწირილობით შესძლო შეცბრად მა-ინც შეეწელებინა თავისი მეუღლის პერას მრის-ხანება და ქალწულ ქალს, მშვენიერ იოს, დაუ-ბრუნა თავისი პირვანდელი სახე.

იოს ტანიდან ბალანი სცივია, რჭები თავს შო-რდება, თვალუბის ქუთათოვები უფიწროდება, სწელი ტუჩები აღამიანის ტუჩების სახეს იღებს და ფეხებზე ჩლიქები სცილდება. მშვენიერმა იომ თავისი პირვანდელი სახე მიიღო. მის სისა-რულს საზღვარი არა იქნეს. შავრამ ხმის ამოღ-ბას იგი ვერ კიღვე ვერ ზედაეს. საბარლო ქალი შიშობდა, რომ აღამიანის ხმის შავივრად პირუტ-ყვის ზმეილი არ დასხემებოდა. საცოდავი იო ვერცვის ფოთლოვით ცახტახებდა და ხმის ამო-ღებას ვერ ზედავდა.

შვამამ დახეთ მშვენიერი იოს სისარულს, რო-ცა მან აღამიანურად ხმა ამოიღო, როცა მისი წინანდელი ლამაზი და დახვეწილი ხმა ყურში ტბილად ჩაეწვეთა.

მშვენიერ იოს ყოველისშემძლე ზევსსაგან შეეძინა ვაჟიშვილი ეპაფი, რქოქვეთ უმთვევომ ეგვიპტეში დიდხანს და დიდხანს მწუხარე ქალ-ხის საზენდნორდ და საყეთოდლეოდ მშვენიერ იოს კი ეგვიპტელები აზიდა ქალღმერთის სახით ყოველთვის უხვ მსხვერპლს სწირავდნენ და ყველგან და შარადის დიდი პატრიისცემით იხ-სენებდნენ.

გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა ალექსანდ-რე ქუთათელმა თარგმნა და 1948 წელს პრ-ოფესორ ს. ყაუხჩიშვილის რედაქტორობით გა-მოსცა ესტლეს ტრავგედია „მიჯაქველად პარომე-თე“. ამ წიგნის შენიშვნებში მოკლედ, შვამამ საინტერესოდ არის გადმოცემული ზოგიერთი მომენტო იოს თქმულებიდან. ვერძოდ, შენიშვნე-ბში ნათქვამია:

იო, რომელიც მითის მიხედვით ინაქეს ასუ-ლია, შეუფარდა ზევსს. რადგან მისი ტყუიანი ცოლი — პერა მუდამ თვალუბის ადევნებდა თა-ვისს ქმარს, ზევსმა ერთხელ სატრფილო პაემანი იოს მდინარის პირას დაუნიშნა. ხოლო პერას რომ არ დაეწახა ისინი, ნისლში ვახვი ის აღ-მოეცო. პერამ მაინც ეჭვი აღიღო და მდინარის ნა-პირთან მივიდა მაშინ, როდესაც ნისლი უკვე იფანტებოდა. ზევსმა იგონო პერას მიახლოვება და, თავისი დანაშაული რომ დაეფარა, იო თუთი ძროხად გადააქცია და პერას უთხრა: აქ ლამაზი ძროხის ქვერით ეტბებოდიო. პერამაც თხოვა — ეს ძროხა მაჩუქრო. რომ დაესვა თავისი მე-ტრქე იო, შვამამ იგი ასთვალა არგოსს მიაბრა-სა მწუხრმსოდ. ზევსმა არგოსი მოაკვლევინა და ამრიგად თუთი ძროხა — იო გაათავისუფლა. მაშინ შვამამ იოს მიუჩინა ერთ-ერთი ტრინია ბუზნაელოს სახით, რომელიც დასდევს და წეს-ტრით ჩსვლტბს მას. ამით მთავრდება შენიშ-ვნების ტექსტი.

ასეთია ბერძნული მითის ვერსიება ძროხა-დ-ქვეული ღვთაებრივი იოს შესახებ. შვამამ რო-გორც ირყევა ეს დიდებული თქმულება გაე-რცელებული ყოფილა საქართველოშიც, ვერძო-ოდ, სამეგრელოში. ამირანის მითთან ერთად იგი ძველი კავკასიელების შემოქმედების ბრწყი-ნვალე ნიმუშს წარმოადგენს. ამის შესახებ სა-ინტერესო ცნობები მოვაყოფა ღვაწლმოსილმა ჟურნალისტმა, კულტურის დამსახურებულმა მუშაკმა შალვა ჯიქიამ, რომელსაც თავის ყმა-წვითყოცობის არაერთხელ მოუხმენია სოფლის მოსუცებისაგან იოს ამღელვებელი მითი.

— მოხუცი მოხრობლები, რომლებიც იოს თქმულებას მიაპბობდნენ, — გადმოცა შალვა ჯიქიამ, — ძალიან გულთბილად ლამარაკობდნენ ღვთისშვილის იოს შესახებ. ერთი მათგანი ივი-ნე ბეკოს ძე ბასილია, რომელიც ამ ოკდაათი წლის წინათ ვარდაიაცულა 99 წლის ასაკში, ამ თქმულებას შესანიშნავი მცოდნე იყო. იგი ერთ-მლებს ვერ იყავებდა, როცა იოს გულშეშარავ ამბავს ყვებოდა და უსამართლოს უწოდებდა იმ

„მალა ღმერთს“, რომელმაც ვაჟაშა და დატანა კეთილი და ადამიანების მოამბე ღვთისწელი.

ივანე ბასილია, შალვა ჭიჭიას გადმოცემით, შესანიშნავად ასრულებდა თურმე იოსაძემ მიძღვნილ ძველთაძველ სიმღერას, ხალხში ახლაც გაივრცელა ამ სიმღერას, რომლის სიტყვები ასეთია:

იო, იო, ქუმორთო დიო;
ქომორთი, მარა ქობიერეს,
ქოლორი გამოითხოზინეს!

იო, იო, ჭერ მოხვედიო;
მოხვედი, მარა დაგინახეს,
მალეები გამოგადვენეს!

ჩვენ ვთხოვეთ შალვა ჭიჭიას მოგვონებინა ივანე ბასილიას მიერ ნაწამობი მიტი. აი რა გვიამბო მან:

კვალე კალენდრით იოს შესახებ

იო უმწვენიერესი და უკეთილშობილესი ღვთისწელი იყო, რომელიც თავისი სილამაზითა და გულკეთილობით ხიზლავდა ყველას. ხალხი სიყვარულით შესწერდა კეთილ ღმერთს და თვითონაც ნეტარება ღვთისწელის კეთილ საქმეებით.

ერთხელ ზეარსმა — უფროსმა ღმერთმა თვალს დაადგა მზეთუნახავ იოს, არ მოასვენა, უკვლავან, საღაც კი გაივიდა, ზედებოდა, სიყვარულს ვფიცებოდა. იო სასტიკ უნარზე იყო — შენ მზეთულ გუავს და მასთან იტხოვრეო. მაგრამ ზეარსმა ბოლოს და ბოლოს დასტეხა მწვენიერი ქალწულის წინააღმდეგობა...

როგორც ამ ქვეყნად არადფირი არ დაიწამება და ყოველგვარი საიდუმლოება შალე გამოძღვანდება, ასევე შალე გამოძღვანდა მალაღი ღმერთისა და იოს ურთიერთობაც. მათი ამბავი შეიტყო ზეარსონ მზეთულემ და სასტიკად ჰპია შური თავის ახალგაზრდა მოტიუშეზე — ძროხად აქცია იგი და საწინელი მწერები — კეამარზია I, დაწინა. უპირავე მწერი დაგხვია ძროხადმცველ იოს. მწერები მწერად ჰკენდადენ საცრადე ქალ-ძროხას. იო ცდილობდა როგორმე მოემორებინა მტანყველი მწერები. ამისათვის რა ზერხს არ მიმართავდა: ხან ცეცხლის ალს მიუშვებდა უკანალს, საღაც საწინელი მწერები შეფხრალბლად ჰკენდნენ, ხან მდინარეშე შეცურებდებოდა, რომ სხეულზე მტრმასნილი მწერები მოემორებინა, მაგრამ ამაოდ!

ბოლოს გადაწყვიტა, იქნებ ზღვის მლაშე წყალში მიშველოსო, და იქითვე გასწია. იო-ძრო-

ხამ გადასურა შავი ზღვა, რამდენჯერმე გაღალახა დარღინელის სრუტე, მაგრამ მსმელი მწერები ამითაც ვერ მოხერხდნენ არც ზღვის მლაშე წყალში უშველა, ტყვიანობისაგან გაყოფებულმა იომ ისევ თავის მშობლიურ კალენდრს მიაშვრა და აქ ეზო-ეზო, კარდაკარ დარბოდა და ზეუილით შველას შესთხოვდა ყველას.

ვინც არ იცოდა იოს ამბავი, ძროხა, მართლაც, ცოფიანი ვგონა და ცდილობდა თავისი ეზოეზო-რიდან გაედევნა. ამისათვის ხალხი ყოველგვარ ზომას მიმართავდა. როგორც იმედი ძალღვრისკი მიუტყვებდნენ, რომ სოფლიდან გაედევნათ საშიში ცოფიანი ძროხა.

ამ თქმულებაში საკმაოდ საგრძნობია ლიტერატურული გადგენა. ამიტომ უმჯობესად ვეცნით ახალგაზრდა პოეტი ქალისათვის მთავარისა ვერცხლიძისათვის გვეთხოვა ზომის რაიონში წასულაყო და იქ მყოფდნე პირებისაგან ჩაეწერა იოს თქმულება, თუკი ამის შესავსი რამ ადვილზე აღმოჩნდებოდა.

მართლაც, მთავარისა ვერცხლიძემ 1967 წლის შუა დეკემბერში ზომის რაიონის სოფელ ახალხიბულში ესტუმრა 75 წლის კოლმეურნეს ლადო ბასილიას. მოხუცმა მოთხოვნა, იოს თქმულება ახალგაზრდობაში გამოგონია უფროსებისაგან და ახლა კარგად არ მახსოვსო. აი ის, რაც ლადო ბასილიას მოავონდა:

თამაშობა იოს შესახებ

იო იყო ლამაზი გოგო. ეს გოგო ღმერთმა ძროხად გადააქცია. ძროხას კუდის ძირში კეამარზია შეუტერა და მოსვენებას არ აძლევდა, ძროხა გაოგანებული დარბოდა ერთი სოფლიდან მეორე სოფელში, და მას ძაღლები დასდევდნენ ყვფით.

ეო იო, მოხვედი შენ?
მოხვედი, მაგრამ
უკვე შეგინმეს,
ძაღვები დაგადვენეს.

ამისგან, ისე როგორც ამირან-პაროშეთს მიტი, იოს მივიღე პარალელური, ორკული თქმულებაა: იომელიც დამოუკიდებლად უნდა იყოს გაფრცელებული როგორც საქართველოში, ისე საბერძნეთში. ამ პარალელებს თუ დავუმატებთ ეტრესეულ და პელაგურ დასახლებათა სხელწოდებების ასრებულ პარალელურ კავასიონში, კერძოდ, საქართველოში, შეიძლება, ფრიალს საყურადღებო დასკვნამდე მივიდეთ.

ასეთი პარალელები კი უამრავია. ვერ კიდევ ცნობილია აფხაზმა მწერალმა დიმიტრი გულიამ მიაცქია ამ პარალელებს ყურადღება. მან შეამჩნია, რომ მიიტყმის ერთიანად გამოითქმის აფხარ დასახლებული ტუნტიტის სახელწოდება აფხაზეთსა და აბისინიაში. მაგრამ ასეთი პარალელები

1 კეამარზია—მწერია ერთგვარი, რომელიც შინაურ პირუტყვს ემტრება. ქვემო იმერეთში მას ბურხანს ეძახიან.

არსებობს არა მარტო აფხაზეთსა და აბსინიაში, არამედ ევგებტესა და საქართველოში, შვირე აზიასა და საქართველოში, პირინეის იბერიასა და საქართველოში.

დიდი ივანე ჭავჭავაძის თავის დროზე შეინიშნება, რომ მთელ საქართველოში გავრცელებულია მთავრის ღვთაების ევგებტური სახელი თითო თუ თერთო. სახელისწინაა, რომ სამეგრელოში ორშაბათს მთავრის ღვთაების დღე ანუ თეთაშა ჰქვია. აღსანიშნავია ისიც, რომ მთავრის ღვთაების სახელიდან მთელი რიგი ქართული სახელგაარებია წარმოებული: მაგალითად, თეთბერძე, თითიბაძე, თითისანი და სხვ. კერძოდ, სახელგაარი თითიბაძე მიგვანიშნებს, რომ მთავრის ღვთაების სახელი აფხაზეთშიც ყოფილა გავრცელებული. ამაზე მეტყველებს ამ სახელგაარის აგებულება: თითიბაძე — თით(ი)-ბა-ძე, სადაც თით — მთავრის ღვთაების სახელწოდებაა, ბა — სახელგაარის აფხაზეთი დაბოლოება.

შემდგომი კვლევა-ძიება, უგეგვლია ბევრ საინტერესო პირადელს აღმოაჩენს, რომელთაც უარესად დიდი მნიშვნელობა აქვთ ქართულ და მისი მონათესავე ტომების შორეული წარსულის შესწავლისათვის.

დოცენტ რ. გორდუნიანს თავის შრომაში «ევგებტური კულტურა ბრინჯაოს ხანაში» (თსუ „მეოცეწილწილი“ 1968 წლის № 4-5) ამას თაობაზე მოჰყავს პროფესორ ს. ფერის შეხედულება. ს. ფერი აღიარებს ეტრუსკულ დასახლებათა სახელწოდებების პარალელების არსებობას კავკასიაში და აყენებს ამ მოვლენის ახსნის სამ შესაძლებლობას.

პირველი, შესაძლოა, საქმე შემთხვევით ანალოგიას ეხება; მეორე, ან ეტრუსკულიდან ხალხთა კავკასიაში გადამსხვლენას; მესამე, ან კავკასიიდან ეტრუსკიაში, უფრო სწორად, ცენტრალურ იტალიაში გადასახლებას. ამ სამ შესაძლებლობიდან თავად ს. ფერი ყველაზე უფრო მიზანშეწონილად უკანასკნელი მიიჩნია.

ზოგიერთი მეცნიერი, მათ შორის ს. კრეჩმერ, ნ. მარი და სხვები ფიქრობენ, რომ ეტრუსკები — იტალიის ეს უმჯელესი, წინაარსებითური მოსახლეობა, პელაზგებთან ერთად, ერთიანი იბერიულ-კავკასიური ენების ოჯახის წევრები იყვნენ. ამ მეცნიერთა აზრით ამ ოჯახის ენები შორეულ წარსულში მოფენილი იყო ხმელთაშუა ზღვის აუზში და პირენეის ნახევარკუნძულამდე აღწევდა. ისინი პარტურს ნახევარკუნძულზე დასახლებულ იბერებსაც ენათა ამ ოჯახს აყუთვნიებენ და მათ შთამომავლებად დღემდეწილი ბასკები მიიჩნეა.

ეს პრობლემა დღესაც სადავო და საყამათოა, მაგრამ ჩვენთვის კი ეს მოსაზრება იმდენად არის საინტერესო, რამდენადაც მას მხარს უჭერს და ერთგვარ სიმტკიცეს მატებს საქართველოსა და სამეგრეთში გავრცელებული ამირან-პრო-

მეთესა და იოს თქმულებათა პარალელები. ამ პარალელების არსებობა საეხებურ მესამეწილწილ უნდა მივიჩნიოთ, თუკი დამტკიცდეს წარსულში ხმელთაშუა ზღვის აუზში მოსახლე ხალხთა ენობრივი ნათესაობა და სიახლოვე.

ვინა ამირან-პრომეთესა და იოს განსაკუთრებულ სიახლოვესა და ურთიერთობაზე არ მეტყველებს ბერძნული ტრადიციის მამამთავრის ესქილეს ტრადიციის მიჰაქველი პრომეთე? ტრადიციამ იო რჩევას თხოვს პრომეთეს, თუ როგორ დაიხსნას თავი ჭალ-ღმერთ ჰერას დევნიდან.

პრომეთე გაქმეხულ იოს უწინასწარმეტყველებს, რომ იგი ხსნას ევგებტეში იპოვის, და ეუბნება:

მიხვალ ტბის ვიწრო კარიბჭესთან
კიმერიისა,
უნდა უწიშრად მეოტიის ვასკურა სრუტე
და ხალხს დარჩება ამ ვადასელის დიდება
მარად,

და შეაქმევენ მას შენ ვაჟო
„ბოსფორს“ — პრობის ფონს.
...მერმე მიხვალ შორეულ მხარეს,
მხიურ წყაროსთან მოხინაძრე შეეტუხა
ხალხთან.
მიხვალ იქ, სადაც მდინარე ვითილია.

მიყვეი აღმა მის ნაპირებს
წყალვარდნილამდე,
სად ეცემიან ბიბლოსის მითი ბებერ
ნილოსის
წყალნი წმინდანი, ტბილ-სასმელნი.
ამ გზით მაღწევი
ქველი ნილოსის სათავესთან სამკუთხედ
მიწას.
იქ არის, იო, შენთვის და შენ შევლიათვის
თქმულ
შორეულ დაბის დაფრენება და
სამყოფელა!

შემდეგ პრომეთე დასძენს, რომ იქ, ევგებტეში, ზევის იოს დაუბრუნებს ვონებას და მისგან ეყოლება ვაგი ევაფე, რომ სწორედ იოს შორეული შთამომავალი — მძლავრი, ძალუმი, მშვიდლოსანი სახელგანთქმული ჰერავლე წამებისაგან გამოიხსნის თვით პრომეთეს.

თი ასე ახლოა ერთმანეთთან პრომეთე-ამირანისა და ნაყოფიერების პირმშვენიერი ღვთაების იოს სახეები.

პროფესორი მიხეილ ჩიქოვანი, რომელმაც დიდი მუშაობა გასწია ამირანის შესასწავლად და ამ თქმულების კვლევა მკვიდრ მეცნიერულ

1 ესქილე — მიჰაქველი პრომეთე, ა. ქუთათელის მიერ თარგმნილი ბერძნულიდან, თბილისი, სახელგამი, 1948 წ. გვ. 41—45.

სათქველზე დააყენა, თავის ერთ-ერთ უკანასკნელ ნაშრომში — „ქართული ხალხური ეპოსი მიწაპველი ამირანის შესახებ“, გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ პრომეთესა და ამირანის სახეები, რომლებიც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ჩამოყალიბდნენ, ერთმანეთთან დაკავშირებული პარალელური, ორგული სახეებია. ამირანი და პრომეთე — დასკენის იგი — ეს ერთმანეთის მსგავსი სახეები წარმოიშვა სხვადასხვა ადგილზე ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად.

ეს მოსაზრება, შეიძლება, სიტყვასიტყვით ვაიმეოროთ იოს შიშთან დაკავშირებითაც. ერთმანეთის მსგავსი ორი თქმულება იოს შესახებ წარმოიშვა სხვადასხვა ადგილზე, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად.

მაგრამ როგორ შეიძლება ეს მომხდარიყო იქნებ ამის გამორკვევაში დავეხმაროს რ. გორდუხიანის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ შორეულ წარსულში ეგეოსურ ტომთა დიდმა ნაწილმა მცირე აზიის დასავლეთით — იტალიისა და ხმელთაშუა ზღვის კუნძულებისაკენ იწყო გადასახლება. იგი აქვე დასძენს, რომ პ. კრენმერმა, თავის ერთ-ერთ უკანასკნელ სტატიაში, ამ გადასახლების კვლის აღმოჩენა სცადა კავკასიაშიც, კერძოდ, კოლხურ ტომებში. ამით, ვარაუდობს პ. კრენმერი, პეროდოტეს ცნობაც კოლხების წარმომავლობის შესახებ შეიძლება ახლებურად იქნეს გააზრებული.

ვინ იცის, იქნებ ამიტომ ეძებდა კავკასიიდან გადახვეწილი იოც ხსნასა და შველას თავისი წინაბრების უძველეს საშობლოში!

ასეთ ვითარებაში უადრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ამირან-პრომეთეს (დრ. კრ. ს. თქმუქ) ლებთა პარალელების არსებობას, მტლ. ს. ს. და კოლხური სამყაროს ზალხთა მითოლოგიაში.

განსაკუთრებით საყურადღებოა გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის სიმონ ყაუჩიანიშვილის შეხედულება. თავის ნაშრომში — „რას გვიამბობენ ძველი ბერძნები საქართველოს შესახებ“ იგი განიხილავს პრომეთესა და ამირანის მითების ერთიდაიგივეობის საკითხს და მეტად საინტერესო დასკვნებს აკეთებს.

ჩვენი მეცნიერების დღევანდელი მიღწევები გვაძალბენ ისიც ვთქვათ, რომ ეს ძველი მოსახლეობა მერმონდელი საბერძნეთისა (ე. წ. წინა-ბერძნული მოსახლეობა) ენათესავება ქართველურ-კავკასიურ ტომებს. და პრომეთეს თქმულება, რომელიც ბერძნებში დარჩენილი უძველესი თქმულებათაგანია, მოუთხოვრდა სწორედ ახლადმოსული ბერძნების ბრძოლაზე წინაბერძნულ მოსახლეობასთან. აქედან ვასაგებია პრომეთეს მითისა და ამირანის თქმულების ნათესაობა ზოგიერთ ნაწილში.

და რაკი ასეა, მაშინ ვასაგებია, დავუმატებთ ჩვენ, ქალღმერთ იოს მითის ბერძნული და ქართული ვერსიების ნათესაობაც, შიშითიერთ-მსგავსება.

ტეშმარიტად კეთილი ქალღმერთი ყოფილა მშვენიერი იო! იოს მითის ქართული ვერსიების გულდასმით შეგროვება და მეცნიერულად შესწავლა ხელს შეუწყობს იმას, რომ სინათლის მძლავრი შუქი მოეფინოს ქართველი ხალხის შორეულ წარსულსა და მის წარმომავლობას.

პირო ნიშნინიძე

სატირა რევოლუციის სამსახურში

ესული საუცენის 80-იანი წლები აღინიშნა საქართველოს სატირული ჟურნალისტიკის დამოუკიდებელ ერთეულად ჩამოყალიბების ცდებით. პირველი ნაბიჯი კი ამ მხრივ გადის 1862 წელს. ილია ჭავჭავაძე, ახალი თაობის ქვეფთან ერთად, ამიერსს გამოსცეს „საქართველოს მოამბე“ და დაეცა თანამოაზრეებს, რაზედაც ი. პოლტარაკი პეტერბურგში კორილე ლორთქიფანიძეს სწერს ბარათს. აი, რას ეკითხვოდათ ამ ბარათში: „...ამის გარდა, ახალი წლიდან ტფილისში მოსალაგნელია სატირული გაზეთის „მისხარას“ გამოცემა. გამოცემულია ვერც. ნარშალი თაგ. ა. ორბელიანი. რედაქტორის გამოცემა იქამდე ვერ შესძლეს“.

რა ბედი ეწია ამ მნიშვნელოვან საქმეს, ამის შესახებ ბევრად ნუაროებში არსად არაფერია მოხსენიებული. 1881 წელს კი ქუთაისელმა ანანურმა ილია ჭავჭავაძე გადამწვავა ქუთაისში პირველი ქართული სატირულ-იუმორისტული ჟურნალის „ხემაჩას“ გამოცემა, მაგრამ, როგორც საუცენო კომიტეტის წევრის შერქ შეგრაბოვის „განსაკუთრებული მოსაზრებებიდან“ ირკვევა, საუცენო კომიტეტის გადამწვავებულებით ჭავჭავაძის უარი ეთქვა.

ასე ჩაეცდა ესტირტი ცდაც. ქართული სატირული ჟურნალური ორგანოს გამოცემის მთავარი და აღუქმელი ბარიერი იყო ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა, რომელიც ისტორიის ამ მონაკვეთზე განსაკუთრებული სიმამართ ხასიათდება.

1880 წელს საქართველოს სატირული ჟურნალისტიკის ფეხბედიერი აღმოჩნდა. ამ წელს თბილისელმა სატირიკოსებმა კიდევ ერთხელ შეუტრეს თავისუფალი ბეჭდვითი სიტყვის საპრობოლეს და, საქართველოს ჟურნალისტიკის ისტორიაში პირველად, შეუქმნეს ეს პირ-

ველი ბასტიონი, დაიბადა ქართული „ფლანგა“ — ჟოველკერიველი, ილუსტრირებული, მხატვრული, სატირულ-იუმორისტული ორგანო.

თბილისელმა ანანურმა ივანე პიტოვემა პირველმა შექმნა სატირული ჟურნალის გამოცემა. ვინ იყო ივანე პიტოვე, რა უპირატესობა ჰქონდა მას წინამორბედებთან, საქართველოს სატირული ჟურნალისტიკის სხვა თაოსნებთან? შეფინაცილის მთავარი სამმართველოს კანცელარიამ, გუბერნატორმა ათასი უკვეშეკრდომილესი ფიცო მოსთხოვეს მას და, როგორც იქნა, წაეიდგენ ამ რისკზე... რაც არ უნდა იყოს, პიტოვე თბილისელი პირველი ვილჯის ექვარი გაზღადა და მისგან მტრობას არ მოელოდნენ.

რატომღაც, პიტოვემა ჩქარა გადაწყვიტა მოეხსნა რედაქტორის ვალდებულება და პასუხისმგებლობა, იქნებ იმიტომ, რომ მისმა ქურნაღმა არ გაამართლა მეფის მოხელეთა მოლოდინი, იგი რადიკალურად განწყობილი აღმოჩნდა, აშკარად ოპოზიციური იერი დაქრავდა და მეფის თვითმპყრობელობას გუნდრუს აქეშევდა.

როცა საქართველოს სატირულ-იუმორისტული პერიოდიკის ისტორიაზე ვლამარკობთ, არ შეიძლება გვერდი იფურახით ამ ქურნაღს ამოიბენ, მისში ქართველები არ მონაწილეობდნენო. მაგრამ ახლა ხომ დადგენილია წინაიკოლამის არქივში დაცული ცნობის მიხედვით, რომ მისი ერთ-ერთი მოთავე — ორგანიზატორი იყო ცნობილი ქართველი მხატვარი დათო ილიქანდრეს ძე გერამიშვილი; ექვარეშეა, „ფლანგაში“ ცნობილი შერქლის დრამატურგის, მხატვარ-აკრეატორის დავით ერისთავისა და იტალიაში განსწავლული თბილისელი მხატვრის ა. ბერძის აქტიური თანამშრომლობაც! საუცენოსმოა ის ფაქტი, რომ

ქრნალი პირველადე ნომერში აცხადებდა. ზეეს გამოცემაში მონაწილეობის სურვილი გამოთქვა დიდა ქართულმა მწერალმა ავია წერეთელმა.

რაც შეეხება „ფლანგის“ ქართულ ორბიტის, ქრნალი, რამდენადაც შესაძლებელი იყო სასტიკი რეპრესიის პირობებში ერთგული თემატიკის შენარჩუნება, მართალია დროდარბ, მაგრამ არც თუ ისე იშვიათად ბეჭდავდა ქართული კულტურისა და ყოფის ამახველ მასალებს. სხვა რამ არა, აქ სისტემურ ტრად, თითქმის ყოველ ნომერში იბეჭდებოდა დიდი რუსი სატირისის — შნეგრანის შემოქმედებით გატაცებული დავით ერისთავის ფელატონი „ნადავლისათვის“, რომელიც ამჟამად ჩვენი მკვანის ერთგული კულტურის ყველაზე აქტიულო რაკიობებს.

ქრნალი „სახეობის სეკონებამ“ 1966 წლის მკოთხე ნომერში გამოაქვეყნა ფლოლოგიის მკვანერებთან კანდიდატის რ. შიშველამის საფრადღებო გამოკვლევა „სატირული გრაფიკის ისტორიიდან“, რომელშიც ავტორი კვშვერნალად აცხადებს, რომ... ჩვენი პერიოდიკში კარიკატურა პირველად გამოჩნდა 1888 წელს ქრნალ „თეატრის“ ფერტლებზე. მართალია, საქართველოში მანამდე გამოდოდა კარიკატურებიანი ქრნალები „გუსლი“ და „ფლანგა“, მაგრამ ქრნალებში დაბეჭდილი სატირული გრაფიკის ნიმუშებს ცოტა რამ ჰქონდათ საერთო საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან.

ქართული კარიკატურის ისტორია სამოკდათიოდე წლები განისაზღვრება, მას შედარებით დაუგვიანდო, — აცხადებს იმავე ქრნალებში ს. სეფაშვილი. იგი კარიკატურის დაბადების თარიღად თვლის 1888 წელს, ადგილად — ქრნალ „თეატრს“.

გასაუბრია ის წინანული, რასაც მკვლევარები გამოსთქვამენ ქართული ერთგული კარიკატურის დაგვიანების გამო, მაგრამ გაუგებარია, ხელლოვნრად რატომ ვეცაიანებთ ისედაც დაგვიანებულ ქართულ კარიკატურას?! ისტორია, რაც უფრო ჰველდა, მით უფრო ჰვირად ფსაობს. ისინი, ვინც ერთგული სატირული გრაფიკის პიონერებად თვლიან 1907-9 წლებში შემოქმედებით ასპარეზზე გამოწულ მხატვრებს, ნებთით თუ უნებლივთ, მთელს სამი ათეული წლით „ასახლაზრადვეზენ“ ისტორიას.

საქართველოში პირველი სატირული ორგანი იყო „ფლანგა“, ამ გამოჩნდნენ პირველი კარიკატურისტიები და მათ, უფრობით, ამ ისტორიულ პირველობას ვერავინ შეეცაილება. მაინც რა წინით უკარგავენ „ფლანგის“ ორგანიზატორს დ. გურამიშვილს, დ. ერისთავსა და ა. ბერბიძეს საქართველოში კარიკატურის პიონერის სახელს?

უნიკერესი ახალგაზრდობის ეს ბლეადა ქ-

რთულ ნიდაგზე იღვა დიდი რუსული ხელოვნების ტრადიციების გავლენით ქართველი ნულს. ნუთუ მთავარი მხოლოდ ესაა დაწინაურება გამოდიოდა ქრნალი, რომელშიც ეს გვირდის გამოჩნდა? კარიკატურის ენა საერთაშორისო ენაა.

მებრძოლი სატირული გრაფიკის პირველი ცდები, რომლებიც საქართველოში განხორციელდა, თამამად შეიძლება ჩაითვალოს ბრწყინვალე ნიმუშებად, როგორც ავტორთა მოქალაქეობრივი გამბედაობით, ისე მაღალი ხაროგადობრივი შენარსითა და ისტატური შესრულებით.

„ფლანგის“ სოციულოგი დახასიათებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ავტორიტეტულ ცნობას, რომელსაც იძლევა საწესტეტებრტერში 1903 წელს გამოცემული „ილუსტრირებული ისტორია კარიკატურისა უძველესი დროიდან დღემდე“. იგი შედგენილია ა. ვ. შვიროვის მიერ. ამ კარიკატურის შრომის ბოლოთქმეში სქელტანიანი წიგნის უკანასკნელ ფერტულზე ვკითხვლობთ: „თანამედროვე კარიკატურაში სატირული ელემენტი ამა თუ იმ მიზნის გამო ძალზე სუსტად, უღიმაოდ გამოიყურება, იმედი უნდა ექონიოდ, რომ როდესზე ჩვენი კარიკატურა დაუბრუნდება საზოგადოების ყთილმობილორის სამსახურის გზას“.

ამ არასახარბიელო საერთო დახასიათებით ფონზე დიდ ღირსებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ გამოჩენილი მკვლევარი და ისტორიის ცოცხალი მოწმე აცხადებს: „...ტფილისში განხორციელდა ცდა ქრნალ „ფლანგაში“ და მის შემცველ „გუსლიში“ დაინერგათ ზეეს ქრნალისტიაში პოლიტიკური კარიკატურა“.

1881 წელს ენგელსი პოლიტიკური კარიკატურისტიაში მონად უსახავდა მათინდული პერმანინის რეპიკული რევიმის მხილებას. იგი წერდა: „...პირველ ყოვლისა საჭიროა მოწინააღმდეგვე ქერთ სიძულელით, დაიცივით. თუ ხალხი კვლავ ისწავლის ბისმარკის... დაიცივას, ეს იქნება უკვე დიდი მიღწევა“.

პირველი ამბლისტური სატირული-თეშორისტული ქრნალები სავაოდ იამახიანად ესმაერებოდნენ ამ ლოზუნგს.

თამამად უნდა ითქვას, რომ პოლიტიკური დეპრესიის ამ საბედისწერო ვაშს „გუსლიკ“ დემოკრატიული ბანაკის ერთადერთი გამოჩრეული სატირული ქრნალი იყო. მაგრამ ისედა, როგორც „ფლანგის“ არ ეწერა დედბანს სოცილებზე, არც მისი შემკვიდრე „გუსლი“ აღმოჩნდა დღევრტელი.

1882-დან 1894 წლამდე საქართველოს სატირული-თეშორისტულმა პერიოდიაკამ ასპარეზო დატოვა. რუსეთის პოლიტიკური-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დაიწყო შეზნული რეპიკი დადა დიდი „მკვლარი საათი“, რომელშიც 1890 წლამდე გასტანა.

ქართულმა სატირულმა ჟურნალისტიკამ 1894 წელს კიდევ ერთხელ სცადა ბედი. საქართველოს სსრ წიგნის პალატაში დეკანოზის „პატარა კაცის“ ფსევდონიმით ცნობილი, გამოჩენილი ქართველი მწერლის, თეატრალური მოღვაწისა და ჟურნალისტის ვალერიან გუნიას მიერ შედგენილი „ჩვენებური რამე-რამე“. გამოცემის მხზენი, ხასიათი, ილუსტრაციები და სხვა კომპონენტები გვაფიქრებინებს, რომ იგი ჟურნალის ტიპისაა. გ. გუნიას ნაწარმოებს ჟურნალად მოიხსენიებს აგრეთვე პოეტი-აკადემიკოსი ი. გრიშაშვილი.

როგორც ცნობილია, იმ დროისათვის რუსულ სატირულ-იუმორისტულ პუბლიცისტიკას უკვე მდიდარი ტრადიციები გაიწვდა, რაც კარგად გამოიყენეს და განავითარეს თბილისურმა „ფარჯანი“ და „გვესლიმ“, ქართულ ენაზე სატირულ-იუმორისტულს ჟურნალის ნიმუში კი პირველად იქმნებოდა და, ცხადია, ვერც ფორმით და ვერც ლიტერატურულ ხასიათით მას სრულყოფას ვერ მოუახლოვ. „ჩვენებური რამე-რამე“, „ფიქრნი და შენიშვნანი პატარა კაცისა“ ვრცელდ მიმოხილავს იმ დროისათვის ძალზე აქტუალურ თემს — ბანკობიდან, რომელიც მაშინ საზოგადოების ყურადღების ცენტრში იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ჟურნალი არც ტექსტუალური მასალით ბრწყინავს და არც ილუსტრაციებით (მატყარი — „კოლა“, ნიკოლოზ ბიანი), იგი საქართველოს პერიოდიკის ისტორიამ დირსეულად უნდა შევაფასოს, როგორც კეთილშობილური მიზანი, რომელიც გუნიას დასაბა.

ცენტრა გამაღიფებელი ზემოთ კითხვლავდა ყოველ სატირულ სიტყვას. ისედაც დეკანოზის პრესაში ყველაზე მწიარ ხედვარი ხედა სატირულ-იუმორისტულ ლიტერატურას. მის გამოჩენას ფართო შეთანხმებულ ელოდა და მუფის ეანდარმბები: პირველი — ინტერესით, მეორე — ხეშტი!

ალზე დიდი იყო ამ ტიპის ლიტერატურის მოთხოვნილება მკითხველში. XX საუკუნის სატირატო წელს, სხვა რომ ვერ მოხერხდა, ზედხედ გამომჩენენ „სახუმარო წიგნაკება“ და „ანეგდოტების კრებულები“. პირველი ასეთი კრებული საქართველოს ლიტერატურის ისტორიაში ვრიგოდ ბაგრატიონს ეკუთვნის (1815-1825 წწ.), კრებულის შესავალში კეთილშობილი: „...ეცადა, რომ შემეკრბა ძველთაგან თქმული მუნასობნი, ანუ... ოხუნჯობანი“.

ასეთ კრებულებს შორის ბევრს მოხსენიებული პუყის ია ერთის „შურდული“ „იყრა; იდან“, მაგრამ ჩვენ მას ჟურნალთა შორის განვიხილავთ. „შურდული“ „იყერიიდან“ მოხსენიებულია 1968 წელს გამოცემულ ა. აბრამიშვილის „ქართულ პერიოდიკაში“ (1816-1917 წწ.). ვარდა ამისა, სპეციალისტის თვალისათვის მაშინვე შესამჩნევია, რომ ია ერთის გამო-

ცემა ზემოდანაბლებულთაგან ამჟამად გაირჩევა თემატური მრავალფეროვნებით, სატირულ-იუმორისტული ეანრისადმი და მასთანათებელი რბრნიყებით, რამდენიმე ავტორის მონაწილეობით.

1901 წლიდან, ყოველდღიური ვახუთ „ცნობის ფურცელთან“, ფრანგული ჟურნალი „კარიკატურის“ მსგავსი ერთეული გარფიული სატირის ორგანოს შექმნის კეთილშობილური ცდის ანგარიშში, იწყო გამოსევა ყოველკვირეულში სატირულ-იუმორისტულს „სურათებთანა და მატყებთან“, რომელიც თავიდანვე თამამად ჩასწვდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების სფეროს. ვახუთის ერთ-ერთი თანამშრომელი იყონებს: „...ამ განყოფილებაში დიდი სენსაცია მოახდინა, მაშინ ტფილისშიც და პრკოენცი. შიცი“. I ეს ერთ ფაქტორიად სატირულ-იუმორისტული ჟურნალი ვახუთ „ცნობის ფურცელში“. მაგრამ იგი ჟერ კიდევ არ იყო დამოუკიდებელი ორგანო, რის შექმნისაც ასე ვულოდგრენდ ელტვიდნენ ქართველი პუბლიცისტები.

1904 წელს სწორედ ერთი ასეთი საინტერესო ელა იყო „შურდული“ კვირიიდან, რომლითაც თანსენება ერთხელ კიდევ პრატიკულად მოსახერხებს ჟურნალის შექმნის იდეა.

„...შურდულს“ შესწავლისას, პირველი შებეჭდილება ისეთი იყო, რომ ჟურნალში დაბეჭდილი მასალები ორიგინალბად მოგვეჩვენა. როგორც ჩანს, ასევე მიუჩნევიო ა. აბრამიშვილაც. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი „შურდულს“ „იყერიიდან“ თავის წიგნში არ მოაყევედა და აი, რატომ... „განყოფილებითი გამოცემებია... ბუნებრივი, არ შექალება მივაკეთენო პერიოდიკას“, — კეთილშობით მისი წიგნის შესავალ ნაწილში. ასეთი განცხადების შემდეგ ძნელია გამოისავლის პოენა. რა ვქნათ, გამოიყევა, რომ „შურდული“ „იყერიიდან“ განმეორებითი გამოცემა!

უკვე 1893 წლიდან ვახუთი „იყერიი“ განსაკეთებულ ადგილს უთმობს ფელტონებს. ამ ჩამოყოლილთა ეტბრის (ალ. ნიკიტინის) და ადღის (მბ. ნასიძის) მეცადინეობით „ზურნა“ — „პატარა ვახუთი“. 1903 წლის 9 თებერკვილიდან 1904 წლის აგვისტომდე „იყერიიში“ ასევე გამოჩნდა „შურდული“, „საკერაო ვახუთი“, რომელიც შედგებოდა დანაშრილი ფელტონებისაგან. ფელტონებს ზელს აყრდა: „რედატორ-გამომცემელი ია ერთა“.

ია ერთაჲ — ცნობილი ბელეტრისტის, ხალხისწერი მოჭრაბის წყერის სოფრომ მგალობლიშვილის ფსევდონიშია.

სახელწოდება „შურდული“ „იყერიიდან“ გარკვევით მიუთითებს იმ გამოცემის წარმოშობის მისამართს, რომ იგი ვახუთ „იყერიიდან“ წარმოდგება. მის თავფრცულზე გამოსახულია

„№ 1-5“ ეტრნალის რიგითი ნომრების აღწი-
შნული კი არა, გაზეთში გამოქვეყნებული
ფელეტონების ნომრები ყოფილა.

სოფრომ შვალობლიშვილის „შერდელი“,
საქვარას გაზეთი“, არახელსაყრელ კონკრე-
ტულ-ისტორიულ გარემოში მძიმე საცენზუ-
რო პირობებში, ქართულ ენაზე დამოუკიდებე-
ლი სატირულ-იუმორისტული ორგანოს შექმ-
ნისათვის ვადადგმული მოზომილი, ფრთხი-
ლი ნაბიჯია. ამ მიზანს უწყე ვაილებით მე-
ტი ვაბედლებით ეკიდება „შერდელი“, „ივე-
რიალი“, რომელმაც თავი ვაგვეცნო რტორიკ
დამოუკიდებელი ეტრნალის გამოცემის ცდამ.
თუ ეს კეთილშობილური მიზანი არ დეეს ამ
წიგნაკად მონათლული ეტრნალის ფორმასა და
შინაარსში, მაშინ რა აზრით მოველინა იგი
ქვეყანას. ჩსთის დაშერნენ მისი ორგანიზა-
ტორები მეფის ბეჭდებით სიტყვის ბიუროკრ-
ატული აპარატის წინაშე ამ სატირულ-იუმორი-
სტული ნაწარმოების დამოუკიდებელ, ცალკე
ორგანოდ გაფორმებისათვის?! ჩვენ ბჭვი არ
გვეპარება ამ ინიციატივის შორს გამიზნულო-
ბაში. სოფრომ შვალობლიშვილის პატრიო-
ტულ თასანობას უთუოდ ეს საფუძველი ჰქო-
ნდა.

რა სახელიც არ უნდა დავარქვათ მაშინ გან-
ხორციელებულ შვავს ეტრნალისტურ სახე-
ლებს, ისინი ერთ მიზანს ემსახურებოდნენ.
ამას პირდაპირ მიუთითებს მათი ცოცხალი მე-
ტირანი იოსებ განსაშვილი: „ქველად იუმო-
რისტული ეტრნალის მაგიერობას ასრულებდა
გაზეთებში მოთავსებული ფელეტონები (ე. ი.
„გაზეთი გაზეთში“), რომელთაც საუკუთარი ნუ-
მერაციაც ჰქონდათ. „დროებასა“ და „ივერია-
ში“ ხშირად შეხედებოდით ასეთ ფელეტონ-
ებს და „სატარა ფელეტონებს“, რომლებიც
ასე იყო დასათავრებული: „დღღღღი“ (სნი-
კო ცავარბული ზელმძღვანელობდა), „ივანია“
და „გოჭასპირი“-ს განყოფილება ეტრნალ
„კვალში“, ორშაფათეული „ივერის“ „წკიპერ-
ტი“ (ამ სტიტიონების დამწერის რედაქტორო-
ბით) და სხვ.“.

ეს სტიტიონები უტყუარად გაიდასტურებენ,
რომ ყველა ზემოხსენებული ღრწისძიება და-
კავშირებული იყო დამოუკიდებელი ქართული
სატირულ-იუმორისტული ორგანოს — გაზე-
თის ამ ეტრნალის გამოცემის დეროკებელ
ლორწასთან.

გარდა ყოველივე ზემოთქმულისა, გაზეთის
მიერ ახალი გამოცემის, კერძოდ, „ივერის“ მი-
ერ სატირულ-იუმორისტული ეტრნალის გამო-
ცემის ფაქტი უპრეცედენტო რიოდა. ეტრნალი-
სტიკის ისტორიაში იშვიათი არაა შემთხვევა,
როცა გაზეთება შემოქმედებითი სიშფიფის სტა-
დამი იტუნენ ხოლმე ასეთ თასანობას და
ქმნიან პრესის ახალ ერთეულებს. „ივერიაში“
თავი არ აპრიდა ეროვნული ეტრნალისტიკის ის-
11. „შნათობი“, № 10.

ტორიით დაკისრებულ ამ პატრიოტულ ელს
და ქართული სატირული პეზლისტიკის შექ-
მნისათვის თავისი მოქალაქეობრივი მოქმედება
გაიღო.

ამ ხანებში საესებთ დამოუკიდებელ ორგა-
ნობებსაც კი ზოგჯერ შეიხვევს ვაუბედავი
ედის სახით აწოდებდნენ. შვალობლი, სატა-
რულ-იუმორისტულ ეტრნალ „გეტრს“ (თბილი-
სი, 1906 წ.) ასეთი წარწერაც კი აქვს — „სა-
ცდელი ნომერი“.

„შერდელი“ „ივერიალიდან“ სოციალური
პრობლის თემატიკით არ გამოირჩევა, შვავსამ
აქ ვხვდებით მებრძოლ პოეზიას, იუმორისტულ
ჩანახატებს, რომელთაც რუსეთის პირველი რე-
ვოლუციის ვარიტაზე უთუოდ დიდი პოლი-
ტიური ელერადობა ჰქონდათ.

...და აი, ქართულ სატირულ-იუმორისტულ
პერიოდვას დედგა ნინატრი დღე, როცა ამ
ცალკეულ წარმატების თუ წარუმატებელ
ედებს ვიკრგვინი დაედგა ვის შეეძლო ეს სა-
ჭმე ეტივრათა და ვაეტარა ასეთ საშინელ თანდა-
რმულ პირობებში, თუ არა ქართული ხალხის
სახელოვან მემკვიდრეს აკაცა წერეთელს!

იგი ერთადერთია, ვისაც ხელისუფლებამ უა-
რი ვერ ჰკადრა.

1905-ში, იმ დღი ძვრებისა და ქართვენი-
ლების წელს, თავადმა წერეთელმა თხოვნა მი-
ართვა მეფისნიციელს.

საყენურკო კომიტეტის კონფიდენციალურ
წერილებშიც დეკარდ ჩანს ის მოკრძალება დი-
დი შწერლის მიმართ, რასაც ჩვეულებისამებრ
ვერ გადალავა თავისუფალი აზრის ინკვიზიტო-
რმა და იძულებული ვახდა ეშუამდგომლა ზე-
ლისუფლების წინაშე.

ამ ეტრნალით, რომელიც იშვა 1907 წელს,
მკულეგართა უმეტესობა იწყებს ქართული სა-
ტირულ-იუმორისტული ეტრნალისტიკის „ქო-
რონიკის“, ეამთა აღწერას. ეს გამოცემა იშა-
ტრამ იქცა ნიშანსვეტად, რომ იგი ამ ხასიათის
ეროვნული პერიოდის პირველ ნიმუშთა შო-
რის ყველაზე საუკეთესოა, ყველაზე მეტად აკ-
მაყოფილებს ერთეულ, სოციალურ, პროფე-
სიულ, კულტურულ მიზანდასახულობას.

ჩვენ, რამდენადაც შეიძლება, მოკლედ შე-
ვებეთ მშობლოურ ენაზე სატირულ-იუმორის-
ტული ხასიათის საწყის გამოცემებს, ქართული
ეტრნალისტიკის ამ უმნიშვნელოვანესი დარ-
ვის სათავეს.

ახლა ორიოდ სიტყვა ეტრნალებზე, რომლე-
ბსაც ბობლოგრაფიული ცნობარები და კატა-
ლოგები უკანასკნელ პერიოდამდე არ იცნო-
ბდნენ, სულ არ მოიხსენიებდნენ.

ქართული სატირულ-იუმორისტული პრესის
ისტორიისათვის უთუოდ საინტერესოა უნდა
იყოს ის ფაქტი, რომ 1912 წელს ქუთაისის

ვილს, ნაპოლეონს (დავით პავლაშვილს), ამჟამად სახელმწიფოებრივ პროფესორ ალექსი უსტიაშვილსა და მხატვარ ვახტანგ კილაძეს. „მიშას დღემ“ გამოუვანოლი პირი მიხეილ კიშინური ყოფილა, რომელსაც ევრნანდის გამოცემლების მიმართ სასამართლოში საქმეც კი აღუტანას.

ევრნანდის გამოცემის ნებართვა 1913 წელს მიუღიათ კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარის პოლემოტოგინოვიისაგან. იგი დამტარებლებს შეწყობით გავრცელებულია 500 ეგზემპლარის რაოდენობით.

ერთი შეხედვით, „მიშას დღე“ რადიკალურად განწყობილი ახალგაზრდების მოწინავე წევრის მიერ ქართული ობიექტის, საკუთარ „მე“-ში შეყვარებული კაცისათვის მოწყობილი მიხერხებული ოინის, გამსახრების აღწერას წარმოადგენს და შესაძლოა კაცს მოეჩვენოს, რომ მას საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან სოციალურ თემატიკასთან საერთო არა აქვს რა. ამ სატიროსა ვაიხსენოთ ევრნანდის გამოცემის კონკრეტული ისტორიული მომენტი.

იუგა 1913 წელი. დიდი განთიადის მოახლოება სულ უფრო მეტი იმედით ვესებდა კლასობრივი ჩაგვრით აღწეოთებულ მსაქმს. მოახლოებულმა ქარიშხალმა ამოქმედა ყველა და ყველაფერი, გარდა, კერძოდ, ამ შემთხვევაში, „იმპროვიზებული“ რედაქციის რისხვის ობიექტის — სააფთიაქო მღაზიის მუხატრონის ენმე მიშა კაიშინისა, რომელსაც ამ აზვართებულ ამბობრებულ ქალაქში „კაი შაუარისა“ და ქალებში დროსტარებინ მეთი სხვა არაფერი იტაცებდა.

ქეაწვია, ხელმოკერბილი, ევოსტი ადაშიანი, რომელსაც რავეითარი იდეალი არ გაინდა, რვეოლუციურად განწყობილი ახალგაზრდებისადვის, ცხადია, დაცივნის საეანი გახდებოდა. ასეთი ამაღლებული მიზანი რომ არ ჰქონოდა ევრნანდს, მაშინ მისი შესვერებები შუარე ზეპირიტყვაობასაც დასჭარდებოდა.

„მიშას დღის“ მიერ არჩეული თემა, რამდენად მნიშვნელოვანი, აქტუალური და მძაფრი სატირული ზემოქმედების საბაზია, ამის შესახებ მოვიგონებთ დიდი რუსი სატირიკოსის სალტიკოვ-შჩუპრინის სიტყვებს — იდეალების მოძულე კაცი — არაშედაა იინი პოტენციური გამცემლები და მოდლატეები არიან.

1941 წელს რესპუბლიკის წიგნის პალატის მიერ გამოცემული გ. ზერცალაქის (საქმისწიქსი) ლოს რუსული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიის შესავალ წიგნში ავტორი საეხვებით სამართლიანად ეწოდებს მას „საქართველოს პერიოდიკას რუსულ ენაზე“. აქვე ხაზგასმულია წიგნის პალატის მიერ ამ ბიბლიოგრაფიის გამოცემის მოტივი: რომ 1921 წლამდე საქართველოში რუსულ ენაზე გამოშვებული ევრნანდ-გაზეტები, აღმანახები და სხვა... ითულებიან საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტებად.

ვაიხსენოთ „კავკასიის რაბონი ლისტოი“. მისი დახრების შემდეგ არაგა ხანს ვერ გამოსცეს ლეგალური ბოლშევიკური გაზეთი, რომ გამოც, ამ ხნის განმავლობაში, ბოლშევიკები მონაწილეობდნენ ე. წ. გაერთიანებულ ორგანიზაციაში. რსდმპ IV კონგრესიანიებული ყრილობის წინ, რუსეთში ბევრგან აღვილობრივი ბოლშევიკური და მენშევიკური ორგანიზაციები გაერთიანდნენ. ეს პროცესი გავრცელდა ამიერკავკასიაშიც. გაერთიანებულ კომიტეტებს ჰქონდათ ერთიანი პრესის ორგანიზები, რომელთა შინაარსი არათანამიმდევრულია. იინი „ყოველთვის ვერ გამოხატავდნენ ბოლშევიკურ თელსარისს რვეოლუციის მიერ დაყენებულ ზოგიერთ საკითხში, მაგრამ მათი დამარებით ქართველი ბოლშევიკები მაინც ატარებდნენ ოპერატიულად გამოხმარებოდა მონენტის მიერ წამოჭრილ მთელ რიგ საკითხებს, მიეცათ მათთვის სწორი შეფასება და დასკვნები, ემხილებათ მენშევიკთა ოპორტუნისტული ეიდატორული პოზიცია, მდამივი კავშირი ჰქონოდათ მუშებთან“.¹

ვ. ი. ლენინი კვასწავლის, რომ... არსად მსოფლიოში პროლეტარული მოძრაობა არ შექმნილა და არც შეიძლება შექმნილიყო „ეცებად“, წმინდა კლასობრივი სახით.

ეს პროცესი განიცადა საქართველოს მემათა ბეჭდვითმა სიტყვაშიც, რომლის გვერდით იბრძოდა სატირული-ემპირისტული პრესა, რომელშიც არცთუ იშვიათად, განსმობდა მართალი, ეპოქის შესაფერი რვეოლუციური სიტყვა. ამ მოღვაწეობდნენ, პროფესიულად იწრითობდნენ პროლეტარული ევრნანდისტები, მწერლები,

¹ ი. ნატროშვილი, ბოლშევიკური პრესის ისტორია, თბილისი 1967. თ. ს. უ, გვ. 412.

რადიკალურად განწყობილი კლმის ოსტატები, რომელთა მხატვრულ-პედაგოგიკური შემოქმედება უდავოდ დიდი ყურადღების ღირსია.

საქართველოს პოპულარული სატირულ-იუმორისტული ჟურნალის „ნიანგის“ ათი წლისთვის საიუბილეო ნომრის (1933 წ.) 23-ე გვერდზე პოეტიკ-აკადემიკოსი ი. გრიშაშვილი წერდა: „პირველი იუმორისტული ჟურნალი საქართველოში“ საზოგადოებას აღთქმავს ამ დღეს: „მე ვწერ, ქართული იუმორის ისტორიას“. ძალზე სამწუხაროა, რომ ამ ცოცხალმა მემბრანამ ვერ შეძლო ოცნების განხორციე-

ლება, მაგრამ ი. გრიშაშვილი „სატირულ-იუმორისტულ ნაკვეთებში“ ანდერძივით გვიხატებს: რევოლუციამდე საქართველოში გამოვიდა „...საიონი-დე სახელწოდების სხვადასხვა ჟურნალი და ალმანახი, რომლებიც თავის მკვლევარს ელოდებიან“.

რევოლუციამდე საქართველოში გამოვიდა ასზე მეტი სხვადასხვა სატირულ-იუმორისტული ჟურნალი თუ ალმანახი. პოეტიკ-აკადემიკოსის წმინდა ანდერძი, ადრე თუ გვიან, უნდა აღასრულოს ზენზა თაობამ.

აღ. ყაზბეგის „ელგუჯას“ ხალხური ფსახროები

ხალხური სიტყვიერების შეკრება-შესწავლას საქმეში ქართველ სამოციანელთა შორის აღ. ყაზბეგს ერთ-ერთი თვალსაზრის ადგილი უჭირავს. იგი დაინტერესებული იყო მთის ფოლკლორით, რადგან იმხანად, როგორც პროფ. აღ. ხახანაშვილი აღნიშნავს, „უმწიკლო ენა და შეურყენელი ზნე-ჩვეულება ქართველ მთიანელებს შერჩათ“. ხალხური სიტყვიერება მწერლისთვის უტყუარი საბუთი იყო, სადაც ნათლად ჩანდა ჩვენი ხალხის ტანჯვა-წვალებათ აღსაყვებელი გარდასული დრო.

აღ. ყაზბეგი ხალხურ სიტყვიერებაში ზედა-და თავისი ერის ძალდაუტანებელ აზრს, მის შრომულმუხედველობას და თვითშეგნებას.

მთიელი ხალხის/თავისებური ბუნება, მათი აღათ-წესებები, ხალხური თქმულებები თუ სიმღერები ჯადატქრული ძალით იზიდავდა აღ. ყაზბეგს, მას განუზომლად უყვარდა თავისი სამშობლო, მაგრამ უდიდესი პატრიოტიზმით ეკუთრობოდა მომწე ხალხების ზეპირსიტყვიერებასაც.

ეს უცვლელი სხვა ერებისადმი აღ. ყაზბეგს უკვდავების გვირგვინს ადგამს, როგორც მწერალსა და მოქალაქეს. აღ. ყაზბეგის მხატვრული პროზიდან ხალხურ ზეპირსიტყვიერებასთან ორგანულ კავშირშია სხვებთან ერთად „ელგუჯა“.

ამ რომანში ავტორს ასახული აქვს მთიელთა საზოგადოებრივი ცხოვრება, მათი აღათ-წესები და ის ისტორიული მერები, რაც მათში თვითმპყრობელობის შექრას მოჰყვება. ამ რომანის შექმნისას ავტორს ფაქტები უშუალოდ ცხოვრებიდან აქვს აღებული.

„ელგუჯას“ გამოქვეყნებისთანავე პრცული რეცენზია უძღვნა იონა მუნარაგიამ, იგი წერდა: „ამ ვიცი რას უფრო მიყვებ უმბრატეობა, ხალხის ზნეობის აღწერას, კაცის სულს მოძ-

რობის გამოხატვას თუ ბუნების გამოსახვას“. ნაწარმოებში საწესო ტრადიციების ჩართვას დიდი ადგილი აქვს დათმობილი.

ხალხური სიტყვიერების უბაღლო მკვლევარი, აღ. ყაზბეგის ნიჭის დამფასებელი ვახტანგ კოტეტიშვილი ეტება რა ელგუჯას საქმიანობას, ხალხური ლექსით გვაშენობს, რომ ის მეცხვარე ყოფილა:

ელგუჯამ ცხვარი აყარა,
 მწვემსებს გაუყო ზიარი,
 ადგა და გამოემართა,
 ეგ მადლიანი, ღვთიანი 2.

აღ. ყაზბეგის ელგუჯა მეცხვარეა, მაგრამ იგი, მეცხვარეობის გარდა, როგორც აღ. ყაზბეგი აღწერს, ზევში ცნობილი ყოფილა „ქა-მანდობითა და ვაყაკობით. როგორც მომეტებული ნაწილი მოხვედებისა, გულწრფელა და საიმიედო“.

ელგუჯაზე ლექსი დღევანდელმა მოხვედრმა ფოლკლორშიც შემოვიწინა. უნდა ვითქვიროთ, რომ ის ლექსი „ელგუჯა“, რომელსაც დღეს ზევის ფოლკლორი იწახავს, თვით აღ. ყაზბეგის „ელგუჯა-დან“ უნდა მომდინარეობდეს.

აღნიშნულ ლექსში, ელგუჯას გარდა, მოიხსენიება მზალი, გრიგოლა და ხარანაულუბი, სადაც ავადმყოფი ელგუჯა იწვა განსაუტრნებლად.

ელგუჯა თანდრის დაუტრავს,
 მზალი დაიწყებს მღერასა,
 გრიგოლა აუტანია

1 ი. მუნარაგია, „ქართველი მწერლები“, 1957 წ., გვ. 77.

2 ვ. კოტეტიშვილი, „აღ. ყაზბეგის ავტორობის საკითხი“, 1926 წ.

თავის ბედსა და წერასა.
 ჩემო სიცოცხლის ერთგულო,
 ჩემო სიცოცხლევ განაო,
 როგორღა ვნახო მზე, მთიარე
 მალა მთა, დაბლა კალაო.
 აღარც მე შინდა სიცოცხლე,
 ჩემო ელგუჯავ განაო,
 ეფიცავ მე ჩემსა მანდილსა,
 რომ არ ვაგველო არაო.
 შენი ფარ-ხმალის ჭირიზე,
 ჩემო ელგუჯავ, განაო,
 ვასთიბე ვიკურებაო,
 ჩემო ელგუჯავ განაო.
 იცოცხლეთ ზარანთლენო,
 ფშვალუბო ჩვენის მხრისაო,
 ელგუჯა თქვენ შეინახეთ,
 არწივი ჩვენი მთისაო¹.

როგორც ამ ლექსის სიტყვიდან ირკვევა, თვითონ ალ. ყაზბეგის გმირები არიან ვასული ხალხში და ვახალხურებული, ვინაიდან, აჲ, ვარდა „ელგუჯას“ გმირებისა, მოხსენებულია გრიგოლა „შაშის მკვლელიდან“. ზემოთმოთყვანილი ლექსი, სადაც ელგუჯას მეცხვარობაზეა ლაპარაკი, შეიძლება ანალოგიურად იყოს შექმნილი.

თუ ალ. ყაზბეგის გმირთა რეალობაზე ვიტყვით რაიმეს, უპირველესად დავასახელებდით სვიმონ ჩოფიაშვილს. ელიზბარ ყაზბეგის ცნობით, სვიმონ ჩოფიაშვილი თვით ალ. ყაზბეგის სახელოვანი წინაპარი გაბრიელ ყაზბეგია.

თვითონ სვიმონ ჩოფიაშვილი, რომლის სახეც ავტორმა პოლიტიკურ სამოსში ვაახვია, გაბრიელ ყაზბეგის თვალსაზრისს ვაღმოსცემს რუსეთ-საქართველოს შეერთების დროს. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ სვიმონ ჩოფიაშვილის სახის ჩვენებით ყაზბეგს თავის წინაპარო საქმიანობის ჩვენება კი არ სურდა, არამედ აქ მოქცეული იყო მწერლის პოლიტიკური მრწამსი.

ამ მხრივ ალ. ყაზბეგი გვიჩვენებს ამოუდგა იმ მოწინავე ქართველ ინტელიგენციის წარმომადგენლებს, რომლებიც აღიარებდნენ რუს ხალხთან მტკიცე მეგობრობის აუცილებლობას, მაგრამ იმავე თვალსაზრისით მკაცრად აღაშქრებდნენ ცარიზმის პოლიტიკის წინააღმდეგ.

ალ. ყაზბეგი „ელგუჯაში“ უხვად იყენებს მთხევრ საწყისო ტრადიციებს და ხალხურ სიმღერებს. ხალხური სასიმღერო პოეზიის რაღა და დანიშნულება ბევრჯერ განგვაკლავინა ალ. ყაზბეგმა თავის შემოქმედებაში. იმავე „ელგუჯაში“ იგი დიდი სიმპათიით იხსენიებს სახალხო მთქმელ დიწა ხელელს, რომელიც

სვიმონ ჩოფიაშვილის საჩუკლებე ჩამოქდარი, მღერის ხალხურ ლექსს: *მარტინეშული ზიზულირთიქას*

ღარიბობა და იბლობა
 ორივე გამოიძვლია,
 სქობს ღარიბობა იბლობას,
 იბლობა მეტად ძნელია.

ღიწქას სიტყვებმა სვიმონს აგრძობიანა მომავალი თავს დამტყდარი უბედურება და, როგორც ავტორი ლაპარაკობს: „სვიმონს თვალზე ცრემლი მოერია“. ფანდურის ძალზე, მის დაკვირბი აბჭრულ გრძობაზე ლაპარაკობს ავტორი: „ამგვარი სიმღერა კაცს გულს უწუხებდა, ტრანტელს აღძრავდა და ოფლს დაასხამდა“. ამიტომ გულში ჩამწვლილმა იმოქმედა სვიმონზე ხალხურმა ლექსმა. ალ. ყაზბეგს „ელგუჯაში“ უხვად აქვს გამოყენებული საწესწვეულებო სიტყვები. ამ პოეზიის ერთერთი მტკიანი საშლოვანიო მოთქმა, მიცვალებულის სხით დატრეება.

წერილობით ძეგლებში არ მოიპოვება ის სიტყვიერი მასალა, რომელიც თან უნდა ხლებოდა საშლოვანიო წესწვეულებას. ტარილის დროს, როგორც ხევის, ისე მთის სხვა ეთნოხეობში, სწორად სიტყვას სვეციალური პირები წარმოსთქვამდნენ. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ რამდენიმე ტერმინი საშლოვანიო წესწვეულებისა ასეთია, მაგალითად, შოტირალი, რომელიც გუნდს ეწოდება (მასში რამდენიმე ქალი შედის), მომთქმელი (ცალკე პირია). ამ უტანასკნელის მიერ წარმოთქმულ სიტყვას მოთქმას ეძახიან. საშლოვანიო სიტყვიერებას ლექსისა და რიტმული პროზის სახე აქვს. უფრო კი შიღებულა ეს უტანასკნელი სახეობა.

საშლოვანიო ლექსებსა და სიმღერებში ქართველი ხალხი თავის ჭირსა და ლხინს გამოხატავდა. თავის დროზე ამ მოთქმას, გარდაცვალებულის ლექსად ქების შესხმას დიდა მნიშვნელობა ექნებოდა. სწორედ ამ მოთქმას, მიცვალებულის ლექსითა თუ სიმღერით დატრეებაზე ვგვასტრება შაქარია ფალიაშვილი თავის აქართული ხალხური სიმღერის კრებულში². იგი წერს: „ბევრი ძველი სიმღერა, რომლის სიმღერაც დღეს აღარ არის, სამუდამოდ დავიკარგავს. ის სიმღერები, რომლითაც იმ დროს ქართველი ხალხი, ყოველ თავის მოქმედებას, ლხინს, ჭირსა და მწუხარებას გამოხატავდა. მიცვალებულსაც კი საშლოვანიო დაიტრეებდნენ ხოლმე. ექვის ვარგშეა, რომ ამ სიმღერას ისტორიულად დიდა მნიშვნელობა ჰქონდა“.

მიცვალებულის დატრეების დროს სიმღერები გამოყენებული იყო, სწორედ საშლოვანიო, რომელთაც თავის დროზე დიდა აღზრდებობითი მნიშვნელობაც ჰქონდათ.

¹ „კომუნისტი“, 1963 წ., 19 იანვარი, № 16. წაიერილია ლევან ავსტრალიელის მიერ სოფელ ვარდისებანში (ყაზბეგის რაიონი).

აღ. ყაზბეგი „მღვთვას“ დიდ ყურადღებას აქცევს მიცვალებულის კელთან დაკავშირებულ რიტუალს. ამ ჩვეულების დაფიქრება ყაზბეგს შეუძლებლად მოახსია და მას „სასარგებლო, მოსახრებელ ჩვეულებებს უწოდებს“. იგი თავის ეთნოგრაფიულ ნარკვევში — „მოხვევები და იმართ ცხოვრება“ — წერს „ხევში არის ჩვეულება, მიცვალებულზედ ტირილი დედაკაცსაგან. ეს ისეთი ჩვეულება არის, რომელიც ხალხმა არ უნდა დაემოს და არც დ. ი. ეიწუოს, რადგანაც ეს ერთი სასარგებლო, მოსარგებელი ჩვეულებააგანია. მიცვალებულის სახლიში შეიკრებიან დედაკაცები. ერთ-ერთი იმადგინი ტირის, ე. ი. სიტყვას ამბობს და დ. ი. ნარჩენი კი ბანს ეუბნებიან. ამ ზარით ტირილის სარგებლობა იმაში მდგომარეობს, რომ მომთქმელს ლეკსით სიტყვა უჭერია გარდაცვალებულის წარსულ ცხოვრებაზედ და საჭევროდ იკონებს იმის აე-კარგიანობას. ხალხს იქამდე ეშინიან ამ დღისა და საყვდილის შემდეგ ტირილში ავად მოხსენებისა, რომ მთელ თავის საცოცხლეს ცდილობენ, ისეთი არა მოუხდეს რა რომ გარდაცვალების შემდეგ ცუდად მოიხსენიონ და იმის წარსული ცხოვრებას საყვდევად და საყვედურით გახადონ“.

სწორედ ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ აღ. ყაზბეგის გმირები გაურბიან სამარცხვინო სიკვდილს, ამიტომ ბუნებრივია, გოჩას სიტყვები ბრძოლის ველზე მიშველ შეიღისადმი: „თუ სიკვდილს შეგვმთხვა, ისიც ზეთის ნებაა, მაგრამ მოკვდი ისე, რომ ხევის შენი დამარხვა არ ეთავილებოდეს“.

ბრძოლის ველზე ვაჟაკური საყვადი ყაზბეგის გმირების დამახასიათებელი თვისებაა, ენაიდან მღვი იციან, რომ „სუკობს სახელოსა მოხვევა ყოვლისა მოსახვეველსა“. და ამ შეგნებით მიდიან ისინი ბრძოლის ველზე. ბრძოლაში დაღუბულ გმირებზე იქმნებოდა სიმღერები, ლექსები და მათ ცხოვრებასთან დაკავშირებული თქმულებები. ისეთი გმირები ხალხში ლეგენდარულ გმირებად გადადიოდნენ. აქედან იყრება საფუძველი, როგორც საერთოდ ქართულ ფოლკლორში, ისე მთის ზეპირსიტყვიერებაში. გოვლის წესის სარაინდო ხასიათს, „მღვთვა“ ძვირფას მასალას აქვს ვაგარდაცვალებულთან დაკავშირებულ იმ ჩვეულებათა შესახებ, რომლებიც დამახასიათებელი იყო და არის ქართული მთიელებისათვის.

„მღვთვაში“ განსაკუთრებით საყურადღებო დასაფლავების ორი შემთხვევაა, რომლებიც წმინდა ხალხური ჩვეულების ნიადაგზე სრულდება: ერთია სვიმონ ზოფიკაშვილის დასაფლავება და მეორე — მღვთვას მადანაჯიყე-

თა — მარტიასა და გიორგის — დასაფლავება მთიელების მიერ. გიორგისა და მარტიას დასაფლავება ფართოდ ხდება, მაგრამ მთიელთა ბერდია მინც ასრულებს გარკვეულ წესს, რომ უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლი გმირები მიაბაროს მიწას. ბერდიას სიტყვით ბრძოლის ყოველი იესებიან ახალგაზრდები და „შეკმეტხენილი სახით შეუდგნენ მთებს, რომ პირველსავე შემთხვევაში ვეწიოც ისე ვაჟაკურად და სასახლოდ დახოცილიყვენ“. მთიელებმა მიწა გათხარეს და მამუღმეოცულები შიგ ჩასვენეს. ვიდრე მიცვალებულს მიწას მიაცირდნენ, ბერდია ამ გმირებს გამოსათხოვარი სიტყვა უთხრა: „გმარჩათ იმისათვის, რომ ნადირს არ გაეფუქებინა პირისაზე, მაგრამ, ღეთის მადლმა, უწინ ყორნები ამოკვამენ თვალსა, — თქვენსითან ვაჟაკებს ამა ყორანის მეტი რაი მიუღებთ? თქვენ ცხოვნა, დამკრთ დანაჯა და ვაგოვება! სისხლს სახსნი ვაჭმენდს, ვაჟაკს — გულადობა, მტრისაგან უმირბობა! სცხონდით, სცხონდით, სცხონდით! მერე შეიკმუნა წარბები, აიღო მამყერ მიწა და მიიყარა. მიწა ხარ და მიწად იქცით! ყოველი მიწის მიყარებულ წარმოსიქვამდა ის“.

ბერდიას მიერ შესრულებული ეს წესა ხალხურია. ის პირდაპირ უბახუბებს აღ. ყაზბეგის იდეურ მრწამსს.

მეორე შემთხვევაში, აღ. ყაზბეგს სვიმონ ზოფიკაშვილის დასაფლავება აქვს აღწერილი. ამ უკანასკნელის დასაფლავება კი პირბული წესის მიხედვით სრულდება. ამიტომ ისეთი რიცხვს ძირითადად ქალბუნ შეადგენენ. სვიმონის სატირლად მოსული ხალხი დერეფანში გროვდებოდა ცალ-ცალკე გუნდებად და ტირილით შედიოდნენ.

ქალები წარმომგარბდნენ წინ ვეკლავ უფროს დასაფლავს, რომელიც მწუხარე სხით წარმოსთქვამდა „ადაი“-ს, სხვები ბანს მოსცილდნენ, ლოყებში ეცმით. მათ ლოყებშივე შეშორტყმით და „ადაის“ ძახილით უბახუბდნენ სახლში მყოფი კირისუფლები. დედაკაცების ერთი წყება რომ მორჩებოდა ამ რიტუალს, დერეფანში მყოფი სხვა ქავთვი იმდერებდა იმევე „ადაის“, კირისუფალი ამ დროს ფეხზე იდგნენ და ახალ მოსულთ „ადაით“ გამოეპასუებოდნენ. ამ საწესო რიტუალს რომ დამამთავრებდნენ, მერე ადგებოდა რომელიმე მინდილისანი, მიცვალებულის მცერადიან აიღებდა თოვს, დეყარდობოდა ზედ და მიცვალებულს ჭებას ლეკსად ეტყოდა. მის ცხოვრებას ხალხს შოუთხრობდა. ადარებდა მას სხვა გარდაცვალებულს, რომელმაც სიკოცხლეში თავი გამოიჩინა ხალხის ყეთილდუობისათვის ზრუნვით. მოტირალ ქალს სხვებიც ა-

¹ აღ. ყაზბეგი, თხზულებანი, ტ. V, 1950 წელი.

¹ აღ. ყაზბეგი „მღვთვა“.

ყვებოდნენ და გამართადნენ ზარით ტირილს. მოტირალი ტირილის დამთავრების შემდეგ მიცვალებულს გულზე თოფს დაადებდა და სამკერ წარმოსთქვამდა: «შენ ცბირობა და დამაროხ დღევრქელობა».

მოთქმისა და დატირებას ჰველად ხევში, ქალებთან ერთად, მამაკაცებიც ასრულებდნენ. ეს საწესო ტრადიცია რუსეთშიც სრულდებოდა. ამაზე მეტყველებს იერი სოკოლოვის ლიტყვები. იგი აღნიშნავს, მართალია, დატირება ქალთა პოეზიისათვის იყო დამახასიათებელი, მაგრამ უძველეს დროს მას მამაკაცებიც ასრულებდნენ.

«Примечательно за последние столетия были исключительно жанром женской поэзии, хотя в более старое время, как можно судить по некоторым свидетельствам, исполнялись и мужчинами»¹.

მამაკაცის მიერ მიცვალებულის დატირების ეს ძველი ტრადიცია აქვს აღწერილი ალ. ყაზბეგს «ელგუჯაში»², როდესაც სვიმონ ჭოფიაშვილს დასტორის ელგუჯა. მთელი მამაკაცი თავის გლოვის ტანზე გასართლული მათრახის ცემით გამოხატავდა. ამ მათრახს ოთხი ფარსეში (ანუ გასართლი ფონი) ჰქონდა, მიცვალებულის ოთახის გარეთ, კედელზე ან ბოძზე ეყრდა. მიცვალებულის პატივისმცემელი მამაკაცი ჩაიმიოდებდა ამ მათრახს, ვახსნიდა საკინძეს, ერთ ხელს შუბლზე მიიდებდა და მეორე ხელით თან მწლავრად დაირტყამდა მათრახს, რომ ზოგჯერ პირველი დარტყმისთანავე კიბრიდნ სისხლი ვაღმოსკდებოდა. ასე მათრახის ცემით შევიდოდნენ ისინი მიცვალებულის ოთახში და დატირებდნენ მას. დატირების დროს ისინი მოვიგონებდნენ მის წარსულ საქმიანობას და გულდამწყვეტილი ეთხოვებოდნენ. უკან გამობრუნებისას კი მათრახს კვლავ კედელზე აკიდებდნენ, რომ ამით საშლალეა მიცვათ ახლადმოსულებისათვის მწუხარების გამოსახატავად. ქართული მოთქმის ამგვარი ტრადიცია სამგლოვიარო პოეზიის ადრინდელი საფეხური უნდა იყოს.

ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში მამაკაცის მოთქმით თუ სიმღერით დატირება ძირითადად მამაკაცებისათვის არის განკუთვნილი. იგი საგმიროს ხასიათისაა. როგორც «ელგუჯადან» ირყვია, სამგლოვიარო ლექსები თუ დატირება როგორც ქალების, ისე მამაკაცების პოეზიაა. ხშირად გვხვდება ტრადიციული ლექსების შერწყვა იმპროვიზებულ მოთქმაში, რაც სამგლოვიარო და საგმირო პოეზიის მჭიდრო კავშირის მაჩვენებელია. ამგვარ კავშირზე მივითითობს ა. სოკოლოვი:

...«в народных похоронных плачах огромную роль играет поэтическая традиция выработавшая в течение веков ряд устойчи-

вых формул, образов, композиционных приемов, что облегчило запоминание отрывков плача и импровизацию в пределах установленного стиля часто заключавшуюся лишь в более или менее свободном комбинировании традиционных формул»³.

ალ. ყაზბეგი მოთქმას ხშირად ლექსს უწოდებს, ვინაიდან ყველა მოთქმა კომპოზიციურად შეერთდა. «როცა მოტირალი ლექსს ვაბთავებდა, წყნარად მივიდოდა მიცვალებულთან». ამ მოთქმა-დატირებაში ალ. ყაზბეგი გულისხმობდა საგმირო-სარაინდო ლექსს, რომლითაც გამოიტირებდნენ მამაკაცს. ამგვარი ლექსად დატირება ქალისათვის მიუღებელი იყო. მას თუ დატირებდნენ, მოხსენიებდნენ როგორც ოჯახის ერთგულს და შრომისმოყვარეს. ხშირ შემთხვევაში ქალის დატირების დროს ლექსად ქებას შეასაზღვრდნენ თემის გვარის დაკლებულებს, რომლებსაც თავი კამოწინათ რაიმე კეთილი საქმით.

ხვეის ფოლკლორში კარგად არის შენახული დასატირებელი ლექსები, რომლებიც გვხვდება როგორც ვართომული, ისე ვართომევი სახით. უნდა ვთქვათ, რომ ვართომევი ლექსები თავიდანვე ინდივიდუალურად სრულდებოდა, შესთქმული აკომპანიმენტო. საფორებელია, რომ ალ. ყაზბეგი ასეთ ვართომულ ლექსს გულისხმობს, როდესაც ავეწერს ელგუჯას მიერ სვიმონის დატირების სცენას. ვართომული მოთქმის მრავალი ნიმუშია ცნობილი მსოფლიო ლიტერატურაში. ამიტომ ვოდების ეანრის ამ ლექსებს ა. სოკოლოვი სამართლიანად უწოდებს «Песни плача». ამგვარი ლექსები მიჩნდიო ბრძოლის მონაწილეთა მიერ შექმნილად. მაგრამ ასეთი ლექსები, რომლებიც დასაფლავების დროს სრულდებოდა, სხვადასხვა პირობებში იქმნებოდა და ხშირად ვრცელდებოდა ვარიანტების სახით. აღნიშნული ლექსები გარდაცვალებულის სახელის უკვდავსაყოფად იქმნებოდა. მამაკაცის მიერ მიცვალებულის დატირება და ტანზე მათრახის ცემა დროთა განმავლობაში ხევში შოისპო, როგორც საწესო ტრადიცია. ხევისაგან განსხვავებით, მამაკაცის მიერ მიცვალებულის ხმით დატირება სეანებს შეჩაბთ. სეანი მამაკაცები დატირების დროს დანოქილი არიან. მთავად განსხვავებით, მთის ოსები და მოხვევები მიცვალებულს ფეხზე ადგომით გამოიტირებდნენ პატივისცემის ნიშნად. «ზარიო» ტირილის დროს ჰველ დროში სეანეში მხოლოდ მამაკაცები მონაწილეობდნენ, იქ ქალები მხოლოდ მომღერალი ანუ ბანის მიმქმნი იყვნენ. მომღერლები მტრებზე ვადოდებდნენ ყავარენებს, შეპკრადნენ პროცესიას და ორპირად მღეროდნენ სამგლოვიარო სიმღერას. მტრებზე ყავარენების ვადადებას შესაძლებ-

¹ Ю. Соколов. «Русский фольклор», стр. 175, 1941 г.

³ Ю. Соколов. «Русский фольклор», стр. 175, 1941 г.

ლა რაიმე კავშირი ჰქონდეს მოხვედრა მთარახის ანუ ფარჩემის. ცემასთან. შესაძლებელია, ეს წესი სვანებმა ადრე დაივიწყეს და, ნიშნად სხუელზე ყავარჩენის დარტყმისა, გადადებდა შერჩათ.

„სვანები ზარს მღერიან მამაყაყებია, — აღნიშნავს ზაქარია ფალიაშვილი, — ქალები სიმღერაში მონაწილეობას არ იღებენ. ისინი მოტირალთა გუნდს წარმოადგენენ მხოლოდ. მომღერლები ჩამწერადებობდნენ რიგ-რიგად. მხვებზე გადაიღებდნენ ყავარჩენებს (შუბის დაღვარია, რომელიც ყველა სვანს აქვს), შუპრავდნენ დასაფლავების პროცესიას და ორპირად მღერიან იმ ჰიმნსა, რომელიც თავის ნუსკაფურის შინაარსით იმდენად დიდებული და მასთანვე თავზარდამცემია, რამდენადაც უცხო შეხედულება თვით პროცესისია“¹.

მხოლოდ დარტყმის ტექსტის ჩაწერა თვით ფალიაშვილსაც ვერ მოუხერხებია, რადგან, როგორც თვითონ შენიშნავს სქოლიოში, ას უკვე გამჭრალი იყო.

ალ. ყაზბეგი „ელფუჯაში“ წერს: „მიცვალებული გამოსვენეს, უკანასკნელად გამოიტარეს. ვარს შეწველეს უკვლამა შეკაზმული ცხენი და ოდესმე მხურვალე გული მიწას მიიბარეს“. მოხვედრი წესის მიხედვით, მიცვალებულ მამაყაყზე ცხენის უკვლამა შეკაზმვა დღემდე შეგვრჩია, მაგრამ ყაზბეგი ამ საწესო ტრადიციის შესახებ არავინ ამბობს, ის არ გვეუბნება თუ როგორ იყო ცხენი უკვლამა შეკაზმული. როგორც დღევანდელი დავიარეზებით ირკვევა, ცხენი ისე უნდა შეიკაზმოს, რომ წითელი ქსოვილი ჰქონდეს ყელზე შემოვლებული, შავი ქსოვილი კი, კისრიდან დაწვებული, მთელ ტანს უფარავდეს. თავზე უნდა ედგებოდა შავი ფარები გლოვის აღნიშნავად. ასეთ ცხენს, რომელსაც ავიღებელი ჰქონდა მიცვალებულის საომარი იარაღი — თოფი, ხმალი და სხვა, ეწოდება უკვლამა შეკაზმული ცხენი. უნდა ვივლეს: ხომოთ, რომ პროცესის დროს ცხენის ასეთი შეკაზმვა ისევე საგმირო-პარანდო-ულტთან იყო დაკავშირებული. ცხენის მორთულობაში წითელი და შავი ფერის შესამება მგლოვიარე კირისუფლების ვანწრობილების გამოშატველი უნდა იყოს. როგორც სამართლიანად აღნიშნავს პროფ. ჰა. სოხატულძე, მას არავითარი კავშირი არ უნდა ჰქონდეს გლოვის უკვლამს კულტთან. მას უფრო მეტად აღმზრდელიობითი, პედაგოგიური დანიშნულება უნდა ჰქონოდა თავის ღრობეითან ბატონიშვილი ამის შესახებ. წერს: „აქუნდა მეფესა ორი დიდი პალატი: ერთი სალხინოდ და მეორე სამგლოვიაროდ. სალხინო პალატი იყო წითლისა ფარჩისა ანუ ზაფრადი-

თა მოკრული სრულიად კერგვრდებითა და შეაზღ კერში ეკიდა შავი ჭურჭი ფარჩისავე და ეს იყო ნიშანი, რომ ლხინში მყოფთა შინაითა მოგვონებინათ სიყვდილი და უკვიროდ არ განცრობილიყვნენ... ხოლო სამგლოვიარო პალატი იყო ესრეთვე შავით მოკრული ზაფრადით თუ სდა ფარჩითა და კერის სამგლოვიარო კერა ჭურჭი წითელი ფარჩისა, მომასწავებელ შემხედველთათვის, რომელ მწუხარებასა შეუდგებოს შვიარტება მოწყალებითა ღვთისათა და მით ინუგუშებდნენ მგლოვიარენა“¹.

წითელი და შავი ფერის შესამება გლოვის დღეებში, როგორც ჩანს, დამახასიათებელი ყოფილა ყველა სოციალური ფენისათვის. კირისუფლის წარმოდგენით, მიცვალებულის სული საიქონოსად განაგრძობდა არსებობას და ამიტომ მისთვის როგორც აქ, ისე იმ ქვეყნად საჭირო იყო საომარი იარაღი. მიცვალებულზე შემოტარებული ცხენი, მოხვედრი საწესო ტრადიციების მიხედვით შეწირულად ითვლებოდა. ამიტომ ასეთი ცხენი ყოველგვარი სამგლოვიარო დანახარჯებისაგან უნდა ითქვას, რომ მიცვალებულის კულტთან დაკავშირებული რიტუალი ხვევის ფოლკლორში ხელუხლებლად შემოგვინახა. აღნიშნული წესი მიცვალებულ მამაყაყზე დღესაც უკვე უცხო სახით სრულდება. მცვლეარათა უმრავლესობას სამგლოვიარო წესები და მასთან დაკავშირებული სიტყვიერი პოეზია მავიურობამდე დაჰყავს. სამგლოვიარო წესების მავიურ ხასიათს ეხება იტრი სოცოლოგი. იგი თავის „რესულ ფოლკლორში“ წერს: «Причёты (по-цругои), тоже народной терминологии причитания, плачи, вопли), сопровождавшие похоронный и поминальный обряды, в значительной мере преследовали те же цели, особенно в древности»².

მოთქმა, დატირება ყოველთვის რეალისტური ელფერისა იყო. მოთქმის ლექსები, რომლებიც ითხზებოდა გარდაცვალების დღეებში დასატირებლად, ძირითადად ენათსაყვება საგმირო პოეზიას.

მამაყაყის სამგლოვიარო წესი და დატირების სამშედრო-სალაშქრო ხასიათი გამდმე-

¹ ზ. ფალიაშვილი, „ქართული ხალხური სიმღერები“, 1910 წელი.

¹ კ. კეკელიძე, ეტიუდები ქველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, 1955 წელი.

² Ю. Соколов, «Русский фольклор», 1938 г. стр. 181.

ბელმა ბრძოლებმა განსაზღვრა. ამიტომ საერთო-საისტორიო ნაწარმოებთა უძველესი ფუნქციის შესასწავლად მკვლევარები ხშირად მიმართავენ ტრადიციულ სამგლოვიარო წესებს და მასთან დაკავშირებულ სიტყვიერ შემოქმედებას — მოთქმა-დასატირებელ ლექსებს. მრავალი ლექსი მოგვეპოვება გამოჩენილ ადამიანთა გარდაცვალებაზე. ამ ლექსთა დანიშნულებაა გვიჩვენოს სახელის უფდაყოფა. ცნობილია ჩვენამდე მრავალ ვარიანტად მოღწეული ერთეულ მეორის დასატირებელი ლექსები, რომლებიც საფრთხლო სიმღერადაც გამოიყენება. ამის შესახებ აღ. ყაზბეგი წერს: „მოხვედები და იმითი ცხოვრებო — წერს: „ფრთხელშიც ისევ ეს სიმღერა არის (გულისხმობს „დიდებას“, ე. ა.) — მხოლოდ ლექსები კი სხვა, რომელშიც ყველაზე მიღებული ჰელებური სიმღერა არის:

„არ გეჭერებისთ ქართველი!
შეგვეხსნა რკინის კარიო?
იღარ გვაჯეს მეფე ერეკლე,
ბაგრატიონთა გეარიო.“

აღნიშნული ლექსი, რომელიც ხევაში საღერხულო სიმღერად ყოფილა გამოყენებული, უნდა მომდინარეობდეს ერეკლეს დასატირებელი ლექსიდან. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ის დიდი გლოვის ზარიდან შეგვჩინა, ცნობილია, რომ ერეკლე მეორეს პრიფესიონალი დამტარებელი ტარიდა ლექსად.

„ზოგიერთ ლექსს, რომელიც გვიჩვენებს ვარდცივლებისას იქმნებოდა, მითითრი ხასიათი ჰქონდა. ასეთია, მაგალითად, ლექსი „ზოგის მინდის“ სიკვილი, სადაც კარგად არის შერწყმული ადამიანისა და ბუნების გლოვა.

მათალაია, აღ. ყაზბეგს მოთქმა-დასატირების ტექსტი არა აქვს წარმოდგენილი „ელეფანთი“, მაგრამ მის სარაინდო ხასიათზე იგი თავის ეთნოგრაფიულ წერილში გვესაუბრება. მწერალი ამ ჩვეულებას „ეთიოლოგიურულს“ უწოდებს, რომელიც ხევაში ან უნდა დაიფიქროს და არც გადმავდოს. მოხვედური ზარის ექსპოზიცია სპეციალური მტერთან ბრძოლის სახელმწიფო-ლი ევაკაციის საიმარად შეუტრეის მზადების აღწერაა.

„ეტიოლოგიით ქალი და რძალი, ამას ტირილი არ შორიება, ზღვათ ოდენი ცრემლი უნდა, ბალახთ ოდენ მოტიროლი.“

დაიცო თავლავ (ცხენი) რა განქარებას პატრონი ომში ეშაღდება, პატრონი მცხის პარისა. ზეითვე წაბოლ ქორი გინდა, ქოთივე წაბოლ შევარდენი, თეთრისა ქორის ნაშობით, შევარდნისაგან ნაქნარო. ნალი გინდა ოსმალაით, ლურჯას ოთხსავ ფეხზე გადაკაზმვა, შე შევარდნი და ბუღალი, ნაფერო ოქროსფერადი, თავჩაქანი ფეხ მეღვარი, ორივე შენ შეჯიბდება.

სამკლავე გინდა საფხარი. ჭაჭვი პერანკად შეგშენდება, წელს ფრანგულად შეგშენდება. ფრანგულ ორკენვე ვალესილს შეგშენდება სითათ პირით მუხს ისერიდეს, სისხლისა ნაგებარხედა გული არ შევიშინდება.

არაგეს სიმაგრე გასტეხიაო, ზარბაზნება დამტრეულიო. დიდი არაგვის პატრონი ვარნი ლეკების მხოცავო. შინ სახელის მომტრონო. ეხლა მიბრძანდი ყანობსა, კერკემულს აქებენ ქიალაშვილსა შენცა სადარო იმისაო. ეხლა მიბრძანდი გორისციხესა ავსაქანიშვილს აქებენ იობასა და ლევანს ჩვენის ხევის მეტრნალებსა, შენ სადარო იმისაო.

ეხლა მიბრძანდი სიყინსა ჭურბას აქებენ ვარაქიშვილსა, წითლის კარვის დამღმეულიო, მთანი ლეკების მხოცავლო, შენცა სადარო იმისაო.

ახლა მიბრძანდი ანობსა, ჩეჩისა და ვახას აქებენ პირდაპირ ომში გამსულელო, შენცა სადარო იმისაო, ეხლა მიბრძანდი ახალციხესა ფადიურს აქებენ ცალხელსა, ხევესურეუს ბეგრის მღებელსა, შენცო სადარო იმისაო. ახლა მიბრძანდი სნოსა, შიოლას აქებენ ღუღუშაურსა დიდი ციხისა პატრონსა შენცა სადარო იმისაო. ახლა მიბრძანდი ფანშეტსა საბაურს აქებენ ელგუჯასა ლომ-ვეფხვის მომკლელსა. შენცა სადარო იმისაო. ეხლა მიბრძანდი სტეფანშინდსა, ყაზბეგთან მიხეილს აქებენ, იმ ჩვენის ქვრივ-ობლით ვამკითხავსო. შენცო სადარო იმისაო, ეხლა მიბრძანდი ვარდისუბანსა ამოწას აქებენ ავსაქანიშვილსა, სნოს ციხის გამტებსაო, შენცო სადარო იმისაო.

ავა თავლავ რა გატირებს, პატრონი ომში ექარება.

ეს როსტომს ბეჭები ზარბაზნის ტყვიამ განმობდა. სისხლის ნაგებარხედა გული არ შევიშინდებაო, მინდობი გელის მისავლელი გორ-ტურჩიანი, იქ ამოსულა ლეონის ტბაო, შეგ ტრიოლებენ ოქროს თანი, შენის მამა-პაპის ნაშოვარო, თქვენის გორის (გეარისა) დაკლებულნი მიდიოდინ. შენდობას გეუბნებოდინ, სომდიან, მაგრამ არ აკლდებიან. მშვიდობით, ვაძარკებებით, შე ამის მტეს ვერას გარკვებ. აღლი იფის ჩემი ცრემლი შენზე“.

ვარდაცვალებული მამაკაცის დასატირებელი ლექსი ყველა ეპოქაში იქმნებოდა და ამიტომაც შიოლა ღუღუშაურისა და ელგუჯა საბაურის მოხსენიება ხართ დატირებაში უფრო გვიანდელი უნდა იყოს, ვინაიდან აღნიშნულ ლექსს უძველესი სალამურო-სარაინდო ხასიათი აქვს. აქვე ვხედავთ მაგირ ულუმენტსაც ლეონის ტბა, თავლის ტირილი პატრონის დაღუპვის გამო შეთხუელი ლექსის უძველესობისა და მაგიურების მაჩვენებელია... ხშირ და-

1 ჩაწერილია ჩვენს მიერ ყაზბეგის რაიონის სოფ. ვარდისუბანში, 1965.

ტარების შემდეგ, საფლავის კართან ზღვბა ეკლემო შეკაზმული ცხენის შემოტარება. მიცვალებულზე ცხენის შეკაზმვა სვანურა წესის მიხედვითაც დაშვებული ყოფილა, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ ისინი მიცვალებულთა და საფლავების შემდეგ ცხენს იმდენ ხანს დააკუნებდნენ, სანამ არ გასკდებოდა. ასეთ შემთხვევაში თვლიდნენ მას გარდაცვალებულის სულის მსახურად საიჭოს. მიცვალებულს, თავის კუთვნილ სამკაულებთან ერთად, ზევის საწესო ტრადიციების მიხედვით, ატანდნენ თმის ნაგლეჯებს ან ჩამონაპერ ნაწნავს. აღნიშნული წესი დაკავშირებული იყო დიდ, გლოვასა და მწებარეებასთან. ასეთ თმას ნატარალი თმა ეწოდებოდა. ეს წესი მებრწყლებელ ვაჭრელებზე უფროა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ამგვარი წესები ტანმანებლბს, აღბანებებსა და ჰავაის ენმებულების მცხოვრებლებსაც ჰქონიათ. ეგვიპტელი კირისტელები კი მიცვალებულზე წამწამებსაც ეი იჭრიდნენ. მათი მონათესავე ტომები თმას მთლიანად იპარსავდნენ. ძველ დროში საქართველოში თმის მოპარსვა, ტანზე მათარახის ცემა, რომელსაც აღ. ყაზბეგი „ელგუჯაში“ აღწერს, შემოღებული ყოფილა. ამას ვახშუტი პატარაწვილიც აღწერს: „თვის ნაწარმისი ბატარა საშუაგასა საქართველოსა“. იგი წერს: „შეკლარსა დაფლიდან ყოვლითა შესამოსლითა და სამკუთლითა და სიქერვლითა თვისთა. ტირიდან, საზნელთა სხლან. აღიპარსიან თავნი თვისნი, წვერულთაში, წამწამნი, იცემნდინ ვიდრე სისხლის დინებამდე. არა სეპამდინ ზორსა და ცხოველსა წლამდე, გარნა სემინაც იძულებითა დიდითა შთაიციიან ძაძა, ფლასნი და დიანტვიან თავსა თხისურნი ზანნი, გასვირიანი საფლავამდე დაითა მიყრულით“.

თმას ძველად მკვიტრ ძალს მიუჭერდნენ. რაც უფრო მეტი თმას ჩაატანდნენ მიცვალებულს, მით მეტი გამძლეობის უნარი ექმნებოდა მას, ვინაიდან თმის პატრონის ძალა გადადიოდა მიცვალებულის სხეულში და იცავდა ავი სულისაგან.

ზნობად დატარება-მოთქმა საინტერესოა, აგრეთვე, საგმირო ამბების პატრიოტული ფუნქციითაც. აღ. ყაზბეგი „ელგუჯაში“ სვიმონის დატარებულს წესის აღწერით ზრდის ფართო მეთხველითა ინტერესს. თავის დროზე იონა მუწარბაძემ ვერ გაიგო ამ დატარებას მნიშვნელობა და წერდა: „როგორმე უნდა გადაეკეთდეს მოთხრების ბოლო და შემოკლებულ იქნეს სვიმონ ჩოფიაშვილის ტარილი“.

მიცვალებულის სახელის ექვდავეყოფასა და პატივისცემასთან უნდა იყოს დაკავშირებული სოფლის გლოვა ირმაც დღეს. ამ ხნას განმავლობაში სოფელი ეროდებოდა გარდაცვლილის ოჯახს, არავინ არ გადაბზიდდა ქორწილს, არავინ ვავიდოდა მინდორში სამუშაოდ და არა-

ვინ წავიდოდა სანადიროდ. ირმაც ილია წემდეგ კი, რომელსაც თოფის ტანსაცმელი ეძახიან, კირისტელის უახლოეს ნათესავეს ვერის თოფს, მოაწყობს ნიშანში სროლას და ამის შემდეგ საქმის გაკეთება აღარც სარჩებულად ჩაითვლება. ამაზე ყაზბეგი შენიშნავს: „რომელ სოფელშიც მიცვალებული ყოფილა, სანამ იმის პატრონები „შესანდობარს“ არ დასდგამენ (ნიშანში სროლას არ ვამართავენ), სოფელი გლოვობს და არც ერთი კაცი თოფს არ გაისერის“, ანდა კიდევ: „ახელ თოფის ხმა უნდა ვაეტეხოთ,—დაწყვი ელგუჯამ.“

— დროა, შენი კენესამე! — უპასუხა მათიამ, მონადირენი დაღონდნენ და სოფელშიაც მზიარულება აღარ გაისმის“.

შემოდგომით კი, როდესაც თიბვა და მკაწყებოდა, სოფლის მამაკაცები და ქალები იკრიბებოდნენ გარდაცვლილის ოჯახში, იქვე დაატარებდნენ მიცვალებულს, მამაკაცები მას შენდობას ეტოვდნენ და მერე ვავიდოდნენ სქმზე, თუმცა ამ შემთხვევაშიც დაზარალებული ოჯახისადმი პატივისცემას იმით გამოხატავდნენ, რომ ვერ მათ საქმეს ვაკეთებდნენ. ხოლო შემდეგ — თავისას, ვინაიდან კირისტეფალი წლამდე მიწის მურერეობას ზელს არ ჰყოლებს. ეს წესი დღემდე ამ სახით არის ზევში დაცული.

სახალხო სასამართლოზე მომჩივარს შუა ადგილას ვაიწყევდნენ. მომჩივარი ვალდებული იყო დაეწოქა სასამართლოს წინაშე და ისე მიეთა ზევება. ასე იქცევა ნაწარმოების მიხედვით სვიმონ ჩოფიაშვილიც. ის ვავიდა წრეში, დაიჩოქა ცალ მუხლზე და დაიწყო თავისი საჩივრის წარმოთქმა, რომელიც გამოხატული იყო ვავის სიყვილის მიხედვით, ამტკუნებდა ელგუჯას და ითხოვდა ვასამართლებას. ცხაბია, სასამართლოში შიადლებულს ჰყავს დამცველი, რომელიც დამარჯობს პრადებულის დანაშაულზე, რომ იგი ამ დანაშაულში უბრალოა და სხე. აი, ჩვენს წინაშე ელგუჯა, როგორც დანაშავე, მასაც თავისი დამცველი ჰყავს, ნათესავების სახით. ელგუჯას ნათესავებიცი შევიდნენ შუა წრეში, დაიჩოქეს და დაიწყეს დამტკიცება, რომ ელგუჯას ზელით არ იყო მოკლული ვავი და სისხლის ძიებაც ამ შემთხვევაში არ ეუთუნოდათ ჩოფიაშვილებს. მომჩივრისა და მოპასუხის სიტყვების მოსმენის შემდეგ სიტყვას ისევ თავმედომარე იღებდა — კების უხუტესი პიროვნება. იგი ვაველას დაითხოვდა, სასამართლოს წევრებსაც არა და და დაიწყებდა ამის აწონ-დაწონას, რაც სასამართლოზე მოისმინა. ამის შემდეგ დაიპარებდნენ მომჩივარ-მოპასუხეთ თემის ყრილობის ვადაწყვეტილების მოსამსენად. სანამ თემის მიერ ვამოტანილი ვანაჩენი ხალხს გუქნობოდა, მანამ დაიფიცებდნენ ხატზე, რომ არ

გაეტყობოთ თემის გადაწყვეტილება. ასეთი შემთხვევა გვაქვს სვიმონისა და ელგუქას საქმეთა გარჩევის დროს. დაფიცების დროს თემის უხუცესის აქეთ-იქით დადგებოდნენ ზოლზე დეკანოზები, ერთ ხელში ეკავათ მერდინის დროშა, რომელსაც ასხეული ჰქონდა სხვადასხვა სიდიდის ხატები, ჭკრები, ზარები და შეწირული ნივთები, მეორე ხელში — ვერცხლის ჯვარი. მარდინშივე გახვეული. ასეთი სურათის წინაშე უხდება ფიცის მიცემა გავის გვარეულობას. ყველანი რომ დამწვიდნენ, წერს ალ. ყაზბეგი, — ისევ უხუცესმა დაიწყო პირველი სიტყვა:

„მოდი, დაფიცეთ!

მომჩივრები მოვიდნენ, პირჯვარი დაიწერეს, მუხლი მოიყარეს და ხელი მოკიდეს დროშას... მომჩივრები კრალვით და მოწიწებით ემთხვეოდნენ დროშას და ჯვარს“.

ამის შემდეგ სიტყვა თავმჯდომარეს კი არ ეუბოდნენ, არამედ დეკანოზებს, რომელთაც ხელში ეკავათ დროშა, რაზედაც ხდებოდა დაფიცება.

ყაზბეგისეული რიტუალი დღესდღეობით ისევე სრულდება, როგორც ალ. ყაზბეგის დროს. ალ. ყაზბეგის შემოქმედების ორგანული ნაწილია ხალხური ტრადიცია — მოსისხლე მტერთა გასამართლება და შერიგება. ბუნებრივია, რომ შემთხვევით ან განზრახვით სისხლის დაღვრას, კაცის მოკვლას, გასამართლება და შერიგება უნდა მოჰყოლოდა.

„ელგუქამ“ მიხედვით ნაწარმოებების შთაგარი გმირი — ელგუჯა გამოდის გავის მველელი, თუმცა ელგუქას მიერ გასართლილი ტყუია უშუალოდ მას არ მოხვედრია, ხოლო ვაჭა ზოდუიკაშვილი იყო სახლისკაცი სვიმონ ჯოდუიკაშვილისა. მთის საწერს ტრადიციის მიხედვით კი, სისხლის აღება ან მძას ევალებოდა, ან უხლოეს ნათესავს. სისხლის თემაზე, უდანაშაულო დამაინის დასჯას თემი ერიდებოდა, ამიტომ ცდილობდნენ მოსისხლე გვარისა და ოჯახის შერიგებას.

ყაზბეგის „ელგუქას“ მიხედვითაც, ელგუქას და სვიმონის საგვარეულონი მოსისხლე მტრებად ითვლებოდნენ.

სასამართლო პროცესზე თემის უხუცესი ასრულებდა თავმჯდომარის მოვალეობას, ღანარჩუნები კი მას ემორჩილებოდნენ. აქვე იყვნენ მომჩივარნი გავის მხრიდან, მოწმენი და ბრალდებულნი — ელგუქას მხრიდან.

„ერთი მოხუცი — ამბობს ალ. ყაზბეგი — რომელსაც თავმჯდომარეობა ეტყობოდა, წამოღდა ფეხზე და წარმოსთქვა: „ღმერთო დიდებულო, ღმერთო! ზე-მთიულეთის ჭკარან-გულოზნი! თქვენს წინაშე არის შეყრილი თემის ხალხი... თქვენ მოგვეციოთ ძალა და ჩაგვა-

გონეთ, რომ ჩვენი უგუნურობით უსამართლობა რაიმე არ მოვახდინოდა“

— და თუ ჩვენი გამოვლენა ვინმესთანაა, რომ მიდგომით სიტყვა დახარჯა, სწორე ჩვენება არ მოგვეცა, რაიმე დამალა, — თქვენი რისხვა გაყოფეთ შელისა შელაშაგე“.

დეკანოზებს, ხელში ეკავა დროშა რაზედაც ხდებოდა დაფიცება. „ღმერთო დიდებულო! დაიწყო ერთმა დეკანოზმა: — ღმერთო! ივანე ნათლიცემულო, წვერის სპარს ანგელოზო, ზევის სამებაო, ღუდის ყოვლაწმინდაო, ღმონისა მთავარ-მოწამეო, შენი მაღლი შეაწიე ამ ხალხსა.

— აბა ემთხვეეთ ხატებს! გაათავეს დეკანოზებმა და დააქრიალეს ზარები. ხალხი, რომელიც აქამდე დამოქილი იღვა ეხლა წამოიშალა, ემთხვეოდნენ დროშებს და ისევ დიქიერეს თავიანთი ადგილები“.

ამით მთავრდებოდა ხატის წინაშე ფიცის დადება, მაგრამ არ მოაგრდებოდა სისხლის სამართლებ პროცესი. დასკნითი სიტყვა უნდა წარმოეთქვა პროცესის თავმჯდომარეს. თავმჯდომარის მიერ წარმოთქმული სიტყვები იყო განაწინი და შესასრულებლად ყველაათვის სავალდებულო გახლათ. „ელგუქას“ მიხედვით, განაწინი გამოდის უხუცესს, რომელიც ღანარაკობს: „ელგუქამ მართალია ქალი მოიტაცა და ამით სიტყვიელი მიაყენა ჩოფიკაშვილის სახლს, მაგრამ ძალადობა არ უხმარია. და ქალი თავის ნებით წაყოლია. გვირგვინდობა წინ და თავის სახლის პატარის დაცვისათვის შეხშია ელგუქას და იმასაც თავის აშანაგებით თავიანთი თავის დასაცავად იარალი უხმარით, შედეგიც რამდენიმე კაცის სიყვილი ყოფილა. ელგუქას გავის ცხენი დაუჭრია. და ამ მიზეზით გადავარდნილა კლდეზე და დამსჭრათუდა“.

მეორე რუნის ჯარებს დაუბოცნიათ ელგუქას ამხანაგებო, თვითონ ელგუქა მძიმედ დაუჩუხიათ და ქალი წაუტრთმევიათ.

ჩვენ ჩვენი გონებით, ჩვენი ტუთით გვაპამართლებთ ეს ხალხი და გადაწყვიტეთ: გავის კლდეზედ გადავარდნა არ არის პირდაპირა ელგუქას ხელი სიყვილი, და სისხლი არ ეძიება ამისათვის. ამის სამაგიეროდ ელგუქას წამოერთვის მამული და მიეცეს სვიმონ ჩოფიკაშვილს... სვიმონმა თავის მზრივ გაიღოს ელგუქას საეჭირო. ელგუქას ნათესავობა, თემის კაცების დასწრებით, მივიღებ ზარითა და ღუდით გავის საფლავზე შესახვეწრად“.

ამ დროს მოხდა ელგუქას და სვიმონის შერიგება. ამ შერიგებისას სვიმონი დაემორჩილა თემის გადაწყვეტილებას: „ხმა ღუთისა და ხმა ერისა... ნება თქვენი აღსრულდეს“. ამ დროს ელგუქა სვიმონის ეზოში იყო და ელოდებოდა შეამთავლოთ, თუ რა ამბავს გამოიტანდნენ. სვიმონის ცოლსაც უნდა ეშვილა ელგუქა. მო-

ხელი ხალხი ელგუჯას წინ ქედობდოლები მიუძღოდნენ, რომ ელგუჯა სვიმონის სარეკლამდე მიეყვანათ, ხოლო ამის შემდეგ უნდა მომხდარიყო მათი შერიგება და ელგუჯას სვიმონის ცოლის მიერ შეილად აყვანა.

მთავი გაგრეცლებულ ამ ხალხური წესის შესახებ ავტორი მოგვითხრობს, რომ: „ქედობიანი მოხუცები ელგუჯას სვიმონის სახლთან მიაცილებდნენ, დედაყავებმა სვიმონის ცოლს ქეთევანს, გაუხსნეს საყინძე, ამოუღეს უბიდან ძაღლი და ელგუჯამ სამყერ კბილის დაჭერით წარმოსთქვა „შენ დედა და მე შეილი“ ამ სიტყვებს ხალხი სულაწაბული ისმენდა და იწერდნენ პირყვარს, ევადრებოდნენ ღმერთს, რომ მშვიდობა ჩამოეგდო ორ მისისხლე გვარს შორის. ელგუჯას სიტყვების შემდეგ „შენ დედა და მე შეილი“, რა თქმა უნდა, ქეთევანიც ვერ ღარჩებოდა მის მიმართ უგრძობობი, ამიტომ მან ხელი მოჰკიდა ელგუჯას და უთხრა:

— ელგუჯა! დღეის შემდეგ ჩემი შეილი ხარ, შენ ხარ სისხლი ჩემის სისხლისა და ხორცი ჩემის ხორცისა, ამის შემდეგ ქეთევანმა მიიყვანა ელგუჯა სვიმონთან და უთხრა:

— ამა, მშობიყვანია შეილი და დღლიც“.

სვიმონი მიმართავს მას: „ელგუჯა! დღეის იქით შენა ხარ სისხლი ჩემის სისხლისა და ხორცი ჩემის ხორცისა, ვინც შენ გატყენს რაზუს, მე მატყენს, ვინც შენ დაგტყის, მე დამატყის“.

ესთი იყო მისისხლე მტერთა შერიგების ის წესი, რომელიც აღ. ყაზბეგმა თავის ნაწარმოებში აღწერა. ვიტყვი, რომ ეს საწესო ტრადიცია ისევე ძველია ძველია, როგორც დანარჩენი წესები, რომლებიც აღ. ყაზბეგს აქვს აღწერილი თავის ნაწარმოებში, შეილად აყვანის ამ საწესო ტრადიციას ვხვდებით შიო არაგვისპირელის „ვაზბარულ გულში“. მართალია, ამ რომანში სისხლის აღება არ არის, არც შერიგება, მაგრამ შეილად აყვანის სცენას შიო არაგვისპირელი ისევე წარმოგიდგენს. როგორც ა. ყაზბეგი. აქ მახარეს იყვანს შეილად ოქროშვედელი, რომელიც უშვილოდ დაბრუნდა, მაგრამ შეილივთ ვაშობარდა ობოლი მახარე. ოქროშვედელი ხალხის თანდასწრებით აცხადებს, რომ მახარე მისი ვაზრდილია და, ცოლიან შეთანხმების შემდეგ, სურს მისი შეილად აყვანა. ახ რას წერს შიო არაგვისპირელი:

— შეილი არა მყავს, — დაიწყო ამის შემდეგ ოქროშვედელმა, — შეილივით ეზარდე მახარე და აი, მუზობლებო, თქვენ წინ ვაშობო: მახარე ჩემი შეილია და ნარგვიაც ჩემი აზრისა... ჭერ მაშინვე ეიშვილოთ, როდესაც უბედური შემთხვევის დედა გარდაეცემა მახარეს. ახლა კი საჭაროდ ვაცხადებთ... ოქროშვედელმა აკოცა მახარეს, ნარგვიამ მყერდი

გაიხსნა, მახარემ ძაღლს თავი პირში მიადო და შემდეგ ნარგვიამ გულში ჩაბრუნა მისი და აღერსით თათქოს თავის პატარა მშვილდს უწევსო, ქონობი აუბურტყენა“!

შეილად აყვანის საწესო ტრადიცია, ჩანს, საერთო უყოფილა, როგორც მთისათვის, ისე ბარისათვის, ამაზე მეტყველებს ის ცერემონია, რომელიც შეილად აყვანას ახლავს თან. აღ. ყაზბეგი საუკეთესოდ იცნობდა მთის ხალხურ წესებს და ამიტომ ისე ბუნებრივად ურთავს მას მოთხრობებში, რომ ნაწარმოებში არ იტვირთება და არც ზედმეტად გვეჩვენება სვიმონის პირადად ურთავდა ელგუჯა. აქ არ ჩანს მისი ნათესავების როლი. არც თვითონ სვიმონი ეძლია, რომ გაგის საფლავზე მოსულათ პატივი ეცა თავის მიცალბებულათათვის. შესაძლებელია, ეს უკანასკნელი სცენა ორი მისისხლე გვარის შერიგებისა, აღ. ყაზბეგს ზედმეტად, მდგომარეობის დანამძიმებლად მიაჩნდა და ამიტომ აუარა მას გვერდი და სულ სხვა გზით გვიჩვენა ელგუჯასა და სვიმონის შერიგების ამბავი.

სვიმონმა ელგუჯასთან თავის სადავო საქმე თემს გაარჩევინა. იგი სიტყვას შეუბრუნებლად დაემორჩილა თემის ვადაწყვეტილებას და, თემისად თხოვნით, შემოირიგა ელგუჯა. სვიმონი ჩვენს წინაშე კიდევ უფრო მაღლდება, როდესაც ელგუჯას შერიგების დროს ხალხს მიმართავს: „ხალხნო ჩემი საქმე თქვენ მოგანდევით, თქვენ ვადაწყვეტიტო და მეც დაემორჩილიტო. ვახსოვდეთ, რომ თემის სურვილი, — უფლის სურვილია. მე მომხდევით და ხალხის სურვილს თქვენც ასე აღასრულებთ. ამასვე ანდერძად დუფდებთ თქვენსა შეილებს.“

ღმის პირით ლაპარაკობს, უფლის მაღლმა! მე ძალა მქონდა და შემეძლო ათი ორასა კაცი ჩემის სურვილის აღსრულებისათვის, ორ ბატყანავით შემეწირა... შემეძლო ელგუჯას მზე გამეჭრო, ვცდილიყო მეგის დასჯას, მაგრამ თემმა მიბრძანა და იმის წინაშე მეც მუხლი მოვიდარე, ქელი მოვიხარე“.

ამ სიტყვებს ამბობს სვიმონი, რომლის ბრძანებასაც უხმოდ ემორჩილებოდა ხვევი, მაგრამ იგი მიიწევს დამცველია იმ საუკეთესო ტრადიციებისა, რომლებსაც თემში ხედავს. იგი მზალობით სულბარში ამბობს: „თემის ვადაწყვეტილება ჩემთვის გაუტყებელია“. სვიმონი არ სარგებლობს თავისი დიდი თანადლებობით, რადგანაც იცის, რომ თემი ერთობაა, ერთობა კი „ძალა და ძალა კი ბედნიერება“.

თემის გაუტყებლობასა და ერთიანობაში ხედავდა სვიმონი თავის ხალხის ძალას და ამიტომ პატივს სცემდა თემის ვადაწყვეტილებას.

1 შ. არაგვისპირელი, თხზ. სრული კრებული, ტ. II, გვ. 310.

ოღმეცა თემმა მას კანონით მიანიჭა ელგუქას სახანა-სათობი, შხალო, როგორც ჩოფთაშვილების ნაყიდი. სეიმონს დაეტრევა, ხოლო ელგუქას მისი თხოვნის უფლება მისცა, მაგრამ სეიმონი ამ გადაწყვეტილებით არ არის ეკუთვლილი, მას არ მოსწონს დამნაშავეს ეკონომიურად და სულიერად განადგურება, მაშინ როდესაც საკუთარი დანაშაული შეგნებულა აქვს. ამევე შეგნებულა და კაცთმოყვარებით მიმართავს იგი ელგუქას:

— ელგუქავ!... თემმა მთლად შენი შამელი, სახნავი და სათობი, სამოგარიითა და წყალითა, მთითა და ბარითა, სულ ერთიანად შე მარგუნა...

— ალაღ იყოს, როგორც შენი დედის ძეძუ! — ვიტაკებით უპასუხა ელგუქამ.

— ახა, ელგუქავ! რად მიინდა? ჩემიც საყვარისი მაქვს, შენ რომ დამნაშავე იყო, შენის ბაღლებსა რაი ზრალია? იმათ უღუქმოდ ვერ გავდშვებ, მაროალია, ჩემს შვიდარს უღუქმოდ ვერ დაჯარგავ... ჩემის დაკლებული ნიშნად დავიგდებ... შენს სათობს, ხეთა შეა რა ვაქვს... თავიდაც კარგად იცი, რომ მაგ მიწას მხოლოდ საბეღადა ჰქვიან სათობი, თორემ იქ ღორდის არა შეტი არა მოიძოვება-რა და ღორდი კი ყველგან ბევრია, რომ ფასი რაიმე ჰქონდეს, ეგ სათობი აძლია და დანარჩენი კი ამ ხალხის დასწრებითა და მოწყობით, შენთვის დამბრუნებია. ღმერთმა ალაღი ქნის შენზედ, ისე, როგორც შენი დედის ძეძუ!"

სეიმონი თემის და ხალხის ერთგული შეიქცა. იგი უარესად კეთილშობილია, ელგუქას სამუდამო შემოსავალს არ გაუწყვეტს და მის უღანაშელო შეიღებს შვირს არ დატოვებს. მან იცის, რომ ადამიანისათვის მარტო იერი-ღიერთა თავისუფლება, სსჯელის მოხსნა არაფერს არ ნიშნავს, თუ შეუწყვეტს საარსებო წყაროს. სწორედ ამ შეგნებით მან უარა თქვა იმ მიწებზე, რომლებიც თემმა სისხლი სახალარის ფასად მისცა, თუმცა თავის მედრის საგეშოდ. როგორც თვითონ ამბობს, ღორღან ადგილს იტოვებს, რომელიც სათობად იყო მიჩნეული.

აღ. ყაზბეგმა თავისი დიდი ჰუმანიზმი, სამართლიანობისა და სიკეთისათვის ბრძოლა ჩააქსოვა სეიმონის სახეში. ხალხმა სეიმონის სახით თავისი გულშემატკიავარი, წინააპრთა ტრადიციების დამცველი იპოვნა და დააკარგა ელგუქა. ამიტომ დასტორიდა მთელი ზეო მითქმით და გოდებით მის დაკარგვას.

აღ. ყაზბეგის შემოქმედებაში სრულყოფილად არის აღწერილი სისხლის აღების სათემო ტრადიცია. გაეხსენოთ ელგუქას განცდები, მძანდაფიციების დახოციის შემდეგ:

— გოიარგი მომიკლეს, მარტია მომიკლეს. მე რაღად მიინდა ცოცხალი თავი? — ვაგრძელებს ელგუქამ და გაახრქიალა კბილები.

— იმად, რომ სისხლი აიღო.

— მართალს ამბობს, მარტალს! იმეორება ამიტომ გადამარჩინა, რომ იმითი სისხლი შევიღო! და გეცოცხლები წმინდა გიორგო!... რომ თუ ღმერთმა ცოცხალი გადამარჩინა, იმათ სისხლს არ შევარჩენ".

ელგუქა გავის ოჯახიდან მოიტაცებს ქალს. გავი ამას შემთხვევით შეიტყობს გზაში და ცდილობს ელგუქა, რომელმაც მის ოჯახს შეურაცხყოფა მოაყენა, სამავალითოდ დასჯოს. იგი მოუწოდებს მარტიას, ჩადი ნაჩაღნიკთან და მოსთხოვე ჯარი ელგუქას დასაქურადო. მაგრამ მარტია, რომელიც მთის აღა-წყესებზე იყო აღზრდილი, შეუძლებლად მიიჩნდა უცხო ჯარის მოშველბა. იგი არწმუნებს გავის, რომ „მტრები შენი არიან შენი ექნესამე, და სისხლი შენვე უნდა აიღო, ცხვები რა-ღად გინდა? მაგრამ იგი მაინც თავისას არ იშლის. გავის საქციელთ აღმფოთებელი მარტია იძულებულია მოიტოვოს გავის ბანაგი, შეუერთდეს ელგუქას და, გაქირვებამი მყოფთ, დახმარების ხელი გაეწოდოს. ამას უკანასკნებს მას აღამიანური მორალი და ვაჟაყობა, მთის აღა-წყესები.

აღ. ყაზბეგის დადებითი გმირების საქციელი ყოველთვის ხალხის ინტერესებიდან გამომდინარეობს. ხალხის ტრადიციულ წესის დარღვევის გამო თემი წყვეტს საეთის და პირთვნება ელგუქას და შემორჩილოს მას. თემის წევრები ამ მოვალეობის შესრულებას კისრულობენ, მაგრამ თემი რღვევას განიცდის ვარე-შე ძალის შემოჭრის ნიადაგზე. ამიტომ აღ. ყაზბეგის დადებითი გმირების ბრძოლა ყოველთვის ამ უცხო ძალის წინააღმდეგ არის მიმართული. მაგალითად, ელგუქას, როგორც პირიონებს, გავის წინააღმდეგ ბრძოლაში ვეცნობით. ელგუქას, რომელმაც ქალი შოიტაცა გავი ჩოფთაშვილის ოჯახიდან და ამათ შეურაცხყოფა მოაყენა მას, მთელი პასუხისმკებლობა ეკისრება საწყო ტრადიციების თანახმად. ელგუქას მხარზევა ყველა მთიელი. ისინი ყოველთვის მზად არიან დახმარების ხელი გაეწოდონ ელგუქას, რომელსაც მხარს უჭერს სეიმონიც. თუმცა ამ უკანასკნელს კანონით ვეალება სისხლის აღება, როგორც გავის უპასუხობის ნათესავს.

ელგუქას, კობას, იავოს, გოჩას, ონისეას და სხვათა ზნეობრივი და სულიერი კულტურა ერთი და იგივეა ელგუქა აღ. ყაზბეგის სათაყვანებელი გმირია. „გამიშვიტ სხვაგან, იქნება იქვე სადმე შეგზედ ელგუქას. ამ კიდევ მის პარტოტიბა. აწყო საუვალეს-სატარღის წარმომადგენელთა“, წერდა მწერალი ი. მეუ-ნარგოას. „არ დაივიწყო, რომ სადაც შენი მამა-პაპა გარეწილა და დამარხებულა, სადაც მათი ძეღეობა ჩაფლულია, იმას გედავებოან და არ დაინებო“. გოჩას ამ სიტყვებში ღაღადებს ფაზბეგის შემოქმედების დეო-აზრი.

„მაკიზარებთან“

ათიოდე წლის წინ დაბეჭდილმა ალექსანდრე კალანდაძის წიგნმა „დღეები ბრესტის სიმაგრეში“ პირველ-ღ ვეამცხო ბრესტის გმირი ციხე-სიმაგრის ლეგენდარული დაცვის უკვდავ ეპოპე-ში ქართველი შეომკების თავდადების ამბავი. 1966 წელს ამას მოჰყვა ვრცელი დოკუმენტური რომანი „პიასტის ნამუხლარზე“ — ამაღლ-ვებელი ნაწარმოები ფაშისტურ საკონცენტრაციო ბანაკებსა და ციხეებზე, პოლონელი, რუსი, ქართველი, გერმანელი, ებრაელი იატაკქვეშელებსა და პარტიზანების რთულ და გმირულ ბრძოლაზე, — წიგნი, რომელშიც მხილველია პიტლურელთა მიერ მოგონილი რასობრივი თეორია და პრუსიული მილიტარიზმის საშიშარი ელუ. ახლახან კი „მერანმა“ გამოსცა ამავე ავტორის რომანი „მაკიზარებთან“, ასევე საყუ-რადღებო თხზულება, უწინააღმდეგე ყოვლისა, თეშისა და შასალის სიახლოე, დიდ სამამულო ომში ქართველების მამაცობისა და სმშობლო-სადმი უსაზღვრო ერთგულების ამსახველი ტენობი ფაქტებით.

1944 წლის ოტტომბერში ვაგებთა „პრაღაში“ (№ 238) გამოაქვეყნა საკლესის ვრცელი ინფორ-მაცია, რომელშიც ნათქვამია: „ტულუზის მო-სახლეობამ ტრეფმფალური შეხვედრა მოუწყო სამხრეთ საფრანგეთში მებრძოლ პირველ საბ-ჭოთა ბატალიონს. ალტაცებულმა ხალხმა ვა-არღვია დაცვის კორდონი, რათა ვულში ჩაეყრა ეს გმირი ადამიანები, რომელთაც, მიუხედავად უმძიმესი გენსაცდელისა, არასოდეს აბ შეტყე-ვით სამშობლოსადმი რწმენა და უყანასკნელ ამოსუნთქვამდე ვაყაყუერად იბრძოდნენ ფაშო-ზმეს გასანადგურებლად“.

მას შემდეგ შეითხვდი საუკუნე ვავიდა. მავ-რამ დღემდე ამოუხსნელი რჩებოდა, რომელ ბატალიონზე წერდა „პრაღა“. ვინ იყვნენ ეს მამაცი ადამიანები და რა დამსახურება მოუძლო-დათ. მეორე მსოფლიო ომის ამ აქამდე საიდუმ-ლოებით მოკულ ეპიზოდზე მოგვეთხრობს თა-ვის რომანში მწერალი ალ. კალანდაძე, აღნიშ-ნული ბატალიონის ერთ-ერთი ორგანიზატორი

და პოლიტიკური კომისარი. მისი წიგნიდან პირველად ვგებულობთ, რომ ატლანტიკის ოყე-ანის ნაპირებსა, პირენეის მთებსა თუ ბრე-ტანში ვარეკოლ ქართველებს, 1942 წლიდან მოკიდებული, სისხლისმღვრელი აჯანყებები მოუწყვიათ, საარაკო გმირობა ვამოუტენიათ საფრანგეთის პარტიზანულ ბრძოლაში და, მსხვილ რაზმებად ვაერთიანებულეს, აქტიური მონაწილეობა მიუღიათ კარმოს, ალბის, ვასტ-რის, ზორდოს, როდენის, ბრივის, მონტობანის, შარსელის, პარიზის და მრავალი სხვა ქალაქისა და დეპარტამენტის ვანთავისუფლებაში. რითაც ფრანგი ხალხის საყოველთაო აღიარება და სიყვარული მოუხვეჭიათ.

წიგნის ღირსება ის არის, რომ უხვეულო პირობებში მოხვედრილი ქართველი პარტიზა-ნების ბრძოლა ალ. კალანდაძეს ნაჩვენები აქეს საფრანგეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მოვლენებთან, ევროპის ხალხთა გამათავისუფლებელ მოძრაობასთან. საბჭოთა არმიის ძლევამოსილ წინსვლასთან, ომის საერ-თო მიმდინარეობასთან ორგანულ კავშირში. ბედის ტრიალით უცხო ქვეყანაში ვადატყორც-ნილი ქართველები და ჩვენი ქვეყნის სხვა ხალხთა შვილები მალე მოულოებენ საერთო ვნას ფრანგ, ეგსანელ, იტალიელ, ჩეხ, იუგოსლავ, პოლონელ პატრიოტებთან და ერთ მებრძოლ ოჯახად ვადაქცეული, მოსიყვარულე ძმებოვით ინაწილებენ მრისხანე ომის ტიარსა და სიხა-რულს. „მაკიზარებთან“ ვამსკვალელია საბრძო-ლო პრილეტარული ინტერნაციონალიზმის, იდეურ-კლასობრივი სოლიდარობის, ყველა ერის მშრომელთაღად ღრმა პატივისცემისა და მე-გობრობის სულისკვეთებით, რომელსაც სა-ვამწვლად უღვეს ვეწიხმისაღმი უსაზღვრო სიძულვილი, სოციალისტური რვეოლუციის იდეებით შთავონებულ ხალხთა საერთო სწრაფ-ვა მეგობრობისა, სიყვარულისა და მშობისაცენ. . . ალ. კალანდაძის სამივე წიგნი დამაბული ინტერესით იკითხება და . პოპულარობით სარ-გებლობს, როგორც ისტორიულ-დოკუმენტური, ისე მხატვრული სიმართლის წყალობით. მწერა-ლი, რომელიც ასახული ამბების უშუალო მო-ნაწილეა, მასალის ბრწყინვალე ცოდნით, მზურ-

ალექსანდრე კალანდაძე, „მაკიზარებთან“, მე-რანი, 1969.

ვალე პარტიოტული გრძნობითა და ენერგიული სტილით გვესაუბრება უცხო ქვეყნებზე, უცნობ მოვლენებსა, ფაქტებსა და აღმავლებზე, მაღალი პედაგოგიკით წარმოგვისახავს ყველა ხალხის დაეცემულ ღრმისათვის თავისუფლებისა, დამოუკიდებლობისა და აღმავალი ღირსებისა-საფრის. ავტორის ჩანაფიქრი განუხორციელებელი დარწმუნებითა, რომ მითხველისათვის სრული სისაფრის და დამაჯერებლობით არ ენევენინა საფრისათვის, კერძოდ ომისდროინდელი საფრისათვის ცხოვრების სინამდვილე, მისი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობა და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კოლორიტი, მთელი თავისი მრავალფეროვნებითა და უშუალოთ; ან ენევენინა ყოველგვ ეს საერთო ფონის, პედაგოგიკური დამაძრის სახით. თვითველ დეტალსა, სიტუაციასა და ხასიათში იგრძნობა, რომ მწერალი კარგად იცნობს, განიცდის და სწეფება უცხო ხალხის ზეგვეულებებს, ტრადიციებს, მიდრეკილებებს, ქვეყნისა და ბუნების, დავილოებულთა მხავილი დავიარების, კათანახიარებისა და ცხოვრებისეული სურათების სწორად აღდგენისა და გადმოცემის უნარით. რომანი აღსაყვად დროის, ადგილისა და ყოფის დამახასიათებელი დეტალებითა და მორალურ-ფსიქოლოგიური აქსესუარებით — ისტყიერი მახალი, მხატვრულ ქსოვილში მიხანსწრაფულად ჩართული ამონაწერებით სხვადასხვა დოკუმენტებიდან, განკარგულებებიდან და ბარათებიდან, რაც ნაწარმოების ერთიან ქარავს ქმნის. სინამდვილისადმი ასეთი უშუალო და თავისუფალი დამოკიდებულების გამო, მკვირ-ზარებთან დაზღვეულია დოკუმენტური თხუ-ლებისათვის ჩვეულებრივი ფორგრაფილო-ბისა და ემპირიულობისაგან. ავტობიოგრაფიული მასალა მხატვრული შთაგონების სახაბი და წყარო ხდება, რომლის საფუძველზე მწერლის წარმისახვა გრანდიოზული მასალა ბრძოლის, სოციალური კონფლიქტებისა და აღმავინათა ურთიერთობის განზოგადებულ სურათს ქმნის. ნათლად წარმოგვიდგება საფრისათვის მშრო-მელთა რთული პოლიტიკური ბრძოლა არა მარტო გერმანულ დამპყრობლებთან და პეტე-ნის მოღალატურ ხროვასთან, არამედ თვით „წინააღმდეგობის მოძრაობის“ შიგნით, რეაქ-ციულ სოციალურ ძალებთანაც, რამდენიც თა-ვიანთ ეგოისტურ კლასობრივ ინტერესებს ეროვნული მტრისაგან განთავისუფლების საქ-მეზე მდლა აყენებდნენ და ვერაგულად ცდი-ლობდნენ ძირი გამოფრთხარით მასების რველო-ციური გაქანებისათვის. მკაფიოდ გვისურათებს რა რუხისტანის ამ შინაგან წინააღმდეგობებსა და კონფლიქტებს, აბიტალისტური საყაროს სურსემხუთველ ატმოსფეროს, ოკუპანტთა ბრძანაროსულ თარულს, ავტორი გვიჩვენებს, რომ საფრისათვის სახალხო გამათავისუფლე-ბელ მოძრაობას სათავეში ედგა კომუნისტური პარტია, რომანის გმირები: მასწავლებელი

ანტო, მემხატვები ვრანე, პოლ ვენიუ, ვლი-სალდე, ანტონიო კომუნისტური პარტიის დია-დი სკეის, მუშათა კლასის ნათელი რველების უსაზღვროდ ერთველი აღმავინების, კომუნისტური სიმამიეთა და იდეური სიმტყიით, ისე ორგა-ნიზატორული ნიჭით, ხალხის მასებთან სისლ-ხორციული კავშირით, ბურჟუაზიული საფრის-გეთის ქურუმებთან — რომანთან, ფორესტიან-თან, კოლესთან ცხარე კლასობრივ ბრძოლაში, შესანიშნავად განასახიერებენ კომუნისტის შეუპოვრობას, პრინციპულობას, პოლიტიკურ-მორალურ სიწინდესა და კეთილშობილებას, ისინი დროულად ამხელენ კოლაბორაციონისტ-თა მუხანათურ გვეგებს, ჭერ, გერმანულ ოკუ-პანტებთან, შემდეგ ამერიკულ იმპერიალისტებ-თან მათ თანამშრომლობას.

ომის გამო, რომ ნაწარმოებში მძაფრად შე-იგრძნობა ფრანგი ხალხის გმირული წარსული, მისი საამაურო რველოციური ტრადიციები და თავისუფლებისმოყვარე უნლი, ანტიფაშისტური ბრძოლის საკაცობრიო მნიშვნელობა და „წინა-აღმდეგობის მოძრაობის“ სოციალურ-კლასობ-რივი ბუნება, მკვირბრების ბრძოლა ჩვენს საბ-ქოთა ხალხის დეილ საქმელ გვესახება და საე-სებით დამაჯერებელი ხდება უცხო მიწაზე ქარ-თველი პარტიზანების გმირობისა და თავდადე-ბის მიზეზები.

მწერალმა შეძლო, ომის ამბები ორგა-ნულად დაეკავშირებინა ომის კონკრეტულ სი-ნამდვილესთან, პირველ განცდისა და უშუალო ხილის გულწრფელობით გადმოცემა განგამითა და იმედებით აღსავსე წლების სუნთქვა, შთა-მბეჭდვად დაგახტა შორეული ქვეყნის სოცია-ლური ცხოვრების კონტრასტები, მოვლენების განვითარების ტენდენცია და პერსპექტივა. იმ კომპონენტებიდან, რომლებიც რომანის დამა-ქრებლობას უზრუნველყოფენ, უმნიშვნელოა-გისა დეტალებისა და ფაქტების სიუხვე, მათი მიზნობრივი შერჩევა, ბუნებრივი სიტუაციების შექმნის ლოკიცა, ფსიქოლოგიურად მართალი ეპიზოდები, უბრალო და თითქმის გულგრილი, საქმიანი თხრობა, აღწერის სიმართლე, სისრე-ლე და სითამბა, იფეთა ჭიდილისა და მიუყერ-ბობულ ცხოვრებისეულ სურათებში დედააზ-რის გამოვლენა.

რომანის მეგრძოლი პერსონაჟები ჩვეულებ-რივი აღმავინები არიან, რომელთაც გამარჯვების სიხარულთან ერთად, არაერთხელ დამარცხების სიმწარეც განუცდიათ. ბეგრჯერ თუ მტრის მიერ დაეკავებულ ქალაქებში თავაწწირიულად შეჭრილან, ზოგჯერ შიშით უშვიანთ და სასო-წარფეთამდეც მისულან. ავტორის ჩანაფიქრი ნათელია: ისეთი სამართლიანი, სახალხო ომი, როგორც დიდი სამამული ომი იყო, მასობრივ თავდადება მოითხოვდა, მაგრამ ყველა აღმავი-ნი ერთნაირად მამაყი როლი და ერთნაირი აღმავინური თვისებებით როდი არის დაჯილ-დოებელი, მხოლოდ მართალი საქმე და მტკი-

ც იდური რწმენა უნერგავს მთელ ხალხს გმირულ სულს, აღაფრთოვანებს თავდადებითადაც. ძალას ანიჭებს დათრგუნოს პიროვნული სისუსტე, შეებრძოლოს საკეთარ თავს და ერთგულად ემსახუროს საერთო მიზანს, რომლის გმირები მუდამ სძლევენ თავიანთ ადამიანურ სისუსტეს, საფრთხის წინაშე შიშს, და ვადაწყვეტ მომენტში ერთგულად და მამაკვლად ასრულებენ თავიანთ მხედრულ მოვალეობას. ასეთი შინაგანი ბრძოლა განსაკუთრებული დამაყრებლობით გვაგრძნობინებს მოწინავე იდეის, სამშობლო პარტიოტიზმის გარდაქმნულ, დამაბნეველ ძალას და ცხოველმყოფელობას. ეს თეოსოფიისა, რა თქმა უნდა, ფსიქოლოგიურად სწორი და მორალურ-პოლიტიკურად სასარგებლოა, მაგრამ მწერალი ყოველთვის ვერ იხებს სათანადო ზომიერებას.

რომანის პერსონაჟები — ქალები თუ მამაკაცები, ბრძოლას მონაწილენი თუ არამონაწილენი, სხვადასხვა პრაქტიკის, ეროვნების, სოციალური ფენისა თუ პოლიტიკური რწმენის ადამიანები, მოქმედებაში შემოდიან ერთმანეთთან საქმიანი ურთიერთობის კანონზომიერებით, სიუჟეტის განვითარების ლოგიკით, ინდივიდუალური ხასიათით, მეტყველებითა და ქცევით, მათ ეხედვით საბრძოლო იერიშებზე და სახალხო ზეიძებზე, უღრან ტყუებსა და პარიზის საღონებში, სახადრავო მარშის დროსა და დიპლომატიური საუბრის მომენტებში, სიუჟეტის განვითარებისა და იჯახტური იდილიის წიგნებში და ყველგან, მოქმედებასა, დიალოგსა თუ მსჯელობაში, ისინი ვითარების, ხასიათის, ქცევის სტიმულების შესაფერად ამქალაქებენ თავიანთ მორალურ-სულიერ თვისებებში. მწერალი მიმართავს ხასიათის როგორც განვითარების, ისე გახსნის ზერხს, მთელი რაი, მინის მინილიზე ჩვენს თვალწინ იწრთობიან და ყალიბდებიან: მოწინავე იდეის ერთგული გმირები (კომკავშირლები კრისტინა, ელუ), მემობოხე სულის, პიროვნების ღირსებისა და თავისუფლებისათვის გაუტეხელ მებრძოლებად, მამაც პარტიოტებად აქედნენ თავიანთ თავს ქართული პარტიზანები: ვანო ბეროშვილი, გერამ გამრჯელი, არჩილ რჩეულიშვილი, ნიკო სავანელი, სანდრო ანანიშვილი და სხვ. ქართულად გლეჯიყის სიბრძნეს, კეთილშობილებას, გულწრფელებას და, ამავე დროს, ბოროტებისადმი შეურთიყვებლობას განსახიერებს მეომარი საბა თურმანი. მაგრამ ყველგან და ყოველთვის არსებობენ მანეთერი ადამიანები, ომი კი უღმრთველი სისასტიკით ამიშველებს პიროვნების მანეთერებას. თომა მამალაძე უშიშარი, სამშობლოს ერთგული პარტიზანი, მაგრამ ეროტიკული თავაშეხებლობით ჩრდილს აყენებს თავის რაზმს. ბაქია, ინტრიგანი, თვალთმაქცი, კარაიერიტი და ცოტა მისულელი ბაბანა თუბთუბაძე ბეჭეტურ უხერხულ მდგომარეობასა და საფრთხეში აგდებს თანამემამულეებს. მორალურ-პოლიტიკურად და სწორედ სანაწარს, გუგუტიძესა და კაკაბაძეს მძღვრავს მოდ ზურგი შეუქცევიათ სამშობლოსათვის. აღკალანდაქმს განსაკუთრებით ეხერხება წერტილბურჯის, მოგილოსოფოსო-პოპოლიტიკაიო შეზინის ხასიათის გამოყვება, მისი უბადრეოი მორალის მხილება. ასეთი იყო გლეჯელი „პიასტის ნამუხლარში“, ასეთები არიან მსიე ბლანში, ლანუაზი, მადამ მადლენი ახალ რომანში, ავტორმა არამყველებრივი სიმპათიით დაგვიხატა ესპანეთის სამოქალაქო ომის მონაწილე კომუნისტები (ანტონიო, არტურო, ფერნანდო, სტასკი) და საერთოდ დიდი ადგილი დაუთმო ესპანეთის მშრომელთა ანტიფაშისტური ბრძოლის ასახვას, მოწინაშეას იწვევს ესპანელი ქალიშვილის კრისტინას სიხე, მისი ფსიქოლოგიური პორტრეტი, სულიერი სიწმინდე. ძლიერ შთაბეჭდილებას სტოვებს კრისტინასა და ფრანსუას, კომისრისა და უბრალო ფრანგი გოგონას ივეტას სიუჟარულის დრამა, რომელიც, ერთი მხრივ, ომისა და სოციალური სინამდვილის, მეორე მხრივ, ხასიათთა კოლიზიის საფუძველზე ვითარდება. ღრმა დრამატიზმიოთა გამოსწავლილი პუეილიში დაჭირა ქართული პარტიზანების დაწევის, ვანო ბეროშვილის მოწვევების, კრისტინას გატაცების, ვერასიმე იგნაციის დაწყის ეპიზოდები, თუმცა ამ უყანასკნელ სურათში ავტორი თავს ვერ აღწევს გაჭიანურებულ თეიონალიზს და ტრაგიკში ვაზიოდებულნი ჩანს.

მრავალპლანოვანი რომანი, რომელიც თითქმის მთელი მამინდელი ევროპის საზოგადოებრივ სინამდვილეს ასახავს, ლოგიკური კომპოზიციისა და ერთიანი სიუჟეტური ხაზის წყალობით, ზუსტი თანმიმდევრობით ვითარდება და დეტალები (ორიოდ გამოჩაყლის ვარდა) კარგად არის შეხამებული მთლიან ამბავთან. ნაწარმოების შინაარსი, ავტორის ზედისა და განცდის ხასიათი ორგანულად ვერ იგუებს მალაფარდოვან გამოთქმებს, სტილისტურ საწყალებს, თეატრალიზმს, პათეტიკასა და მრავალსიტყვაობას. მწერლის მღელვარება და მრისსახება გადმოცემულია არა ეგზოტიკურ-პათეტიკური ლექსიკითა და საგანგებოდ ამაღლებულ ტონით, არამედ უბრალო, საქმიანი თხრობის საფუძველზე შესავფერი სიტუაციის შემზადებითა და მრავალმხრივი ჩაღრმავებით. წარსული ნაღლიან სიხარულს იწვევს, — ნაოქვამია რომანში, მოგონებებს, თუ ისინი გულწრფელია და ასახული სინამდვილე მეთოქველის ოცნებას ეხმონება, თან სდევს მსუბუქი სევდა. „მაკიხარებათან“, უბრეტენოი, თითქოს, განხრახ ვულგრილი, საქმიანი სტილით დაწერილი დოკუმენტური რომანი, საერთო შთაბეჭდილების მიხედვით, სწორად ასეთ ინტიმურ, მსუბუქი სევდით, გამოთავისუფლებული ბრძო-

ლის რომანტიკით შეფერადებულ პოეტურ ისტორიას წარმოადგენს.

მწერალი რევოლუციურ განვითარებაში, მთლიანობაში გეხატავს ომისდროინდელ და ომისშემდგომი პერიოდის საფრანგეთის სინამდვილეს. ომი დამთავრდა. გამარჯვების დღეს, 8 მაისს, მთხრობელი პარიზის მოზეიმე ქუჩებში ხვდება. აქ მას, და მსთან ერთად მეთხველს, სიამაყის გრანობა იპყრობს, რომ გავთონარი მასშტაბების ომში, რომელშიც პიტლერის ზრავა მოსაზრებას უბიძგებდა ჩვენს სამშობლოს, საბჭოთა ხალხმა, არა თუ დაამარცხა ვერავი მტერი, არამედ არჩხელი ავტორიტეტი მოიხოვია მთელ მსოფლიოში, ხალხთა საყოველთაო ნდობა და სიყვარული დაიშახურა. ავტორი ნათლად გვაგვრანობინებს მოზეიმე ხალხის იმედებსა და ოცნებას. მაგრამ მომდევნო თავებში მეთხველი რწმუნდება, რომ პიტლერელთა დამარცხების შემდეგაც ხალხის ბრძოლა არ წყდება, მკაფიოდ იგრანობა მისი გავრცელების აუცილებლობა, მიზეზები და პერსპექტივები. ოკუპანტებთან სამკვდრო-სასიცოცხლო ჭიდილში გამოწრთობილი ფრანგი ხალხის საუკეთესო შეილები — კომუნისტები ანყო, გრანინე, ედუ, ანტონიო ახალ, თავისებურ პირობებში განაგრანობენ თავისუფლებისა და დემოკრატიისათვის მოღვაწეობას, კლასობრივი მტრის მი-

მართ ამ შეუბრუნებლობაში თვალნათლივ ვლინდება კაპობრიობის, მშრომელთა მომკვლეო ბედნიერების რწმენა, რაც საერთო საბჭოთა-პიტლერელ გლერას აძლევს ნაწარმოებს.

ანყო, გრანინე, ედუ, ანტონიო აქტიურ პარტიულ მუშაობას ახადებენ, ცხარე საარჩევნო ბრძოლის ორომტრიალიში ებმებიან. არტურო და კრისტიანა ფრანკოს მონობაში გათანაგულ მშობლიური ესპანეთის გასათავისუფლებლად მიეშურებიან. გამარჯვებულ საბჭოთა პარტიზანები სამშობლოში ბრუნდებიან, მშვიდობიან შრომასა და სწავლაზე ოცნებობენ. აქ ავტორს უნდა ეუსაყვედუროთ, რომ ამ საერთოდ სათელ ფერტიზმს დისონანსი შეაქვს ივეტისთან მოულოდნელი გამოთხოვების ფინალურ სცენას.

ალ. კალანდაის „მკვიზრებთან“, რომელშიც, ისევე როგორც მისმა აღრინდელმა წიგნებმა, დიდი სამამულო ომის ახალი საინტერესო ფერტილი გაღრავიშა და მსოფლიო ისტორიულ მოვლენებში ქართველი აქტიური მონაწილეობის იშვიათი ამბები მოგვითხრო, როგორც თავისი შეგვცნებით და იდეურ-აღმშრდფლობით მნიშვნელობით, ისე მხატვრული ღირსებით, საპატიო ადგილს იკავებს ამ თემაზე არსებულ ლიტერატურაში.

ელიზბარ მაისურაძე

ნაშრომი რომის ისტორიის პრინციპატის ხანის შესახებ

ძვ. წ. II საუკუნის უკანასკნელი მესამედიდან მოკოლებული რომის საზოგადოება ღრმა კრიზისს განიცდიდა. მონობის ფართოდ გავრცელებამ, ზმირმა საყარეო ომებმა გამოიწვიეს თავისთვალი მწარმოებლებს ფართო ფერნებს გადატაცება. ხდებოდა მიწის საკუთრების კონცენტრაცია მონური შრომის საფუძველზე. შექმნილ ისტორიულ ვითარებაში ვაღატაკებულ მწარმოებლებს ესაზობოდათ შესაძლებლობა მსხვილ მწარმოებში ჩაბმისა, მათი ნაწილი ღრმუნწროლეტარებდა იქცა. ისინი რომსა და იტალიის სხვა ქალაქებში ცხოვრობდნენ ძირაფადად სახელმწიფოსა და მდიდარი კერძო პირების ქველმოქმედების ზარცზე, ნაწილმა კი სხვა გზას მიმართა: დაიწყო ბრძოლა მსხვილი მონათმვლოებლებისა და მიწათმფლობელების წინააღმდეგ საკუთრების ხელახალი განაწილებისათვის. ეს ის მთავარი მატერიალური სტიმული იყო, რასაც სამოქალაქო ომების ღრთს მოპარობაში მოკავდა ხალხის ფართო მასები.

სოციალური ვითარების ასეთი ვართულეზა აისახა პოლიტიკურ წყობილებაშიც: სახელმწი-

ფო ორგანოები, რომლებიც საკმარისი იყო რომის ისტორიის უწინდელი პერიოდისათვის, ახლა ეუუქტური აღარ აღმოჩნდა. სახალხო კრება, სენატი, მაგისტრატები, აგრეთვე სახალხო ლაშქარი ვეღარ ახდენდნენ ახლო, ვართულეზული სოციალ-პოლიტიკური სინტეზის ნორმალურ ფუნქციონირებას. მით უმეტეს, რომ რომმა მრავალი ხალხი დაიპყრო, რომელთა მორჩილებაში მოყვანაც ახალ პრობლემებს აყენებდა სახელმწიფოს წინაშე.

აღნიშნულმა მომენტებმა საფუძველი ჩაუყარა რომის რესპუბლიკის დაღუპვასა და მის მავთერ იმპერიის წარმოქმნას. სწორედ ამ სოციალურ-პოლიტიკურ ფონზე ვაიშა დიდი ისტორიული პიროვნებების მოღვაწეობა.

თუმცა რომის საზოგადოების ისტორიის ამ პერიოდის შესწავლა აქტუალურია ისტორიო-გრაფიისათვის, დღემდე ქართულ ენაზე შინაცხრა გვექონდა ნაშრომი, სადაც გაღმოცემული იქნებოდა იმპერიის წარმოქმნა და მისი განვითარების შემდეგი ევოლუცია. სწორედ აღნიშნული ხარვეზის შევსების ცდაა ამ ცოტა ხნის წინათ გამოცემული ლევან სანიკიძის წიგნი „რომის იმპერია“. (გერჯერობით გამოცემულია

ნაკვეთი, რომელიც პრინციპატს ეხება, მეორე ნაკვეთი დომინანტს მიეძღვნება).

ავტორი თბრობას იუღუს კეისრის სიკვდილიდან (გვ. წ. 44 წელი) იწყებს. რესპუბლიკალებს ეგონათ დიქტატორის მკვლელობის აქტით აღორაინებდნენ რესპუბლიკას, მაგრამ როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ლ. სანიკიძე, „მკვლელობის მეორე დღესვე ნათელი გახდა, რომ ბრეტუსისა და კასიუსის დონციპეტორ მახვილთა ჩხვლეტის მიცვალებულის მკვდრეთით აღდგენა არ შეძლებიათ: მათი ასთაყვანო რესპუბლიკა“ უკვე დიდი ხნის მკვდარი იყო“ (გვ. 5).

რესპუბლიკა, როგორც სახელმწიფო ფორმა, ვიმეორებთ, დრომოქმული იყო. ისტორიული აუცილებლობა იყო მშართელობის მონარქიული ფორმა. ამიტომ საეკებით კანონმომდევრად, ისტორიული პიროვნებები, რომლებიც შეუცნობლად მოქმედებდნენ როგორც მონარქები, იმარჯვებდნენ. ამდენად, ნათელია, თუ რატომ გაიმარჯვეს ანტონიუსმა და ოქტავიანემ რესპუბლიკურ იპოზიციანზე, ხოლო, ის, თუ რატომ გაიმარჯვა ოქტავიანემ ანტონიუსზე. შეიძლება ახსნილი იქნას პარველის უპირატესი პიროვნული თვისებებით.

ოქტავიანეს დიდი პოლიტიკური ნიჭი გამოაჩინდა იმაშიც, რომ არ მიითქმა დიქტატორის ან შეფის ტიტული — დიდი კეისრის მკვლელობა ვაკეული აღმოჩნდა მისთვის. ამით მან ანგარიში გაუწია საზოგადოების ვარკვეულ ფენებში რესპუბლიკურ ტრადიციების არსებობას. მაგრამ ოქტავიანეს ხელისუფლება თავის უფლებამოსალებით არ ჩამოუვარდებოდა დიქტატორულ ან სამეფო ხელისუფლებას Imperium — უმაღლესი სამხედრო ძალაუფლება, ტრიბუნის, კონსულის, უმაღლესი ქირების ძალაუფლება, ცენზორის უფლებები ვეღაფერა ეს თავმოყრილი იქნა ერთი კაცის ხელში. არსებობას განაგრძობდა სენატუსი — ფორმალურად სახელმწიფოს უმაღლესი ორგანო, სადაც მიიღებოდა კანონები. რა თქმა უნდა, კანონპროექტის წამოყენება და კანონად დამტკიცება იმპერატორზე იყო დამოკიდებული. სახალხო კრებები, მართალია, კიდევ იკრებებოდა, მაგრამ აქ მხოლოდ მაგისტრატებს ირჩევდნენ, წაიკ, აგრეთვე, ოქტავიანეს რეკომენდაციით, შენარჩუნებული იქნა სხვადასხვა სახის მაგისტრატურებიც.

ოქტავიანეს ასეთი დიდი ძალაუფლება ეწყარებოდა არმისა, რომლის შემაღგენლობა ამ დროისათვის 250 ათასამდე კაცს აღწევდა. ეს უზარმაზარი რეპრესიული აპარატი უშუალოდ მიმართული იყო პროვინციების დასაზარავად. იტალიაში კი მოქალაქეთა ორგანიზაციის პარალელურად მოქმედებდა დიწყო პრეტორიანელთა გვარდიამ (10 000-მდე კაცი) ვალტაკებული თავისუფლების სამართამაროდ.

ავგუსტუს პრინციპატის სახით საქმე გვაქვს

თავისებურ სახელმწიფო ფორმასთან, რომელიც საზოგადოების სპეციფიკური სტრუქტურული პოლიტიკური მდგომარეობით იყო წარმოქმნილი. პროვინციების ჩაგვრა, თვით იტალიის თავისუფალი მოქალაქეების შეგნით მკვთარი ღაპირისპირებულება საზოგადოებრივად გამოყოფდა სახელმწიფო ხელისუფლებას დიდი რეპრესიული აპარატით და ბიუროკრატით, შესაბამისად, უზარმაზარი გადასახადებით. რომის თავისუფალი საზოგადოების ფენებს შორის არ იყო ისეთი ძალა, რომელიც პოლიტიკური ძლიერებით აშკარად გამოირჩეოდა და კონტროლს გაუწყვედა სახელმწიფო მანქანას. ამდენად უყანასკნელმა შეფარდებით დამოკიდებულება მოაპოვა საზოგადოების მიმართ. მოხდა სახელმწიფოს „გაუცხოება“ საზოგადოებისაგან, ანტიკური დემოკრატის გადასვლა თავის დამირისპირებულობაში, რაც შესანიშნავად ქონდა გაგებელი ფრ. ენგელსს.

თუ სახელმწიფოს სათავეში ასე თუ ისე დემოკრატიული პრინციპების მქონე პოლიტიკური მოღვაწე მოექცეოდა, რომელიც ანგარიშს გაუწყვედა ხალხისა და სენატის ნებს, მამინ საზოგადოების ცნობიერი ნაწილი მთელი სიღრმით ვერ აღქვამდა არსებული სახელმწიფო ფორმის დესპოტიზმს. მაგრამ იმპერატორების — კალიგულას, ნერონის, ღომიციანეს და სხვათა ხელში რომის სახელმწიფოს იმპერიული ფორმა მთელი სიმძიმით ელენდებოდა.

სარეცენზიო წიგნში მოთხრობილია, თუ რა ხშირად ხდებოდა ქონების კონფისკაციები, პიროვნებათა სიკვდილით დასჯა, სენატის აბუჩად აგდება და სხვ. ამ დესპოტიზმსაგან უმაღლესი წოდებებიც კი არ ყოფილან დაზღვეული (სენატორებთა და მხედართა). მათი ბრძოლა (შეთქმულების ფორმით) აღამაინათა ვიწრო წრეს მოიცავდა და მარცხდებოდა ხოლმე. კიდევ მეტი: თვით იმპერატორებიც არ ყოფილან თავისუფალი არსებული სახელმწიფოებრივი ფორმის უვარგისობისაგან და მათი უმრავლესობა სიციცხლეს ბუნებრივი სიკვდილით როდი ამთავრებდა. სამხედრო ლეგიონები ათობით იყო იმპერიის სხვადასხვა ნაწილში. იტალიაშიც, როგორც უკვე ვთქვით, არსებობდა პრეტორიანელთა გვარდია. ისინი იწყებდნენ გამოსკვლევს ოფიციალური იმპერატორების წინააღმდეგ, წამოაყენებდნენ ხოლმე თავიანთ კანდიდატებს და ეს მხოლოდ იმ მიზნით ხდებოდა, რომ ახალ იმპერატორს რაიმე მატერიალურა სარკებელი მიეცა მათთვის. ასე რას სულღა არ იყო საჭირო კაცს დიდი პოლიტიკური ნიჭი ქონოდა სახელმწიფოს სათავეში მოსახვედრად.

რასაკვირველია, იმპერატორთა ამ კალეიდოსკოპური ცვლილებების ხანაში მოდიოდნენ უღაოდ ნიჭიერი იმპერატორებიც — ვესპასიანე, ტიტუს, ანტონინუსები, ვალიენი, პრობუსი და სხვა, მაგრამ საზოგადოებას ვერც ისინი

შეელოდნენ. რომის საზოგადოებასა და სახელმწიფოს ასეთი აგონია საუკუნეების განმავლობაში ვრძელდებოდა. სარეცენზიო წიგნში თხრობა დიოკლეტიანეს იმპერატორად გახდომამდე გრძელდება (ახ. წ. 284 წელი).

პოლიტიკური ისტორია, მათ შორის იმპერატორთა პორტრეტები, ავტორს კარგად ვაძლავს. შკოთხველს კარგი წარმოდგენა რჩება რომის საზოგადოების ევლტერულ ცხოვრებაზე, მით უფრო, რომ წიგნი კარგი ქართულ ენით არის დაწერილი.

კარგს ვერაფერს ვიტყვით სოციალურ-ეკონომიური პრობლემატიკის ვადმოცემაზე. ეს კი დასაძინია, რადგან ისტორიოგრაფიული გამოკვლევა უნდა იწერებოდეს აგრეთვე როგორც სოციოლოგიური, ეკონომიური ხასიათის ნაშრომი, სადაც ძალზე მცირე ადგილი აქვს დამომხილი წარმონაქვას, ფინანსებს, მაგრამ ძალზე დიდი ანტიკატრულ აზროვნებას.

აღსანიშნავია, რომ წიგნში უკიდურესად მცირე ადგილი აქვს დამომხილი რომის იმპერიის სოციალ-ეკონომიურ ცხოვრებას I-II საუკუნეებში. ამას ეძღვნება პატარა თავი (VI) სულ 11 გვერდი (100-110); სადაც განხილულია წოდებრიობა, მონობა და კოლონატი, სქილაქო ცხოვრება და პრივილეგიები. ეს მაშინ, როდესაც ნერონს მთელი 6 გვერდი ეძღვნება (50-55-ის ჩათვლით). ისტორიოგრაფიული აზროვნების დღევანდელ დონეზე ეს გაუმართლებელია თვით სხვადასხვა მიმდინარეობის ბერძენული ისტორიული შეცნიერების თვალსაზრისითაც კი. ამასთან, ეს პრობლემა წიგნის დასაწყისშივე უნდა გაშუქებულიყო. მხოლოდ ამის შემდეგ გახდებოდა ვსავგები რომის პოლიტიკური ისტორია.

ავტორს არაფერი აქვს ნათქვამი თვითონ რესპუბლიკის იმპერიით შეცვლის აუცილებლობის სოციალურ-ეკონომიურ საფუძველზე. ბერძენული ავტორებისაგან გამსხვევებით, რომლებიც 193-284 წლებს კრიზისს რომის სახელმწიფოს დესპოტური ხასიათით, დეპოპულაციით, ფინანსური კრიზისით, არმიის თვითნებობით და სხვ. ხსნიან, ლეგან სანიკიძე, აღნიშნულ მოვლენას, ისევე როგორც სხვა საბჭოთა ისტორიკოსები, წარმოების მონათმფლობელური წესის კრიზისით ხსნიან. მაგრამ შეითხვევს არ შეიძლება არ აღვჩინოთ კითხვა: რა იყო თვით წარმოების მონათმფლობელური წესის კრიზისის არსი? მონა არ იყო დანტერესებული წარმოებაში? მაგრამ ახ. წ. I საუკუნის დან ვრცელდება. კოლონატი, ე. ი. ხდებოდა მიწის ნაკვეთების ვადაცემა, როგორც თავისუფალი გლეხებისათვის, ისე მონებისათვის შეწყდა მონათა მთავარი წყაროები? მით უკეთესი, მალე უნდა მომხდარიყო მონობის ვაჭრობა და კოლონატის ფართო ვაჭრელება. თუ მონური შრომის არაეფექტურობა აშკარად ვამოწმდა და იგი მონათმფლობელებმა დაიანახეს, მაშინ

საზოგადოების რომელი ფენები იყვნენ დანტერესებული მისი შენარჩუნებით? ვაჭარი, როცა ასახულებს მონური შრომის ეფექტურობას, კოლუმელს ცნობილ ტრაქტატზე მიუთითებს (იხ. გვ. 104), მაგრამ იგივე კოლუმელს თავგამოდებულ მომხრესა, სახელდობრ, ექსპლოატაციის ამ ფორმისა და, არამე და არამე—კოლონატორისა, წიგნში ლაპარაკია მონათა ფენების ვაჭრებზე. მაგრამ წყაროები არსად შეტყვევებს ამას. რომის საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიური პრობლემების ჩვენების დაწვრილებით აღარ შევიწრდებით ბევრ ვაჭრელობაზე უკანასკნელ წლებში ბევრი ვაჭრელება უარყოფილია ზოგიერთი საბჭოთა მეცნიერის მიერ (ე. შტაერმანი, ს. უტჩენკო, ე. კუხოშინი, ა. კოსტინი).

კარგი იქნებოდა, თუ სარეცენზიო წიგნის ავტორი ზოგიერთ დებულებას მაინც ვადასინჯავდა აგრეთვე ზოგიერთი დასაუღუთელი ავტორის (ტ. ფრანკი, ა. კონსი, ი. ფოგტი და სხვ.) ნაშრომებს საფუძველზე. (ზოგიერთი ამ საკითხის შესახებ დანტერესებულ შეითხვევს მიუღუთითებ ჩვენს სტატებზე „ანტიკური სამყაროს დაცემის მიზეზის შესახებ“, მაცენე 1967, №1, „ანტიკური ეკონომიკის ხასიათის საკითხისათვის“, მაცენე 1970, №1 „ანტიკური სახელმწიფოს განვითარების შესახებ“, „საბჭოთა საზოგადოება“, 1969 წ. №6).

კარგი იქნებოდა, თუ სარეცენზიო წიგნის ავტორი აღრიანეს შესახებ წერს, მისი ძალაუფლება უპირველეს ყოვლისა, პრივილეგიულ არისტოკრატის ვერდნობოდა (გვ.81), მაშინ, როცა სინამდვილეში პრინციპატისა და, სავთოდ, იმპერიის მთავარი დასაყრდენი არჩია იყო, რაც რასაკვირველია, ავტორისათვის ცნობილია. გე-100 გვერდზე ლ. სანიკიძე წერს: „რომის საზოგადოების ძირითად ძალას იმპერიის ეპოქაში წარმოადგენს პლეზბა. იგი არის მთავარი მომხმარებელი რომში მიმავალი მსოფლიო ეკონომიური დოკონისა“. სინამდვილეში არც რაოდენობით და, მით უმეტეს, არც წარმოებაში მისი როლით, პლეზბა არ ყოფილა საზოგადოებას ძირითადი ძალა. რაც შეეხება მის როლს მოხმარებაში, ე. ი. პრივილეგიების ჩაგვრაში, ეს ნიშანი ნაკლებად გვეჩმარება ამ საზოგადოებრივი ფენის ასეთ დასაბათილებაში. თავისუფალი საზოგადოება არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც მხოლოდ მონათმფლობელებისა და პლეზბის შემცველი: მათ შორის იყო დამოუკიდებელი მწარმოებელთა ფენა, რომელიც მონების არ შეეძლო ბილომდე მოესპო.

მარჯეს ავრელიუსის ფილოსოფიურ შეხედულებათა დასაბათიებისას ავტორი შენიშნავს: „რასაკვირველია, ასეთი ფილოსოფია, მჭადავებული რუტინისა, უმოძრაობისა, ამოკებისა, უმედობისა და „ნაურველობისა“ საყვებით უცხოდ უნდა დარჩენილიყო პრაქტიკული ცხო-

ერებისათვის“ (გვ 90). ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი დიდი სტოკოლის შეხედულებების ასეთი დახასიათება არ არის ზუსტი. საკითხებს არ უნდა მივუდგეთ თანამედროვე პოზიციებიდან. იმდროინდელ სიტუაციაში რევოლუციურ მოძღვრებას არ შეეძლო ვარსება, მით უფრო ითქმის ეს პრაქტიკული ცხოვრებათა ფილოსოფი-აზე: იგი ისე დაბლა იდგა, რომ იდეოლოგიის უმაღლესი ფორმა — ფილოსოფია მისთვის ზედმეტი იყო. რაც შეეხება ინტელექტუალურ ელტას, იგი საზოგადოების ცხოვრებაზე ვერ ახდენდა გავლენას. ამ მკითარებლობიანი ელიტისათვის აღნიშნული ფილოსოფიური მოძღვრება საესებით „გონიერული“ იყო.

გვხვდება ზოგი სხვა სახის უზუსტობაც. წინასიტყვაობაში ავტორი რომის იმპერიის შესახებ წერს: „იგი ამთავრებს უმაღლესი ცივილიზაციის ხანას“. ჩვენ არა გვგონია, რომ სანიკიძე ამ ცივილიზაციაზე ისეთი დიდი წარმოდგენისა იყოს, როგორც იყენებ ე. მაგიერი, რ. პოლმანი. მ. რისტოვეცი, ა. ტონიბო და სხვები. შეითხველი სარეცენზიო წიგნიდან კარგად ხედავს, თუ რა „უმაღლესი ცივილიზაცია“ წარმოადგენდა რომის იმპერია, თუ ამ გამოთქმაში იგულისხმება (და ეს ალბათ ასეა) რომის საზოგადოების უმაღლესობა კაცობრიობის დაბალ ფაზებთან შედარებით, მაშინ საკმაოდ არაფერია, ოღონდ საჭირო იყო გამოთქმის დაზუსტება.

მე-19 გვერდზე ლ. სანიკიძე წერს, რომ ახ. წ. 9 წელს გერმანელებთან ბრძოლაში რომაე-ლთაგან 50 000 კაცი განადგურდა. სინამდვილეში კი ეს ციფრი 15 000-ს უდრიდა. რომის უღ-

დესი ფილოსოფოსის — სენეკას მოღვაწეობას რომ ახასიათებს, უკანასკნელის ფილოსოფიურ შეხედულებებს ავტორი იქ კი არ განმარტავს, სადაც გადმოცემულია ფილოსოფია, არამედ იმ ქვეთავში, სადაც განხილულია ლიტერატურა. დასასრულს, ორიოდე სიტყვა ცალკეული სიტყვების ხმაურებაზე.

სიტყვა „პროტესტანტული“ (გვ. 14, 90, 102) მაგიერ ჩვენი აზრით, უკეთესი იქნებოდა „საპროტესტო“ ან „პროტესტული“. მე-15 გვერდზე ნახმარი „კანდიდატურის“ მაგიერ უნდა იყოს „კანდიდატი“, ხოლო 90-ე გვერდზე „კრიტიკითვის“ მაგიერ აჯობებდა „კრედო“. სავსეოდ მიგვაჩნია „მომართვეურნობის“ ხმაურების მიზანშეწონილობა „სოფლის მეურნეობის“ მაგიერ. უხერხულია გამოთქმები: „ფუციონის ტბის მელიორაცია“ (გვ. 48), „დაპყრობილი მონღოლი შრომა“ (103 გვ.) „საბარსებო ეკონომიკა“ (104 გვ.), „ეთიკური ფილოსოფია“ (113 გვ.), „ფანტასმაგონიური“ (გვ. 155).

უფიჭრობით, ლ. სანიკიძის წიგნის გამოვლენა ქართულ ენაზე, რომელიც ასე ღირსია ანტიკური ისტორიის პრობლემატიკისადმი მიძღვნილი ლიტერატურით, მისასალმებელია. ნაშრომი უეჭველად მოიგებდა, რომ მასში მეტი ადგილი ჰქონოდა დათმობილი სოციალ-ეკონომიური საკითხების გაშუქებას, რადგან ამ პრობლემების გაახრება იძლევა მთელი ისტორიული პროცესის გაგების საფუძველს და, ამასთანავე წიგნი, უპირველესად, განყოფილია სტრუქტურებისა და მასწავლებლებისათვის.

გუგამ უორანანაშვილი

მხოლოდ სურვილი რომ კმაროდეს...

პირველად ქართველმა ხალხმა იმერა მზის სადიდებელი შიშინ — „ლილეო“. ქართველი ხალხი შესთხოვდა მზის სითბო გამოუმეტებანა შემობლეთრი ზერებისა და იალაღებისათვის. მამაც/ცნობისმოყვარე ადამიანებს ეწადათ ცა-მდე ამაღლებულიყვნენ. ისინი ელაციცებოდნენ მზეს, მნათობის შეწყვდომას ლამობდნენ. მუცლმავარი მონადირენი მიუვალ ჭიუხებსა და წაყარნებზე გადიოდნენ. თვალშეუვლები სი-მალეები იტაცებდათ. ამ დროს ყველაფერი ევიწყებოდათ, სიმაღლეთა დამორჩილების ენი ისე გამჭდარიყო მათს სხეულში.

„ლილეო“ დღესაც გრძელდება. მზისცენ ღტოლვა არ შენელებულა. მთელი გასაქანი

ასმათ დავითიშვილი „მთების ღეგენდა“, საბ-კოთა საქართველო, 1968.

სწორედ ჩვენს დროში მიეცა სიმაღლეთა და-მორჩილებას, მწვერვალთა დაპყრობას.

უცნაურია მთა. ვერავინ შეიკნო იგი ბო-ლომდე, ცნობა უამრავი საიდუმლო შემოუნა-ხავს სიბოხისმოყვარეთათვის. რთულია მისი ბუნება და კანონები. კიდევ უფრო ძნელია მთებთან ჭიდილი და, მეტადრე მთებზე, მწვერ-ვალთა დაპყრობებზე წერა:

სპორტული ფერწალისტები ამბობენ, თუ ნა-მდვილე გულმეტყვეობი ხარ, არ არის აუცა-ლებელი ცნობილი ფეხბურთელი იყო, რომ მე-რე რომელიმე მატჩის მსვლელობაზე ისაუბ-როო. მეტეალებად ეს გამოითქვაში ეხება სპორტის სხვა სახეობებსაც. ოღონდ არც ერთ შემთხვევაში — მთამსვლელობას. და ვისაც ოღ-ნავ მაინც მოეებება პროფესიული სინდისი, პასუხისმგებლობის გრწნობა, ერთდება მთათა დამპყრობებზე, „ციურ ადამიანებზე“ წერას.

და შესაძლოა სწორედ ეს არის მიზეზი და ალბათ ისიც, რომ თვითონ მოამსვლელები სიტყვატერმინი, დარბაზული და დინჯი ხაზობა, რომ საქართველოში — საბჭოთა აბინინაზმის სამშობლოში ასეთი ხელშეწყობა სიღარიბეა მოამსვლელური ლიტერატურისა. თუ არის ვიტყვით ერთი-ორ წიგნსა და რამდენიმე საგანზეთო ნაწყვეტზე, ამ თემაზე შექმნილი ნაწარმოებები თითქმის არც მოკვებოვებენ...

სწორედ ამ „შემშლელის“ დროს თითქმის სულზე მოტყურო მოამსვლელობის გულშემატკივართ (რომელთა რიცხვიც ამ ბოლო წლებში ერთიორად გაიზარდა) ასმათ დავითიშვილის „მოთების ლეგენდა“.

თავისთავად ფაქტი ამ წიგნის ბაზარზე გამოცემა, ზემოთ აღნიშნული მიზეზების გამო, რა თქმა უნდა, მისასაღებელია, მაგრამ ბაზარზე წიგნის გამოსვლა და ის, თუ რა მხატვრულ-შემქმნებითი ღირებულება აქვს ამ წიგნს, რამდენად საინტერესოდ არის იგი დაწერილი, სულ სხვადასხვა საქმეა.

მანაც როგორ წარმოგვიდგინა ასმათ დავითიშვილმა თავისი ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟი, რამდენად ჩასწვდა მის სულიერ სამყაროს? რა გვითხრა ახალი მის შესახებ, რაც ჩვენ არ ვიცოდით დღემდე? და ბოლოს, როგორი იყო მისი პოზიცია თავისი გმირების შესახებ?

სწორედ ამ თვალსაზრისით გვიანდა ვადავებდით „მოთების ლეგენდას“ და ორიოდე სიტყვა ვთქვით ამ ნაწარმოების ღირსება-ნაკლოვანების შესახებ.

წიგნი ეძღვნება ჩვენი დროის გამოჩენილი მოამსვლელის, „ქლდის ვეფხვად“ ცნობილი ადამიანის — მიხეილ ხერგიანის ცხოვრებას. ბავშვობიდან თითქმის საცოცხლის უქანასკნელ წლებამდე, ყოველ შემთხვევაში წიგნს დიდო მასშტაბებში პრეტენზია აქვს, როგორც შინაარსობრივი, ისე მოცულობის თვალსაზრისითაც (წიგნის მოცულობა 7 სავეტროო თაბახამდეა).

ნაწარმოები იწყება 1964 წლის ავგისტოში ქართული მოამსვლელის მიერ ევრეთწოდებელი „უშის სარკის“ სარეკორდო დამორჩალების ეპიზოდით (ამ ასკლის შესახებ თბრობა ერთგვარ ფიქტივობივად ვასდევს ნაწარმოებს თავიდან ბოლომდე). წიგნის „მთავარ გმირს“ მიხეილ ხერგიანსა და მის ამხანაგებს ლეგენდის ექვდე ვეფხვივით ბანჯი. მიხეილი განმარტობულა და ღრმა ფიქრებს მოუცავს. იგი, მოთების სიღამაზით დატყვევებული „ამაოდ ეთებდა ამ ზღაბრული მიდამოსა და ვარსკვლავებით მოტყედილი ცის შეერთების ადგილს. ერთი ნაბიჯის გადადგმის შემდეგ კი შეუძღებოდა ვოლგოთას, რომელიც ბავშვობის, ყრბობის და ჭაბუკობის ოცნებას აუსრულებდა... თუშეა განა ეს ოცნება იყო? ეს მისი სი-

ცოცხლის არსი იყო, ეს მთელი ცხოვრება იყო...“

არ ვიცი, ვათვითცნობიერებულ შემთხვეული რა გუნებაზე დადგება ამ სტრუქტურების წარმხებისას. შესაძლოა გვერდზე ვადავდო წიგნი და მეორედ აღარც მიბრუნებოდა მას, მაგრამ „მოთების ლეგენდა“ ზომ მიხეილ ხერგიანზე დაწერილი, კაცურ კაცზე, მართლაც ლეგენდად ქცეულ ადამიანზე. ამიტომ რჩება ერთადერთი გზა: წამეითხველმა უნდა მოიკრიბოს ძალა, დიდი მოთმინებით ვაადვენოს თვალი სტრუქტურებს (მართლაცდა ვინ უწყის, იქნებ მოპაეაღში ყველაფერი გამოსწორდეს!).

ამყრად თავი ვავანებოთ ვარულებს და დაწყებული საუბარი ვავაძტელოთ. მამ ასე: საინტერესოა, როგორ უნდა ვათვოს მკითხველმა, რომ „ვოლგოთა ბავშვობისდროინდელ ოცნებებს ასრულებდა?“ თანაც ეს „ოცნების ასრულება“ თურმე „ოცნება კი არ იყო“, არამედ „მისი სიცოცხლის არსი იყო, ეს მთელი მისი ცხოვრება იყო...“ წუთით დავიქმრდეთ იმაზე, მართლა კია შესაძლებელი უშმა ვინმესათვის „მთელი ცხოვრება იყოს?“, „სიცოცხლის არსი იყოს?“.

ცნობილია, რომ მიხეილი 1964 წლამდე და შემდეგვეც საბჭოთა კავშირისა თუ საზღვარგარეთის მრავალ რთულ მწვერვალზე ავიდა. რამდენად მართებული იქნებოდა ყველა მისი ახალი ასკლის წინ გვეშვობებინა „გამაჩრვების პიკი მისი ცხოვრება იყო“, „ნათინი მისი ცხოვრება იყო“. „ლენინის პიკი მისი ცხოვრება იყო“... ამასაც თავი ვავანებოთ, შეიძლება საერთოდ ადამიანისათვის, თუნდაც მოთების ისეთი მოტრფილვე კაცისათვის, როგორც მიხეილი იყო, უშმა მთელს ცხოვრებას წარმოადგენდეს? ანდა (თუ ავტორი ასე ფიქრობდა) რა დიდ ღირსებად უნდა ჩავთვოლოს ადამის ძეს მსგავსი ფანჯიზმი? მიხეილი ზომ, როგორც მას ყველა იცნობდა, (ავტორის შეხედულებათი საწინააღმდეგოდ) უპირველესად ჩვეულებრივი, მიწიერი ადამიანი იყო.

მე-მე, ვვერდზე მწერალი ასეთ გულისამტყუებულ ამბავს გვაძენობს: „როგორ სძინავს, ჩემი პატარა ჩხუბლიანი დროთა უკვე ღმერთო, წავა ახლა, რა ელის, როდის ენახავ, დროთორედ დაავიანდებდა. არა, ცოტა კიდევ ეპიონს. ჩემი პატარა ჩხუბლიანი!“

ნეტავ რას ხედავს სიზმარში რა უნდა ნახოს მოთების მეტი. მოთები ელანდება?.

შესაძლოა დედის მხრივ გამართლებული იყოს მსგავსი მელანქოლიური ფიქრები შეილზე, მაგრამ ავტორი ზომ მამს ათქმევიანებს ამ სიტყვებს. ცნობილ მოამსვლელსა და მონადირეს, მრავალგანსაცდელვატარანლ ადამიან-ავტორის ერთ სიბრტყეზე ჰყავს წარმოსახული თავისი გმირები, იგი თითქმის ვეღარ განასხვავებს მათ სქესისა და ხასიათების მიხედვით,

ვევლანი ერთნაირად წუწუნებენ, ერთნაირად ოსარევენ და იღვრებიან ცრემლად. მაგრამ მთავარი მიზეზი აქ ის არის, რომ ჭერ კიდევ დიდლამაშია მიხვნილია თურმე ძილშიაც „რა უნდა ნახოს მთების მტერი“.

22-ე გვერდზე მამა ბესარიონი გაბრაზებულ- ფიქრობს: „ხერგისა გზა დაებნა... ოჰ... მერე რა, რომ რვა წლისაა. არა, ხერგისა გზა არ უნდა დაებნეს“.

„ახლევ უნდა ვადაინვიოს ტრაბახს. როდის იყო ხერგისანი ტრაბახობდნენ...“ „ვის დაემსგავსე ასეთი მშინარა! არ ვიცი, არ ვიცი! ჩემი შვილი და ასეთი მშინარა...“ (71 გვ.) — შენი ქვეყანი შეილი ახლა ვადაინია? ახლა დაიღუპება, როდესაც მთამსვლელობაში ტოლი არა ჰყავს? — ამბობს მამული“ (138 გვ.).

ამ მავალითების მოყვანით იმის თქმა გვიწევს, რომ წიგნში შეიმჩნევა ერთგვარი ტენდენცია. ავტორმა ცალმხრივად, განუყვებულად წარმოგვიდგინოს თავისი გმირი, მოსწყვიტოს იგი მიწასა და ვარემო სამყაროს.

წიგნის მეორე გვერდზე მიხეილი ვლავ უშბას მისხრება, ამ წუთში მან ირწმუნა, რომ „სულ რამდენიმე წუთში ექვსი ვაყვავი ლეგენდად უნდა გქველიყო. მათი გმირობის ამბავი (ეს მიხეილის ფიქრებიცაა მ. ს.), თაობიდან თაობაში უნდა გადასულიყო და ნამდვილი ვაყვავილის სახომი გამხდარიყო“.

რა თქმა უნდა, არაფერი სახარბილოა ღია კარის მტრევა — დავა იმაზე, რაზეც ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს. სამწუხაროდ, ამ წიგნის გაცნობა თავიდანვე უკვე ნაშნავდა და „კარის დასაღწად“ შემადგენს. მართლაც და, განა ვეატყება ვინმეს ასე უპასუხისმგებლად წერა არაყეთილმოსურნეზეც კი, არა თუ საყვარელ ადამიანზე? სხვა საქმეა ფაქტებისა და დოკუმენტების, ფაქტოგრაფიკა, მაგრამ შეიძლება კონკრეტული პიროვნების, წარმოადგენს თავის კარგად ცნობილი ადამიანის ხაზათისა და შინაგანი ბუნების შეტარება, უკუღმა ჩვენება? ეს ხომ ყველასი და ყველაფრის აბურჩად ავღება და სხვა არაფერი. ამა ერთი წუთით დავეფიქრდეთ, როგორ წარმოვადგინა დავითიშვილმა მთელი რიონის საზე ამკრად? მიხეილი გუდადარბინებელი ფიქრობს — სუფ. რამდენიმე წუთში ლეგენდად უნდა ვიქცეოთ, თაობიდან თაობაში უნდა გადავიდეთო. ნამდვილი ვაყვავილის სახომი ვავადეთო... ეს და მსგავსი ქვენა ფიქრობს ხომ მისი პიროვნების სურათსყოფა და არა ვაყვავილი, თავმდაბლობი ბუნების ჩვენება და განდიდება? (გაბოლის რომ მიხეილს მხოლოდდა პატივმოყვარეობის გრძნობა ამოძრავებდა!) გავყუთ ამ სტრაქონების აზრობრივ მხარეს. მათ ხომ ჭერ კიდევ მთელი დღის საგალი უღვეთ წინ უშბის სარკის მისადგომამდე? როგორც თავად ვი-ავიით მოწმე. მათ მხოლოდ მეორე დღით და-იწვეს კედლის დაბეჭდვა. „სარკესთან“ კილი-

ლი კი როგორც ცნობილია 7 დღეს ვაგრძელდა. ე. ი. ამ მომენტიდან, როცა იყრქვენი უღვეთ უშბის წვერიდან ვაშვებულ შეშვუნებს თან მიჰქონდა მათი უკვლევა, მათი გმირობა. ამ გამარჯვებამდე კი მათ 10 080 წუთი მიიწე აშო-რებდით, და არამდე და არამდე — „სულ რამდენიმე წუთი“, როგორც ეს ასმათ დავითი-შვილს ჰგონია.

სამწუხაროდ, წიგნის ყოველი გვერდი მოჩუ-ქრთმებულია დამახინჯებული „ერთობრივი სამ-კავლებობის მტერი“ არაფერი საყვარელი აზროვნება, შტამპურობა იქაც კი, სადაც ეს სა-შინარება აცილებული უნდა ყოფილიყო თავი-დან.

„გივი წერელიანი — მაღალი, გამხდარი ადამიანი, რომლისთვისაც მასწავლებლობისა და მთამსვლელობის მტერი არაფერი არსებობს“ — გვაცნობს ასმათ დავითიშვილი. (საინტერესოა, რას იტყვის ამაზე თვითონ გივი წერელიანი — ნუთუ მართლა არც ოჯახი აქვს, არც მე-გობარ-ნათესავს და მტერ-მოყვარე ჰყავს?).

„ჭრმბერი ტანდაბალი, ჩასკენილი ვაყვავი...“ უმცროსი მიხეილი მაღალი. მოქნილი, ღამაზი ვაყვავი. „ჭოკა გუგავა ჩასკენილი მამაკაცია...“ და ასე შემდეგ...

ან განა შეიძლება დოკუმენტურ მოთხრობაში ფანტასტიკის ხერხებითა და მეთოდებით ეი-ხეღმძღვანელოთ? — „ჩხუმიანი ფრთხილად ადგამდა ნაბიჯებს. უინარი, დაქანება, მთები, მისალოდნელი სიძნელეანი შვეული კლდის და-პურობისას — ყველაფერი ეს მისი სტიქია იყო“ — გვაცნობს ავტორი. ადარაფერი ვიტყვოდით, თვითონ რომ არ ვესოფილყოფით მთამსვლელობა მიერ ამ მონაკვეთის (ლეგენი-რის ქედდან უშბის სარკის მისადგომამდე) და-ლევის თვითმიხედვლი. არსად ამ გზაზე მთები, შვეული კლდეები არ გადააღობებიათ მათ. და მე-ორე შენიშვნა: ვინც ოდნე მინიცი იცნობს მთებსა და მყინვარებს, არამდე და არამდე ღამის ბერღ-ბუნდში არ ვაუღვება სიკვდილობუნელ მყინვა-რთა გზას ქვათაცვენის შიშით, რომელიც თურმე მზის ამოსვლის წამსაა მისალოდნელი... ისე კი, მისიზიდლებსათვის კარგად არის ცნობილი, რომ კარგ ამინდშიც კი მთაში, და მეტადრე მაღალ მყინვარებში, თოვლის მსა-ა-ლიან გვიან იწვეებს ღამას, ქვათაცვენა კი სწორედ შუადღის შემდეგ უფროა მისალო-დელი, და, შესამე: ამ მონაკვეთზე მთამსვლე-ლებს არც კლდის პალის გამოუენება დასწარ-ეებით, როგორც ამას მე-11 გვერდზე გვაცნობს ავტორი.

როგორც უკვე დავინახეთ, დავითიშვილის მსჯელობა ელემენტარულ ქეშმარბებებს მოკ-ლებულია და სწორედ მყინვარებებით დაზარუ-ლი და უიმედოა. აი, სადამდე შეიძლება მიიყ-ვანოს ადამიანი უცოდინარობამ და ყალბმა

თვითგატაცებამ — წერო იმაზე, რაც არ გინახავს და არ იცი.

მალე უშუბის დაპყრობის ეპიზოდი წყდება. ნიწარმოების ახალ თავში იწყება მიხეილის ბავშვობა, ვეცოზობა მიხეილის მშობლებს, დებს, ნიწარმოები... მიხეილის მამა — ბესარიონი გაბრაზებულია — თურმე პატარა მიხეილი ფუსნაკტივზე ასულა და გზა დაბნევიდა. იგი ვიღაცებს ვადაურჩენიათ. ფუსნაკტივები ერთ-ერთი მწველიადინი ბევია შესტარაში. ამის წაქეობებელს კი ალბათ გაეცინება კიდევ — აქ გზის დაბნევაზე ლაპარაკი ხომ საერთოდ არ შეიძლება. ბესარიონი საოცრად შეუწუხებელია ბუნებით. მარტო იგი კი არა, სხვებზე შე დღეში არიან ბუნებისაგან: „ოჰ, რამდენი ბუნაა წელს! ნეტა რამ ვადარაია! (მე-14 გვ). „ოჰ, რა ცბეულა, ღმერთო რა მოვივლიათ ამ ბუნებს! (მე-15 გვ.).

ეს სუბარკი 38-ე გვერდზე ისევ გრძელდება: — „თქვენთანაც ამდენი ბუნაა?“ — „ჩვენთანაც ამდენი ბუნაა...“

მთელი ამ ხნის მანძილზე უვლად გავგება-რიდა, თუ რად მტრობს ასე გულშობიანებით ავტორი ბუნებს. მხოლოდ 44-ე გვერდზე ვიგებთ, რომ თურმე „ტუვილად კი არ უჩიოდნენ სენები ბუნებს. შეეძლებელი გახდა მათ მოძალატებს გამკლავებოდნენ. მაგრამ ძალზე გვიან მიხედნენ, რომ ბუნების მოძალატე ავბედითი სნულუების წინამორბედად მოეციანათ...“

ჭეშმარიტად გონებამახვილური მიგნებაა: ავტორის ეტყობა სამედოცინო დაკვირვების თავისებური, ორიგინალური მეთოდები აქვს. ბუნების მოძალატე თურმე მუცლის ტიფის გავრცელების მომასწავებელი ყოფილა (ტიფმა იმსხვერპლა მიხეილის დედა და და). მაგრამ ყველაფერს რომ შევეშვათ, რამდენად აუცილებელი იყო სამედოცინო ხასიათის ისტორიული ექსპერის წარსტლში? იქნებ სჯობდა ევციო მარჩიულობის ნაცულად საქმეზე, მთავარზე ლაპარაკი?

161-ე გვერდზე ავტორი ახალ ამბავს გვამცნობს — თურმე, იტალიური და ფრანგული სიმღერების მსგავსად ქვემო სვანური და ხეიმოს სვანური სიმღერებაც გვექონია. „ღინაშ დარჯოლ“ კი, წარმოადგინეთ, ქვემო სვანური სიმღერა ყოფილა...
არაფრისმთქმელია, უკიდურესობამდე სენტიმენტალურია და მეღანეოლიურია დავითიშვილის მიერ მიგნებული და შემთავანებული შედარებები: თურმე მიხერს „უნაბისფერი, მოგრიო თვლები ჰქონია“. ეს „უნაბისფერი, მოგრიო თვლები“ სხვადასხვა კონტაქსტში თითქმის ყოველ გვერდზე გვხვდება და უზერხელ მდგომარეობაში აყენებს მკითხველს.

90-ე გვერდზე ხომ შედარებების მთელი „საბადო“ გვხვდება:
„მალარი ქალიშვილის და ჩხუმლიანის მუნარი ერთმანეთს შეხედა.

ლაღამში ასეთი ცაა! (ალბათ იმ მალარი გოგოს თვლების მსგავსი. მე ჩქ) მთრუღუნუნ ბარისი? ვერდობზეც ასეთე ვეფროსი მტრეაქუნ ღალამში მზე რომ მივაღერებდა მტრუცამებს ამ გოგოს თმის ფერი გახლება ხოლმე მტრუცამი. (ოკოპ! მ. ხ.).

ფუსნა ზურგზე დგას ასეთი ნაძვი—წერწერტა, მალალი, მოხდენილი, ნაძვი კი არა ლერწამია. ლერწამივით მოქნილი და ნარნარა გოგონა... 92-ე გვერდზე ვკითხულობთ: „მზის სხივებში მოცურავე მტრუცამის ფერის თმა და იქვე: „მზის სხივებში აცურებული მტრუცამის ფერის თმა გაისწორა“.

და ისევე, როგორც მიხეილის „უნაბისფერა, მოგრიო თვლები“, „თუთრი კბილები“, „მტრუცამის ფერის თმა“ უსასრულოდ, გათავებულად მტრუცამია... ავტორი სარგებლობს, რომ „ქალადი არ წითლება“, როგორც ეს რომელია შეწრალმა ციციკონმა თქვა. იგი არც თავისი გმირების ვაჟაყული ხასიათის დამიცურებასა და მკითხველის მოთმინებას უფრთხილდება ისიც ავიწყდება, რომ არბუქელ თემმა უცხოა მინათვის. წიგნში მრავლად ვხვდებით მომამეზრებელ კენესა-გოდებასა და ვაი-ვიშს, გულისამაწყებელ შინაგან მონოლოგებს:

„ოჰ, რა საშინელეზა! გათავდება თუ არა ოღესმე ეს ხაიბედი...“ ნთუ ოღესმე მიღწევის მწვერებალ? მიღწევის თუ არა? არა, სრულებით არ დალილია, „ნთუ ისევ იწყება? არა, არ ეწინა... არ გათავდა, რამდენიმე დარჩა? შმის ზღვისფერი თვლები არასოდეს ყოფილა ასეთი!“.

„ო-ოპ!
ფერი აუცდა...
გული გაჩერდა და ცხოვრება გათავდა...“
„ჩხუმლიან, ჩქარა, მამას დაუძახე, კედები, ჩხუმლიან, ეს მე ვარ, დედაშერი, ჩხუმლიან ბესარიონ...“

დიდას ვალაქტონმა თქვა: რომელიმე საგანზე თუ ვინდა ლეკსი დაწერო, ჯერ იმისი ბუნება და შინაგანი მუსიკა შეიციანო. ასევეა აქაც... ის ახროვნების სტილი, დავითიშვილი რომ შემოგვთავაზა ამ წიგნში, როგორც უკვე აღინიშნეთ, რომელიღაც უიღბლო რომანს უფრო მოყვებულია. ყველა ვიცი, ასე თუ ისე იცნობს მთას, ვინც ოჩქერ არც გადისთა რომელიმე თუნდაც მკირე ვადასასველზე, გული აერევა ამდენი ოხერა-გოდებისაგან. მოამსვლელობა მხოლოდ ოხერა-გოდება რომ იყოს, მაშინ ვინ სულელი გაეკარებოდა მთას...
ხანდახან ავტორს, შესაძლოა შეუგნებლად, ისეთი უზერხელი ბრალდებები გაუპარება ხოლმე, რომ ძნელი დასაყრებელია ირწმუნო მისი კეთილი განწყობილება თავისი გმირების მიმართ.

53-ე გვერდზე იგი წერს, რომ ფაცუს (კოლის) გარდაცვალებით დაწყებული ბესარიონს თურმე „დარდს მხოლოდ რამდენადმე

უქარებდა სხვათა დასაფლავებაზე სიარული...“

ზანგერიანზე ასეღისას თურმე ბესარიონი ყველაზე კარგად მიდიოდა: „არა ლამაზად მიღის მამა (მიხეილის ფიქრებია. მ. ხ.), რა მსუბუქად და თავისუფლად! ასე აღზინადას შინა-წილეთაგან არავინ დაღის, შირთალია, ყველა ჩხემილიანეთი პირველად მონაწილეობას ასეღისში, მაგრამ ვეალია ხომ (სანდრო ვეალია, სპორტის ოსტატი. მ. ხ.) პირველად არ მონაწილეობს... მის სიარულს მამა ბესარიონისეული სიმსუბუქე და სიკობტავე აქვია...“

განა ეს ჰმატებს რაიმე ბესარიონის პიროვნებას? ანდა ეკადრება მიხეილს ასეთი ფიქრები? და, საერთოდ, რა საჭირო იყო ძველი თაობის ამ შესანიშნავი მთავრელების, დიდებულის სპორტსმენების დაძირისპირება?

მაგრამ უმჯობესია ამბის მსვლელობას მივყევით. მთავრდება უშუაზე ასეღის ერთი დღის ეპიზოდი. იწყება მიხეილის ბავშვობის წლები. ბავშვობის წლებზე დავითიშვილი მეთერთმეტე გვერდიდან 81-ე გვერდამდე გვესაუბრება, ამასობაში მკითხველს ავიწყდება კიდევ, რომ მიხეილის ჭკუდი უშუალოდ გზახვა ვამდგარი. (ამ მომენტთან მდგომარეობა თითქოს სწორდება. უკვე სხვადასხვა ამბების თანამონაცემობა გარკვეული წესით მიმდინარეობს). ავტორი სულ ექვსჯერ უბრუნდება უშუალო დაპყრობის ამბავს, მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ეს დღეები მან იმდენად ერთფეროვნად დაგვიხატა, რომ აღნიშნული თავები მხოლოდ „ღრის თუ ჰელას“. მავალითად:

„ასეღის პირველი დღე — „ჩაქუნის მოკლე (როგორ შეიძლება მოკლე დარტყმა? მ. ხ.) ძლიერი, თანაბარი დარტყმები. პალოები, ბაქანი, თოყის კიბე... (81-ე გვ.).“

ასეღის მეორე დღე: * „ჩაქუნის“ ხშირი, მოკლე და ძლიერი დარტყმა...“

მესამე დღე:

„ჩაქუნის მოკლე, ძლიერი დარტყმა... ისევ ჩაქუნი, პალო, კარბანი, დაცვა... მე-4 დღე: „კვლე ზეითი კვლე ჩაქუნი, კვლე კარბანი, თოყი...“ და ასე შემდეგ...“

ეს ხომ ისეთივე უბრალო და გარკვეული ამბავია, იმის მტკიცებას რომ მოკვლე — მზე აღმოსავლეთიდან ამოდისო, ანდა მდინარეები დაღმა მიედინებიანო. და თანაც ეს მარტივი ქუჩისპირა დაქუჩულებულ, ათწერ და ათასწერ იმეორა...

არ შეიძლება დემილით აუაროს ცაქმა „მზის ასეღის ლეგენდას“. მზის ასეღი ბუნების მშვენიერებაში გაიტაცა და ლაღამში ამოყო თავი. აქ იგი შეუფერად პირმშვენიერ ქაბუე მონადირეს მზის ასეღი ეუბნება მონადირეს, „არასოდეს შენისთანა ლამაზი ქაბუე არ მინახავსო“ (აღბათ მატრიარქატის ხანა თუ იყო). ქაბუეი დაინა ამ ქათინაურზე: „მე ვარ ლამაზი?“ — ამ-

ბობს იგი კარგა დემილის შემდეგ. მათი გულ-უბრევილი და გულისამრევი „სარტანანტის“ ხანს გრძელდება. ამასობაში უნდა ვხვდეთ დავს ღრუბლებიდან და თავის ასეღს ბიჭთან რომ ნახავს, საშინლად გაბრუნდება, ვაზაყალს ატრევს ქაბუეს და მთებში გადაჰყავებს, მერე ამასაც არ ატყობს, ყინულად აქცევს. ამ ყინულის შთას კი თურმე სვანებმა უშმა უწოდეს. ასევე მკაცრად დასჯის მზე თავის ასეღს, მასაც იგივე ხეცდრი ეწევა, რაც პირმშვენიერ ქაბუეს — იგი თეთრულად გადაიქცევა. ლეგენდის ეს ვარიანტი, არა გვეგონია, ხალხის შექმნილი იყოს. ყოველად წარმოუდგენელია ამდენი ბოროტება მიუწერათ სვანებს მზისათვის. არა გვეგონია მსგავსი ვერსია არსებობდეს მნათობის უღამაზესი საგალობლის — „ლილეოს“ ექვეყანაში...

როცა დავითიშვილი კვლავ უბრუნდება ამ ლეგენდას, აღარც ამსოვს რომელია პირმშვენიერი სვანი ქაბუეი ე. ი. უშმა და რომელი — მზის ასეღი — თეთრული. იმ ეპითეტებით, რომლებითაც მზის ასეღს აღწერდა, ავტორი ამჭერად უშმას (ე. ი. მონადირე ქაბუეს) ამკობს. (შუაღ. 31-ე და 87-ე გვერდები).

მეთოხველი თვალში ხედვად სვანური სიტყვების მტრისმეტი სიმრავლე. ვნახოთ როგორ განმარტავს მათ დავითიშვილი.

თურმე „ჭიღვარი — ყველში შეხვლილი მჭადი“ ყოფილა და არა ყველმშვენილი მჭადი (13 გვ.).

ობარი კი — „ხისაგან გაკეთებული ხის(?) კურტელი“ და არა უბრალოდ ობარი.

ლეკიბი (უნდა იყოს ლეკიბი) კი „მოშველი ბალახი, რომლის ღერაც იშვევა“ და არა წართლბი.

ბალტყაბი (უნდა იყოს — ბალტყაბი) თურმე „ხის ჯიშია, რომლისგანაც უწინ კოვტებსა და ქამებს თლიდნენ“ — ნეტო, მართლა ასე გაუჭირდა ზემოხსენებული განმარტებების ავტორს მურყანის გამოცნობა ამ სვანურ „ბალტყაბის“ ნახვისას?

ისე გამაღის, თითქოს დავითიშვილის მიერ ჩამოთვლილი მცენარეულობა მხოლოდ სვანეთისათვის იყოს დამახასიათებელი და საქართველოს სხვა კუთხეებში არ მოგვეპოვებოდეს.

ასევე თვითმიზნურად და მომამბურებლად ჩამოთვლის იგი სვანეთის დიდ და მცირე მთათა სახელებს, მაინც რატომ მიიქცია ამ მთებზე ავტორის ყურადღება, ჩვენთვის გაუგებარი რჩება.

წიგნი ვაუშართავი ქართულით არის დაწერილი:

„ქერქემეზი აღარასოდეს აღარ მოგფერება ჩხემლიანს. მუღამ დაწყულებულ შებლს(?) აღარ მოუსტყფთავენს...“ (146-ე გვ.).

„ბასყი ფურტყებთან იქნება“ (მე-60 გვ.) ბას-

უი-მარწყვია, ფუტკრებთან რა უნდა მარწყვეს!
„ხომ კარგად გამოდისარ ქართულ ჭიდაობაში“.

„როგორ დამრგვალუბოდა უნებისფერი მოგარბო თეალები“.

„ყოველთვის სადღაც მიისწრაფვით და სტრუქტურისამებრ შიგავეთ სიყვალა ან სიციცხლე“ (ღრუბლებს მიმართავს, 104-ე გვერდი).

„უშის სარკე გორიხად გადმოჰყურებს გაბედულებს და თავიდანვე უკლავს ოცნებას“ (108-ე გვ.)

„თუმი ახლა ირკვევა რომ არც კლდოვანი ასულები დაუდგენიათ პირველად ვერაშელებს“ როგორ შეიძლება „კლდოვანი ასულები“ დაღგენა?

გეოგრაფიული გარემო, რომლის ცოდნა ავტორისათვის აუცილებელია, ასმით დაფიქსირებულია, ეტყობა „ტერა ინკონიტრა“.

„კლდის ძირში ღრმა და დიდმა ნაპრალმა გადაგვიკეთა გზა. ნაპრალს ზვევიდან ყინულვარდნილი ეფარა“. — გვემცნობს ავტორი. მოდა და ვაერკვიე ახლა ამ აბსტრაქტში ყინულვარდნილი თუ ეფარა, ნაპრალს სადღა იყო? მაშინ ხომ ნაპრალი ყინულვარდნილს ქვეშ ყოფილა და არა კლდის ძირში. და თუ მართლა ეფარა, მაშინ, ნაპრალს კი არა, ყინულვარდნილს გადაუკეთავს მოამსველეებისათვის გზა. (120 გვ.)

„შთავალუურეთა პირველი გვეფი მწვერვალის ძირში უნდა ჩასულიყო და იქიდან დაეჭირა ჩვენთან კავშირი რადიომიმდების საშუალებით. თვით ჩვენ რადიომიმდები არ გვეკონდა, რადგან მოვერდიდეთ ზედმეტი ტვირთის ტარებას“.

ამის მერე მოლაშქარ ყვეფი სამი დღე იყო გზაში და, როგორც ავტორი გვეუბნება, „ქარგზადაც იარა“. ოღონდ კავშირს, მწვერვალის ძირში დაბანაკებულ მეთეალურებთან ლაპარაკით(!) ამყარებდნენ. მოამსველეობის ელემენტარული წესების უტოლდინარობა: ნუთუ მოიძებნება ადამიანი, რამელიც, როგორმე წარმოიდგენს, რომ სამი დღის საეაღზე თენდაც მთის პირიბებში (ნუ დაგვაიწყებება, რომ „ქარგად იარა“) შესაძლებელია ხმა მიაწვდინოს მეორე ადამიანს? მეორეც და, ვინ სულელე მორთავს ყვირილს მწვერვალებზე? განა ზვავისთვის ან თუნდაც ქეთათევისათვის ემეტება ვინმეს თავი? და თუ კი, რადიომიმდებით კავშირის დამყარებაზეა საუბარი, იგი ხომ მათთან არ წაუღლიათ?

ავტორის მიერ მთის, მისი ბუნებისა და კონონების უტოლდინარობის, მოვლენებისადაში ზერეულ და უპასუხისმგებლო მიდგომის მაგალითები შორს წავივლიყავდა...

საერთოდ წიგნი ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს, თითქმის ავტორის ცალკეული ადამიანების ჩანაწერები გადაუხედავად, გადაუმუშავებლად

შეკენძოს და ისე მოეწოდებინოს მკითხველისათვის. რაც მთავარია, წიგნში არაა მწვერვალის პოზიცია, დამოკიდებულება მიწისქვეშისადმი, სათქმელისადმი, არა ჩანს მწვერვალის პარტუზისმგებლობა „კედელში ჩარტობილ ღერსმნებზე“. და საერთოდ მაინც რისი თქმა სურდა ავტორს? იმისი რომ „ზეზების მოძალბამ საშინელი სენი მოიტანა სენაეთში?“ და რომ „მიხეილს, ავნიდან“ მოყოლებული, სულ მთებისა და მწვერვალების სახელები ჩაეშროდა და იმიტომ გაჩევა მოამსველეობის გზას? მაგრამ რით ავსენათ მაშინ სვანების განსაკუთრებული მიდრეკილება საერთოდ მთისადმი? [უკვლა სვანს ხომ პროფესიონალი მოამსველე მოშაბელი არ ეყოლება]. წიგნში ერთი სიტყვაც არ არის ნათქვამი სვანეთის თავისებურ გარემოზე. დაფიქსირებისათვის ცნობილი უნდა ყოფილიყო, რომ სვანებს ოდითგანვე უხებდოდა მთებთან ურთიერთობა, იმ უზრალო ავტოლელობის გამო, რომ ისინი მთაში ზღვის დონიდან საშუალოდ 1600 მეტრზე დაიბადნენ. რომ სვანეთში ოდითგანვე არსებობს ნადირობის ექლტი.

ჩვენი აზრით, სწორედ მონადირეობის ამ ექლტიმ შეუწყო ზელი შემდგომში ადრეული საბჭოთა ალბინიზმის განვითარებას. უშის ერთერთი პირველი დამყარობი გიო ნიკურინი ცნობილი მონადირე იყო. ალბინიტი კი მხოლოდ მერე გახდა, როცა ალბინიზმი სპორტის ერთერთ ოლიმპიურ სახეობად იქნა ცნობილი. ასევე იყვნენ გაბრეღ, ბქენე, ბესარიონ ხერგიანები, ალმაკვილ კვიციანი, გოჭი ზურგბიანი, კიქვიო ჩართოლანი და სხვა უფროსი თაობის მოამსველები.

ავტორს უნდა გაეთვალისწინებინა აგრეთვე ის გარემოება, რომ სვანებს, სხვადასხვა გარემოებათა გამო, ყოველწლიურად მოგზაურობდნენ და მოგზაურობენ დღესაც ჩრდილოეთ კავკასიაში. განა ცოცხა ეავჯაიცი შეწირვია კავკასიონის გადასასვლელებს ზამთარ-ზაფხულს? ასე რომ, სვანეთში თაობიდან თაობაში გადმოდიოდა მთისა და მწვერვალების სიყვარული, ერთგვარი მოგრძალება და პატრიისციემა (განა სვანებს არ ჰქონდათ წესკანონად, რომ მთაში ან სანადიროდ გასვლის წინა დღეებში შამაკვიქალს არ უნდა ვაყარებოდა?). შამობლები ბავშვებს კარგ მონადირეებად ზრდიდნენ, საუკეთესო ჩვევებს უნერგავდნენ. ძველთაგან მომდინარე ესტაგეტა აღდესაც ვრძელდება მთებისა და მწვერვალების სიყვარული ისევე გამჭარა მათში...

ეს წიგნი მიხეილ ზერგიანის ცხოვრებას ეძღვნება, ყოველშემთხვევაში ავტორმა იგი ამ პრეტენზიით წარმოგვიდგინა. მაგრამ საკითხავია, განა მიხეილი ჩვენი რესპუბლიკის სახელით არ გამოდიოდა საკავშირო ასპარეზობა-

ზე? ვანა იალტის ცოცხებში მიხეილი საქართვე-
ლის ღირსებას არ იცავდა?

რატომ ერთ სიტყვაც არ არის ნათქვამი
ქართული ალბინიზმის ვანეთათრების საქმეში
მის ღვაწლზე.

როგორც ცნობილია, 1955 წელს ქართველი
მთაწველელების ჯგუფმა (იოსებ კახიანი, თე-
იმურაზ კუხიანიძის, ლევან აბულდიაშვილისა და
მიხეილ ზერგვანიის შემადგენლობით) დაიპყრო
„კომუნისმის პიკი“ ლარსში მყინვარიდან ახალი
გზით. ჯგუფის წევრებმა ოქროს მედლებაც
შოიპოვეს.

ხუთი წლის შემდეგ კი ქართველი მთაწველე-
ლები: ჯგუფის შემადგენელი (ხელმძღვანელი)
ილია გაბლიანი, თეიმურაზ კუხიანიძე, მიხეილ
ზერგვანი (უმცროსი) მიხეილ ზერგვანი (უმცრო-
სი, მათ თან ახლდათ კორილე კუხიანი) ევლავ
ესტუმრნენ შუა აზიას. ამჯერად ტიანშანში
მათ დაიპყრეს უსახელო მწვერვალი, რომელსაც
დღეს ქართველი მგონისი ევა ჯივულას სა-
ხელი უწოდებს.

სხვაზე რომ არაფერი ვთქვათ, ამ დღი მას-
ტაბის ექსპედიციების გერარდის ავლა როგორ
შეიძლებოდა.

წიგნში არაფერია ნათქვამი მიხეილის პედა-
გოგიურ საქმიანობაზე. იმაზე, თუ როგორ უყ-
ურადათ იგი თავის სამშობლოში, როგორ ამა-
ყობდა მისი ქართველი ხალხი.

რა თქმა უნდა, ჩვენი ნათქვამი ისე არაა
უნდა გაიგოს, თითქოს ავტორს ყველაფერზე
წერა ვეალებოდეს, ჩვენ იმას ვამბობთ, რომ
იმ არაფრისმოქმელი ადგილების ნაცვლად,

რომლებიც წიგნში გვხვდება, უფრო საინტერესო
იქნებოდა ყურადღების გამახვილება მის
ხეილის ცხოვრებასთან უშუალოდ დაკავშირე-
ბულ საკითხებზე.

ავტორის ალბინიზმის, სპორტის ამ ვეაქცერ
სახეობაზე ბუნდოვანმა წარმოდგენებმა გამო-
უსწორებელი ზიანი მიყენა წიგნს. მართლაც
და, ოცენის ვადასადახვად „მარტო სურვილი
რომ კმაროდეს...“

მიხეილ ზერგვანმა, თავმდაბლმა, შრომისმოყ-
ვარ და შამაცმა აღამაინა თვითონ შექმნა ლა-
მანი, იმ ქაოქათა მიყნარებებითა და მარად-
თოვლიანი მწვერვალებზეთი წმინდა, ზღოთენ-
მნელი ლეგენდა და კიდევაც რომ მოისურვოს
ენიმე, მისი ვაფერმერთალება ძალიანაც ვა-
უქირდება...-

დასასრულ საყვედური უნდა მოვახსენოთ ამ
წიგნის გამოშვებებს. მათ სწორედ ისეთი დათ-
ვური სამსახური ვაუწიეს მის ავტორს, როგო-
რცე ამ უკანასკნელმა თავისი წიგნის გვირგვინი.
ვანა შეიძლებოდა წიგნის ამ სახით დასტამებო?
ნუთუ მის გამოშვებობის რედაქტორს სხვა
თუ არაფერი, ენობრივი და სტილისტური მხა-
რისათვის მაინც ვერ უნდა მიეცია ყურად-
ღება?

ან ჩვენზე დაეთითიშვილის „მთების ლეგენდის“
გულშემატკივრები თვალუბრობანას რომ თამა-
შობდნენ, თავს ძველი ანდაზით იმშობდებდნენ.
„რაც მოვივა დაეთათა, ყველა შენი თათიოო!“

მირონ ხარბიანი

საქართველოში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობის ისტორიიდან

ქართველ ხალხს მასობრივ-რევოლუციური და
საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ბრძოლის მეტად
საბუნდოვანი ისტორია აქვს. საქართველოს
შრომელები ყოველთვის იდგნენ ყოფილი რუ-
სეთის იმპერიის შრომელთა გამათავისუფლე-
ბელი მოძრაობის ავანგარდში.

ცარიზმი და მემამულურ-ბურჟუაზიული წყო-
ბილება ერთნაირად საძულველი იყო როგორც
რუსი, ისე არარუსი ხალხებისათვის, ამიტომ
თავისუფლებისათვის ბრძოლაც ყოველთვის თა-
ნამეგობრობის დროშით მიმდინარეობდა.

ი. ბ. სტალინი მე-20 საუკუნის ვაიფრავზე
ქართული და რუსული სოციალ-დემოკრატიული
მოძრაობის მიზანთა ერთობლიობას რომ ეხე-

ბოდა, წერდა: „ქართველი სოციალ-დემოკრატი-
ული მოძრაობა არ წარმოადგენს კერძო, მარ-
ტო ქართულ მუშათა მოძრაობის საერთაო
პრაგმათს. ის ხელიხელადახვეულია მთელი
რუსეთის მოძრაობასთან და, მასთანადე, ექვე-
მდებარება რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ
პარტიას“. (ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1. გვ. 6).

ქართველი ხალხის რევოლუციურ-გამათავი-
სებელი მოძრაობის მთელი ისტორია იმის
ნათელი ილუსტრაციაა, რომ ი. ბ. სტალინის ეს
სიტყვები სავსებით ვაერცელებს საგლეხო რე-
ფორმის შემდგომ წლებში საქართველოში გაშ-
ობის მიმართ. მართლაც, იმ რთულ და წინა-
აღმდეგობებში სავსე სოციალ-პოლიტიკურ ვი-
თარებში ქართველი ხალხის მოწინავე შეილებ-
მა უყოყმანოდ გაიზარეს 60-70-80-იანი წლე-
ბის რუს რევოლუციონერთა საბრძოლო პრაქ-
ტიკა, ამასთან, იგი საქართველოს სოციალ-პო-

ი. ანთელავა, „საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
მოძრაობისა და საზოგადოებრივი პარტის ისტო-
რიიდან საქართველოში“, „საბჭოთა საქართვე-
ლო“, 1967.

ლიტერერი ვითარების თავისებურებათა პრიზმით გაატარეს და ისე გაიანდეს ბრძოლა ერთ-ერთი და სოციალური წაგვრის უღლის დასახობად.

მკვლევარი სპეციალისტები ყოველთვის სერიოზულ ინტერესს იჩენდნენ რეფორმის შემდგომი საქართველოს გამათავისუფლებელი მოძრაობის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ და ლიტერატურათმცოდნეობამ დღემდე ამ მიმართებით საყურადღებო ნაბეჭები გადადგა, მაგრამ ის, რაც ვაუტყობთვლია, საბჭოთა ისტორიული მეცნიერებისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს ჯერ კიდევ ვერ ამაყოფილებს.

ქართველ მკითხველთა ფართო საზოგადოებრიობა და სპეციალისტები ამიტომაც დიდი მოწონებით შეხვდნენ პროფ. ირაკლი ანთელავას წიგნს, რომელშიც რეფორმის შემდგომი საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიის საკითხებია განხილული. ამ წიგნის გამოცემიდან განვიღობა დრომ დადასტურა, რომ მან საპატიო ადვოკატი დააკავა რევოლუციური-დემოკრატიული მოძრაობისადმი მიძღვნილ, უკანასკნელ წლებში რუსულ და ქართულ ენებზე გამოხუთულ ისტორიულ-ფილოლოგიურ ლიტერატურაში.

სარეცენზიო წიგნი განმარტავებული ხასიათისაა. მასში მოღიანობაშია ვადმოცემული 60-80-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარებისა და პოლიტიკური ბრძოლის ისტორია.

ნაშრომში ორი ძირითადი საკითხია განხილული, ესენია: თერგდალეულთა მსოფლმხედველობის კლასობრივი ისტორია, ბუნების ახსნა: 70-80-იანი წლების ქართული რევოლუციური აზრისა და რევოლუციური ბრძოლის განვითარების ისტორია.

თავის პოზიტიური აზრების ვადმოცემის პროცესში ავტორი ბევრ საინტერესო საპრქივო და შემუარულ მასალას იმოწმებს. ამ მასალათაგან ზოგიერთს ი ანთელავა პირველი იყენებს. მოსაწონია 80-იანი წლების საქართველოში „ზორიოპერედელური“ მიმდინარეობის შესახებ საუბარი, ამასთან დაკავშირებით ვრცელად არის მიმოხილული გიორგი ზდანიოვიძის (მთაწვილის), გრიგოლ ვოლსკის (უმწიფარძის), ესტატე მჭედლიძის და სხვა გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა სტატები და პუბლიცისტური წერილები.

სარეცენზიო წიგნის ბოლო თავებში ვადმოცემულია გაზეთ „შრომისა“ და ეფრნალი „იმედის“ სოციალ-პოლიტიკური შეხედულებების, აგრეთვე კაპიტალიზმის პრობლემისა და სასოფლო თემისადმი ქართველი ხალხისთვის დაპროკლებულების საკითხები. ავტორი სამართლიანად მიუთითებს, რომ ხსენებული პერიოდული გამოცემების ირგვლივ შემოკრებილი ქართველი

ხალხისნები, ლიბერალები კი არა, რევოლუციონერები იყვნენ, რომ ისინი ხალხს-კარბიზმთან თანამშრომლობისაგან კი უნაშფოოდდნენ, არამედ — ბრძოლისაგან.

თუმცა სარეცენზიო წიგნის მიმხედვლობა დიდა მარქსიზმადმიელი პერიოდის საქართველოს რევოლუციურ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის ისტორიის შესწავლის საქმეში, მის მიმართ მაინც ვაკვს ზოგიერთი პრინციპული შენიშვნა.

1. ჩვენი აზრით, სარეცენზიო წიგნი სწორად არ არის ახსნილი და ვაკვებული აღმეწილი ბურჟუაზიული კლასის იდეოლოგიის მიმხედვლობა. მავალითა: თერგდალეულების სოციალ-პოლიტიკური ბუნების შეფასებასთან დაკავშირებით სარეცენზიო წიგნის ავტორი, ვადმის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ მათი აღიარების წინააღმდეგ, იგი იზიარებს ზოგიერთი ავტორის მიერ ადრე ვადმოქმულ შეხედვ მონაზრებას: „60-იანი წლების საქართველოში ეროვნული ბურჟუაზია არ არსებობდა... რომ უცხოელ კაპიტალისტებს... თუნდაც სომხური წარმოშობის ბურჟუაზიები, — ყველა ამ რეკვებს, ვახშტრარაზრებს, რომზორუდებს, ზეიცვრებს, ბოზარჯიანებს და მირზოევებს, — თითქოს აწუხებდათ ქართველი ხალხის ეროვნული ტკივილები. პირდაპირ ვუღებზვილობაა, რომ 60-იანი წლების საქართველოში ვეჭებოთ რაღაც არარსებული „პროგრესული ბურჟუაზია“ (გვ. 39).

ეს თვალსაზრისი, კაპიტალიზმის ჩასახვა-განვითარების პერიოდში წარმოშობილი ბურჟუაზიული იდეოლოგიის უმართებულო ვაკვებაა აქ საქმე ისეა წარმოდენილი, თითქოს, ის, ეინც იტყვის თერგდალეულები აღმავალი ბურჟუაზიის იდეოლოგები იყვნენო, ნიშნადეუილია კავკავაძის, აკაკი წერეთლის და სხვა გამოჩენილი ქართველ მამულიშვილთა ვადმოცხადებას ბოზარჯიანებისა და მირზოევების მსახურებად.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებს ახსობდეს არ უმტკიცებოთ, რომ ფეოდალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი კლასი — ბურჟუაზიის იდეოლოგია ცალკე აღებული კაპიტალისტინტერესთა დაცვას ნიშნადეს, როგორც ცნობილია, ბურჟუაზიული იდეოლოგია მოიცავს ისეთ საკითხებს, როგორცაა: ახალი ეკონომიური ფორმაციით ძველი ფეოდალური ურთიერთობის შეცვლის მოთხოვნა, ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის დროის ხელში აღება, ვანათლების, კულტურის, ხელოვნების და, საერთოდ ცივილიზაციის განვითარებისათვის ხელის შეწყობა, ფეოდალიზმის ბორკილებისაგან გლეხთა განთავისუფლებისათვის ბრძოლა.

ხომ საყოველთაოდ ცნობილია, რომ განმანათლებლები, როგორც ევროპაში ისე რუსეთში, ბურჟუაზიის იდეოლოგიები იყვნენ, მაგრამ ამას სრულებითაც არ შეეშალა ზელი ვ. ი. ლენინისათვის რომ ისინი პროლეტარული პარტიის წინამორბედებად მიეჩნია. ვ. ი. ლენინი ახალათებდა რა განმანათლებელი სკაღდინის შეზედლებებს წერდა: „...სკაღდინი ბურჟუაზია, მაგრამ უნდა დაესაზნოთ, რომ ჩვენში ხშირად შეტად არასწორად, ვიწროდ, ანტიისტორიულად ესმით ეს სიტყვა, უყავშირებენ რა მას (ისტორიულ ეპოქათა განვსხვავებლად) უმცირესობის ინტერესთა ანგარებიან დაეყას“. (ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 2. გვ. 4. გვ. 628).

ვანა რა იქნებოდა ბურჟუაზიული დემოკრატიზმის არსის იმაზე ვიწრო, არასტორიული გაგება, რომ გამოჩენილი რუსი განმანათლებლები გერელონის, კრეპოლიშის, ბეტრო-როდალის, შორთხოვის და სხვა უცხოელი ან რუსი კაპიტალისტის ინტერესთა დამცველებად მივაჩინო? მართალია, 60-იანი წლებისათვის, როგორც ალუთი ი. ანთელაევს სამართლიანად აღნიშნავს, საქართველოში ეროვნული კაპიტალიზმი მხოლოდ ჩინასაბ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, მაგრამ, ჰევენი აზრით, ამ გარემოებას სრულბითაც არ შეეძლო შეეშალა ზელი ჩვენში ბატონყმობის წინააღმდეგ მებრძოლი და ყმა გლეხთა ინტერესების დამცველი მოწინავე ბურჟუაზიული იდეოლოგიის წარმოშობისა და გამოჩენილი ქართველი მრეწველების — თეგდალეულების მიერ კალშიონ და საქმით მისი ჭადაგებისათვის. გლეხთა ინტერესების ისეთი დაცვა კი, რომელიც თერგდალეულთა იდეოლოგიის შინაარსს შეადგენდა სხვა არაფერია თუ არა იგივე აღმავალი ბურჟუაზიის იდეოლოგია ანუ ბურჟუაზიული დემოკრატიზმი.

საქართველოში ბურჟუაზიული იდეოლოგიის პროგრესულობის ავტორისეული უარყოფის გამო წიგნში გაუგებარი და ბუნდოვანია თერგდალეულთა თვით ეროვნულ-გამათავისუფლებლური ბუნების ახსნაც. როგორც ცნობილია, ქართველი ერის ჩამოყალიბება და საქართველოში ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის დაწყება ბატონყმობის გაუქმებისა და ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გაჩენის პირდაპირი შედეგია.

მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება გვასწავლის, რომ ახალი იდეები ძველი ეკონომიური ფორმაციის ბატონობის პერიოდში შეიქმნება. რომ ახალი იდეები, ისინი მაშინვე იწყებენ უაქმებდებას ეკონომიურ ბაზისზე, აჩაყრებენ მის განვითარებას იმ მიმართებით, რომ საზოგადოებრივი ფორმაციის გაბატონებულ ფორმასა და მის შინაარსს შორის აუცილებელი შესაბამისობა დამყარდეს, თერგდალეულთა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობაც, რომელიც თავისი შინაარსით ბურჟუაზიულ დემოკრატიული იყო, ჩნდება ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც საქართველოში ახალ კაპიტალისტურ კლასს ფეოდალიზმზე სრული გამარჯვება მოპოვებული არ ჰქონდა. მართალია ბურჟუაზია იმდროინდელ საქართველოში სუსტი, არარეალური იყო, მაგრამ მისი იდეოლოგია, რომელიც ეროვნული ბრძოლის დროშა აღმართა, იმ ისტორიულ ვითარებაში სერიოზულ, პროგრესულ ძალას წარმოადგენდა.

2. სარეცენზიო წიგნს, თერგდალეულების სოციალური არსის შეფასებასთან დაკავშირებით, წითელი ზოლივით მიჰყვება იმის მტკიცება, რომ „გლეხობის იდეოლოგები“ აუცილებლად „რევოლუციონერ-დემოკრატიზად“ უნდა იქნან აღიარებული.

პროფ. ი. ანთელაევს სიტყვით რადგანაც თერგდალეულები იცავდნენ გლეხთა ინტერესებს, შეაკრად აკრიტიკებდნენ ბატონყმობას, მოითხოვდნენ „ყმების მიწით გათავისუფლებას და მათთვის ადამიანური უფლებების მინიჭებას“ (გვ. 23), ამიტომ „ექვემოტანლად“ რევოლუციონერი-დემოკრატიები იყვნენო. სარეცენზიო წიგნის ავტორი აქ მხედველობიდან უშვებს იმ გარემოებას, რომ გლეხური დემოკრატიზმი ფართო მცნებაა. ავტორი არ ანსხვავებს ერთმანეთსაგან განმანათლებელთა გლეხურ დემოკრატიზმისა და რევოლუციონერ-დემოკრატიზმთა გლეხურ დემოკრატიზმს.

სარეცენზიო წიგნის ავტორის სიტყვით, თერგდალეულთა თხზულებებში „წამოყენებულია შეტად გაბედული აზრი გლეხების სრული და მიწით განთავისუფლების შესახებ (გვ. 24), რაც მას თერგდალეულების რევოლუციონერ დემოკრატიზად გამოცხადების უაქველ საფუძვლად მიანია.

დავას არ იწყვეს ის ფაქტი, რომ თერგდალე-

ულები, მართლაც მოითხოვდნენ ბატონყმობის გაუქმებას ისეთი რეფორმით, რომელიც საბოლოოდ მოსპობდა „გამათავისუფლებელ და გამათავისუფლებელ წოდებათა შორის ყოველგვარ შეხება შემოხლას და ყოფილ უმას უსასყიდლოდ მიცემულ მიწით უზრუნველყოფდა“. მაგრამ გლეხთა ინტერესების ასეთი დამცველობა ხომ სხვა არაფერია თუ არა გამანათლებლობა ანუ იგივე ბურჟუაზიული დემოკრატიზმი. როგორც ცნობილია ვ. ი. ლენინი ახასიათებს რა გამანათლებლობას, როგორც აღმავალი ბურჟუაზიის იდეოლოგიას მის აუცილებელ დამახასიათებელ თვისებად თვლიდა: „მხურვალე მტრობა ბატონყმობისადმი და ყველა მისი გამოყვანებისადმი გკონომიურ, სოციალურ და იურიდიულ დარგში“, „ხალხის მასების უმთავრესად გლეხთა... ინტერესების დაცვა, იმის გულწრფელი რწმენა, რომ ბატონყმობის გაუქმებას და მისი ნაშთების მოსპობას საყოველთაო კეთილდღეობა მოჰყვებოდა და გულწრფელი სურვილი ამისათვის ზელიშეწყობისა“. (ვ. ი. ლენინი, თხზ. ტ. 2, გვ. 626-627).

ერთი სიტყვით, საერთოდ გამანათლებლები და მათ შორის თერგდალეულები გლეხთა ინტერესების დამცველები იყვნენ. ისინი ბატონყმობის მოსპობას ზევიდან რადიკალური რეფორმის გატარებით ცდილობდნენ. რაც შეეხება რევოლუციონერ დემოკრატებს, ისინიც გლეხთა ინტერესებს იცავდნენ, ამასთან ბატონყმობის მოსპობას მოითხოვდნენ არა რეფორმის გატარებით, არამედ გლეხური რევოლუციის გზით.

გლეხური დემოკრატიზმის ბუნების ასეთი ორგანიზაციების გარეშე უპიკველად მივალთ გამანათლებლობისა და რევოლუციური დემოკრატიზმის გაიგივებას. მიუხედავად იმისა, რომ სარეცენზიო წიგნის ავტორი სუბიექტურად ამის წინააღმდეგია, გლეხთა იდეოლოგიის შესახებ მისი მსჯელობიდან სუბიექტურად საწინააღმდეგო დასკვნა გამოდის.

3. საქართველოს პირობებში გამანათლებელთა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული იდეოლოგიის უარყოფისა და თერგდალეულთა ჩერნიშევსკის უაიდის* გლეხურ დემოკრატებად გამოცხადების სურვილის შედეგად, სარეცენზიო წიგნის ავტორი თერგდალეულთა შეფასების საკითხში შეორე უკიდურესობამდეა მიხული. ავტორის ნებით თუ უნებლიეთ, ნაშრომში ფაქტიურად მიჩნეულნი არიან თერგდალეულთა მოღვაწე-

ობის ძირითადი მხარე. კერძოდ ის, რომ ფერდუღალები და მათი მედროშე ილია ჭავჭავაძე პირველ რიგში ქართველი ხალხის „ეროვნულ გამათავისუფლებელი ბრძოლის პოეტარული მოღვაწენი“ იყვნენ (გაზ. „პრავდა“, 1937, № 146).

პატრეცემულ მკვლევარს უნდა შეენიშნოთ, რომ ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამებრძოლნი არაყოფილან ჩერნიშევსკის, დობროლიბოვისა და სხვა რუს მოღვაწეთა „უაიდის“ რევოლუციონერი დემოკრატები. რომ ისინი სინამდვილეში სწორედ ისეთი თვითმყოფი „უაიდის“ მოღვაწენი იყვნენ, როგორც ცარიზმის კოლონიურ უღელქვეშ მგმინავ ქართველ ხალხს ესპირობებოდა.

ნ. ვ. ჩერნიშევსკისა და მის თანამებრძოლთა წინაშე ერთი მტერი იდგა. ეს იყო ბატონყმობა და ცარიზმი. ილია ჭავჭავაძისა და თერგდალეულთა წინაშე კი არაი მტერი — ცარიზმის კოლონიური დესპოტიზმი და ბატონყმობა. ამთან გან ქართველი ხალხისათვის, ისე როგორც კოლონიზებისა და სხვა ჩაგრული ხალხებისათვის, იმ ისტორიულ ეთარებაში ყველაზე მომავლინებელი კოლონილიზმი იყო. რადგანაც იგი ახშობდა ქართველი ხალხის ეროვნულ თვითმყოფობას, სშობდა მის ენას.

ილია ჭავჭავაძემ და მისმა თანამოკალმეებმააც თავიანთი საბრძოლო პროგრამის პირველ პუნქტად სწორედ ეროვნული თავისუფლების მოპოვება დაისახეს და წამოაყენეს ლოზუნგი — „ჩვენი თავი ჩვენვე გვეკუთვნოდეს“. გლეხთა ინტერესების დაცვაც ამ ძირითად ამოცანას დაუშორჩილეს. მათი თვალსაზრისით ბატონყმური ჩავერის მძიმე უღელი კიდევ მეტათ აბეჩავებდა ერის ბურჯს — გლეხობას, რის გამოც ითიშებოდა ეროვნული ძალები, ძნელდებოდა მათი კონსულტაცია, მაშასადამე რთულდებოდა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის გამართვის საქმე.

4. სარეცენზიო წიგნის ავტორი აცხადებს, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში საბოლოოდ გამოარჩევა მოსაზრებამ „თერგდალეულების ჩერნიშევსკისა და დობროლიბოვის უაიდის რევოლუციონერ-დემოკრატებად“ გამოცხადების შესახებ (გვ. 21). ასეთი დასკვნა ჩვენი აზრით, ნაჭარბვია. ქართულ ისტორიოგრაფიაში სრულებითაც არაა საბოლოოდ აღიარებული მოსაზრება თერგდალეულთა „რუს რევოლუციონერ-დემოკრატების უაიდის“ მოღვაწეებად გამოცხად-

დების შესახებ. სინამდვილეში გაიმარჯვა ძირითადად იმ თვალსაზრისში, რომ თერგდალეულნი ერთნაირად-გამათვისებლებელი ბრძოლის მედროშენი იყვნენ, ხოლო სოციალურ საკითხში კლასთა შერჩევების პოზიციებზე იდგნენ. ამ მავალთვლიც: „თერგდალეულებმა,—წერს ქართული ისტორიკოსთა შეფასებანი, განსვენებულნი აკადემიკოსი ნ. ბერძენიშვილი, — იმ დროის საქართველოს სპეციფიკურ პირობებში ვერ დაინახეს რევოლუციური გამოსავალი და კლასთა ბრძოლის ნაცვლად კლასთა შეთანხმება იქადაგეს“, რომ თერგდალეულები არ იდგნენ „რევოლუციონერ დემოკრატთა პოზიციებზე“, რომ მათ „ქართული ერის გადსაარჩენად კლასთა თანამშრომლობა იქადაგეს“ (ნ. ბერძენიშვილი, „ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების მთავარი ხაზი“, 1964, გვ. 9—10).

ხოლო საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროს მიერ საშუალო სკოლის სახელმძღვანელოდ დამტკიცებულ, ახლანაჲ გამოცემულ „საქართველოს ისტორიაში“ რომლის ავტორია გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ კორესპონდენტი, პროფ. შ. მესხია და დოც. ვ. გუჩუასთან ერთად, ვკითხულობთ: „კარბჭის რუსიფიკატორულ პოლიტიკას ქართველმა ხალხმა გამოაჯიხტელებული მოძრაობის გამოღერებით უსაუბრა.“

ამ პატრიოტული მოძრაობის შეთაურები იყვნენ თერგდალეულები...

„თერგდალეულთა ერთნაირი გაათვისებულების პროგრამა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მათ სოციალურ პროგრამასთან. „თერგდალეულებში“ მისანი იყო ისეთი საზოგადოებრივი წყობილების დამყარება, სადაც ყველა ადამიანი ერთნაირად უფლებებში იქნებოდა, სადაც არ იქნებოდა ადამიანის მიერ ადამიანის ჩაგვრა.“

შავრამ ისინი, კლასთა ბრძოლისა და რევოლუციის მაგიერ, წოდებთა შერჩევის თვალსაზრისზე იდგნენ“ („საქართველოს ისტორია“, 1969, გვ. 205—206).

ასეთია სინამდვილეში თერგდალეულთა შეფასების შესახებ დისკუსიის შედეგები და არა ისეთი, როგორსაც სარეცენზიო წიგნი გვაუბნობს.

5. რუსულ-ქართული ხალხსნერი მოძრაობის სოციალ-პოლიტიკური არსისა და ქართული ხალხსნერი მოძრაობის თავისებურებათა განმარტებისას სარეცენზიო წიგნის ავტორის მსჯელობა ბუნდოვანი და წინააღმდეგობრივია (თავი III).

პირველ რიგში უნდა შევნიშნოთ, რომ ხალხსნობის სოციალ-პოლიტიკური ბუნების ახსნისას ავტორი მსჯელობს, საერთოდ ხალხსნობაზე და არა რევოლუციურ და ლიბერალურ ხალხსნობაზე ცალ-ცალკე, არ იძლევა ხალხსანთა ამ ორ თაობას შორის პრინციპულ სხვადა-

სხვაობათა არსებობის სურათს. ვ. ი. ლენინი ამის გაკეთებას იუცილებელ საკითხებად თვლიდა. როგორც ცნობილია, ვ. ი. ლენინმა, გამოდიოდა რა ყველა საზოგადოებრივი მოვლენის ისტორიულ ასპექტში შეფასებიდან, „მოგვეცინა რევოლუციური ხალხსნობის შინაგანი ევოლუციის ობიექტური მიზეზების ყოველმხრივი, მეცნიერული ახსნა... აჩვენა ის უფსკრული, რომელიც რევოლუციურ ხალხსნობას ლიბერალურისაგან მიიწინავდა“ (ზარე ჩენია, — ზ. შ.) (ლენინი, როგორც ისტორიკოსი“, 1969, გვ. 69 რუსულ ენაზე).

მართალია, ნაშრომის 63-ე გვერდზე ავტორი გაკრით მოიხსენიებს რევოლუციური ხალხსნობისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ ნიშანს — „ერთბაშად სოციალისტური ვადატობილების“ მოთხოვნას, შავრამ ხალხსანთა ორივე თაობის ბუნებას მინც მხოლოდ და მხოლოდ ცნობილი 3 ნიშნით ხსნის (კაპიტალიზმის აღიარება და ცემულობად, თემის იდეალიზაცია, საზოგადოებრივი კლასების ინტერესებთან ინტეგრაციისა და ქვეყნის იურიდიულ-პოლიტიკურ დაწესებულებათა კავშირის უარყოფა). ეს სამი ნიშანი სარეცენზიო წიგნში, რატომღაც პროკრუსტეს სარეცელადაა მიჩნეული. ხალხსნად (მათ შორის რევოლუციონერადაც) მხოლოდ ის მოღვაწეა აღიარებული, ვინც ზუსტად ამ ნიშნების ჩარჩოში თავსდება.

ავტორი, მართალია აღიარებს, რუსულთან შედარებით ქართული ხალხსნებისათვის დამახასიათებელ თავისებურებებს, შავრამ ქართული ხალხსნობის საზომადაც აღნიშნულ სამ ნიშანს თვლის. ამის შედეგად ფაქტიურად თვითონვე უგულებელყოფს ქართული ხალხსნობის თავისებურებებს, მისი ძირითადი თავისებურება კი სწორედ იმაში მდგომარეობდა რომ იგა არ აიდილებდა სასოფლო თემს. და არ უარყოფდა ბურჟუაზიული წარმოებისა და ცივილიზაციის პროგრესულობას. თვითონვე ი. ანთელავა წერს, რომ ქართველი ხალხსნები „კაპიტალიზმის კრიტიკისა და თემის იდეალიზაციის საქმეში არ მისულან იმ უკიდურესობამდე რაც ასე დამახასიათებელი იყო მათი რუსი მასწავლებლებისათვის“ (გვ. 216).

მიუხედავად ამისა სემინარიელთა ფართული წრის ხელმძღვანელი დ. კეხელი რომელიც, სარეცენზიო წიგნის ავტორისავე სიტყვით ხალხს განიხილავდა როგორც „ბრბოს“ და მას „მკვეთრად უპირისპირებდა გმირებს“ (გვ. 58), მის მიერვე არ არის აღიარებული ხალხსნად, და სწორედ ამის გამო, რომ გაურკვეველი იყო „კაპიტალიზმისა და თემის პრობლემისადმი“ კეხელის დამოკიდებულება (გვ. 59).

6. კიდევ ერთი შენიშვნა ტერმინების — „ხალ-

ხოსნობისა“ და „საწესდებო სიკვლების“ თაობაზე.

სარეცენზიო წიგნში შერეულადაა ნახშირი ტერმინები: „ხალხოსნობა“ და „ნაროდნიკობა“. აქობებდა კი რომ ავტორს ერთ-ერთი ამ ტერმინითავე გამოეყენებინა.

ამათგან, ჩვენი აზრით, უპირატესობა ქართულ ტერმინ „ხალხოსნობას“ უნდა მიეცეს. სახელწოდება „ნაროდნიკობა“ თვით რუსეთში გაჩნდა 70-იანი წლების მეორე ნახევარში, როდესაც იქაც და საქართველოშიც ეს მოძრაობა თითქმის ერთნახევარი ათეული წელი მიმდინარეობდა. აქედან გამომდინარე, რატომ უნდა ეიხმართ ამ წინა წლების მოძრაობის აღმნიშვნელად „ნაროდნიკობა“ და არა „ხალხოსნობა“? თუ საქმე წმინდა ეროვნულ ტერმინშია ჩვენს ადრეულ ლიტერატურაში ასეთივე გვაქვს — „ტიტიათა მოტრფილენი“.

ასევე, წიგნში ხშირადაა ხმარებული ტერმინი „საწესდებო სიკვლი“, რაც რუსულად — „უსტავენია ვრამოტას“ პირდაპირი თარგმანია და ქარ-

თულად ვერ ასახავს დოკუმენტის შინაარსს. სინამდვილეში ამ დოკუმენტში ეწვერებოდა ყოფილ მებატონესა და გლეხს შორის გეროგების პირობები. ამიტომ ქართულად ეს ტერმინი უნდა ითარგმნოს „გარიგების სიკვლად“ ან „გარიგების წიგნად“ იგი ასევე კიდევ თარგმნილი რუსულ-ქართულ ლექსიკონში.

ასეთია ი. ანთელავას წიგნის დადებითი და ჩრდილოვანი მხარეები, ჩვენი შენიშვნები, ძირითადად სადისკუსიო საკითხებს მოიცავს, ამიტომ ისინი ნაშრომის მეცნიერულ ღირებულებას არ ამცირებენ, პირაქით, ამაღლებენ კიდევ ეს შენიშვნები მიუთითებენ, რომ ავტორმა ისტორიული მეცნიერებისათვის საკვიპროტო არა ერთი საკითხი წამოაყენა და მათ მიმართ თავისი მოსაზრებანი გამოთქვა. საცვლელი პრობლემისაღმი ასეთი მიდგომა კი მეცნიერების განვითარების საფუძველია.

ზაბარია ზველიძე

8733/200
5260 80 333.

ИНДЕКС
76128
საქართველოს
ბიბლიოთეკები

«М Н А Т О Б И»

**ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ